

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00449

YIDISHE SHRAYBER IN SOVET- RUSLAND

Samuel Niger

Permanent preservation of this book was made possible by

Dr. Richard Ruth

in memory of

Abraham & Esther Hubelbank

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

יִיִדִישֶׁ שְׂרִיִיבֶעֶר
אִין
סאַוועט-רוסלאַנד

געקליבענע ווערק

פון

ש. ניגער

באנד איינס :

יידישע שרייבער אין סאָוועט־רוסלאַנד

צונויפגעשטעלט פון ח. ליוויק

ש. ניגער
יידישע
שרייבער
אין
סאָוועט-
רוסלאַנד

אַרויסגעגעבן פון ש. ניגער בוך-קאָמיטעט
ביים אַלוועלטלעכן יידישן קולטור-קאָנגרעס

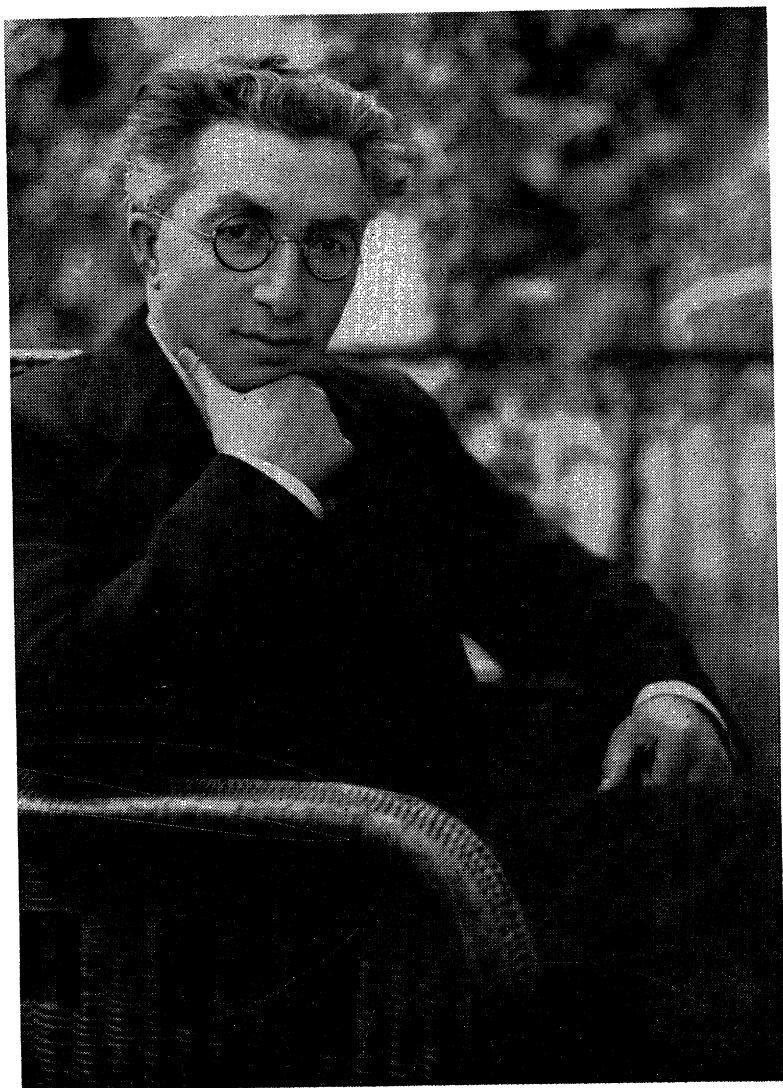
ניו-יאָרק, 1958

Yiddish Writers in Soviet Russia

By S. NIGER

Copyright 1958, by
S. Niger Book Committee
of the Congress for Jewish Culture,
New York

ש. הינער

אַרײַנפיר-וואָרט

דאָס איצטיקע בוך פון שמואל ניגער, ע"ה, וועגן די יידישע שרייבער אין סאַוועט־רוסלאַנד איז דאָס ערשטע פון דער סעריע ווערק, וואָס דער ש. ניגער־קאָמיטעט ביים יידישן קולטור־קאָנגרעס האָט זיך אונטערגענומען אַרויסצוגעבן, אויפֿאַמלענדיק די פּילצאַליקע אַרטיקלען און עסייען, וואָס שמואל ניגער האָט פֿאַרעפנטלעכט במשך פון צענדליקער יאָרן וועגן דער יידישער ליטעראַטור, וועגן איר געשיכטע און וועגן איר גרויסער ראַלע אין אונדזער פֿאַלקס־לעבן.

טייל פון זיינע אַרבעטן זיינען אַרויס אין בוכפֿאַרס ביי זיין לעבן. אָבער טאַקע נאָר אַ טייל. די מערסטע, אָבער, וואָרטן אויף זייער צונויפֿזאַמלונג, אויף זייער צונויפֿשטעל אין געהעריקן סדר און אויף זייער דערשיינונג. ס'איז ניט נייטיק, טראַכטן מיר, מאַרדן צו זיין דאָ וועגן ש. ניגערס אייגענער גרויסער ראַלע, וואָס ער האָט געשפּילט אינעם לעבן פון אונדזער ליטעראַטור, און וועגן דעם אַרט, וואָס ער האָט פֿאַרנומען אין איר ווי אַ גע־טרייער אַפּשאַצער, ווי אַ וועגווייזער און ווי אַ היטער און אַפּהיטער פון איר כבוד און חשיבות. — ווי אַ פּלייסיקער באַגלייטער אירער אין פֿאַרלוויי פון אַ האַלבן יאָרהונדערט.

יעדן יידישן מענטש איז עס גוט באַקאַנט. אינעם האַרץ און באַוואוסט־זיין פון אונדזער ליטעראַטור איז דער נאָמען ש. ניגער טיף איינגעקריצט אויף אַלע מאָל.

זינט ש. ניגער איז אַוועק פון אונדז, איז וואָרעס אין אונדזער האַרץ דער באַגער צו זען אַן אויפֿזאַמלונג און אַ פּולע אויסגאַבע פון אַלע זיינע ווערק, וואָס וואָלטן זיכער פֿאַרנומען אַ גאָר גרויסע צאָל בענד. דער איצטיקער קאָמיטעט, אָבער, שטעלט זיך דערווייל אַ באַשיידענעם ציל: אַרויסגעבן אַ סעריע ביכער, וואָס זאָל אַרייננעמען נאָר אַן אַפּקלייב פון ש. ניגערס הונדערטער און הונדערטער גרעסערע און קלענערע אַרבעטן. באַ־שיידן מוז ער זיין צוליב אַ פשוטער מניעה: מאַטעריעלע מיטלען. מיר ווילן גלייבן, אַז די דאָזיקע מניעה וועט מיט דער צייט, דורכן אינטערעס

פונעם אמתן יידישן לייענער, אָפּגעשאַפט ווערן, און אַ גאַנצע, פּולע אויס-
גאַבע פון אַלע ניגערס ווערק אין בוכפּאַרס וועט מקוּיים ווערן.

דאָס איצטיקע בוך פון דער געפּלאַנטער סעריע נעמט אַרײַן די אַרבעטן
ניגערס וועגן די מערסטע יידישע שרייבער אין סאָוועט־רוסלאַנד, אַן ערך
אַ דרייסיק אין צאָל. מיר זאָגן: די מערסטע, ווייל ניט וועגן אַלע, אָן
אויסנאַם, סאָוועטיש־יידישע שרייבער האָט ש. ניגער דערוויזן צו שרייבן,
ווייל ניט אַלע ווערק פון די דאָרטיקע יידישע שרייבער זיינען דערגאַנגען
אַהער. אגב, האָבן אויך ניט אַלע אַרבעטן ניגערס וועגן די סאָוועטיש־
יידישע שרייבער, איבער וועלכע ער האָט יאָ דערוויזן צו שרייבן, געקענט
אַרײַן אינעם איצטיקן בוך, ווייל דאָס בוך איז שוין אויך איצט, אין צאָל
פון זײַטן, אַריבערגעוואָקן דעם געוויינטלעכן פאַרנעם פון אַ בוך. אויך דאָ
האָבן מיר געמוזט אָננעמען דעם מעטאָד פון אָפּקלייבן.

פאַר וואָס גיבן מיר צום ערשטן דאָס בוך וועגן די יידישע שרייבער אין
סאָוועט־רוסלאַנד? צוליב דעם, וואָס זײ זיינען פאַרשניטענע, אומגעבראַכטע
דורך דער בלוטיקער האַנט פון דער סאָוועטישער דיקטאַטור — אומגע-
בראַכטע צוזאַמען מיט דער גאַנצער יידישער ליטעראַטור און יידישן קול-
טור־לעבן אין סאָוועט־רוסלאַנד. די זאַמלונג אַרטיקלען אין בוך נעמט אַרום
כמעט די גאַנצע תקופּה פון דער סאָוועטישער יידישער ליטעראַטור, — פון
אײַאָ — פון 1920, אַן ערך, ביז נאָך 1950. ש. ניגער, אויב ער איז ניט
געווען דער איינציקער, וואָס האָט געשריבן וועגן יידישע שרייבער אין
סאָוועט־רוסלאַנד, איז ער, אָבער, דער איינציקער, וואָס האָט זײ נאָכגעפּאָלגט
סיסטעמאַטיש, ווי סײַ איז געווען זײַן דרך אין אונזער ליטעראַטור־קריטיק.
דורכן איצטיקן צונויפקלייבן פון זיינע אַרבעטן וועט דער לייענער קאָנען
באַקומען אַ מער־ווייניקער פול בילד וועגן די יידישע שרייבער אין סאָוועט־
רוסלאַנד און וועגן זייערע גאַנגען.

וועגן בערגעלסטאָנען, וועגן קולבאַקן, למשל, האָט ער געשריבן אַ סך
מאָל און מען וואָלט פון אַלע אַרבעטן זיינע איבער יעדן פון זײ געקאָנט
צוזאַמענשטעלן באַזונדערע מאַנאָגראַפיעס. אין דער איצטיקער אָפּגעקלי-
בענער אויפזאַמלונג קומען אַרײַן די מערסטע אָפהאַנדלונגען וועגן זײ, און
זײ פאַרנעמען, דעריבער, מיט רעכט, גרויסע טיילן אינעם בוך.

אין דעם זין וועט דאָס בוך זײַן אַ יחיד במינה, סײַ ווי אַן אָפּשאַצונג פון
די פאַרשניטענע שרייבער, סײַ ווי אַן אויפשטעלונג פון אַ ווירדיקן אַנדענק
נאָך זײ, ווירדיקן — ווייל ערלעך אין דער אָפּשאַצונג, סײַ פון זייערע
פּאָזיטיווע דערגרייכונגען, סײַ פון זייערע פּאַטאַלע קרומקײטן און ירירות.

און ערלעך אין דער אָפּהיטונג פון זייערע געשטאַלטן, וואָס זיינען אַזוי קיניש פאַרראַטן און פאַרניכטעט געוואָרן דורך די סטאַליניסטישע מושלים און זייערע אומעטומיקע צושטימער און פאַרשווייגער.

דער סדר פון די אַרטיקלען איז געגעבן כראָנאָלאָגיש, לויט די יאָרן ווען זיי זיינען געשריבן געוואָרן. אין דעם פּאַל, זעט אונדז אויס, איז עס אודאי דער בעסטער אופן.

אין דער אַרבעט וועגן מאַקס עריק פּלעכט ש. ניגער אַריין אויך אַ טייל־ווייזע אַפּשאַצונג וועגן אַ ווערק פון ד״ר מאַקס וויינרייך: „בילדער פון דער יידישער ליטעראַטור־געשיכטע פון די אָנהייבן ביז מענדעלע מוכר ספּריס,״ ווילנע, 1928. אַ ווערק, וואָס האָט ניט, פאַרשטייט זיך, קיין שייכות צו סאַָוועט־רוסלאַנד, אָבער האָט יאָ אַ שייכות צום זעלביקן ענין, מיט וועלכן מאַקס עריק פאַרנעמט זיך. דעריבער ווערט די גאַנצע אַרבעט געגעבן אין איר אַריגינעלער פּולקייט.

די ביאָ־ביבליאָגראַפישע נאַטיצן וועגן די שרייבער זיי קומען ביים סוף פון בוך) זיינען צונויפגעשטעלט פון קאַלעגע אַלעקסאַנדער פאַמעראַנג. מיר דריקן אויס אַ דאַנק אַלע פריינד און פאַרערער פון ש. ניגער פאַר צוטראַגן זייער הילף צו דער דורכפירונג פונעם פּלאַן אַרויסצוגעבן זיינע ווערק.

ת. לייזויק

ביינאָש שטיינמאַן

אין יאָר 1919, אין דעם יאָר, ווען אין ווילנע האָט אַ פוילישער מערדער דערשאָסן אַ. ווייטערן, זיינען אויך אין אוקראַינע, בעת די שוידערלעכע מלחמות, אומגעקומען צוויי יונגע, נאָך גאָר יונגע, יידישע שרייבערס: אשר שוואַרצמאַן און ביינאָש שטיינמאַן.

מיר וויסן ניט קיין פרטים פון זייער פריצייטיקן טויט. נאָר קורצע מיטטיילונגען געפינען מיר אין דעם הספד, וואָס איז אָפּגעדרוקט אין זאַמל־בוך „אויפּגאַנג“ (פאַרלאַג „קולטור־ליגע“, קיעוו, 1919): עס זיינען „אַנגע־קומען“, שטייט אין הספד, „די שוידערלעכע פאַגראַמען־טעג און אָשר שוואַרצ־מאַן האָט פאַרלאָזן קיעוו און איז געפאַלן ביי דער שלאַכט אונטער קאַראַסטיען“. אָן ענלעכע קורצע ידיעה ווערט געגעבן אויך וועגן ביינאָש שטיינמאַן. ער איז געקומען צו פאַרן קיין קיעוו סוף אויגוסט, 1919. „אין אַ טאַג אַרום ווערט ער מאַביליזירט אויף „טיל־אַרבעט און ווערט צופעליק געהרגעט דעם 31טן אויגוסט אין סלאַבאָדקע...“

ביינאָש שטיינמאַן, וועלכער שטאַמט פון דער ליטע (קרעסטאַווקע, ווי־טעבסקער גובערניע), איז אין גאַנצן אַלט געווען איין־און־צוואַנציק יאָר, ווען ער איז „צופעליק געהרגעט געוואָרן“.

ביינאָש שטיינמאַן איז געווען יינגער, ווי אשר שוואַרצמאַן, און ער האָט זיך ביים לעבן נאָך גאַרניט געדרוקט, אָבער פון די פאַר זאַכן, וואָס זיינען פאַרעפנטלעכט געוואָרן נאָך זיך טויט, איז צו זען, אַז ער האָט שוין גע־שטעלט זיך גאַנץ באַשטימטע, ניט קיין „נאַמענלאָזע“ און גאַנץ ברייטע, צילן — און ער איז שוין געווען אויף אַ דרך. ער האָט געשריבן דורכאויס נאָר אין דראַמאַטישער פאַרם און עס זיינען געבליבן פון אים דריי דראַמאַ־מישע פּאַעמעס: ביים טויער (אַ דראַמאַטישער חלום אין דריי בילדער), משיח בן יוסף (צוויי בילדער) און דאָס רויטע קינד (דראַמע אין דריי אַקטן).

זיי זיינען איצט אַלע פאַרעפנטלעכט דורך דעם פאַרלאַג „קולטור-ליגע“, וואַרשע, 1921.

„ביים טויער“ שטעלט מיט זיך פאַר אַ בילד פון מיטלאַלטער. מען האָט געמאַכט אַ בלבול אויף יידן, אַז זיי האָבן „געריסן די הייליקע בילדער“, „געשטאַכן די הייליקע האַסטיע“. פירט מען, ביזן משפּט, די יידן אין תּפּיסה אַריין. דער קריסטלעכער המון קוקט מיט פּרומער שרעק אויף די „גאַט-לעסטערער“ און — מיט פּרייד, וואָס „נאָך מאָרגן וועט דער טייוול האָבן זייערע נשמות“. עס איז אַ לעבעדיקע מאַסן-סצענע. קיין אינצינלע פּערזאָנען און קיין אינדיווידועלע כאַראַקטערן זיינען ניטאָ. מען הערט נאָר שטימען פון עפעס אַ קאַלעקטיוון לעבן, אַנטפּלעקונגען פון עפעס אַ כלל-לעבן. מען פּילט דעם אַבערגלויבישן פּסיכאָז און די האַלב-אויפּגערעגטע, האַלב-נייגעריקע, כּמעט קינדישע, פּאַנטאַזיע פון דעם ווילדן, מיטל-אַלטערלעכן פּעבל. די יידן, וואָס גייען אונטער דער באַוואַפּנטער וואַך, זיינען „געבויגן, אויסער איינעם אַ יונגן, וועלכער קוקט אַזוי מאַדנע און פּרעגנדיק מיט זיינע גרויסע קינדערשע אויגן“. דער איינער — דאָס איז יעזוס. ער איז ניט צווישן די, וואָס „גלייבן“ אין אים און רודפּן פון זיין נאַמען וועגן די יידן. ער איז אין איינעם מיט די גערודפּטע, אין איינעם מיט זיינע ברידער, די יידן. דער קריסטלעכער המון, וואָס נעמט זיך אָן פאַר זיין כּבוד, זעט אים ניט. נאָר איינע אַ „משוגענע“, „אַ מיידל מיט צעלאָזטע האַר“, באַמערקט אים: „זעט אויף אים! ער איז ניט, ווי זיי“, שרייט זי אויס, „ווי אַ לעמעלע קוקט ער!“ גיט איינער פון פּעבל אַ געשריי: „דאָס איז אַ יידישקע. איר מאַמע איז געשלאָפּן מיטן טייוול!“ אַבער זי האַלט זיך ביי דעם איריקן: „ער זעט אויס, ווי די הייליקע אין קלויסטער!“ דער המון פאַריאַגט זי... ביי נאַכט, ווען דער שומר, וואָס היט די יידן אין תּפּיסה, איידער מען פירט זיי קעפּן, שלאָפּט איין, חלומט זיך אים „אַ מענטש“, וואָס קומט פון זייער ווייט און וואָס, נאָך פּיל פּראַגעס און ענטפּערס, זאָגט ער צו אים: „איך בין יוש אַ שליח! ער טמיר געהייסן גיין צו אייך און זאָגן: „זיי — זיי האָבן מיך איין מאָל געקרייציקט, איר קרייציקט מיך יעדן טאָג און ניט איין מאָל. ניט צוויי מאָל, נאָר טויזנט, טויזנט מאָל אַ טאָג, בעת איר שענדט מיינע שוועסטער!“ דער שומר גלייבט ניט. „ס'אָ ליגן! — זאָגט ער. „דו ביסט אַ ליגנער! דו לייגסט! ישו וועט דאָס ניט זאָגן! ישו קאָן דאָס ניט זאָגן! דו לייגסט!“ דער מונטש „וואַקסט דאָן פּלוצלינג אויס“ און זאָגט: „איך בין ישו! דער שומר גלייבט ניט. „...אין יענער רגע“, זאָגט ער, „ווען ער (ישו) וועט אַראַפּגיין (פון הימל), וועט אַ בליץ די גאַנצע וועלט באַליכטן, די הימלישע טראַמפּייטן וועלן שאַלן, די כּרובים און די שרפים וועלן הללויה

זינגען. און דאָס געשעט. אַ רגע איז דער שומר פאַרכישופט פון דעם וואונדער, וואָס איז געשען, און ער איז גרייט צו גלייבן און צו טאָן אַלץ, וואָס ישו וועט אים הייסן. באַפּוילט אים ישו עפענען דעם טויער פון תּפּיסה און אַרויסלאָזן די יידן. פּאַלגט ער. אָבער איז דעם מאַמענט, ווען ער האַלט שוין ביים אָפּשליסן דעם שלאָס, קומט ער צו זיך און שרייט אויס: „א! דו ביסט דעם שטנס אַ שליח! אַליין דער טייוול! דו האַסט גענומען זיינע געטלעכע סימנים! דו ביסט געקומען מיין נשמה אומברענגען! דו ביסט דער טייוול, דער טייוול!“ און צלמענדיק זיך און שעפטשענדיק „הייליקע מאַריע! הייליקער ישו!“ רוקט ער אַריין ישוין אין זייט אַ מעסער... „גאַטס זון“ ווערט דערשטאַכן פון די, וואָס היטן אַזוי אָפּ זיין כּבוּד און פּירן צוליב אים יידן צו דער תּליה...

דער מאַטיוו איז ניט קיין נייער. ער איז — אַ ביסל אין אַן אַנדער פּאַרם — פּאַראַן ביי שלום אַשן אין דער פּאַנטאַסטישער זאָך, וואָס הייסט „אין אַ קאַרניוואָל-נאַכט“. אויך דאָרט ווערט געציגט, ווי יעזוס ליידיט אין איינעם מיט זיינע ברידער און ווי ער ווערט געפּייניקט פון די, וואָס זאָגן אויף יידן, אַז זיי האָבן אים געפּייניקט. עס איז ניט קיין נייער געדאַנק, אָבער דער אופן ווי אַזוי דער יונגער ביינזש שטיינמאַן, נאָך אַן אָנפּאַנגער, האָט אים אַרויס-געבראַכט, דער פּסיכאָלאָגישער טאַקט, וואָס ער האָט דערביי אַרויסגעוויזן (צום ביישפּיל: דער פּאַקט, וואָס דער שומר, וועלכער דערשטעכט יעזוסן אין חלום, אָננעמענדיק אים פּאַרן טייוול, ווערט דערנאָך קראַנק, אַזוי ווי ער וואָלט געפּילט, אַז דאָ איז עפעס ניט גלאַט), די הדרגהדיקייט פון יעזוסעס אַנטפלעקן זיך, די קאַנצענטרירטקייט פון דער גאַנצער האַנדלונג, דער אויפֿ-בוי פון דער מאַסן-סצענע אין ערשטן בילד, די פיינע און שאַרפע ניואַנסירונג פון דיאַלאָג אין די לעצטע צוויי בילדער — דאָס אַלץ צייגט, אַז עס איז שוין געווען אַ באַדייטנדיקע קראַפט אין דעם טראַגיש-אומגעקומענעם דיכ־טער און אַז ער האָט שוין פאַרמאַגט ניט נאָר אַ וואונטש, נאָר אויך אַ ווילן. אַ פעאיקייט צו פאַרקערפּערן זיינע טרוימען און אַנצוטאָן אין פלייש און בלוט זיינע דיכטערישע זעאונגען.

נאָך קענטיקער און זיכערער איז עס אין דער צווייטער דראַמאַטישער פּאַעמע — משיח בן יוסף.

משיח בן יוסף איז אַן עכאַ פון דער דראַמע, פון דער גרויסער וועלט־דראַמע, וואָס שפּילט זיך אָפּ אין אונדזערע צייטן. די וועלט בענקט און לעכצט נאָך אויסלייזונג, נאָך משיחן. זי וויל זיך באַפּרייען פון „ליליתעס טויזנטיאַריקער הערשאַפט“, און אַ ווילע דוכט זיך, אַז די שעה פון באַ־פּרייאונג האָט געשלאָגן: משיח איז געקומען. דאָס פּאַלק איז גרייט אים צו

זאלבן פאר א קיניג. אבער לילית פארפירט דאס פאלק, נאך דעם ווי איר געלינגט ניט משיחן אליין צו פארפירן, — און איר הערשאפט בלייבט ווי געווען: דאס פאלק פארשטיינט דעם, וואָס עס האָט אויף אים אזוי לאַנג געהאַפּט, נאָך אים אזוי לאַנג געשענקט. לילית טריאומפירט... ווי אזוי איז עס געשען?

דער יונגער דיכטער, וואָס אין זיין טאַלאַנט זיינען געווען זיכער גרויסע דראַמאַטישע מעגלעכקייטן, האָט באַוווּן עס צו צייגן אונדז אין איין איינ-פאַכן, קלאַרן, קאַנצענטרירטן און לעבעדיקן סימבאָלישן בילד.

ער האָט אונדז געהייסן זיך פאַרשטעלן — „פינצטערע שטיינערנע פעל-דער, פעלדונבערג, אַ פאַרגליווערטע וועלט, וואָס זאָגט עדות און פאַרציילט פון לילית(עס) טויזנטיאַריקער הערשאַפט, ווען די זון איז שוואַרץ געוואָרן, ווי אַ זאַק (א ניט קיין געלונגענער ביבליזירנדיקער אויסדרוק — ש. נ.), די לבנה — רויט, ווי בלוט, די שטערן — דערשראַקן און פאַרשוואַנדן, ווען דער מענטש האָט זיין צלם אלהים פאַרלאָרן, אַ געהאַרכזאַמ[ער] קנעכט געוואָרן, אַ קנעכט, וואָס ווייסט נאָר זיין זאַך און זיין האַר. די שוואַרץ-בלויע לופט איז פול [מיט] פינצטערן שווייגן, וואָס אין דעם פילט זיך דאָס אַנקומען פון אַ שטורעם. פון די בערגהיילן, פעלדזן-שפאַלטן קוקן אַרויס דערשראַקענע מענטשלעכע פנימער.“ עס דערהערט זיך עפעס אַ פירכטער-לעכער געשריי. עס ווייזן זיך פונקען אין דער פינצטערער לופט. „ווי עמעז יואַלט הויפנס פונקען וואַרפן.“ — „סימנים פון קץ“, זאָגט אַ זקן. דאָס פאַלק גלייבט יע און גלייבט ניט. עס זאַמלט זיך צונויף אַרום דעם פאַלאַץ פון לילית, דער הערשערין: עס וויל וויסן, וואָס דאָס באַדייט. לילית זאָגט, אַז די געשרייען און די פייערפונקען — דאָס זיינען אירע „פרייד-געשאַלן“ און אירע „פייערוערקן“. זי וויל פאַרלייקענען די גאַנצע זאַך. זי הייסט דעם פאַלק גיין אַהיים. באַלד, אָבער, — „אַ פייער אין הימל“, „גלייך ווי אַ ליכטיק אויג“. ביים עק הימל ווייזט זיך אַ פלעק, אַ מענטש, אַ ווייסער מענטש. דאָס פאַלק רופט אויס: — „ער באַוועגט זיך!“ — פאַר אים גלייכט זיך באַרג און טאַל!“ — „ער צילט אַהער!“ — „ער גייט צו אונדז!“ ווער איז ער? דאָס פאַלק דערקענט אים ניט. אָבער לילית ווייס, ווער דאָס איז. זי ווייס, אַז דאָס איז משיח. פּראַווט זי אים איינריידן, ער זאָל גיין צוריק. „דו הערסט“, זאָגט זי צו אים, „קיינער דאַרף דיך דאָ ניט, קיינער: ניט איך, ניט זיי... זיי דערקענען דיך אַפילו ניט“.

לילית איז ניט קיין טויטע אַלעגאָריע, ניט קיין אַבסטראַקציע. זי איז אַ לעבעדיקע פּרויען-געשטאַלט. זי דערשפּירט די געפאַר, וואָס דראָט איר הערשאַפט, און זי טוט אַלץ, וואָס זי קען נאָר, פון איר לויז צו ווערן. פּריער

פרואווט זי איינריידן משיח, ער זאל אַוועקגיין, דאַן פּראַוואַט זי אים פאַר-
 טווערן: „שרעקט זיך ניט, טעכטער, פאַרכט אייך ניט, שוועסטער, ער האָט
 אַ טעות געהאַט, אַ טעות געהאַט און געקומען, טאָ נעמט זיך אַלע פאַר די
 הענט און זינגט מיט מיר, און זינגט נאָך מיר: העלע, געלע הימלאַכט, מיר,
 יי טעכטער פון דער נאַכט, דיך מיט שדיים־שפּראַך באַשווערן, זאָלסט פאַר-
 יאָגט, פאַרוואַגלט ווערן...“ אַאָז״וו. אָבער דאָס העלפט ניט: משיח בלייבט,
 און דאָס פּאָלק הערקענט, סוף־כל־סוף, זיין אויסלייזער. עס פּאַלט פאַר אים
 כּוועים. לילית זעט, אַז עס איז שלעכט, פּראַוואַט זי אָן אַנהער מיטל, גאָר
 אַ גייעם. זי פּראַוואַט זיך איינקויפּן ביי משיחן אַליין. זי מאַכט זיך, אַז זי
 האָט נאָך אים גאָר געבענקט די גאַנצע צייט. זי זאָגט שטיל און ליידנשאַפּט-
 לעך: „משיח, כּווייל דיין ליבע, דיין כּלה זיין...“ זי וויל מיט אים מאַכן
 שותפות... איר הערשאַפּט וויל זי טיילן מיט אים... ווי טייוול־שפּאַרפּרעריש
 זי רעדט צו אים! „איצט“, זאָגט זי, „ביסטו נאָר דיין האַרס שליח, דו קאַנסט,
 אָבער, אַליין ווערן אַ גאָט, משיח, אַליין אַ גאָט.“ אָבער משיח ענטפּערט איר
 ניט. ער קען זי, ער ווייס, ווער זי איז, און ער לאָזט זיך פון איר ניט
 פאַרפירן. נעמט זיך דאַן לילית פאַרן פּאָלק. מיט דעם, ווייס זי, וועט זי גיכער
 אויספירן. זי ווייס, מיט וואָס מען קאָן דאָס נעמען. דאָס פּאָלק וויל משיחן?
 זייער פּיין! לילית וויל אויך משיחן. לילית איז באַגייסטערט פאַר משיחן,
 אַנטציקט פון משיחן. „העכער רופּט!“ זאָגט זי, „העכער לויבט זיין גרויסן
 נאָמען!“ און זי הייבט אָן צו לויבן משיחן און צו זערציילן דעם פּאָלק פון
 די אַלע גליקן, וואָס זיינען אָנגעגרייט פאַר אים. דאָס פּאָלק זאָגט: „ער האָט
 ליכט געבראַכט.“ זאָגט זי: „דאָס איז נאָך ניט אַלץ. ער ברענגט ווידער
 גליק און פּריידן, קערט אייך אום דעם פאַרלאָרענעם גן־עדן און גריסט דעם
 מענטשן ווי אַמאָל.“ נאָר... איין קלייניקייט, איין טייוולשע קלייניקייט האָט
 זי דעם געליבטן פּאָלק צו זאָגן (און זי זאָגט עס מיט אַזאַ קונציק־געמאַכטער
 און מיט אַזאַ שעלמישער אויפּריכטיקייט!): „ס'איז אַפילו ניט וויכטיק...“ —
 זייבט זי אָן, און אַז דאָס פּאָלק ווערט פאַראַינטערעסירט, גיט זי צו: „ס'איז
 אַפילו טרויעריק... נאָר דאָס אַליין, וואָס אייערע קינדער וועלן פון דעם
 געניסן...“ און ווען דאָס פּאָלק שרייט אויס: „קלאָרער רייד, אָפענער רייד!
 מיר פאַרשטייען ניט!“ דערפילט זי, אַז זי קאָן שוין אַרויס „מיט דער
 שפּראַך“, און זי זאָגט: „זייט וויסן, פון דעם אַלעמען וועלן נאָר אייערע
 קינדער געניסן“. דאָס פּאָלק שרייט: „אונדזערע קינדער? נו, און מיר?“
 ווייס שוין לילית, אַז זי מעג ריידן ווייטער. און זי זאָגט. „איר וועט מוזן
 שטאַרבן.“ דאָס פּאָלק גלייבט איר ניט אין אָנהייב, אָבער צום סוף איבער-
 צייגט זי אים, אַז אַזוי וועט עס זיין: בלוז די שפּעטערדיקע, די קומענדיקע

דורות וועלן פארווען חעם טעם פון גליק. דעם איצטיקן דור איז באשערט נאָר חבלי משית. דער איצטיקער דור מוז אָפקומען און ליידן פאַר די קומענדיקע דורות. דערמיט האָט איר ציל לילית דערגרייכט. דער איצטיקער דור וויל ניט ליידן פאַר דער צוקונפט, ער וויל ניט קיין חבלי משית. ער וויל דאָס גליק שוין, תיכף. ער וויל ניט מקריב זיין זיך פאַר דער „קומענדיקער האַרמאָניע“. „...אונדזערע קינדער און קינדסקינדער?“ — שרייען שטימען פון פּאַלק: „נור און מיר? אויב זון, איז פאַר אַלעמען! אויב ליכט, איז פאַר יעדערן!“ — ד"ה אויך פאַר די איצט־לעבנדיקע... און משיח ווטוט פאַרשטיינט. לילית טריאומפירט: „ער וועט שוין ניט אויפשטיין, ער וועט שוין ניט קומען!“ און אַלע כאַפּן אונטער: „ער וועט שוין ניט אויפשטיין, ער וועט שוין ניט קומען!“ נאָר דריי שטערנדלעך אין הימל זינגען ציטערנדיק און שטאַרבנדיק: „ער וועט נאָך קומען, ער וועט נאָך קומען!“

ס'איז זייער אַן איינפאַכע, קלאַרע און ניט קיין אַבסטראַקטע סימבאָלי־זירונג פון דעם קאַמף, וואָס קומט פאַר אין דער איצטיקער צייט און אין אַלע אַזוינע צייטן, ווי די איצטיקע, פון דעם קאַמף, וואָס קומט פאַר צווישן משיח, גאָטס שליה, און לילית, דער מאַכט פון דער ערד, — און דער פּלאַץ פון דעם קאַמף איז דעם מענטשנס האַרץ.

דער מאַטיוו, ווי ער איז אויסגעטייטשט געוואָרן פון ביינוש שטיינמאַנען, איז ניט קיין נייער אין דער ליטעראַטור. ער איז פאַראַן ביי דאָסטאָיעווסקי, וועלכער האָט געזאָגט אין די „ברידער קאַראַמאַזאָוו“, אַז „די גאַנצע האַרמאָניע פון דער צוקונפט איז ניט ווערט איין קינדס אַ טרערעלע“. ער איז, אין אַ פאַרם פון פּראָטעסט, פאַראַן אויך ביי ביאָליק, וועלכער האָט פון גרויס כּעס אויסגעשריען: „...ואם אחרי השמדי מתחת רקיע הצדק יופיע, ימוגר נא כסא לעד!“ (אין פּראָזע: אויב נאָך מיין טויט וועט קומען די גערעכטיקייט, זאָל זי בעסער גאָר קיין מאַל ניט קומען!) דער מאַטיוו איז ניט ניי, ווי מיר זעען. אויך איז די געשטאַלט פון לילית, ווי זי ווערט גע־מאַלט אין שטיינמאַנס פּאַעמע, ניט אונדזערע אַ יידישע געשטאַלט. די יידישע לילית און דער יידישער אשמדאי פירן ניט קיין מלחמה מיט גאָט, זיי מאַכן זיך נאָר, אַז זיי פירן אַזאַ מלחמה. זיי זיינען אין דער אמתן גאָטס ערלעכע שלוחים. זיי זיינען באַשאַפן נאָר אויף אויסצופּרוואַוון דעם מענטשן. זיי ווילן, אין תּוך, ניט אומוואַרפן גאָטס שטול, נאָר, פאַרקערט, אים שטאַרקער מאַכן. אויב זיי לאָזן ניט (אין די יידישע לעגענדעס) אַראַפּברענגען משיח, איז עס נאָר, וויל די צייט איז נאָך ניט געקומען. יידן האָבן ניט געוואָגט אַראַפּצולאָזן פון קייט דעם שטן.

א גיבור און א קדוש :

אשר שווארצמאן ישראל וואקסער

דאָס בלוטיקסטע יאָר אין דער נייער יידישער גע-

שיכטע, דאָס יאָר 1919, איז געווען אַ וויסט און אַ פינצטער יאָר אויך פאַר דער יידישער ליטעראַטור.

איר נייער בית-עולם האָט זיך שוין אָנגעהויבן צו באַדעקן מיט פרישע קברים, באלד ווי עס האָט זיך צעפלאַקערט די מלחמה. אין פּרילינג, 1915, איז געשטאַרבן פּרץ, אין אַ יאָר אַרום — שלום עליכם, מיט עטלעכע חדשים שפעטער — פּרוג, אין סוף יאָר 1917 — דער זיידע מענדעלע, אין סוף 1918 — דער יונגער, 28-יאָריקער, ניידוס... אָבער קיין יאָר איז ניט געווען אַזוי גרויזאַם, אַזוי אַכזריותדיק צו אונדזער ליטעראַטור, ווי דאָס פאַרפּלוקטע יאָר 1919, ווען דער מלאך-המות האָט אין משך פון עטלעכע חדשים ביי איר אַוועקגענומען מיט גוואַלד פינף לעבנס.

צווישן די פינף איז געווען נאָר איינער אַן אַלטער : יעקב דינעזאָן (ער איז געווען אַלט, ווען ער איז געשטאַרבן, 63 יאָר), די איבעריקע האָבן גע- האַלטן אַדער ערשט ביים גרענעץ פון זייער רייף-ווערן, ווי א. וויטער, אַדער אין רעכטן פּונאַדערבליען זיך פון זייער יונגן טאַלאַנט, ווי אַשר שוואַרצמאָן, אַדער גאָר ביים סאַמע אָנהייב פון זייער ליטעראַרישן שאַפן, ווי ישראל וואַקסער און ביינזש שטיינמאַן.

און — דאָס טרויעריקסטע : נאָר איינער פון די פינף, דער עלטסטער, דינעזאָן, איז געשטאַרבן מיט זיין אייגענעם טויט ; די איבעריקע פיר זיינען

אלע אומגעקומען אין פאָרגאַמען אָדער אויפן שלאַכטפעלד : א. ווייטער איז דעם 21טן אַפּריל, 1919, אַרויסגעשלעפט געוואָרן פון זיין וואוינונג אין ווילנע און גלייך אויפן אָרט דערשאַסן געוואָרן פון אַ פּוילישן מערדער-לעגיאָנער ; ישראל וואַקסער איז מיט אַ חודש שפעטער געפאַלן אין קאַמף מיט די פּאָרגאַמשטשיקעס אין קריוואַיע אַזעראַ, כערסאַנער גובערניע ; ביינוש שטיינמאַן און אַשר שוואַרצמאַן זיינען אין אַ פּאַר חדשים אַרום דערהרגעט געוואָרן אין אוקראַינע אויפן רויט-אַרמייאישן פּראָנט.

יעדערער פון די יונג-אומגעקומענע האָט איבערגעלאָזן דער יידישער לי-טעראַטור אַ ירושה, און זי וואַלט געקענט זיין פאַר אונדז זיכער אַ טרייסט, אָבער זי מאַכט נאָך טיפּער דעם טרויער און באַדויער אונדזערן, וואָרעם זי צייגט אונדז די גרויסע מעגלעכקייטן, וואָס זיינען אַוועקגענומען געוואָרן ביי אונדז, די ערשט צעבליטע האַפּענומען, וואָס זיינען אויסגעלאָשן געוואָרן דורך דעם פּריציטיקן טויט פון די דיכטער, וואָס צוויי פון זיי, שטיינמאַן און וואַקסער, זיינען נאָך געווען כמעט גאַר אַנהייבערס. אָבער וואָס פאַר אַ צוואַנגדיקע אַנהייבערס !

אשר שוואַרצמאַן

אין דעם קאָאָפּעראַטיוון פאַרלאַג „קולטור-ליגע“ זיינען אַרויס אשר שוואַרצמאַנס „אלע לידער“ (קיעוו, 1923). זיי זיינען אַרויסגעגעבן געוואָרן מיט אמתער ליבשאַפט און גרויס אויפמערקזאַמקייט צום יונג אומגע-קומענעם דיכטער. עס איז דאָ אין דער אויסגאַבע אַ בילד פון דעם שרייבער, אַ פּאַקסימילע און אַן אויספירלעכע ביאָגראַפישע סקיצע (געשריבן פון נ. אויס-לענדער און ב. ספּיוואַק, שוואַרצמאַנס פּריינד און חברים). אַ חוץ דעם זיינען צוגעגעבן, צום סוף, וואַריאַנטן פון פאַרשיידענע לידער און אַ סך זייער וויכטיקע כראַנאָלאָגישע און אַנדערע באַמערקונגען פון דער רעדאַקציע. ס'איז, מיט איין וואַרט, אַן אויסגעצייכנטע אויסגאַבע*). און זי גיט אונדז אַ קלאַר בילד פון אַשר שוואַרצמאַנס לעבן און שאַפן.

* מען קען נאָר האָבן איין טענה : פאַר וואָס זיינען די לידער גיט אויסגעשטעלט אין דעם כראַנאָלאָגישן סדר, אין וועלכן זיי זיינען געשריבן געוואָרן ?

די שווארצע מוטערנאכט

צעריסן ווערט פון חיי :

— דער שונא ביי די טויערן !

פון טיף פון הארץ

זיך רייסט א ווילד געשריי :

— דער שונא ביי די טויערן !

אויף גיך צום פערד,

די האנט שטאל אן,

ס'איז איצט דער שווערד,

די שפיו, — א פאן —

— דער שונא ביי די טויערן !

דאָס איז געווען דאָס לעצטע ליד שוואַרצמאַנס. ער האָט נאָך געלעבט עטלעכע חדשים נאָך דעם, ווי דאָס ליד איז פאַרפאַסט געוואָרן, אָבער ער האָט שוין מער ניט געשריבן. די טאַט האָט פאַרביטן דאָס וואָרט. די טאַט, וואָס אַזוי אָפט ווערט זי ביים דיכטער פאַרשלונגען, פאַרזונגען פון וואָרט... אַזוי אָפט? שטענדיק! דער דיכטער לעבט אויס און ליזט אויף זיין טאַט אין טרוים: טרוים־טאַטן ווערן פון זיין טרוימען וועגן טאַטן. ער זעט און מאַלט בילדער פון אַ בייעם לעבן — איז דאָס זיין ניי לעבן! ער וועקט און רופט צו קאַמף — איז דאָס זיין קאַמף! צו וואָס שווערדן און שפיון און פיילן, אַז ער האָט דאָס שאַרפּסטע, דאָס זיגרייכסטע געווער — דאָס וואָרט!

שוואַרצמאַן האָט זיך ניט באַנוגנט מיטן געשליפענעם געווער פון וואָרט. עס האָט אים געצויגן צו אַ מער רעאלן, מער לייבלעכן אַנטייל נעמען אין די געשעענישן פון דער צייט. ער איז געווען, זוי עס ווייזט, אַ טיף־עטישע נאַטור, אַ מענטש פון ווילן, נישט נאָר אַ טרוימער. און עס איז געווען פאַר אים ווינציק די פּאָעזיע פון קאַמף. „זייט איר באַלשעוויקעס“, האָט ער גע־טענהט צו די חברים, „גייט אין דער רויטער אַרמיי!“ ער איז אַליין ניט געווען קיין באַלשעוויק, ער האָט ניט געהערט צו קיין שום פּאָליטישער פּאַרטיי, אָבער די שונאים פון דער רויטער אַרמיי, וועלכע האָט פאַרנומען דאָן, אין אַנהייב יאָר 1919, קיעוו, זיינען געווען אויך זיינע שונאים: איז געווען פאַר אים קלאַר, אַז מיט זיין בלוט, מיט זיין לעבן, נישט נאָר מיט זיינע לידער, דאַרף ער זיי באַקעמפּן.

„איך געדענק אַמאל“, דערציילט זיינע אַ פריינדין, „נאָך אַ לאַנגן שמועס וועגן דעם, אַז די רויטע אַרמיי מוז זיין באַזאָרגט מיט אַ רויטן „טיל“ און אַז די אַרבעט דאָ, אין „טיל“ (ד״ה אין דער היים, ניט אויפן שלאַכטפעלד), איז ניט ווייניקער וויכטיק, ווי אויפן פּראַנט, איז אַשר פּלוצלינג אויפגעשפרונגען:

„נו, גענוג, ביסט גערעכט... וועט איר דאס דאָ טאָן. און איך קען ניט, ס'איז דאָ ענג, וואַכעדיק“... איז דאָס געווען סתם אַ שיינ וואָרט, אַ פּאָזע? ניין, „אויף מאָרגן“, דערציילט זיין פריינדין, „איז ער געקומען אַ שטראַלנדיקער מיט אַ פּאָפּירל אין האַנט, דאָס פּאָפּירל האָט באַדייט, אַז ער איז אַריינגע-טראָטן פּרייוויליק אין דער רויטער אַרמיי.“

הייסט עס, נישט נאָר אַנדערע, נאָר זיך אַליין האָט ער געמיינט, ווען ער האָט אויסגערופן מיט אַזאַ איינגעהאַלטענער קראַפט :

אויף גיך צום פּערד,
די האַנט שטאַל אָן,
ס'איז איצט דער שווערד,
די שפיז, — אַ פּאָן —
— דער שונא ביי די טויערן !

ס'איז געווען, הייסט עס, ניט קיין וואָרט, נאָר אַ טאָט. דערפּאַר איז דאָ אַזאַ איינגעהאַלטענער, אַזאַ געשמידטער פּאַטאַס. דאָס האָט געזאָגט אַ סאַלדאַט, אַ רויטאַרמייער, וועלכער האָט ניט קיין צייט צו ריידן אַ סך : „דער שונא ביי די טויערן!“ דערמיט איז אַליין געזאָגט. ער האָט ניט געמאַלן קיין פּאַעטישע בילדער (וועגן פּראַווען מליצות איז אָפּגערעדט). ווען ער האָט געזאָגט : „אויף גיך צום פּערד“ אַזױ, איז עס ניט געווען קיין מעטאַפּאר, נאָר אַן איינפּאַכער און זאַכלעכער „אַרמייאישער“ באַפּעל (שוואַרצמאַן, דאַרף מען וויסן, איז געווען פון 1911 ביז 1917 אַ סאַלדאַט, ער האָט געדינט אין קאַוואַלעריע, אַזױ אַז דער פּערד, וואָס ער דערמאָנט אין די פּערזן, איז אַ רעאַלע באַשעפּעניש!).

ער האָט געפּאָלגט דעם באַפּעל (דעם באַפּעל פון זיין אייגענעם געזויסן) און איז „אויף גיך“ אַוועק „צום פּערד“, האָט אָנגעשטאַלט זיין האַנט און געמאַכט דעם שווערד, די שפיז פאַר אַ פּאָן !

מיט דער פּאָן אין האַנט איז ער (אין אויגוסט 1919) געפּאָלן (אין צו-זאַמענשטויס מיט אַ פּוילישער מיליטער-גרופּע, ווי עס ווערט דערציילט אין דער ביאָגראַפּישער סקיצע). ער איז געווען אַלט דאָן 29 יאָר.

אַבער ניט נאָר שטאַרבנדיק (און פּרייוויליק פּאַרשרייבנדיק זיך פּריער אין דער רויטער אַרמיי) איז ער געווען אַ גיבור. אויף אַליין, וואָס ער האָט געטאָן, אויף זיין גאַנצן יוגנט לעבן און שאַפּן איז געווען די חתימה פון אַ שטאַרקער, געזונטער און גאַנצער נאַטור. פּערזענלעך האָב איך אים כמעט

ניט געקענט. כ'האב אים אפילו אמאל געטראפן אין פעטערבורג (דאס איז געווען אין יאר 1917, נאך דער פעברואר־רעוואלוציע, אין די יולי־טעג, זייען די צייטוויליקע רעגירונג האט ארויסגערוזפן קיין פעטראגראד די קאזאך־לערישע דיוויזיע, צו וועלכער ער האט געהערט). אבער מיין באקאנטשאפט מיט אים איז געווען זייער אן אויבנאוויפיקע. בכן שטאמען מייע ידעות וועגן אים ניט פון אוממיטלבארע פערזענלעכע איינדרוקן, נאר פון דער ביאגראפישער סקיצע, וואס איז פארפאסט געווארן פון זיינע נאענטסטע פריינד. אבער אויך די קארגע דאטעס שטימען דורכאויס מיט דעם איינדרוק פון קרעפטטייט, גאנצקייט און געזונטקייט, וועלכן עס האבן געמאכט אויף מיר זיינע מער כאראקטעריסטישע לידער.

א פאר פון די דאטעס וויל איך דא ברענגען.

אשר שווארצמאן איז געבוירן געווארן (שמחת־תורה 1890) אין א דארף (לעבן דעם שטעטל קאראסטישעוו, קיעווער גובערניע). זיין פאטער איז געווען אן אנגעשטעלטער ביי א וואלד־סוחר. האבן זיי כסדר געוואוינט אין וואלד — אמאל אין איין ארט, אמאל אין אן אנדערן. דאס האט אָשרן ניט געשטערט צו לערנען זיך זייער גוט ביי די מלמדים און די לערערס, וואס זיין פאטער פלעגט אראפברענגען פון שטאט, און צו פופצן יאר איז ער שוין אליין געווען א דאָרפישער לערער; אבער וויכטיקער איז, וואס די נאטור־סביבה, וואו ער האט פארבראכט זיין קינדהייט, האט אויפגעהאלטן זיין נאטירלעכע געזונטקייט, זיין פשוטקייט, און דאס לערנען האט ניט אפגעשוואכט זיין אייגענע ווילנסקראפט.

דער פאלגנדיקער פאקט באשטעטיקט עס. ווען ער איז אלט געווען פופצן יאר, איז אין קיעוו פארגעקומען א פאגראם (דאס איז געווען אין די אקטאבער־טעג פון 1905), און באלד נאך דעם האבן אויך אין דעם דארף, וואו עס האט געוואוינט די פאמיליע שווארצמאן, זיך אנגעהויבן צו פארשפרייטן קלאנגען, אז עס גרייט זיך צו א פאגראם, און עס האט זיך ארגאניזירט א זעלבסטשוץ. האט דער פופציגיאָריקער אשר שווארצמאן אין דעם אקטיוו אַנטייל גענומען; ער פלעגט „ארויספארן רייטנדיק אויפן שאַסיי, מיט א רעוואָלווער, אויסצושפירן, וואס אויפן שאַסיי טוט זיך“.

ווען עס איז שפעטער געקומען די צייט צו שטעלן זיך „צום פרייוו“ האט ער ניט געמאכט קיין מחזקות און איז אַוועק דינען. דאס איז געווען אין 1911. פון דאן ביז 1917 איז ער געווען א סאלדאט — א קאָואַלעריסט. ער האט געהאט זייער א שווער לעבן אין קאזארמע, אבער ער האט עס אריבערגעטראגן מיט דעם געדולד און דער רואיקייט פון א געזונטן און

שטארקן מענטשן. ווען-ניט-ווען שרייבט ער אין זיינע בריוו צו פריינד וועגן זיין בענקען אהיים. אפטער, אבער, גיט ער פון זיין סאלדאטישן לעבן אזעלכע עפיש-אינגעהאלטענע באשרייבונגען, אז עס איז פשוט צו באוואונדערן.

„היינט“, האָט ער געשריבן אין איינעם פון זיינע ערשטע קאָזאַרמע-בריוו, „איז דער ערשטער טאָג ר'אַזשדעסטוואָ, 3 אַזייגער ביי טאָג. אין קאָזאַרמע איז אַ טומל און אַ זינגעריי פון די שיכורע סאָלדאַטן. איך בין ערשט געקומען פון דער פּערדשטאַל צו שרייבן אַ בריוו און וועל באַלד צוריק אַוועקגיין צו די פּערד. דאָרט איז טונקל און שטיל, די שטאַל איז לאַנג. אין מ'לייגט זיך אויפן היי, און מען פילט דאָס אַטעמען פון די פּערד... די קאַנסט זיך גאַרניט פאַרשטעלן דאָס ווילדע טאַנצן און שרייען, וואָס אַרום מיר — — — ס'איז טאַקע ניט גוט, אַבער דער הימל איז צו דער ערד ניט געפאַלן...“

דאָס האָט ער געשריבן באַלד נאָך דעם, ווי ער איז אַוועק דינען. שפּע-טער מיט אַ פּאַר יאָר שרייבט ער: „די צייט רוקט זיך צו ביסלעך, און דאָס דינסט איז ניט אַזוי שווער, ווי מ'איז צוגעבונדן: מען שטייט אויף פיר אַ זייגער אין דער פרי און ביז אַכט אויף דער נאַכט מוז מען זיין אין עסקאַדראַן. ביז וואַרמעס פאַרט מען אין פעלד אויף איבונגען. דאָס פאַרן אַליין איז אַפּילי איינגענעם, ניט איינגענעם נאָר איז דאָס קומען צוריק, ווען מען דאַרף אַלץ רייניקן און וואַשן. נאָר אַזוי ווי דאָס אַלץ טוט זיך אין איינעם מיט מענטשן, מיט וועלכע מען וואוינט שוין צוזאַמען צוויי יאָר, איז די אַרבעט אויך פריילעך...“

די דאָזיקע און ענלעכע פּראַגמענטן פון זיינע בריוו צייגן, וואָס פאַר אַ מין איינפאַכע און געזונטע ליבע ער האָט פאַרמאָגט צום לעבן. עפעס ניט אידיילישס, עפעס דאַרפישס, איז פאַראַן אין אַט דער איינגע-האַלטנקייט, איינפאַכקייט און געזונטקייט.

עס איז אים געוויס געווען אַפט ביטער און פינצטער אויפן האַרצן אין יענע עלנטע און טונקעלע קאָזאַרמע-יאָרן, אַבער אַפילו אין די לירישע לידער, וואָס ער האָט געשריבן, האָט ער ניט געוויזן קיין סימנים פון שוואַכ-קייט און טרערעוודיקייט. ער איז אויך אין זיין ליריק געווען מענלעך. אין איינעם פון זיינע דאַמאַלסטדיקע לידער האָט ער אין קאַליש, אין דער קאָזאַרמע (אין יאָר 1913), געזאָגט:

כ'זאָל אין דער פרעמד געווען יאָמערלעך וויינען,
וואָלטן די טרערן געפלאַסן — פאַר וועמען?
ביטער זיך קלאַגן, —
ווער וואָלט פאַרנעמען?

אָנשטאַט צו וועלן אויפוועקן רחמנות אין מענטשן צו אַ ייִדישן יונגמאַן.
אַ וואויללערנער, אַ משכיל, אַ העברעאישן לערער, וואָס איז, נעבעך, אַרייַנ-
געפאלן צווישן כאַמעס און וואַלגערט זיך אום אין פּערדשטאַלן, — דער-
ציילט ער אונדז גאָר אַזאַ מין זאַך :

עס טרעפט זיך אַזוי אָפט אין אָנהייב מאַי :
די זון כאַטש וויינט, גאָר וואַרעמט שוואַך —
ס'אַ ווינט, אַ שטויב: אַ גאַנצן טאַג
גיט רוט זיך אָפּ די שטרוי פון זאַך —

דאָ עסט זיך גיט מיין קלוגן פּערד...
פאַרבוגט עטוואָס איין הינטערשט פּוס,
די אויגן דרעמלענדיק פאַרמאַכט,
ער שפּיצט די אויערן אָן און הערט...

און פּלוצים ביי דער דיך
טוט לייכט אַ ציטער אים די פעל.
אַן איינגעדעקטער אין שינעל,
ליג איך און דרימל אויפן היי.

דער ווינט דורך די שפּאַרעס קילט מיך לינד
און דרעמלענדיק זיך (איך ?) טראַכט : ס'איז גוט,
וואָס כ'בין אַצינד גיט אויפן ווינט.

אַט וועגן וואָס ער טראַכט ! און אַט ווי רואיק ער באַטראַכט — און
באַשרייבט, — וואָס אַרום אים טוט זיך !

עס איז געלעגן אין אים באַהאַלטן עפעס אַ טיפע, אינעווייניקסטע,
עפּישקייט. און — ווער ווייס ? — אפשר ווען זיין לעבן זאל גיט איבער-
געריסן ווערן אין מיטן, וואַלט ער געוואָרן אַ דערציילער. איין דערציילונג
האַט ער שוין באַוויזן אַנצושרייבן קורץ פאַר זיין טויט (זי איז גאָך גיט
פאַרעפנטלעכט געוואָרן ; בלויז איר אָנהייב ווערט ציטירט אין דעם אַרייַנ-
פיר צו „אַלע לידער“). זיין עפּישער געמיט פילט זיך אויך אין זיינע בריוו.
אַ פאַר פּראָגמענטן פון זיי האָב איך פּריער ציטירט. איך וויל דאָ ברענגען
גאָך אַ פּראָגמענט — פון אַ בריוו צו אַ פּריינד, וואָס ער האָט געשריבן בעת
דער מלחמה פון רעכטן מיטן קריגס-ברען: „איין מאָל, ווען מיר זיינען
געשטאַנען אויף דער פּאַזיציע בעת אַ שלאַכט מיט די דייטשן, האָט מען מיר
איבערגעגעבן דיינעם אַ בריוו, וואָס דו האָסט געשריבן פון דער קאַנדיציע

קיין קאליש. האסט געשריבן וועגן דיין לעבן דארט און וועגן דיינע באקאנטע. ס'האט גראדע געגאסן א שטארקער רעגן, איך בין אַרונטערגעקראכן אונטער דעם פערד און האב געלייענט און האב אזוי ווייט פון די שראפנעלן, וואָס האָבן זיך געטראָגן איבער מיר און זיך געריסן אין אלע זייטן. איך האָב געלייענט מיט אַזאַ אינטערעס, אַז ווען עמעצער זאָל געווען זאָגן: „נאָ דיר אַ שטיקל ברויט“, וואָלט איך אפשר אַרויסגעשטעלט די האַנט הינטן־אַרום, ניט אַפֿ־רייסנדיק זיך פון לייענען“...

שטעלט איר זיך פאַר דאָס בילד? אַרום, איבער אים טראָגן זיך שראַפנעלן, פאַלן, עקספלאָדירן און מאַכן אַן אַ חורבן, אַ שטארקער רעגן גיסט, און ער ליגט זיך אונטער זיין פערד, אַ הונגעריקער, אין טויט־געפאַר, אין לייענט אַ בריוו פון דער היים — און לאַכט!

דאָס האָט געקענט נאָר אַזאַ געזונטע, גאַנצע און — כּוואַלט זאָגן — עפישע נאַטור, ווי שוואַרצמאַן איז געווען.

אַט דער עפישער עלעמענט פון זיין כאַראַקטער פילט זיך אויך אין זיין ליריק, און ער איז אפשר איר קענטיקסטער כאַראַקטער־שטריך. ער איז געקומען צום אויסדרוק שוין אין ערשטן ליד, וואָס אָשר שוואַרצמאַן האָט (אין סוף 1908 אָדער אָנהייב 1909) אויפגעשריבן אויף יידיש (*). דאָס ליד הייסט „די קרעטשמע“ און לייענט זיך אַזוי:

אַרויס פונעם דאָרף, אויפן וועג, ביי די פעלדער
אַן אַלטע אַמאָליקע קרעטשמע נאָך שטייט
און קלערט ווי, להבדיל, אַ מענטש אויף דער עלטער,
וואָס האָט אין דער יוגנט מיט וועלטן געדרייט.

— נו, יאָגט אַרום, ווינטן, ווי טריקנט איר פעלדער,
נו, כאַפט נאָך אַ שטרוי פון מיין דאָך און לויפט אָפּ:
ס'וועט קיין מאָל ניט אומקערן זיך שוין מיין יוגנט —
איך פאַר ניט אַרויף, כ'פאַר פון באַרג שוין אַראָפּ.

פאַרוואַקסן דער צופאַר, די שטאַלן צעוואַרפן,
ביי טאָג און ביי נאַכט איז ניט אָפּן די טיר;
ניטאַ שוין דאָס שטענדיקע רעדל ביים קאַניץ
מיט וואונדערלעך־שרעקלעכע מעשיות אָן שיעור.

(* ער האָט אויך פריער געשריבן לידער, אָבער נאָר אויף אוקראַיניש און רוסיש. שפעטער האָט ער זיינע רוסישע און אוקראַינישע לידער אַלע צעריסן און עס איז פון זיי קיין זכר ניט געבליבן.

עס גיסן זיך שוין ניט די האלב-ווילדע לידער
מיט בראַפּן צונויף אויף דער שיכורער צונג ;
ניט עגבערט דעם מות, ניט שוידערט די גלידער
דער סוד, וואָס אַנטפלעקט אַ פאַרשיכורטע לונג.

די קרעטשמע שטייט עלנט ביים וועג, ווי אַ דאַרן,
דער דורכפאַרער ווערט דאָ אויף אַ וויילע פאַרקלערט,
דערמאָנט זיך, ווי לאַנג ס'איז אים נאָך צו פאַרן,
רוקט איין זיך אין בורקע און טרייבט צו די פּערד.

נאָר ווינטן, וואָס הוילען אויף פעלדער, אויף ברייטע,
דערמאָנען דער קרעטשמע די אַלטינקע זינד.
אַ ווינט טוט אַ לאַך און מאַכט תּיכּף אַ פּליטה —
זי בלייבט ווי אַן אַלטער, פאַרשעמט פּון אַ קינד.

דאָס ליד איז געשריבן געוואָרן ווי אַן אַריינפיר צו אַ פּאַעמע, אַ מעשה
אין פּערוזן, וועלכע איז אַנגעהויבן און ניט געענדיקט געוואָרן. דאָס ערשטע
יידישע ליד שוואַרצמאַנס האָט, אַלזאָ, געזאָלט זיין דורכאויס אַ דערציילונגס-
ליד. אָבער ווען אַפילו מיר זאָלן ניט געווען וויסן, אז עס האָט נאָך אַט דעם
אַריינפיר געדאַרפט קומען עפעס אַ געשיכטע, אַ קייט פּון פּאַסירונגען,
וואָלטן מיר אין אים אַליין שוין דערקענט די עפישע נייגונג פּון אונדזער
דיכטער. האָט ער דען ניט געוואָלט דאָ אויסדריקן אַ לירישע שטימונג, —
די שטימונג פּון אַפּגעלעבטקייט, פּון עלנטקייט, פּון דעריבערונגס-אומעט ?
און האָט ער זי דען ניט אויסגעדריקט ? געוויס ! אָבער — ווי ? ניט מיט
אַ ריינ-לירישן אויסגוס, נאָר מיט אַ לירישקייט, וואָס זייט זיך דורך אַביעק-
טיוו געשילדערטע קעגנשטאַנדן, האַנדלונגען, פּאַסירונגען. עס שטייט אויף
פאַר אונדזערע אויגן דאָס בילד פּון דער אַלטער אַמאָליקער קרעטשמע.
מיר זעען איר חורבן. „פאַרוואַקסן דער צופאַר, די שטאַלן צעוואַרפן“, נאָר
ווינטן רוישן אַרום און אַרום, קיין מענטשן הערט מען ניט, — מיר זעען
די פאַרוויסטקייט פּון דער קרעטשמע איצט און דורך אַ רייע בילדער דער-
מאָנען מיר זיך צו גלייכער צייט אַן איר אַמאָליקן, רייכן און טומלידיקן לעבן.
דער היפּוך צווישן דעם אַמאָל און דעם איצט ווערט געשילדערט, דערציילט
און שיר ניט דראַמאַטיזירט. די לירישקייט ווערט דורך דעם ניט אַפּגע-
שוואַכט, אָבער עס ווערט פאַרדעקט און אַזוי ווי פאַרשטעלט פּון אונדז
איר נאָקעטע סוביעקטיוויטעט, עס ווערט באַשאַפּן אַ לייכטער, לופטיקער,
פּליסיקער איבערגאַנג פּונעם לירישן אונטערשטראָם צו אַן עפישער אויבער-
פּלאַך.

און אַט דער איבערגאַנג, אַט די שטרעבונג צו עפישקייט, אַט דאָס באַהאַלטן זיך הינטער איר, איז פאַר דער שפעטערדיקער, רייפערער, ליריק פון אַשר שוואַרצמאַן נאָך מער כאַראַקטעריסטיש, ווי פאַר זיינע יוגנט־פּערזן. אין זיי הערט מען נאָך אַפּט טענער פון הוילער (און אַמאַל צעגאַסענער) לירישקייט. שפעטער, אַבער, איז ער, וואָס ווייטער, געוואָרן אַליץ איינגע־האַלטענער, אַליץ קאַנצענטרירטער, אַליץ קאַרגער אויף ווערטער און אויף לירישע אויסגוסן, אַליץ אַביעקטיווער.

אין אַ ליד פון 1911 טרעפן מיר נאָך ביי אים אַזאַ מין ניט־איינגעהאַל־טענע, פאַטעטישע, פּייערלעכקייט, ווי, צום ביישפּיל:

און עס ווערט מיין האַרץ פאַרצאַפּלט,
ס'שפּילט די זון און קלינגט מיט שטרעלן *
ס'גייען ווינטן קאַרצהאַדן,
ס'טאַנצט די ערד, די הימלען שאַלן.

און איך לויף און וויל דעריאָגן,
כלויף און פאַל און הייב זיך ווייטער,
און וואָס גרויסע ליד פאַרטמט מיך
מיט אַ פּרייהייט אַ פאַרשייטער.

ברייטער, זיסער, פּידלען־סטרונעס |
שטאַרקער, דינסטע, גילדן־טאַצן
איך פאַרפּלאַנטער זיך אין קוויטן
און דאָס האַרץ פאַר גליק וויל פּלאַצן |

שפעטער האָט ער זיך אויסגעלערנט צו האַלטן זיך פּעגאַס שטרענג אין צוים, און זעלטן־ווען האָט ער אים געלאָזן זיך צעיאָגן אַזוי אימפעטדיק, אַט האָט ער, צום ביישפּיל, אין יאָר 1918 אויסגעדריקט אַ געמיסט־צושטאַנד, וואָס איז זייער ענלעך צו יענעם, מיט וועלכן מיר האָבן נאָר וואָס זיך באַקענט דורך דעם ליד פון יאָר 1911, אַבער דער אויסדרוק איז דאָ שוין ניט אין ערך שטילער און איינגעהאַלטענער:

נאָך קינדחייט, שוין לאַנג, בין איך אַמאַל
אַרויס פון שטוב אין וואונדערלעכן דרויסן,
דערהערט האָב איך אויף סטעפּעס זייד־גערוישן,
דער לאַכנדיקער טאַג געקלונגען האָט ווי שטאַל.

(* איך צייכן אונטער די מער אייגנאַרטיקע אויסדרוקן.)

גאָסט גאַנצע וועלט האָט זיך געפרייט...
 מיט זון, מיט תבואה־פעלד, מיט לאַנקע,
 און ס'איז צו שווער געווען מיין פריידגליד,
 און ס'האָט זיך פון מיין קלינגענדיקן האַרצן
 מיין ערשט געזאַנג אויף וועלט פאַרשפרייט...

„פון מיין קלינגענדיקן האַרצן“, זאָגט דאָ מער, וויפל עס וואָלטן געקענט
 זאָגן צענדליקער פערזן מיט אויסרוף־צייכנס! דער פערז, וואָס קומט דערנאָך.
 דער שלום־פערז („מיין ערשט געזאַנג אויף וועלט פאַרשפרייט“), קלינגט, צום
 באַדויערן, שוואַך, אָן אַן עכאַ. וויל איך דערפאַר ברענגען אַן אַנדער ליד
 (אויך פון יאָר 1918 און אויך מיט אַ מונטערער שטימונג), וואו גראַד אויפן
 שלום־אַקאָרד ליגט אויסגעגאַסן עפעס גאָר אַ באַזונדערער חן און וואו מיר
 זעען ווידער אַ מאָל, ווי די רואיקע מאַלער־האַנט האַלט־איין — און מאַכט
 פולער נאָך — דעם לירישן שטראָם:

איך גיי היינט אַרויס אין אַ טאָג אַ באַנייטן:
 אויף פריילינג־באַפרייטן
 און האַרץ־ווייכן הימל
 גייט קריע —
 פון אַלע פיר זייטן.
 שוין ציען זיך פלאַפלענדיק אומריינע שטראַמען
 און נישטערן, זוכן, ווי הינטעלעך בלינדע,
 דעם פייכט־שוואַרצן בויד פון דריערד.

און ערגעץ פון ווייטן,
 אין בלויען פאַרקלערט.

האַלט אָפּ שוין אַ וואַלקן אַ מידער, אַ ווייכער...
 און ווען ס'וועט פון נאַכט־פרעסטלעך זיין שוין קיין זכר
 און זיין וועט דער הימל אויך ריינער און העכער,
 אין גאַרטן שוין ווייך און צעגראַבן די ערד, —
 דאן קומט בלויער וואַלקן אויף גאַלדענע פערד.

אין דעם דאָזיקן ליד האָבן מיר, אגב, אַ מוסטער פון גוט־באַנוצטן
 פרייען פערז, אָבער דער עיקר איז דאָ די צונויפגענומענקייט און אויס־
 דרוקספולקייט פון דער ענפישער לירישקייט.

צו וואָס פאַר אַ וויכער מדרגה פון רואיקער קאַנצענטרירטקייט און
 עקספרעסיע שוואַרצמאַן האָט געקענט דערגרייכן, זעט מען אויך פון די
 פאַלגנדיקע איינציקע סטראַפעס:

ס' ציט'אָן פון פעלד אַ וואַקס-גערוישי,
פון קנאַספע שיילט אַ בלאַט זיך אויס ;
צו אומקלאַר-ווייכע ווייטקייטן
אין האַרצן וואַקסט אַ בענקשאַפט אויס.

דאָס האַרץ ווערט פול און זאַפט-באַשווערט,
ווי צעאַקערט פרישע ערד,
און ס'ווערט מיט טראַפנס וויי באַרייכט
די פרוכטבאַר-שטילע פּרילינג-נאַכט...

(„אין וואַלקנספולער טונקל-נאַכט...“)

אַדער :

— — — — —
— — — — —

מיר ציט נאָך ערגעץ-וואו צו נאַמענלאָזע צילן,
מיר היגט נאָך איין אַ טונקלקייט פון בלאַנדזשענדע געפילן.
(„זיי דאָ מיט מיר“)

וואָס ווייטער, אַלץ מער וואַלטן זיינע צילן געקראַגן אַ נאַמען און זיינע
געפילן וואַלטן אויפגעהערט צו בלאַנדזשען ; וואָס ווייטער, אַלץ קלערער און
זיכערער וואַלט געוואָרן זיין וועג, ווען ער זאָל נישט איבערגעהאַקט ווערן
אין מיטן. זיין פאַרם און זיין אויסדרוקס-קראַפט איז געוואַקסן, האָט גע-
צייטיקט אין איינעם מיט זיין גייסט. עס האָט זיך אין אים געזאַמלט אַ
גרויסע מאַראַלישע און קינסטלערישע ענערגיע. די נייט-פאַרנוצטע כוחות
פון יאָרן שווייגן האָבן זיך, ווי אַ לאַנג-פאַרהאַלטענער שטראַם, אַ שפּאַר
געטאָן פון אים אין די לעצטע צוויי יאָר פון זיין לעבן.

ער האָט אויך דאָן נייט געשריבן קיין סך, אַבער אַלץ, וואָס ער האָט
געשריבן, איז געווען פול מיט דער פולקייט, מיט דער אַנגעשטרענגטקייט
פון יענער גרויסער צייט און מיט זיין אייגענער אַנגעזאַמלטער קראַפט. ער
האַט אַלע מאָל געוואויגן און געמאַסטן זיינע רייד. אַבער גאָר באַזונדערס
שטרענג צום וואָרט, אַסקעטיש שטרענג איז ער געווען אין די לידער פון
די לעצטע צוויי יאָר, הערהויפט אין די לידער, וואָס ער האָט געשריבן
אונטער דעם איינדרוק פון דער רעוואָלוציע.

די רעוואָלוציע האָט אים אויסגעלייזט פון דער שטומקייט, וועלכע איז
אים באַפאַלן אין דער צייט פון קריג.
דאָס, וואָס ער האָט איבערגעלעבט אַליין „אויף די פּאַזיציעס“, אין די

בלוטיקע שלאכטן, וואו ער איז, אגב, פארוואונדעט געוואָרן (אין יולי, 1915) — האָט ער אין זיינע לידער אויף אַ דירעקטן אופן כמעט אין ערגעץ ניט אויסגעדריקט, נאָר אין מאָל (אין פּרילינג 1915) האָט ער פון שלאַכטפעלד צוגעשיקט צו זיינער אַ פּריינדין דאָס פּאַלגנדיקע ליד :

די נאַכט אָט באַדעקט מיך מיט פינצטערע פּליגל
און ווידער מיך הילט לאַנג פאַרבעסענע רוי...
און ס'חוכט מיר : אין סאַמע מיט פעלד אויף די קני
שטייט עמעץ אַ גרויסער און פּליסטערט, און בעט :
— מייך גאַט, אויב געווען איז דיין צאָרן אויף זיי,
וועט איצט דיין רחמנות ניט זיין נאָך צו שפעט.
דעם רייטער, וואָס בלאַנדזשעט ביי נאַכט אָן אַ וועג,
די דאַרפישע פּייערלעך צינד אָן צוריק ;
אין שטעטל, וואָס שטייט דאָ פאַרפינצטערט און שטום,
איין זיכערן, לייכטנודן פענצטער קער אום.
צי וויסטו ס'געבעט, וואָס זיי ריכטן געהיים?
און יענע, וואָס טרעפן ביי נאַכט זיך ווי פּינג,
זיי פּליסטערן שטיל : „כ'בין ניט שולדיק... גענוג !
קער אום מיר, מיין גאַט, צו פאַרלאָזענער היים !...“
ווען ס'איז שוין אין שייער קיין איינציקע שטרוי,
פאַר וואָס זאָל נאָך שטיין ניט געאַקערט דאָס פעלד ?
און אַרעמע שטעטלעך אויסגיין אָן ברויט
דערפאַר, וואָס די וועגן מיט מורא פאַרשטעלט ?

אַ סענטימענטאַל ליד, וואָס יעדער ייד און יעדער גוטהאַרציקער מענטש
וואָלט עס געשריבן, ווען ער זאָל האָבן טאַלאַנט. אַ צו ווייך, אַ צו פּרום
ליד פאַר איינעם, וואָס האָט אַליין געזען — און ניט נאָר געזען — דעם
שוידערלעכן פאַרברעכן פון דער וועלט־געשיכטע. עס איז אַ ליד, וואָס
פאַסט פאַר אַ מיליטערישן גייסטלעכן, פאַר אַ באַרעמהאַרציקער שוועסטער,
ס'איז ניט קיין אמת מלחמה-ליד. שוואַרצמאַן האָט אויסגעמיטן צו שרייבן
וועגן דער מלחמה. ווען־ניט ווען טרעפן זיך אין זיינע לידער אַזעלכע ביל-
דער, ווי :

אין פינצטערער נאַכט, ווען איך זוך אַליין ניט,
מיר זעט זיך דער שוידער פון קאַמף ; —
מיר זעט זיך דער ווייטאַג
פון לייבער, פאַרדרייטע אין קאַמף.

אַבער דאָס זיינען איינצלע, אַפגעריסענע בילדער. די מלחמה אין גאַנצן
האַט שוואַרצמאַן פאַרשוויגן. איין מאָל נאָר, אין יאָר 1915, ווען עס זיינען

פארגעקומען די שרעקלעכע גירושים און פארפאלגונגען פון יידן, האט זיך פון זיין הארצן ארויסגעריסן א קללה — א נבואה, וואו עס שפירט זיך די ווירקונג פון די נביאים און פון ביאליקן:

און גיט נאך דיין שיער וועט שטיין אן א דאך,
אן טיר און אן פענצטער, צעבראכן דיין הויז, —
קיין זאג וועט גיט בלייבן צו זעטן א מויז
ביי דעם, וואס געווען איז מיט ברויט־סטערטעס רייך.

דיין פאלק וועט צעפאלן, ווי האלץ, וואס צעפוילט,
אזוי ווי פון אמאל א צעגעסענע קלייד,
דערפאר וואס מיין פאלקס אומגעהייערן לייד
האט געמאכט פאר דיין פרייד.

דערפאר וואס אכזריש די טיר האט פארשפארט,
ווען ס'קינד א געיאגסט איז געלאפן פארשמאכט; —
צו קולות פון ווייטאג, צו ווייטאג פון שאנד
האט חוצפהדיק געלאכט זיך אין האנט.

ווי ס'פייכטקייט פון קלייד טריקנט אויס קעגן הינט,
אזוי ביסלעכווייז ט'אויסגיין דיין ערדישע קראפט
און אויסגעפרעסט וועסטו פון פעלקער ארויס,
ווי א פרוכט אן איר זאפט.

און טרויעריק שטיל וועט זיך ביגן, מיין פאלק,
ווי צענדליקער פאראנגענע פעלקער פאר דיר.
און טראגט א יאך נאך פון דיינעם מער שווער —
ווייטער גיין, ווייטער גיין!

אבער אויך דאס איז נישט קיין מלחמה־ליד. עפעס איז געווען אין אט דעם דיכטער, וועלכער איז פינף־זעקס יאָר נאָסאָנאָד געווען אַ קאָואַלעריסט אין דער רוסישער אַרמיי, — וואָס האָט אים נישט געלאָזט אויסדריקן די איבערלעבענישן פון אַ ייִדישן סאָלדאַט אין דער קאָואַרמע און אויפן שלאַכט־פעלד. עפעס האָט אים שטום געמאַכט.

אויסגעהיילט פון דער שטומקייט האָט אים די רעוואָלוציע. ער האָט פאַרנומען אין איר גלייך אין אָנהייב „דעם אויסגעשריי פון דורות און פון צייטן“ — און ער האָט זיך אָפּגערופן אויפן אויסגעשריי.

די מלחמה האָט קיין זינען גיט געהאַט פאַר אים, און ער האָט געקענט

נאָר לייַדנדיק שווייגן. אַנדערש איז געווען, ווען ער האָט דערהערט, ווי
 „ס'ברומט אויף דער קייטנקלאַנג פון דורות קנעכט“. דאָ האָט ער דער-
 שפּירט אַ זין —

— — — — —
 איך הייס | ס'וועט צאָרטעס מענטשלייב נאָך ציטערן
 אין געמיש פון קויט און בלוט,
 און ניט קיין יום־טוב האָט באַלייכט
 אין מיטן נאַכט די האַריזאָנטן,
 נאָר עמעץ וויל דעם פּיין און עמעץ וויל דאָס בלוט.
 מיין בליק ווערט קאַלט, ווי גרויער טאָג פון עסקימאָסן
 אין שנייאַיק־ווילדן לאַנד...
 מיט ביקס אין האַנט,
 מיט וואַרעם בלוט אין האַרצן
 פאַרטייע איך זיך איצט
 און לאַקער נאָך דעם שונא.

(„אין אויפשטאַנד“)

איצט האָט זיך די לאַנגע געענדערט. „איצט“ — האָט ער אין אַן אַנדער
 ליד געשריבן, — „איצט, ליכסטע, קום! דעם נביאס וואָרט האָט אויפגעוהויבן
 זיי פון גריבער און פון זומפן“. איצט מיידט ער שוין מער ניט אויס אין
 זיין קאַרגער ליריק „דעם שוידער פון קאַמף“. אין שוידער האָט זיך אַ
 שיינקייט אָנגעצונדן.

— — — — —
 און זו, מיין בלוילעך־הייסע כלה,
 מיט מיר קום אויף
 אַנטקעגן מיינע שטראַלנדיקע ברידער...

ס'איז אים איצט צו ניץ געקומען די איינגעהאַלטענע, געצוימטע קראַפט,
 וואָס עס האָבן אים געשענקט די יאָרן פון שווייגן אין איינעם מיט דער
 איינגעבוירענער גאַנצקייט פון זיין נאַטור. און ער האָט ניט געשריען: קאַמף!
 קאַמף! סתם אין דער וועלט אַריין. ער האָט געוואוסט צו גוט דעם ביטערן
 טראַגישן זין פונעם וואָרט, אַז ער זאָל מאַכן דערפון „אַ טעמע“. ער האָט
 נאָר געזען און מייט אַ קלאַרער, קרעפטיקער, געשמידטער רואיקייט געוויזן
 אונדז:

עס פלאַקערן פאַנען,
 עס רייסן זיך הייסע געשרייען
 פון ברוסטן, פאַרפלייצטע פון פרייד.

און רייען און רייען
 אַלץ גייען און גייען,
 און פאָנען נאָך פאָנען
 אַלץ רופן און מאָנען,
 און רייסן אויס הייסע געשרייען
 פון ברוסטן, פאַרשמאַכטע פון פרייד.

— — — — —
 — — — — —

ער איז נישט געווען קיין זינגער פון דער רעוואָלוציע. ער איז געווען
 איר עכאַ, איר געליטערטער עכאַ.

ער איז געווען אַ קרבן, ניט קיין כהן פון דער רעוואָלוציע. אָבער ער
 איז געווען אַ קרבן, וואָס האָט זיך אַליין מיטן גוטן ווילן מקריב געווען:
 אַ הערצאישער קרבן...

און איך געפיין ניט קיין פאַסיקערע ווערטער צו שליסן מיט זיי, ווי די
 פערזן פון דער צווייטער העלפט פונעם ליד, וואָס הייבט זיך אָן: „מיין
 ברודערס ליפן — בלויז געל...“:

— — — — —
 — — — — —

מיין ברודערס פוס איז אָפּגעדעקט,
 פאַרבלוטיקט און אין קויט,
 און שטיל קוקט איר זיך איבער: טויט ?

אַ, ניין !
 ז'מיין ברודער ריין!
 פון אַלץ, וואָס אייך באַטריבט,
 אַ זוך־באַשיינטער ריז, האָט ער זיך אויפגעשטעלט
 מיט אויסגעשפרייטער האַנט אויף גאַרער וועלט.
 אַ גרויס בלוי־שווייגן איז אַצינד זיין היכל
 און ס'איז זיין זונגעבליק פאַר אַלעס מוחל, מוחל...

ישראל וואקסער

ער איז אומגעקומען כ"ד אייר תרע"ט (24טן מאי, 1919).

דאס איז געווען, ווען די באַנדעס רויבערס, רוצחים, פאַגראַמטשיקעס האָבן געהאַלטן אין רעכטן מיטן פון זייער בושעווען אין אוקראַינע. ווי ווילדע ווינטן האָבן זיי זיך געטראָגן פון שטעטל צו שטעטל, פון ישוב צו ישוב, און שיכור פון זייער אייגענער ווילדקייט, פון זייער אייגענער הפקרדיקייט, האָבן זיי חרוב געמאַכט איין יידישע קהילה נאָך דער אַנדערער. דעם 24טן אייר איז איינע פון די באַנדעס אַנגעפאַלן אויפן שטעטל קריוואַיע אַזעראַ, פאַדאַליער גוב. וואו עס האָט געוואוינט דאָן ישראל וואַקסער (ער איז געווען דאָרט אַ לערער פון העברעאיש אין גימנאַזיע). די יוגנט פון שטעטל איז אַרויס מיט שטיקער אייזן, שטעקנס און אַנדערע קאַלטע געווער אַנטקעגן די באַנדיטן און אין אַט דעם זעלבסטשוין האָט גענומען אַן אַנטייל אויך ישראל וואַקסער.

„ווי אַ העלד האָט געקעמפט אונדזער חבר וואַקסער... ביז ער איז גע- פאַלן“ — אַזוי דערציילט איינער, וואָס איז געווען דערביי*).

ישראל וואַקסער האָט „געקעמפט ווי אַ העלד“ צו פאַרהיטן די ערע פון זיינע ברידער און זיין אייגענע ערע, אָבער ער איז, נאָך זיין אינעווייניקסטן באַראַקטער נאָך, נישט געווען קיין „קעמפער“, קיין „גיבור“ אין דעם גע- וויינטלעכן זינען פונעם וואָרט.

די, וואָס האָבן אים גוט געקענט, דערציילן, אַז ער איז געווען אַ שטילער, שעמעוודיקער יונגעראַן, מיט אַ באַהאַלטענעם, שטומען שטאַלץ און אַן איידעלער, אַריסטאָקראַטישער צניעות, מיט אויגן ווייכע און פאַרטרויערטע, מיט אַ האַרץ פול מיט ליבע און ווייכער גוטסקייט. ער איז אומגעאַנגען

* מאיר מאַיזאַניק: „בעיר ההרגה“, אין דעם העברעאישן זאַמלבוך „רשומות“, ערך ע"י י. דרויאַנאָו, כרך שלישי, ז' 276.

שטענדיק אַ פאַרחושטער, אַ פאַרטראַכטער. עס האָט געמוזט זיין אין אים עפעס פון די, וואָס געפינען זיך נישט קיין אַרט אויף דער וואַכעדיקער ערד. איך האָב אים געטראָפֿן אין יאָר 1916 אין באָקו. אַ ליטעראַרישע געזעלשאַפט האָט מיך איינגעלאָדן צו קומען אַהין האַלטן אַ פאַרטראַג. אימער צער האָט אים פאַרגעשטעלט פאַר מיר, און איך געדענק, אַז איך האָב עפעס געלייענט דאָן אויך פון זיינע כתבים. ס'איז געווען, דאָכט זיך מיר, אַ מעשהלע אין גאַנץ אומבאַהאַלפענע פערון, וואָס מיר האָבן גערעדט, געדענק איך ניט. דער איינדרוק, וואָס עס האָט געמאַכט אויף מיר די איינגאַרטיקע אַריענטאַלישע שטאַט, דערהויפּט איר פאַרצייטיקער מוסולמענישער טייל, דער „טשאַרניגאַראַד“ פון די אויל-קוואַלן, די נסיעה איבערן קאַספּישן ים — האָט איינגעשלונגען אַלע איבעריקע איינדרוקן. עס איז געבליבן אַ זכר פון עפעס אַן אומרויאַקער, פּלאַטערנדיקער געשטאַלט, פון אַ קאַפּ (נאָר דעם קאַפּ זע איך ווי דורך אַ חלום) מיט בלאַנדזשענדיקע בליקן, וואָס זוכן עפעס און פאַרבאַרגן עפעס.

און ס'איז מיר ערשט איצט קלאָר געוואָרן, אַז וואָס זיי האָבן געזוכט און וואָס זיי האָבן פאַרבאַרגן, — דאָס איז געווען זיין אייגן לעבן, זיין מזל. איך האָב דורכגעלייענט אַ גרויסן טייל פון די כתבים, וואָס זיינען געבליבן נאָך אים, און אייניקע בריוו, וואָס ער האָט געשריבן צו זיין פּאָטער, צו זיינע שוועסטער און ברידער*.) און איך האָב דעם איינדרוק, אַז ער איז געווען פון דעם מין מענטשן, וואָס ווערן קיין מאָל נישט פאַרטיק מיט זיך אַליין און וואָס זייער גאַנץ לעבן איז אַן ערבלעבן. זיי וואַרטן אויף עפעס אַ גרויסער ענדערונג, וואָס דאַרף קומען און מאַכן פּלאַץ פאַר זיי און עפענען פאַר זיי אַ וועג — וואוהין? וויסן זיי אַליין ניט. זיי שטייען ביי אַ טיר און שעפטשען שטייל אַ תפילה: עפּן זיך! אַז זי עפנט זיך, דערזעען זיי נאָך אַ טיר, אַן אינעווייניקסטע און נאָך מער אַ פאַרכישופּטע. זיי שטייען תמיד פאַר אַ שוועל. זיי איז באַשערט צו בלייבן אויף דער זייט, בענקענדיק נאָך יענער... זיי זיינען פרעמדע אין אונדזער וועלט. און נאָר צוויי אמתע חברים זיינען פאַראַן ביי זיי — דאָס זיינען: דער טרוים און דאָס קינד. זיי ביידע העלפן זיי פאַרגעסן, פאַרויסן די אַרומיקע פרעמדקייט.

זיי האָבן געהאַלטן אויך ישראל וואַקסערן אַריבערצוטראַגן זיין עלנט — זיי, די קליינע קינדער און די טרוימען.
מיט זיין ליבע צו קינדער קאָן זיך ניט פאַרגלייכן אַפילו די גרויסע

* די מעגלעכקייט צו באַקענען זיך מיט די מאַנוסקריפּטן און בריוו פון אומגע-
קומענעם האָב איך צו פאַרזאָגען זיין ברודער, ה' מנשה וואַקסער, וועלכער האָט מיר
מינדלעך איבערגעגעבן אויך אַנדערע פּרטים וועגן זיין ברודער.

צארטע ליבשאפט, וואָס ער האָט געפילט צו זיין פּאָטער, צו זיינע שוועסטער און ברידער. „...ער האָט גערעדט זייער (די קינדערס) שפּראַך“, דערציילט איינער, וואָס איז געווען ביי זיינע לעקציעס אין דער באַקווער העברעאישער גימנאַזיע *). „אָפּט האָט זיך געדוכט, אַז זיי פּאַרשטייען אים אָן ווערטער. ער האָט געהאַט גאָר אַ באַזונדער פּעאיקייט אויפצואוועקן די פּאַנטאַזיע פּון די קינדער און צו פּאַראַינטערעסירן זיי מיט די איינפאַכסטע זאַכן. עס איז געווען עפּעס אַ נשמה־נאַענטקייט צווישן אים און די קינדער“...

און עס איז געווען נאָך אַ גרעסערע — אויב עס קאָן נאָך זיין אַ גרעסערע — נאַענטקייט צווישן אים און זיינע טרוימען.

ער איז זיין גאַנץ לעבן אַ קינד געווען (און ער וואָלט אויך געבליבן אַ קינד, ווען זיין לעבן וואָלט ניט איבערגעריסן געוואָרן צו ניין און צוואַנציק יאָר) און ער האָט זיין גאַנץ לעבן אָפּגעטרוימט...

„...אכן חלום הוא בנך ישראל, אכן, שרייבט ער אין אַ האַלב־העברע־אישן, האַלב־יידישן בריוו צו זיין פּאָטער (ד"ה אַ טרוימער, יע, אַ טרוימער איז דיין זון ישראל), „את האמר רבא' השארת, אבא, בשבילך, ואת העט הנחלת גם לי — — — העט מציל אותי בימי ענני וכשהוא בין אצבעותי איני גלמוד בחיים. אַ בעת שרע ומר לבנך עד מות, בעדן שהשמים מחשיכים והארץ מעולפה ובשחור, אז תופש הוא את העט וכותב וכותב עד שהשמים מתטהרים הארץ מאירה ובלב כל כך קל...“ (ד"ה דעם „אמר רבא“ האַסטו, טאַטע, געלאָזן פּאַר זיך און די פּען האַסטו אויך מיר געמאַכט אַרבעטן — — — די פּען איז מיין רעטונג אין די טעג פּון נויט, און ווען איך האַלט זי צווישן מיינע פינגער, בין איך מער נישט עלנט אין מיין לעבן. אַ, ווען דיין זון איז שלעכט און ביטער צום שטאַרבען, ווען דער הימל איז פינצטער און די ערד איז איינגעוויקלט אין שוואַרצן, דאַן נעמט ער די פּען אין האַנט און שרייבט, און שרייבט, און שרייבט, ביז דער הימל ווערט רייך, די ערד לייכט אויף און אויפן אַרצן ווערט אַזוי גרינג...)

„דו, טייערער, לערנסט, און איך שרייב. ואם תשאלני, יקירי (און אויב דו וועסט מיך פרעגן, טייערער): יא, גוט, דו שרייבסט, נאָר וואָס וועסטו אויסשרייבן? זאען לך (וועל איך דיר ענטפערן): מילא, וואָס איך וועל אויסשרייבן, וויס איך ביט, אבל הכתיבה היא הי רוחי, כל עוד נשמתי באפי אחזי בעט (אַבער דאָס שרייבן איז מיין לעבן, כל זמן איך וועל אַטעמען, וועל איך האַלטן אַ פּען אין האַנט). וואָס די צרות ווערן גרעסער, שרייב איך מער. וואָס אין שטוב ווערט ענגער, פּאַרנעם איך מיט מיינע כתבים מער

* מ. קאַמאַראַוסקי: „ישראל וואַקסער“, „הדואַר“, גליון כ"ו, תרפ"ד.

און מער פלאץ — כא, כא, כא... און מיט גאטס הילף וועל (איך) זיך אמאל זייער א גוטס אויסשריבן..."

ער האט געטרוימט, אז ער וועט נאך אמאל ווען עס איז עפעס „אויס-שרייבן“. ער האט געחלומט וועגן הער קומענדיקער צייט, וועלכע וועט ברענגען עפעס נייע. ער האט געחלומט וועגן די גוטע טעג, וואס וועלן אַנקומען, ווי ער האט געגלייבט, ווען די מלחמה וועט זיך ענדיקן. דער חלום — דאס איז געווען זיין טרייסט, זיין רעטונג. „חלומות“, זאגט ניט אומזיסט איינער פון די פארשוניגען אין זיין האנטשריפטלעכער דראַמע 'ביי די איבער-געבליבענע', — „חלומות — דאס איז די איינציקע ובשמימלעך, וואס עס פארמאגט דאס לעבן“. לעבן האט, יעדנפאלס, נישט פארמאגט קיין אנדערע „בשמימלעך“, א חוץ חלומות. און אויך זיין שרייבן איז, אייגנטלעך, געווען נישט קיין שרייבן, נאר — א חלומען. וואס האט ער דען ליבער ווי אלץ געשריבן? מעשהלעך, פאנטאזיעס. וואס זיינען מעשהלעך, פאנטאזיעס? חלומות אויף דער וואך. ער האט, אמת, געשריבן אויך אַנדערע זאכן. אָבער דער שענסטער, דער רייכסטער טייל פון הער ליטעראַרישער ירושה, וואס איז אונדז געבליבן פון אים, — דאס זיינען די מעשהלעך. צווישן די „רעאַליסטישע“ זאכן, וואס ער האט געשריבן, זיינען דא ווינציק אַזעלכע, וואס האָבן אַ קינסט-לערישן ווערט... אפשר וועלן זיך אַפּזוכן נאָך ווערטפולע לעבנס-שילדערונגען צווישן די מאַנסקריפטן, וואס מיר איז ניט אויסגעקומען צו זען. זיי געפינען זיך ביי זיין עלטערן ברודער אין באַקו (לויט מייענע ידיעות, דאַרפן זיין דאַרטן, אַ חוץ אַנדערע, האַלב-פאַרטיקע זאכן, צוויי פאַרענדיקטע דראַמעס: „אַן קינדער“ און „אויף מסירת נפש“, ווי אויך אַ גרעסערע דערציילונג „נפתלי דער סופר“). אָבער צווישן די ווערק זיינע, מיט וועלכע מיר איז געלונגען צו באַקענען זיך, זיינען מער ווי אַלץ אינטערעסאַנט די אויסגעטראַכטע און אויסגעטרוימטע מעשהלעך, און צווישן די מעשהלעך זיינען די שענסטע די, וואס קאָנען געלייענט ווערן פון קינדער, די, וואס ער אַליין האט דערציילט די קינדער, מיט וועלכע ער האט געלערנט. אין זיי זיינען צונויפגעגאַסן געוואָרן אין איינעם דאָס קינדישע און דאָס טרוימערישע, וואס איז געווען אין אים. אין זיי זעען מיר, ווי די תּמימות האט זיך באהעפט מיט דער איידעלער קלוגשאַפט פון זיין נשמה. אין זיי זעען מיר אויך די פיינקייט, וואס קאָן אַרויסגעכישופט ווערן פון דעם פשוטן פאַלקס-טאַן. מען דאַרף נישט וועלן אים נאַכמאַכן, אַזוי ווי מען דאַרף ניט מאַכן זיך קינדיש; זיין אַליין פאַרוועבט מיטן פאַלקס, מיטן קינדס פאַנטאַזיע, געפינט מען די ריכטיקע ווערטער און ס'איז פאַר-שפאַרט צו „סטיליזירן“. אין די מעשהלעך פון ישראל וואַקסער איז ניטאָ קיין סטיליזאַציע. עס פילט זיך נישט אין זיי קיין צופאַסן זיך צום סטיל

פון פאַלק אָדער צום קינדערשן שטייגער. די פאַלקסטימלעכע אָדער קינדערשע בילדער און געשטאַלטן, וואָס טרעפן זיך ביי אים, אַטעמען אַזוי, ווי זיי וואָלטן געווען זיינע אייגענע בילדער און געשטאַלטן. עס זיצן אַרום אים קינדער מיט נייגעריקע אייגעלעך און ער, אַליין אַ קינד, אַ פאַנטאַזיאַר, דערציילט:

— ...לויפט פאַרביי אַ גילדענע פּאַווע. פּישטשעט דאָס קלוגע פּייגעלע אַזוי און זאַגט :

— גילדענע פּאַווע, איך וויל זיך אַ ביסעלע דורכפליען. זיי אַזוי פּיל גוט און היט מיר צו מיינע איבערגעבליבענע קערנדלעך, ביז איך וועל זיך אומקערן.

איז די גילדענע פּאַווע אַ גוטינקע, בלייבט זי היטן די איבערגעבליבענע קערנדלעך, און דאָס קלוגע פּייגעלע פּליט זיך אַ ביסל דורך אין פעלד און אין וואַלד, אין גאַרטן און אין ווינגאַרטן.

פיקט זיך די גילדענע פּאַווע די איבערגעבליבענע קערנדלעך אויס. קערט זיך אום דאָס קלוגע פּייגעלע.

— גילדענע פּאַווע, וואו זיינען די איבערגעבליבענע קערנדלעך?

— נישטאָ קיין קערנדלעך, — זאַגט די גילדענע פּאַווע, איך האָב זיי אויסגעפיקט.

— גילדענע פּאַווע, — בייזערט זיך דאָס קלוגע פּייגעלע, — קער מיר אום מיינע איבערגעבליבענע קערנדלעך אָדער שענק מיר אַ גילדענע פעדער דיינעם!

— זינג מיר, פּייגעלע קליינס, אַ לידל אַ שיינס, וועל איך דיר אַ גילדענעם פעדער שענקען.

האַט דאָס קלוגע פּייגעלע אַ שיינן לידעלע געזונגען, אַזוי*)

עס איז פשוט און עכט, עס איז קורץ און אַן מליצה, ווי אַלץ, וואָס איז אין אמת־קינדערשן גוסט. אַפילו די עלעמענטן פון דעם אַנגענומענעם, סקאַרבאָון פאַלקס־נוסה, וואָס זיינען דאָ ביי אים, ווי, צום ביישפּיל, די „גילדענע פּאַווע“, „די בת מלכה“ אד״גל, זיינען ביי אים פריש און נישט באַמאַל.

ער האָט געהאַט אַ פעטער, דערציילט מיר זיין ברודער, מנשה וואַקסער, איז ער געווען אַ וואונדערלעכער דערציילער פון מעשיות און ער האָט שטאַרק געוויקט אויף זיין פלימעניק; אַ סך מעשיות האָט ער זיך אַנגעהערט אויך פון די קאָוקאָזער יידן, ווען ער האָט געלעבט אין באָקו, און זיי האָבן

(* דאָס קליינע פּייגעלע, געדרוקט אין „קינדער־שורנאַל“, 1^ט י, דעצעמבער, 1933.

אויך געוויס איבערגעלאזן אין אים געוויסע שפּאָרן; אָבער דאָס וויכטיקסטע איז דער לעבעדיקער קוואַל פון טרוים און פאַנטאַזיע, וואָס איז געווען אין אים אַליין.

עס איז אין אים אַליין געווען אַ טיפּע באַדערפעניש צו באַפּרייען זיך פון דער אַרומיקער וואַכעדיקייט, פון דעם עלנט, דער נויט און דער פּראָזע פון לעבן, און ער האָט זיך געפילט גליקלעך, ווען עס איז אים געלונגען זיך אַריבערצוטראַגן אין דער וועלט פון פאַנטאַזיע, אין דער וועלט פון טרוים. נישט נאָר אין די מעשהלעך אַליין האָט ער געטרוימט און פאַנטאַזירט, אויך אייניקע פון די זאַכן, וואָס זיינען אַזוי ווי „גענומען פון לעבן“, האָבן אין זיך דעם חן פון פאַרחלומטקייט, פון אויסטערלישקייט. די זאַכן, וואָס זיינען געשריבן אין אַ געוויינטלעכן רעאַליסטישן סטיל, ווי, צום ביישפּיל, די דראַמע אין פיר אַקטן „ביי די איבערגעבליבענע“ (אין כ"י) אָדער דער אַנהייב פון דער דערציילונג „דריי גטן“ (פאַרעפנטלעכט אין דעם זשורנאַל „אויפגאַנג“, ניו יאָרק, מאַי, 1924). — די דאָזיקע זאַכן לאָזן אונדז איבער קאָלט. עס פאַראינטערעסירן אונדז ביי אים נאָר די בילדער פון לעבן, וואו אויף די געוויינטלעכע מענטשן און זאַכן פאַלן פלעקן פון עפעס אַ נישט-געוויינטלעכער באַלייכטונג. צום ביישפּיל: די דערציילונג „רחלע און פאַ-ראַסקע“, וואָס איז געדרוקט געווען אין צוקונפּט (פּעברואַר, 1923). דאָס איז אַ באַשרייבונג פון פּערזענלעכע איבערלעבענישן (און דערפון ליידיט די סטרוק-טור פון דער זאך. זי איז צופעליק, ניט קינסטלעריש, און די צווייטע העלפּט, די שילדערונג פון פאַראַסקע, איז מיט דער ערשטער, דער מעשה מיט רחלע, אינערלעך ניט פאַרבונדן). אָבער אייניקע שטעלן זיינען געשריבן אויף אַזאַ מאַדנעם אופן, אַז עס קריגט עפעס אַן אויסטערלישן חן. צום ביישפּיל: „...פון האַרצן אַ שטיין אַראָפּ און אויפן קאַפּ אַ קרוין אַרויף; אַ שטיין פון זינד און אַ קרוין פון אַ העלד“. אָדער: „...אַזוי, ביז איין מאָל, אין אַ משוגענער, פּריילעכער מינוט, האָבן איך זי ווייטער געפּהעגט אויף ליבע!

— ליבע — ענטפערט זי גרינג געלעכטערדיק — איז זייער אַ צאַרט סחורהלע. מען דאַרף צו דעם האָבן דינע פינגערלעך...

און רחלעס אויגן שיינען.
— איך האָב זיי, די דינע פינגערלעך, — ענטפער איך נאַאיוו, — דאָס האַרץ קלאַפט ביי מיר, ווי ביי אַ גנב (אַ צונויפמישונג פון סטיל, וואָס טרעפט זיך זייער אָפט ביי קינסטלער, וואָס זיינען נאָך נישט רייף).
— וואַרזשע איז אייער סחורהלע? — צעלאַכט זי זיך און טוט מיר עפעס אַ קוק אין די אויגן.

א, איך וועל פון זינען אראפ!

— איר זייט מיין זיידן סתורהלע, — כאפ איך זיך ארויס און פיל, און איך האב אַרויסגעזאגט דאָס פאַרכטיקסטע אין מיין לעבן, אַאַזױ. נאָך מאַדנער און אַריגינעלער איז דער טאָן פון דער דערציילונג „שימעלע“ (געווען געדרוקט אין צוקונפט, יולי, 1923). עס איז נאָכן אינהאַלט נאָך אַ גאַנץ געוויינטלעכע, כמעט רעאַליסטישע, דערציילונג, אָבער דער סטיל און דער גאַנצער אופן דערציילן האָט געמאַכט, און עס זאָל ווערן אַ מעשהלע. דער ריינער מעשהלע־עלעמענט, וואָס איז אַריינגעפלאַכטן גע־וואָרן אין דער דערציילונג („די קלייניטשקע גאַלד־זילבערנע בת־מלכה“ אד״גל) איז גראַד נישט אַזוי אַריגינעל און אַ ביסל צו סענטימענטאַל. מער חן האָט די לעגענדאַרישקייט פון דעם ריין רעאַליסטישן טייל. אין דעם דאָזיקן טייל פון דער דערציילונג געפֿינען מיר אַזעלכע עכט־וואַקסערישע שטעלן, ווי, צום ביישפּיל:

„ווען שימעלע איז פּערצן יאָר אַלט געווען, האָט ער זייער זיין מוטער געליבט. אַזוי ליב האָט נאָר די הייסע זון איר מזרח, דער איינציקער שטערן — זיין מאַרגן, דער אַדלער — דעם הויכן באַרג און דער ווילדער — זיין גרינעם בוים אין וואַלד.“

אַדער:

„אין איינער פון די פינצטערע נעכט, אויף איינער פון די קויטיקסטע גאַסן האָט ער איינע אַ נאַכט־טאַכטער געפונען, און ניט נאָר ער האָט זי ליב באַקומען, נאָר אַפּילו זי אים אַזוי. אַזוי ליב האָבן זיך נאָר אַן אַראַפּגעפאַ־לענער טראָפּן הימלטיי מיט אַ גריין אָפּגעריסן בלעטעלע, אַ צעבראַכן שטיקל גלאַז מיט אַ צעבראַכענעם שטראַל. און שימעלע האָט צו זיין געליבטער אָט אַזוי געזאָגט:

— איך בין אַ טאַגזון און דו ביסט אַ נאַכט־טאַכטער. ביי דיר האָט מען יעם גוף באַרויבט און ביי מיר די נשמה. ביי דיר איז די נשמה גאַנץ געבליבן, ווייל קיינער האָט זי ניט געדאַרפּט, גיב, נאַכט־טאַכטער, דו דיין נשמה און איך, טאַגזון, וועל געבן מיין גוף און לאַמיר איין גאַנצע כלי ווערן.

די נאַכט־טאַכטער האָט באַשטאַנען און געוואָלט מיט אים איינס ווערן. האָט אָבער, אין זיך דער טאַגזון עטוואָס נשמה געהאַט און זי, די נאַכט־טאַכטער, — גוף, צו ווערן אַ גאַנצע כלי. האָבן זיי צווישן זיך אָט אַזוי באַשטימט: — דער טאַגזון מיט דער נאַכט־טאַכטער זאָלן נאָך אַ ביסל צוואַרטן, זאָל נאָך דערווייל יעדערער פון זיי זיין לעבנסוועג גיין, גיין ביז דעם שיריים צעטיילן, אַאַזױו.

אומבאמערקטערזייט, ווי דורך עפעס אן אינעווייניקסטן געזעק, איז ביי ישראל וואַקסער געוואָרן פון דער מעשה אַ מעשהלעך.

ווי אין זיין לעבן, אַזוי איז ער אויך אין זיין שרייבן געווען ניט קיין ווירקלעכקייטס־מענטש, נאָר אַ בעל־חלומות, ניט קיין מענטש פון טאַט, נאָר אַ טרוימער און אַ מעשהלעך־שפינער.

עס איז שווער צו זאָגן, וואָס פון אים וואָלט אַרויסגעקומען, ווען די רוצחים וואָלטן אים געלאָזן לעבן און זיין טאַלאַנט וואָלט געוואַקסן און רייך געוואָרן. אפשר וואָלטן זיך טאַקע געוויזן אין אים יענע „סימנים פון אַן אַדלער“ און יענע „פּונקטן פון געניאַליטעט“, וועלכע ביאַליק זעט אין אייניקע שטעלן פון זיינע ווערק, — אפשר יע און אפשר ניט! איין זאַך, אָבער, איז זיכער און קלאַר: ער וואָלט געווען איינער פון אונדזערע אייגנ־אַרטיקסטע און ייִדישטע מעשהלעך־שרייבער, ער וואָלט עס געווען, נישט געקוקט אויף אַ געוויסער ווירקונג פון אַסקאַר אַזאַילד, וואָס פילט זיך אין אייניקע זאַכן, און אין דער רייכער קייט פון וואונדער־געשיכטעס, וואָס ציט זיך אין דער ייִדישער ליטעראַטור פון ר' נחמן בראַסלאָווער ביון גסתרון, וואָלט געשיינט אויך זיין רינג! ער שיינט שוין איצט!

איך האָב פריער דערמאָנט די ווירקונג, וואָס עס האָט געהאַט אויף ישראל וואַקסערן, דעם מעשהלעך־שרייבער, זיינער אַ פעטער, אָבער טיפער זיינען די שפורן, וואָס עס האָט איבערגעלאָזט אין זיין גשמה זיין פּאַטער, ר' אריה־יהודה־לייבוש, וועלכער איז געווען אַ רב אין דאַשעוו, קיעווער גובערניע, און דערנאָך אין טולטשין און פעסטשאַן, פּאָדאָליער גוב.

ישראל וואַקסער האָט נישט נאָר טיף געליבט זיין פּאַטער, ער האָט אים אויך זייער הויך געשעצט. אין איינעם פון זיינע בריוו צו אים האָט ער געשריבן (אויף העברעאיש): „דו, דו ביסט דער איינציקער ליכטיקער פונקט אין דער פינצטערניש פון מיין לעבן“. אין אַן אַנדער בריוו, וואָס איז אויבן ציטירט געוואָרן, האָט ער געשריבן, אַז פון זיין פּאַטער האָט ער געירשנט זיין פען. זיין פּאַטער, דאַרף מען וויסן, האָט אַליין זייער ליב געהאַט צו שרייבן, און נישט נאָר דרוש און שאלות ותשובות (עס זיינען געבליבן פון אים גאַנצע בענד מאַנוסקריפּטן), אויך מאַמרים אין די העברע־אישע צייטונגען און זשורנאַלן (אין המליץ, הצפירה און אַנד.). ער האָט אויך געשריבן אַפט מאל אין בעלעטריסטישער פּאַרם (איינס פון זיין זונס מעשהלעך האָט ער אַליין איבערגעזעצט אויף העברעאיש). ער איז ניט געווען

אינגעשלאסן אין ד' אמות של הלכה. ער איז געווען אַ משכיל און האָט געהאַט געוויסע ידיעות אין דער רוסישער, ניי־העברעאישער און יידישער ליטעראַטור. פאַרשטייט זיך שוין ממילא, אַז ער האָט ניט געשטערט זיינע קינדער צו לערנען זיך וועלטלעכע זאַכן. אָבער קיין נאַרמאַלע דערציאונג האָט ער זיי דאָך נישט געקאַנט געבן. ער איז זיין גאַנץ לעבן געווען אַ גרויסער אַרעמאַן און געלעכט שטענדיק אין גויט און דחקות. אַ בילד פון זיין מאַטעריעלן מצב געפינען מיר אין דעם פראַגמענט פון דער פריער דערמאָנטער דערציילונג „דריי גטן“ :

„...דער רב לערנט זיך זיס, שטיל. קיינעם, חלילה, ניט שטערן דעם שלאָף. שטיל, נאָר טיף, רואיק, מיט עיון־הדעת. זאל עס גיין אויפן וואַסער — ער, דער פאַרשאַלטענער, קויטיקער טאָג, איז אָפּ, זיך גענוג אָנגע־דאהט, אָנגערזוט, איבערגעליטן, געוואַכעדיקט און דאָס פנים געשוואַרצט. אויף עטלעכע שעה מוז מען זיך פאַרגעסן און מעיין זיין אין אַ ספר. „מעיין זיין“, ווייל לערנען קאָן מען ניט. ווי קאָן מען לערנען, אַז דער קאָפּ איז צעבראַכן אויף טויזנט שטיקער, אז מ'איז אַ בעל־חוב — די האָר ניט אייגענע, די פּאָליצע איז ליידיק — אויף גאַנץ פרי קיין שטיקל בולקע די קינדער צום איבערבייסן, די בלאַטע איז גרויס — די גאַנצע שטוב כמעט אָן שיד, די קאַלאַשן שמועסט מען ניט, און דער ווינטער, אוי, דער 'מוראדיקער וויג' טער' רוקט זיך, און די שטוב איז כמעט אָן אַ דאָך, קאַפעט דער רעגן איבערן קאָפּ, די ווענט האָבן שוין געכאַפט די נעץ, די פענצטער — צע־בראַכן, ניט פאַרקייטעוועט, ס'בלאָזט פון אַלע זייטן, די הרובע רייכערט, מ'האַט זי נאָך פאַר צען יאָרן געדאַרפט אַרויסוואַרפן. שוין עטלעכע יאָר אַז מען רייניקט זי ניט, מ'האַט מורא, זי וועט איינפאַלן. ווען־ניט־ווען וועט, חלילה, אַ שריפה זיין, — טאָ ווי אַזוי לערנט מען? נאָר ער, דער רב, לערנט יאָ כּלומרשט אַ ביסל. ווייל אַ מענטש איז דאָך אַ מענטש און מוז זיך אַ ביסל אַפרוען, איבערפרישן“.

נאָר באַזונדערס שלעכט און ביטער איז געווען די קינדהייט פון ישראל וואַקסער. ווען ער איז געווען נאָך גאָר יונג, האָט ער שוין געמוזט פאַר־לאָזן זיין פּאַטערס הויז, פאַרוואַגלט ווערן אין פאַרשיידענע שטעט און שטעט־לעך און אָפּגעבן זיך מיט לערעריי. אָבער פון זיין פּאַטער האָט ער זיך קיין מאָל ניט דערווייטערט אין גאַנצן, און אָפּילו דאָן, ווען ער איז געווען שוין אַ יידישיסט, האָט ער נאָך אַלץ געפירט מיט אים אַ קאַרעספּאָנדענץ און עס איז געווען צווישן זיי אַ גרויסע גייסטיקע און מאַראַלישע נאָענטקייט. אויב די טרוימען און די קליינע קינדער זיינען געווען זיינע חברים, איז זיין פּאַטער געווען זיין פריינד.

אָבער דאָס מאַכט נאָך בולטער זיין איינזאַמקייט, וואָרעם ווי באַענט עס איז אים געווען זיין פּאָטער, זיינען זיי דאָך געווען צוויי באַזונדערע וועלטן. און ניט אומזיסט האָט ער אונטער אַ בילד, וואָס ער האָט געשיקט צו זיין יינגערן ברודער אין יאָר 1912, געשריבן :

...איך האָב קיין געצעלט,
 מיך פאַרשפּאַרן אויך קיין ווענט,
 איך בין אויך איינער אין מיין וועלט,
 אַ שלח מיט אַראַפּגעלאָזטע הענט...

נאָך דער רעוואָלוציע פון יאָר 1917 האָט ער אַזוי ווי אָנגעהויבן צו דערנענטערן זיך צו אַ „געצעלט“. ער איז געוואָרן אַן ענערגישער קולטור-טוער, האָט געלייענט לעקציעס וועגן אַלגעמיינער און יידישער ליטעראַטור אין אַ פּאַלקס-אוניווערסיטעט, וואָס ער האָט אַליין געגרינדעט, האָט געגרייט אַ האַנטבוך פאַר ליטעראַטור-וויסנשאַפט און ליטעראַטור-געשיכטע, איז אָפט אַרויסגעטראָטן אויף עפּנטלעכע פּאַרזאַמלונגען און האָט שוין ניט געפירט אַזאַ איינזאַם און אָפּגעזונדערט לעבן, ווי אַמאַל; פּונדעסטוועגן איז ער נאָך אַלץ געווען „איינער אין זיין וועלט, אַ שליוז מיט אַראַפּגעלאָזטע הענט“... אין יאָר 1918, נאָך דעם, ווי עס איז פאַרגעקומען אין באַקו דער שוויי-דערלעכער אַרמעניש-טאַטערישער ברודער-קריג, וועלכער האָט אים אַזוי צעריסן די נשמה, אַז ער האָט געוואַלט אַנטלויפן פון דאָרטן, איז ער איין נאָל ביי נאַכט געזעסן אין זיין צימער און געברענט זיינע כתובים. זיין עלטערער ברודער איז צופעליק אָנגעקומען און געראַטעוועט דעם איבער-געבליבענעם טייל פון זיינע ווערק.

פאַרעפּנטלעכט געוואָרן איז פאַר זיין לעבן נאָך אַ קליינע סקיצע אין אַ העברעאישער אויסגאַבע „המבשר הקאָוקאַזי“, ניסן, תרע"ה. נאָך זיין טויט זיינען געדרוקט געוואָרן: די מעשהלעך „אין זיבן טעג אַרום“ און „די לעצטע טרער“ אין ווילגרוים (בערלין, העפט 3, 1923), די מעשיות „רחלע און פאַראַסקע“ און „שימעלע“ אין צוקונפט (פעברואַר און יולי, 1923), אַ קינדער-מעשהלע, „דאָס קלוגע פייגעלע“, אין קינדער-זשורנאַל און אין אויפ-גאַנג (מאי, 1924), אַן אַלעגאָרישע סאַטירע „צווישן קנעכט“ (פרייהייט, טשער-נאָוויק, 1922). אין מאַנסקריפּט (טיילווייז ביי זיין עלטערן ברודער אין באַקו און טיילווייז ביי זיין יינגערן ברודער אין ניו יאָרק) געפינען זיך די דראַמעס „אַן קינדער“, „אויף מסירת נפש“ און „ביי די איבערגעבליבענע“, די דער-ציילונגען „נפתלי דער סופר“, „אַ קינדעלע“, „דער חוב“ און „דער נצחון“, די פּאַעמע אין פּערזן „דאָס אינדזעלע און די ים-טעכטער“ און אַ גאַנצע סעריע קינדער-מעשיות. (1924)

לייב קוויטקאָ

אמת, פארטיקע שיינקייטן זעט מען גלייך. פאָ-

ראָן, אָבער, שיינע זאַכן, וואָס זיינען נאָר אָנגעוואונקען און מען מוז זיך צו זיי גוט צוקוקן, ערשט דאָן שפירט מען זיי...

עס שטייט אַ בוים ביים וועג, דו גייסט פאַרביי, זעסט דאָס — און גאָר-נישט; נאָר אַט קערסטו זיך אום צוריק, גראַד שטעלט זיך אָפּ דיין בליק אויפן בוים לענגער, ערשט — עפעס אַ סוד האָט אויפגעלויכטן אין דעם לייכט אויסגעבויענעם שטאַם, עפעס הייבן אָן צו דיר צו ריידן די ביז איצט שטומע ליניעס פון די צווייגן, עפעס זאָגן זיי דיר, וואָס דו האָסט פריער נישט געהערט...

דער יונגער דיכטער קווֹטקאָ איז אויך אַזאַ, וואָס דער איינדרוק פון אים וואַקסט ניט אויס אין אונדז מיט אַ מאָל.

ווייל מיר באַמערקן אים ניט? — ניין, גראַד האָט צו אונדז זיין אייגנ-אַרטיקייט אַ בלישטשע געטאָן שוין פון די ערשטע שורות, וואָס מיר האָבן געלייענט אין זיין קליינער זאַמלונג — טריט*):

דו גייסט דעם שעלטגדיקן טאָג אַנטקעגן
און שטעלסט אים אונטער דיין אַנטבלויזטן נאַקן,
טראַגסט זיין קאַפּ דעם וויסטן רעגן,
דער זון — אים באַקן.

דאָס איז ניט אַזוי, ווי ביי אַנדערע, אָבער דערמיט אַליין קען ער אונדז נאָך נישט נעמען.

איר לייענט דאָס געדיכט, וואָס זיינע ערשטע שורות האָבן איך נאָר וואָס

* „קיעווער פאַרלאַג“, 1919.

געבראכט, און איר זעט, אַז דאָס איז גאַר אַ וואונטש, נישט מער ווי אַ פאַר-
מעסטן זיך צו זאָגן עפעס וויכטיקס :

ווי |

דער, פאַר וועמען ביסט פאַרשפראַכן
זיין אויף הפקר ;
דער, פאַר וועמען בעטסט,
דו, גאַקעט קינד מיט אַנדערע קינדער, —
איז אַליין אַ בלינדער,
איז אַליין אַ בלינדער...

און איך ? ...

...אין תוהו ובוהו,
ווי מיינע אַנצאָליקע אבות,
וועט מיין געדעכעניש פאַרגיין אַזוי.
און אויב פון דער שלייכנדער צייט
וועלן אויפגיין בליענדע מאַרגנס מיט טוי
פאַר באַשעפעניש און לייט —
זאָלן זיי וויסן, אַז איך בין אַוועק
אין תוהו ובוהו.

איר האָט דאָ איינצלנע פרישע און לעבעדיקע ווערטער. איר האָט דאָ
אויך אַנהייבן פון געדאַנקען, אָבער צי איז עס פאַעטישע שאַפונג, צי איז
דאָ יעדע שורה, יעדעס וואָרט ווי אַ רינג אין אַ קייט, צי זיינען די רינגען איינס
מיט דעם אַנדערן באַהעפנט ?

מיר נעמען ליינען דאָס צווייטע ליד אין ביכל — „מיין אומרו“ :

אַ גרויסן טויבן־אומרו טראָג איך אין מיין האַרצן...
באָדט די שטאַט זיך ווען אין ביט, אין שוואַרצן ,
אין גאַכטן־ביט פאַרכלופט ביז איבער אַקסל,
כאַפט זיך אויף מיין אומרו,
מיין טויבער תם אין האַרצן.

און ווידער טראַכטן מיר : די ציגל זיינען פון אַ נייעם סאָרט ; אָבער
דער בנין ? קיין בנין איז גאַך נישטאָ. שוין ניט גערעדט פון העם, וואָס
אַזוינע לאַקאַלע ווערטער, ווי „ביט“, און אויסדרוקן, ווי „באָדט די שטאַט
זיך... אין גאַכטן־ביט פאַרכלופט ביז איבער אַקסל“, שטערן אונדז געניסן
פון אַזוינע פערזן, ווי „כאַפט זיך אויף מיין אומרו — מיין טויבער תם אין
האַרצן“.

און אפילו אין אייניקע רייפערע און מער געלייטערטע ליהער פעלט נאך די פארבינדונג צווישן די טיילן, פעלט נאך גאנצקייט. איז דער אייגנדרוק פון דעם יונגן דיכטער, אז ער איז נאך ביים אנהייב. טראכט מען זיך, קוויטקא איז אויף קיינעם ניט ענלעך. ער האט זיך ביי קיינעם נישט געלערנט (א חוץ, זעט אויס, ביי נסתון); הייסט עס: ער איז אריגינעל. ער מאכט קיינעם נישט נאך. אזוי טראכט מען, און מען זאגט צו זיך אליין: וואס איז, אבער, די פעולה, וואס ער האט א פולן מויל מיט אריגינעלע ווערטער, אז אין די ווערטער איז ער שטום? און עס טרעפט, אז מען ווערט ביזן אויף די „אייגנארטיקע“ רייד, ווען זיי פארשווערן דעם זין אי פון אייגנארטיקייט, אי פון דער גרויסער גאב, וואס הייסט ריידן. דאס טרעפט, ווען מען ליענט אזוינע שורות:

ניטע, שוועסטער, דרימל איצטער,
ווייל דער ווינט — אט ברעכט ער, קריצט ער,
און דער וואלד טוט אן א קאפטער,
און דער הימל — וואלקנס קלייבט ער.
אך, אן אנטאל וויל ער מאכן,
אונדז מיט וואסער אויסצולאכן. —
קוק, די וואלקנס — ס'א סכנה,
לאמיר רעטן די לבנה!...

קוק אויף צפון, ווי א קאלטער
אין א טייך דאס קעפל באדט ער,
קושט זיך מיט א לויטן
און זיי שטותן... און זיי שטותן...
ביידע איילן זיי זיך רוקן
די לבנה צו פארצוקן...
ניטע, שוועסטער, דרימל איצטער,
ווייל דער הימל — וויל ער, בליצט ער,
כאפט די שווערד באלד פונעם שייטל,
מאכט אן אנטאל פון א זייטל —
שלאף ניט, שוועסטער, ס'א סכנה,
לאמיר רעטן די לבנה!...

מען טראכט, ווען מען ליענט אזא מין זאך: האט עס דער פארפאסער געמאכט אליין א פארעדיע אויף זיין נייעם סארט שרייבן? און מען איז גרייט צו פרעגן זיך אליין: איז דאס יונג-אוקראיניש? איז דער איינער פון די דריי אדער פיר, וואס אויף זיי האלט זיך די ניי-אוקראינישע יידישע ליריק?

דאך — אויב מען ווערט נישט אומגעוולדיק און מען לייענט נאך און נאך לידער פון לייב קוויטקא, דערפילט מען, אז דאס זיינען פאָרט נישט סתם אזוי העוויות, נאָר קרעמפן פון געבורט־זויען. מען דערפילט, אז עס לעבט און אַטעמט אין לייב קוויטקאָן אַ ליד, זיין ליד. עס רייסט זיך בלינד פון דער באַפֿרוכפֿערטער טונקלקייט פון זיין האַרצן. נאָר עס איז נאָך נישט אַרויס אין גאַנצן אויף דער ליכטיקער שיין, עס האַלט ערשט אין געבוירן ווערן. ער זאָגט אַליין :

איך צי צונויף
 מיין צעשטראַמטע, צעפּוילטע נשמה,
 מיין צעלאַפֿן יונג לעבן —

ער האָט עס נאָך נישט „צונויפֿגעצויגן“. זיין נשמה איז צעשטראַמט. צעפּויליגן, זיין לעבן — צעלאַפֿן. אַבער עס איז דאָ אַ נשמה, עס איז דאָ אַ לעבן. און עס זיינען פאַראַן סימנים פון זייער אַנקומענדיקער התגלות, פון זייער „צונויפֿציען זיך“. די סימנים זיינען קענטיק אין פּיל שורות און אין אייניקע גאַנצע לידער. דערהויפּט זע איך זיי אין יענע שטעלן, וואו עס לייכט כּישופֿדיק אַרויס דאָס געהיימע און אומפאַרשטענדלעכע, וואָס דער דיכטער שפּירט אין זיך און אין דער וועלט. ער האָט נישט און קאָן נישט האָבן פאַר דעם קיין רעאַלע פאַרם, ווינקט ער אויף דעם אָן דורך גראַטעסק־צייכענונגען. ער גיט אונדז, צום ביישפּיל, אַזאַ מין פּירוש אויף זיין „ניט פאַרשטיין“ :

איך פאַרשטיי נישט גאַרנישט, גאַרנישט...
 עפעס איילן יונגע שטאַלטע וועגן,
 טריפֿן שמאַלע סטעזשקעס בערג אַראָפּ,
 ווי לאַנגע שנירלעך רעגן ;
 אויף די וועגן — יונגזאַרג בלאַנדזשען בלינדע יאָרן.
 מיט די קרומע פּיס פאַרבלאַנדזשעט דאָ געוואָרן.
 רייטן בלינדע אויף קעץ, געשפּאַנט אין לייצעס,
 זיצן דאָך פאַרקערט : צו קעצנקעפּ מיט פּלייצעס ;
 איינע הענגען זיך אין זשוקלעכס קליינע פּליגלעך,
 איינע כאַפֿן זיך ביי הערנערלעך
 פון ערשט געבערטע ציגלעך ;
 איינע קריכן אויף די בייכער — דאַרע, הוילע,
 רירן מיט די ליפֿן עפעס, מיט די נאַקן פּוילע,
 אַלע קריכן פאַר מיר דורך, שפּרעכן עפעס העכער,
 גיי נישט... פאַר נישט... פאַר נישט...
 און איך שטיי און ווייס ניט גאַרנישט, גאַרנישט...

דא איז דא עפעס פון נסתרן, נאך מער, אבער, פון קוויטקאן אליין. קיין זאך שפירט ער ניט אזוי שארף, ווי דאס אומפארשטענדלעכע, דאס נאכמישע. עס איז ניט קיין מליצה, ווען ער זאגט אין איין געדיכט, אז ער „טאנצט א שווייגנס מיט דער שטילקייט“. זיין ליריק, ווי ווייט זי איז זיינע, איז — א שווייגנס. עס איז פארשטענדלעך, פאר וואס די שטילע קאץ איז זיין גע-ליבטע באשעפעניש. זיינע אייגענע „טריט“ זיינען — קעצישע; זיינע אויגן לייכטן — אין דער טונקלקייט. ער האט לייב ארויסצוגיין אויף די „מארקן“ ביי נאכט, ווען —

פון אלע פיר עקן צעווארפענער וועלט
 דורך וועגן און געסלעך, מיט מאַכיקע טריט,
 קומען די נעכט אין געלאַטעטן מאַרק, —
 די נעכט, ווי אַ טשערעדע גרויטונקעלע קעץ,
 רוקן זיך שטילע דורך טויבגענג אין שטאַט
 און טוען אַ כאַפּ זיך אַריין אינעם מאַרק,
 און בייכיק באַזעצן זי ווינקלעך פון מאַרק...

נישט נאָר דאָס „בייכיק באַזעצן“, די „טויבגענג“, די נעכט, ווי אַ טשערעדע גרויטונקעלע קעץ“ און די „צעוואַרפענע וועלט“, — די גאַנצע אַטמאָספּערע איז דאָ אַ קוויטקאַאישע. דאָס טונקעלע, שטומע, כאַטמישע איז אפשר גאַרניט דאָס ערבֿ-געבוירן־ווערן, נאָר די וועלט קוויטקאַס, זיין שפּראַך. אפשר איז אונדז באַשערט צו הערן פון אים נאָר שטום־לשון־רייד? דערווייל איז, יעדנפאַלס, זיין שפּראַך־שפּרוך אַזאַ, ווי ער וואַלט ניט געזונגען זיינע לידער פאַר מענטשן, נאָר געכישופּט פאַר נאַכטיקע באַשעפענישן, פאַר יענע „שדים“, וואָס מיט זיי האָט ער צו טאָן אין דעם לעצטן ציקל פון זיינע טריט, וועלכע ער הייבט אָן מיט אַזאַ מין ליד:

אויך פאַר שדים, אויך פאַר נעכט
 האָב איך לידער, לידער כ'פלעכט,
 כ'שענק זיי לידער אַ באַציר,
 יאָגן זיי זיך נאָך נאָך מיר.
 כ'בין אַ חתן פון אַ נאַכט,
 וואָס אַ לץ האָט מיר געבראַכט.
 ער האָט זי ביים ים דערטאַפּט,
 מיט זיין ציגל זי געכאַפּט,
 ליליתעס טייכן זי געשווענקט,
 פאַר אַ כלה מיר געשענקט...

גלייב איך מענטשן שוין קיין וואָרט,
 גיט אַט־דאָ און גיט אַט־דאָרט,
 גיט דער זון און גיט דעם טאָג,
 גיט דער ראָד און גיט איר יאָג,
 ווייל זיי אַלע, קליין און גרויס,
 וואָרטן עפעס, קוקן אויס ;
 ווייל איד, חתן פון אַ נאַכט,
 האָב מיט שדים שוין פאַרבאַכט,
 און געזען, ווי לעבן־טראַפּ
 טריפט און טריפט אין אייביק טאַפּ...
 גלייב איך אַלעמען שוין גיט מער,
 נישט אַהין און נישט אַהער.
 אַלץ פון לץ איז אויסגעלאַכט —
 כ'בין אַ חתן פון אַ נאַכט...

דאָס איז יענע מיט אַ כיווַנדיקע צונויפמישונג פון פרימיטיוו און מאַ-
 דערניטעט, פּאָלקסטימלעכער פשטות און ראַפּינירטער פאַרטיפונג, וואָס איר
 פּאָטער אין דער ייִדישער פּאָעזיע איז נסתר און אירע אָנהענגער זיינען דאָ
 איצט אומעטום, פונדעסטוועגן איז דאָס ליד זייער כאַראַקטעריסטיש פאַר
 קוויטקאָן, וואָרעם ער האָט באַמת, ווי ער זאָגט, „מיט שדים שוין פאַר-
 באַכט“, ער האָט שוין אַריינגעקוקט ערגעץ טיף אין אַ פאַרבאַרגענעם
 „פרדס“ — „און געזען, ווי לעבן־טאַפּ — טריפט און טריפט אין אייביק-
 טאַפּ“... ער האָט „געזען“ — אָבער די זנאונג איז אים אַליין נאָך נישט
 אויפגעגאַנגען אין גאַנצן, נאָר שטיקער שיינען אויף אַמאָל דאָ און אַמאָל
 דאָרטן. ער איז, מיט אַנדערע ווערטער, נאָך אַליין פאַרכישופט אַזוי פון זיין
 סוד, אַז ער קאָן נישט כישופן אַנדערע. דאָרט, וואו ער אַליין זעט, וואָס ער
 זעט, איז ער, ביי דער גאַנצער אייגנאַרטיקייט פון זיין אויסדרוקס־אופן,
 קלאַר און פאַרענדיקט. ליענט, צום ביישפּיל, דאָס ליד „מוצאי שבת“:

טו אויס דיין לייכטע שבתדיקע קלייד,
 ס'האָט אויסגעזעפּט אין גאַס
 דער לעצטער טריף שבתדיקע פרייד...

אויף דורכגייערס אַקסלען קריכט די וואָך,
 ווערן זיי באַלאָדן — אַקסן אין אַ יאָך ;
 אַפּגערוטע פּערד דערשמעקן קאַלטס
 און שלעפעריק ענדיקן אַ פּערדישן געדאַנק —
 אין טונקעלן אונטערגרונט פון דערץ טוט עפעס באַנג...

טו אויס דיין לייכטע שבתדיקע קלייד,
 אַ טונקעלער „באָ“ גייט אַרום און גייט,
 באַצווינגט מיט שווערס די שטאַט פון אַלדי פיר
 באַצווינגט די שייַן — מזוזה אויף דער טיר,
 דעם אַרֶון־קודש שווער געמיט,
 מיין באַבעס טריט...

טו אויס דיין לייכטע שבתדיקע קלייד,
 נעם אַ טונקעלע טוך און שטילערהייט
 דעק דעם שפיגל צו: —
 דער שבת־קודש איז אַוועק זיך אין זיין רון...

וואָס פאַר אַ טיפער, נאָך פון שבתדיקער רו באַשיינטער, אומעט עס טריפט
 אַרויס פון די פערזן! ווי נאַטירלעך ס'איז דער ריטם און דערהויפט — די
 אויסגעצויגנדיקייט פון דער לעצטער שורה, אַזוי ווי דאָס וואַלט געווען אַ
 לאַנגער שווייגנדיקער האַנט־דרוק ביי אַ געזעגענען זיך. און דערביי איז
 יעדער אויסדרוק, יעדעס בילד אַזוי פריש: „דער לעצטער טריף שבת־
 דיקע פרייד“, „אויף דורכגייערס אַקסלען קריכט די וואַך“... אַן אַלטע טעמע —
 און דאָס ליד איז ביי. און אַזוי גאַנץ. די לעצטע סטראַפּע גיט צו דער זאַך
 אַן אַלגעמיינעם, כמעט מוזיקאַלישן זינען: עס איז ניט דער אַדער יענער
 שבת. עס איז די שבת־דיקייט, וואָס ווערט אויסגעוועפט, און אַ טונקעלע טוך
 דעקט שטילערהייט דעם שפיגל צו...

דאָס דאָזיקע ליד, ווי אויך אַנדערע לידער פון לייב קוויטקאָ, צייגן, אַז
 דאָן, ווען ער איז (איבערלעך) צוגעגרייט צו אַ זאַך, ברענגט ער זי אַרויס אי
 אייגנאַרטיק, אי גאַנץ. און עס קאָן זיין, אַז דאָס, וואָס אין אַ סך לידער איז
 זיין אייגנאַרטיקייט צעברעקלט, אַ שטאַמלדיקע אַדער גאַר אַ שטומע, נעמט
 זיך עס דערפון, וואָס ער האָט אין יענע לידער געוואַלט זאָגן זעפעס אַזוינס,
 וואָס ער איז נאָך ניט גרייט, ניט „ריף“ צו זאָגן. אָבער איך רעכן, אַז אַ
 געוויסע ווירקונג האָט דאָ אויך יענע איבערווייניקסטע אַרגאַנישע נייגונג קוויט־
 קאָס, וואָס וועגן איר האָב איך פריער גערעדט, — די נייגונג צו „טאַנצן
 אַ שווייגנס מיט דער שטילקייט“ און אַפּצוגעבן זיך אין רשות פון יענע
 טונקעלע, טיף־נאַכטיקע, אַפט משונהדיקע, גראַטעסקע, זעאונגען און ביל־
 דער, וועלכע פילן אַן, מאַכן אומהיימלעך און צערייסן אויף שטיקער פיל
 פון זיינע לידער.

אַ חוץ דעם האָט דער אַלגעמיינער כאַאָטישער צושטאַנד פון דער היינ־
 טיקער וועלט, און ספּעציעל פון דעם איצטיקן יידישן לעבן (און טויט) אין

אוקראינע, געמוזט אריינברענגען אַ צעמישונג אין זיין „צעשטרעמטער, צע-
פלויענער נשמה“. ער זאָגט אליין וועגן זיך :

דער המון — מיין געזונטער פאָטער —
שטאַרקע גלידער, בלינדער ווילן,
שיקט אַ דולן צו אַ טאַטער
און פאַרשטייט אַ הינטיש בילן.

אַבער איך, אַזאַ מין איינער,
פון מיין גאַס אַרויסגעשטויסן,
ווי אַ שפּאַן אַוועק פון שפּענער
און אַן איינער אינעם דרויסן...

ער איז באמת אַן „איינער“. אמת, די „טעכניק“ איז אין דער זאַמלונג
טריט אָפּט אַלט-מאַדיש און זעלטן ווען אַריגינעל. די פרייע (ס'רוב געגראַמ-
טע) פּערוזן, די אייניקע ניט באַנאַלע גראַמען („שמש-פּליאַמעס“), די וואָלינער
גראַמען („איינער — שפּענער“, „שפּע — מגפה“), די אַסאַנאַנסן („גרויע —
פרויען“, „בלייכן — שמייכל“) — זיינען שוין איצט קיין ניס ניט אין דער
יידישער פּערוזן-קונסט; אַבער זיינע — צו גלייך אי טונקעלע, אי שאַרפע —
לעבנס-באַנעמונגען, זיין ראַנגלען זיך מיט דעם נאַכטישן, כאַאָטישן יסוד
און זיין אונטערגעבן זיך אים, זיינע אומגעריכטע בילדער און פאַרגלייכע-
נישן, זיין צעאַקערן דאָס גלאַטע פעלד פון דעם פּאָלקסטימלעכן יידישן, —
דאָס אַלץ איז זיינס. און ווען ער וועט זיך באַפרייען פון דעם תּוהו ובוהו, וואָס
איז אין און אַרום אים, און ווען ער וועט, אַ חוץ דעם, דערשפירן, אַז שאַפּן
הייסט נישט נאָר „שאַפּן“, נאָר אויך שלייפּן, פּיילן, רייניקן, לייטערן, אַרבעטן,
— וועט ער, האָף איך, ווערן באמת איינער פון די, וואָס בויען טרעפּ פאַר
דער מאַדערנער יידישער פּאַעזיע, — טרעפּ, וואָס פירן באַרג-אַרויף און אויך
באַרג-אַראָפּ, צו די טיפּענישן און תּהומען פון די טונקעלע צייטן.

(1922)

דוד האַפּשטיין

ווי דאָס אַטעליע פון אַ סקולפּטאָר זעט אויס די נייע
יידישע ליריק אויף יענער זייט ים. בערגלעך ליים, האַלב געפּאַרמט, נאָך ניט
באַלעבט. אַ קאַפּ, וואָס דענקט שוין, קוקט אַרויס, אָבער עס איז נאָך ניטאַ קיין
אויסדרוק אין די ווינקלען פון מויל. אַט שמייכלען שוין די ליפּן אויף אַ גע-
זיכט, אָבער די אויגן זיינען האַלב טויט; עס פעלט דער לעצטער גלעט פון
קינסטלערס פינגער, זיי זאָלן ווערן זעענדיק. אין אַ ווינקל דאָרט שטייט אַ
פּאַרטיקע געשטאַלט, אָבער עס ליגט נאָך אויף איר איינגעפּרעסט די נאַסע טוך.
עס איז נאָך ניט אויפגעאַנגען דאָס גאַנצע לעבן, וואָס דער מייסטער וויל
אַריינהויכן אין דער קופּע ליים; עס דאַרף נאָך ווייך און צאַרט געקנאַטן
ווערן... פיל אָנגעהויבענע, האַלבע, ניט פּאַרענדיקטע אַרבעטן; אָן אַ שיעור
פלענער, עסקיזן, פּראָבעס, פּאַרמעסטובגען.

ווער עס האָט ליב די לאַבאַראַטאָריעס פון שאַפּן, ניט נאָר די אויס-
שטעלונג פון פּאַרטיקע, קאַטאַלאָגזירטע, קונסטווערק; ווער עס ווייס, אָן
פאַר דעם זיבעטן טאָג פון רו און רעזולטאַטן און צילן, שוין דערגרייכטע,
זיינען דאָ טעג פון הייליק-וואַכעדיקער אַרבעט, זעקס טעג פון זיין „אין רשות
פון וועגן“ און אומוועגן און אומבאַגאַנדזשענישן, — וועט גערן באַזוכן די
ניט-צוגעקליבענע ערב-שבתדיקע סטודיאָס פון די יונגע ליריקער מיט די
פּאַרקאַשערטע אַרביל, צעשויערטע האַר און פּאַרטאַנענע בליקן. ער וועט
פיל לערנען פון די באַזוכן. ער וועט זען די ווייען פון שאַפּן — און פילן
טיפּער די פּרייז פון דעם געשאַפענעם. ער וועט זיך באַקענען מיטן פּראָ-
צעס — און פּאַרשטיין בעסער דעם רעזולטאַט, ווען ער וועט קומען. ער
וועט שפירן דעם אומרו פון די צייטן, זיך וויקלען אין דעם שטויב פון די
אויפגעשטורעמטע וועגן, הערן דעם געשריי פון כאַאָס, וואָס זוכט אַ תּיקון.

זען די בלאַנדזשענדיקע בליקן פון אַן אין מיטן נאַכט אויפגעוואַכטן דור. וועלכער לאַזט זיך שווימען פון דער זינקענדיקער שיף צו אַ געהלומטן ברעג, אַרייַנקוקן אין די ווייניגער פון די אויפגערוהערטע, אַנגעבהנדענע, האַלב-פאַרצערטע געמיטער — און באַגרייפן, פאַר וואָס מען קאַן פון זיי ניט דער-וואַרטן קיין שלימות, פאַר וואָס עס איז גענוג, אַז זיי צייגן אונדז די שוועלן פון די וועלטן, צו וועלכע עס טראַגט זיי דער שטורעם... ווער עס ווייס עס, וועט זוכן אין דער יונגער ליריק ניט קיין פאַרטיק געוואַרענע פרוכטן, נאָר — דרייענדיק זיך אין ווירבל-ווינט, וועט ער כאַפן אין דער צערייַצטער לופט פירות און בלעטער, פאַר דער צייט אַפגעריסענע, פון צעשאַקלטע, שיר ניט אויסגעוואַרצלטע ביימער. ער וועט פאַרשטיין, אַז ניט נאָר פאַר זיך אַליין, נאָר פאַר דעם גאַנצן יונגן דור ליריקער האָט דוד האַפּשטיין, איינער פון זיינע פאַרשטייערס, געזאָגט :

אויף ערדן אויפגערירטע, צווישן וואַלגער שטיינער,
אין ביזע אַנפליען פון שניידקן געוויטער,
וואָס בין איך, וואָס באַטייט איך, איינער,
וואָס טראַגט זיין לעבנסליכט מיט שטילן ציטער?

דער ים דערוואַכט אין זודיקן גערודער,
עס שטייגן שטראַמען פון די אויפגערעגטע טיפן,
וואָס איז ער איצט, מיין אויסדערוויילטער רודער,
דער העכסטער זעגלבוים אויף מיינע שיפן ?

כ'בין גרייט, אין יעדער רגע גרייט, פאַרטרויען
די ציטערדיקע לעבנספלאַמען
דעם האַר פון חורבן און פון בויען,
דעם האַר פון ערדן און פון ימען...

אַ גרייטקייט זיך צו פאַרטרויען דעם האַר פון חורבן און פון בויען, אי פון חורבן, אי פון בויען, אַ פאַרלאַנג זיך אַפצוגעבן „אין רשות פון וועגן“, וואָס קיינער ווייס ניט, וואוהיין זיי פירן, אַ פאַרלאַנג צו גיין, צו ברעכן „דעם יאָך פון דעם גליווערנעם שטיין“, צו גיין נאָר כדי ניט צו בלייבן אויפן פריערדיקן אַרט — פילט אַן די גאַנצע נייע יידישע פּאַעזיע, וואָס קומט צו אונדז פון יענער זייט ים ; דאָס איז איר תוך און איר אויפגערוהערטער ריטם.

אַבער ביי קיין פאַרשטייער אירן איז דאָס ניט אַזוי אויסגעטייטשט, ווי ביי דוד האַפּשטיינען. ער איז ניט דער אומרואיקסטער, דער שטורעמדיקסטער, דער אימפעטדיקסטער צווישן די יונגע דיכטער, אַבער דווקא דערפאַר, ווייל ער איז דער רואיקסטער, דער שטילסטער, דער איינגעהאַלטנסטער, פילט זיך

ביי אים שטארקער די ווירקונג פון דער אויפגערועדערטער צייט. א שטרעם לופט הייבט אן צו רוישן און ליאָרעמען, ווען ער באַגעגנט אויפן וועג אַ שטער, אַ קראַפט, וואָס וויל אים אָפהאַלטן. האַפשטיין, מיט זיין שטילן טעמ־ פּעראַמענט, וויל איינזאַלטן, איינצוימען דעם שטורעם פון דער צייט, וואָס איז אָנגעפּלויגן אויף אים, דערפאַר איז ביי אים שאַרף אַזוי און שניידיק זיין אויפשרייען. דאָס זיינען ניט זיינע אייגענע, נאָר דעם גאַנצן דורס יוגנט־כוחות, וואָס לאָזן זיך ניט איינשטילן פון זיין מיושבדיקער באַדאַכט־ קייט. דאָס איז ניט זיין אייגענער, נאָר דער וועלטס הייסער שטרעם, וואָס ווערט גישט פאַרגליווערט, בלויז אָפּגעקילט אונטערן אַטעם פון זיין באַוואוסטזיניקייט. וואָס קילער דער פּורעם פון זיין שאַפן איז, אַלץ מער פילט זיך די הייסקייט פון דעם צעשמאַלצענעם שטאַף.

אַבער די הייסקייט איז ביי אונדזער דיכטער דאָך אַן אָנגעווייטע, אַ פּרעמדע, אַן אַרויפגעצוואונגענע. ער וואַלט אין אַן אַנדער צייט, אין אַן אַנדער לופט זיכער געווען אַנדערש, שטילער, באַשיידענער. אַבער —

ווען ס'קריצן ציין צונויפגעפרעסטע,

ווען ס'בליצן פונקען פון די אויגן,

ווער קאָן מיר עצהן מעסטן,

ווער קען מיר פּרעגן :

„האַסטו אָפּגעוואויגן ?“ —

איך ווייס נאָר איינס,

און אַט דאָס איינס נאָר קאָן איך ציילן :

ס'איז הייס

דאָס האַרץ,

עס טרייבט

נאָך בלוט,

עס גליט

פון וויי,

עס בליט

פון מוט,

און וויי און מוט איצט קאָן איך ניט צעטיילן]

איך הייזערקרייז פאַרטריבן,

מיט דערנער שטאַלענע פאַרצאַמט,

וואָס איז מיר נאָך געבליבן ?

עס פּלאַמט און פּלאַמט

מיין בלייך געזיכט,

און טרערן שווערע

פאַרביטערן די קלאַרע ליכט

פון מיינע בענקענדיקע אויגן...

אין גידער פון פאַרגאַכטן,
 אין שטייגן פון פרימאַרגן,
 אין בלוטן העלישע
 מיין אויסוועג איז פאַרבאַרגן !
 ווען הייזער שטייען
 אין פלאַם פון וויגעשריייען,
 ווען קוילן גרויל זיך קייקלען איבער גאַסן, —
 ווער קאָן מיר הייסן וואַרטן,
 ווער קאָן פאַרווערן האַסן ?

מען פילט אין די דאָזיקע קאַלט־הייסע שוורות, אַז ער דיכטער איז
 אַזוי ווי קעגן זיין ווילן, דורך עפעס אַ פּרעמדער קראַפט, אַריינגעוואַרפן
 געוואָרן אין קעסלגרויב, אין „שנידיקן געוויטער“. ער ווערט פאַרכאַפט, פאַר-
 פלייצט פון העם כישוף־קאַך פון די אויפגעציטערטע וועלטן, ער איז ניט
 זייערער, ער „טראַגט זיין לעבנסליכט מיט שטילן ציטער“. נאָר ער קאָן
 גאַרנישט מאַכן, ער כּוּז זיך אונטערגעבן דעם „זודיקן גערוודער“, ווען „עס
 שטייגן שטראַמען פון די אויפגערעגטע טיפן“. דאָס איינציקע, וואָס ער קאָן
 טאָן, איז אַנטקעגנשטעלן דעם אימפעט פון די „שטראַמען“ די שווערקייט
 פון זיין אייגענעם געמיט, די ניט־אייליקייט פון זיין איבערוויניקסטן ריטם, און
 דאָס טוט ער. ער הענגט אָן שטייבער אויף זיינע פּערזן, — דאָס זיינען די
 שטייבער פון אַנגעשטרענגטקייט, אַפט פון געמאַטערטקייט, — און זיי מאַכן
 שווער דעם אַטעם פון זיינע שטורעמדיקסטע לידער :

מיט האַרצנצייטער הער איך זיי,
 די טויזנטאַטעמדיקע פרייד־געשריייען,
 מיט גליווערלייד דערשפיר איך זיי,
 די שזומע צאַפּלדיקע ווייען...

גליווערלייד און גליוועררייד — דאָס איז האַפּשוטיין. אין דעם טעמפּאָ
 פון זיינע לידער איז דאָ עפעס אַ גליווערדיקס אַפילו דאָן, ווען זייער „אינ-
 האַלט“ איז דער היפּוך דערפון. לייענט זיין ליד „די פּראַצעסיע“, איינס פון
 די שענסטע לידער זיינע. עס איז דאָ אין דעם דער ריטם פון אַ מאַרש :
 פונדעסטוועגן האַט איר דעם איינדרוק פון „טרעטן אויף איין אַרט“, ניט פון
 גיין. טריט זיינען דאָ אין אים, קיין גאַנג איז ניטאָ :

איך גיי אין זיינע פאַרנטיקע רייען, שפּאַנענדע מענטשהייט,
 מיט שטאַלצע, דרייסטע, זודיקע און קאַלטע — טראַט נאָך טראַט!
 אויף שאַנצן־שטאַנגען וואַקלט זיך און וואַקלט דער אַלטער גאַט.
 מיט לופּט געלאַטעט, פּלאַטערט אַלין און פּלאַטערט
 די אַלטע רויטע פּאַן —
 אַנטקעגן זוי...

צוריק קיין טראַט I
 און שטעקלעך וועקנדיקע שיטן שרויט אויף שטייפן פייקל
 און טאַצן דזשימדזשען — שלייפן שאַרפס אין שוועבנדיקער לופט,
 און הויך פאַרוואַרפט זיין רוף
 דער שייגענדער טרומייט...
 היינט בין איך אויך אַ שטיקל קלינגענדיקער קופער —
 איך היפער
 שטילע סאַמעטענע ערטער,
 איך וועק די מווע,
 כ'באָדעק דעם זיפץ פון אַפגעשוואַכטע
 מיט הילכיקן געלעכטער —
 צוריק קיין טראַט I

אַזעלכע אַליטעראַציעס, ווי :

און שטעקלעך וועקנדיקע שיטן שרויט אויף שטייפן פייקל
 און טאַצן דזשימדזשען — שלייפן שאַרפס אין שוועבנדיקער לופט,

מאַכן ניט לייכטער, ווי דאָס האָט געדאַרפט זיין, נאָר, פאַרקערט, שווערער
 די שורות! אַנשטאַט צו פאַרשנעלערן, פאַרהאַלטן זיי דעם טעמפּ. די אַלי-
 טעראַציעס זיינען דאָ געמאַטערטע (אין די פּערזן „מיט לופט געלאַטעט,
 פלאַטערט אַליץ און פלאַטערט — די אַלטע רויטע פּאָן“ — זיינען זיי אַרגאָ-
 ניש, נאַטירלעך). — און אַזאָ שווערקיט איז דאָ אין דעם גרעסטן טייל פון
 האַפּשטיינס פּערזן. עס זיינען דאָ אין זיי אַפט נאָר איינציקע מוזיקאַלישע
 עלעמענטן.

און דאָס איז, מעגלעך, ניט קיין אַרגאַנישער פעלער האַפּשטיינס. ס'נעמט
 זיך פון צייטווייליקע אומשטענדן: פון דעם, וואָס זיין באַדאַכטער, געלאַ-
 סענער ריטם האָט נאָך נישט אָנגעיאָגט דעם רוישיקן ריטם פון דער שטור-
 מישער לופט, וועלכע האָט אים פאַרכאַפט, און פון דעם, וואָס ווער געברויכט
 טייל נייע שפּראַך-עלעמענטן, וועלכע זיינען נאָך ניט אַסימילירט געוואָרן
 אין דער יידישער שפּראַך און ניט האַרמאָניזירט צווישן זיך אַליין. דאָרט,
 וואו דער דאָזיקער שטער איז נישטאָ, געלינגט אַפט האַפּשטיינען צו זיין מע-
 לאַדיש. אַ שטייגער, אין דעם פּאָלגנדיקן ליד :

איך בין
 אויף אַלטן שטאַם, אויף מיינעם,
 מיט צווייגן הענגענדיקע, גראַע פּלאַקסן,
 אַ יוגער צווייג.
 און איין באַגער נאָר האָב איך — וואַקסן I

איך גרין,
 איך שטייג
 אהין,
 וואו ס'העלט —
 איך וויל מיט רויטע בליטן טענהן,
 מיט גרויסער וועלט !
 פון אַלטן שטאַם, פון מייגעם,
 פון אַלטן זאַפט
 נאָך ושלעפּ איך יונגע קראַפט,
 נאָך זויג איך אַלטע וויינען.
 און ווען די נאַכט פאַרלאָזט
 דעם קאַלטן רוים —
 ביי ערשטן בלי פון זון —
 פון אַלטן שטאַם,
 פון אַלטן ראַסט
 פאַרשיכורט, קוקט מיין יונגע קרוין.

אַבער אזוינע לידער, וואו האַפּשטיין באַנוגנט זיך מיטן אַלטן שפּראַך-
 מאַטעריאל, זיינען אַ זעלטנקייט. דאָס רוב געברויכט ער — דערהויפּט אין
 די לידער פון דער לעצטער צייט — ווערטער און פאַרבינדונגען פון ווער-
 טער, וואָס מיר זיינען צו זיי נאָך ניט געוויינט, מאַכט עס שווער פאַר
 אונדז די פּערזן.

אַ חוץ דעם ווירקט נאָך דאָס, וואָס עס זיינען דאָ ביי אים שורות, וואָס
 זיינען אזוי קאָנדענסירט, אָו זיי האָבן אין זיך פּראָפּאַרציאָנעל מער לעבן,
 מער געוויכט, ווי דאָס ליד, אין גאַנצן גענומען. שפּאַרן זיי אַרויס פון דער
 ראַם פון געדיכט, אָנשטאַט צו זיין איינגעפאַסט אין איר.

אַבער... מיר זוכן נישט אין אַ „סטודיאָ“ פון אַ קינסטלער די גאַנצקייט,
 פאַרענדיקטקייט, פאַרטיקייט פון ווערק, וואָס מיר זעען אויף אַן אויסשטע-
 לונג אַדער אין אַ קונסט־מוזעאום. עס איז גענוג, ווען מיר פילן ביי אַ
 יונגן קינסטלער אין „אַטעליע“ די ווייזן פון זיין שאַפּן; עס איז גענוג, ווען
 מיר זעען, אָו דאָ האָט ער עפּעס אָנגעהויבן, דאָרט איז ביי אים דאָ עפּעס
 אַ נייער געוואָגטער פּראָוו און אין אַן אַנדער ווינקל שטייט שוין אַ ווערק,
 וואָס אַט־אַט, נאָך אַ געלונגער שטריך, וועט עס פאַרטיק זיין. אזוינע אַנ-
 היבן, פּראָוו, אַריגינעלע פאַרמעסטונגען און פאַרטיקע טייַלן פון פּאַעטישע
 ווערק זיינען דאָ ביי האַפּשטיינען; עס זיינען דאָ ביי אים געלונגענע ריטמען,
 אַריגינעלע גראַמען (ער ברויכט אַפט אַסאַנאַסן: „מיינעם — וויינען“,
 „האַרטן — צאַרטע“, „ווידער — מידע“, אד״גל). עס זיינען דאָ נייע, שאַרף

געצייכנטע פאָרגלייכונגען און בילדער, עס איז דאָ פרישקייט און פאָרשידנ-
אַרטיקייט אין די מאַטיוון, ועס איז דאָ אמתע, ניט אויסגעזוכטע, מאַדערניטעט.
קאַנען מיר גלייבן, אַז עס וועט אַרויס עפעס גאַנצקייט פון דער דאָזיקער
לירישער „לאַבאַראַטאָריע“, און עס וועט ניט נאָר געאַקערט און געזיט, נאָר
אויך געשניטן ווערן „אויף די ערדן אויפגעריטע“ פון דער יונגער אוקראַאי-
נישער ליריק.

(1921)

א. קושניראָוו און מ. כאַשטשעוואַצקי

ד' פּאַעזיע פון נאָך דער מלחמה, פון נאָך דער רע-
וואָלוציע, פון נאָך די פּאַגראַמען קאָן זיין אַלץ, וואָס איר ווילט, נאָר ניט
נאַאיוו. ביז עס וועט זיין ווידער קינדישקייט אין לעבן פון מידע, צעבראַכענע
פעלקער און אומשולד אין זייער פּאַעזיע, ווער ווייס וויפל דורות עס וועלן
פּאַריבער. איצט קאָן מען ריידן נאָר וועגן נייער, ניט וועגן יונגער. פּאַעזיע,
קיין יונגקייט איז ניטאָ. קנייטשן פון דערפּאַרונג, שפורן פון צו פיל וויסן,
מידקייט, וואָס קומט נאָך אַ גוואַלדיקער, געצוואונגענער אַנשטרענגונג, פּאַר-
גליווערטע, בלאַסע, איצט שוין ניט שרעקנדיקע, שרעקן פילן אָן די פּאַעזיע.
שיינקייט איז ניט שוין פּאַר איר, שוידערלעכקייט — איז ניט שוידערלעך.
„דאָס ליד פון מיין גלייכגילט“ האָט דוד האַפּשטיין אָנגערופן איינס
פון זיינע לעצטע לידער. דאָס איז דאָס ליד פון דער צייט. דער אַדער
יענער פּאַרשטייער אירער קאָן נאָך אַמאָל ווערן פּאַטעטיש, אָבער עס איז אַ
היסטערישער, ניט קיין נאַטירלעכער, פּאַטאָס. נאָך דעם געוויין און גע-
לעכטער פון דער היסטעריק קומט די אויסגעשעפּטקייט, דער „גלייכגילט“.

א. קושניראָוו, איינער פון די „יונגע“ אין רוסלאַנד, האַלט זיך נאָך אויף
די פיס און גיט זיך ניט אונטער. ער שרייבט נאָך מוזיכערע און גלייביקע
לידער, אָבער אויך ביי אים איז ניטאָ קיין אמתע, נאַאיווע, ענטוואַסטישע
יונגקייט. זיין ביכעלע ווענט לאַזט זיך אויס מיט אַ ליד, וואו ער זאָגט :

פאַר יוגנט פאַרשייטער און דרייסטער,
וואָס האָט אירע האַפּנס
אויף שיפן פון ארמזין פאַרביטן,

וואָס דענקט ניט און ווייס ניט
פון זיכערע, רואיקע ברעגן, —
וואָס טויגן דערפאַרונג און וויסן
פון אַלטע געמאַסטענע וועגן...
פון מילדע, פון זאַרגנדע מוטערשע בליקן
אויף אייביק, אויף אייביק צו שטורעם זיך ווענדן —
פאַראַן ערגעץ ברייטן און לענגען און
ווייטן
אויף וועלטן צו שאַפן...
פאַר שיפן פון אומזין פון יוגנט פאַרשייטער
— דאַרטן אַ האַפן !

אַ געוויסע „נייקייט“ איז דאָ אין דער „פאַרם“ פון די פערזן, ווען מען
פאַרגלייכט זיי מיט דער פאַררעוואַלוציאָנערער יידישער פּאָעזיע (די אימאַ-
זשיניסטישע „שיפן פון אומזין“, די אַסאַנאַסן : „ווענדן — לענדער“, „ווייטן —
פאַרשייטער“), אָבער קיין „יוגנטלעכקייט“ איז אין זיי נישטאָ. דער גאַנצער
ריטם פון א. קושניראָו'ס פּאָעזיע צייגט, אַז זי איז אַן אויסדרוק פון „דער-
פאַרונג און וויסן“, ניט פון „יוגנט פאַרשייטער און דרייסטער“.

די גאַנצע נייע יידישע פּאָעזיע אין רוסלאַנד גייט אום מיט אַ שווערער
לאַסט אויפן רוקן. זי איז געבוירן געוואָרן אַן אַלטע, כאָטש אירע פאַרמען
זיינען נייע. ביי מ. כאָטשעוואַצקי (דאַרשט, ליטעראַטור-פאַרלאַג „ליריק“,
קיעוו, 1922) פילט זיך עס נאָך שטאַרקער, ווי ביי א. קושניראָו. א. קושני-
ראָו איז מיד, אָבער ער טוט זיך נאָך אָן אַ כוח און איז מונטער. ער רעדט
נאָך וועגן „פעסטע, פעסטע, שווערע, זיגערישע טריט“, ער זעט נאָך ערגעץ
וואו אַן אָפגעבליאַקירטן קאַליר פון „רויטן יום-טוב“. ביי מ. כאָטשעוואַצקי
איז אין די איבערווינקטע מאַטיוון, נישט נאָר אין דעם ריטם און די אויס-
דרוק-פאַרמען, דאָ אַ געפיל פון מידקייט, פון „דערפאַרונג און וויסן“. אַפילו
זיין טרויער איז אַ שטילער, נישט קיין מאַנעטריקער. ער איז ניט פאַר-
צווייפלט, אַזוי ווי ער וואַלט גאָר קיין מאַל ניט געהאַט קיין האַפענונגען —

...און אַז דער טרויער דויערט דאָ נאָר
רגעס,

און אַז די פרייד איז בלויז אַ פרייד אויף
וויילעס,

איז אויף וואָס, אויף וועמען זיין ברוג,ו
איז אויף וועמען און צו וועמען האָבן
טענות ...?

ווער-ושע וועט מיך איצטער ווידער וועלן
 טרייסטן
 מיט אַ שיין פון אַפגענאַרטע גליקן,
 ווער וועט ווידער הייסן
 פאַר די פוסטע בלויע הימלען נייגן זיך און
 בוקן ?

פאַר אַנדהערע, פיל עלטערע פון אים, איז אַ בייס, אַז די בלויע הימלען
 זיינען פוסטע. זיי צעשריינען זיך אַדער צעוויינען זיך, ווען זיי דערוויסן זיך
 פון גרויסן אומגליק. זער, וואָס איז נאָך מסתמא ווייט פון אַ „זקן“, האָט
 ניט אויף וועמען און צו וועמען האָבן טענות. ער רעדט וועגן די „פוסטע
 בלויען הימלען“, ווי וועגן אַ גאַנץ געוויינטלעכער זאָך.
 ער געהערט צו אַ דור, וואָס ווייס ניט פון שיר השירים, נאָר פון
 קהלת. אַ האַרבסט-דור אָן פּרילינגס-זכרונות.

ווי אַט דער פאַרשפעטיקטער, אומיסקער רעגן,
 ווי די בריוו צו מיין טויטן פריינד,
 איז מיין גיין, וועלט, דיר אַנטקעגן,
 איז מיין ליד אַט דאָ, וואָס איך שרייב.
 אַט די בריוו וועגן נאַענטע און היימישע,
 וועגן פרייד און באַהאַלטענעם צער,
 ווען אים האָבן הרודעס ליימיקע
 פאַרדעקט מיט אַ שווערן באַרג.

ניט צו טרעפן דיר, פריינד, ניט באַגעגענען,
 ניט צו זאָגן דאָס האַרציקע וואָרט.
 און פאַרשפעטיקטער רעגן רעגנט
 אויף פאַרשאַטענעם קבר אַראָפּ.

אַט דער ריטם פון בלעטער, וואָס פאלן פויל און מיד אין אַ שטילן
 טוף-זומערדיקן טאָג, אַט דער מאַטער, פאַרוועלקטער האַרבסט-טרויער, אַט
 די אַסאַנאַנסן, וואָס לאָזן די פערזן זיך נייגן איינע צו די אַנדערע, אַבער
 נישט אַנרירן זיך, — זיינען כאַראַקטעריסטיש פאַר דער גאַנצער ליריק פון
 דעם יונגן דיכטער. אין זיין גאַנצער ליריק זעט מען, אַז ער איז געבוירן
 געוואָרן „אינעם לאַנד, וואו מענטשן ווילן“, ווי דער דיכטער דערציילט אונדז,
 „טיף אין זיך פאַרקריכן — און זיך איבערדעקן — זאָל מען גיין ווכן —
 זאָל מען גיין וועקן“, „קיין מאָל ניט באַדאַרפן, — קיינעם אויף קיין זאָך
 ניט טויגן, — קיינעם זען אַין די אויגן, — אין די אויגן זיך ניט וואַרפן“.

אינעם לאַנד, וואו מענטשן, אין דער געשטאַלט פון זשאַבקעס, זינגען אַט אַזאַ מין ליד :

ערשטע :

שמייסט אַ רעגן, ווי מיט ריטער,
שניידט און עגבערט ער די ערד, —
ווערט נאָר בלאַטע — שיטער, שיטער,
ווייכער מיר צו ליגן ווערט.

צווייטע :

פאַלט אַ וואַלקן — אַ שטיק מאַסע
אויפן קאַפּ און דריקט און דריקט, —
ליג איך, קוועל און ווער צעגאַסן,
און ס'איז גוט מיר און מיך קוויקט .

דריטע :

קוואַקוואַקוואַ... מיר זיינען זשאַבעס.
רעגן, בלאַטע, געץ אין קעלט, —
וואַס־זשע אַרט אונדז ? — אדרבה,
ס'איז אונדז גוט ווי גאָר די וועלט...

„וואַס־זשע אַרט אונדז ? — אדרבה“ — אַט וואַס ליד פון „גלייכגילט“
איז ניט קיין צופעליקע שטימונג ביי אונדזער דיכטער, דאָס איז זיין לעבנס־
געפיל, שיר ניט זיין וועלט־אַנשוואַונג :

אין אַ פינצטערן העק און פון יענער זייט וועלט
זיצט אַן אַלטער, אַ קרומער, געהויקערטער דיבוק.
זיצט געוויקלט אין רויך און געשרומפן פון קעלט
און ער רייכערט גלייכגילטיק אַ ליולקע — אַ ציבוק.

און אַז העל אינעם ציבוק דאָס פייער פלאַמט אויף,
וועט אַ טאָג שוין די וויסטיקע וועלט גיט פאַרמיידן .
און אַז ס'קומט אַן דאָס פייער אין ציבוק צום סוף,
קריכט אַ פינצטערע גאַכט שוין דעם טאָג צו פאַרבייטן.

קומען טעג און פאַרגייען און עס קריכן וואָך געכט,
און עס זיצט דאָרט נאָך אַלץ זער געהויקערטער דיבוק :
איז דעם אַלטן דאָרט גוט, איז דעם קרומען דאָרט שלעכט,
ער רייכערט גלייכגילטיק זיין ליולקע דעם ציבוק.

מ. כאַשטשעוואַצקי איז, דוכט זיך מיר, דער אַפּנהאַרציקסטער צווישן
אַלע יונגע יידישע דיכטער אין אוקראַאינע. זיין ליריק איז געבוירן געוואָרן

מיט אן אלטער, צעקנייטשטער שטיל-לידנדיקער נשמה : שעמט זי זיך ניט און זאגט, אז זי איז אלט, צעבראכן, צעקנייטשט און ליידיט אין דער שטיל. זי מאכט ניט קיין אַנשטעלן און קיין העראַאישע אַהער דעמאָנישע פּאַזעס. זי שטורעמט נישט די ערד און ווייזט נישט קיין העלדישקייט קעגן די „פּיסטע בלויע הימלען“.

* * *

עס איז דערווייל שווער נאָך צו זאָגן, ווער פון די צוויי נייע אוקראַאינער ליריקער — קושניראָו אָדער כאַטשעוואַצקי — איז באַגאַבטער. זיי האָבן ביידע טאַלאַנט. אָבער זיי זיינען פּאַרשיידן. אויף קושניראָוון האָט געווירקט אי דער „רויטער יום-טוב“ פון דער רעוואָלוציע, אי דער בלאַסער אומעט פון נאָך דער רעוואָלוציע. כאַטשעוואַצקי איז אין גאַנצן אַ נאָך-יוס-טוב יקער. אָבער נישט נאָר דערמיט אַליין איז ער אַנדערש פון א. קושניראָוון. זיין גאַנצער געשטאַלטיקונגס-מעטאָד איז, ווי ווייט מען קאָן זען פון זיין ערשטער קליינער זאַמלונג, גאָר אַן אַנדערער. א. קושניראָו איז נוטה צום קלאַסישן סטיל (די „אימאַזשיניסטישע“ בילדער זיינען ביי אים, דאַכט זיך מיר, צו פּעליקע). מ. כאַטשעוואַצקי איז אונטער דער ווירקונג פון נסתר, האַפּשטיין, קוויטקאָ און אויך פון די רוסישע סימבאָליסטן. אַזאַ „אימאַזשיניסטיש“ בילד, ווי „אַ רויטע ראַפּ — די זון“, איז ביי אים אַ זעלטנקייט. די אַסאַציאַציעס זיינען ביי אים דאָס רוב ניט קאָנקרעטיזירט, ווי ביי די אימאַזשיניסטן, נאָר טיפּזירט, סימבאָליש :

דו האַסט מיך, מיין וועלט, דאָ, ווי הגר,
פּאַרלאָרן אין דאַרשטיקער וויסטע.

אויף אַן ענלעכן, ביבלישן סימבאָל איז געבויט דאָס ליד „פון דור
המחבר“ און אויך דאָס ליד, וואָס הייבט זיך אָן :

האַבן שוין געשאַלט הייליקע טרומייטן,
זיינען געפאַלן יריחוֹס ווענט, —
און איך גיי אויף אַ גאַלדענעם לייטער
מיט צעשטרעקטע הענט.

נאַענט צו דער סימבאָלישער פּאַעזיע איז אַזאַ ליד, ווי —

אַ אַ שניי אַ וויסער שיט און שיט,
אַ אין וויסער גאַס ניטאַ איז קיינער,
איז שוין די גאַס קיין גאַס מער ניט,
זי איז אַ וועג אין פעלד, וואו שניי און שניי פאַר.

און קוקסט און וויסט ניט, ווי דו קומסט אָהער,
און וויסט ניט ווי אַרום פון דאַנען גייען*,
און בלייבסט אין מיטן וועג פאַרלוירן שטייען
און וואַרטסט, אַז קומען זאל אין מיטן דרינען ווער.

און אַט פון וויטן זעסט — אַנטקעגן גייט דאָ
אין וויסן וועג אַ וויסער, אַ פאַרשניטער,
און נאָענט קומט און שטרעקט די האַנט דיר
און שטיל און ציטערדיק ער זאָגט דיר: — „וואַנדער“.

און שוין ניטאָ אים באַלד, און באַלד פאַרהוילן
און ווידער שניי, און שנייאיק ווייסע הוילן...

פּראַווט איבערגעבן מיט אייערע אייגענע ווערטער דעם „אינהאַלט“
פון דעם ליד, וועט איר נישט קאָנען. דער „אינהאַלט“ איז דאָ אזוי פאַר-
וועבט מיטן בילד און מיט די שטימונגען פון בילד, אַז איר קאָנט נישט
אַפטיילן אינס פון דעם אַנדערן. עס איז אומבאַשטימט און פילדייטיק,
אַבער דאָס איז טאַקע דאָס. וואָס דער דיכטער האָט געוואָלט אַרויסברענגען.
א. קושניראָו איז אַנדערש פון אים אויך דערמיט, וואָס זיינע לידער זיינען
שטענדיק כמעט באַשטימט, קלאַר און איינדייטיק, אזוי אַז איר קאָנט כמעט
איבערזאָגן זייער לאַגישן אינהאַלט. אין דעם זינען איז ער ווייטער פון אמתער
ליריק און געענטער צו פּראָזע, איידער מ. כאַטשעוואַצקי. גלייך זיינען זיי
אין דעם פּרט, וואָס כאַטש זייערע פּערזן, בילדער און ריטמען זיינען נייע,
מאָדערנע, האָבן זיי דאָך פונדעסטוועגן וואַרצלען פון דער אַלטער פּאַעזיע.
דאָס רעוואָלוציאָנערישע רוסלאַנד האָט ווינציקער מורא פאַר טראַדי-
ציע אין פּאַעזיע, איידער דאָס רעאַקציאָנעריע פּוילן. ד. האַפּשטיין, אַ פירער
פון דער נייער יידישער פּאַעזיע אין רוסלאַנד, פאַרגימט זיך צו זאָגן אין
זיין פאַררעדע צו מ. כאַטשעוואַצקי לידער, אַז — „נאַר אין הוראַ-אויס-
געשרייען פון דער אויבערפלעכקייט קאָן מען זיך אלע טאַג דערלויבן געבן
אַ ברייטן זייגעזונט דעם עבר“. אַלזאָ, עס איז נאָך דאָ אַן עבר אפילו
דאָרט, וואו מען לייגט עס שוין אויס: אַוואָר.

(1922)

* דער אוקראַינער דיכטער שרייבט אַפט אַנשטאַט „ניין“ — „גייען“, אַנשטאַט
„שטיין“ — „שטייען“ אדג"ל.

א. אַבטשוק —

רעוואָלוציע און הומאַר

ד' רעוואָלוציע האָט נאָך קיינער ניט געמאַלן מיט אַ שמיכל אויף די ליפן. און ווי קאָן מען זי דען מאַלן אַזוי? זי האָט אַזאַ שטרענגען בליק, אַזאַ פייערלעכען אַנבליק. אירע אויגן בליצן, די שטים איז אַ דונער. ווי קומט אַהער הומאַר?

רעוואָלוציע איז האָס, ביטערע ליבע, צאַרן, עקסטאַז. ווי קאָנען קילע, שטילע ווינטעלעך ווייען פון הומאַר, ווען אַזעלכע שטורעמס שטורעמען? רעוואָלוציע קאָן ליידנשאַפטלעך אויסלאַכן, ברענענדיק אָפּשפּאַטן. זי קאָן ניט שמיכלען מילד. און דאָס קאָן ניט אויך די ליטעראַטור פון דער רעוואָלוציע. אויך זי ווייס נאָר פון מידת הדין, פון סאַטירע, פון נביאות און אייזערנע ריטער, ניט פון דעם הומאַר, וואָס איז דאָ אין מידת הרחמים. אַט האָט דער סאַוועטיש-יידישער טעאַטער געוואַלט שלום-עליכמען אויסנוצן פאַר דער רעוואָלוציע, האָט ער געמוזט טאָן אַ קלייניקייט: אויס-מעקן, אויסלעשן דעם שמיכל פון שלום-עליכמען. ער האָט געמוזט מאַכן פון אים אויס הומאַריסט, וואָס דאָס הייסט אויס שלום-עליכעם — ערשט דאָן האָט ער געקאָנט פון אים אַרויסקרייגן מאַטעריאל פאַר רעוואָלוציאָנערער פּראָפּאגאַנדע.

רעוואָלוציע און הומאַר זיינען נישט קיין פאַר קליידער. עס איז נישט קיין חידוש, וואָס די קריטיקער, וועלכע זיינען פאַרבונדן מיט דער רוסישער פרייהייט-באַוועגונג, האָבן נישט געקאָנט פאַרטראַגן טשעכאַוו. ער איז צו פעסימיסטיש, האָבן זיי געטענהט. דער אמת איז, אַז ער איז געווען פאַר זיי — צו הומאַריסטיש... ערשט דאָן, ווען די נייע אַרדענונג דערפילט זיך פעסט גענוג, ערשט דאָן, ווען זי הערט אויף צו זיין בלויז איבערקערע-ניש, לויטער אויפרייס און הייבט אָן ווערן לעבנס-שטייגער, איינגעשטעלט-

קייט, — קאָן זי זיך פאַרגינגען אַ שמיכל צו טאָן אַפילו פון זיך אליין. ערשט דאָן, ווען איר שונא, דער אַלטער רעזשים, ליגט פאַר אירע פיס אַן אַנ-מעכטיקער, — קאָן זי אַ קוק געבן אויף אים מיט יענער פאַראַכטונג, אין וועלכער עס איז דאָ מיטליד און ממילא אויך דער אָנהייב פון אַן אַביעק-טיווער און הומאַר-פולער באַטראַכטונג.

אין דער רוסיש-סאָוועטישער ליטעראַטור האָט זיך שוין לאַנג גע-עפנט אַ פענצטער, דורך וועלכן עס בלאָזט אַמאָל אַריין אַ הומאַריסטיש ווינטל. דאָרט איז די זיכערקייט, דער גלויבן אין די אייגענע כוחות גע-קומען, ווייזט אויס, פריער, אויף דער יידישער גאַס אין די רעוואָלוציע נאָך אַלץ אָפגעהיט-פרום, פייערלעך-אַנגעצויגן. זי שטייט נאָך אַלץ און פאַכט מיטן שווערד — און מיט דער פאַן. קענטיק, אַז זי איז נאָך אַלץ ניט זיכער מיט איר נצחון. און אַ שמיכל איז פאַר איר נאָך אַ פריציטיקער לוקסוס. אַפילו י. קיפניט, אַט דאָס שפילעוודיקע קינד, וואָס שרייבט קינדער-מעשיות, דוכט זיך מיר, פאַר זיך אליין און וואָס איז לויט זיין געמיט-צושטאַנד באמת אַן אייניקל פון שלום-עליכמען, — אַפילו ער איז הומאַ-ריסטיש נאָר דאָן, ווען ער בעט זיך אָפ אויף אורלויב און גייט אַוועק אויף אַ ווילע פון שלאַכטפעלד. אַפילו ער שמיכלט נאָר דאָן, ווען ער שרייבט וועגן זיינע בוזיס און אַנדערע נישט-רעוואָלוציאַנערע „סענטימענטן“. רירט ער אַן אַ סאָוועטישע סטרונג, מוז ער אויך ווערן פאַטעטיש, פייערלעך אין פאַרדריקט, ווי אַלע זיינע חברים. צו סאָוועטישע טעמעס האָט די יידישע ליטעראַטור אין ראַטנפאַרבאַנד מורא צו-צוגיין מיט אַ מילדער, נישט אַנ-געצויגענער, נישט פרומער מאַס. מיר איז יעדנפאַלס נישט אויסגעקומען צו לייענען (אפשר האָב איך פאַרזען) אַזוינע דערציילונגען פון דער נייער סאָוועטישער סביבה, אין וועלכע עס זאָל זיך פילן די מענטשלעכע וויכקייט פון דעם, וואָס „פאַרשטייט — און פאַרגיט“, די וויכקייט פון דעם הומאַ-ריסט.

אַ שטראַל פון אַט דעם מילדן בליק פאַרגנבעט זיך אַמאָל צו דוד בער-געלסאַנען, אַבער ער איז דאָך, אייגנטלעך, נאָר אַ סאָוועטיזירנדיקער, נישט קיין סאָוועטישער שרייבער. אַגב, ווערט ביי אים אויך דאָס ביסל הומאַר סוף-כל-סוף פאַרשלונגען פון דער סאַטירע. דער סאָוועטיש-יידישער ליטע-ראַטור איז פרעמד די גרויסע קונסט פון לייכטן שמיכל. איז דערפאַר געווען פאַר מיר אַ גרויסע פרייד, ווען איך האָב דערפילט, אַז אַט דאָס לייכט געפליגלטע קינד פון די גוטע געטער ווייזט זיך לעצטנס ביי דער שוועל פון אייניקע יידישע שרייבער אין סאָוועט-רוסלאַנד און בעט זיך ביי זיי, זיי זאָלן עס אַריינעמען איבערווייניק. עס איז געווען נאָך אַן אַנגענעמע

איבערראשונג צו זען, ווי איינער גיט שטיל און פארזיכטיק אן עפן די טיר און לאזט עס זיך אריינגנבענען און פארטוליען זיך שעמעוודיק אין א ווינקעלע...

אט דא נישט לאנג האט עס געטאן א. אבטשוך, א יונגער סאָוועטיש-יידישער שרייבער.

ער האט (אין אלמאנאך „וואוספ“, כארקאוו, 1929) פארעפנטלעכט א לענגערע דערציילונג מיטן נאמען הערשל שאַמאָי, און אט די דערציילונג איז מיט קיין זאך נישט אזוי וויכטיק, ווי מיט דעם נאך נישט דרייסטן — הומאָר, וואָס שמייכלט, האַלב פאַרשטיקט, אַרויס פון אירע צאָלרייכע (א ביסל צו רייכע אין צאָל) שורות. ער שמייכלט אַרויס בנגבה און האַלב-פאַרשטיקט, אַט דער הומאָר, אָבער ער איז פאַראַן. מען פילט אים. א סימן, אָז די סאָוועטיש-יידישע ליטעראַטור איז... געוואָרן ווינציקער רעוואָלוציאָנער? אַ, ניין, פונקט פאַרקערט, דאָס פאַרגעניגן זיך אַ שמייכל צו טאָן ווייזט, אָז די יידישע ליטעראַטור אין סאָוועטן-רוסלאַנד הערט אויף ביסלעכווייז צו שרעקן זיך פאַר „קאָנטר-רעוואָלוציע“ (און באַפרייען זיך פון אַט דער שרעק ווייסט דאָך פאַר דער סאָוועטיש-יידישער ליטעראַטור פטור ווערן פון דער גרעסטער שטערונג, וואָס ליגט אויפן וועג פון איר ווייטערדיקער אַנטוויק-לונג). זי ווערט ביסלעכווייז זיכערער. זי האַט שוין דעם מוט צו וואַרפן אַ פרייערן בליק אויפן אַרום. הייבט שוין אָן צו פילן דאָס, וואָס די רוסישע ליטעראַטור האַט שוין לאַנג דערפילט), אָז אויב דער אמתער שיצער פון דער רעוואָלוציע איז שוין איצט דער אַרבעטער און דער פויער, נישט דער רויט-אַרמיער, און אויב איר אמתע עמבלעם איז שוין איצט דער סערפ מיטן האַמער, נישט די ביקס און דער שווערד, — היינט וואָס איז זי מחויב צו זינגען נאָר הימנען און מאַרשן? מלחמה איז נישט קיין שפיל, אָבער אַרבעט — אָז מען אַרבעט, מעג מען אַ לאַך טאָן, אַ שפיל טאָן זיך.

א. אַבטשוך שפילט זיך נישט און לאַכט נישט, אָבער ער קאָן זיך נישט איינהאַלטן פון שמייכלען, ווען ער זעט עפעס אַ טשיקאָוע זאך. און כדי מען זאָל אים אין עפעס נישט חושד זיין, — סוף-כל-סוף איז הומאָר נאָך דערווייל נישט געוואָרן קיין טייל פון דער „פינף-יאָריקער פראַגראַם“; אין בעסטן פאַל איז אָפּיציעל דערלויבט נאָר „זעלבסטקריטיק“, אָבער נישט קיין הומאָר און אורדאי נישט קיין שאַרשן אויף די סאָוועטישע פירער (זע מעשה קוויט-קאָ); — האַט א. אַבטשוך אַוועקגעשענקט דעם האַלב-ערנסטן, האַלב-גוט-מוטיקן שמייכל זיינעם הערשל שאַמאָי, דעם העלד פון זיין דערציילונג (א. די העלדן, — זיי האָבן שוין ניט איין פאַרפאַסערס זינד אויף זיך גע-נומען!).

הערשל שאַמאַי מעג אַ ביסל אַ לאַך טאָן פון די פלעקן, וואָס זיינען דאָך דאָ אַפילו אייף דער זון פון סאָוועטן-לאַנד. און נישט נאָר דערפאַר מעג ער אַ לאַך טאָן, וואָס ער איז דאָך נישט מער ווי אַ העלד פון אַ דערציילונג, און דער שרייבער קאָן האָבן אַ תירוץ: „דער העלד טראַכט אַזוי, נישט איך, איך, דער פאַרפאַסער, בין נישט איינשטימיק מיט אים“. ניין, הערשל שאַמאַי האָט אַנדערע פּריווילעגיעס, אַ תּוֹךּ דִּי, וועלכע עס גיט אים די ראָל פון אַ בעלעטריסטישן פאַרשריין, הערשל איז אַן אַלטער האָרעפּאַשניק (אין זיינע קנאַפע פּופּציק יאָר לעבן, — דרייסיק יאָר לויין-אַרבעט ביי פאַרשיידענע באַלעבאַטימלעך פון סאַמע קליינווייז אָן, ווען דער אַרעמער טאַטע זיינער, אַנשט דער וואַסער-פירער, האָט אים אָפּגעגעבן אין אַ קליינער גאַרבאַרניע ביי זיי אין שטעטל). הערשל איז אַ פּראָלעטאַריער בן פּראָלעטאַריער. און ער ווייס זיין יחוס. און דער שרייבער ווייסט עס אויך. אַזאָ ווי הערשלען וועט מען דעם מויל, ווייסט ער, נישט צומאַכן, און הערצו איז נאָך דאָ אַן אַנדער באַוואַרעניש. הערשל איז אַן אַרבעטער, דער זון פון אַן אַרבעטער, — דאָס איז אמת, אָבער אין זיין פּסיכאָלאָגיע איז דאָ עפּעס פון דעם „קוסטאַר“. פון דעם אַמאָליקן בעל-מלאכה, קאָן דער שרייבער זאָגן, אַז ער איז אויסן מיט אים צו ווייזן (און „צונאַגלען צום שאַנד-סלופּ“) דעם שעדלעכן אַרט דענקען און פילן פון די נישט-גענוג פּראָלעטאַרישע עלעמענטן.

הכלל, אַבטשווק האָט שכל געהאַט אויסצוקלייבן דעם ריכטיקן העלד, און כדי צו זיין אין גאַנצן זיכער און צו קאָנען אַרויפּוואַרפן די גאַנצע פאַר-אַנטוואַרטלעכקייט פאַרן שמיכל אויפן „קוסטאַרישן“ פאַרשוין, וועלכער איז אַפילו נישט קיין „משלען פאַרטייאַי“ (ניט קיין מיטגליד פון דער קאָמו-ניסטישער פאַרטיי), נאָר אַ קאַנדידאַט, וואָס ווערט צום סוף געפּסלט אַ דאַנק דעם „עדות זאָגן“ פון זיין אייגענער טאַכטער, דער „קאַמסאַמאַלקע“, — האָט דער שרייבער דעם גרעסטן טייל פון דער דערציילונג אונדז געגעבן אין דער פאַרם פון הערשלים „נאַטיצן“. ווי איינער זאָגט (אויף רוסיש): „זאָ משטאַ קופּיל, זאָ טאַ אי פּראָדאַל“. דאָס הייסט: ניט איך, דער שרייבער, דערצייל עס; דאָס דערציילט שאַמאַי, דער אַלטער האָרעפּאַשניק, וועלכער איז, נעבעך, שוואַך אין „פּאָליטאיווער“...

דערווייל האָבן מיר אַ פּול און פאַרביק בילד פונעם לעבן פון (און אַרום) אַ סאָוועטישער פאַבריק — און דאָס בילד איז געמאַלן, אַזוי צו זאָגן, פאַרן אייגענעם געברויך, פון אייגענעם פאַרגעניגן וועגן, ניט פאַר אַן אויס-שטעלונג, ד״ה אויף אויסצופיינען זיך פאַר דער וועלט.

דערמיט וויל איך ניט זאָגן, אַז אין דער דערציילונג הערשל שאַמאַי זיינען גאָר אין גאַנצן ניטאָ קיין פּראָפּאַגאַנדע-עלעמענטן, פאַרקערט, איך גלייב,

אז אַזאָ מײַן דערציילונג האָט פֿאַר די סאַציאַל-פּאַליטישע טענדענצן פֿון דער סאַוועטישער ליטעראַטור אַ מער פּאַזיטיווע באַדייטונג, ווי דירעקטע פּראָ-פּאָגאַנדע. אַ דאַנק דער פּרייקייט און דעם הומאַר, מיט וועלכע דאָס סאַוועטישע לעבן ווערט דאָ געמאַלן, זעען מיר דאָס דאָזיקע לעבן, ווי עס איז, און מיר פֿילן עס און פּאַרשטייען עס. די שאַטנס מאַכן דאָס ליכט רעאַלער, גלייבליכער; דאָס ליכט ווירקט אויף אונדז שטאַרקער, ווען עס ווערט אונדז געגעבן אין איינעם מיט די שאַטנס, ד"ה אויף אַ נאַטירלעכן און נישט-צו-געפּוצטן אופן.

הערשל שאַמאַי איז, לויט דעם ענדגילטיקן איינדרוק, וואָס עס לאָזט איבער, אַ דורך-און-דורך סאַוועטישע, רעוואָלוציאָנערע דערציילונג, ווייל עס איז דער איינדרוק פֿון אַ מעכטיקן שאַפּונגס-אימפעט, וועלכער קאָן ביי-קומען אַלע שטערונגען, די דרויסנדיקע אַזוי גוט ווי די אינעווייניקסטע, די פּסיכאָלאָגישע. ווייל עס איז דער איינדרוק פֿון אַ גרויסער סאַציאַלער פּאַר-אַנטוואָרטלעכקייט, וואָס יעדער איינער און אַלע פֿילן, ווער און וואָס זיי זאָלן נישט זיין. ווייל עס איז דער איינדרוק פֿון אַ היסטאָרישן כּוח, און ער איז אַלץ מער איבערצייגנדיק, וואָס מער מען זעט אַרום אים נאַטירלעכע, אומ-פּאַרמיידלעכע שוואַכקייטן און קליינלעכקייטן. דער איינדרוק פֿון אַ דראַמע, וואָס די אַלע קאָמישע שטריכן מאַכן זי נאָר מענטשלעכער און געענטער.

הכלל, אַ אַבשטויק האָט נישט געפּעלשט קיין פעלשונג אין הער קאָמו-ניסטיש-סאַוועטישער טענדענץ, ער איז איר געבליבן טריי — און דערפֿאַר איז נאָך מער צו באַוואַנדערן — און צו באַגריסן, — וואָס אין אַט דעם שטייפֿן און האַרטן געוועב האָט ער שטילערהייט אַריינגעפּלאַכטן ווייכע, שפּילעוודיקע פעדעם פֿון הומאַר.

הערשל האָט נישט קיין דורכאויס הומאַריסטישע באַציאונג צום לעבן (אַ העלד מיט אַן אויסגעהאַלטענעם הומאַריסטישן לעבנסגעפּיל איז צו פרי צו דערוואַרטן פֿון אַזאַ ליטעראַטור, ווי די סאַוועטיש-יידישע), אָבער פֿון צייט צו צייט גיט זיך אין הערשלען אַן עפּן אַט דאָס שטילע קוועלכל, די זון גיט אַ שיינ — און דאָס ערנסטע, כּמורנע וואַלקנדל אויף זיין געזיכט ווערט לייכטער, לויטערער, שפּילעוודיקער.

הערשל נעמט זייער ערנסט זיינע אייגענע פּערזענלעכע אינטערעסן, הגם ער פֿילט מיטן פּראָלעטאַרישן אינסטינקט די שייכות, וואָס זיי האָבן צום כלל, צום קלאָס; הערשל איז פול מיט קליינברעגערלעכע פּאַראַורטיילן (ער האָט אַ שטייגער, מער צוטרוי צו זיינע הענט, ווי צו דער מאַשין), ער ליידיט זייער שטאַרק פֿון כלערליי „רעכטע אָפּטייגן“, אָבער דאָס איז ביי אים נישט קיין טעאַריע, נאָר אַ שטיק פֿון זיין אייגענער לעבנס-דערפֿאַרונג, דערפֿאַר

מוזן אפילו פאַרטיימענטשן פילן די געזונטקייט און די אויפריכטיקייט פון זיין פראַסטן און נייט־אָפיציעלן צוגאַנג צו זאַכן. און זיי פילן עס, כאַטש זיי זיינען זיך נישט מודה אין דעם.

הערשל אליין איז נישט קיין „פאַראַנטוואָרטלעכער טוער“, אָבער טאַקע דערפאַר ווערט ער נישט נתפעל פון די טוערס און די פירערס, פון די רויטע דירעקטאָרן און סעקרעטאַרן פון די קאָמניסטישע קעמערלעך. ער זעט אַלץ — און זאָגט אַלץ. און שוין דאָס אַליין, וואָס ער זעט אַנדערש ווי אַנדערע און זאָגט עפעס אַנדערש, — שוין דאָס אַליין טראָגט אַריין אין דער אַנגעצויגענער פאַרטיי־אַטמאָספערע אַ דערלייכטערונג. שוין דאָס אַליין שאַפט אַ הומאַרפולע סיטואַציע. אָפט, אָבער, איז שאַמאַיס הומאַר אַ דירעקטער. אַט, צום ביישפּיל, פאַרצייכנט ער זיינעם אַ שמועס מיט בוכאַרטישקן, דעם דירעקטאָר פון דער „וואַנט־צייטונג“ אין דער פאַבריק, „וואָס טוט“, פּרעגט מיך פּלוצלינג בוכאַרטישקן, „ביי דיר גיטעלע (שאַמאַיס יונגע טאַכטער)?“ „וואָס“, זאָג איך, „זאָל זי טאָן? זי איז אין דער היים, העלפט צו דער מוטער“. וואַנדערט ער זיך. „וואָס־זשע“, זאָג איך און ווער שוין אַ ביסל ברונז, „זי איז אַ לייטיש קינד, שפּרינגט נייט אין פנים אַריין, ווי אַנדערע“. „און אין קאַמסאָמאַל“, פּרעגט ער, „שיקסטו זי גאַרניט?“ „זי איז“, זאָג איך, ווי דער אמת איז, „זייער אַ פיין קינד, זי וועט זיך שוין באַגיין אַן דעם קאַמסאָמאַל...“ ווערט ער אַנגעצונדן און קאָן פאַר כעס גאַרניט זאָגן. אַ קלייניקייט, איך האָב אים אַנגעריירט דעם קאַמסאָמאַל! (זייט 45).

און נישט נאָר אין דעם פאַל דערמאַנט אונדז שאַמאַי אַ ביסל אַן טביה דעם מילכיקן. גאַנץ אָפט רעדט ער און פירט זיך אויף אַזוי, ווי דער פאַטער פון די באַרימטע טעכטער. אַט דערוויסט ער זיך פּלוצלינג פון זיין גיטעלעך, אַז „זי נעכטיקט היינט די לעצטע נאַכט אין דער היים“. „ביי דער אַלטער (דער מאַמען) אַנטפאַלט דאָס געזונט. זי ווערט בלאַס און הייבט אַזש אַן צו ציטערן. „וואָס הייסט?“ זאָג איך און ווער שוין אויך סעריאָזע. „איך בין“, זאָגט זי, „זיך צונגיפגעאַנגען מיט בוכאַרטישקן און קלייב זיך אַריבער צו אים אויף דער קוואַרטיר“. „מיט בוכאַרטישקן?“ זאָג איך, „וואו האָט ער גענומען צייט אויף חתונה צו האָבן?“ (ז' 103).

כ׳וועל אַן אַנדערש מאַל געבן אַ מער אויספירלעכע באַטראַכטונג פון די מעלות און חסרונות פון אַ. אַבטשוקס אינטערעסאַנטער דערציילונג. דאָ האָב איך זיך געוואַלט אָפּשטעלן נאָר אויף איינער פון אירע כאַראַקטער־שטריכן — אויף דעם טביה־שטריך. כ׳האָב געוואַלט ווייזן, אַז די סאָוועטיש־יידישע בעלעטריסטיק הייבט אַן איבערצויאָגן די קריטיק. יענע איז נאָך אַלץ אַנגעבלאַזן. איר הויפּט־באַשעפטיקונג איז נאָך אַלץ חטאים־

זוכעריי, אזוי ווי זי זאל זיין די ליטעראַרישע אַפטיילונג פון געפּע-און. זי האָט אַמאָל סאַרקאָזום, ביטערקייט, אָבער עס פעלט איר פרייער מיט. און זי האָט מורא אַ שמיכל צו טאָן. זי איז אַנגעטאָן אין כאַקי-קליידער. שטענדיג דיק גרייט צו שיצן די רעוואָלוציע. איז זי צו קעמפּעריש צו זיין הומאָריסטיש. וועט די קינסטלערישע ישועה קומען, ווי עס ווייזט אויס, נאָר פון די דיכטערס, וועלכע וועלן, סוף-כל-סוף, דערפילן, אָן אויפן דרייצנטן יאָר פון דער רעוואָלוציע מעג מען שוין אַפרוען זיך אַ ביסל פון די האַרבע רייד און אַ ביסל זיך אַ שפּיל טאָן און אַ לאַך טאָן, אַניט וועט די ליטעראַטור מיט איר זויערער מינע פאַרזויערט ווערן.

(1930)

אַ נייער אָנהייב

עס איז אין גאַנצן דאָ דריי אָדער פיר יאָר, אָו

מ. קולבאָק האָט אָנגעהויבן צו דרוקן זיינע לידער. פונדעסטוועגן איז אין דעם גרעסטן טייל פון זיי ניטאָ שוין קיין שפורן פון יענער רויקייט, ניט־געשליפנקייט און אַרומבלאָנדזשעניש, פון וועלכע עס ליידן געוויינטלעך אָנפאַנגער.

נאָר אין די גרעסערע פּאָעמעס פילט זיך די פרישקייט פון גרינלעכע, נאָך נישט געעפנטע קנאַטפן, די פרישקייט פון דעם, וואָס איז ניט רייף, אַזוי איז אין דער פּאָעמע „די שטאַט“ דער גרויסער פּאָעטישער געדאַנק פאַרנעפלט פון נאָך אַ גרעסערער אומקלאַרקייט, וועלכע נעמט זיך זיכער דערפון, וואָס די טיפע אַלגעמיינע אידעע איז ביי דעם יונגן דיכטער נאָך ניט אויסגעשטאַנען זיך, ניט צייטיק געוואָרן. דערפאַר קאַנען מיר באַוואונדערן אין דער פּאָעמע, אַ חוץ איר דרייסטן פאַרנעם, נאָר איינצלנע טיילן, וועגן וועלכע איך וועל ריידן באַזונדער, אָבער ניט די זאָך אין גאַנצן. די צווייטע, גרעסערע, פּאָעמע „למד וו“, וואָס איז געדרוקט געווען אין צוקונפט, איז איינגוסיקער און גאַנצער לויט דעם איינדרוק, וואָס די מאַכט; אָבער אויך איבער איר הענגען נאָך שטיקער פונעם נעפל, אין וועלכן עס געפינען זיך זאכן, איידער זיי ווערן באַשאַפן, און אין איר איז, אַ חוץ דעם, פאַראַן נאָך אַ קענטיקערער סימן פון אָנפאַנגערשישקייט, — דאָס זיינען די געבאַרגסטע טיילן פון דעם סטיל. עס זיינען דאָ אין דער דאָזיקער — אין תוך, אַריגי־נעלער — פּאָעמע פּערזן, וואָס זיינען געשריבן געוואָרן אונטער דער ניט־נייטיקער זוירקונג פון י. ל. גיידוס און הערהויפט פון משה בראַדערזאָן. איך וועל דאָ ברענגען נאָר איין ביישפּיל:

פון הימל איז דער מאַרגנשטערן ווי אַ הירש אַרויסגעגאַנגען ;
אַ הירש, וואָס בלישטשעט אויף דעם בלויען מענטעלע פון ספר־תורה.
מזלות זיינען כּתוּבוּיזי אַוועק, און פּונקט ווי לעמפלעך פון דער הייליקער מגורה
האַבן יונגע שטערן אָפּגעריכט פון שחרית די געזאַנגען.

אַט די אַלע הירשן מיט די בלויע מענטעלעך פון ספר־תורה, מיט דעם
גראַם — מנורה, מיט אַלע ענלעכע, האַלב־בּוֹדחנישע, האַלב־מאָדערניסטישע,
גראַמען («אַלעס — התגלות», «פמליהס — כּוואַליעס»), זיינען ביי נידוסן
און ביי בראַדערזאַנגען אָפּילו ניט תּמיד גוט, היינט ווער רעדט שוין ביי
קולבאַקן, וואו זיי זעען אויס ווי געליענע... צו וואָס דאַרף קולבאַק לייען ?
ער האָט דאָך גענוג אַייגנס ! איז דער תּירוץ : דאָס איז די אומבאַוואוסטע
און כּמעט אומפאַרמידלעכע נאַכמאַכערישקייט פון דעם דורשטיקן און אומ־
רואיקן אָנפאַנגער.

אַבער גאָר אין די גרעסערע און שווערערע פּראוויזן זיינע טרעט קולבאַק
אַרויס פאַר אונדז ווי אַן אָנפאַנגער ; זיינע קלענערע זאַכן צייגן אונדז, אַז ער
איז גאָר אַן אָנהייבער.

אַן אָנהייבער איז ניט דער, וואָס הייבט ערשט אַן (דער איז אַן אָנפאַנגער).
אַן אָנהייבער איז דער, וואָס מאַכט אַן אָנהייב פון גאָר אַ נייעם וועג.
וואָס פאַר אַ ליד קולבאַקס איר וועט ניט לייענען, וועט איר פילן אַט
דעם אָנהייב פון אַ נייעם און אַן אַייגענעם דרך.
וואָס דאַרף מען אַ באַנאַלערע טעמע, ווי — «אַ לבנה־נאַכט» ? אָבער ביי
אַן אמתן דיכטער ווערט אַליץ פּריש און ניי, אָפּילו דאָס אַלטסטע :

ס'איז אויסגעלכנהט רואיק אין חשוון אַ נאַכט —
ווייך, צווישן די זייד־שוואַרצע שוועסטער,
אַ ווייסע, שלייכט זילבערדיק־זאַכט
אין חשוון אַ נאַכט.

ריין הילכעדיק גליווערט דאָס לאַנד אויף פאַרחלומטע מיילן.
אַ מירמלנער שלאָס. ס'רינט דאָס בלאַנקעניש מאַט אויף די זיילן.
ס'שטוינט דער חלל, דער קאַלטער, פאַרשלינגענדיק בלאַנדזשענע קולות.
ס'רירט זיך אַ ווייכיקער גלעקעלע הויך אין די קופּלען פון תּכלת,
צעגייט זיך אַליץ אַיינזאַמער, ווייכער און רירט זיי קוים ציטערדיק אַן,
און רירט זיי קוים ציטערדיק אַן :
גלן, גלין, גלאָן.

דעם «גלין, גלין, גלאָן» האַבן מיר שוין גראַד געהערט, — און ניט אין
מאָל געהערט ; אָבער די אייבעריקע ווענדונגען און בילדער זיינען כּמעט
אַלע אַריגינעל. אייניקע ווערטער זיינען לכתחילה אין דעם ליד באַשאַפּן

געוואָרן, זיי זיינען, אָבער, אַזוי אַרגאַניש און נאַטירלעך, אַז מיר מערקן ניט זייער נייקייט: „אויסגעלבנהוט“, „ריין הילכעדיק גליווערט דאָס לאַנד“, „פאַר-הלומטע מיילן“, „דאָס בלאַנקעניש“, „רינט מאַט אויף די זיילן“, „דער חלל דער קאַלטער“... די הויפט-זאָך, אָבער, איז דער ריטם אין דעם ליד: ווי פריי זיינען די פערזן, כאַטש זיי זיינען באַלאַדן מיט גראַמען. און די גראַמען הילכן אָפּ אין דער קלאַרער, קאַלטער לופט, ווי עכאָס אין די בערג. היינט די אליטעראַציעס: אין די ערשטע און לעצטע פערזן הערשן די צווישן זיך פאַרוואַנדטע ז.ס.ר.צ.; אין די מיטלסטע הילכט דער למד. אין דעם גאַנצן ליד זעט מען דאָס געזאַגטע מיט די אויגן און מען הערט עס מיט די אויערן.

און דאָס אייגענע איז מיט די אַנדערע לידער. אַ שטייגער:

דער נאַכגעוועלב איז אויסגעגאַסן קאַלט און רונד
דער שטאַט אַרום,
פאַמעלעך בלוטיקט, שטיל און שווער, מיין פרישע וואונד,
דאָך בלייב איך שטום.

אַ פרעסטל הילכט. צוזאַמען מיט דעם בלויען רוים
טרינק איך די קעלט.
און כ'שווייג פאַרשלאָסן אין די היילן פון מיין טרוים
אין אייגנוועלט.

דער, וואָס שווייגט פאַרשלאָסן אין די היילן פון זיין טרוים אין אייגנ-וועלט, און דערהויפט דער, וואָס קאָן זאָגן אַזוי איבערצייגנדיק איינפאַך:
„אַ פרעסטל הילכט“, דאַרף ניט קיין געבאַרגטע „מענטעלעך פון ספּרית-חרהס“
און קיין „לעמפעלעך פון הייליקע מבורהס“.

צו וואָס, אין דער אמתן, די אַלע צעגאַסענע מליצות, ווען מען קאָן מיט די קאַרגסטע ווערטער אַרויסברענגען אַזאַ עשירות פון אויג, אויער און נשמה, ווי די, וואָס איז פאַראַן אין די פאַלגנדיקע דריי סטראַפּעס:

איך בין אַרויס אין אַדר־פעלד מיט שוואַרצער ערד זיך גערן.
דאָס לעפלעך גאַלד האָט זיך צעשפּריצט פון טיפּן בלוי,
ווי פּערלדיקע טרעפּן.
דער שניי, ווי טיכער וואַלענע, האָט קראַנק געאַטעמט
אין די קילע טאַלן,
און ס'האַט דאָס פעלד געמורמלט פון זיין שלאָף
און טימעהייט געקוואַלן.

איך האב זיך צוגעהערט צום טראַפן-פאל מיט אַ פאַרבאָרגענעם ציטער :
 עס טוט זיך וואָס אין פרייד. עס שעפן זאפטן די נאַקעט־פעטע ריטער ;
 בעריאָוקעס האָבן עפעס טיפע גוטס פון זיך אַרויסצוזאָגן ;
 און שווערע דעמבעס קעכלען זיך : די אַלטע ביינער דאָך דערטראָגן !

רואיק שלעפערן די גרינע נעסט־שטיבלעך אויף הויכע ביימער,
 מיט פּוילמיסט פאַרפלעקטע... ס'בלוט. ס ווערט גרינגער און גערוימער,
 ס'פליעסקעט זיך דאָס פּרילינגס־גאַלד אין האַרץ,
 אַז ס'גלוסט זיך שווינגן.

אַ חוץ וועם אויסדרוק „פּערלדיקע טרערן“, וואָס אַ דיכטער מיט געשמאַק
 דאַרף אים ניט געברויכן מחמת אָפּגעניצטקייט. — איז דאָס אַלץ, אפילו
 דאָס אַלטע און באַקאַנטע, געזאַגט געוואָרן אויף אַ נייעם אַופן, אַזוי ווי דער
 יונגער דיכטער וואָלט דער ערשטער געדאַרפט געפינען ווערטער פאַר די
 אַלע זאַכן. און מיט וואָס פאַר אַן איינהאַלטענער און שווער־קאַפּעדיקער
 פּולקייט דאָס איז אַלץ אויסגעדייקט געוואָרן ! דאָס „אַדר־פעלד“, דער שניי,
 וואָס „האַט קראַנק געאַטעמט אין די קילע טאַלן“, דאָס פעלד, וואָס האָט
 „געמורמלט פון זיין שלאָף און טיפּערהייט געקוואַלן“, „די נאַקעט־פעטע
 ריטער“, וואָס „שעפן זאָפט“, אַזוי־וו — ווי געדיכט !

און אַט די געדיכטקייט און צונויפּגענומענקייט (דער ערשטער סימ?
 פון אַ רייפער זעל) איז נאָך וויכטיקער פאַר אונדז אין די זאַכן, וואו קולבאַק
 קחמט ניט בלויז מיט נייע אויסדרוקן (ווי אין די ציטירטע לידער), נאָר
 אויך מיט נייע איינדרוקן פון דער וועלט.

זיינע נייע איינדרוקן זיינען פאַרשיידנאַרטיק. ער איז נאָך יונג, און
 אים געפעלט די פּילקייט, ניט נאָר די פּולקייט פון לעבן ; היינט טרינקט
 ער אַ כּוס פּון טרויער און מאַרגן איז ער שיכּור פון פרייד ; אַט עפענען
 זיך אין אים וואונדן פון צער, פון טיפּער טונקלקייט, און אין אַ וויילע אַרום
 שפּאַרן פון זיין האַרצן אַרויס קוואַלן פון ליכט און גלויבן : אָבער אַלע מאָל —
 סיי דאָן, ווען עס נעמט אים אַרום אַז אומעט און אַ פינצטערניש, סיי דאָן,
 ווען עס שיינט אים די זון איבערן קאַפּ, — איז ער פול מיט פרישע, יירנדיקע,
 יוגנטלעכע זאָפטן :

דאָס שפּראַדלעדיקע געזאַנג פון ווערן, וועלן זיין,
 פון מיר האָט אויסגעוועלט ;
 ס'האַט אויפגעוירט אין מיר דער אַלטער וויין,
 כ'בין שיכּור פון דער וועלט.

אָו דאָס איז נישט קיין מליצה, קאָן מען זען פֿון דעם פּאָלגנדיקן געדיכט, וועלכען איך ברענג דאָ אין גאַנצן, ווי עס איז :

וועלט !

אין טויזנטער פּנימער פּאַרשטעלט,
איך גיי צו דיר אויף טויזנט וועגן, —
וואוהין ? איך ווייס נישט וואו...
איך וויל אין גאַנצן דיר פּאַר מיינטוועגן,
איך בין דו !

דער פּרישער רוף
פון דייע זאַפטיקרויע פלייען
רינט טיף אין מין געמיט :
איך וויל אַרומגענען דיין מעכטיקווילדן גוף
פון פּלאַנצן
און געשטיינען

און פּאַלנדיק צעקושן דייע טריט,
און האַבן דיר אין גאַנצן,
וועלט !

איך גיי אַ שיכורער דיין גוטס אַנטקעגן,
פון אַלץ זיך אויסגעטאָן,
און הפּקרדיק מיט זיך,
צעשטראַלט, צעהעלט —

איך גיי אויף דייע טויזנט וועגן —
דו ביסט איך !

דער שיין פון צייטן,
אין קערפּערס שווערע אַ פּאַרפּרעסטער,
ווי אַלטער וויין אין ליימענעם געשיר,
פלייצט קלינגעוודיק פון טיפן און פון ווייטן.
אַ לויטער ברויזנדער אַרקעסטער
האַט אויסגעקוועלט און
ברויזט אין מיר.

וועלט !

איך וויל צעגאַנגען זיין אין טיפן ניגון,
פון הויט און בייגער אויסגעטאָן,
זיך ציטערדיק צעוויגן —
אַ לייכטנדיקער טאָן,
כאַטש כ'מעג אַ שטיין פון דייע שטיינער
אויף אַ בית-עלמין ליגן.

דאָס איז באמת אַ „געזאַנג פון ווערן, וועלן זיין“ — וועלן זיין, נאָר כדי צו זיין. דאָס איז באמת אַ פּאַרלאַנג אויסצוטאָן זיך פון הויט און ביינער

און צענאנגען ווערן אין דעם טיפן ניגון פון דער אייביקייט. און דאס איז
 ניט קיין בירוואנא-שטימונג. דאס איז אן עקזאלטירטער אויסדרוק פון יענעם
 זעלטענעם צושטאנד, ווען מיר פילן די וועלט אין זיך און זיך אין דער
 וועלט, ניט ווי אַ טייל פון עפעס גאַנצעס, נאָר ווי דאָס גאַנצע אַליין. דאָס
 איז אַזאַ צושטאַנד, וועלכן עס שענקט אונדז די רעליגיע, די טיפע ליבע,
 די אַנטזיקטע יוגנט. דאָס איז אַ צושטאַנד, ווען עס ווערן פאַרריכט אַלע
 פּגימות, עס אַנטלויפן די שאַטנס פון טויט, וואָרעם דאָן איז אַלץ לעבן
 און אַפילו דער טויט איז לעבן :

דאָס מיר שטאַרבן, ווען מיר שטאַרבן |
 ס'איז אַ שפּריצעניש
 פון פאַרבן.
 ס'איז אַ בייט : —
 פרייד אויף קלעמעניש
 פון לעבן,
 ס'איז אַ נעמעניש
 און געבן
 אין דער צייט.

דאָס איז ניט קיין נייע פּילאָסאָפּיע, אָבער זעלטן ווען אונדזער פּאַעזיע
 הייבט זיך אויף אויף אַזאַ פּילאָסאָפּישער הויכקייט, ניט פּילאָסאָפּירנדיק.
 און אויף אַט דער הויכקייט הייבט זיך אויף אונדזער גאַרניט אַבסטראַק-
 טער, נאָר, פאַרקערט, בילדלעכער דיכטער — גאַנץ אַפּט. און צו דעם פּריער
 דערמאָנטן סימן פון זיין גייסטיקן רייף-זיין — דער קאַנצענטרירטקייט דאַרף
 מען דעריבער צוגעבן נאָך די דערהויבנקייט פון זיין פּאַעטישן געדאַנק.

און וואָס איז שייך דער אומקלאַרקייט, וואָס איך האָב פּריער גערעדט וועגן
 איר, קאָן זיך טרעפן, אַז אויך זי זאל באַווייזן ניט דעם דיכטערס, נאָר דעם
 לעזערס אומרייפיקייט אָדער ניט-צוגעגרייטקייט. ווי אַפּט טרעפט, אַז דו
 פאַרשטייסט ניט די שפּראַך פון אַ דיכטער, און אַנשטאַט צו זאָגן, אַז דו
 קענסט ניט זיינע אויסדרוק-מיטלען, טענהסטו, אַז ער האָט ניט קיין קלאַרע
 געדאַנקען. און דער דיכטער איז גערעכט דאָן, ווען ער ענטפּערט דיר אויף
 דיינע טענות :

מעזאַנגען אומקלאַרע... דיין שטאַר אויג קאָן געפינען
 נאָר קאַלטע ווערטער, איינגעפאַסטע זיכער : —
 מיר לייכט דאָס ציטריק וואָרט, ווי פּערלטוי באַגיגען,
 אויף בלעטער ליכטיקע פון ביכער.

אָבער וואָס מען זאָל ניט טראַכטן וועגן די פאַר „אומקלאַרע“ (און אפשר דאָך טאַקע אומרייפֿע) זאַכן פֿון מ. קולבאַקס זאַמלונג, — מוז מען זאָגן, אַז ניט נאָר די רייכקייט פֿון זיינע מאַטיוון (איך האָב דערמאָנט נאָר אַ קליינעם טייל פֿון זיי), די צונויפֿגענומענקייט און געפֿליגלטקייט פֿון זיין פּאַעטישן געדאַנק און די נייקייט פֿון זיין שפּראַך, נאָר אויך די מאָדנע פּאַר-האַלטענע שטילקייט, די שטילקייט פֿון אַ געצוימטער און זיכערער קראַפט, וואָס פֿילט זיך אין זיינע לידער, איז עפֿעס אַזוינס, וואָס זאָגט צו און זאָגט אָן עפֿעס נייס אין דער ייִדישער פּאַעזיע.

אָבער וועגן דעם נייעם אין דער דיכטונג פֿון מ. קולבאַק, און ספּעציעל וועגן זיינע גרעסערע זאַכן, וועל איך ריידן אַ צווייטן מאָל אויספֿירלעכער.

(1921)

מ. קולבאקס מאַדערנע פּאָעזיע

מאַדערנע פּאָעזיע — מייגען אייניקע — דאָס

איז די מאַדערנע טעכניק פון פּערז. און דער רעצעפט איז אַ לייכטער: אַ פּאַר שורות לאַנגע, צעצויגענע, איין שורה אַן אָפּגעהאַקטע, דערנאָך ווידער אַ פּאַר לאַנגע און לענגערע, דאָן עטלעכע היינטמאָדישע טעכנישע טערמינען פון פּרעמד־ווערטערבוך, אַ פּאַר גוזמות, אַ ביסעלע היסטעריק, אַ מינע פון אַ גרויסשטאַטישן — און פּאַרטיק: ביסט אַ מאַדערנער פּאָעט. ס'מאַכט ניט אויס, וואָס דו האָסט אַן אַלטע, פּאַרשימלטע נשמה; אַבי די „טעכניק“ איז אַ נייע! מיט דער הילף פון „טעכניק“ שטאַפט מען אַן פעלן פון טויטע חיות מיט שטרוי און מען מאַכט, אַז זיי זאָלן אויסזען ווי לעבעדיקע. אַזוי ווערט פון מאַדערנער פּאָעזיע עפעס אַ מין פּאַנאָפּטיקום — אַ זאַמלונג מאַדערנע פּאַרגליווערטקייטן. אַן אַקאַדעמיזם אויף דער לינקער זייט. צו וואָס די אַנטפלעקונג פון הייליקן גייסט? צו וואָס דאָס דורשטן און דאָס ברענען? האַנט־אַרבעט!

מען פּאַרגעסט, אַז עס קאָן גאַרניט געמאַלט זיין קיין נייער אופן שאַפן אַן אַ נייעם אויפציטערן פון דער נשמה. מען פּאַרגעסט, אַז יעדער נייער אויסדרוק־שטייגער אין דער קונסט איז אַ סך־הכל אַדער אַן אַנזאָג פון אַ נייעם גרויסן איינדרוק, וואָס די וועלט מאַכט אַדער גרייט זיך צו מאַכן אויף מענטשן. אַט דער נייער, אַלץ אין אונדז אויפטרייסלענדיקער, איינדרוק פון דער וועלט איז דאָס, וואָס מוז זיך שפּירן, פּריער ווי אַלץ, אין אַ ווערק פון מאַדערנער פּאָעזיע. עס מוז זיך פילן דאָס, וואָס מאַכט נייעטיק און מעגלעך דעם נייעם ריטם.

אין אַ טייל פון מ. קולבאָקס שאַפונגען שפּירט זיך עס, און דערפּאַר איז קולבאָק איינער פון די זייער ווייניקע ביי אונדז קאָנדידאַטן אויף אַ מאַ־דערנעם יידישן דיכטער.

קולבאק שרייבט ניט דווקא וועגן די מלחמות און די איבערקערענישן און די אלע פירכטערלעכע פאקטן פון דער היינטיקער צייט. ער איז ניט קיין קריגס־דיכטער און ניט קיין פאָרגאָם־דיכטער.
 מ. קולבאק איז, אָבער, ניט דערפאַר גאַענט צו דער מדרגה פון אַ מאַ־
 דערנעם דיכטער, ווייל מיר טרעפן ביי אים אַזוינע פּערזן, ווי :

איך לויף געמיין, געליימט און מיד פון שטרייט אַליין...
 ס'איז רויטע צייט |
 דער טויט־באַגלייטער, רויטער רייטער רייט |

שרייבן וועגן אונדזער „רויטער צייט“ הייסט נאָך ניט זיין איר דיכטער. אויב מ. קולבאק איז איר דיכטער, איז עס דערפאַר, ווייל מיר שפירן ביי אים די שפורן פון דער רויטער צייט און הערן דאָס רייטן פונעם רויטן רייטער ניט בלויז דורך די רישן און די טיטן, נאָר אויך דורך אַנדערע, מער אינטוויניקסטע, צייכנס.

מיר שפירן ביי אים (ווי ביי ל. שאַפּיראַ, ווי אין האַלפּערנס „די נאַכט“, ווי אין די פּאָעמעס פון ה. לייזויק, ווי אין אייניקע זאַכן פון מ. בראַדערזאָן) דעם כאַאַס — דעם הייפּטצייכן — פון דער היינטיקער צייט, אָבער אויך איר מעשה־בראשית. מיר זעען, ווי „דאָס שאַפּעניש רינט פונעם תּוהוּ אין זיין“. מיר זעען דעם קאַמף צווישן דעם „תּוהוּ“ און דעם „זיין“ — דעם גרויסן קאַמף פון דער צייט. מיר פילן, אַז ער אַליין איז דורכגענומען פון זיין רויטן שייץ. ער איז אַליין שטורעם און צוזאַמענשטויס פון קרעפטן. דערפאַר איז אים גאַענט די נשמה פון דעם גרויסן גלות־אַפּריכטער (אין זיין פּאָעמע „ל״ו“), וואָס וויגט זיך „צווישן נאַכט־פּיין און פּרימאַרגן“, דערפאַר רעדט ער אין נאָמען פון אלע היינטיקע יידן, ווען ער זאָגט מיט דעם מויל פון דעם ל״ו:

— — — — —
 עס האָט איך־סוף אונז אויף דער ערד באַרויט,
 מיר, זיימען פון זיין האַרץ און טראַפּנס פון זיין שייץ, —
 מיר האָבן אויף דער ערד געזויגן שטילערהייט
 פון זיין, סמאל, בלוט, פון פינצטערניש און פיין...
 איצט זיינען מיר אַ מענגע ביזע שלאַנגען
 מיט אַ נשמה, אויסגעמישט פון גאַל און פּראַכט,
 אַ האַלבע איז זי רויך, אַ האַלבע רוט זי אין געזאַנגען,
 און אויף משקולת וואַקלט זי זיך טאַג ווי נאַכט.

אונדזער אַלעמענס — און דער וועלטס — נשמה הענגט אויף משקולת און וואַקלט זיך צווישן רויך און פּלאַם, שוואַרץ און רויט, — און דאָס איז

ניט קיין קאמף צווישן צוויי אפגעזונדערטע וועלטן, דאָס איז אַ קאמף צווישן כוחות, וואָס זיינען אויפגעמישט און אויפגעקנוילט אין איינעם, כאַטש זיי זיינען איינער דער היפוך פון דעם אנדערן. דאָס איז אַ קאמף, וואָס שפילט זיך אָפּ אין יעדן עלעקטראָן פון דער וועלט-ענערגיע און ער שטורעמט אויף אין אונדז יעדן טראָפן בלוט. און מיר זיינען גרייט צו זאָגן אין איינעם מיט קולבאַקן צו דער היינטיקער צייט :

עס וויפט דאָס האַרץ דיין שוואַרצע שיין
און רייסט זיך, ווי אַ וואַלף, פון שטייג,
נאַר ס'איז מיין צונג געליימט פון פּיין,
און כ/שווייג.

מיר פאַרשטייען, פאַר וואָס די שיין פון דער היינטיקער צייט איז אַ שוואַרצע ; מיר פאַרשטייען, פאַר וואָס עס איז זאָך אַ שיין, כאַטש עס איז שוואַרץ ; מיר טראָגן אין זיך אַליין דעם גרויסן דיסאַנאַנס. מיר זיינען פול מיט דער סתירה צווישן הימל און ערד, צווישן דעם אייביקן הימל און דער איצטיקער ערד, מיט דער סתירה, וואָס מ. קולבאַק האָט (צום סוף — מיט אַ כיוון דיסהאַרמאָניש) אויסגעדריקט אין דעם פּאָלגנדיקן געדיכט:

זינגער תכלתידיקע, שטילע הימלען...
ס'רינט אַ לויטערקייט פון הויכע צויבערלעכע צימבלען.
אַקאָרדן קלאַנגלאָזע פון גרינגן קילן אויבן
פליסן העל, ריינצאָפלידיקע, ווי די טויבן,
טויבן אויף דער ערד....

ערד —
אַ נבלה, אַלט, אין כאַס אויסגעקערט.

אַן אַלטע, אין כאַס אויסגעקערטע, נבלה — איז ניט דאָס איצט אונדזער ערד ? און פונדעסטוועגן פליסן העל אַקאָרדן קלאַנגלאָזע פון גרינגן קילן אויבן, און ס'רינט אַ לויטערקייט פון הויכע צויבערלעכע צימבלען... מיר קאַנען ניט לויז ווערן פון דעם דאַפלטן איינדרוק, וואָס די היינטיקע וועלט מאַכט אויף אונדז. און זי ווערט נאָך שטאַרקער אין אונדז, אַט די דאַפלטקייט, דורך איר איינשניידן זיך מיט אירע שאַרפע שפיצן אין דער פּאַעזיע. זי הערט אויף צו זיין אין דער פּאַעזיע אַ צייט-זאָך און ווערט איינע פון דער וועלטס אייביקע רעטענישן —

בין איך אַלט ? בין איך יונג ?
אַ, מיך האָט שוין באַזיגלט אַ כישופדיק רונג...
ס'איז באַלאָזן דאָס האַרץ

מיטן טרוים פון דער היים,
 מיטן טונקעלן סוד,
 און — געזאלבט פונעם אייביקן שמאצן,
 גיי איך טריב
 אין דער פינצטערער ראָד
 און מוז לעסטערן אַלץ, וואָס ס'איז ליב,
 כאָטש איך בלוטיק געהיים — — —
 ס'איז אַ וואַגשאַל, די זעל!
 לעם דער ליכטיקער טיר
 וויגט זיך ס'ליד, וואָס איך שפּין
 (עפעס טונקלס און העל),
 און ווער ווייס, אַ, ווער ווייס, צי כ'געוויין,
 צי כ'פּאַרליד...

דאָס זיינען פּערזן פון דער פּאַעמע „די שטאַט“. דער זין פון דער
 פּאַעמע, ווי פון אַ גאַנצער זאָך, איז מיר ניט גאַנץ קלאָר. אָבער אין איינצלנע
 טיילן אירע איז זייער קלאָר די וואַקלעניש, וואָס דער פּאַעט וואַקלט זיך אין
 איינעם מיט דער וועלט — צווישן געווינען און פּאַרלידן, אויפנעמען און
 פּאַרגיין, בערג־שפיצן און תּהוֹמען... אָט איז אַ טייל פון דעם קאַפיטל,
 וואו עס ווערט איבערגעגעבן, אויף פאַרשיידענע אופנים, ווי „די גלעקער —
 די גלעקער פון דער צייט? — האָבן געקלונגען“:

— — — — —
 פון טיפּנאָכט געדונגען,
 זיי גייען, זיי גייען,
 אין פינצטערע רונגען,
 אין אומקלאַרע רייען,
 צוזאַמען —
 צוזאַמענגעדרייט
 האָט זיך ס'פּאַלק מיטן הייליקן טויט
 און ווי צונגען
 אין פּלאַמען
 פּאַרלאָרן —
 אַן איינגוס געוואָרן — — —
 זיך פּלוצלונג צעפּלאַטערט אין רויט־ברייטע פענער,
 זיך פּלאַמיק צעשמעטערט,
 אַלץ העלישער העליש צעבלעטערט,
 אַלץ שטראַליקער, בלוטנדיק־שענער...
 און ס'האַבן די גלעקער געקלונגען...
 עי, נעמט מיך מיט!
 זאָל אין פינצטערן גאַנג אויך מיין לויטער געמיט

שווייגן שטום, ציילן פינצטערע טריט
 ביי דעם תהומדיק געזאנג...
 ס'האט מיין קיזלשטיין-שטאם
 פון די קוואלן מיט סם
 שוין געטרונקען פון לאנג — — —
 איך גיי מיט, מיט מיין העל-גייסטן ליד,
 פון מיר הערט זיך די נאכט,
 נאָר מיר לייכט שוין די זון אין געמיט.

די נאַכט און די זון! אי די נאַכט, אי די זון! כאַאַס!

און דו, דו ערד,
 דו בלאַנדזשעסט אויסגעמאַטערט, ווי אַ בלינדער פערד,
 אַרומגעשלעפט יסורימדיק אין הינערפלעט,
 פאַרקעציקט, אַלט, און אויף זיין גוף דעם רונדן
 פוילן בלאַטערן, צערייצטע טיפע וואונדן —
 שטעט, אַנטשטומטע שטעט...
 סאיז העל אין אַלע רוימען. ס'זינגט דאָס קאַסמיש הויז.
 אַדורך די הימען בלענדעדע אַ מוטנער שטראַם געוויין
 פלייצט ברויזנדיק דורך ס'ליכטיקייט אין וויסן תהום אַרויס...
 אין פרייד-סימפאָניע — פון דער ערד די טרויעריקע גאַמען — — —
 העי! דאָס קערן זיך איבער פאַרכמורעטע ימען,
 אינעם חושך צערעווען זיך שטעט,
 עס ברומט פון די סאַפענדע קעסלען דער כאַאַס דער גרויער,
 עס שרייט פון די פינצטערע הערצער דער שוואַרצער געבעט
 און שרעקעוודיק טוליען זיך מויער צו מויער...
 עס קייקלט זיך שווערער דאָס עכאַ פון קרעכצנדע מאַסן —
 די צוגעשמידט-שטומע טייטאַנען,
 ווי דער פראַמעטעוס, צום שטינקעוודיק-אַלטן פלאַנעט —
 אין דער פינצטער צערעווען זיך שטעט...
 העי, האַמבורג, לאַנדאָן, קאַפענהאַגען —
 לידער, אויסגעוונגענע פון דיכטער-מאַסן,
 אַקאַרדן אייזערנע פון קינסטלער-הענט, וואָס וואָגן,
 אין שוואַרצן פערז געבויט, געריימט דורך פאַווען-גאַסן —
 איר שפיגלט זיך, געשפענסטער, הויך אין די צעשטראַלטע ספערן,
 איר פלעקט די העכסטע קלינגעוודיקע פייער-פאַלן,
 דאַרט קאַכט דער מוטנער ערד-שטראַם, ברוינע בלוט און טרערן.
 העי, אַלטער גאַט, ס'וועט באַלד זיין הויז צעפאַלן! ...

דאָס זיינען פערזן פון דער פאַעמע „ערד“. עטעמען זיי ניט מיט דעם
 מעכטיקן אַטעם פון אַן עמיל ווערהאַרן? און איז ניט געשמידט אין זיי דער
 ברומענדיקער כאַאַס פון דער אויפגעציטערטער וועלט? זעען מיר ניט די

„צערייצטע טיפע וואונדן“ פון דער ערדס גוף — די אַנטשטומטע שטעט ? הערן מיר ניט, ווי אין דער פינצטער צערעווען זיך שטעט און עס קערן זיך איבער פאַרכמורטע ימען ? איז דאָ פון די מלחמות און רעוואָלוציעס ניט געוואָרן עפעס אַ ברויזנדיקער שטאַף, וואָס פילט אָן יוירנדיק דעם חלל פון דער וועלט ? זיינען דאָ די מלחמות און די רעוואָלוציעס — די צייט־ און אַרט־פּאַסירונגען — ניט אויפגעהויבן געוואָרן ביז צו דער מדרגה פון וועלט־געשעענישן ? האָבן מיר דורך דעם כאַאָס פון דער וועלט ניט דער־שפירט די וועלט פון דעם כאַאָס ?

* * *

אַבער ניט נאָר אין די דאָזיקע — לויט זייער עצם טעמע, שפראַך און ריטם — מאַדערנע פּאָעמעס, אַפילו אין דער סטיליזירט־ראַמאַנטישער פּאָעמע „ל״ו“ רעדט ניט די אַלטע, נאָר די נייע אויסגעציטערטע און אויפגעשטורעמ־טע נשמה. איך האָב פריער ציטירט אַ פאַר פּערזן פון דער דאָזיקער פּאָעמע. איצט וויל איך זיך אָפּשטעלן אויף איר לענגער. מיר זעען אין איר, ווי דאָס האַרץ פון דעם „ל״ו, וואָס מיר זיינען געוויינט צו טראַכטן, אַז אין אים פליסט נאָר הייליקע רו, — ווערט פּלוצלינג גאַר אַ פּלאַץ פון קאַמף. עס שטרייטן אין אים סמאל, דער האַר פון די תּהומען און די פינצטערנישן, מיט דעם אייביקן און הייליקן ליכט. דער „ל״ו דערזעט סמאלן אין אַ טיפן ברונעם, אין דעם טונקעלן ברונעם פון זיין אייגענער נשמה —

אַ מענטשישער קאַפּ האָט פון ברונעם זיך איבערגעבוּגן,
געשוואַלן, פאַרוואַקסן מיט מאַך, מיט פאַרשלוּמפּערטע אויגן,
אַריבערגעוואָרפן די הענט און פון זיי האָט גערונען
די פּוילעניש טיף פון דער ערד און די בלאַטע פון ברונעם,
אַרום האָט אַ רויך זיך געקייקלט, געפאַרעט אַזוי ווי אַ נעפל,
און ס'האַט ר' שמואל־איצע דעם ריח דערשמעקט פון צעגאַסענעם שוועבל.

ער האָט דערשמעקט דעם ריח פון זיין אייגענער פּוילעניש. ער האָט דערפילט זיין פאַרשאַלטענע דאַפּלטקייט. זיין אייביקע צווייגעשטאַלטקייט, זיין אייביק וויגן זיך „צווישן נאַכט־פייך און פּרימאַרגן“. אַט איז ער „אויף דר'ערד אַ טראַפּן שייך פון ספּירה כּתר“ און אַט הערט ער אין זיך אַליין „די שטים פון טיפע ברונעמער און תּהומען“ און ער זאָגט צו זייער האַר, סמאלן :

אַ, גאָט פון ברונעמער, פון פינצטערניש און תּהומען !
פון טויזנט קוימענס האָב איך אַש אַרויסגענומען,
פאַר וואָס קאָן איך ניט אויסשעפּן דעם פייך, וואָס האָט קיין נאַמען ?
פאַר וואָס קאָן איך דעם אַש פון האַרצן ניט באַקומען ?

פֿאַר וואָס קאָן ער ניט בייקומען סמאלן, די טומאה, אין זיך אַליין, —
ער, וועלכער וויל אויסלייזן די גאַנצע וועלט?

פֿאַר וואָס פעלט אויס צו מאַל אַ ביסל אַטעם אויף דער וועלט?
עס טוט ווען אומגעריכט אין האַרץ אַ טעמפּער ברען
און ס'דאַכט: אַט רייסט זיך אויף אַ קוואַל, עס שטראַלט, עס העלט.
נאָר פּלוצלינג נעמט אַלץ ווידער וועלקן, ווי געווען!

פֿאַר וואָס ווערט ער געשליידערט אַרויף און אַראָפּ? פֿאַר וואָס איז ער
אַט אין די הימלען און אַט ווידער אין תּהום? האָס איז די פּראַגע פּון
דעם יידן, וועלכער „בלאַנדזשעט אום מכמה יאָרן“; אָבער עס שרייט אין איר
שטום די גאַנצע וועלט. די גאַנצע היינטיקע וועלט געפינט זיך איצט אין דעם
צושטאַנד פּון דעם ל"ו.

דער ל"ו בלייבט ניט אין דעם טראַגישן מצב. ער זאָגט:
נאָר כ'ווייס פּון אַ רגע אַזאָ... מען ווערט גרעסער פֿאַר זיך...
און דעמאָלט גאָר איבעריק ווערן די מענטשישע רייד,
עס וואַרפט די נשמה אַראָפּ איר פּאַרעלטערטע קלייד,
און פּלוצים דערפילט מען: עס לעבט די נשמה צו גיך.
מען מיינט, זי פּאַרצערט דאָ וואָס לעבן פּון צענדליקער מענטשן,
וואָס גייען אַרום אויף דער ערד, נאָר זיי גרייטן זיך שטאַרבן.
ס'ציעוונגט זיך דאָס האַרץ, הייבט אָן הייליק צו דאַווען און בענטשן
דעם איך־סוף פּון שקיעות און זיחות אין אַלערליי פּאַרבן.

— — — — —
עס לאָזט זיך דאָס לעבן אַוועק צו אַ הייליקן ברעג
אין אַ גליקלעכן וועג, אין אַ פּריילעכן וועג, אין אַ העלן, — — —
סמאל, גיי מיט, שוים מיט אונדז, מיט דעם הייליקן שטראַם,
צו די אייביקע שוועלן —

דער ל"ו ווערט אויסגעלייזט. וועט אויך די וועלט ווערן אויסגעלייזט?
וועט אויך איר איך־סוף־ און סמאל־קאַמף, אויך איר כאָאָס אויפהערן? דאָס
איז די פּראַגע, וואָס עס שטעלן פֿאַר אונדז די פּאַעמעס פּון מ. קולבאַק. זיי
שטעלן זי אַמאָל קלאָר און מיט אַ וואונדערלעך קאַנצענטרירטער קראַפט
און אַמאָל מ'טושטש און צעשוואַומען, אַמאָל רייף און אַמאָל נאָר ברויך־
קנאַספעדיק, אָבער אומעטום און אין די פּאַרשידנסטע פּאַרמען שטעלן זיי
זי, ווי די פּראַגע פּון דער היינטיקער צייט, ווי די פּראַגע, וואָס רירט אָן
ניט דאָס צייטלעכע, נאָר דאָס אייביקע פּון דער צייט, און דערפֿאַר גלייב

איד, אַז מ. קולבאק קאָן ווערן איינער פון אונדזערע באַדייטנדיקסטע מאַדערנע דיכטער.

* * *

שוין אין די ליידער, וואָס ער האָט ביז איצט פאַרעפנטלעכט, האָט ער געצייגט, אַז כאַטש ער קען אויסגעצייכנט דעם גוסט און גייסט פון דעם אַלטן שטעטלשן פּאָלקסליד (זע דעם ציקל „די חתונה“), ווערט דאָך זיין טאַלאַנט קרעפטיק, געשמידט און אָנגעגלייט ערשט דאָן, ווען עס פאַר-כיישופט אים דער ריטם פון דער גרויסער שטאַט, דער ריטם פון דער נייער צייט —

גאַסן I

שטייגן שטיינערנע פאַר שטראַמענדיקע מאַסן,
 שטומע שטיקער, שטיינער שטומע, שמאַכעס, שטיקער שטאַל און אייזן,
 אויפגעטורעמט גאַרנדיק אין לענגען, פיר-עקן און קרייזן,
 ס'לעבט אין אייך דער צער און וויי פון שוואַרצער ערד, וואָס טרויערט.
 ס'איז אין אייך דער גרויגעשריי פון הערצער-אַרץ פאַרמויערט,
 ס'גלייט אין אייך דער גיפּט פון דור, וואָס טריפט אַן די געמייטער,
 ס'קלינגט אין אייך דער גלעקער-קלאַנג פון שטראַליקן געוויטער.

דאָס איז איינע פון פילע ענלעכע שטעלן אין דער פּאָעמע „די שטאַט“.
 און אַט איז דער אָנהייב פון דעם ליד „אין פאַבריק“:

ווי עס נעמט אויף טאָג נאָר בלאַסן,
 ברויזן פינצטערע געזאַנגען ;
 פעט-באַפעכטע לעדער-פאַסן
 יאָגן זיך, ווי שוואַרצע שלאַנגען...
 און ס'צעזינגען זיך מאַשינען
 שטאַרק און טרויעריק צוזאַמען ;
 ס'שפּריצן פייערדיקע בינען
 אין געשריי פון אַרץ און פלאַמען...

וואו האָט אונדזער יונגער דיכטער געהערט דעם „געשריי פון אַרץ און פלאַמען“ ? וואו האָט ער געזען די „עלעקטרישע זונען“, „די קהבישע שטעט“ ? אין דער ליטע, וואו ער האָט געלעבט ביז דער לעצטער צייט ? אין דער מירער ישיבה, וואָס ער האָט ערשט מיט עטלעכע יאָר צוריק, אין אָנהייב פון דער מלחמה, פאַרלאָזן ? ער האָט דאָס אַלץ געזען און געהערט אין זיין נשמה, וועלכע איז דורך טויזנטער פעדעם פאַרבונדן מיט דעם לעבן פון דער גרויסער וועלט און אירע גרויסע, שטורעמדיקע צייטן.

(1921)

משה קולבאקס „משיח בן אפרים“

משה קולבאקס איז נאך זייער יונג, אבער ער האט שוין באוויזן צו זיין גאנץ פארשיידנארטיק אין זיין ליריק. יעדע נייע פאָעמע איז אַ נייער פרואווי סיי אין סטיל, סיי אין די מאַטיוון. און אפשר — ווייל ער איז נאך יונג, איז ער אַזוי להוט נאך בייסן, נאך ענדערונגען אין סטיל. ער ווייסט נאך אפשר ניט אַליין, וואו זיין טיפסטער, זיין זיכערסטער קוואַל איז, פאַלט ער צו צו יעדן שטראַם, וואָס ער דערהערט רוישן אונטער זיינע בלאַנדזשענדיקע טריט.

ער עקספערמענטירט אין זיינע לידער — און איצט האָט זיך אים פאַרגלוסט אויסצופרוואוון עפעס אַ נייע אויך אין פּראָזע.

* * *

אונדזער פּראָזע־ליטעראַטור האָט זיך פאַראַנקערט אין שטילן האַפן און כמעט אויסגעמיטן די „שטורעמס“, וואָס האָבן רושיק און שוימיק געמאַכט די יידישע ליריק, טעמעס פון שטורעמדיקע צייטן — פון דער מלחמה, פון דער רעוואַלוציע — האָבן די יידישע דערציילערס גענומען, אָבער — נאָר טעמעס: זייער שטייגער שרייבן, זייער סטיל האָט זיך ווינציק וואָס געענדערט. אין אייניקע שטעלן פון דוד בערגעלסאָנס אָפּאָנג, אין אַ פּאַר סקיצן פון י. י. זינגער, ביי צוויי אַדער דריי אָנפאַנגער, קען מען זען סימנים פון אַ נייער „עקספרעס־יאַניסטישער“ דערציילונגס־קונסט. אָבער דאָס זיינען נאָר סימנים. עס איז ניט באַשאַפן געוואָרן קיין פּראָגראַם פאַר אַ נייער פּראָזע און עס איז ניט דערקלערט געוואָרן קיין קריג אין איר נאָמען דער אָנגענומענער פּאַרם, דער טראַדיציע, ווי דאָס האָט פּאַסירט אין דער ליריק.

* * *

מ. קולבאקס איז ניט אַרויס מיט קיין פּראָגראַם פון אַ נייער פּראָזע. זיין אייגענע (ערשטע) פּראָזע־שאַפונג, די דראַמע יעקב פּראַנק, איז געשריבן

געוואָרן אויף אַ גאַנץ געוויינטלעכן אופן. אָבער דער נוסח פון זיין נייעם פּראָזע-ווערק, אונטערן אומקלאַרן נאָמען משיח בן אפרים, איז שוין אַזוי ניט ענגלעך אויף דעם געוויינטלעך אָנגענומענעם סטיל, אַז ניט ווילנדיק מוז מען קוקן אויף דעם ווי אויף אַן „אַרויסרוף“.

* * *

עס איז אמת, אַז משיח בן אפרים באַשטייט דורכאויס פון אַזעלכע איינצל-הייטן, וואָס זיינען כמעט אַלע גענומען פון דעם אַמאָליקן רעאַלן יידישן לעבנס-שטייגער, אָבער די דאָזיקע אַלע רעאַליסטישע פּרטים פלעכטן זיך איינע אין די אַנדערע אויף אַ פּאַנטאַסטישן אופן.

די מענטשן זיינען אַקערשט געשטאַנען לעבן אונדז און זיינען געווען געוויינטלעכע מענטשן. מיט אַ מאָל הייבן זיי אָן צו רייזן עפעס מאַדנע רייד אַדער — זיי הייבן זיך אויף און פליען אַוועק, אָט ערשט האָבן זיי געהאַט אַלע סימנים פון דער סביבה, צו וועלכער זיי געהערן, און זיי זיינען געווען אַ שטיק „רעאַליסטישע“ שילדערונג, און אָט לעשן זיך אויס אַלע מיליע-פאַרבן, ניטאָ מער קיין ענגלעכקייט צום „רעאַלן“ לעבן, אַלץ איז וויזע, טרוים און אויסגעטראַכטקייט. אַזוי ווי אין די בילדער פון מאַרק שאַגאַל, וואו עס זיינען דאָ אַזוי פיל מיליע-איינצלהייטן און וואו דאָס מיליע אַליין איז געוואָרן אַ שטיק פּאַנטאַסטיק, מחמת עס איז איבערגעקערט מיטן קאַפּ אַראָפּ. אַזוי ווי ביי אַלע נעאַדאַמאַנטישע קינסטלער, וועלכע זוכן אַן אויסדרוק פאַר דער וועלט, וואָס אין זיי, ניט פאַר דער וועלט, וואָס רינגלט זיי אַרום. אַזוי ווי ביי אַלע עקספרעסיאַניסטן.

* * *

איך ווייס ניט, וואָס מ. קולבאַק איז אויסן געווען צו געבן אין „משיח בן אפרים“, געגעבן האָט ער אונדז אַ שטיק יידישן עקספרעסיאַניזם, און — לויט מיין איינדרוק — ניט גאָר קיין געלונגענעם עקספרע-סיאַניזם.

עס איז ניט געלונגען קולבאַקן צונויפצוגיסן אין איינעם די „רעאַלע“ און די פּאַנטאַסטישע עלעמענטן, אַזוי ווי עס איז אים ניט געלונגען צו מאַכן איינס פון די לירישע און די דערציילערישע, פון די פּאַטעטישע און די איראַניש-גראַטעסקע שטריכן; יעדערער פון זיי איז געבליבן באַזונדער. עס איז ניט באַשאַפן געוואָרן קיין צענטער פון אויפּמערקזאַמקייט, עס איז ניט אַרויסגעבראַכט געוואָרן קיין פונקט, וואָס אַלע איבעריקע פונקטן זאָלן זיך קאַנען גרופירן אַרום אים. דאָס ווערן איז ניט אויפגעבויט געוואָרן. קולבאַק האָט געוואָרפן פלעקן אויפן לייזונט, רייכע, פאַרביקע פלעקן, און געגלייבט, אַז זיי וועלן זיך שוין אַליין אויסשמעלן אין אַ בילד.

אפשר איז עס כאַראַקטעריסטיש פאַר אַלע עקספרעסיאָניסטישע ווערק, ניט נאָר פאַר קולבאַקס משיח בן אפרים, אפשר קאָנען זיי אַלע אונדז געבן נאָר שאַרפע אויסדרוקספולע איינצלהייטן, אָבער ניט קיין גאַנצע זאך. דאָן איז דער חסרון פון משיח בן אפרים אַ חסרון פון דעם קינסטלערישן מעטאָד, ניט פון דעם דיכטער. אָבער אַ חסרון איז עס. מיר גייען אַוועק פון דעם בוך, וואָס האָט אַזוי פיל קינסטלערישע שטעלן מיט אַ סך איינדרוקן, — אַן אַן איינדרוק.

די איינדרוקן זיינען פון איינצלנע שיינע פאַרבן-פלעקן, פון איינצלנע — ניט דערזייכנטע, אָבער דאָך אינטערעסאַנטע — פיגורן, פון איינצלנע ליריי-שע אויסגוסן, סאַטיריש-גראַטעסקע שטעלן, פילאַסאָפֿישע אידעען. שיינע פלעקן — אַריגינעלע ווערטלעך, אומגעריכטע איינפאַלן, פאַעטישע אויסדרוקן — זיינען דאָ כמעט אין יעדן קאַפיטל.

פון די ניט גענוג קלאַרע און ניט פאַרענדיקטע געשטאַלטן האָבן מיר קינסטלעריש פאַראַינטערעסירט ר' שמחה פלאַכטע, גימפעלע דער פילאָזאָף, דאָס בהמהלע, די זיבן שוויגערס — „גרויסע, געזונטע, ברוינע יידן אין ברייטע פעלצן — די זיבן פון זשאַמעט“, — און דאָס קליינע למד-וואָוניקל. די איבעריקע זיינען צו מוטושטש, צו שאַטנהאַפטיק. עס בלייבט פון זיי — און פון גאַנצן בוך — נאָר עפעס פלאַטערנדיקס, עפעס לירישס.

דאָס פלאַטערנדיקע, לירישע עפעס איז דאָ אין יעדן קאַפיטל. געדיכ-טער ווי אומעטום איז דאָס אין דעם קורצן קאַפיטל „תפילה“, וואָס איז גע-שריבן אין פערזן.

„די תפילה“ איז די עסענץ פון דעם גאַנצן ווערק. עס איז ניטאָ קיין צענטער און קיין גאַנצקייט אין זיין קינסטלערישער קאַמפּאָזיציע, אָבער ליריש-פילאַסאָפֿיש אַטעמט עס מיט איין אַלגעמיינער אידעע — און זי איז אויסגעדריקט אין דער „תפילה“ —

די תפילה פון אַן אַרעמאָן, וואָס איז פאַרטייעט געוואָרן
און פאַר גאָט טוט ער אויסגיטן זיין האַרץ :
פאַר וואָס ווערט מען אַזוי געפייניקט, גאָט ?
וואו איך שטיי, בין איך צו פיל פאַראַנגען,
און וואו איך גיי, טראָג איך מיט דעם ריח
פון פינצטערניש.
בין איך מקנא דעם פויגל, וואָס אים איז בעסער פאַר אונדז,
און דעם ליים, וואָס אים איז בעסער פון אַלעמען,
וואָס זאָל איך טאָן מיט מיין האַנט, וואָס איז מיר איבעריק,
און מיט מיין האַרץ, וואָס איז מיר איבעריק?

די האַנט איז איבעריק דעם מענטשן, דאָס האַרץ איז אים איבעריק און נאָך מער איז אים איבעריק דער שכל.

דאָס גאַנצע בוך איז אַן אויסדרוק פון דער טיפּסטער אומצופרידנקייט מיט דעם מענטשלעכן, וואָס אין דעם מענטשן. דאָס פיינלעכסטע, דאָס אומ-באַהאַלפּנסטע אין אונדז איז דאָס מענטשלעכע. דעם פויגל איז בעסער פון אומדז. דעם ליים — דער שטומער נאַטור — איז בעסער פון אַלעמען.

נאָר איין סגולה איז פאַראַן, אַז עס זאָל אויך אונדז ווערן גוט, — דערנענטערן זיך צום פויגל, צום וואַלד, צו דער נאַטור, ווערן אַ שטיק ליים. פון דער סגולה ווייסן די למד-וואַונדיקעס. זיי זיינען גיט קיין טרעגער פון עפעס אַ הייליקער רוחניות, ווי מען מאַלט זיי געוויינטלעך. זיי לערנען גיט די סודות פון דער תורה. זייער סוד איז — די פשוטקייט.

אין מ. קולבאָס בוך איז דאָ אַ נייע אויפפאַסונג פון די למד-וואַונדיקעס. זיי האָבן פאַרלאָזן דעם וועג פון שכל, זיי האָבן פאַרלאָזן אַלע אַנדערע, פאַרפלאַנטערטע, אין ערגעץ גיט פירנדיקע, וועגן פון דעם מענטשלעכן לעבן. זיי זיינען אַוועק צו די פויגלען, צו די ביימער, זייער ציל איז — דאָס שטיק זיין פון דעם ליים, די פשוטקייט פון די וואַרצלען אין דער ערד.

„...אין דער פינצטערניש בלייבן זיי אַמאָל פלוצים שטיין, זיי דערשפירן זיך אין דער ווייטעניש, נאָר קיינער זעט קיינעם גיט. אין האַלבער נאַכט, ביים ברעג פון דער ערד, גייען זיי, גרויסע יידן מיט הויכע שטעקנס, איינ-געבויענע, אויף דער בלויקייט פון הימל.

„... און ביים יום הדין — דעמאָלט קומען זיי מיט צעפאַטלטע בערד, באַפעלצטע, אין שטיוואַליעס, מיט די בעריאַזעווע שטעקס אין די הענט. און זיי פרעגן גיט; זיי קומען און זעצן זיך צופוסנס פון כסא המבוד...“
אין זייער ניט פרעגן ליגט זייער גבורה, זייער אמת. זייערע „צעפאַטלטע בערד“, זייערע „שטיוואַליעס“, זייערע „בעריאַזעווע שטעקנס“, גיט קיין זיידענע קאַפּאַטעס און קיין שטריימעלעך, מאַכן זיי ראוי צו זיצן „צופוסנס פון דעם כסא המבוד“.

זיי ליגן אריין אַן אַרבל אין אַן אַרבל און וואַרעמען זיך אין דער הייליקייט פון דעם אַלמעכטיקן.

דער אַלמעכטיקער זיצט אויף דעם כסא המבוד און שומיכלט. עס גע-פעלן אים זיינע פשוטע צדיקים.

דאָס איז די „פתיחה“ — איינע פון די שענסטע און קינסטלערישסטע שטעלן — אין בוך. איר מאַטיוו תּוֹרַט זיך איבער היפשע עטלעכע מאָל אין די ווייטערדיקע קאַפּיטלען:

„אויף די ברייטע בענק אַרום טיש האָבן זיי (די דריי אורחים, די למד-וואונדיקעס) זיך אָפגעזעצט, די גרויסע גופים האָבן געשטאַרצט אין דער פינצטערניש, ווי קאַרטשעס פון אַלטע ביימער“.

וועגן ר' בעניען, וואָס איז געוואָרן אויך אַ למד-וואונדיק, ווערט געזאָגט, אַז די רעיונות זיינען ביי אים „געווען צוהגעוואקסן צום פלייש“. ער איז געלעגן אויפן ליימיקן באַרג און אים האָט זיך געדוכט, אַז ער האָט זיך מיטן באַרג צוהאַמענגעשאַטן, און אויב עס וועט וואו אַרויסוואקסן אַ גרעזעלע, קאָן עס אַרויסוואקסן דורך אים, פון זיין פלייצע אַרויס. און אים האָט זיך געדוכט: דאָס ליים אַטעמט און פורעמט אַלע וויילע זיך אויס אין הענט, פיס, קעפ, ברוסטן. און עס איז ניטאָ קיין חילוק אין דער וועלט צווישן ר' בעניען און דעם ליים פון דער ערד. אין יענער שעה האָט דער פאַרוואַק-סענער ליימענער ר' בעניען דערקענט די וועלט, וואָרעם (ווי עס שטייט אין אַן אַנדער קאַפּיטל) „ניט דער פייער, וואָס גייט אַרויס פון דער נשמה, דערקענט די וועלט, נייערט דער גוף דערקענט די וועלט, בעת מען האַלט אים איין... בעת מען טראַכט ניט, קען מען אויסגעפינען דעם לעצטן אמת...“

ניט טראַכט, ווער אַ שטיק דומם, — וועסטו אויפהערן מקנא צו זיין דעם פויגל, וואָס אים איז בעסער פון אונדז, און דעם ליים, וואָס אים איז בעסער פון אַלעמען. וואָרעם דו וועסט ווערן איינס מיטן פויגל און איינס מיטן ליים...

* * *

דער טונקעלער פאַדעם פון אַט דעם רעיון ציט זיך דורך דעם גאַנצן ווערק. און ווען עס זאָלן ניט זיין אין דעם קיין אַנדערע, זייטיקע פעדעם, וואָלט עס פאַרמאָגט אַ צענטראַלע אידעע און געווען גאַנץ איינהייטלעך. פלאַנטערן זיך, אַבער, אַריין, צום באַדויערן, אַנדערע, זייטיקע פעדעם (ווי לוי דער מלוח מיט זיין משיח פון גאַלד, רמזים און גראַטעסקע פאַראַדיעס אויף דעם פאַלקס משיח-אידעען און פאַרשיידענע אַנדערע מאַמענטן), ווערט די זאָך פאַרפלאַנטערט, פאַרטונקלט, און מיר קריגן פון דער פאַעמע אין פראַזע אַ סך פאַרשיידענע איינדרוקן, אַנשטאַט צו האָבן איין איינדרוק, אַ גאַנצן און אַ שאַרפן.

מיר לייגן אוועק דאָס בוך און זאָגן צו זיך אַליין :

מיט איינצלע אידעען, מיט איינצלע בילדער און געשטאַלטן האָט מ. קולבאַק אין זיין משיח בן אפרים אונדז ווידער געוויזן, אַז ער איז דרייט און אַריגינעל, אַבער צו זיין אַ מייסטער, און דערהויפּט צו זיין אַ מייסטער

אין פראזע, איז דרייסקייט און אריגינאל־ליטעט אליין ווינציק, מען מוז האָבן אויך קאָנצענטרירונגס־קראַפט און קינסטלערישע קלאַרקייט. אין דער דראַמע יעקב פראַנק איז דאָ אַ קלאַרער און קאָנצענטרירטער געדאַנק, האָט זי אַ חסרון, וואָס זי איז סכעמאַטיש און גראַדליניק. אין משיח בן אפרים איז ניטאָ קיין סכעממע און קיין גראַדע ליניע, איז אַבער, ניטאָ אויך קיין פלאַן און קיין גאַנצקייט. משה קולבאק קאָן זיך פאַרגיבען צו זיין שטרענגער צו זיך אליין.

(1924)

לעגענדאָרישע ווירקלעכקייט*

...און אויף דער אַלטער שול אַ וואַסער־טרעגער אַ געפראָרענער,
דאָס בערדעלע פאַרקאַשערט, — שטייט און ציילט די שטערן.

**אַיז עס אַ רעאַליסטיש בילד ? איז עס אַ גראַטעס־
קער סימבאָל ? איז עס ביידע זאַכן אין איינעם ? איז עס מאַרק שאַגאַל —
פון פאַרבנשפראַך איבערגעזעצט אויפן לשון פון פּאָעזיע ?**

עס איז משה קולבאַק. דאָס האָט ער אין דעם צעשויבערטן גאַנג לידער־
מיטן נאָמען „ווילנע“ (וואַרשעווער שריפטן, 1926-27) גענומען און אַוועק־
געשטעלט אויף דער אַלטער שול אין ווילנע אַ וואַסער־טרעגער אַ געפראָר־
דענעם. און דאָס האָט ער צוגעשמידט אונדזערע פאַרגאַפּטע בליקן צו אַט
דעם טשיקאַוון וואַסער־טרעגער מיטן פאַרקאַשערטן בערדעלע, וואָס שטייט
און ציילט די שטערן... דאָס האָט ער פאַרוואַרפן אַ פּאָדעם פון דער גרויער
גאַס צו די גאַלדענע שטערן.

ער האָט געטאַן, וואָס עס טוען אַלע אמתע פּאָעטן, וועלכע נעמען, לויטן
אייסדרוק פון פּיאַדאַר סאַלאַגוב, אַ שטיק גרויע ווירקלעכקייט און שאַפן
פון דעם אַ לעגענדע.

אַבער משה קולבאַק, איינער פון די קרעפטיקסטע יידישע פּאָעטן פון
דעם נייעם דור, גייט אויף זיין אייגענעם וועג, ווען ער לאָזט אויפלייכטן אין
דער ממשותדיקייט פון טונקעלן לעבן דאָס ליכט פון מיטאַס. ער צעשטערט
ניט די טאַג־טעגלעכע רעאַליטעט, ער וואַרפט אַפילו ניט אַרויף אויף זיי
קיין צויבער־שלייער ; ער גייט זיי אונדז מיט זייער גאַנצער רוייער, נאַקעטער

* וועגן מ. קולבאַקס „בוניע און בערע אויפן שליאָך“.

פרישקייט; ער עפנט פאר אהנדז זייער טיפסטן ערדישן קוואל; אבער פלוצלינג דערזען מיר אין דעם וואסער־שפיגל די הימלען מיט די שטערן מיט די ווייטסטע וועלטן.

קולבאק בייט ניט אויס די ווירקלעכקייט אויף א לעגענדע; ער איז טיף איינגעווארצלט אין דער ערד פון לעבן, נאר אין די עצם ווארצלען פון דעם לעבן, וואס האט אים ארויסגעבראכט, איז דא עפעס אירעאלעס, עפעס צויבערלעכס. ער איז א קינד פון א תקופה, וואס האט אפגעמעקט די גרענעצן צווישן רעאליטעט און פאנטאסטיק, רעאליטעט און מיטאָס. זיין מוסטער אין פאָעזיע איז צוועלף פון אלעקסאנדער בלאָק, אַט אַטעמען די צוועלף מיט רויער צעווילדעוועטער רציחה און אַט טוען זיי שוין עפעס אַ הייליקע שליחות. אַט איז עס נאָקעטע נאַטוראַליסטישע דראַמע און אַט איז עס אַ מיסטעריע.

* * *

שוין גאר אין אָנהייב פון קולבאָקס נייער פּאָעמע „בוניע און בערע אויפן שליאַך“ הערט זיך אַ ווידערקול פון בלאָקס „צוועלף“:

אַ, בוניע ביק און בערע דער פּאַלענט,
די גראַבע יידן, קוטשעראַווע,
מיט די פּיסטולן אין די הענט
און מיט די מעסערס אין כאַליאַווע,
גייען איינגעמען די וועלט —

די „יחנגען בראַווע“, בוניע און בערע, שרייען:

— עך, בורזשוי, דו עפן, עפן אויף!
(און פּויסטן גראַבע זעצן אינעם טויער) —
שטיי אויף, בורזשוי, די וועלט גייט אויס
אין קאַלעמוטנעם טרויער!

זיי געהערן, אַלזאָ, צו דער זעלביקער חברה, וואָס די רוסישע „צוועלף“, אבער ס'וואַלט געווען אַ טעות צו רעכענען, אַז דאָס איז בלוז אַ נייע, אַ ווילנער, אויסגאָבע פון דער רוסישער פּאָעמע.

קולבאָק האָט געבאָרגט ביי בלאָקן דעם ניגון, דעם גרונט־טאָן, אַבער ניט די ווערטער. די ווערטער צום ניגון האָט ער געשאַפן אַליין. ער האָט זיי געשאַפן אויפן שטייגער פונעם מאַדערנעם מיטאָס — פונעם מיטאָס, וואָס ציט זיין חיונה פון דער ווירקלעכקייט, ניט פון פּאָנטאָסטישע וויזיעס. בוניע און בערע זינען מאַדנע, אויסטערלישע פיגורן. זיי זיינען האַלב

קלאונס, האלב העלדן. זיי טראגן אין זיך אלע כוחות און אלע סתירות פון דער וועלט־רעוואָלוציע. אין זיי לעבט די ווילדקייט און די הייליקייט, די שמוזה און דער טרויער, דער גלויבן און די פאַרצווייפלונג פון דער טראַגישער וועלט־ציטערניש. בוניע און בערע זיינען גרויסע, מעכטיקע, שיר נישט פאַנטאַסטישע געשטאַלטן און דאָך זיינען זיי פול מיט פלייש און בלוט פון רעאַלן לעבן. זיי שטייען מיט ביידע פיס אויפן ווילנער שלאָגן אַפילו דאָן, ווען זיי גיבן זיך אַ הייב איבער די ביימער אין וואַלד, ביז צו די וואַלקנס. נאָך רעאַלער און נאָך לעבעדיקער איז דאָס, וואָס אַרום זיי. אין דעם, וואָס אַרום זיי, זעען מיר נאָך בעסער, ווי אין זיי אַליין, קולבאַקס פאַעטישע און קינסטלערישע קראַפט. זיינע לידישע פייזאָזשן זיינען פול מיט פרישער און אייגנאַרטיקער בילדלעכקייט:

עס רייכערט זיך אין ראָזע נעפלען דער באַגין,
 די וועלדער קאַלטע נעמען שאַרען,
 אַן אַלטע קרעטשמע שלאַפט אין טוי און גרין,
 עס העלט, די רויע צווייגן פאַרען,
 ווי פרישער שניי, די העלע בליאונג לייכט פון עפל און פון באַרן.

עס האַרפט די פולע, פרילינגדיקע ערד
 דעם שאַרף פון לעצטע נאַכט־שאַטנס לילאַוע;
 די ביימער וואַרפן אָפּ די שלייערן און בערד
 און קלאַר ווערט ביז די ווייטן די יאָדלאַוע,
 וואו ס'זיצט די נאַכט און אויף איר לאַנגן פינגער
 זיצט די סאָווע.

ווי אומגעריכט און ווי נאַטירלעך איז אַט דער לעצטער שטריך אויפן
 בילד פון דער נאָך נישט אַוועקגעגאַנגענער נאַכט!
 אַדער אַזאַ מין בילד:

די נעפלען קייקלען זיך פון דינעם מילך
 און ביימער שאַטנס וואַרפן און פאַרשווימען;
 עס רוישט, עס שאַרפט אַ זיידענער געהילך,
 אַ ווייכע שושקעניש פון האַלבע שטימען —
 אַ, האַרד! עס קלאַפט דער פיקהאַלץ אויס
 אַ הילצערדיקן הימן.
 דאָס לאַנד, דער הימל האַבן זיך פאַרמישט,
 די קלאַנגען, פעלד און לופט — צונויפגעקאַטן;
 עס פינטלט וואו פאַררויכט און פאַרווישט
 אַ שוואַלב אויף טעלעגראַפן־דראַטן.
 ס'איז אַ חלום, וואָר איז בלויז דאָס שטיקל שלאַך,
 וואָס ווערט באַטראַטן.

אָבער נישט נאָר קלאַנגען און פאַרבן פון דער נאַטור, אויך מענטשלעכע פּנימער, שטימען, טענער און באַוועגונגען גיט ער אונדז איבער מיט אַ נאַטוראַליסטישער בולטקייט. ער באַנוצט צוליב פּרישקייט און פאַרביקייט „קוליער לאַקאַל“:

פאַמעלעך עפנט זיך די בלאַטיק־ברייטע טיר
און ס'קריכט אַרויס אַ ייד אַ יענטעוואַטער :
דער קאַפּ אין פעדערן, אַ נאַז ווי אַ געשוויר.
ער שרייט און קוויטשעט, אַ מידער און אַ מאַטער :
„ווער קלאַפט עס, ווער ? וואָס מאַכט איר, איר,
באַינען אַ טריאַטער?“

און אַט די רויע דרויסנדיקע שילדערונגען גיסן זיך צונויף מיט די אייזלסטע גייסטיקע טענער.

בוניע און בערע, וואָס נאָר וואָס האָבן זיי זיך אין וואַלד געשלאָגן מיט דעם קרעטשמערס „בנים ווי די ובערן“, פאַלן מיט אַ מאַל אַריין אין אַ טיפּן אומעט —

און בוניע ביק שטרעקט אויס אַ ווילדע האַנט,
ער שעפטשעט האַלבע ווערטער, קוים צו הערן :
„דו זעסט דעם דאַרף און אַט דאָס גאַנצע לאַנד ?
דאָס פעלד אַרום וועט מאַרגן אונדז געהערן —
דו בערע, ווען ווערט טאָג ? דו חבר, ווען גייט אויף
דער מאַרגנשטערן ?

נאָר מיט דעם קאַפּ פאַרגראַבן אין די קני
זיצט בערע, קורץ און פּינצטער ווי אַ דאַרן :
ער טראַכט פאַרטיפּט, אַז ס'לוינט זיך גיט די מי
צו ווערן לכתחילה דאָ געבאַרן —
דו עסט און טרינקסט און גאַרנישט, מען איז
קיין מאַל נאָך גיט זאָט געוואָרן.

און בוניע זאָגט : „הער צו, דו נאָר, הער צו
דעם סוף פון מענטשנס שווערע לייזן —
ס'וועט שלאָפן גראַם אַ לעמפּערט מיט אַ קו
און ס'וועט אַ קינד זיך שפּילן מיט זיי ביידן.
פריד וועט זיין און זשאַווערן וועלן
די מעסערס אין די שייזן...“

אָווי האָט ער געחלומט פון דער וועלט,
 גערעדט צום תּבר וואָלד, צו די חברים שטערן,
 און צוגעפּאָלן איז ער צו דעם פעלד,
 געקושט עס און געגאַסן טייכן טרערן :
 אַ, באַבעשי, פּאַרלאָן אונדז ניט אַליין
 אין שטרייט אין שווערן !

ער האָט געוויינט, פון הימל אומגעריכט
 אַ ווייסע פּידל איז אַרויסגעשוואומען,
 ס'האָט אויסגעשפּילט אַרום פון שטיקער ליכט
 אַ ווילדע ליד, אַ קאַלטע און אַ שטומע, —
 און בוגיע ביק האָט עס געהערט און חבר ביק
 האָט עס פּאַרנומען...

חבר ביק איז ניט אין גאַנצן גלייך צו די חברים פון בלאַקס „צוועלף“.
 יענע זיינען נאָר בלינדע שלוחים פון דער צוקונפט. קולבאַקס בוגיע און
 בערע זענען, וואָס עס טוט זיך אַרום ; זענען, וואָס זיי טוען אַליין, — מישט
 זיך אַריין אין זייער שמחה אַ טרויער און אַנמאַכט אין זייער מעכטיקייט —
 דער טרויער פון וויסן, די אַנמאַכט פון צווייפל. וואַקלען זיי זיך צווישן
 טריאומפּן און מ'פּלות. און די לירישסטע שטעלן אין דער פּאָעמע זיינען
 די, וואו עס פּילן זיך די ירידה־שטימונגען און דער צער פון אומזיכערקייט. —
 אַזעלכע שטעלן ווי, למשל, וואו בערע האָט —

אַ כאַפּ געטאַן דעם האָרן צום מויל,
 האָט ער גענומען זיך פּונאַדערוויקן,
 אַרויסגעריסן האָט זיך נאַקעט־הויל
 אַ בריל, אַ ווילדער ווייגעשריגן — — —
 און ווייט אין פעלד האָט זיך צעברומט
 זיין געלער, פּלאַנכעדיקער ניגון.

ער האָט געבלאָזן ביטער און געקלאָגט :
 דאָס פעלד איז גאַט, דער האָרן איז דער בעטער,
 אַ, וואו האָב איך גענעכטיקט און געטאַגט ? —
 כּיבין, ווי דער האַלץ, אַן צווייגן און אַן בלעטער.
 עס גראַען ביינע מיינע טעג, ווי שוואַרצע,
 האַרטע טהרה־ברעטער — — —

מיין טאַטע איז דער לאַנגער ברייטער שליאַך,
 דאָס פעלד איז גאַט, מיין בעטער איז דער האָרן,
 כּיבין ווי דער ראַב, האָס היגט דאָס צווייגל סך,

פון טרויער הארט — פון פלאגן שווארץ געוואָרן.
די סאַווע האָט אַ געסט, די קו — אַ שטאַל,
און איך
אַ פאַרשטויסענער געבאַרן. — — —

ער האָט געבלאָזן, ביטערלעך געקלאָגט,
אויך בוניע האָט אַ וויש געטאָן די ברעמען...
אַ, דאַן האָט בוניע צו דעם גוי געזאָגט :
ווייס, אַלטער כריין, מיר וועלן אַלץ אָפּנעמען —
דו קריגסט די פי, ווי אַ געשאַנק...
דערמאָן צו גוטן כאַטש אונדזערע געמען...

בוניע גלייכט, אָבער אין זיין גלויבן איז דאָ עפעס מעלאַנכאָלישט. בוניע
זינגט דאָס ליד פון דער נייער וועלט, דאָס ליד פון דער רעוואָלוציע; אָבער
ער זינגט עס מיט בערעס „פלאַנכעדיקן ניגון“. בוניע און בערע זיינען
„יידישע גזלנים“. „בוניע און בערע“ איז אַ יידישער וואַריאַנט פון די רוסישע
„דווענאַדצאַט“.

עס איז ניט קיין דורכאויס אַריגינעל ווערק, אָבער ס'איז ניט קיין
נאַכמאַכעניש. ס'איז אַ פּראָדוקט פון דער צייט און — פון קולבאַקס אייגענע
שטימונגען. דערהויפּט פון יענע שטימונגען, וועלכע מאַכן אים קניען און
בוקן זיך פאַר דער שטומער און הייליקער פּראָסטקייט פון דער נאַטור, וועלכע
פילט אָן דעם גרעסטן טייל פון זיינע לעצטע ווערק אין פּערזן און אין פּראָזע —

אַרום אין הושך טראַפּלט, פיקט און געצט,
עס פּלאַשען אויסגעווייקטע גראָזן.
סיזיצט בוניע שטום. ער דענקט, ער בלאָזט און אָט
האַט ער זיך אויפן קול צעלאָזן :

— אַ, מענטשהייט, אָן אַ היים אין אַן אַ דאַר,
עס לוינט דיין מול צו באַוויינען...
אין ווייכע געסטן שלאָפט דער שנאַבל-פּאַך,
אין באַרעס וואַרעמע — די וואַלד-פּאַראַיינען.
אַ מענטש נאָר צו אַ מענטשן וויל זיך אַלץ ניט צוגעוויינען.

הו פרעג באַשייד ביים פּראָסטן וואַראַביי,
דו פרעג די קאַלטע ליטווישע בוטשאַנען —
אַ יעדער הויכער אויף זיין מיסט און שטרוי,
בלויז דו, אַ, ווייסט ניט פון אַהין ביז דאַנען !

צו וואָס באַדאַרף מען הויכע קוימענס ? וואָס איז די חכמה פון די באַנען ?

אָ, בערע, ברודער מיין, ברודער מיין אין גויט :
האַלט צו — מיין סיזער קאַפּ זאָל זיך נישט שפּאַלטן
ביים דענקען פונעם לעבן און פון טויט,
חייל עפעס איז דאָ אומקלאָר און באַהאַלטן...

אַט דאָס האָט ער געזאָגט — און זיך פאַרוויקלט
אינעם טוליפל דעם אַלטן...

דאָס האָט געזאָגט בוניע און דאָס איז דער קלאַרסטער אויסדרוק פון
קולבאַקס אייגענעם געמיט־צושטאַנד.
בוניע און בערע זיינען עפּישע געשטאַלטן, אויסגעקנאָטן פון דעם
פּאַעטס לירישע איבערלעבונגען. פּאַנטאַסטישע געוויקסן, טיף פאַרוואַרצלט
אין דער ערד פונעם ממשותדיקן לעבן. אַ לעגענדע, הינטער וועלכער עס
אַטעמט, אַ רויע און אַ מידע, די שווערע ווירקלעכקייט. אַ שטיק מאַדער־
נער מיטאַס.

(1928)

וועגן אַ ליריש-פּילאָסאָפּישן בוך פֿון משה קולבאַק

אויב איר האָט ליב אַלץ צו פאַרשטיין אין אַ בוך, ווען איר קוקט אין דעם אַרײַן, אויב עס ווערט ביי אײך „קאַליע דער אַפּעטיט“ צום לײענען, ווי נאָר איר טרעפט אָן אַ זאַץ — און ווער רעדט נאָך אַ גאַנץ זײַטל, — וואָס איז אײך נײַט קלאַר, דאַן ראַט אײך נײַט צו נעמען אין האַנט אַרײַן משה קולבאַקס מאָנטאַג, „אַ קלײנער ראַמאַן“ (פאַרלאַג „קולטור“ ליגע“ וואַרשע). איר וועט דאַרט געפֿינען שוורת טונקעלע און גאַנצע בלעטער, וואָס וועלן נײַט זײַן דורכזיכטיק. איר וועט באַגעגענען געשטאַלטן אויסטער-לישע, אומבאַקאַנטע, אומפאַרשטענדלעכע. און ווען אַפֿילו איר האָט אַ פאַרלאַנג צו פֿאַרטיפֿן זײַך אין אַ דיכטערס כּוונה, ווען איר האָט אַפֿילו הנאה פֿון טרעפֿן וואָלט אײך נײַט רעקאַמענדירט משה קולבאַקס מאָנטאַג, אויב איר ווילט, אַז אַ בוך, ווען איר האָט עס דורכגעלײענט, זאָל לײַגן פֿאַר אײך אין גאַנצן אַפֿן, אויב איר האָט פֿײַנט, אַז אַ שרײַבער זאָל פֿון אײך עפּעס באַהאַלטן.

קולבאַק באַהאַלט עפּעס פֿון זײַנע לעזער — און, דאַכט זײַך מיר, אויך פֿון זײַך אַלײן. זײַן „קלײנער ראַמאַן“ איז פֿול מיט סודות אַנטפּלעקטע, אַבער אויך מיט רעמעניישן, וואָס ער אַלײן, דוכט זײַך מיר, ווײַסט נײַט זײַער באַשײַד. אויב ער האָט צו זײַ אַ שליסל, איז זײַן האַנט — זײַן פּען — נײַט בכּוח אים צו נײַצן. דאָס הײַסט, מיט אַנדערע ווערטער, אַז ער אַלײן וואָלט אַ סך שטעלן אין זײַן פּראָזע-דיכטונג נײַט געקאַנט פֿאַרשטייטשן. אפּשר ווײַס ער זײַער מײַן, אַבער דאָס איז אַ שטום ווײַסן... פֿון יענע פֿײַערע בעל-השבוּס, וועלכע ווײַסן, אַז אײַנעמס אַ העלפט, אַ דריטל, קאַן זײַן מער, ווי אַ גאַנצער אײַנס בײַ אַן אַנדערן. פֿאַרשטייט איר געוויס אויך, אַז דאָס, וואָס דאָס בוך איז נײַט ענלעך אויף אַנדערע בײַכער פֿון דעם אײַגענעם מײַן, איז אַ מעלה, און אײך וועט נײַט אַרן, עס וועט אײך אפּשר גאָר הנאה טאָן, וואָס דער

„קליינער ראמאן“ פון מ. קולבאק איז ניט ווי אנדערע ראמאנען — און איז בכלל אפשר גארניט קיין ראמאן. ס'איז א ליריש-פילאסאפישע פאעמע (אדער ווי איר וועט עס אָנרופן), געשריבן ערטער־ווייז אַבסטראַקט און טרוקן, דאָס רוב, אָבער, בילדלעך, מיט האַלב אָדער גאַנץ גראַטעסקע פיגורן, וואָס זייער ציל איז ווייזן ניט זיך אַליין, נאָר דעם שרייבערס לעבנס־פילאָסאָפֿיע.

פאַרן דיכטער אַליין זיינען אָט די בלעטער לירישע פּראָזע, וועלכע ער האָט אַזוי מאַדנע אַ נאָמען געגעבן — „מאַנטאַג“, ניט קיין שפּיל און קיין קאַפּריו אַוּדאָי נישט. אין אייניקע שטעלן זיינען אפשר יאָ דאָ אַזוינע קאַפּריונע זאַכן, אָבער דאָס בוך אין גאַנצן איז אַ שטיק אינטימער ווידוי פון דעם פּאַעטס נשמה. אין זיינעם אַ פּריערדיקן פּראָזע־ווערק, ווי אויך אין אייניקע לידער, האָט ער שוין אָנגערירט די גרונד־אידעע פון דער איצ־טיקער פּאָעמע. קענטיק, אַז זי האָט אים נישט געלאָזט רוען, אָט די אידעע, זי האָט געמאַנט פאַרקערפּערונג, געווארט אויפן קינסטלערישן אויסדרוק. זי האָט שוין געזוכט אַ תּיקון ביי קולבאַקן אין זיין משיח בן אפרים (פאַר־לאַג „וואַסטאַק“, בערלין, 1924).

שוין דאָרט האָט מ. קולבאַק אונדז געפּראַווט ווייזן, אַז דער מענטש איז צו פּיל פאַראַן, אַז אַלץ, וואָס ער טוט, איז איבעריק, אַז זיין פּילן און זיין דענקען איז אַ לאַסט, וועלכע ער מוז אַראַפּוואַרפן פון זיך. דעם פּויגל, דעם שטיק ליים, דעם „דומם“, דער שטומער נאַטור, איז בעסער, ווי דעם מענטשן. און קולבאַק האָט אונדז אויסגעמאַלן אַ בילד פון אַ נייעם סאַרט מענטשן, פון אַזעלכע למד־וואַונדיקעס, וואָס זייער וואַונדערלעכער סוד איז — זייער פּשוטקייט. די פּשוטקייט פון ניט פּרעגן, פון ניט דענקען. די פּשוטקייט פון אַ פּויגל וואָס זינגט, פון אַ שטיין וואָס שטומט.

אָט די בענקשאַפט נאָך אַזאַ מין אַבסאַלוטער אינעווייניקסטער באַ־רואיקונג, נאָך אַזאַ מין נירוואַנאַ, וועלכע בודאָ אַליין האָט נישט דערגרייכט, איז קלערער נאָך, ווי אין משיח בן אפרים, אויסגעדריקט אין אָט די הויב־דערט קליינע זייטלעך. עס ווערט באַנוצט אין זיי דער מעטאָד פון קאַנטראַסט. דער שטילער אידעאַל פון גאַרנישט ניט טאָן ווערט געצייגט אויפן שנעלן אימ־פעטידיקן עקראַן פון דער העכסטער שטורעמדיקער אַקטיוויטעט — דער רעוואָלוציע.

„אין דער שטאַט דער רעוואָלוציאַנערער“, אַזוי הייבט זיך אָן דאָס ערשטע קאַפיטל, „לעבט איינער אַ מרדכי מאַרקוס“, און בעת די מישאַט און אַלע איבעריקע רעוואָלוציאַנערן קאָכן זיך און שטורעמען און קעמפן אין ווילן אויסראַטן די אַרעמקייט פון דער וועלט און איינפירן אַ יום שכולו

שבת, זיצט מרדכי מאַרקוס ביים פענצטערעל פון זיין בוידעם-שטיבל און קוקט אַראָפּ אונטן צו דער גאַס אויף די אַרעמעלייט, וואָס גייען איבער די הייער. דער טאָג פון די אַרעמעלייט איז ניט שבת, נאָר אַ „פּראָסטער מאָנטאָג“. און מרדכי האָט זיי באַטראַכט, די קהלשע שלעפּערס, מיט אַ מאַדנעם טויבן ציטער אין דער נשמה. אַזוי קוקט מען אַמאָל אויף די כהנים אין בית-מדרש, ווען זיי שטעלן זיך אויס צו דוכענען. ער האָט געזען, ווי מענטשן טוען שווייגנדיק אַ הייליקע אַרבעט, וואָס ער איז צו דעם נאָך נישט דער-וואַקסן. „ער האָט נישט געזען זייער הונגער, זייער זשענדעקייט און קנאה, זיי האָבן אים אויסגעזען ווי יענע למד-וואַוניקעס, וועלכע קולבאק האָט אויסגעמאָלן אין משיח בן אפרים, — זיי האָבן גאַרנישט און דאַרפן גאַרנישט. ווען איך בין געווען נאָך אַ קליין קינד, זאָגט מרדכי צו מישאַן, „בין איך נאָכגעגאַנגען די אַרעמעלייט. כ'האַב אַנגעקוואַלן פון די לייזונגען טאַרבעס, פון די צעקנאָדערטע קאַפטנס זייערע און כ'האַב געטראַכט: כ'וועל גרויס ווערן, וועל איך אומבאַדינגט גיין איבער די הייער. דו ווייסט? — וויל אַן אַרעמאָן שטרייכט ניט אַזוי פיל אונטער דעם מענטש. ער איז ניט פאַראַינטערעסירט. עס זאָל זיין אַ מענטש אויף דער וועלט.“ דער אַרעמאָן, ווי מרדכי זעט אים, איז דער היפּוך פון דעם פּראָלעטאַריער, דעם רעוואָל-לוציאַנער. יענער וויל איבערקערן די וועלט. יענער אַטעמט מיט שטרעם, קאַמף איז זיין לופט. אָבער קולבאָס אַרעמאָן, דער מענטש פון „פּראָסטן מאָנטאָג“, — זיין תפילה איז:

גאַטעניו, גאַטעניו,
איך וועל גאַרנישט נישט טאָן אויף דער וועלט.
ניש טוענדיק בליען די ביימער,
נישט טוענדיק וואַקסן דאָך קינדער.
איך וועל זינגען, ווי אַ פייגעלע, און ס'וועט מיר גוט זיין,
איך וועל עסן, ווי אַ וואַראַגעלע, און וועל זאָט ווערן,
פרנסני ככלב וכעורב, גאַטעניו!
מיט אַ בגד איז מיר גוט
און אַן אַ בגד איז מיר נאָך בעסער.
מיט אַן אשה איז מיר גוט
און אַן אַן אשה איז מיר אַוואַדי גוט —

מרדכי מאַרקוס שטרעבט צו דער מדרגה, ווען ער וועט ניט האָבן קיין שום באַדערפענישן. אָבער דאָס איז נאָך ניט די העכסטע מדרגה. זיין ענד-ציל איז אויפהערן דענקען, אַדער ריכטיקער: דענקען פאַסיוו, שטוב, דענקען אַזוי ווי אַ שטיק דומם, דורך זיין. „אַ ליבע פריינדין, זאָגט ער

צו גניעסען, דעם שאַטן פון אַ פרוי, וואָס באַגלייט אים, „דער פראַצעס פון הערקעבען קומט נישט פאַר דורך אַן אַקטיווער, פאַזיטיווער טעטיקייט, נאָר גראַד דורך דעם פאַסיוון זיין. מיר דענקען דורך דעם, וואָס אונדזער קערפער באַפרייט זיך פון גייסט“... אַ מאַדנע פאַראַדאָקסאַלע פאַראַימיקונג פון אַסקעטיזם און — דעם קולט פון קערפער.

פאַראַן דאָ עפעס פון בודאַט פּילאָסאָפּיע, אָבער אויף אַן אַנדער אופן. די בודיסטישע נירוואַנאַ איז מאַראַלישע שלימות, די העכסטע און לעצטע דערגרייכונג. משה קולבאַקס העלד וויל זוכה זיין צו אַ נירוואַנאַ-גן-עדן דורך אומקערן זיך צו דעם אור-צושטאַנד פון דער וועלט, — צו דער „שטילער פרייד פון גאַרנישט וועלן“ (און גאַרנישט טאָן). „נישט טוענדיק בליען דאָך ביימער“!

וועט איר, לעזער, אָננעמען אַט די — נישט פּילאָסאָפּירנדיקע פּילאָסאָפּיע? איך צווייפל אין דעם. אָבער אויב איר וועט אפילו נישט אָננעמען מרדכי'ס געדאַנקען-גאַנג, קאָנט איר אים באַנעמען. איר קאָנט עס באַנעמען ווי אַן אויסדרוק פון אַ לירישן געמיטס-צושטאַנד. איר קאָנט עס אויפפאַסן ווי אַ פאַרם פון לעצטן פּראַטעסט קעגן דעם אומזין פון אונדזער האווען און שמאַיען. אזוי ווי איינער זאָל זאָגן: שוין איידער אַזאַ קאַמף און אַזאַ טומל, איז בעסער די שטילקייט און דער טרויער פון גראַז, וואָס וואַקסט און ווייסט נישט, צוליב וואָס עס וואַקסט.

איר קאָנט פערזענלעך נישט גיין אפילו אזוי ווייט אויך און דאָך זיך טיף פאַראַינטערעסירן מיט דער מעגלעכקייט פון אַזאַ מין לעבנס-באַציאָונג. אַז אַזאַ מעגלעכקייט איז דאָ אין דעם מענטשלעכן גייסט אָדער, אויב איר ווילט, אין דעם קערפער, — זעען מיר נישט פון מרדכי מאַרקוס, נאָר פון משה קולבאַקס. מרדכי מאַרקוס איז נישט לעבעדיק גענוג און נישט ריין גענוג פון כלערליי זייטיקייטן, אַז זיין געשטאַלט זאָל זיך אַרויפצווינגען אויף אונדזער פאַנטאַזיע און מיר זאָלן זי זען און גלייבן אין איר. אָבער משה קולבאַק רעדט צו אונדז אין אַט דעם בוך נישט נאָר דורך די פאַר-שווינען, וואָס ער האָט געוואָלט שאַפן (און נישט געשאַפן). ער רעדט צו אונדז אויך דירעקט-ליריש, ער איז, אייגנטלעך, אין דער עצם דערציילונג אַ לירישער, נישט קיין עפישער דיכטער. די דערציילערישע עלעמענטן זיינען שוואַך, זיי מאַכן אַן איינדרוק פון מאַדנעקייט, נישט פון אַריגינעלעקייט. די געשילדערטע עפיוואַרן זיינען נישט גענוג פעסט פאַרקניפט איינע מיט די אַנדערע און זיינען נישט אַלע מאָל נייטיק אָדער ניצלעך פאַר דעם גרונד-מאָטיוו פונעם ווערק. די פערזאָנען זיינען כמעט אַלע געשילדערט געוואָרן

אויף אַ גראַטעסקהאַפטיקן שטייגער, און מיר דאַרפן נישט פאַרלאַנגען פון זיי קיין רעאַליסטישקייט, אָבער אַ געוויסער סאַרט וויטאַליטעט, אַ געוויסע איבערצייגונגס-קראַפט מוז זיין אויך אין אַ גראַטעסק, אַפילו אין אַן איינ-פאַכער פאַראַדיע, אויב נאָר עס איז אַ קונסטווערק, אין מאַנטאַג זיינען דאָ נאָר צוויי פיגורן — די צוויי אַלטיטשקע פעלד־מעסטערקעס, סטעסיע און גנעסיע, וועלכע שניידן זיך איין אין זכרון מיט זייערע דאַרע בית-עולמדיקע געשטאַלטן. נאָענט צו דער לעבעדיקייט פון אָט די צוויי פאַרשוויגען איז דער דאַקטאָר מיטן פייפּאַל. אַלע איבעריקע לעבן נאָר אין זכות פון דער לירישער אַטמאָספּערע, וועלכע משה קולבאק האָט געשאַפן אין דעם בוך. מיט דער עכטיקייט פון זיין ליריזם ציט ער אונדז אַריין, כּישובּט אונדז אַריין אין יענער וועלט זיינער, וועלכע וואַלט געבליבן פאַרשלאָסן, ווען ער זאָל זיך פאַרלאָזן נאָר אויף דעם פּלאַנטערדיקן מאַנג פון דער דערציילונג און נאָר אויף די — ניט־דערשאַפענע — פאַרשווינען.

זיין ליריזם איז בילדלעך, און אַ סך שטעלן ליענען זיך ווי פּאָעזיע, נישט ווי פּראָזע... עס איז, אייגנטלעך, אַ זאַמלונג לידער... „אויף די קיין־לעכדיקע בערג הינטערן שטאַט זיינען געלעגן די נייע מתיב, לאַנגע, מיט פאַרבויענע קני און מיט אויסגעלאַצטע אויגן צום הימל. עס האָבן קאַלט געשטוינט די בערג אין דער לבנה אָן אַ מינדסט ווינטעלע. אין דער שטיל־קייט האָט זיך געהערט, ווי דאָס מידע ליכט רינט, רינט איבער די קאַלטע הרוגים.“ די פאַרגלייכונגען זיינען כמעט שטענדיק אַריגינעל: „ער האָט גערעדט אָפּגעהאַקט מיט עפעס אַזוינע ווערטער, וואָס זיינען אַרויסגעפלויען פון אים אומגעריכט, ווי שטיקלעך שטאַל. אַזוי ווי אַ רעוואַלווער וואַלט געשאָסן“... „די פּאַספּאַרנע לאַנגע פייערן האָבן געבלאָאָדזשעט איבערן הימל ווי אונטער אַ קאַלטן בלויען גלאַז און אין דער שטילקייט האָבן זיי אויס־געזען ווי געשרייען, וואָס נאָר די אויגן קאָנען אויפנעמען.“ אויף יעדן זייטל טרעפן זיך אַריגינעלע און אומגעריכטע אַדיקטיוון, ווי, צום ביישפּיל: „שווערע אָפּגעשליפענע שטערן“, „אַ קיילעכדיקער געלעכטער“, „האַריקע האַרטע אויערן“...

עס איז, הכלל, ליבע לעזער, נישט קיין דערציילערישע פּראָזע (די שווערע און איינפאַכע פעסטונג פון פּראָזע האָט קולבאק נאָך נישט איינ־גענומען), עס איז ליריש־פּילאָסאָפּישע פּאָעזיע, און עס לייכט אַרויס צו אונדז פון איר טונקלקייט.

(1929)

יעקב פראַנק —

צוויי דראַמעס וועגן דעם פירער פון דער
יידיש-קריסטלעכער סעקטע פון פראַנקיסטן

יעקב פראַנק איז אַוועק פון דער יידישער מחנה.

ער איז אַוועק — און מיאוס אַוועק — אין אינעם מיט זיין גאַנצער סעקטע
— די פראַנקיסטן. אָבער ער איז געבליבן אין דער יידישער געשיכטע.
געבליבן, ווי אַ טומאה-רינג, וואָס ליגט צווישן דעם, וואָס איז פאַר אים
געווען, און דעם, וואָס איז געקומען נאָך אים.

פאַר אים איז געווען די שבת־צבי־באַוועגונג. נאָך אים — חסידות
און השכלה. די פראַנקיסטישע סעקטע האָט אין זיך געהאַט עפעס פון די
אַלע דריי שטרעמונגען. זי האָט אַריינגענומען אין זיך און אָפגעווישט די
לעצטע שפורן פון די שבת־צבי־ניקעס; זי איז געווען אַן אַנהייב, אַן אַנזאָג
פון יענער גרויסער אומרויאיקייט. פון יענער העזהדיקער גרייטקייט צו לאָזן
זיך אויף נייע וועגן, וועלכע האָט זיך שפּעטער אַנטפלעקט אין דעם חסידישן
גלויבן פון איין זייט, און דער משכילישער אפיקורסות — פון דער אַנדערער.
דער פראַנקיזם איז געווען נישט מער ווי אַ פאַראַיבערגייענדיקער היס-
טאָרישער אָדער (און דאָס איז ניט בלויז אַ וואָרטשפּיל) היסטערישער עפּיזאָד.
ער איז, אָבער, וויכטיק ווי אַ נאַטורליעניש און אַ סימפּטאָם פון יענע מעכ-
טיקע שטורעמס, וועלכע האָבן צעטרייסלט די יידישע וועלט ערב און אין
סוף אַכצנטן יאָרהונדערט. ער איז וויכטיק דערמיט, וואָס אַרום אים
האָבן זיך גרופּירט די לעצטע נאַטלויפּערס פון שבת־צבי און די ערשטע
פאַרלויפּערס פון חסידות און השכלה.

אין אַט דער היסטאָרישער פּערספּעקטיוו האָבען אים אונדז געוויזן —

יעדערער אויף זיין שטייגער — די צוויי יונגע דיכטער, משה קולבאק און אהרן צײטלין.

משה קולבאק האָט נאָך מיט עטלעכע יאָר צוריק פאַרעפנטלעכט אַ דראַמע אין דריי אַקטן מיטן נאָמען „יעקב פראַנק“ אין צוקונפֿט (שפּעטער איז עס אַרויס אין בוך-פּאַרם, ווי דער דריטער באַנד פון „אַלע ווערק פון משה קולבאק“, ווילנער פּאַרלאַג פון ב. קלעצקי, 1929). איצט האָט אויף דער זעלביקער טעמע און אונטער דעם זעלביקן נאָמען אָנגעשריבן אַ דראַמע אין זעקס בילדער אהרן צייטלין (פאַרלאַג ב. קלעצקי, ווילנע, 1929).

ביידע דיכטער רופן אָן זייער ווערק „יעקב פראַנק“. אָבער ביידן אינ-טערעסירט מער דער פראַנקיזם, ווי פראַנק אַליין.

ווער און וואָס איז געווען פראַנק פּערזענלעך? וואָס האָט זיך געטאָן אין זיין עראַטאָמאַניש-מיסטיש-אָוואַנטוריסטישער נשמה? וואָס זיינען געווען די ריין-פּסיכישע איבערלעבונגען פון אַט דעם פּאַלשן משיח און אמתן משומד, פון אַט דעם פירער און פאַרפירער? האָט זיך אין אים אַליין אָפֿ-געשפּילט אַ דראַמע? אויב יאָ, וואָס פאַר אַן אינדיווידועל־פּסיכאָלאָגישן אינהאַלט האָט זי געהאַט? און וואָס איז עס געווען — אַ טראַגעדיע אָדער אַ קאָמעדיע?

די דאָזיקע פראַגעס ווערן ניט פאַרענטפּערט אין קיינער פון די צוויי דראַמאַטישע שאַפונגען. זיי ווערן כמעט ניט געשטעלט. סיי קולבאק, סיי צייטלין גיבן זיך אָפּ מיט די אידעען און די האַנדלונגען פון יעקב פראַנק, ניט מיט זיין אינעווייניקסטן געפילס־לעבן. עס דאַרף ערשט קומען אַ פּסי-כאַלאַג און געבן אונדז אַ „פּסיכאָ-אַנאַליטישן“ אָדער אַן אַנדער ענטפּער אויף די רעטענישן און סודות פון פראַנקס נשמה.

קולבאק און צייטלין האָבן געזוכט, ווי געזאָגט, אויפצודעקן די נשמה פון פראַנקיזם, נישט פון פראַנקן.

דער פראַנקיזם אַנטפלעקט זיך פאַר אונדז אין ביידע דראַמעס, ווי אַ בונט, ווי אַ מרידה קעגן דער אַלטער קאַלטער רבנישער יידישקייט. אָבער פון וואָנען האָט ער זיך גענומען, פון וואָס פאַר אַן אויפגעברויזטע קוואַלן איז ער געקומען, אַט דער רעוואַלט? אויף דער פראַגע גיט יעדערער פון די צוויי דיכטער זיין אייגענעם ענטפּער.

קולבאק זאָגט, אַז די איינפאַכע, עלעמענטאַרע לעבנס-אינסטיקטן האָבן זיך אויפגעכאַפט און נישט געוואַלט מער פּאַלגן דעם שולחן-ערוך. צייטלין דעקט אויף העכערע, מיסטיש-קאַבאַליסטישע, מאַטיוון.

אין קולבאקס דראַמע הערן מיר, ווי פראַנק זאָגט צו ישראלשטיקן, דעם

קומענדיקן בעש"ט (אין ביידע דראמעס וואָרט דער בעש"ט, ביז עס וועט אויסברענען דער פֿייער פון פראַנקיזם, וועט ער זיין ליכט אַנטפלעקן): — „ניין, ישראלטישק, דו וואָרטסט דאָ אויף עפעס. זיצסט זיך איינגעוויקלט אינעם טיזליק, רייכערסט די ליולקע און דו וואָרטסט... דו האָסט עפעס אויף די ליפן און ווילסט עס ניט אַרויסזאָגן. זעסט יידן דאָרן, טריקענען, ווי די לולבים. עס לעכצט די נשמה, ניטאָ מיט וואָס צו אַטעמען. מען דאָרף אַראַפּגיסן אויף זיי אַלעמען אַ רעגן. ניין, יידן, איר ווילט ניט, עס זאָל אייך אַזוי אַ שטורעם דורכשווענקען די ביינדלעך? מען וועט אייך אונטער-צינדן, אונטערצינדן אַזוי, אַז איר זאָלט שפּרינגען ווי אויף הייסע קוילן. איר ווילט ניט שפּרינגען אויף הייסע קוילן? אַ, די ווייבער! זיי וועלן אייך שוין אויפוועקן, זיי וועלן שוין אַוועקלאָזן אייך און אייערע בערד מיטן פֿייער"... (ז"ו 22-23). יידן זיינען צורוחניותדיק, צו אַסקעטיש געוואָרן. דאָרף מען אויפוועקן זייער קערפּער, אַנצינדן אין זיי די תּאוּה. און דער מקובל ר' אלישע, אַן אַלטער שבת־צבניק, אַ מקורב צו פּראַנקו, זאָגט צו זלמען, דעם ליטווישן ישיבה־בּהור, אַ מין שלמה מימון, וואָס האָט זיך געלאָזט אין דער וועלט אַרײַן זוכן עפעס, וויל אין דער היים, אין דער ישיבה איז אים געוואָרן ענג: — „ביסט נאָך אַ יונגער מענטש", זאָגט צו אים דער אַלטער ר' אלישע, „האָסט זיך געדאַרפט מקורב זיין צו אַ פּרויענ־צימער. וואָלסט זיך דעמאָלט אפשר אַ ביסל אַפּגעטשוכעט, אַ ביטל זעעווי־דיקער געוואָרן" (ז' 27). ער דערווייזט עס אים על פי קבלה. פּראַנק לאָזט די קבלה און די הייליקע שמות פאַר דעם אַלטן שבת־צבניק, אַליין רעדט ער קלערערע און גרעכערע דיבורים. „טאַנצט, שלעפּערס", שרייט ער צו די היסידיםלעך, „טאַנצט שטאַרקער! טאַנצט אַרויס די בלאָטע פון די נשמות! העי, וואַרפט אַראָפּ די קאַפּאַטעס! טאַנצט! אַזוּוו" (ז' 30). און צו דעם רב, ר' לייב מעדושיבאָזשער, זאָגט ער: „וואָס וויל אייך? איר פּרעגט, וואָס וויל אייך, האָ? איר וויל אַנהייבן צוריק פון אַנהייב. עס איז ניטאָ קיין תּורה. ניטאָ קיין רבנים. ר' לייב מעדושיבאָזשער קיניגט נישט אויף יידן" (ז' 57). ער, פּראַנק, איז דער קעניג. ער נעמט פון יידן אַראָפּ דעם יאָך פון דער תּורה, פון די מצוות. ער קערט זיי אום צוריק צו דער ערד, צו דער נאַטור, צו דעם אינסטינקט־לעבן. דערנאָך שמדט ער אָפּ זיינע חסידים, אין אַנהייב, אָבער, וויל ער זיי מאַכן פאַר געצנדינער, ניט פאַר קריסטן. „נקמה!", שרייט ער, „יידן ווילן נקמה. די ביינער פון באַגראַבענע דורות שרייען פון דער ערד: רבנים האָבן פאַרגאַסן אונזער בלוט — צוגענומען ביי אונדז די וועלט און געגעבן אַנשטאַט דעם די תּורה. יידן קומען אָן פון אַלע מדינות, זיי

האָבן קיין אַרט ניט אויף דער ערד... „העלף אונדז!“ — שרייען זיי צו מיר, — „דו קאָנסט אומגיין מיט אַ שווערד אין האַנט, פאַרטרייב די רבנים פון אונדז דוער לעבן און נעם אונדז איין צוריק די וועלט“ (ז' 59).

די וועלט, די ערדישע וועלט, וויל יעקב פראַנק ביי קולבאָקן. ביי אהרן צייטלינגען וויל ער די גאולה. די נשמה־אויסלייזונג. אהרן צייטלין מאַכט פראַנקן פאַר אַ מיסטיקער אויף דער לינקער זייט. די געוויינטלעכע מקובלים ווילן אַ דור שכולו זכאי, ער וויל אַ דור שכולו חייב; זיי שטרעבן אַראָפּצו־ברענגען משיחן דורך קדושה, ער — דורך טומאה...

שוין אין דעם ערשטן בילד זאָגט שבתי־צבי, וועמעס שאַטן דער בעש״ט רופט אַרויס: „אַז מען קאָן נישט מיט ריינקייט — איז מיט זינד! אַז מען קאָן נישט אויסלייזן מיט מצוות — דאַרף מען נישט די מצוות“ (ז' 15). און פראַנק, וועלכער איז, לויט אהרן צייטלינגען, שבתי־צביס אַ תלמיד, רופט אויס:

„אַזוי זאָגט יעקב אייער האַר. דער גרויסער ברודער (דער טייוול) היט דעם וועג צום גוטן גאָט, ער און די אשה היטן דעם וועג. און די משיחים — זיי האָבן נישט געוואוסט דאָס. גלייך האָבן זיי געוואַלט צום גוטן גיין. צום טייוול מוז מען פריער גיין. דעם גרויסן ברודער פון דעם מענטש. און צום טייוולס געליבטער — דער אשה...“ (ז' 27). פראַנק, הייסט עס, שטרעבט אויך צו גאָט. אַזוי ווי דער בעש״ט, נאָר ער גייט צו אים אויף אַ קרומען, פאַרדרייטן וועג. ער גייט צו ליכט דורך פינצטערניש... ערשט צום סוף זעט ער איין, אַז ער איז געגאַנגען אויף אַ פאַלשן וועג, און ער גיט זיך אונטער (נישט געקוקט אויף אַלע היסטאָרישע דאַטעס) דעם בעש״ט. יענער דאַנקט אים און זאָגט: „ווען דו מאַכסט ניט אַזוי פינצטער, וואָלט איך נישט געקאָנט מאַכן ליכטיק.“ פאַלט פראַנק אויף די טרעפּ, וואו ער שטייט, און זאָגט:

„אַ... עס גייט ערגעץ... איך זע... פאַרלעש דאָס ליכטל, לין. מ'דאַרף שוין נישט... ליכטיק... דער גוטער גאָט... ער גייט. ער איז אַ פשוטער... מען דאַרף צו אים דורך היילן פון שלעכטס נישט גיין... ער גייט אליין... ער קומט... ער איז נישט קיין באַהאַלטענער“ אַזױו (ז' 109).

קולבאָק האָט פראַנקס פילאָסאָפיע פאַראיינפאַכט, פאַרערדישט, צייטלין האָט זי פאַרוויקלט אין סודות — אין די סודות פון קבלה. יעדערער האָט געזען זיין העלד מיט זיינע אויגן. קולבאָק — מיט די אויגן פון „פשוטקייט“, אהרן צייטלין — מיט מיסטישע אויגן.

קולבאָקס פראַנק איז דער אַפּאַטעאַז פון זיינע „יידן פראַסטע, יידן ווי די שטיקער ערד“; דער פראַנק פון אהרן צייטלינס דראַמע איז איינע פון

די וויזעס, וועלכע מיר געפינען אין צייטלינס „מטטרון“ און „יוסף דילי רינה“.

צוויי אויפפאסונגען — צוויי באזונדערע סטילן, א שטייגנדיקער, קאנ-קרעטער, פולבלוטיקער גוסח ביי קולבאקן, אן אבסטראקטער סטיל ביי אהרן צייטלינען.

און ווען איך זאג „סטיל“, מיין איך דעם גאנצן אופן שרייבן, דעם שילדערונגס-מעטאד, נישט נאר די שפראך אליין. ביי קולבאקן האבן מיר מענטשן און מאסן, ביי צייטלינען — וויזעס און סימבאלין.

קולבאקס וועג איז דער אלטער וועג פון רעאליזם און ממשותדיקייט. ער שטרעבט צו זיין בילדלעך אפילו דאן, ווען ער פילאסאפירט. אהרן צייטלין זוכט נייע, געהיימע, חסידיש-קאבאליסטישע וועגן, און ער איז אבסטראקט אפילו אין די בילדער, וואס ער גיט אונדז.

אין זיינעם א קינסטלערישן אגי-מאמין האבן מיר אמאל געלייענט: „קונסט דארף שטרעבן צו סינטעז. סינטעז פאסטולירט פאראלגעמיינערונג. העכסטע פאראלגעמיינערונג איז — דאס אבסטראקטע בילד“... „יעקב פראנק“ פון אהרן צייטלין איז א דראמע אין זעקס אבסטראקטע בילדער.

לויט זיין נייער (קאבאליסטישער) קונסט-טעאריע איז עס א גוטע און א רייכע דראמע. לויט אונדזערע אלטע קינסטלערישע געווינהייטן איז עס בלוט-ארעם, ווען אפילו זייער גייסטרייך.

קולבאקן קאן פארשטיין און אפשאצן אפילו דער, וואס נעמט נישט אן זיין אויסטייטשונג פון דער פראנקיסטישער באוועגונג. אהרן צייטלינען קאן מען אנדערש ניט פילן, אנדערש ניט פארשטיין, סידן מען לעבט זיך אריין אין זיינע רעליגיעז-מיסטישע שטימונגען. זיין קונסט-מעטאד איז אזוי צחוניפגעוואקסן מיט זיין לעבנס-פילאסאפיע, אז ווען מען איז איר פרעמד, מוז מען בלייבן קאלט אויך צו אים.

אהרן צייטלין קאן אין דער אמתן גארנישט פארגליכן ווערן מיט קול-באקן אדער אן אנדערן פון זיין מין. אויב איך האב געפרואווט מאכן צווישן זיי א פארגלייך, איז עס נאר כדי צו ווייזן, ווי אנדערש זיי ווינען אייער פון דעם אנדערן. פון קולבאקן קאנען מיר פארערן פסיכאלאגישן רעאליזם. פון אהרן צייטלינען קאנען מיר עס נישט פארלאנגען. מיר קאנען אים נישט מעסטן מיט אונדזער געוויינטלעכער מאס. דאס, וואס פאר אונדז איז עס אבסטראקט, איז פאר אים רעאל, ממשותדיק און בילדלעך.

(1929)

די זעלמעניאנער*

„זעלמעניאנער“ איז דאָס ערשטע בוך, וואָס משה קולבאָק האָט אָנגעשריבן אויפן סאַוועטישן באַדן. עס איז זיין ערשטער עטאַפּ אויפן וועג צו „פּראָלעטאַרישער ליטעראַטור“. ער האָט פּריער געלעבט אין ווילנע און געשריבן מיט טאַלאַנט און שכל, אין פּערזן אָדער אין פּראָזע, עקספּרעסיאָניסטישע ליריק, ליריק פּונעם נאָך-מלחמה-פּעראָד, מיט יענער קרענקלעכער ראַפּינירטקייט, וועלכע וויל זיך אומקערן צוריק צום רויען לעבן — און קאָן ניט. מיט יענער צערודערטקייט, וועלכע בענקט נאָך פּשטות, זוכנדיק אַ היילונג אין פּראָסטע, שטומע און שטאַרקע נשמות... פּראָסטע...? פּראָסט און פּאַנטאַסטיש צו גלייך זיינען געווען די נאָך-מלחמה-פּאַעטן, צו וועלכע עס האָט געהערט אויך משה קולבאָק. זיי זיינען געשטאַנען פּאַרצווייפלטע ביי אַן אָפּגרונט און געפּרואוּט אַרויסכישופּן פּון זיין אומענדלעכער טיפּעניש געשטאַלטן, וועלכע זאָלן האָבן מער זיך, ווי דאָס אַרומיקע לעבן... די אויסטערלישע געשטאַלטן האָבן פּאַרכישופּט דעם געפּערלעכען אָפּגרונט, אָבער דער איינציקער רעזולטאַט איז געווען, וואָס ער איז גע-וואָרן נאָך געפּערלעכער.

האַט קולבאָק, ווי אַ סך אַנדערע, זיך אַ קער געטאָן אין אַן אַנדער זייט — זיך פּאַרקירעוועט אויף לינקס. פּאַרלירן און אָן האָפּענונג, ווי אַ יחיד, וויל ער אויסגעלייזט ווערן אין דער אַלץ פּאַרשלינגענדיקער סטיכיע פּון רעוואָלוציע. ער פּאַרלאָזט די „קליימבירגערלעכע“ ווילנע און באַזעצט זיך אויף יענער זייט גרענעץ — אין מינסק.

* משה קולבאָק, „זעלמעניאנער“, ערשטער בוך, צענטראַל-פּאַראַג פּון פּסס"ר, מאַסקווע-באַקאָר-מינסק, 1931, 158 זייטן.

דארט נעט מען אים אויף, אבער ניט מיט קיין אפענע ארעמס. און עס איז פארשטענדלעך פאר וואָס. ער איז צו פיל באַלאַדן מיט „ירושׁה“ און מיט פעאַיקייטן. ער איז צו אינטעליגענט. עס איז שווער זיך אויף אים צו פארלאַזן. מען קאָן מיט אים נישט קאָמאַנדעווען. אַבער ער מיינט עס ערנסט. ער מיט זיך מיט אַלע זיינע קינסטלערישע כוחות צו „דינען דער רעוואַלוציע“. ער טוט עס ניט מיט די געוויינטלעכע מיטלען, ער איז ווייט פון דעם סקאַרבאָון „פּראַלעטאַרישן“ נוסח, און די אַזוי-גערופענע פּראַלעטאַרישע קריטיק איז גערעכט. וואָס זי אַילט זיך ניט אַריינצונעמען אים אין חברה, זיין נשמה דאַרף זיך נאָך לייטערן, אַבער יעדן ניט-פאַר-טייאישן מענטשן, וואָס לייענט זעלמעניאַנער, מוז קלאַר זיין, אַז קולבאַק שטרעבט אויפריכטיק צו „אַריענטירן זיך“ אויף מינסק. אויף פּאַליטיק, און אויב עס שמעקט נאָך פון אים מיט ווילנע, מיט בורזשאַוער קינסטלערישקייט, איז עס ניט זיין שולד. ווילנער ריחות האָבן זיך צו טיף אים איינגעגעסן אין די ביינער, איינגעזויגן זיך אינעם בלוט... אגב, קאַנען נאָר נאַאיווע לייט גלייבן, אַז אַ דיכטער קאָן זיך אַליין פאַרראַטן און בלייבן דיכטער. נאָר נאַאיווע מענטשן קענען אַזוי טראַכטן און נאָר כיטרע און ברוטאַלע פּאַליטיקער קאַנען עס פאַרלאַנגען... קולבאַק איז געבליבן, וואָס ער איז געווען — אַ פּאַעט, ד״ה אַ מענטש, וואָס אויב ער גייט אַוועק פונעם אמת, טוט עס נאָר כדי זיך צוריק אומקערן צו אים פון אַן אַנדער זייט, דורך אַ פאַרהוילענער טיר, און כדי אים שאַרפער אַנצוקוקן און קלערער ווייזן.

קולבאַק האָט זיך זייער אַפט פאַרגעסן, ווען ער האָט געשריבן זיין בוך, אַז די סאַציאַלע פונקציע פון אַ סאָוועטישן שרייבער איז צו העלפן דער „סאַצבויאונג“. ער האָט ניט באַוווּזן צו „אַרגאַניזירן דעם מאַטעריאַל אויף אַ פּראַלעטאַרישער באַזע“, ווי עס זאָגט איינער פון די פּראַלעטאַרישע קריי-טיקער, ניט דערקלערנדיק, אגב, ווי מ'אַרמאַניזירט עס מאַטעריאַל פון אַ הומאַריסטישער דערציילונג אויף אַ פּראַלעטאַרישער באַזע. קולבאַק האָט זיך פאַרגונען נאָך מער מסוכנדיקע אַפּניגן: כּי אים איז, אַ שטייגער, „ניט קלאַר, וואָס פאַר אַ קלאַס די זעלמעניאַנער שטעלן מיט זיך פאַר“. און טאַמער איז דאָ ביי אים איינער אַ בערע, וואָס איז זיכער אַ קאַמוניסט, הערט מען פון אים נישט קיין מיטינג-פּראַזעס און עס שמעקט פון אים ניט מיט טינט פון פאַפּירענע רעוואַלוציעס, — אַ סימן, אַז ער „פירט נישט, ווי עס האָט זיך אויסגעדריקט יענער בעל-דרשער, קיין קאַמוניסטישע אַרבעט צווישן די זעלמעניאַנער אין נאָמען פון דער פאַרטיי“ (זע באַריכט פון קולבאַק-אונט אין מינסקער אַקטיאָבער, פון 14טן יוני, 1931).

הכלל, קולבאק איז זייער ווייט נאָך פון די אמתע „ליטשלאַנגלערס“, ער איז פול, ווי אַ מילגרױם, מיט בורזשואַזע אָפּוויגנענישן, אָבער ער האָט געמאַכט שוין היפשע עטלעכע טריט אויפן וועג צו „אַקטיאָבער“, און דער וואונדער איז, וואָס ער איז דאָך געבליבן אַ פּאַעט אין די זעלמעניאָנער.

ער שרייבט וועגן דעם נייעם, באַלשעוויסטישן דור שיר ניט אין דעם זעליקן הזמאָריסטישן טאָן, אין וועלכן ער שילדערט די פּאַלטע „זעלמע-ניאַנער“, די יונגע זיינען ביי אים, אַזוי ווי יענע, ניט הערצאָיש, נאָר איינ-פּאַך מענטשלעך, זיי וועלן דאָס אים קיין מאָל ניט מוהל זיין, זיינען זיי דאָך די הערשער, — און הערשער (פּראָלעטאַרישע, פּונקט אַזוי ווי בורזשואַזע אָרער פּעאַדאַלע הערשער) פּאַרלאַנגען, מען זאל זיי מאַלן אין פּאַראַדנע קליידער, מיט הערצער, פול אָנגעפיקעוועט מיט מעדאַלן פאַר העלדנטאָטן, מיט מיילער, וואָס רייזן הויכע, הערצאָישע רייז. ביי קולבאַקן זיינען די קאַמיונגן צו רוי, צו וואַכעדיק, אָפט לעקישעוואַטע און — ווי האָט מיין לאַנדסמאַן איזי כאַריק געזאָגט — דאָס ערגסטע איז, „וואָס דעם זעלבן הומאַר ווענדט ער (קולבאַק) אָן סיי צו די פּאַזיטיווע (ד״ה די פּראָלעטאַרישע) און סיי צו די נעגאַטיווע (ד״ה די בורזשואַזע) פיגורן“. דאָס איז טאַקע ניט געהערט געוואָרן! מען זאל רייזן וועגן באַלשעוויסטישע העלדן מיט אַ שמיכל אויף די ליפּן! דאָס איז אַ סקאַנדאַל! אמת, קולבאַקס שמיכל איז אַ שמיכל פון מיטגעפיל, די קאַמוניסטן מעגן ביי קולבאַקן זיין ווי נאַאיוו און נאַרישעוואַטע, זיינען זיי דאָך, ווי מען זעט, ליב, טייער, סימפּאַטיש. ער מאַכט זיי, אגב, קיין מאָל ניט אויסצודרייען, אַזוי גראַטעסק-לעכערלעך, ווי די קליינבירגערלעכע מיטגלידער פון ר' זעלמעלעס משפּחה. פאַר די קליינבירגער האָט ער אַ הילכיקן, ווען אַפילו אַ פּאַרישטיקטן, געלעכטער; ער הרגעט זיי פשוט אַוועק מיט זיינע מער געלונגענע וויצן. אויב ער טייט זיי נאָר מאַראַליש, בעת קינסטלעריש בלייבן זיי לעבן, איז עס דערפאַר, וואָס די וויצן און די קאַריקאַטורן זיינען ס׳רוב קינסטלערישע. אָבער ער לאַכט פון זיי הויך אויפן קיל, ער לאַכט פון זיי מיט אַ געלעכטער, וואָס מיר האָבן נישט געהערט זינט „קיצור מסעות בנימין השלישי“ און „מנחם-מענדל מיעהופּעץ“. פון די צאַלקעס און די טאַנקעס און די איבעריקע קאַמיונגן לאַכט ער ניט; פון זיי שמיכלט ער נאָר, שמיכלט שטיל אין די וואַנצעס, שמיכלט, ווי עס איז שוין פריער געזאָגט געוואָרן, גוטמוטיק, צופרידן. אַזוי שמיכלט אַ פּאַטער, ווען זיין קינד הייבט אָן ווייזן קינדישע בריהשאַפט.

פּונדעסטוועגן איז די קאַמיונישע קריטיק אָנגעבלאַזן — און זי איז (פאַר זיך) גערעכט.

אויפן שלאַכטפעלד (און אין דער ליטעראַטור פון שלאַכטפעלד) איז ניטאָ קיין פּלאַץ פאַר הומאַר, סיידן נאָר פאַר גאַנגאַן־הומאַר. אויפן פּראָגנטי שיסט מען. אָבער אַז מען מאַכט דעם שונא צו קליינגעלט, קען מען אין אים ניט שישן. ער איז שוין מער ניט געפערלעך... צו וואָס פּטרן אומזיסט קוילן? קולבאַקס זעלמעניאַנער האָבן אַזאַ פנים פון חזוק, אַז אַפילו שרויט, ניש בלויז קוילן, לוינט ניט אויף זיי צו פּטרן.

גיט, טאַקע אין דער אמתן, אַ קוק, ווי עס זעען אויס די "שונאים" פון "ראַציאָנאַליזאַציע", די שונאים פון "עלעקטראָפּאָאָציע" און פון דער גאַנצער "סאָוויאַניזם" אויפן רעבוע־הויף (ד"ה אויפן הויף פון די רעב זעלמעלעך, וועלכע קולבאַק מאַלט פאַר אונדז). גיט אַ קוק און זאָגט ערלעך, צי זיינען עס אַזעלכע געפערלעכע שונאים, אַז מען זאָל דאַרפן צוליב זיי אויסהאַלטן, אויפן חשבון פון די אַרבעטער און די פּויערים, אַ גאַנצע "יעוור־סעקישע" אַרמיי? אפשר זיינען זיי שונאים, אָבער מיט די תּשעה־באב־שווערדלעך, וועלכע קולבאַק האָט זיי אין די הענט אַריינגעלייגט, זעען זיי אויס מער קאַמיש, ווי געפערלעך. אַט איז, אַ שטייגער, אַ בילדל פון "קלאַסנקאַמף", אין וועלכן עס ווערט געצייגט, ווי איינער פון די זעלמעניאַנער, טאַקע דער פעטער איטשע אַליין, ווייזט אַרויס אַ ווידערשטאַנד קעגן דער סאַָ־וועטישער קאַמפּאַניע צו ליקווידירן עס־האַרצות. דער פעטער איטשע האָט שוין געווען שלום געמאַכט מיט דער גזירה, אַז זיין ווייב, די מומע מלכהלע, זאָל אויף דער עלטער ווערן אַן "איורעדיקע", ד"ה לערנען זיך ליענען און שרייבן, און ווען עס האָט זיך צום ערשטן מאַל באַוווּזן דער לערער, אַ בהור מיט אַ טשופּרינע פון אונטערן דאַשעק, און האָט אַ דריק געטאַן אויפן נאַגל די פען, וואָס מען האָט אַרויסגעצויגן פון הינטערן שפיגל, און "עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז עס איז שוין גאָר אַ פאַרצייטיקע פען, נאָך פון פאַר דער רעוואָלוציע" — איז דער פעטער איטשע גרייט געווען צו פאַרגעסן אויף אַ ווילע זיינע "קלאַסן־אינטערעסן" און מיטצואַרבעטן מיט דער אַרבעטער־און פּויערים־רעגירונג... ער, האָט אַרויסגענומען פון קעסטל אין דער ניי־מאַשין (ער איז געווען אַ שניידער, אַט דער פאַרשטייער פון פיינדלעכן לאַגער) — אַ צוננויפגעדרייטע העפט, צו וועלכער עס איז געווען צוגעבונדן אַ בלייפעדער אויף אַ שטריקעלע, אויסגעגלייכט די העפט אויף דער קני און איבערגעגעבן דעם לערער מיט אַ ציטער אין די עלנבויגנס... איז דאָך, דאַכט זיך, שוין גוט: אונטערגעגעבן זיך! אָבער אין אַ ווילע אַרום וואַכט ווידער אויף אין אים דער בורזשואַנער קלאַסן־אינטעטיקט, און געשען איז עס ביי די פּאַלנדיקע אומשטענדן: "דער הויף האָט זיך צוננויפגעקליבן,

ס'איז געוואָרן אַ שטיקעניש, מ'האַט געשטוינט און געקוועטשט מיט די פליצעס... — אַ וועלט, האַ? — האַט פעטער איטשע סוף-כל-סוף ניט אויסגעהאַלטן!

און איין מאָל האַט פאַסירט נאָך אַן ערגערער פאַל: „דער לערער דאַרף באַלד אַנגעקומען, די מומע מלכהלע קלייבט זיך וואָס גיכער אין שטאַט אַריין, פּלוצלונג לויפט אַריין דער שוואַרצער מאַטעלע מיט אַ געשריי: „מומע, דער לערער גייט!“ מען דערציילט, אַז די מומע מלכהלע האַט זיך דעמאַלט אַזוי פאַרלאָרן, אַז זי איז אַריינגעקראָכן מיטן מאַנטל און מיט די וואַליקעס און מיטן קאַשיק אין בעט אַריין. פעטער איטשע האַט זי איינגעדעקט, נאָך דעם האַט ער צונויפגעלייגט די הענט, אויסגעבויגן אַ ביסעלע דעם קאַפּ אָן אַ זייט (ווי אַ זעלמעניאַנער!) און געזאַגט גריילעך אומעטיק צום לערער: „מייך אַלטע פילט זיך עפעס היינט ניט אין גאַנצן... זעט, פאַרשרייבט, כאַווער לערער, און איר וועט שוין אונדז אָפגעבן די שעה אָן אַנדערש מאָל.“

איז עס זיכער אַ רעצידיוו פון קאַנטר-דעוואַלוציאַנערן סאַבאַטאַזש. פּונ-דעסטוועגן וועט יעדערער צוגעבן, אַז סיי דער פעטער איטשע, סיי די מומע מלכהלע, זיינען ניט אַזאַ גרויסע סכנה פאַרן סאָוועטישן רעזשים, אַז מען זאָל קאַנען מיט זיי פּונאַנדערבלאָזן דעם ענטוויאַזם פון דער רויטער אַרמיי. טאַמער זיינען זיי אין דער ווירקלעכקייט אַפילו יע „שעדלעך“, איז, אָבער, אין די אידילישע פּאַזעס, אין וועלכע קולבאַק ווייזט זיי אונדז, וואַלט שווער געווען אַנצורייצן אויף זיי אַפילו דעם הומאַרלאָסטן אַגענט פון גע-פע-או... און קולבאַק מאַלט זיי גאַרניט אַנדערש ווי נאָר אויף אַזאַ מין קאַמיש-אידילישן פאַן.

אַט איז די קאַמעדיע אַדער די אידיליע פון קלאַסנקאַמף, וועלכע שפּילט זיך אָפּ אין רעבונ-הויף, ווען בערע דעם פעטער איטשעס אַדער בערע כוואַסט, וועלכער דינט אין מיליציע, נעמט זיך איינפירן עלנקטרע אין הויף.

בערע האַט „אין די שלאַכטן אַרום קאַזאן באַקומען אַן אַרדען פון „דער רויטער פאַן“ פאַר זיין קאַלטער זעלמעניאַנישער גבורה“. בערע איז אַ מענטש פון מעשים, ער האַט פיינט צו ריידן, ווען ער איז איין מאָל גע-קומען צוריק פון דער מלחמה אַהיים, האַט ער זיך „אָועקגעזעצט, גענומען פאַמעלעך אַראַפציען די שטיוויל און אַ זאַג געטאַן צו דער מומע מלכהלע: „מאַמע, גיב מיר עסן!“ ער האַט „אַפגעגעסן, אַנגעטאַן די שטיוויל און איז ווידער אָועק מלחמה האַלטן“. אַזאַ מענטש איז בערע, און אַז ער האַט זיך אַריינגעשלאָגן אין קאַפּ „עלעקטרע“, האָבן די זעלמעניאַנער גע-

וואוסט, אָז עס איז פאַרפאַלן, עס וועט שוין זיין „עלעקטרע“. איז מען צוליב דער נייער „גזירה“ שטאַרק צעטומלט געוואָרן. די גזירה איז געווען גרויס, דערציילט אונדז קולבאַק, צוליב צוויי טעמים: — (1) ווייס מען ניט, ווי זיך צו באַגיין מיט דעם; (2) איז די עלעקטרע בכלל ניט פאַר דעם געמיינעם מענטשן. „עלעקטרע האָב איך האַלט ביי לייטן!“ — האָט אַ זאָג געטאָן פעטער יודע, און אַז פעטער איטשע האָט געפינט מיט די אויגן און זיך געהיידוּשט:

— כ'פאַרשטיי ניט, סוף־כל־סוף, וואָסי דאָרטן אַזוי? אין בית־מדרש איז דאָך אויך פאַראַן עלעקטרע, — האָט זיך פעטער זישע אָפּגערוּפּן:
— וואָס זאָגט איר צו דעם גייעם חכם? נו, און אַז אין בית־מדרש איז פאַראַן אַ בימה, איז דאָ אויך פאַראַן אַ בימה?

אַט אַזוי קעמפט פעטער איטשע קעגן דעם פינפאַריקן פּלאַן! און פעטער יודע? פעטער יודע האָט זיינע קאַנטר־רעוואָלוציאַנערע דרכים. פעטער יודע, איז געווען „אַ פּילאָזאָף און אַן אלמן“. פעטער יודע האָט געמאַכט דעם אַנשטעל, אַז ער באַמערקט ניט כלומרשט, ווי עס איז ליכטיק געוואָרן אין די שטיבער, געווען אַ כיטרער ייד. די עלעקטרע האָט גע־ברענט און ער האָט זיך געפאַרעט ביים וואַרשטאַט. פאַרענדיקט די אַרבעט, האָט ער דווקא אַנגעצונדן דעם לאַמפּ און צוגעזעצט זיך אַרייַן־קוקן אין אַ ספר. דערביי האָט ער שטאַרק געהויבן די שפּאַקולן איבערן נאָז, וואָס עס האָט געזאַלט באַדייטן, אַז ס'איז אים גראַד היינט טונקל צווישן די שורות... נישקשה, דעם פעטער יודע וועט מען נישט אָנהענגען קיין עלעקטרע מיט גוואַלד! היהלע פעטער יודעס האָט געקוקט פונעם קאַמער אויף דעם דאָזיקן ספּעקטאַקל, געהיידוּשט זיך, וואָס דער טאַטע האָט פּלוצ־לינג געקראָגן אַ באַדערפעניש אַרייַנצוקוקן אין אַ ספר. עס האָט אין איר געקאַכט דער כּעס, פעטער יודע, אַבער, איז געזעסן קאַלטבלוטיק, רואיק, געמאַכט מאַחנע העוויות, פּונקט דער מענטש האָט פאַרגעסן די וועלט און איז שוין דורכאויס פאַרטאָן אין גייסטיקע זאַכן. דעמאָלט האָט זי ניט אויסגעהאַלטן. זי איז אַרויסגעלאָפּן אַ מטרופּע פון קאַמער און אַ בלאַז געטאָן אין לאַמפּ אַריין:

— משוגענער ייד, דו זעסט ניט, אַז סע ברענט עלעקטרע?

נו, היהלע פעטער יודעס איז אוודאי גערעכט געווען. נאָר פּונדעסט־וועגן, ווען זי זאל פאַרמאָגן כּאַטש אַ טראָפּן הומאַר, וואָלט זי ניט גע־וואָרן אַזאַ אויפגעקאַכטע, ווען זי האָט דערזען, ווי פעטער יודע ליענט פאַר אַ לאַמפּ און מאַכט זיך ניט וויסנדיק פון דער „עלעקטרע“. זי וואָלט

זיך פונאנדערגעלאַכט — און ניט געקאנט שוין מער זיין אין כעס אויפן פעטער יודען, וועלכער איז געווען „א פילאזאף און אן אלמן“.

און נישט נאָר די פעטערס, ווי קולבאק זעט זיי, איז שווער צו שטעלן פארן רעוואָלוציאָנערן טריבונאַל, אויך די באַבע באַשע, וועלכע איז שוין לאַנג טויב, שטעלט ניט אין געפאַר די עלעקטראַפיקאציע, די ראַציאָנאַ-ליזאַציע און די דיקטאַטור פון בערע כוואַסט אין רעבוע-הויף.

דער באַבע באַשעס קאָנספּיראַציע קעגן דער נייער אַרדענונג איז גע-וואָסן ביסלעכווייז... לכתחילה האָט זי (די טויבע באַבע) פאַרשטאַנען, אַז בערע קלייבט זיך גראַבן אַ ברונעם אין הויף. האָט זי געשוויגן און זיך דערמאַנט מיט קלעמעניש אָן רב זעלמעלען, וואָס האָט שטענדיק געחלומט וועגן אַן אייגענעם ברונעם. עס איז אים, אַבער, קענטיק ניט באַשערט געווען; ער האָט אַפּגעטרוינקען אַ גאַנצן לעבן פרעמד וואָסער, געשטאַרבן און זיין חלום איז ניט מקוים געוואָרן... נאָך דעם, אַז זי האָט זיך פאַרט געכאַפט, מכות וואָס עס רעדט זיך, איז זי בלייב געוואָרן און קוים וואָס זי האָט אַרויסגערעדט, אַבער גאַר מעשה מענטש :

— זייט וויסן, — האָט זי געזאָגט, — אַז כל זמן איך לעב, וועל איך ניט לאַזן האַקן קיין ווענט!

עס פאַרשטייט זיך, אַז בערע האָט געהאַקט ווענט, האָט איינגעפירט עלעקטורע, — און דער באַבעס „בלייב ווערן“ איז פאַר דער „סאַצבויאונג“ אין רעבוע-הויף געווען אַ קנאַפער שטער...

די גאַנצע אַלטפרענקישקייט פון די באַבעס, די פעטערס, די מומעס און אַלע זעלמעניאַנער פון עלטערן דור איז, אין קולבאקס גראַטעסקער שילדערונג, אַזוי קינדיש, אַזוי באַריש און לעכערלעך, אַז מען קאָן מיט איר קיינעם ניט שרעקן, אַפילו ניט דעם נאַאיווסטן „קאַמיוג“, מען קאָן אויפ-וועקן צו די דאָזיקע אַלטע לייט אַ געפיל פון ביטול, פון פאַראַכטונג, פון רחמנות, פון וואָס איר ווילט, נאָר נישט פון האָס.

דאָס „סאַציאַליסטישע פאַטערלאַנד“, אַבער, מוז, ווי יעדעס „פאַטער-לאַנד“, האָבן וועמען צו האָסן און מיט וועמען צו שרעקן די צאן קדושים. איינע פון די וויכטיקסטע „סאַציאַלע באַשטעלונגען“, וועלכע די פראַלע-טאַרישע ליטעראַטור מוז אויספירן, איינע פון די נייטיקסטע זאַכן, וועלכע זי מוז פראַדוצירן, איז אַט דער אַביעקט פון האָס, איז אַט דער שונא, אויף וועלכן מען זאל קאָנען אַנווייזן און שרייען: „אַ בער גייט!“

משה קולבאק האָט ניט צוגעשטעלט דעם בער. ניט נאָר די אַלטע יידן און יידענעס, אויך צאַלקע, דער „ידישיסט“,

„פון די נייע געלערנטע“, זעט ניט אויס צו זיין געפערלעך פארן סאך-וועטישן רעזשים. צאלקע איז, אויב מען זאל גלייבן קולבאקן, „געזעסן די נעכט איבער אן אלטער צאינה וראינה, מתדבק געווען זיך מיט פאר-צייטיקע יידענעס און אזוי ארום פארהוילעט די נאכט“. צאלקע איז ארומ-געגאנגען פארווירט, ווי א לבנה-גייער, דאס שניפסל פארדרייט אן א זייט... צאלקע איז „פון צייט צו צייט באגאנגען זעלבסטמאָרד“ און ער ווערט בכלל געשילדערט ווי אזא מין אינטעליגענטישער טויגעניכטס, ווי אזא מין לעקיש, אז אין פארגלייך מיט אים איז אפילו דער פעטער יודע שוין א „וועלט-מענטש“, און איין מאָל האָט ער צו אים טאקע א זאג געטאָן:

— צאלעל, נעם זיך אַראָפּ אַ מוסר פון זיי. ס'איִדאָך פאַר זיי ענג די וועלט. וואָס זיצסטו אַליץ ביי דיינע ביכלעך? קאָנסט דאָך אויך ווערן אַ באַלשעוויק, ווי זיי, נאָר איינער.

נאָר אפילו אז ער זאל ניט ווערן קיין באַלשעוויק ווי זיי, איז ער ניט קיין קאָנסט-רעוואָלוציאַנער, נאָר אַ „לבנה-גייער“, און ער וועקט צו זיך ניט קיין האָס, נאָר רחמנות אָדער ביטול.

משה קולבאק האָט געמוזט פילן, אז ער האָט ניט צוגעשטעלט די נייע טיקע פאַרציע האָט צו די ניט-פאַרגינער פון דער „עלעקטרישער רעוואָלו-ציע“, האָט ער זיך געוואָלט קאָמפּענסירן מיט אויסדריקן ליבשאַפט צו דער רעוואָלוציע. פאַרלירט ער פון צייט צו צייט זיין הומאָר און ווערט פאַ-טעטיש. דאָן שרייבט ער אַזעלכע (ווי זאָלן מיר עס אַנרופּן?) רעוואָלוציאַנער-משכילישע שורות, ווי, אַ שטייגער: „דער הויף האָט פאַרלוירן, אונטער די פאַרשיידענע וויסע שיינען פון די כלערליי פענצטער, דעם געוויינטלעכן ביינאכטיקן פנים. אין די טונקעלע ווייטע הויף-ווינקלען האָבן געלויכטן בלויז טיכער שניי. די עלעקטרע האָט מיט שייטערע פינגער אַרומגע-כאַפט די ווענט, גענישטערט אין די שטילסטע באַהעלטענישן, דערקראַכן אפילו אַהין, וואו שטומע לעכער האָבן לאַנגע יאָרן געאַטעמט אין דער פינצטער און ניט געוואוסט פון שיינ אפילו ביי טאָג.“

אַבער אַזעלכע משכיליש-קאָמוניסטישע מליצות זיינען דאָ ניט קיין סך אין בוך. די עטלעכע, וואָס זיינען דאָ, ווערן דערטרונקען אינעם שטילן שטראָם פון הומאָר און אין די הילכיקע קאָסקאָרן פון געלעכטער, מיט וועלכע עס איז פול די גאַנצע דערציילונג.

יע, דאָס איז די ערשטע סאָוועטיש-ידישע דערציילונג, וואו דער פאַרפאַסער (און דער לעזער) שטיקט זיך פון געלעכטער און וואו עס איז דאָ אַ ים מיט הומאָר, ניט נאָר (ווי אין קיפּניסעס-חדשים און טעג) עט-

לעכע שמייכלענדיקע טראַפנס. דערפאר קאָן איך זייער גוט פאַרשטיין די באַהאַלטענע און אָפּענע ניטצופּרידנקייט פון דער פּראַלעטאַרישער קריטיק. זי וויל רעוואָלוציאַנערן פּאַטאַס, און קולבאַק איז געקומען מיט אַ שמייכל אויף די ליפּן... איר געווער איז סאַטירע און ער האָט הומאַר.

רעוואָלוציע און הומאַר זיינען צוויי באַזונדערע זאַכן, שיר ניט צוויי היפּוכים. רעוואָלוציע איז קריגס־פּראַנט, און אויפן פּראַנט איז מען ערנסט, שטרענג. אויפן פּראַנט שמייכלט מען ניט. מען איז צעקאַכט, אין כּעס. בעת דער הומאַריסט איז פול מיט „פאַרשטיין און פאַרגעבן“. ער איז שטיל און קיל, בעת רעוואָלוציע ברענט, שרפּעט, קערט וועלטן. ער איז רואיק, פּילאַסאָפּיש, קינסטלעריש, בעת זי איז פּאַטעטיש, עטיש (אַפּילו דאָן, ווען זי שטורעמט די אַנגענומענע מאַראַל).

יע, ווען מען האָט אַליין אַ שטיקל הוש פאַר הומאַר, קאָן מען פאַר־שטיין, פאַר וואָס קולבאַק איז נאָך ניט גרייט, נאָך נישט אויסגעלייטערט גענוג פאַר דער פּראַלעטאַרישער ליטעראַטור און פאַר וואָס ער וועט, זוכנדיק אַ תּיקון, לאַנג נאָך מוזן בלאַנדזשען, ביז עס וועלן זיך עפענען פאַר אים אירע שמאָלע און שטרענגע טויערן. פון דער אַנדערער זייט, אָבער, דאַרף מען זיך נישט וואונדערן אויך אויף קולבאַקן. ער האָט קיין אַנדער בוך ווי זעלמענאָנער ניט געקאַנט שרייבן. און ניט ווייל ער האָט נאָך ניט שטודירט „די דיאַלעקטיש־מאַטעריאַליסטישע פּילאַסאָפּיע“, ווי ער האָט מיט אמתער אָדער געמאַכטער תּמימות זיך פאַרענטפּערט אויף אַ ליטעראַרישן אָונט, וואָס מען האָט אַיינגעאַרדנט פאַר אים אין מינסקער לענין־קלוב. ניין, עס איז געווען אַן אַנדער אורזאַך, אַ טיפּערע, פאַר וואָס ער האָט זיך געמוזט געמען פאַר אַ הומאַריסטישן סאַרט שרייבן.

ער איז ביז איצט געווען אַ ליריקער. און ער איז עס געווען אויך אין זיינע דערציילונגען, נישט נאָר אין זיינע לידער. ער האָט ניט גע־וואוסט, ווי צו באַפּרייען זיך פון זיין סוביעקטיוון פּאַטאַס. ער איז ניט געווען פעאיק אָפּצוטיילן די פאַרשויונען, וועלכע ער האָט געמאַלן, פון זיך אַליין, פון זיינע אייגענע שטימונגען. ער האָט ניט געקענט אויסלערנען זיך זען (און ווייזן אומדו) די וועלט, וועלכע ער שילדערט, — פון דער זייט אָדער פון אויבן אַראַפּ. און ער האָט נישט געהאַט קיין אַנדער אויס־וועג, ווי צו עפענען אין זיך אַליין דעם באַהאַלטענעם קוואַל פון הומאַר. ער האָט נישט געקאַנט געפינען קיין בעסערן מיטל צו דער אומרואיקייט און צו דעם אימפעט פון זיין סוביעקטיוויזם, ווי דאָס שטילע שמייכלען און דאָס לאַכן הויך אויפן קול. דאָס האָט שרייבערס און סתם מענטשן

ניט איין מאָל שוין אויסגעלערנט צו זיין רואיק, צו מאַלן רואיק און איבער-
צוגיין אויף אַזאַ אופן פון ליריק צו מער עפישער קונסט.

יע, הומאַר איז שטענדיק געווען אַ בריק, „אַ זילבערנער בריק מיט
גאַלדערנע פאַרענטשן“, צווישן אײך און נײט־אײך, צווישן לירישקייט און
עפיק (ניט אַלע ליריקער זײנען הומאַריסטן, אָבער הײנע, טשעכאַוו, שלום־
עליכם — אַלע גרויסע הומאַריסטן זײנען ליריש). הומאַר איז ליריזם, וואָס
שטעלט זיך העכער פון זיך אַליין און איז זיך אַליין גובר.

וועלענדיק בייקומען זיין לירישן סוביעקטיוויזם, וואָלט קולבאַק סײַ-ווי
ניט געהאַט קיין בעסערן מיטל, ווי הומאַר, און עס קאַן זײן, אַז ער וואָלט
זיך גענומען פאַר זײן נייעם סאַרט שרייבן, אויך ווען ער זאָל האָבן געבליבן
אויף דער זײט סאַוועטישער גרענעץ, אָבער איצט, ווען ער איז די גרענעץ
אַריבער, האָט ער אוחדאי און אוחדאי געמוזט אַנקומען צום מעדיום פון
הומאַר. איצט איז אַ הויך דעם אימפעט פון זײן לירישן אײך, גרייט געווען
אים צו פאַרכאַפן און צו פאַרשלינגען דער כוח פונעם קאַלעקטיוון פאַטאַס,
דער גוואַלד־געשריי פון „סאַצבויאונג“, איצט האָט ער געמוזט זוכן
אַפצוטיילן זיך אי פון זײן אייגענעם אײך, אי פון דעם סקאַרבאַרן רעוואָ-
לוציאַנערן כאַר, וואָס זינגט אַדער הימנען אַדער האָס־לידער און ווייס ניט
פון קיין סאַלאַס. אַט די אַפּוונדערונג האָט קולבאַק דערגרייכט מיטן כוח
פון גראַטעסקהאַפטן הומאַר, — מיטן כוח, וואָס איז אַ נייעס אין קולבאַקס
שאַפן און נאָך אַ גרעסערע נייעס אין דער סאַוועטישער ליטעראַטור.

אָבער ניט בלויז די סאַוועטישע — די גאַנצע יידישע ליטעראַטור
מעג מאַכן אַ „שהחינו“ אויף זעלמעניאַנער, וואָרעם — ווי אַפט ווײזן זיך
עס בײ אונדז אַזוינע ביכער, וואָס אַז מען לייענט זײ, האָלט מען זיך בײ
די זײטן לאַכנדיק?

אמת, די וויצן, די קאַריקאַטורן זײנען אין זעלמעניאַנער ניט אַלע מאַל
פון אַ הויכן און אַ גאַר אײדעלן סאַרט. עס זײנען דאָ אויך גלאַט חכמות
און שאַרזשן. אָבער עס לאַכט זיך פאַרט — און „לאַכן איז געזונט, דאַק־
טוירים הייסן לאַכן“.

קינער פון די קאַמישע פאַרשויונען, וועלכע פילן אַן דעם ערשטן בוך
זעלמעניאַנער, קען זיך ניט פאַרגלייכן מיט מענדעלעס בנימין השלישי און
מיט שלום עליכם מנחם־מענדל. קינער פון זײ דערהויבט זיך ניט ביז
צו דער מדרגה פון אַ געזעלשאַפטלעכן און פסיכאָלאָגישן סימבאָל. זײ
זײנען אַלע ניט גענוג פאַרטיפט און נישט גענוג בולט. דאָס זײנען קינסט־
לערישע קאַריקאַטורן, ניט קיין קונסט־פאַרטרעטן, און זײ זײנען אין תוך

ענלעך איינער אויף דעם אַנדערן. דער צייכענער, וואָס זאָל וועלן זיי איבערזעצן אויף דער שפראַך פון ליניעס אָדער פאַרבן, וואָלט געווען אין אַ פאַרלעגנהייט. אים וואָלט געווען שווער אָפצושיידן איין מומענט פון דער צווייטער, נישט געקוקט אויף די אַלע באַזונדערע סימנים, וואָס עס האָט יעדערע פון זיי.

די זעלמעניאָנער זיינען איין פאַמיליע, ניט קיין אינדיווידועלע פער-זאָנען, אָבער אַ משפחה איז עס אַ לעבעדיקע און אַן אַמוזאַנטע. עס איז, אייגנטלעך, אַן אַלטע, גוט באַקאַנטע פאַמיליע, — די פאַמיליע פון די קליינע מענטשעלעך מיט די קליינע השגות: כתרילעווקע, כתרילעווקע אין פס"ר.

כתרילעווקע — ווי זי מאַטערט זיך (און קאָן ניט) צופאַסן זיך צו די נייע אומשטענדן און נייע באַגריפן. כתרילעווקע אויפן וועג צו דער וועלט, אויפן וועג צום פאַרשפראַכענעם לאַנד. אויפן לאַנגן און שווערן וועג, אויף וועלכן אַ סך פון די אַלטע שטאַרבן אויס, נאָך אידער ער ברענגט זיי צום ציל. אויפן מדבר-וועג צווישן צוויי וועלטן, מיט אַלע מאַטערנישן און אַלע לעכערלעכקייטן פון אַזעלכע צוויי לאַגעס.

אַ טעמע, וואָס איז ניט ניי אין דער יידישער ליטעראַטור. די טעמע פון קיצור מסעות בנימין השלישי — די טעמע פון מנחם-מענדל מיהופען און שיינע-שיינדל פון מאַזעפּעווקע.

פאַר וואָס איז בנימין אַזוי קאַמיש? ווייל ער זעט די וועלט מיט פרעמדע אויגן, גבילאַפאַטאַווקע, מיינט ער, איז דער טייך סמבטיון, און וואָס איז שיינע-שיינדל? אַ כתרילעווקעריך, וואָס קאָן ניט משיג זיין די נייע און פרעמדע יעהופּעצער באַגריפן. און ווער איז מנחם-מענדל? אַ כתרילעווקער דאָן קיכאַט: ער חלומט חלומות און וויל זיך ניט לאָזן אויסניכטערן פון דער וואָרער ווירקלעכקייט. אַן ענלעכער קאַנפליקט ווערט געמאַלן אין קולבאַקס זעלמעניאָנער: דער קאַנפליקט צווישן כתרילעווקע און דער וועלט פון רעוואָלוציע. די וועלט פון רעוואָלוציע איז די כתרי-לעווקער פרעמד, אָבער זיי מוזן זיך איר אונטערגעבן. זייערע אַלע פּרוואון זי צו פאַרלייקענען אָדער פאַרכתרילעווען זיינען גראַטעסקהאַפט און משונה-לעכערלעך.

אַזוי זאָגט משה קולבאַק.

איז דאָס, וואָס ער זאָגט, אמת?

כדי צו ענטפערן אויף דער פּראַגע, מוז מען וויסן, וואָס פאַר אַ סאָרט אמת מען מיינט. אויב דעם אמת פון דער רעאַלער ווירקלעכקייט, —

קאנגען אויף דער פראגע ענטפערן נאָר סאַציאַלאָגן און היסטאָריקער. אויב, אָבער, מען מיינט דעם דיכטערס אמת און מען וויל וויסן, צי אים איז געלונגען צו געבן אונדז די פאַרקערפערונג פון זיין וויזיע, וואָלט איך געענטפערט:

— יע, עס איז אים אין אַ גרויסער מאָס געלונגען. די קאָמישע פאַר-
שטעלונג, וואָס ער האָט געוואָלט אויסמאַלן, האָט ער אויף זיין שטייגער אויס-
געמאַלן, נישט געקוקט אויף אַלע איינצלנע פעלערן, און די הומאַרפולע
באַציאָונג צו זיי, דעם געלעכטער, וואָס ער האָט געוואָלט אין אונדז אַרויס-
רופן, האָט ער אַרויסגערופן.

און ער האָט אַנטוויקלט און פאַרשטאַרקט אין דער סאַוועטיש-ידי-
שער ליטעראַטור צוויי זאַכן, פאַר וועלכע זי האָט ביז אַהער מורא געהאַט:
ערשטנס, הומאַר און צווייטנס — אַ טראַדיציאָנעלן ליטעראַרישן מאַטיוו,
דעם מאַטיוו פון מענדעלע מוכר ספרים און שלום עליכם.

רעוואָלוציע און הומאַר*)

א

משה קולבאָק איז איינער פון די עכטסטע און

אַריגינעלסטע, אפשר דער עכטסטער און אַריגינעלסטער יידישער דיכטער פון דער נאָך-מלחמה-צייט.

ער איז געקומען צו אונדז באַלאַדן מיט גייסטיקער ירושה, אַנגעזע-טיקט מיט טראַדיציע, און זי האָט אים ניט פאַרלאָזן, זי האָט אים גע-האַלפן, פון אינעווייניק געהאַלפן, אויך ווען ער האָט קעגן איר רעוואָל-טירט. זי איז אים, ווי אונדז אַלעמען, אַ מיטער, וועלכע הערט נישט אויף צו ליבן איר קינד, דאָס קינד גייט אַוועק, דאָס קינד דערווייטערט זיך, ווערט פרעמד, פאַרפירט; די מוטער, איר האַרץ און איר אויג, באַגלייט אים. אַזוי באַגלייט די ליטעראַרישע ירושה קולבאָקן אויף אַלע זיינע וועגן פון אויפשטאַנד. זיין משיח בן אפרים, זיין יעקב פראַנק, זיינע למד-וואַוניקעס פאַרלייקענען דאָס אַמאָליקע, דאָך טראַגן זיי אויף זיך היסטאָ-ריש-לעגענדאַרישע קליידער און וואַרצלען אין דער פאַרגאַנגענהייט.

צוקונפט-מוזיק, געשפילט אָפט אויף פאַרצייטיקע כלים; רעוואָלוציאַנע-רער מיטאַס, געקנאַטן אויף מיטאַלאָגישער מסורה, — דאָס איז געווען איינע פון משה קולבאָקס הויפט-אייגנשאַפטן. און אויב איר ערשטער פּוּעלי-יוצא איז געווען אַ פאַראייניקונג פון ראַמאַנטיק מיט רעאַליזם (אין „יעקב פראַנק“, אין דער היסטאָרישער דראַמע, אין וועלכער ער האָט אונדז געוואַלט געבן הייל, נאָקעטן רעאַליזם, אַן סימן פון ראַמאַנטיק, האָט ער

* משה קולבאָק: „דיסנער טשילד האַרלאַד“, פּאַעמע, מלוכה-פאַרלאַג פון וויס-רוסלאַנד, מינסק, 1933, 96 זייטן.

אונדז ווינציק וואָס געגעבן). — איז איר צווייטער רעזולטאַט געווען די עקספּלאַזיע פון דעם איינגנאַרטיקן ראַמאַנטיש-רעאַליסטישן געמיש — הומואַר. מען קאָן נישט בלייבן שטיף־אַנגעצויגן, טויט־ערנסט אין אַ וועלט פון גראַטעסקע רואינען, — און אין אַזאַ וועלט לעבן מיר און שטאַרבן זינט נאָכן קריג. מען מוז זיך צעלאַכן, אויב מען האָט אַ היסטאָרישן חוש. מען מוז באַמערקן די קאָמישע קאָנטראַסטן, מיט וועלכע אַן עפּאָכע פון גרויסע איבערקערענישן צייכנט זיך אַזוי אויס. מען מוז, פריער ווי אַלץ, דערזען די סתירה צווישן דער ציניש־כיכיקענדיקער מאַסקע, וועלכע עס טראַגט אויף זיך דער שד פון דער צייט, דער סאַטיר, און די „הייליק אומשולדיקע“ פּנימער פון זיינע קרבנות און כּהנים. מען מוז שמיכלען פון דער „נייער ערד און נייע הימלען“, ווען מען ווייסט (און דער, וואָס טראַגט אין זיך די פאַרגאַנגענהייט, ווייס), אַז „ס'איז נישטאָ קיין ניס אונטער דער זון“. מען מוז, מיט איין וואָרט, דערשפּירן אין זיך אַ חוש פאַר הומואַר, ווען מען האָט אַ לענגערע צייט שפּאַצירט איבער די בריקן, וואָס מען האָט צווישן דער לעגענדע און דער ווירקלעכקייט אויסגעבויט. מען מוז לאַזן זיך אויסלאַדן דער גרויסער אינעווייניקסטער אַנשטרענגונג — אויסלאַדן זיך אין אַ שמיכל, אין אַ געלעכטער.

האַט משה קולבאַק, שוין זייענדיק אויפן סאָוועטישן באַדן, זיך פריער צעלאַכט הויך אויפן קול אין „זעלמעניאַנער“ (דעם ערשטן טייל פון אַ ראַמאַן אין פּראָזע) און איצט האָט ער זיך — אין פּערזן צעשמייכלט.

דער געלעכטער אין „זעלמעניאַנער“ — אַ הילכיקער געלעכטער, וועל־כער איז שוין לאַנג ניט געהערט געוואָרן אין דער יידישער ליטעראַטור און וועלכער איז געווען גאַר באַזונדערס אומגערעכט (און „אומגעזעצלעך“) אין דער סאָוועטישער יידישער ליטעראַטור, — האָט געהאַט נאָך אַנדערע קוואַלן, אַ חוץ דעם נאָר וואָס אַנגעוויזענעם. איינער פון זיי איז געווען קולבאַקס פּערזענלעכע באַדערפעניש צו באַפרייען זיך פון זיין אַנגעצויגענעם פאַטעטישן ליריזם, — דעם ליריזם, מיט וועלכן עס איז אַנגעזעטיקט געווען אויך זיין פּראָזע, און דער צווייטער — זיין פאַרלאַנג אַפּצוצאַמען זיך פון דעם סקאַרפּאָון רעוואָלוציאַנערן נוסח און צו שיען זיך קעגן דעם פּראַלעטאַרישן שאַבלאַן, וועלכער בינדט און טיראַניזירט דאָס יידישע וואָרט אין ראַט־פאַרבאַנד.

אי די „פּראַלעטאַרישקייט“, אי דער ליריזם זיינען אין „זעלמעניאַנער“ פאַרשלונגען און באַפרייט געוואָרן חוץ דעם הומואַר. קאָן שוין איצט קולבאַק שרייבן אַ פּאָעמע — און דוקא אַ רעוואָלוציאַנערע פּאָעמע, —

אין וועלכער ער באהערשט און ניצט אויס אויף אן אייגנארטיקן שטייגער
אי זיין לירישקייט, אי זיין סאוועטיזם, אי זיין האלב־סאטירישן הומאר.

זיין נייע פּאָעמע איז נישט אַזוי טיף און נישט אַזוי געדיכט, ווי זיין ביד־
אהעריקע פּאָעזיע; דערפֿאַר איז זי לייכטער, שפּילעוודיקער. זי איז, מיט
דעם אויסנאַם פֿון דעם זעלביקן קולבאַקס „זעלמעניאַנער“, די איינציקע סאַ־
וועטיש־יידישע שאַפֿונג, וואו דער דיכטער האָט זיך פֿאַרגונען צו זיין פֿריי,
ניט אָנגעצויגן, שפּילעוודיק, און שוין דערפֿאַר אַליין פֿאַרדינט זי גאַר אַ
אַ באַזונדער אויפֿמערקזאַמקייט פֿון אונדזער זייט.

ב

דיסנער טשיילד האַראָלד, ווי מען זעט פֿונעם נאַמען, האָט אין זיך
עפעס פֿון אַ פֿאַראַדיע, אָבער עס איז נישט קיין נאַכמאַכעניש פֿון דעם הויך־
און פייערלעך־רעקלאַמירנדיקן דיכטער פֿון „טשיילד האַראָלדס וואַנדערונג־
גען“. גיכער דערמאַנט עס אונדז אַן היינען. דעם דיסנער טשיילד האַראָלדס
וואַנדערונגען פֿירן אים קיין דייטשלאַנד, — און אין קולבאַקס פּאָעמע איז
טאַקע דאָ עפעס פֿון היינעס „דויטשלאַנד“, הגם זי איז געשריבן גאַר אויף אַן
אַנדער אױפֿן.

דער „דיסנער“ טשיילד האַראָלד (אַדער דער „סמאַרגאַנער“, ווי ער רופֿט
זיך אַן אַנדערש מאַל) פֿאַרלאָזט באַלד נאַכן קריג ליטע, ער „פֿאַרט שטודירן
קיין אייראָפּע“:

— — — — —
אין קעשענע אַ בינטל ווילדע לידער,
אַ פעקל פּאַפּיראַסן און אַ העמד;
אַזוי האָט זיך דאָס שניידערל — זיין טאַטע — מיט אַ סידור
אַמאַל געלאָזן אין דער פרעמד. (ז' 7)

ער פֿאַרלאָזט אַ לאַנד, וואו „מחנות בייטן זיך און מלוכות שוועבן“. אים,
„דעם וואַגאַבונד, דעם ליולקעמאַן“, גייט עס נישט אַן... „אַ פּויגל זינגט, אַ
באַלשעוויק מאַכט רעוואָלוציעס און ליולקעמאַן מוז אומבאַדינגט שטודירן“;
אַיעדער צו זיין פּאַך. אָבער ליולקעמאַן איז אַ קינד פֿון דער מלחמה־צייט, איז
ער נישט קיין מענטש פֿון לויטער ביכער. בלעטערט ער, צווישן אַנדערע
ביכער, אויך דאָס בוך פֿון לעבן, און אין דער געשיכטע פֿון זיינע בערלינער
וואַנדערונגען, וועלכע ער דערציילט אונדז אונטער דעם פּסעוודאָנים „דיסנער
טשיילד האַראָלד“, גיט ער אונדז אַ קאַנדענסירטן, סאַטיריש־הומאַריסטישן

באַריכט פון דעם גאַנצן דייטשישן לעבן נאָך דער מלחמה. ער ווייזט אונדז די לעבערלעכקייט און דעם גייסטיקן עלנט פון דעם קליין און גרויס-ביר-גערלעכן לאַנד, ״וואו יעדער אַרבעטער איז אַ מאַרקסיסט און יעדער קרעמער איז אַ קאָנטיאָנער״. ער ווייזט עס אונדז אין אַ פאַר צענדליק שאַרף און קאַרגגעצייכנטע בילדער פון דעם דיכטער טשיילד האַראַלדס ״שטודירן בערלינער שטייגער״:

די טשיילד האַראַלדן עסן ווייניק,
באַזונדערס דיסנער טשיילד האַראַלד —
ער איז אַ שוואַרצער, שלאַנק און בייגיק,
און ריין, כאַטש שלעכט אַרומגעגאַלט.
און ס'שלאַנגט פון אים די שניידערשע מי
פון דורות אַרעמאַן אויף אַרעמאַן —
עס האָט שוין ליולקעמאַן אַ צימער אויף בעלוי
און וואַשט די טעלער אין אַ רעסטאָראַן.
און אין בערלינער הייסן אָונטבלאָ
איז ער שוין אייראָפעאיש זייער,
כאַטש ס'פעלט אים נאָך צו זיין אַן אייראָפעער —
אַ הונט, אַ טריפער און אַ פיזשאַמאַ. (ז' 17)

ער האָט צוויי חברים: אַבאָ, אַ פאַרחלומטער אַראַבער, אַ בלייכער סקולפּטאָר מיט לבנהדיקע הענט, ״וואָס בענקט אין ליים צום אַריענט״, און דערן, אַ שטילער דייטש, וואָס רעדט צו זיך, אַ ראַפינירטער אייראָפעער מיט קוועקזולבער און רוקנביין. זיי אַלע זאַלבעדריט פאַרברענגען די אָונטן אין קאַפע, וואו ״מען רעדט פון אַלטן לאַאָ-טזע״ —

די ווערטער פליסן שאַרף און דין
און ס'קלינגען פּיין די אַפּאַריזמען;
איעדער ציט דעם אַלטן פיזמון
פון דער אַלטער דענק-מאַשין.

בערלינער דיכטער שלייפן דאָ
די שענסטע ווערטער-שניצערײען —
נאָר ס'דרימלט אין ביים טיש אַבאָ
און דערן שוויגט אַלץ, ווי דער שלייען. (ז' 23)

אַבער אונדזער טשיילד האַראַלד שווייגט ניט. ער קוקט זיך צו צו אַלין און דערציילט אהנדז אין געשליפענע פערזן און מיט אַ געשליפענער איראַניע, וואָס ער האָט געזען און געהערט אינעם גרעסטן צענטער פון דער אייראָפע-

אישער קולטור, וועלכער איז ניט אומזיסט געווארן אזוי שנעל און אזוי לייכט דער גרעסטער צענטער פון אייראפעאישן באַרבאַריזם. אונדזער העלד איז אפשר אַריינגעפאלן אין אַ „שלעכטער געזעלשאַפט“ און דערפאַר אפשר האָט ער געהאַט דעם איינזייטיקן איינדרוק, אַז בערלין — דאָס זיינען:

בערלינער נעכט. עס בליצן בעלער,
 דושאַבאַנד אַרום ליולקעמאַנען.
 בערלינער נעכט אין די שאַנטאַנען, —
 וואָס קאַן זיין, חבר, קולטורעלער ? (ז' 24)

עס איז געוויס געווען נאָך עפעס אין בערלין, אַ הויך דעם דושאַבאַנד, וועלכער „שרייט מיט קולות פון קאַלאַניעס אין שוואַרצע פייערן פון בעגער-טאַנץ“, אָבער אויך אַט דאָס „נאָך עפעס“ האָט געמוזט זיין אַ היפש ביסל אונטערגעפּוילט, אויב עס איז אזוי שנעל איינגעפאלן, און עס מוז זיין אַ שטיק אמת אין דער פּאַלאַנדיקער קורצער כאַראַקטעריסטיק פון דער דייטש-אייראָפעאישער קולטור:

דער לערער ליבט די קליידער פון געדאַנקען —
 אַן אַפּאַריזם צי אַ קאַלאַמבור:
 דערן ושטייט שוין לאַנג הינטערן פּלאַנקען
 פון אַ פאַרענדיקטער קולטור.
 ער לערנט דעם אַראַבער דענקען
 און ליולקעמאַנען פירט ער אויך
 אין פּילאָסאָפּיש-בלויען רויך
 פון וואָס נאָר הערן-און-געדענקען !
 און אומעטום איז זיסע שרעק !
 שפּענגלער, קייזערלינג און לאַסקער-שילער —
 די ווערטער שפּרינגען, ווי די בעק,
 כאַטש ס'פּליסט דאָס מידע בלוט שוין קילער. (ז' 27)

עס איז געוויס אַן איינזייטיק בילד, אַ בילד פון איינעם, וואָס העט און זעט פאַרויס נאָר דעם חורבן פון דער היינטיקער קולטור; דאָך קומט עס ניט צו די גראַבע האַמעטנע רייד, וועלכע מיר זיינען געוויינט צו הערן פון פּראַעטקולטניקעס. ווען זיי רירן-אָן די טעמע: „קולטור“. עס איז דאָ אַ ראַפּינירטקייט — כ'האַב שיר ניט געזאָגט, אַן אינטעליגענטיש-„אייראָפע-אישע“ ראַפּינירטקייט — אין דעם סאַרקאַזום, מיט וועלכן קולבאַק „זעט שוין אַנקומען די יאַרן, ווען יעדער האַנטעך זיין וועט אויסגענייט מיט

געטעס וואָרט, — אַ צאַרט באַגלייט פון צוויי מיליאָנען דייטשע שפּאַרן“
(ז' 55).

עס איז ניט איציק פעפּער, עס איז משה קולבאַק, געדענקען מיר, ווען
מיר הערן, ווי שאַרף ער הוּזקט פון די —

...יואוועלירער
פונעם וואָרט. נשמהקער. כלירזמרים
און בעל־בכיס, וואָס האָבן זיס
אַזוי געמאַכט דעם מיטאַג פון קייסאַרים. (ז' 56)

און אויך אין דער צווייטער העלפט, וואו ער גיט אונדז אַן אַנצוהערעניש
אויף דעם צווייטן דייטשלאַנד, דעם דייטשלאַנד פון דער רעוואָלוציע, איז
ער אַ קינסטלער, ניט קיין אַגיטאַטאָר. ער מאַלט, ער רעדט ניט:

— — — — —
דאָ קלעפט מען די לעצטע פּלאַקאַטן,
דאָ בייט זיך אַן אַרבעטער־וואַך ;
און צווישן די שייגען, וואָס שטרייפן
די פּלעצער אַדורך און פאַרביי, —
אַן אַרבעטער זיצט מיט אַ פייפע
אויף אַן איבערגעקערטן טראַמוואַי. (ז' 72)

און אין אַט דעם בילד פון דעם אַרבעטער, וואָס זיצט מיט דער פייפע
אויפן איבערגעקערטן טראַמוואַי, איז דאָ מער רעוואָלוציאָנער־דיכטערישער
אויפרייס־שטאַף, ווי אין הונדערטער לידער־פּראַקלאַמאַציעס.
ניט אומעטום איז קולבאַק אַזוי אינטענסיוו. אַזוי שטאַרק און קלאַר,
אַבער גאַנץ אַפּט זעען מיר ביי אים זוי, „אויפן האַריקן בויך ליגט דער
צאַרן“ (ז' 80) און מיר הערן, ווי „ס'כליופּעט פון יעדן אַרקעסטער דער
הייסער, צעיושעטער מעש“ —

דער פויק ווי אַ בער אין אַ נאַרע,
די טעלער — בלוזן שרייאַקער האַס,
און ס'גיסט זיך אַ ברייטע און קלאַרע
די לאַנגזאַמע שנאה פון באַס.
און פּלוצלונג — אַ שטילקייט ביז גרויל.
אַ זאַלפּ. אַ באַפעל. מענטשן ליגן.
ס'האַט אַ שטראַם געטאַן בלוט פון אַ מויל...
דער טויט... אַ מיליאָן האַט געשוואַגן. (ז' 83)

און כאַטש ער שווייגט, דער מיליאָן, נאָך איצט אויך, פילן מיר, פונ-

דעסטוועגן, די מאַכט פון אמת, נישט קיין רעוואָלוציאָנערע מליצה, ווען מיר
לייענען צום סוף פון דער פּאָעמע :

ביי נאַכט. אויף די סקווערן און ראַגן
אַ דעמאָנסטראַציע זאַלבעפּערט :
אייראַפּע, אייראַפּע, מיר טראַגן
פאַר דיר אַ גרויסן שווערד.
אויף געלעגערס ניט פאַרבעטע
דו זיגדיקסט, אַלטע סדום,
אַראָפּ מיט בעטהאַווען און געטע
און מיט דעם קעלגער דאַם !
די ווייטע הימלען גרויען,
מיר ווערן גרוי פון דעם ;
מיר — לעצטע וועלף, וואָס וואַיען
אין די חורבות פון אַ סיסטעם. (ז' 89)

מיר פילו אין די שורות און אין דער גאַנצער פּאָעמע — ניט קיין
דעקלאַמאַציע, נאָר אַן אמת, דעם אמת פון פּאָעזיע. מיר פילן, אַז דאַס,
וואָס האָט קולבאַק, לויט זיין אייגענעם ווידוי, „קראַנק“ געמאַכט — „גע-
וואַגטקייט, יוגט־ברויז און העזה, אַ ביסל בלאַק, אַ ביסל שאַפּענהויער,
קבלה, פּרץ און שפינאַזא, און אויסגעוואַרצלטקייט, טרויער, טרויער, טרויער“,
— איז אים אויך צו ניץ געקומען. מיר פילן, אַז די קולטור, וועלכע ער
האַט אויסגעלאַכט, האָט אים געהאַלפּן און געלערנט זי אויסצולאַכן. מיר
פילו אויך, אַז ער האָט קלאַר געזען דער „דייטשער לבנהס שטרענגע
שיין, אַ פּראַפּיל אַן הומאַר“, — אַ דאַנק זיין הומאַר, — דעם הומאַר, וועלכער
איז אין רעוואָלוציאָנערער דיכטונג אַזאַ זעלטנקייט.

„רעוואָלוציאָנערע פּאָעזיע“

א

רעוואָלוציאָנערע פּאָעזיע דאַרף ניט צונויפֿ-

געמישט ווערן מיט פּאָעטישער רעוואָלוציע. דער רעוואָלוציאָנער פון דער פּאָעזיע דריקט זיך אויס אַליין, זיין אייגענע, וועלט־איבערקערנדיקע, פּער־זענלעכקייט; דער פּאָעט פון דער רעוואָלוציע איז אַן אויסדרוק פון דער רעוואָלוציאָנערער סביבה, וואו ער לעבט. יענער איז אַ טיף־אינדיווידועלע, דער — אַ געזעלשאַפטלעכע דערשיינונג. יענער ווייזט זיך אָפּט אין צייטן פון פּאַרגליווערטקייט, פון טיפּן קאַנסערוואַטיזם, און ער איז אַן אַנזאָג פון רעוואָלוציעס, וואָס וועלן ערשט קומען; דער איז אַ כּוואַליע פון אַ ים, וואָס איז שוין אויפגעשטורעמט געוואָרן.

און אָפּט איז ער בלויז שוים פון דער כּוואַליע.

אָפּט איז דער אַזוי גערופענער רעוואָלוציאָנערער פּאָעט נישט נאָר ניט קיין פּאָעט, נאָר אַפילו קיין רעוואָלוציאָנער אויך ניט. אַט ליגט פאַר מיר אַן אויסגאַבע פון „אַרוסישן פּראַלעטקולט“: האַמען־קלאַנגען פון חיים גילדין. איז עס אַ מיש־מאַש פון פּוּסטע רייד און ניי־מאַדישע מליצות, און אויב עס האָט „זוכה געווען“ אַרויסגעגעבן צו ווערן פון דעם „אַרוסלענדישן פּראַלעטקולט“, איז עס זיכער נאָר דערפאַר, וואָס עס איז פול מיט שוים פון רעוואָלוציע. נאָר דערפאַר, וואָס עס האָט דעם אויסזען פון „פּראַלעטאַרישער פּאָעזיע“.

ביז אַקטאַבער, 1917, איז דער חוב פון „רעוואָלוציאָנערע פּאָעטן“ געווען צו באַזינגען דעם קאַמף פון פּאַלק; נאָך אַקטאַבער איז געוואָרן אַ מאַדע

צו באַרימען זיך מיט זיג, דער רבי האָט געהייסן פריילעך זיין. און חסידים פון ה' גילדינס מין האָבן געטאָן, וואָס דער רבי האָט געהייסן. זיי האָבן פאַרלייגט די הענט אין די רויטע גאַרטלעך און געפראָוועט רעוואָלוציאָנערע דבקות :

באַפרייער הייליקע פון קייט און ענדעלכקייט,
טריאומפיש גייען מיר פון לאַנד צו לאַנד.
אויף טראַגען וועלטישע מיר זאלבן שקלאַפן
מיט שלאַכטן־בראַנד.
זיי פריילינג־דונערן מיר שווינדן וועקנדיק,
סאַמומען פלאַטערן אין אונדזער הייך.
און בליטן דופטיקע פון קינפטער (?) הערלעכקייט
פאַרוואַרצלט האָבן זיך אין אונדזער תוך.
פון אַלע פּאָליסן ביז ריפ און חורבן־אַש
טריאומפיש גייען מיר פון זיג צו זיג,
און פלאַצן מירטן,
און קוויקן מירטן
מיט טוי מיט בלוטיקן פון שווערן קריג.

נ. אויסלענדער, וועלכער איז געווען, ווי עס ווייזט, אַליין אויפן „רויטן פּראָנט“, האָט אָנגעשריבן אַ ביכעלע מלחמה־לידער (פּראָנט, קיעוו, 1921), איז דאָרט אויך פאַראַן ווינציק פּאָעזיע, אַבער עס איז נישטאָ קיין געמאַכטע פרייד, קיין קאָזיאָנע הוראַ־געשרייען. נ. אויסלענדער איז ניט קיין „פּראָ־לעטקולטניק“, איז ער נישט מחויב צו מאַכן זיך פריילעך. ער האָט נאָר סתם אַזוי געמאַכט פּערזן פון „פּראָנט“. די „פּראָלעטקולט־לייט, אַבער, — זיי קאָנען אַנדערש ניט, ווי גיין „טריאומפיש“ פון זיג צו זיג, זיי שפילן זיך מיט „סאַמומען“ און וואַרפן זיך אום מים „פריילינג־דונערן“: דער רבי האָט געהייסן פריילעך זיין.

אומעטיק — זאָגט דער נייער רבי, דער „פּראָלעטקולט“, — איז די בורזשואַזע אינטעליגענץ, די אינטעליגענץ פון דער אַלטער, חרובער, אונ־טערגייענדיקער וועלט. איר וועלט איז פול מיט קראַנקע חלומות, מיט נאַנג־דיקע בענקענישן נאָך די אַלטע גוטע צייטן. זי גלייבט צו זיך אין דער צור־קונפט, זי איז זאָט, איבערגעזעטיקט אין דער קעגנוואַרט און זי שרעקט זיך פאַרן טויט. דעם פּראָלעטאַריאַט, דערהויפּט דעם רוסישן, דעם רעוואָלוציאָ־נערן, דעם טריאומפירנדיקן, איז פרעמד אַזאַ מידע, אַזאַ קראַנקע אַזאַ „דעקאַדענטישע“ פּאָעזיע. אין דער פאַרגאַנגענהייט האָט ער ניט נאָך וואָס צו בענקען. דער טויט שרעקט אים ניט. ער איז פאַרשיכורט פון גלויבן

און ווילדן לעבנסדורשט. פריש, רויט בלוט רינט אין זיינע אָדערן, איבער זיין דרייסטן קאָפּ פּלאַטערט די צוקונפּט־פּאַן. און איר רויטער, רייצנדיקער קאַליר מוז שוועבן אויך פאַר די אַייגן פון דעם „פּראַלעטאַרישן פּאַעט“. ער טאַר זיך נישט קלאַנג, ער דאַרף ברומען ווי אַ לייב... אַזוי זאַגט דער „פּראַלעטקולט“. און די, וואָס ווילן ביי אים אויסנעמען, די אַלעריי גילדינס, מוזן דעקלאַמירן :

כ'בין אַ קינד פון יענעם לאַנד,
וואו אַלע הייסן חבר
אַז'וו;
כ'בין אַ קינד פון יענעם לאַנד,
וואָס שרפעט אַלע צוימען
אַז'וו.

כ'בין אַ קינד פון יענעם לאַנד,
דעם העזהדיק דערוואַכטן,
וואו מאַמעס וויגן קינדער איין מיט אינטערנאַציאָנאַל,
פאַרשלעפּן (?) זיי מיט מעשהלעך פון פּערעקאָפּער שלאַכטן.
וואו קאַמונאַרן העלדישע דאָס לעבן האָבן אויפגעהויכט, ווי מעטעאָר אין פּאַל.

כ'בין אַ קינד פון יענעם לאַנד,
וואָס מעכטיקט זיך אין פּלאַקער,
וואו יעדע רגע שוואַנגער איז מיט אייביקייט און פּראַכט.

כ'בין אַ קינד פון יענעם לאַנד,
וואָס שמעלצט דעם שווערד אויף אַקער
און חלומט אויס אַ צויבער־וואָך
אין שלאַכט.

עס מאַכט ניט אויס, וואָס יעדן רעוואָלוציאָנער, וואָס ווייס דעם גרויסן, איינפאַכן אמת פון רעוואָלוציע, און יעדן רויט־אַרמיער, וואָס איז געווען אין שלאַכט און האָט פאַרזוכט דעם טעם פון שלאַכט, מוזן זיין דערווידער די אַלע מליצות, און די שיינע רייד וועגן „קאַמונאַרן העלדישע“ מוזן האָבן אין זייערע אויסגעמאַטערטע אויערן פּונקט אַזאַ פּאַלשן קלאַנג, ווי עס האָבן געהאַט די סקאַרבוואַוע פּאַטריאַטישע לידער בעת דעם וועלט־קריג, — עס מאַכט נישט אויס, אַבי עס טריאומפּירט „טריאומפּיש“ די פּראַגראַם פון „פּראַלעטקולט“, די פּראַגראַם פון מונטעריקייט און פּראַלעטאַרישער מאַכט. „פּאַעזיאַ ראַבאַטשעוואַ אודאַראַ“ — אַזוי האָט גערופן זיינע לידער איינער פון די ערשטע „פּראַלעטאַרישע פּאַעטן“ אין רוסלאַנד, גאַסטיוו, —

און עס איז אוועק אַ סדרה פון האַמער־קלעפּ, האַמער־קלאַנגען, מאַשין־הימנען, פּאַבריק־אַדעס.

די מאַשײַנען אין די האַלב־הרובע פּאַבריקן האָבן שטיל געזשאַווערט, די האַמערס האָבן זיך געוואַלגערט אויף דער ערד, פּאַריתומטע, דער פּראָ־ לעטאַריאַט איז געווען אויפן פּראָנט אַדער ער איז, נעבעך, געלאָפּן אין דאָרף זוכן אַ פּאַר קאַרטאַפּל — און דער „פּראָלעטאַרישער פּאָעט“ האָט דערווייל געהודזשעט און געפּייפט ווי די פּאַבריק־טרובעס, געמאַטערט זיך נאַכצומאַכן דעם ריטם פון האַמערס, וואָס שמידן אַנגעגליטע אייזן, און געזונגען הימנען דער מאַשין.

צווישן די רוסן זיינען געווען גראַד אַ פּאַר, וואָס האָבן עס ניט שלעכט געמאַכט (עס איז דאָך שוין, אגב, געווען אַן עמיל ווערהאַרן און אַנדערע גוטע רביים). אָבער אונדזערע שנעל־פּראָלעטאַריזירטע טאַנדעטניקעס, ווען זיי האָט זיך פּאַרגלוסט צו שרייבן לידער דווקא בנוסח „פּראָלעטקולט“, האָבן זיי, נעבעך, קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט, ווי צו שיטן מיט סתם גראַמען אַזוי אין דער וועלט אַריין:

ביי שטיצער,

ביי טיגל,

ביי ריונמאַשינען

אַנטבליזן די ברוסט,

און די אַרבל פאַרשאַרצט

וויגן זיך אייליק געשטאַלטן,

געשטאַלטן,

פון שטיב און פון סאַזשע פאַרשוואַרצט.

צעשווינדלטע פייפן די אייזערנע וואַלן,

ווי פליגל אַנצאַליקע פּלאַטערן הענט.

עס קייניגט דער אימפעט אויף מוסקול און האַמער,

און פּיבערט די שויבן און ווענט

אַזױ, אַזױ.

ווי אַזוי איז עס רעכט געווען ביי דעם „אַלרוסלענדישן פּראָלעטקולט“ צו דרוקן אַזוינע פּוסטע רייד ? פשוט, ער האָט קיין אַנדער ברירה נישט געהאַט. אַז מען זױל שאַפן קינסטלעך „פּראָלעטאַרישע פּאָעזיע“, מוז מען זיך באַנוגענען מיט אַזעלכע פּראָדוקטן ווי גילדינס „האַמערקלאַנגען“. די מער אַדער ווינציקער באַגאַבטע יידישע ליריקער אין רוסלאַנד האָבן זיך ניט געוואַלט אַריינלאָזן אין „פּראָלעטאַרישער פּאָעזיע“.

ב

אימיניקע פון זיי האָבן געפרוואוט שאַפן „רעוואָלוציאָנערע פּאַעזיע“. און אויך דער דאָזיקער פּרוואו אין ניט שטאַרק געלונגען. די דאָזיקע יונגע דיכטער האָבן אַריינגעבראַכט אין דער יידישער פּערזן־קונסט נייע ריטמען, נייע פּאַרמען, אַ נייע שפּראַך. זיי האָבן צעשטערט די גאַנצקייט פון דער פּאַררעוואָלוציאָנערער יידישער דיכטונג אין רוסלאַנד. זיי האָבן איר פעלד צעאַקערט און פּאַרזייט ערטערווייז קערנדלעך, וואָס וועלן אויפגיין, אַרויס־שפּראַצן און געבן פּרוכט. אָבער איך רייך דאָ ניט וועגן זייערע קינסטלערישע אויפטוואַנגען און עקספּערימענטן. מיך אינטערעסירט דאָ דער געזעלשאַפּט־לעך־רעוואָלוציאָנערער אַדער, אויב איר ווילט, „באַלשעוויסטישער“ מאַטיוו, וואָס איז אַריינגעבראַכט געוואָרן אין דער יידישער פּאַעזיע דורך זיי. דער דאָזיקער מאַטיוו איז ביי זיי ניט טיף און, פּראַסט גערעדט, ניט גענוג אויפריכטיק. ער איז ניט מער ווי אַ וואַריאַנט אויף דעם ניגון פון „דער רבי האָט געהייסן פּריילעך זיין“.

דאָס צייגט די „זאַמלוג פון רעוואָלוציאָנערער ליריק אין דער נייער יידישער דיכטונג“, וואָס עס האָט צונויפגעשטעלט ע. קאַרמאַן אונטערן נאָמען אין פּייערדיקן דויער (מלוכה־פּאַרלאַג, קיעוו, 1921). דער גרעסטער טייל לידער, וואָס זיינען אַריין אין דער זאַמלונג, זיינען גאַר אין גאַנצן פּרעמד דעם רעוואָלוציאָנערן מאַטיוו אין דעם פּאַליטישן און געזעלשאַפּטלעכן זינען פון וואָרט. זיי זיינען באַשאַפּן געוואָרן אין דער אַטמאָספּערע פון דער רוסישער רעוואָלוציע. אָבער די ווירקונג פון דער רעוואָלוציאָנערער אַט־מאָספּערע איז אַ סתירה־דיקע: בעת איינע מאַכט זי מוּנטער און קאַמפּט־לוסטיק, וואָרפט זי אויף אַנדערע אָן אַ שווערע מידיקייט און אַ טרויער. אין דעם גרעסטן טייל לידער, וואָס זיינען אַריין אין דער „זאַמלונג פון רעוואָלוציאָנערער ליריק“, איז דאָ בלויז מידיקייט און טרויער. מוּנטערקייט פילט זיך אין אַ קליינער צאָל פּערזן, און אויך אין זיי איז זי זעלטן־ווען עכט:

בראַנד און פייער, גלי דעם שווערד !
 ס'הייליקט זיך אין קאַמף די ערד !
 יונג דער מענטש — אַ נייער ווערט !
 דייטער, אויפן פּערד, אין וועג !
 ס'קומען אָן די נייע טעג !
 אַלטע — גייט אַוועק !

שרעק און צאָרן ! בלוט און מוט !
 אַאַזײַוו.

(מ. באַדערנאָן)

מיר פילן ניט קיין שרעק, מיר פילן ניט קיין צאָרן. עס איז מיטאָ קיין בלוט און ביטאָ קיין מוט. מיר פילן עס ניט, מחמת דער, וואָס האָט צונויפגעקליבן די אַלע ווערטער און אויסרוף־צייכנס, האָט זיי אַליין ניט געפילט.

און ניט נאָר דער שוימיקער מ. בראַדערזאָן. אויך דער שטילער און טיפערער מ. קולבאַק נעמט אונדז ניט, ווען ער צעשרייט זיך :

אַ ריז אַ פאַרבולטיקטער טראַגט אונדז אַצינד זיינע גילדענע לוחות |
 איינאיינציקע רוסלאַנד, דער ליכטיקער וועג פאַר באַפרייאונג,
 זאָל פאַלן אויף גרויע רואינען דיין שטראַלדנע זון פון באַנניאונג |
 אַ ריז אַ פאַרבולטיקטער טראַגט אונדז אַצינד זיינע גילדענע לוחות |

דער איינציקער, וועמען עס געלינגט אַמאָל צו שאַפן אַן אילוזיע פון „רעוואָלוציאָנערן מוט“, איז דוד האַפּשטיין. זיין „פּראָצעסיע“ איז אַ לעבע־דיק, כאַטש ניט קיין הייס, ליד פון רעוואָלוציע. אָבער אויך ער איז אין דעם גרעסטן טייל רעוואָלוציאָנערע לידער זיינע דעקלאַמאַטאָריש :

ניט גראַז פון וויסעניש, אַ, גיין |
 נאָר שטראַלן פון באַגינען
 צעשפּראַצן זיך פון יעדן שטיין
 אויף דיינע ליכטיקע רואינען, —
 אַ, מאַסקווע־שטאָט | דער שענסטער טרוים
 פון אַלטע, בלינד־פאַרליבטע זין פון דיינע,
 איצט ווערט באַוואַרט |
 אַ, מאַסקווע־שטאָט ! אַ, דריטער רוים |
 אַאָז'וו.

די רוסישע רעוואָלוציע האָט זיכער געהאַט אַ ווירקונג אויף דער יידישער פּאָעזיע, אָבער אויב אין איר איז אויפגעקומען עפעס רעוואָלוציאָ־נערישס, איז עס אין אינדיווידועל־פּסיכאָלאָגישן און קינסטלערישן, ניט אין פּאָליטישן און געזעלשאַפּטלעכן זינען פון וואַרט. די פּאָליטישע און געזעל־שאַפּטלעכע רעוואָלוציאָנערישקייט פון דער יידישער פּאָעזיע, וואָס קומט פון רוסלאַנד, איז אַ געמאַכטע.

(1923)

א. קיפניס —

„חדשים און טעג“

דער דערציילער נייטיקט זיך מער ווי דער ליריקער

אין א געוויסער איינגעשטעלטקייט און פעסטקייט פון לעבנס-שטייגער. האָט די פראָזע אין דעם צערודערטן לאַנד, אין דעם לאַנד פון איבערקערענישן, אַ ביסל פאַרשפּעטיקט. און אויך די שטילע מרידה קעגן דעם רעוואָלוציאַנערן שאַבלאַן האָט זיך אין דעם עפּישן טייל פון דער יידישער ליטעראַטור אין סאַ-וועטן-רוסלאַנד אָנגעהויבן שפּעטער, ווי אין דער לירישער פּאַעזיע, אָבער זי האָט זיך אָנגעהויבן אויך דאָרט, און איר קלאַרסטער און קענטסיקסטער אויס-דרוק איז אין קיפּניסעס חדשים און טעג, אַ כראַניק, קאַאפּעראַטיווער פאַרלאַג „קולטור-ליגע“, קיעוו, 1926.

די „כראַניק“ פון אי. קיפּניס האָט זיך געוויזן אויף דער וועלט מיט אַ שמירה — אַ פאַררעדע פון דעם מאַרקסיסטישן קריטיקער י. נוסיןאָוו, וועל-כער האָט זיך, נעבעך, געמיט און געמאַטערט צו פאַרענטפּערן די „ניט-פראַלעטאַרישקייט“ פון דעם יונגן דערציילער. אָבער די קמיע האָט ניט געהאַלפּן. קיפּניס איז, אין איינעם מיט זיין קריטיקער, באַשולדיקט געוואָרן אין „יידישיסטישער קליינבירגערלעכקייט“, אין שלעפּן צוריק צו „קאַס-רילעווקע“ אד"גל (זע שטערן, מינסק, דעצ., 1926). קיפּניס האָט, לויט י. בראַנשטיין, אַ פאַרשטייער פון דער שטרענג-קאָמוניסטישער קריטיק, גע-דאַרפט שרייבן וועגן זיין שטעטל סלאַוועשנע אַזוי, אַזאַן עקל זאָל אַרומ-כאַפּן דעם לייענער פון אַטאַ דעם שטעטלדיקן פּרייטאַג מיט די קיכל מיט צימערניג און פון אַטאַ דער אידיליע פון האַניג-חודש ביי דעם יונגן פאַר-פאַלק, אַזוי, אַזוי. קיפּניס האָט, אָבער, געמאַכט אַזוי, אַז אַן אידילישער

תמימותדיקער חן זאל ליגן אויסגעגאסן" אויף דעם יידישן קליינשטעטל — איז עס ניט קיין מרידה?

אפילו דוד בערגעלסאָן, וואָס אים איז זייער שטאַרק געפעלן קיפניסעס „זעלטן טאַלענטפול בוך“, האָט, כדי צו פאַרהיטן זיך פון אַ חשד אין „קליינ-בירגערלעכקייט“, געהאַלטן פאַר נייטיק אַ שטראַף צו טאָן (אין מינסקער אַקטאַבער) דעם העלד פון דער „כראַניק“, פאַר וואָס „אין זיין גאַנצן באַנעמען זיך, אין זיין גאַנצן קוק און רעאַגירן אויף די געשעענישן איז ניטאָ קיין זכר פון קיין אַרבעטער אין 1918-1919“.

אַנטקעגן וואָס דערצייל איך דאָס? אַנטקעגן דעם, אַז אין דער יידיש סאָוועטישער, אַזוי ווי דער רוסישער, ליטעראַטור איז שוין פאַראַן פלאַץ איך פאַר „בורזשאַווע“, נישט נאָר פאַר „פראַלעטאַרישע“, ריכטונגען? אַ, ניין, ווען קיפניסעס חדשים און טעג זאל באַמת זיין „קליינבירגערלעך“ און „שלעפּן צוריק צו קאַסרילעווקע“, וואָלט עס אינטערעסירט דעם פּובליציסט, דעם, וואָס מעסט אַלץ, און אויך ליטעראַטור, מיט דער מאָס פון „פּאָליטיק“ און געזעלשאַפטלעכקייט. פאַר אַ קריטיקער פון ליטעראַטור וואָלט אַזאָ ווערק נישט געהאַט קיין באַדייטונג. פון ליטעראַרישן שטאַנדפּונקט איז אַ בוך, וואָס זיין גאַנצער זין ליגט אין זיין „קליינבירגערלעכקייט“, פּונקט אַזוי ווייניק ווערט, ווי אַ שרייבער, וואָס איר איינציקע מעלה איז — „פראַלעטאַריש-קייט“. אויב אין ראַטן-פאַרבאַנד ווערט איצט געשאַפּן אויף יידיש אַ ליטע-ראַטור, דערהויפּט אַ לירישע ליטעראַטור, וואָס האָט אַ געוויסע באַדייטונג, איז עס דערפאַר, וואָס די בעסערע פאַרשטייער אירע זיינען אַ סך מער ווי „פראַלעטאַריש“. דערפאַר, וואָס הינטער אַ טייל פון זייערע „צייט-מאַטיוון“ שטעקט עפעס מער דויערנדיקס. און אויב עס לוינט זיך אַפּצושטעלן אויף קיפניסעס חדשים און טעג, איז עס נאָר דערפאַר, וואָס אָט די „כראַניק“ איז אין תּוך פּונקט אַזוי ניט „קליינבירגערלעך“, ווי זי איז ניט „אַרבע-טורעריש“.

אַמת, דער מאַטעריאַל פון דער „כראַניק“ איז אַ קליינבירגערלעכער און אַ קליינשטעטלדיקער, אָבער נאָר זייער אַ פּרימיטיווער סאַרט לייענער אָדער פאַרטיילייענער (וואָס איז איינע און די זעלבע זאָך) קאַן מילנען, אַז ווי באַלד אַ שרייבער מאַלט אַ געוויסן שטייגער לעבן ניט אַזוי, אַז „אַן עקל זאל אונדז אַרומכאַפּן“, נאָר, פאַרקערט, מיט אַ שמיכל און מיט הומאַר, הייסט עס, אַז ער שטעלט אים אַרויס פאַר אונדז ווי אַ מוסטער און וויל, מיר זאלן זיך אומקערן צו אים. נאָר אַ לעזער, וואָס זעט און זוכט אומעטום פראַפּאגאַנדע אָדער אויפקלערונג, וועט מאַכן אַזאָ מין אויספיר.

א ליטעראריש-דערצויגענער און ניט דעמאגאגישער לעזער וועט פארשטיין, אַז א. קיפּניס „שלעפט אונדז ניט צוריק קיין קאסרילעווקע“, פונקט אזוי ווי ער פירט אונדז ניט קיין מאַסקווע. ער לאַזט איבער ביידע זאַכן — אי דאָס „שלעפּן“, אי דאָס „פירן“ — פאַר אַנדערע. זיין עובדה — ווי די עובדה פון יעדן שרייבער — איז צו ווייזן אונדז די וועלט — אַדער אַ טייל פון דער וועלט — אזוי, ווי ער זעט זי. זיין שטרעבונג איז צו שאַפן עפעס אַזוינס, וואָס זאָל האָבן אַן אינטערעס פאַר אַלע די, וואָס פאַרשטייען און פילן ליטעראַטור. אַלץ איינס, ווער זיי זיינען, — סלאָוועשנער, מינסקער אַדער מאַסקווער.

און ווען איך זאָג עס, האָב איך אין זינען די „כראַניק“, אין גאַנצן גענומען, נישט איינצלע שטעלן אין איר. איינצלע שטעלן אירע שטאַמען פון דער אַדער יענער (דאָס רוב פון דער סאָוועטישער), „אידעאָלאָגיע“. אָבער דאָס זיינען אויסנאַמען. בכלל האָט דאָס ווערק חדשים און טעג ניט צו טאָן מיט געזעלשאַפטלעך-אידעאָלאָגישע שטרעבונגען — און דערפאַר איז עס, איינגנטלעך, אַזאַ ניס און אַזאַ אויפטו אין דער סאָוועטיש-יידישער ליטעראַטור. אין דער ליטעראַטור, וואו מען האָט זיך צוגעוויינט אַרויפ-צוצוויינגען אויף יעדן שרייבער אַ פּאָליטיש-געזעלשאַפטלעכע אַריענטאַציע.

א. קיפּניס איז פּריוואַט אַוודאי אַ טרייער סאָוועטישער אונטערטאָן (מען זעט עס אויך פון אייניקע אויסדרוקן זיינע), אָבער אין זיין „כראַניק“, אַ חוץ אין אַט די עטלעכע צופעליקע אויסדרוקן, „אַריענטירט“ ער זיך קינסטלעריש-פּסיכאָלאָגיש, ניט פּאָליטיש-געזעלשאַפטלעך. דאָס הייסט: — אים אינטערעסירן די אינעווייניקסטע, מער דויערנדיקע, עלעמענטן פון לעבן, ניט די פאַריבערגייענדיקע פאַרטייאישע מאַמענטן-אויפגאַבעס.

דאָס, וואָס זיין העלד, אייניק-לייב דעם גאַרבערס פון סלאָוועשנע, איז אַן אַרבעטער, אַ בעל-מלאכה, האָט נישט פאַר אים קיין גרויסע באַדייטונג. עס איז אויך נישט איבעריק וויכטיק דאָס, וואָס ער לעבט אין אַ פאַרוואַרפענעם קליינשטעטל. דאָס אַלץ איז, ווי געזאָגט, נאָר דער מאַטעריאַל, דער גוף פון דער געשיכטע. די נשמה איז די יינגלשקייט פונעם העלד און זיין יינגלשע פאַרליבטקייט אין בוזין. ווי זעט אויס די וועלט, ווען מען קוקט אויף איר מיט די אויגן פון אַ יונגן גליקלעך-פאַרליבטן פאַר-פאַלך? ווי זעט אויס די היים, דאָס שטעטל, די מלחמה, די ווייטע רעוואָלוציע, די נאָענטע, שוידערלעך נאָענטע, פאַגראַמען, ווען מען קוקט אויף זיי מיט אַזעלכע אויגן? אַט דאָס איז די הויפט-פּראָבלעם פון דער „כראַניק“.

וועט מען זאָגן: רעוואָלוציאָנערן, יונגעלייט אין דעם יאָר 1919 אין

סאָוועטן-רוסלאַנד, באַטראַכטן נישט אַזוי די וועלט, האָבן ניט קיין צייט צו פירן אַזעלכע סאַרטן ליבעס, האָבן ניט קיין געדולד צו אַזעלכע סאַרטן אידיליעס — איז עס אַוודאי אמת. און איך באַנעם זייער גוט, פאַר וואָס דעם אַקטיוון קאָמוניסט מוז זיין פרעמד אַט דאָס בחורל מיט זיינע אַלע ניט־רעוואָלוציאָנערע איבערלעבענישן. דעם אַקטיוון קאָמוניסט אַרט בכלל ניט קיין זאָך, אַ חוץ זיין פאַרטייטעטיקייט. פאַרשטיי איך, פאַר וואָס דעם לעזער, וועלכער זעט גאַרנישט אַ חוץ רעוואָלוציע, מוז זיך דאַכטן, אַז דאָס יינגל (און דער שרייבער, וואָס גיט זיך אָפּ מיט אים) איז דאָ, אין דער אַטמאָספּערע פון פּאָליטיק און „פאַרטייאָנפירונג“, אַ פרעמדער, אַן איבע־רואיקער און גאַר אומזיסט פּלאַנטערט ער זיך צווישן די פּיס. די רעוואָלוציע דאַרף אים נישט. ער איז גאַר אַ שטער פאַר איר. דאָס איז אמת. אָבער... רעוואָלוציעס, אַפילו די גרעסטע, דויערן נישט לאַנג. דער שטורעם ווערט איינגעשטילט (ער איז שוין איינגעשטילט געוואָרן אויך אין פּס"ד) — און עס זיינען ווידער דאָ אידיליעס פון פאַרליבטע פּאַרלעך, נישט נאָר „אַגייט־קרייזלעך“ פון „פּיאָנערן“ און „קאָמוינג“. די אידיליעס טרעפן זיך אין סלאָוועשנע און (אין אַן אַנדער פּאַרם) אויך אין גרעסערע שטעט. זיי זיינען געווען אין 1919 און וועלן זיין מסתמא (אין אַן אַנדער פּאַרם) אויך אין 1990, אויב זיי וועלן אויף אַ וויילע ניט געשטערט ווערן פון עפעס אַ מלחמה אָדער אַ רעוואָלוציע. וואָרעם עס איז ניט „רעוואָלוציאָנער“ און עס איז ניט „רעאַקציאָנער“ — עס איז מענטשלעך צו זיין אַ פּריילעך פּאַרליבט בחורל און צו קוקן אויף דער גאַנצער וועלט מיט פּריילעכע, יינגלש־פּאַרליבטע אויגן. עס איז מענטשלעך — און עס האָט אַ מענטשלעכן — און ממילא אויך אַ קינסטלערישן — ווערט, אויב עס איז קינסטלעריש אויסגעדריקט.

איז א. קיפניסעס „אידיליע“ קינסטלעריש? אַט דאָס איז די פּראַגע.

איך וואָלט נישט געענטפּערט אויף איר יאָ מיטן פּולן מויל, אַן קיין שום רעזערוואַציעס. איך וואָלט עס ניט געטאָן צוליב צוויי וויכטיקע פּונקטן, וועלכע שטעלן מיך ניט אין גאַנצן צופרידן. כ'מין, ערשטנס, דעם אַלגע־מיינעם טאָן פון דער זאָך, און צווייטנס, די שפּראַך.

דער טאָן וואַקלט זיך צווישן כראַניק און ליריק. דער לירישער עלע־מענט וועגט איבער, און איז תוך איז עס ניט קיין „כראַניק“, נאָר אַ ליריש־אויטאַביאָגראַפישע דערציילונג, אָבער עס זיינען דאָך דאָ אין איר ריין־פאַק־טישע מיטטיילונגען, וועלכע בלייבן אַזוי רוי, נישט פאַרדייט. זיי בלאַנדזשען אַרומ, אַזוי ווי וואַלקנדלעך איבער אַ זומערדיקן הימל, און גאַר ביי די ברעגן זיינען זיי דורכגעלויכטן פון די זון־שטראַלן. א. קיפניס איז באַגאַנגען

א פעלער, וועלכן עס באגליינען אפט יונגע, נאך נישט קיין געניטע שרייבער: —
 ער האט זיך געשטעלט צוויי אויפגאבעס, אַנשטאַט איינער. ער האט אונז
 געוואלט געבן אי אַ ריין כראָניקאַלישע באַשרייבונג פֿון אַ גאַנץ באַשטימטן
 אָרט אין אַ גאַנץ באַשטימטער צייט, אי אַ שטיק פֿאַרליבטע ייִנגלשקייט —
 אַ שטיק מענטשלעכקייט, וועלכע איז ניט שייך דווקא צו דעם אָרט און צו
 דער צייט. דאָס האָט געשטערט צו דער איינהייטלעכקייט פֿונעם מאַטעריאל
 און דערהויפּט פֿונעם אַלגעמיינעם טאָן, אין וועלכן דער מאַטעריאל איז
 באַאַרבעט געוואָרן.

און אַט דאָס פעלן פֿון איינהייטלעכקייט שפּירט זיך אויך אין דער
 שפּראַך פֿון אי. קיפּניס. בכלל איז זי פֿריש, געזונט און שלום עליכמדיק־
 פֿאַלקסטימלעך. בכלל איז זי וואַרצלדיק־ייִדיש און ניט איבערגעזעצט פֿון
 רוסיש, ווי די פּראָזע פֿון דעם גרעסטן טייל ייִדישע שרייבער אין ראַטן־
 פֿאַרבאַנד. אָבער אין איינצלנע שטעלן האָט זי עפּעס אין זיך אַ צומיש
 פֿון פּרעמדקייט, פֿון שעטנז. ער שרייבט: „ביי הערשלען איז אַ ברייטע,
 ציגל־קאַלירענע באַרד. אַפּילו אַ ביסל אַ שטרענגע, אָבער אַ גאַנץ אַרנט־
 לעכע; טשעפעט אים ניט — ווייזט זי אויף איר הערשלען — און ער וועט
 אייך ניט טשעפענען“ (ז' 16). אָדער ער זאָגט וועגן דעם שווחטס ווייב, אַז
 זי האָט „געהאַט אַ שיינעם מיהחסידיקן פנים, אַ פנים, אַן אָפּענעם, ווי אַ
 לאַנגעכיקע לבנה, נאָר מיט צוויי גרויסע רייכע פּלעקן פֿון אויבן פֿאַר
 אויגן און צוויי רויטע געשמאַקע פּאַסיקלעך ערגעץ — פֿאַר ליפּן“ (ז' 29). —
 און איר פּילט, אַז דאָס זיינען אייגענט, אַריגינעלע, אויסדרוקן. און אַט האָט
 איר — „טעג, ווי מעשענע, אויסגעריבענע טאַצן אַנטקעגן דער זון, און
 נעכט, ווי הירשן צוגעשטילטע אין שאַטן פֿון זעט. און אפשר פֿאַרקערט:
 טעג, ווי שטערנס צעביילטע, צעקלאַפּטע, און נעכט, ווי כוסעס אַליעם, אויף
 טוכן אויסגעקערטע, — אַליעם, וואָס איז פּליסיק און גיפטיק — וואָס באַקט
 און איז דער טויט“ (ז' 11) — ווערטער קינסטלעכע, אויסגעטראַכטע אָדער
 געבאַרגטע. אַט רעדט ער ווי מאַטל, פּייסי דעם חזנס ייִנגל, און אַט —
 ווי אַן אימאַזשיניסטישער פּאַעט.

אָבער נישט געקוקט אויף די פעלערן, אויף די כמעט אומפֿאַרמייד־
 לעכע פעלערן פֿון אַ יונגן סאַלדאַט, איז חדשים און טעג אַן אינטערעסאַנטע,
 פֿרישע און, כּוואַלט אַפּילו געזאָגט, אַן אַריגינעלע שאַפּונג.

עס פּילט זיך אין איר, אמת, שלום־עליכם און ספּעציעל זיין מאַטל, פּייסי
 דעם חזנס ייִנגל, אָבער אייזיק איז, סוף כל סוף, אייזיק, ניט מאַטל.
 אייזיק רעדט ערטערווייז (ניט אומעטום) אויף מאַטלס לשון, אָבער אין תּוך

איז ער גאר אן אנדערער. ער איז ניט קיין יינגל (ער איז שוין אַ חתונה געהאַטער און איז אַלט צוויי און צוואַנציק יאָר), בעת מאַטל פייסי דעם חונס איז אַ יינגל. ער איז אַ דערוואַקסענער, וואָס קוקט אויף דער וועלט מיט די אויגן פון אַ יינגל, בעת מאַטל איז אַ יינגל, וואָס איז כמעט אַזוי קלוג ווי אַ דערוואַקסענער מענטש. אויף מאַטלעך, אַפילו אויף זיין שמייכל, פאַלט אַ שאַטן פון טרויעריקייט: מאַטל, אַז ער וועט אויסוואַקסן, וועט ער ווערן אַ טביה דער מילכיקער. אייזיק איז שוין אויסגעוואַקסן — און ער איז נאָך אַלץ פול מיט קינדישער פרייד. אַפילו דער טיפסטער צער, אַפילו די שרעק פון פאַרגאַמען קאָן נישט פאַרוואַלקענען זיין זוניקייט.

„די גאַסן זיינען ביי אונדז אַלע (נאָך אַ בלוטיקער פאַרגאַסנאַכט — ש.נ.) איבערגעקריצט מיט פעדעמלעך פון שרעק, אָבער טרעט מען זיי נאָר איבער, ווערן זיי צוריק היימיש, אונדזערע גאַסן, און ליב, ס'איז גאר שווער פאַרקערעווען אויף אַ צווייטער גאַס אָדער געסל, ביז דו שפּאַנסט ווידער אַריבער די שוועל פון אומהיימלעכקייט און עס גייט זיך שוין ווידער גרינג — — — אין שטעטל איז שטיל... ביי נאַכט איז זיך געווען, וואָס ס'איז געווען, אָבער איצט איז שטיל... בוזי וועט זיך דורכגיין, אפשר וועט זי הערן ערגעץ אַ גערוס פון דער מאַמען און די קינדערלעך, און איך פאַר נאָך אונדזערע לייט. די פיס הייבן זיך נאָך מוטיק. עס איז ליכטיק, ס'איז זוניק און ס'איז אַפילו גרינג“ (ז' 104).

אין די שווערע, גאר שווערע מינוטן רייסן זיך אַרויס ביי אים פון מויל קללות, און אין האַרצן צינדן זיך ביזע געפילן, געפילן פון נקמה, אָבער דאָס איז ניט דער עיקר. דער עיקר איז, וואָס — „דערנאָך... האָט מיר בוזי געהאַט אַ שייניקע מיידעלע. מיר האָבן געוויינט, מיר האָבן געלאַכט און מיר האָבן איר אַ נאַמען געגעבן — חיהלע“ (ז' 148). דערנאָך... האָט אייזיק געלאָזן זיינע „צוויי מיידלעך, איינע פון 21 יאָר און איינע פון צוויי וואָכן“ — און זיך פאַרשריבן אין דער רויטער אַרמיי. בחייעלע האָט שטיל געוויינט, און ער האָט „איר צוגעזאַגט, אַז ס'זעט לאַנג ניט געדויערן“. ער האָט געגלייבט, אַז עס וועט לאַנג ניט געדויערן. ווייל עס איז געווען אַ שווערע זאַך אַט דאָס אַוועקגיין שלאַגן זיך, און אַלץ, וואָס איז שווער און פיינלעך, „דויערט ניט לאַנג...“ די וואַלקנס שטורעמען זיך אויס — און „ס'איז ליכטיק, ס'איז זוניק“.

אייזיק — קיפניס איז אַ „קליינברוגער“. אָבער מיר דוכט, אַז ער איז אַ בעסערער „קאַמיוג“ ווי די אַלע כלומרשטע „פּראַלעטאַריער“, וועלכע האָבן אַ פול מויל מיט רעוואַלוציאָנערע פּראָזעס און בייגן זיך אונטער

דער משא פון לעניגשע ציטאָטן. מיר דוכט, אַז די אמתע סימנים פון
 באַנייאונג אין דער סאַוועטיש-יידישער ליטעראַטור זיינען דאָ נישט אין
 די שווערע, אויסגעמוטשעטע שילדערונגען פון פאַרטיילעכן און בירגער-
 קריג, נאָר אין אַט די לייכטע, פרישע, לעבעדיקע און קינדיש-אַפטימיסטישע
 זידשים און טעג.

א. קיפניס האָט אונדז אין פראָזע געוויזן, וואָס מיר האָבן געזען פריער
 אין דער ליריק פון איזי כאַריק, איציק פעפער און אַנדערע, — אַז ס'איז דאָ
 אַ יוגנט אין סאַוועט-רוסלאַנד.

(1927)

ש. גאָדינער*)

ש. גאָדינער איז איינער פון די יונגע יידישע בעלעט-

ריסטן, וועלכע זיינען אויפגעקומען אין סאָוועטן-לאַנד אין דער צייט פון דער רעוואָלוציע. זיינע טעמעס זיינען: דער סוף פון דער מלחמה און דער אָנהייב פון בירגער-קריג.

דער אַלגעמיינער איינדרוק פון ש. גאָדינער איז, אַז ווי אויפריכטיק ער פלייסט זיך צו זיין אַ רעוואָלוציאָנערער שרייבער, איז דער שרייבערישער יצירה-רע אין אים שטאַרקער, ווי דער רעוואָלוציאָנערער יצר-טוב. דערמיט וויל איך ניט זאָגן, אַז ער איז אַ בעסערער בעלעטריסט ווי אַ קאָמוניסט און אַז די ליטעראַטור קאָן פון אים מער נחת קלייבן, ווי די וועלט פון „אַקטאַבער“. ניין, דאָס איז נאָך צו פרי צו זאָגן.

אַבער ביי אַזאַ יונגן שרייבער, ווי ש. גאָדינער, איז וויכטיק, צו וואָס ער שטרעבט, פון וואָס ער ווערט סטימולירט, נישט נאָר זיין אויפטו. און וואָס איך האָב געוואָלט זאָגן, איז — אַז זיינע שטרעבונגען, זיינע טרוימען געהערן צו דער וועלט פון וואָרט. אַפילו די טענדענץ זיינע — די סאָוועטיש-רעוואָלוציאָנערע טענדענץ — איז איינגעטונקט, איינגעוויקלט אין ליטעראַטור. ווי אויסצודריקן דאָס, וואָס ער וויל אויסדריקן, — נעמט צו ביי אים מער אויפמערקזאַמקייט, מער ענערגיע, ווי דאָס, וואָס ער זאָגט.

דאַרפן ניט זיין צופרידן מיט אים די, וועלכע ווילן, אַז די ליטעראַטור זאָל דינען דער רעוואָלוציע. זיי מעגן אים חושד זיין, אַז פאַר אים איז גאַר, פאַרקערט, די רעוואָלוציע שטאַף פאַר בילדער און דערציילונגען. זיי מעגן

* ש. גאָדינער: „טאַג אַנטקעגן“, פאַרלאַג „קולטור-ליגע“, מאַסקווע, 1924; „דער מענטש מיט דער ביקס“, ראָמאַן, ערשטער בוך, פאַרלאַג „שול און בוך“, מאַסקווע, 1928.

מורא האבן, און אים אינטערעסירט מער די אויטווקס-מעגלעכקייט פון וואָרט, ווי זיין אויפרייס-קראַפט.

ער מאַכט צו פיל וועזן פון וואָרט, ער פּוצט עס צו פיל.

אַבער טאַקע דערפאַר קאַן ער אויך ניט צופרידנשטעלן די, וועלכע זוכן אין ליטעראַטור — ליטעראַטור. זיי פאַרלאַנגען פון אַ שרייבער, ער זאָל אויסשפילן עפעס אַ שיינעם ניגון, ניט שפילן זיך מיט דער כלי. ש. גאַדינער שפילט זיך די גאַנצע צייט מיטן אינסטרומענט. ער מאַכט קונצן, אַבער ער קאַן נאָך נישט דעם קונץ פון מאַכן עפעס — פון מאַכן עפעס, וואָס זאָל לעבן.

אין זיין בוך טאָג אַנטקעגן (פאַרלאַג „קולטורליגע“, מאַסקווע, 1924) האָט ער סטיליזירט די מלחמה און געטודעט זיך מכה דעם אָנהייב פון דער רעוואָלוציע. ער האָט געהאַט דערביי זייער גוטע כוונות. ער האָט פאַרשטאַנען, אַז קאָמאַסטראַפּאַלע, כאַאָטישע פּאַסירונגען לאָזן זיך נישט אַריינברענגען אין דער ליטעראַטור אַריין מיט דעם גאַנצן אימפעט פון זייערע הפּקד-שטורעמס. זיי מוזן געצוימט ווערן. עס מוז אין זיי געפונען ווערן אַ ריטם. אַט האָט ער גענומען און אַריינגעבראַכט ריטמישקייט אין... זיין פּראָזע. אַ צו לייכטער מיטל פאַר אַזאָ שווערן ציל! גאַדינער איז געווען נאַאיוו גענוג צו גלייבן, אַז מען קאַן קערעווען און פירן אַ שטורעם אויף די פליגלען פון... מליצה.

ער האָט געשריבן :

ימען פינצטערניש פאַלן האַסטיק אויף ערד און חיה אַרויף און שטיקן זיי און פאַרשטאַפּן זיי ס'מויל. ימען פינצטערניש טאַנצן איבער ערד זייער טאַנץ און גליווערן און שרעקן : שטיל עס זאָל זיין, אַאז״וו (ז' 11). ער האָט אויסגעצאַצקעט „אימאַזשיניסטישע“ פּראָזע אינעם סטיל פון — „אַך, צום טייוול די נאַכט מיט די משוגענע רגעס אויף די שוואַרצע ליילע-כער פון צייט“ — און געמיינט, אַז ער וועט אונדז איבערשרעקן.

ער האָט איבערגענומען ביי נסתרן די רגילות צו אַנטראַפּאַמאַרפּיזירן (פאַרמענטשלעכן זאַכן) — און געגלייבט, אַז דערמיט וועט ער אַריינברענגען לעבן אין זיינע סטיליזירונגען. ער האָט געמליצהוועט : „גייט אַריין אַמאַל אין שטאַט אַ טאָג אַזאָ בידעריקער, אַ בעטלער אַ צוויייהויקערדיקער, שלעפט אַראָפּ פון זיך די טאַרבע, זעצט זיך אויפן מיטן מאַרק אַנידער און זיצט אָפּ דאָרט אַ פאַר שעה און שאַקלט צו מיטן איינגעוואַקסענעם קאַפּ אין די הויקערדיקע פלייצעס אַריין, שאַקלט צו אויף יע און אויף ניין“... ער האָט זיין גאַנצן בוך אַנגעפילט מיט אַזעלכע נסתרזומען און גערעכנט, אַז ער וועט

מאָכן מיט זיי באַוועגלעכער, קאָנקרעטער און עמאַציאָנעלער זיין שרייבן. זיין סטיל איז, אָבער, געבליבן, ווי געווען, טרוקן, אַבסטראַקט.

אַזאָ לעבעדיקער בלוטנדיקער שטאָף — האָבן מיר געטראַכט — און די דערציילונגען זיינען אין טיבט געטונקט. די דערציילונגען זיינען פּאַפּירענע! דער פּאַרדראָס איז געווען נאָך טיפּער, ווייל אין איינצלע שטעלן און אין דעם גאַנצן אופן שרייבן פילט זיך דעם פּאַרפּאַסערס ערנסטע כּוונה און — אַ געוויסע פּעאַיקייט. ער האָט באַמט ליב דאָס פּיינערע וואָרט, ער קולטיווירט עס. ער איז געגאַנגען אין חדר צו נסתּרן און צו בערגלעסאַנען. ער האָט געמאַכט די גרעסטע אָנשטרענגונגען. אָבער וואָס איז דער רעזולטאַט? פּליטערלעך און חנדלעך! פּליטערלעך און חן-גריבעלעך אויפן צע-שאַסענעם קריגס-קערפּער! פּליטערלעך, פּאַפּירענע קוויטן אויפן ברענענדיקן, בלוטנדיקן פנים פון דער רעוואָלוציע!

ניין, האָב איך געטראַכט, לייצענדיק טאָג אַנטקעגן, בעסער שוין מאָכן פון ליטעראַטור רעוואָלוציע, איידער צו טאָן דאָס, וואָס ש. גאָדינער טוט, — פון רעוואָלוציע מאָכן ליטעראַטור.

אין זיין צווייטן בוך, אין דער מענטש מיט דער ביקס (פּאַרלאַג, שול און בוך", מאַסקווע, 1928), איז דאָ שוין אַ ביסל מער לעבעדיקע שילדערונגען און ניטאָ שוין אַזוי פיל רעטאַריק, איז דאָ שוין אַ ביסל מער איינפאַכקייט און ווייניקער סטיליאַציע. אַ סך שטעלן אין דעם ראָמאַן, פון וועלכן עס איז פּאַרעפנטלעכט געוואָרן דערווייל נאָך דאָס ערשטע בוך, זיינען שוין ניט אַזוי אָנגעצויגן און ניט אַזוי קינסטלעך, ווי "טאָג אַנטקעגן". עס איז שוין פאַראַן אַ סוזשעט, אַ מעשה, און אין דער מעשה נאָך מעשיות, אַ גאַנצע קייט פון געשעענישן און אַ היפש ביסל פשוטע פאַרשוידען, פאַרשטייער פון פאַרשיידענע סאַציאַלע גרופּעס, ניט נאָר סימבאָלן, רמזים און רעטענישן. עס איז אַן ערנסטער פּרוּוואַ צו ווייזן אונדז, ווי אַזוי עס האָט זיך אָנגעצונדן דער פּייער פון דער רעוואָלוציע, נאָך איידער עס איז אין גאַנצן אויסגעלאָשן געוואָרן די שריפה פון וועלט-קריג. עס איז אַ בוך, וואָס פאַרמעסט זיך גאַנץ ברייט. און אין פאַרגלייך מיט דער אַבסטראַקטער פּראָזע פון "טאָג אַנטקעגן" איז עס אין אַ געוויסן זינען אַ שריט פאַרויס.

דער סטיל איז דאָ אויך נאָך שטייף און ערטערזיין געקניצלט, אָבער עס לייצעט זיך דאָך לייכטער און מיט מער אינטערעס, ווי דאָס ערשטע בוך, וואו דער פאַרפּאַסער האָט ליטעראַטורעוועט אויפן חשבון פון דער גאַרניט ליטעראַרישער מלחמה און געזונגען דעם "אינטערנאַציאָנאַל" מיט דעם סטילן ניגון פון טורגעניעווס אַ ליד אין פּראָזע.

איינצלנע שטעלן זיינען דאָ, וואָס ביי זייער גאַנצער פּאַנטאַסטישקייט האָבן זיי אין זיך עפעס פון דער רעאַליטעט. אין יענע שטעלן איז דאָ עפעס אַ מין פּאַנטאַסטישער רעאַליזם, אַ לעגענדאַרישע ווירקלעכקייט. פאַר דער בהלה־צייט פון קריג, פאַר די אומגלייבלעכקייטן פון אַ רעוואָלוציע, וואָס דערנענטערט זיך, איז עס אפשר אַ פּאַסיקער סטיל.

לייענען מיר, צום ביישפּיל, אַזאַ קאַפיטל, ווי „משיחס חייל“, — און וואונדערן זיך ניט אויף די אַלע מאָדנע זאַכן. אין די חלומות פון אַ קראַנקער יידענע, וועלכע שטאַמט פון שבת־צביניקעס, קאַנען זיך די טריט פון אַן אַנטלויפנדיקער אַרמיי אין אַ מהומה אויסמאַלן ווי די טריט פון „משיחס חייל“. בכלל איז פאַרשטענדלעך, פאַר וואָס גאַדינער שרייבט ניט געוויינטלעך. „משיחס צייטן“ און „מלחמות גוג ומגוג“ לאָזן זיך ניט מאַלן מיט די פאַרבן פון דער טאַג־טעגלעכקייט.

קאָן אונדז געפּעלן, וואָס דער שרייבער טוט ניט. אָבער אונדז שטעלט ניט צופּרידן דאָס, וואָס ער טוט. און נישט געקוקט אויף דער קלענערער קונסטלעכקייט פון סטיל און דעם גרעסערן פאַרנעם פון דעם נייעם בוך, גייען מיר אַוועק פון דעם אַזוי אָפּגענאַרט, ווי פון „טאַג אַנטקעגן“. און — נאָך מער אָפּגענאַרט. אין „טאַג אַנטקעגן“ האָט זיך דער פאַרפּאַסער ניט פאַרמאַסטן צו געבן אונדז אַ גאַנץ און איינהייטלעך בילד פון אַ וועלכער עס איז סביבה. ער האָט אונדז צוגעזאַגט לכתחילה נאָר אַ רמו, דרוש און סוד, ניט קיין פּשט. „דער מענטש מיט דער ביקס“, אָבער, איז אַ ראַמאַן, אַ ראַמאַן, וואָס נעמט זיך אָן צו געבן אונדז דעם אַטעם, די אַטמאָספּערע פון אַ גאַנצער וועלט, אַן אויפגעצייטערטער און אַ צעטרייסלטער; אַ ראַמאַן, אין וועלכן עס פלעכטן זיך אַריין פּעדעם פון קאַלאַסאַלע לעבנס־געוועבן און פון וועלכן מיר האָפּן צו דערוויסן זיך עפעס וויכטיקס אָדער דורך דעם סיפור־מעשה, וואָס ווערט דערציילט אין אים, אָדער דורך די מענטשן, וועלכע ווערן אין אים אויסגעמאַלן. אָבער די מעשה און די מענטשן זיינען ניט לעבעדיק.

דער סיפור־מעשה איז פול מיט לעכער און מיט לאַטעס, קיין גאַנצער גליד איז נישטאָ אין דעם, עס איז אָדער אַ קנויל, וואָס דאַרף ערשט פונאַן־דערגעוויקלט ווערן, ווי, צום ביישפּיל, די מיט גוואַלד אַריינגעשלעפּטע כראַניק „דער סוף פון דער משפּחה מאַנדעל“, אָדער דאָס זיינען איינצלנע שפּינוועבס־פּעדעם, וואָס טראַגן זיך אין דער לופטן, און קיינער ווייסט ניט, צוליב וואָס און צוליב וועמען. פון די העלדן צווישן זיי איז, אַ חוץ אפשר, דער פּאַנטאַסטישער קראַנקער יידענע, דודס פּרוי, נישטאָ קיין איינציקער,

וואָס זאל בלייבן ביי אונדז אין זכרון. זיי שוועבן דורך און פאַרשווינדן, ווי די שאַטנס. זיי האָבן סימנים פון געזיכטער, אָבער ניט קיין געזיכטער, אָנ-צוהערענישן אויף כאַראַקטערן, נישט קיין כאַראַקטערן. זיי זיינען אַזוי ווי די מאַנעקענען, די כלומרשט סימבאָלישע „פיגורן“, וועגן וועלכע גאָדינער האָט געשריבן אין „טאָג אַנטקעגן“: „עמעצער האָט דאָס שטריקעלע פון הינטן אַ צי געטאָן... מיט פיגורן, פון וועלכע ער ווייסט ניט, וואָס זיי באַדייטן...“ וואָס די פיגורן פון „דעם מענטש מיט דער ביקס“ באַדייטן — ווייסן מיר גראַד. מיר ווייסן, אָבער, אויך, אַז זיי זיינען, צום באַדויערן, נישט מער ווי פיגורן, אָן פלייש און אָן לעבן.

וואָלט ש. גאָדינער געמאַכט אויף אונדז דעם איינדרוק פון אַ מענטשן אָן פעאיקייטן, פון איינעם, וואָס שרייבט גלאַט אין דער וועלט אַריין, וואָלט נישט כדאי געווען צו מאַכן אַ וועזן פון זיינע נישט-געלונגענע ביכער. אָבער אין אים איז זיכער דאָ עפעס פון דעם, וואָס איך וואָלט אָנגערופן ליטעראַרישע קולטור, און ליטעראַרישע קולטור איז נאָר אין אָנהייב געקליגלט; אין איר צווייטן, העכערן גלגול הייבט זי אָן צו זוכן איינפאַכקייט. וועט אפשר אויך ש. גאָדינער קולטיווירן זיינע פעאיקייטן אַזוי לאַנג, ביז ער וועט מער נישט ברויכן די שטאַלצן, אויף וועלכע ער גייט, און די ליטעראַרישע וואַטע, אין וועלכער ער איז איינגעוויקלט, ביז ער וועט זיך אַרויפאַרבעטן (אַ שריי-בער פון דעם סאַרט מוז זיך אַרויפאַרבעטן) אויף אַ געוויסער נאַטיוולעכקייט. אַזאָ האַפּעננג איז דאָ ביי מיר. האָט מיר דערפאַר אמת פאַרדראָסן, וואָס אויך אין דעם צווייטן בוך פון ש. גאָדינער — אין „דער מענטש מיט דער ביקס“ — איז דער מענטש נאָך אַלץ ניט קיין לעבעדיקער מענטש און די ביקס שייסט ניט.

(1928)

מ א ק ס ע ר י ק

צו דער געשיכטע פון דער יידישער

ליטעראַטור אין 19טן יאָרהונדערט*)

ד' צוויי גרינדלעכע ווערק וועגן דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור גיבן זיך אָפּ ביידע דערהויפט מיט די עלטערע תקופות. מאַקס עריק גייט ניט ווייטער פון דעם אַכצנטן יאָרהונדערט. ביי וויינרייך זיינען דאָ שוין קאַפּיטלעך אויך וועגן ד"ר שלמה עטינגער, אייזיק מאיר דיק, „דעם אָנהייב פון מענדעלע“, אַבער מער ווי צוויי דריטל פון זיין בוך גיט ער אויך אָפּ דער יידישער ליטעראַטור פון פאַר דער השכלה־צייט. פונקט דער היפוך פון די עלטערע צוויי יידישע ליטעראַטור־היסטאָריקער, פראַפּ. לעאַ ווינער און ד"ר מ. פּינעס. יענע זיינען אַריינגעטאָן געווען גראַד אין דער ליטעראַטור פון 19טן יאָרהונדערט, בעת דאָס, וואָס איז געווען ביז דאָן, האָבן זיי אָפּגעפטרט אויף די ניט צאָלרייכע זייטלעך פון זייערע אַריינפירן.

מיט וואָס דערקלערט זיך אָט דער פאַקט, וואָס ווינער און פּינעס האָבן זיך אינטערעסירט מער מיט דער גאַענטער פאַרגאַנגענהייט און עריק און וויינרייך — דערהויפט מיט די עלטערע תקופות פון דער יידישער ליטעראַטור? אַ ביסל — דערמיט, וואָס מיט אַ פאַר צענדליק יאָר צוריק זיינען נאָך ניט אויפגעזאַמלט און ניט אויסגעפאַרשט געווען אַ סך מאַטעריאַלן פון דער פריערדיקער צייט. דער עיקר, אַבער, נעמט זיך עס פון דעם

(*) מאַקס עריק: „די געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור פון די עלטסטע צייטן ביז דער השכלה־תקופה“, פּערצונטער־אַכצנטער יאָרהונדערט, פ"ג „קולטור־ליגע“, וואַרשע, 1928; ד"ר מאַקס וויינרייך: „בילדער פון דער יידישער ליטעראַטור־געשיכטע פון די אָנהייבן ביז מענדעלע מוכר ספרים“, פ"ג „טאַמאַר“ פון יוסף קאַמערמאַכער, ווילנע, 1928.

אונטערשייד אין די אימפולסן און מאַטיוון, צוליב וועלכע די און יענע האָבן זיך גענומען פאַר דער יידישער ליטעראַטור־פאַרשונג. ווינער און פינעס זיינען אויסן געווען דערהויפּט אויפצודעקן די שייכות, וואָס איז דאָ צווישן דער יידישער ליטעראַטור און דעם יידישן לעבן אין מזרח־אײראָפּע, האָבן זיי זיך קאַנצענטרירט אויף דער ליטעראַטור פון 19טן יאָרהונדערט. עריק און וויינייך האָבן אָנגעהויבן זוכן די קולטור־היסטאָרישע וואַרצלען, דעם יחוס פון דער יידישער ליטעראַטור, האָבן זיי זיך געמיט דעריבער צו גראַבן וואָס טיפּער אין דער ווייטער פאַרגאַנגענהייט.

אַבער אויך זיי ווילן זיך ניט באַנוגענען מיט איר. דאָס איז זעלבסט־פאַרשטענדלעך. צווישן דער יידישער ליטעראַטור פון פּערצנטן־אַכצנטן יאָרהונדערט און דעם מאָדערנעם יידישן וואָרט־שאַפן ליגט די עפּאָכע פון אויפקלערונג, און זי איז פאַר אונדז אפּשר נאָך וויכטיקער, ווי די עלטערע יידישע ליטעראַטור. זי איז נישט נאָר אַ טייל פון אונדזער יחוס־בריוו. זי האָט אַ מער לעבעדיקע, מער אַקטיווע באַדייטונג. אונדזער היינטיקע ליטעראַטור איז דירעקט פאַרבונדן מיט זעם וואָרט־שאַפן פון ניינצנטן יאָרהונדערט. און נישט נאָר כראָנאָלאָגיש, — גייסטיק. אַלץ, וואָס איז אויף יידיש געשאַפן געוואָרן ביז דער השכלה־צייט, געהערט צו אַן אַנדער עפּאָכע אין אונדזער געשיכטע בכלל, נישט נאָר אין דער געשיכטע פון אונדזער ליטעראַטור. מיט די השכלה־שרייבער הייבט זיך אַן די תקופה, צו וועלכער מיר אַליין געהערן נאָך אין אַ געוויסן זינען, כאַטש מיר זיינען אַזוי ווייט אַוועק פון זיי. אין דער השכלה־צייט הייבט אַן די מיטלאַלטערלעך־רעליגיעזע שיטה צו לאָזן אַלץ מער און מער פּלאַץ פאַר דעם ניט־דאָגמאַטישן מאַדערנעם דענקען. ס'פּריים הייבן אַן צו ווערן ביכער. עס ווערט צוגעגרייט דער באַדן און די אינטעלעקטועלע סביבה פאַר דער היינטיקער יידישער קולטור. אויספאַרשן די השכלה־ליטעראַטור הייסט אויספאַרשן די ערשטע שריט. די ערשטע קאָפיטלעך פון אונדזער אייגענער ליטעראַטור. אין ראַטנ־פאַרבאַנד ווערט דעריבער אַרויסגעוויזן מער ווי אומעטום אינטערעס צו אַט די ערשטע פרקים, צו די השכלה־פרקים פון דער מאָדערנער יידישער ליטעראַטור. כמעט אַלע סאָועטיש־יידישע ליטעראַטור־פאַרשער זיינען פאַר־נומען מיט די פּראָדוקטן פון 19טן יאָרהונדערט. און ס'איז לייכט צו פאַרשטיין, פאַר וואָס דאָס איז אַזוי. די עלטערע צייט איז פאַר זיי צו „אַקאַדעמיש“. זיי האָבן נישט קיין חשק אָפּצוגעבן זיך מיט געשיכטע פון געשיכטע וועגן. זיי אינטערעסירט אין דער פאַרגאַנגענהייט דאָס, וואָס קען אויס־גענוצט ווערן ווי אַ וואָפן פאַר דעם קאַמף פון איצט. אין דער נאַענטער

פארגאנגענהייט פון דער יידישער ליטעראטור קענען זיי עס געפינען, באַ-
שעפטיקן זיי זיך מיט איר פלייסיקער, ווי מיט די פריערדיקע תקופות.
אין דער נאָענטער פאָרגאנגענהייט האָט זיך, אגב, אָפגעשפילט אַ דראַמע,
וואָס האָט אַ טיפע אינעווייניקסטע שייכות צו דעם קאָמף, וואָס ווערט גע-
פירט איצט אין רוסלאַנד. דאָס איז די דראַמע פון דער השכלה און איר
צוזאַמענשטויס מיט דער אַלטער טראַדיציע. אַט דער קעמפערישער, סאָ-
ציאַל־סאָטירישער באַראַקטער פון דער השכלה־ליטעראַטור מאַכט, אַז די
קאָמוניסטן זאָלן האָבן צו איר גאָר אַ באַזונדער אינטערעס. די משכילים
האָבן געהאַט אַ נעגאַטיווע באַציאונג צום אַלטן יידישן לעבן — און וואָס איז
דעם רעוואָלוציאַנער נעענטער, ווי דאָס נעגירן און פאַרלייקענען? די
משכילים זיינען געווען ראַציאָנאַליסטן, זיי האָבן געהאַט רעצעפטן פאַר אַלע
מחלות. זיי זיינען געווען זיכער, אַז זיי ווייסן ווי צו פאַרבעסערן די וועלט,
זאָל מען נאָר טאָן, וואָס זיי זאָגן, — מאַכט אויך דאָס די קאָמוניסטן פאַר
זייערע גייסטיקע יורשים. איז קיין וואונדער ניט, וואָס די סאָוועטיש־יידישע
ליטעראַטור־פאַרשער זיינען ביז אַהער געווען פאַרנומען דערהויפּט מיט די
פאַרשטייער פון דער השכלה.

דערמיט וויל איך ניט זאָגן, אַז דאָס איז געוואָרן זייער מאַנאָפּאָל. ניין,
אין אַנדערע לענדער האָט מען זיך אויך פיל אָפגעגעבן אין דער לעצטער
צייט מיט זאַמלען מאַטעריאַלן פון ליטעראַטור אין דער השכלה־צייט.
עס איז גענוג צו דערמאָנען אַזעלכע וויכטיקע אויפטוען, ווי די אַקאַדעמישע
אויסגאַבע פון ד"ר שלמה עטינגערס כתבים אין צוויי בענד, לויט די מאַ-
נוסקריפטן, מיט אַ ביאָ- און ביבליאָגראַפישן אַריינפיר פון ד"ר מאַקס
וויינרייך (ווילנער פאַרלאַג פון ב. קלעצקי, 1925) אָדער „א. ב. גאַטלאַבער
און זיין עפאָכע“ פון א. פרידקיין און „א. ב. גאַטלאַבערס יידישע ווערק“,
אַרויסגעגעבן פון א. פרידקיין און ז. רייזען (ווילנער פאַרלאַג פון ב. קלעצקי,
1927); אָדער דאָס „שלוש עליכס־בוך“ פון י. ד. בערקאוויטש (ניו יאָרק,
1927); אָדער די נאָר וואָס פאַרעפנטלעכע „בריוו און רעדעס פון י. ל. פּרץ“,
אונטער דער רעדאַקציע פון נחמן מייזיל; אָדער ש. גינבורגס אַרבעט „מענ-
דעלע מוכר ספרים און זיינע בריוו“ (אין „צוקונפט“, 1923), ווי אויך אַנדערע
אַרבעטן אין „צוקונפט“, אין די שריפטן פון יידישן וויסנשאַפּטלעכ אַינסטי-
טוט, אין דעם אַמעריקאַנער „פּנקס“ און אין פאַרשידענע אַנדערע אויסגאַבעס
אויף דער און יענער זייט ים... די סאָוועטיש־יידישע פאַרשוונג האָט ניט
קיין חזקה אויף דער ליטעראַטור פון ניינצנטן יאָרהונדערט. אָבער זי האָט
זיך ביז איצט אָפגעגעבן נאָר מיט איר אַליין. און דאָס איז, ווי איך האָב

געזאָגט, דערפֿאַר, וואָס זי זוכט צו פֿאַרבינדן אירע אַקאַדעמישע אויפגאַבעס מיט אַנדערע, מער אַקטועלע, פֿראַבלעמען. אין פּוילן און אין אַמעריקע שרעקט מען זיך ניט פֿאַר „אַרכעאָלאָגיע“ און פֿאַר „ריינער“ וויסנשאַפֿט, באַשעפֿטיקט מען זיך דאָרט פֿליסיק מיט דער אַלטער ייִדישער ליטעראַטור, אָבער אויך דאָרט, ווי געזאָגט, ווערט נישט פֿאַרנאַכלעסיקט די ליטעראַטור פֿון דער נאַענטער פֿאַרגאַנגענהייט.

אין די קומענדיקע קאַפּיטלען וועל איך פֿרואוון געבן אַ קריטישן איבער-בליק איבער די וויכטיקערע מאַטעריאַלן און וויסנשאַפֿטלעכע אַרבעטן, וואָס זיינען פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן אין די לעצטע עטלעכע יאָר אין פֿאַרבינדונג מיט דעם פֿאַרשטאַרקטן אינטערעס צו דער אויספֿאַרשונג פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור פֿון ניינצנטן יאָרהונדערט.

איך וועל זיך ווינציק אָדער גאַרניט אָפּשטעלן אויף צופֿעליקע אַרטיקלען, וואָס זיינען געדרוקט געווען אין צייטונגען אָדער זשורנאַלן. דאָס וואָלט פֿאַרנומען צו פּיל אָרט. כּוועל האָבן אין זיינען דערהויפּט די אַרבעטן, וואָס זיינען אַרויס אין װײַבײַך־פֿאַרם, ווי אויך די, וואָס זיינען פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן אין ספּעציעלע וויסנשאַפֿטלעכע אויסגאַבעס.

כּוועל אָנהייבן פֿון די אַרבעטן וועגן די קלאַסיקער — מענדעלע, שלום עליכם, פֿרץ — און דאָן איבערגיין צו די מאַטעריאַלן וועגן אַנדערע פֿאַר-שטייער פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור אין ניינצנטן יאָרהונדערט.

ב

אין 1927 איז, ווי ס'איז באַוואוסט, אָפּגעריכט געוואָרן דער צענטער יאַרצייט נאָך דעם „זיידן פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור“. גאַר באַזונדערס גרויסע הכנות צו דער פּיערונג פֿון מענדעלעס אַנדענק זיינען געמאַכט געוואָרן אין סאָוועט־רוסלאַנד, און דאָרט זיינען אויך מער ווי אומעטום פֿאַר-עפֿנטלעכט געוואָרן וועגן „זיידן“ אַרטיקלען, וואָס טראָגן אַ מער אָדער ווינציקער וויסנשאַפֿטלעכן כאַראַקטער.

אין באַנד 2-3 פֿון „צייטשריפט פֿאַר ייִדישער געשיכטע, דעמאָגראַפּיע און עקאָנאָמיק, ליטעראַטור־פֿאַרשונג, שפּראַך־וויסנשאַפֿט און עטנאָגראַפּיע“ (אויסגאַבע פֿון דעם אינסטיטוט פֿאַר וויס־רוסלענדישער קולטור, מינסק, 1928) איז פֿאַרעפֿנטלעכט אַן אַרבעט פֿון דעם יונגן ייִדישן ליטעראַטור־פֿאַרשער א. גורשטיין — מיטן נאָמען „סאַכאַקלען (ס־הכלען) פֿון דער מענדעלע־פֿאַרשונג“. דער צוועק פֿון דעם אַרטיקל איז — ווי מען קאָן זען פֿון זיין נאָמען — „צו סיסטעמאַטיזירן דעם פֿאַראַנענעם מאַטעריאַל אין

(אויפן) געביט פון דער מענדעלע-פאָרשונג און (צו) געבן אַ קריטישע איבערזיכט איבער אים" (עמוד 486). דער „פאָראַנענער מאַטעריאַל" איז ניט אין גאַנצן אויסגעשעפט געוואָרן אין דער דאָזיקער אַרבעט (דער פאָר-פאָסער אַליין גיט צו, אַז ער האָט אויסגעלאָזן „מענדעלעס שאַפן אין העברע-איש". ער האָט אין דער אמתן פאָרזען אויך אייניקע אַנדערע מקורות, וואָס זיינען שייך צום „זיידנס" שאַפן אין יידיש); און וואָס שייך צו גורשטיינס „קריטישער איבערזיכט" איבער דעם מאַטעריאַל, איז זי אוודאי נישט קיין פולע, גורשטיין באַנוגנט זיך מיט איינצלע, אָפט צופעליקע, באַמערקונגען וועגן דער אַדער יענער אַרבעט, און אָפילו דעם תמצית פון דעם אינהאַלט פון די פאָרשיידענע מקורות גיט ער ניט שטענדיק איבער. דאָך, נישט געקוקט אויף אַט די פעלערן, איז עס אַן אויסגעצייכנטע אַרבעט.

פון אַלע יונגע סאָוועטיש-יידישע ליטעראַטור-פאָרשער זעט א. גורשטיין אויס צו זיין דער צום ווינציקסטן טענדענציעזער. כ'זאָג עס אויפן סמך אויך פון אַנדערע זיינע אַרבעטן, נישט נאָר פון די „סך-הכלען פון דער מענדעלע-פאָרשונג". ער איז זאָכלעך און שפילט זיך ניט מיט דער „מאַרק-סיסטישער" טערמינאָלאָגיע סתם אַזוי פון מאַדע וועגן, — ווי דאָס טוען אַנדערע. ער איז קלאַר, רעדט ווינציק און זאָגט אַ היפש ביסל — להיפוך צו זיין חבר י. נוינאָוו, וועלכער רעדט אַ סך און זאָגט ווינציק.

די „סך-הכלען פון דער מענדעלע-פאָרשונג" נעמען אַרום זעקס סאַרטן מאַטעריאַל: (1) די מענדעלע-ביבליאָגראַפיע; (2) מענדעלע-טעקסט; (3) ביאָ-גראַפישע שטודעס; (4) ליטעראַטור-געשיכטלעכע אַרבעטן; (5) סצענישע געשיכטע פון מענדעלעס דראַמאַטישע ווערק; (6) קריטיש-עסטעטישע שטודעס. די מענדעלע-ביבליאָגראַפיע איז נאָך זייער ווינציק באַאַרבעט. דער גרעסטער אויפטו אויף דעם געביט איז א. ר. מלאַכיס „הביבליאָגראַפיה של כתבי ש. י. אברומוביץ בעברית, התקופה הראשונה (תריז"תרם)". געדרוקט אין „התורן", ניו יאָרק, נומער 40 (1917) און נומער 50 (1918). די ביבליאָ-גראַפיע פון מענדעלעס שאַפן אויף יידיש וואַרט נאָך אויף אַ פאַכמאַן, וואָס זאָל זיך נעמען פאָר איר. גורשטיינס „סך-הכל" אויף דעם געביט איז דערפאָר זייער אַן אַרעמער. מער מאַטעריאַל האָט ער געפונען אויף די איבעריקע געביטן פון דער מענדעלע-פאָרשונג, און ער באַקענט מיט אים די לעזער אויף אַ זאָכלעכן, ווען אָפילו אַ ביסל שוין צו פאָרקירצטן, אופן. ער האָט דורכגעקוקט און פאָרצייכנט דאָס וויכטיקסטע, ווען אָפילו ניט אַלץ, וואָס איז געשריבן געוואָרן וועגן מענדעלען, זיין לעבן און זיין שאַפן ביז

1928. יעדן איינעם, וואָס וועט שרייבן וועגן „זיידן“, וועט די דאָזיקע אַרבעט שטאַרק צו ניץ קומען.

בנוגע צו איינצלע באַמערקונגען און אַפּשאַצונגען פון א. גורשטיין וויל איך זאָגן, אַז אייניקע פון זיי זיינען ניט איבערצייגנדיק. איך וועל ברענגען נאָר אַ פּאַר ביישפּילן. גורשטיין פּסקנט אַפּ, אַ שטייגער, אַז ז. שניאורס ביכל „פּונעם זיידנס קוואַל“, האָט ניט קיין גרויסן ווערט“ (עמוד 498). דאָס איז סתּם אַזוי געפּסקנט. לויט מיין מיינונג גיבן אונדז מענדעלעט מינדלעכע שמועסן און ווערטלעך אין דער לעבעדיקער, קינסטלערישער פּאַרם. אין וועלכער שניאור האָט זיי פּאַרצייכנט, זייער וויכטיקע סוגעסטיעס וועגן מענדעלעס פּערזענלעכקייט.

אַ צווייטער ביישפּיל: דערמאָנענדיק מיינע אָן אַמאָליקע אַרבעט וועגן מענדעלעס סטיל, רייסט א. גורשטיין אַרויס פון קאָנטעקסט אַן איינציקן זאָך — אַ זאָך, וואו עס שטייט, אַז „מענדעלע האָט אונדז, איינגטלעך, געגעבן יידישע סטילזאָציע, ניט קיין יידישן סטיל“, — און איילט זיך אַפּצופּסקנען, אַז „די גאַנצע שטעלונג פון דער פּראָגע איז ניט ריכטיק“. אויב ער האָט געוואָלט דעם לעזער באַקענען מיט מיין שטאַנדפּונקט אין דער פּראָגע, האָט ער זיין ציל נישט דערגרייכט. און אויב ער איז אויסן געווען צו פּאַלעמיזירן מיט מיר און אַפּפּרעגן מיין מיינונג, האָט ער זי געדאַרפט איבער-געבן, ווי געהעריק איז, כדי דער לעזער זאָל וויסן, וועגן וואָס עס רעדט זיך. איך שטעל זיך אַפּ אויף דעם, וויל דאָס איז ניט דאָס איינציקע מאָל, ווען א. גורשטיין פּאַרגינט זיך צו זיין מער פּאַלעמיש, ווי אינפּאַרמאַטיוו, און אויף אים וואונדערט עס מיך: ער ווייס דעם ווערט פון זאַכלעכקייט און אַביעקטיוויטעט*.)

אַבער נישט געקוקט אויף די און אַנדערע, ניט גענוג איבערצייגנדיקע, פּאַלעמישע שטעלן, איז זיין סטודיע ניצלעך און אינטערעסאַנט.

* וואָס איז שייך צו דעם עצם ענין פון מענדעלעס טבע צו „סטילזיידן“, ד"ה צו געבן אונדז דעם סטיל פון אַנדערע, ניט זיין אייגענעם, פּערזענלעכן סטיל, וויל א. גורשטיין ניט וויסן פון דעם נאָר אין זיין אַרטיקל פון „צייטשריפט“. אין אַן אַנדער אַרטיקל זיינעם שרייבט ער אליין וועגן דעם עלעמענט פון סטילזאָציע אין מענדעלעס סטיל. כּמיינן זיין אַרבעט „דער יונגער מענדעלע — אין קאָנטעקסט פון די זעכציקער יאָרן“, וועלכער איז פּאַרעפּונטלעכט געוואָרן אין דעם ערשטן באַנד „שריפטן“ פון דער קאָטעדרע פּאַר יידישער קולטור ביי דער אַל-אוקראַינישער וויסנשאַפטלעכער אַקאַדעמיע, קאָאָפּעראַטיווער פּאַרלאַג „קולטור ליגע“, קיעוו, 1928. „...די סטילזאָציע“, שרייבט דאָרט א. גורשטיין, „גרענעצט דאָ אַלע מאָל מיט פּאַראָדיע און אַפּט מאָל איז שווער צו געפינען דאָ אַ צווישנשייד צווישן סטילזאָציע און פּאַראָדיע“, אַזױו (ז' 195).

גאנץ אינטערעסאנט, אבער זייער שלעכט געבויט און פול מיט פעלערן איז זיין אַרבעט: „דער יונגער מענדעלע אין קאָנטעקסט פון די 60ער יאָרן“ (”שריפטן” פון דער קאָטעדורע פאַר יידישער קולטור, ערשטער באַנד, זײַ 180-198, קאַאַפּ. פאַרלאַג קולטור-ליגע, קיעוו, 1928). דער צוועק פון דער אַרבעט האָט געזאָלט זיין: „אַנצייכענען איינצלע מאָמענטן, וואָס פאַרבינדן דאָס שאַפן פון דעם יונגן מענדעלע מיט דער יידישער ליטעראַטור פון זיין צייט און וואָס באַשטימען זיין אַרט אין איר“ (זײ 180). דער דאָזיקער צוועק ווערט, אָבער, נאָר אין זייער אַ קליינער מאָס דערגרייכט פון דעם פאַרפאַסער. מען געפינט אין זיין אַרטיקל אַ סך אינטערעסאַנטע דאַטעס און וויכטיקע אַבסערווירונגען בנוגע צו מענדעלעס ערשטע טריט אין דער יידישער ליטעראַטור, אָבער מען האָט דעם איינדרוק, ווען מען לייענט דורך דעם אַרטיקל ביזן סוף, אַז דער פאַרפאַסער האָט זיך געשמעלט אַ סך פאַרשידענע צילן. ניט דווקא די, וועגן וועלכע ער רעדט אין דעם ערשטן קאַפיטל. ער איז נאָך אַן אַנפאַנגער, און ווי דאָס רוב אַנפאַנגער זאָגט ער צו פיל און דערפאַר — צו ווינציק. ער קאַנצענטרירט זיך ניט אויף זיין הויפּט-אויפגאַבע. ווען ער זאָל ניט האָבן אַוועק אַן אַ זייט פון זיין אייגנטלעכער טעמע, ווען ער זאל פּראוואוירן געבן אונדז באמת אַ בילד פון דעם יונגן מענדעלע אין קאָנטעקסט פון די 60ער יאָרן, וואָלט ער געדאַרפט זיך אַ סך מער גרייטן צו דער אַרבעט, ער וואָלט געדאַרפט בעסער און גרינדלעכער אויספאַרשן די גאַנצע יידישע, העברעאישע, יידיש-רוסישע און רוסישע ליטעראַטור פון דער „עפאַכע פון די גרויסע רעפּאָרמען“ און געבן אונדז פריער דעם גאַנצן „קאָנטעקסט“ פון אַט דער עפאַכע. נאָר האָבנדיק פאַר זיך אַט דעם הינטערגרונט, וואָלט מען געקאָנט זען דעם אַרט, וואָס מענדעלע פאַרנעמט אין אַט דער היסטאָרישער אַטמאָספּערע. אָבער גורשטיין מאַכט אַפילו ניט דעם מינדסטן פּראוואוירן אויס-צומאַלן אַ בילד פון דער ליטעראַטור אין די 60ער יאָרן. ער לאָזט זיך אַריין אָדער אין זייטיקע זאַכן, אָדער אין איינצלהייטן, וועלכע זיינען פאַר די זעכציקער יאָרן ניט מער כאַראַקטעריסטיש, ווי פאַר אַנדערע „יאָרן“.

דאָס ערגסטע איז, וואָס ער פאַרגינט זיך גענעראַליזאַציעס, וועלכע זיינען נישט באַגרינדעט. איך וועל זיך אַפּשטעלן נאָר אויף אייניקע פון זיי, אויף די, וועלכע קאָנען האָבן אַן אינטערעס פאַר דעם אַלגעמיינעם לעזער.

1. די „סלאָוויזמען“, וועלכע טרעפן זיך אין אַ גרויסער צאָל ביי מענדעלען אין די ערשטע ווערק, האָלט גורשטיין פאַר אַ „טענדענץ“ פון די 60ער יאָרן. ער באַווייזט עס נישט. מיר דוכט, אַז עס איז מער אַ געגנט-זאָך, ווי אַן ענין פון עפאַכע. די דרום-רוסישע שרייבער, וועלכע זיינען מער ווי

אַלע אַנדערע געווען באַענט אין זייער שרייבן צו דער גערעדטער יידישער שפראַך, האָבן ניט געזוכט אויסצומיידן די סלאַווישע ווערטער, אָבער דאָס האָט אַ גאַנץ קנאַפע שייכות צו דער תקופה פון די זעכציקער יאָרן. מענדל לעפּין און אַקסענפעלד האָבן אויך פריער, פאַר די 60ער יאָרן, „געבראַקט“ סלאַווישע ווערטער און גאַנצע סלאַווישע אויסדרוקן. לינעצקי האָט עס געטאָן אויך שפעטער, נאָך די 60ער יאָרן. זעט איר, די ליטווישע שרייבער — אַ שטייגער, א. מ. דיק — האָבן דווקא אין די 60ער יאָרן אָנגעהויבן אַרויס-צואווייזן אַ שטאַרקע נטיה ניט צו סלאַוויזמען, נאָר צו דייטשמעריש. די דאָזיקע טענדענץ איז שפעטער געוואָרן נאָך גרעסער און איז איבערגאַנגען בירושה צום יונגן דינעזאָנען און צו אַנדערע... מענדעלעס לייטערן די שפראַך און זיין רייניקן זי פון לאַקאַלע (און ממילא אויך סלאַוויש-לאַקאַלע) עלעמענטן האָט מער צו טאָן מיט זיין אינעווייניקסטער קינסטלערישער אַנטוויקלונג. ווי מיט דער אַדער יענער געזעלשאַפטלעכער „עפאַכע“.

2. מענדעלעס „פראַזעאַלאַגישער קאַנאָן“ און ספעציעל זיין ליבע צום שפריכוואָרט, צום אידיאָמאַטישן אויסדרוק, פאַרבינדט גורשטיין אויך מיט דער „טראַדיציע“ פון די 60ער יאָרן. אין דער אמתן איז עס אַן אייגנשאַפט פון מענדעלעס (און אויך שלום עליכמס) סטיל אין אַלע צייטן. אַזעלכע אויסדרוקן, ווי: „אַן עין הרע“, „נעבעך“, „ניט היינט געדאַכט“, „ויהי היום“, קאָן מען באַגעגענען לרוב אין אַלע ווערק מענדעלעס. און איד קאָן ניט פאַרשטיין די ספעציעלע שייכות, וואָס דאָס האָט צום „יונגן“ מענדעלען. עס איז אויך ניט באַוויזן געוואָרן, אַז אַזעלכע סקאַרבאַווע עפיטעטן, ווי „זיסע ריחות“, „שוואַרצע כמאַרע“, און אַזעלכע אָנגענומענע פאַרגלייכענישן, ווי „רויט ווי אַ צוויק“, „סאַפּעט ווי אַ גאַנדו“, האָבן ספעציעל צו טאָן מיטן „יונגן“ מענדעלע.

3. דאָס זעלבע קאָן מען זאָגן וועגן דעם צעמל „מאַטיוון“, וואָס גור-שטיין רעכנט אויס און וואָס ער וואָלט לייכט געקאַנט פאַרגרעסערן. מען קאָן געפינען די דאָזיקע און ענלעכע מאַטיוון אין דער גאַנצער השכלה-ליטעראַטור סיי פאַר, סיי נאָך די 60ער יאָרן. די דאָזיקע ליטעראַטור האָט זיך אָפגעגעבן דערהויפּט מיטן כּלל, און דאָס קהלשע יידישע לעבן איז פאַר אַלע שרייבער געווען גלייך. עס שאַדט ניט געוויס אויסצוגעפינען און רע-גיסטרירן די קאַנקרעטע עלעמענטן פון דעם יידישן לעבנסשטייגער, וועלכע זיינען באַהאַנדלט געוואָרן אין דער ליטעראַטור אַפטער, ווי אַנדערע. אָבער דאָס איז שייך צו דער גאַנצער השכלה-ליטעראַטור, ניט דווקא צום „יונגן“ מענדעלע.

4. די „לערערישע אויפגאבעס פון קונסט“ זיינען געווען די אויפגאבעס פון שיר ניט דער גאנצער יידישער ליטעראטור אין 19טן יאָרהונדערט. און ספעציעל מענדעלע האָט אזוי שפעט ווי אין 1888, אין אַ בריוו צו שלום עליכמען וועגן „ווינטשפינגערל“ (אין דער נייער רעדאַקציע), געשריבן: „איך וויל שאַרף דערקלערן די יידישע לאַגע און אַנווייזן (אין „ווינטשפינגערל“), וואָס מען האָט צו טאָן די יידישע לאַגע צו פאַרבעסערן“*. קאַלעגע גורשטיין וואָלט געדאַרפט מער ברענגען באַווייזן צו באַשטעטיקן דאָס, וואָס ער זאָגט, וועגן דער שייכות צווישן די 60ער יאָרן און די „לערערישע אויפגאבעס פון דער קונסט“. „איינער פון די כאַראַקטעריסטישע סימנים פון דער „וועסנע“ שרייבערישער באַוואוסטזיין בנוגע צו די לערערישע אויפגאבעס פון דער קונסט. ביי דיקן, וואָס געהערט, אייגנטלעך, צו אַ פריערדיקן שרייבערשן דור, האָבן די דאָזיקע לערערישע אויפגאבעס זיך מערסטנטיילס באַגרענעצט בלויז מיט מוסר, מיט אַבסטראַקטן מגידישן מוסר, וואָס שטרעבט איינ-צופלאַנצן „מדות טובות; אַצינד, אָבער, אין די 60ער יאָרן, באַקומען די לערערישע אויפגאבעס פון קונסט אַ בולט אויסגעשפראַכענעם געזעלשאַפטלעכן כאַראַקטער“ (ז' 192). איז, אָבער, אין דער אמתן גענוג אַריינצוקוקן אין דעם ריב"לס „הפּקר-וועלט“, וואָס איז געשריבן געוואָרן אין סוף 20ער יאָרן, אין ישראל אַקסענפעלדס ווערק אָדער אין דיקס „חיציקעל אַליין“ און „יעקעלע גאַלדשלעגער“, וואָס זיינען פאַרפאַסט געוואָרן נאָך אין די 50ער יאָרן. — צו זען, אַז דער השכלה-מוסר פון דער ערשטער העלפט 19טן יאָרהונדערט איז שוין אויך געווען גענוג קאָנקרעט און האָט געטראָגן אַן אויסגעשפראַכענעם געזעלשאַפטלעכן כאַראַקטער“.

5. ריידנדיק וועגן פאַרשיידענע אייגנשאַפטן פון דעם יידישן „לובאַק“, איז זיך א. גורשטיין סומך (און נישט איין מאָל — אַ פאַר מאָל, אויף ז' 139 און אויף ז' 189) אויף דעם אַנאַנימען „פאַקענטרעגערישן ביכל“ „דער טויטער קאַפּ“ (ווילנע, 1867). דאָס דאָזיקע ביכל האָט טאַקע נישט אויף זיך קיין נאַמען פון אַ מחבר, אָבער עס איז ניט קיין „לובאַק“. ווען א. גורשטיין וואָלט בעסער געקענט די יידישע ליטעראַטור פון די 60ער יאָרן און ספּע-ציעל די ווערק פון א. מ. דיק, וואָלט ער לייכט געקאָנט דערקענען, אַז די

(* זע די אייגענע „שריפטן“, וואו עס איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן גורשטיינס אַרטיקל.

„שרעקלעכע דערציילונג“ דער טויטער קאָפּ איז ניט קיין „לחבאָק“, נאָר — איינער פון די פיל אַנאָנימע חיבורים פון א. מ. דיק (*).

6. און אז איך האָלט שוין ביי דיק, וויל איך באַמערקן, אז דער מאַטיוו פון „ראַנדאר“ געפינט זיך נישט נאָר, ווי גורשטיין מיינט, ביי מענדעלען און ביי לינעצקין, נאָר אויך אין דיקס „ישובניק“ (ווילנע, 1667, אַנאָנים). דאָרט זיינען אויפגעזאַמלט כמעט אַלע פּאַלקס-אַנעקדאָטן וועגן דעם „ראַנדאר“. אגב, איז דאָס אויך ניט קיין ספּעציפישער מאַטיוו פון די 60 ער יאָרן. די „הגדה פון יעקניא“, וואו דער הויפט-העלד איז דער „ראַנדאר“, איז אַרויס אין וואַרשע, 1881.

פון די דאָזיקע אַלע באַמערקונגען איז צו זען, אז א. גורשטיין איז דער-וויל נאָך, אַ פנים, מער צוגעגרייט פאַר ביבליאָגראַפישער, ווי פאַר ליטע-ראַטור-היסטאָרישער פאַרשונג. דאָס זעט אויס צו זיין, יעדנפאַלס, ריכטיק בנוגע צו מענדעלען.

נאָך ריכטיקער זעט עס אויס צו זיין וועגן אַ צווייטן יונגן סאָוועטיש-יידישן ליטעראַטור-פאַרשער — י. נוסיןאָוו. ער האָט פאַרעפנטלעכט צוויי אַרבעטן וועגן מענדעלען: איינע — „פון בוך צו בוך (צו דער געשיכטע פון די מענדעלע-וואַריאַנטן)“ אין מינסקער „צייטשריפט“, 3², ז' 425-482, און נאָך איינע — אַ מיז המשך פון דער ערשטער אַרבעט — „די ערשטע אויס-גאַבע פון ווינטשפינגערל“ אין די — פריער שוין דערמאָנטע — „שריפטן“, ז"ו 199-218. זיין „געשיכטע פון די מענדעלע-וואַריאַנטן“ איז אַ צוגאַב און אַ קאָרעקטיוו צו אַן אַרבעט, וועלכע האָט זיך שוין פריער אָנגעהויבן. כ'מיי מיינ אייגענעם פּראַווו צו פאַרגלייכן די פאַרשיידענע נוסחאות פון „פישקע דער קרומער“ און ד"ר מאָקס וויינריכס אַנאַליז פון די פאַרשיידענע אויסגאַבעס פון „דאָס קליינע מענטשעלע“. מיר ביידע, וויינרייך און איך, האָבן געמאַכט אַ קליינעם טעות אין חשבון. אויסגעפונען די גרויסע אונטער-שיידן, וואָס זיינען דאָ צווישן די פריערדיקע און שפעטערדיקע אויסגאַבעס פון „דאָס קליינע מענטשעלע“, „ווינטשפינגערל“ און „פישקע דער קרומער“, האָבן מיר גערעכנט, אז אויך אַנדערע ווערק זיינען האָט מענדעלע פון אויסגאַבע צו אויסגאַבע שטאַרק געענדערט, און מיר האָבן זיין טבע איבער-צואַרבעטן, וואָס ער האָט פריער געשריבן, די טבע, וועלכע מיר האָבן באַ-מערקט אין זיינע דריי ראַמאַנען, איבערגעטראָגן אויף אַלע אַנדערע זיינע

(* „דער טויטער קאָפּ“ געפינט זיך, אגב, אין דער רשימה פון א. מ. דיקס ווערק, וועלכע איך האָב אָפגעשריבן פון דעם מאַנוסקריפט פון דעם צווייטן טייל פון דעם פאַרשטאַרבענעם הלל שטיינשניידערס „עיר ווילנא“.

שאפונגען, נישט האַבנדיק פריער אויסגעפאַרשט אַלע זייערע פאַרשיידענע אויסגאַבעס. דעם דאָזיקן פעלער אונדזערן בעסערט י. נוסיןאָוו אויס. ער ווייזט, אַז, אַ שטייגער, „די טאַקסע“ און „קיצור מסעות בנימין השלישי“ זיינען אין די שפעטערדיקע אויסגאַבעס געענדערט געוואָרן דערהויפּט סטיליס-טיש, שפּראַכלעך, אָבער ניט אינהאַלטלעך.

אָבער אַ הויך אָט דער נעאַטייווער אויפגאַבע, פון וועלכער ער מאַכט, אגב, צו פיל וועזן, איז ער אויסן אויך אַ פּאָזיטיוון ציל. ער גיט אַ זייער דעטאַליזירט בילד פון די שפּראַכלעכע אויסבעסערונגען אין די שפעטערדיקע אויסגאַבעס פון „דער טאַקסע“ און „קיצור מסעות בנימין השלישי“: ער באַשרייבט אויספירלעך די — אינהאַלטלעך, ניט נאָר שפּראַכלעך, — פאַר-שיידענע אויסגאַבעס פון „ווינטשפינגערל“. און ווען ער זאָל זיך האַבן באַנוגנט מיט דעם זאָכלעכן אַנאַליז פון די פאַרשיידענע רעדאַקציעס פון די דערמאָנטע ווערק מענדעלעס, וואַלט אָט די פליסיקע און נייטיקע אַרבעט זיינע פאַרדינט אונדזער אַלעמענס דאַנקבאַרקיט און געוועקט אונדזער צוטרוי צו דעם נייעם יודישן ליטעראַטור-פאַרשער. באַנוגנט ער זיך, אָבער, נישט מיט די פאַקטן אַליין. ער וויל זיי דערקלערן. און ער איז, פאַרשייט זיך, באַרעכטיקט און אפשר אויך מחויב דאָס צו טאָן. טוט ער עס, אָבער, אַזוי, אַז מען מוז אָנהייבן צווייפלען אין דעם ווערט פון זיין וויסנשאַפטלעכקייט.

באַווייזן ?

אַט זיינען זיי :

1. „וואָס מער“, שרייבט י. נוסיןאָוו, „ער (מענדעלע) איז אָפּגעגאַנגען פון משכיליוּם און וואָס מער ער איז געקומען צום פאַלקסיטיש-נאַציאָנאַלן געדאַנק פון די אַכציקער יאָרן (אונטערגעשטראַכן פון מיר — ש. נ.) אַלץ קלאָרער איז פאַר אים געוואָרן די נייטיקייט אָפּצוהיטן די שפּראַך פון אַלע עלעמענטן, וואָס „פאַרזשאַרגאַנעווען“ זיי. אַזוי זיינען טאַקע אין „ווינטש-פינגערל“ פון 1888-1889 שוין קיין רוסישע ווערטער גיטאַ. אין „טאַקסע“ פון 1869 געפינען מיר נאָך פיל רוסישע ווערטער. אין דער יוביליי-אויסגאַבע האָט זיי מענדעלע געזען ווי ווייט מעגלעך אויסמיידן“ (עמוד 433). און ווען מיר זאָלן צוגעבן דערצו, וואָס ה' נוסיןאָוו שרייבט אויף ז' 458 וועגן דער עוואָלוציע, וואָס די „בורזשוואַע משכילישע באַוועגונג האָט דורכגעמאַכט פון די 60ער ביז די 80ער יאָרן“, — וועלן מיר, הייסט עס, האַבן פאַר זיך די „סאַציאַלע סיבות“, וועלכע זיינען פאַר דעם „מאַרקסיסטישן פאַרשער“ אַזוי נייטיק. עס וועט אויסקומען, לויט אָט דער חקירה, אַז איידער עס איז פאַרגעקומען די פון אונדזער מאַרקסיסטישן פאַרשער באַשריבענע עוואָלוציע

פון דער יידישער בורזשואַזיע — די עוואַלוציע, וועלכע האָט כלומרשט גע- פירט צום „פּאָליקסיטיש-נאַציאָנאַלן געדאַנק פון די 80ער יאָרן“ — האָט מענדעלען נישט געאַרט פאַר יידיש. „צום מיט פון די 80ער יאָרן, אָבער, האָט שוין דער רוסישער קאַפּיטאַליזם געהאַלטן ביים אויפוועקן“ אַאָז״וו, אַאָז״וו (ז' 458) — האָט דאָן מענדעלע שוין מער ניט געקאָנט לאָזן די יידישע שפּראַך פאַרזשאַרגעוועט ווערן. מענדעלעס אייגענער געדאַנק, די עוואַלוציע פון זיין אייגענעם אינעווייניקסטן לעבן איז, הייסט עס, גאַרנישט. דער עיקר איז — די סאַציאַל-עקאָנאָמישע ענדערונגען. דאַרפּט איר אַ בעסערע „היסטאָריש-מאַטעריאַליסטישע“ דערקלערונג? איז, אָבער, דער חסרון... וואָס עס זיינען דאָ פּאַקטן, הויך „מאַרקסיסטישע“ דערקלערונגען. און די פּאַקטן האָבן זיך איינגעשפּאַרט און ווילן די דערקלערונגען ניט באַשטעטיקן. זיי דערציילן אונדז, אַז מענדעלע האָט אָנגעהויבן רייניקן זיין שפּראַך פון פּרעמדע „זשאַרגאַנישע“ עלעמענטן פריער ווי די 80ער יאָרן. זיי דערציילן אונדז, אַז מענדעלעס קולטיווירן יידיש איז ניט קיין פּראָדוקט פון דעם פּאָליקסיטיש-נאַציאָנאַלן געדאַנק פון די 80ער יאָרן, נאָר גיכער האָט, פאַרקערט, מענדעלע געהאַלפן אויסוואַקסן אַט דעם פּאָליקסיטישן געדאַנק. שוין אין יאָר 1876, ווען מענדעלע האָט געגרייט אַ צווייטע אויסגאַבע פון „פּישקע דער קרומער“, האָט ער פאַרביטן „נאַראַד“ מיט „פּאַלק“, „סלוד“ מיט „קלאַנג“, „יאָווען זיך“ — מיט „ווייזן זיך“, „פּריגלאַשען“ — מיט „פאַרבעטן“, „סומאַטאַכע“ — מיט „טאַראַאַם“ אַאָז״וו אַאָז״וו (*). דאָס אייגענע האָט ער געטאַן אין 1879, ווען ער האָט פון דאָס ניי רעדאַקטירט „דאָס קליינע מענטשעלע“ (**). איז דאָך קלאַר, אַז צו דער אַנטוויקלונג פון דער בורזשואַזיע, דעם וואַקס פון קאַפּיטאַליזם און אַלע איבעריקע סאַציאַלע ענדערונגען, וועלכע זיינען לויט נוסיןאָון פאַרענדיקט געוואָרן גראַד „צום מיט פון די 80ער יאָרן“, — האָט מענדעלעס רייניקן די יידישע שפּראַך קיין שייכות ניט. מענדעלע האָט פריער נאָך, ווי נוסיןאָון אַליין מוז צו- געבן, „ראַדיקאַל אָנגעהויבן איבערצושאַצן דעם משכיליזם, שאַרף אַפּוואַרפן זיינע אַנטי-פּאָליקסיטישע, אַנטי-דעמאָקראַטישע, אויסגעשפּראַכטן-בורזשואַזע טענדענצן“. און דאָס הייסט, אַז זיין באַציאָנונג צו דער השכלה און אויך צו יידיש האָט זיך אויסגעאַרבעט ביי אים מער אַדער ווינציקער זעלבשטענדיק און ניט אַפּגעהאַנגען פון דעם „פּאָליקסיטיש-נאַציאָנאַלן געדאַנק פון די

(* זע מיין אַרטיקל „אַ בלאַט מענדעלע“, אין „טאַג“ פון 5טן דעצע, 1920.
 (** זע ד"ר מאַקס וויינרייך: „בילדער פון דער ייד. ליטעראַטור-געשיכטע“, ז' 341.

80ער יארן, וועלכער האָט כלומרשט קיין אַנדער דערקלערונג ניט, אַ חוץ דער מוטושטש-עקאָנאָמישער, וועלכע עס גיט נוסניאָוו.

די גאַנצע כאַראַקטעריסטיק, וואָס י. נוסניאָוו גיט פון די סאָציאַל-עקאָ-נאָמישע באַציאונגען און זייער אָפּשפּיגלונג אין דער יידישער ליטעראַטור, איז אַזוי אומקלאַר, אַזוי אַבסטראַקט און צוויידייטיק, אַז איר קאָנט פון איר אַרויסדרינגען, וואָס איר ווילט אַליין, ווען די נייע רעדאַקציע פון „ווינטש-פינגערל“ וואָלט זיך געוויזן ניט אין די 80ער יארן, נאָר פריער אַדער שפע-טער, וואָלט אונדזער לעניניסטישער מאַרקסיסט אַ דריי געטאָן דאָס רעדל פון זיינע „עקאָנאָמישע“ פּראָזעס און עס וואָלט פאַרטיק געווען אַ „סאָ-ציאַלע דערקלערונג“ פאַר די 70ער יארן אַדער פאַרן אַלף השּׁשי.

2. רייזנדיק וועגן דעם אונטערשייד, וואָס איז דאָ צווישן דעם נוסח פון דער הקדמה צום „ווינטשפינגערל“ פון 1864 און דער הקדמה פון 1888, לאָזט זיך י. נוסניאָוו ווידער אַוועק זוכן די „סאָציאַלע סיבות“ און ווידער געפינט ער זיי אין דעם, וואָס „פון ערשטן „ווינטשפינגערל“ פון 1865 טיילט מענדעלען אָפּ (פון 1888, ווען ער האָט צום צווייטן מאל רעדאַקטירט דאָס „ווינטשפינגערל“ — ש. נ.) — אַ גרויסע (אַ גרויסע?) בלאַט אין דער געשיכטע פון דער יידישער געזעלשאַפטלעכער באַוועגונג. די בורזשואַזע משכילישע באַוועגונג, וואָס איז צום יאָר (פונקט צום יאָר?) 1865 נאָך געווען אַ פּראָ-גרעסיווער פּאַקטאָר און האָט באַדייט קאַמף פון דער בורזשואַזיע קעגן יידישן מיטלאַלטער, איז צו די 80ער יארן, ווען מענדעלע האָט זיך אַ צווייטן מאל גענומען צום „ווינטשפינגערל“, געוואָרן אַ קאָנסערוואַטיווע דערשיינונג „אַזױװ, אַזױװ“ (ז' 458). דאָס זאָל, הייסט עס, האָבן געפירט דערצו, וואָס אין 1888 האָט שוין מענדעלע ניט געהאַט אַזאַ אַראַפּפּאַל, ווי אין 1865, פאַר דער „דייטשישער“ השכלה און האָט שוין אויך פאַרשטאַנען, אַז „וויכטיק איז ניט מוסר זאָגן און אויפקלערן, וויכטיק איז ברויט. שאַפט אַן עקאָנאָמישן יסוד, וועט אויף אים וואַקסן קולטור“. וואָלט דאָס אַלץ געווען אפשר זייער שייך און זייער „מאַרקסיסטיש“, ווען... ווען מענדעלע וואָלט די דאָזיקע אַלע זאַכן ניט האָבן שוין קלאַר אַרויסגעזאָגט נאָר גאָר אין אָנהייב 70ער יארן, ווען ער האָט געשריבן די „קליאַטשע“ — שיר ניט מיט צוויי צענדליק יאָר פאַר דעם צווייטן „ווינטשפינגערל“! עס איז גענוג צו דערמאָנען די באַקאַנטע שטעלע, וואו די קליאַטשע זאָגט: „קיין טאַנץ גייט נישט פאַרן עסן! וואָס פאַר אַ שייכות, איך בעט אייך, האָט עסן און דאָס נייטיקע באַדערפעניש מיט בילדונג?“ אַזױװ. אויב עס וואָלט געווען ריכטיק נוסניאָוו'ס מאַרק-סיסטיש פּשטל, אַז נאָר די סאָציאַל-עקאָנאָמישע אויפשטענדן פון די 80ער

יארן האָבן געקענט פירן מענדעלען אויפן געדאַנק, אַז „וויכטיק איז ניט מוסר זאָגן און אויפקלערן, וויכטיק איז ברויט“, וואָלט דאָך געווען אוממעגלעך, אַז פונקט דעם זעלביקן געדאַנק מיט שיר ניט די זעלביקע ווערטער זאָל מענדעלע האָבן אַרויסגעזאָגט נאָך אין יאָר 1870-1871*), אין גאַנצן פינף יאָר נאָך דעם ערשטן „ווינטשפינגערל“, ווען מענדעלע האָט נאָך כלומרשט גע- גלייבט, אַז „דייטש אמת ותורתו אמת“.

י. נוסיןאָו אַליין שרייבט, אַז אין דער „קליאַטשע“ האָט שוין מענדעלע פאַרענדיקט זיין „איבערוואַפענונג“, ד"ה זיין „צערייסן זיך מיטן אַלטן בור- זשוואַן משכיליזם און די דעקלאַרירונג פון אַ דעמאָקראַטישן פּאָלקס- משכיליזם“ (ז' 479). היינט אויב דאָס איז אַזוי, האָט אונדזער „מאַרקסיס- טישער פאַרשער“ געדאַרפט ווייזן אונדז די סאַציאַל-עקאָנאָמישע ענדערונגען, וואָס זיינען פאַרגעקומען צווישן 1865, ווען מענדעלע האָט געשריבן זיין ערשטן „ווינטשפינגערל“, וואו ער איז נאָך כלומרשט אַ משכיל ווי אַלע משכילים, און אין 1870, ווען ער האָט אָנגעהויבן די „קליאַטשע“.

אין משך פון די פינף יאָר זיינען קיין ראַדיקאַלע סאַציאַל-עקאָנאָמישע שינויים ניט פאַרגעקומען, און אויב מענדעלע האָט אָנגעהויבן שרייבן אַ ביסעלע אַנדערש, ווי פריער, איז עס מסתמא דערפאַר, וואָס ער האָט אין דער צייט עפעס געלערנט, עפעס זיך אַליין קלאַר געמאַכט, אָבער דאָס וואָלט דאָך הייסן דערקלערן אַ שרייבערס ווערק דורך דעם, וואָס איז פאַרגעקומען אינעווייניק אין אים אַליין, אין זיינע געדאַנקען, אין זיין נשמה, — און דאָס טאָר אַן אַפיציעלער סאָוועטישער קריטיקער נישט טאָן. ער מוז זיך האַלטן פאַר דער עקאָנאָמישער סביבהס פאַרטעך און ריידן אויף אַ לשון, וואָס איז כלומרשט היסטאָריש-מאַטעריאַליסטיש און וואָס אין דער אמתן איז עס פוסטע מליצה, וואָס האָט גאַרניט צו טאָן מיט די היסטאָרישע פאַקטן.

ווי ווייט י. נוסיןאָווס פילפול וועגן דער ווירקונג, וואָס עס האָט כלומרשט געהאַט אויף מענדעלען דער סאַציאַל-עקאָנאָמישער אונטערשייד צווישן די 60ער און 80ער יאָרן, — איז פילפול און מער גאַרנישט, קען מען זען פון י. נוסיןאָווס אייגענעם אַרטיקל וועגן דער ערשטער אויסגאַבע פון „ווינטש- פינגערל“, וועלכע ער האָט פאַרעפנטלעכט אין די אוקראַינער שריפטן און וועלכן איך האָב שוין פריער דערמאַנט. דעם דאָזיקן אַרטיקל האָט נוסיןאָו געשריבן נאָך דעם, ווי ער האָט געקראַגן די געלעגנהייט דורכצושטודירן דאָס „ווינטשפינגערל“ פון 1865. ער האָט געגעבן אין זיין אַרטיקל אַן אויס-

* י. נוסיןאָו אַליין זאָגט, אַז „די קליאַטשע“, וועלכע איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן ערשט אין 1873, איז געשריבן געוואָרן אין 1870-1871 (זע זיין „פון בוך צו בוך“, ז' 479).

פירלעכע און זייער נוצלעכע באשרייבונג פון אַט דער אויסגאַבע און האָט נאָך אַ מאָל פאַרגליכן איר נוסח מיט דעם ניט אין ערך גרעסערן און רייכערן טעקסט פון 1888 און 1911. וואָס־ושע איז דער אויספיר, צו וועלכן ער איז געקומען נאָך דעם, ווי ער האָט אַליין דורכגעשטודירט דאָס „ווינטש-פינגערל“ פון 1865? אַז שוין אין דעם ערשטן „ווינטשפינגערל“ איז אין דער אמתן דאָ „דער אַנזאַג אויף דער רעוויזיע פון משכיליזם, וואָס מען דעלע וועט שפעטער דורכמאַכן“ (ז' 200). מענדעלע — הייסט עס — האָט ניט געדאַרפט וואַרטן אויף דעם „פאַלקסטמלעך-נאַציאָנאַלן“ געדאַנק פון די 80ער יאָרן, כדי אַנצוזאָגן די רעוויזיע פון משכיליזם. נאָך קלערער: „מענדעלע האָט שוין אין 1865 געהאַט אין זיין רשות די ציגל פאַרן בנין“ (ז' 218). בלייבט דאָך, אָבער, אַן ציגל דער בנין פון נוסניאָוס טעאַריע? גיט ער זיך אַן עצה. „געוויסע“, זאָגט ער, „סאַציאַלע סיבות האָבן אים צו יענער צייט געשטערט אַט דעם בנין אויסבויען (מיר האָבן זיך גענויער אויף די סיבות אָפגעשטעלט אין אונדזער דערמאַנטער אַרבעט אין „צייט-שריפט“), אָבער צו דער צייט פון דער „טאַקסע“ (ד"ה אין 1869, סך-הכל אין פיר יאָר אַרום — ש. נ.) זיינען אַט די סיבות אָפגעפאַלן.“ איז דאָך ווידער שלעכט! אויב שוין צום יאָר 1869 זיינען „אָפגעפאַלן“ די סאַציאַלע סיבות“ (ווי שנעל און ווי לייכט עס „פאַלן אָפ“ ביי אונדזער „מאַרקסיטישן פאַר-שער“ די סאַציאַלע סיבות?), וועלכע האָבן געשטערט מענדעלען „אויסצובויען דעם בנין“ פון „ווינטשפינגערל“, היינט צו וואָס טויג די גאַנצע עוואָלוציע פון קאַפיטאַליזם, וועלכע אונדזער ליטעראַרישער עקאַנאָמיסט דערפירט „ביז צום מיט פון די 80ער יאָרן“? צו וואָס האָט מען געדאַרפט מטריח זיין אַזאָ שווערלייביקע בורזשואַזע עוואָלוציע און שלעפן זי ביז אין מיטן די אַכציקער יאָרן, אַז זי איז שוין פאַרטיק געווען אין 1869? בלייבט אַ קשיה! און נאָך אַ קליין קשיהלע. אין זיין אַרטיקל אין „צייטשריפט“ האָט י. נוסניאָוו אונדז געוואָלט איינריידן, אַז „אין טאַקסע“ פון 1869 געפינען מיר נאָך פיל רוסישע ווערטער מחמת די זעלביקע „סאַציאַלע סיבות“, וואָס אין דעם ערשטן „ווינטשפינגערל“, און אין די „שריפטן“ גיט ער אונדז צו וויסן, אַז „צו דער צייט פון דער טאַקסע“ זיינען אַט די סיבות „אָפגעפאַלן“. פרעגט זיך, וואָס זיינען עס פאַר אַ מאַדנע „סאַציאַלע סיבות“, וואָס אינעם מינסקער זאַמלבוך זיינען זיי פאַראַן און אין דעם קיעווער — פאַלן זיי אָפ? און ווי קען מען זיך פאַרלאָזן אויף אַזוינע „סיבות“, אַז אַט זיינען זיי דאָ און אַט ווערן זיי ניט? ניין, דאָס זיינען רחוקות. ניט קיין מאַטעריאַליסטישע „סיבות“...

3. שרייבנדיק וועגן דעם סטיל פון מענדעלעס הקדמות, דערציילט אונדז י. נוסניאָוו, אַז ער „האַט דאָ פאַר אַ מוסטער געהאַט די דרשה פון „פאַלקס-

מגיד" («צייטשריפט», ז' 454). פאַרשטייט זיך, אַז יעדערער, וואָס איז באַ-
האַונט אין די שוואַרצע פינטלעך, ווייס, אַז מענדלעך האָט געהאַט פאַר זיך,
ווי אַ מוסטער, וועלכן ער האָט פאַראַדירט, ניט דעם מינדלעכן סטיל פון אַ
מגידישער דרשה, נאָר דעם שריפטלעכן נוסח פון פאַרצייטיקע ספרים.
אַבער... גיי זוך יידישע לומדות ביי איינעם, וואָס אַפילו אין זיין ביסל מאַרק-
סיסטימען עברי פּלאַנטערט ער זיך, נעבעך!

ג

אין צוויי וויכטיקע פּונקטן זיינען די ביידע יונגע היסטאָריקער פון דער
יידישער ליטעראַטור — מאָקס עריק און ד"ר מאָקס וויינרייך — ענלעך איינער
צו דעם אַנדערן, אין צוויי אַנדערע פּונקטן גייען זיי זיך פּונאַנדער. זייער
ענלעכקייט דריקט זיך אויס, ערשטנס, אין דעם, וואָס זיי זיינען ביידע דורכ-
געגאַנגען אַ גוטע מאַדערנע וויסנשאַפטלעכע שולע, וואָס זיי זיינען ערנסטע
וויסנשאַפטלעכע פאַרשערס, ניט בלויז פּאָפּולאַריזאַטאָרס, און צווייטנס, —
אין דעם, וואָס זיי האָבן ביידע אין זינען, כאַטש זיי זיינען היסטאָריקער,
געוויסע לעבעדיקע קולטור-נויטן, ניט נאָר די האַלב-טויטע אותיות פון אַמאָל.
אַנדערש זיינען זיי איינער פּונעם אַנדערן, ערשטנס, דערמיט, וואָס איינער,
מאָקס עריק, מאַכט «אַ פּראַוו פון אַ סינטעטישן גאַנג דורכן גאַנצן שטח
פון דער עלטערער יידישער ליטעראַטור», בעת דער אַנדערער, ד"ר וויינרייך,
באַנוגנט זיך מיט איינצלנע מאַנאָגראַפיעס, און צווייטנס, מיט דעם שניט
און שטייגער פון זייער שרייבן. דעם ערשטן אונטערשייד האָבן איך שוין
פריער דערקלערט. דאָ וויל איך זיך אַפּשטעלן אויף דעם צווייטן.

ד"ר מאָקס וויינרייך שרייבט גאַנץ אַנדערש, ווי מאָקס עריק, ער שרייבט
פּלינקער, לעבעדיקער, לייכטער. ער פאַרגינט זיך אַריינצושטעלן אַ וויין,
אַ ווערטל. ער האָט הנאה פון פּאַלעמיק. ער באַנוגנט זיך נישט מיט
דערציילן פּאַקטן און דערקלערן היסטאָרישע פּאַסירונגען. ער זוכט צו מאַכן
אַ רושם אויפן לעזער. ער לאָזט ניט דורך קיין געלעגנהייט אים אַ ביסל צו
אַמוזירן. ער וויל אים אין עפעס איבערצייגן. ער באַרעכטיקט מיט דעם
אופן (נישט נאָר מיט דעם אינהאַלט) פון זיין שרייבן דאָס, וואָס ער זאָגט
אין דער פאַררעדע, — אַז ער שטרעבט צו «דערווייזן, אַז אונדזער אַלט-
יידישע ליטעראַטור איז ניט קיין אַלטוואַרג-רומל פאַר ספּעציאַליסטן», און
איך וויל (זאָגט ער) פּועלן, לויט מיינע כוחות, אַז זי זאל ווערן אַ לעבעדיק
אייגנס פון אונדזער גאַנצן צבור». ער האָט דאָס אין זינען סיי מיט זיין וואָס,
סיי מיט זיין ווי. ער מאַכט אַפט אַזעלכע הקדמות און לאָזט זיך אַריין אין

אזוינע דערקלערונגען, וועלכע האָבן קיין שייכות נישט צו דער וויסנשאַפֿט־
 לעכער זייט פון זיין אַרבעט. ער ווייס זיכער אַליין, אַז ער וואָלט ניט איין
 קאָפּיטל פון בוך געקאָנט אַ היפש ביסל קירצן, ווען ער זאָל עס שרייבן
 פאַר געלערנטע. אָבער ער זעט פאַר זיך תמיד דעם דורכשניטלעכן יידישן
 לעזער, ניט נאָר זיינע אייגענע קאַלעגן, די היסטאָריקער. שרייבט ער גע-
 שיכטע אויף אַ פּובליציסטישן שטייגער. דאָס הייסט ניט, אַז ער פאַרוואָ-
 סערט די וויסנשאַפֿט, אָבער ער לאָזט די לעזער „אַפּנעצן די ליפּן“ יעדע
 וויילע, זיי זאָלן ניט פאַרשמאַכט ווערן. ער שעמט זיך ניט מיט זיינע
 זשורנאַליסטישע געוויינהייטן — און פעאיקייטן, איז דאָס זיכער ניט קיין
 חסרון, כאַטש מיר זיינען ניט געוויינט דערצו אין דער וויסנשאַפֿטלעכער
 ליטעראַטור.

מאָקס עריקס שטייגער שרייבן איז פון אַ מער אַקאַדעמישן סאַרט. אויך
 זיין סטיל איז ניט קיין שווערער און ניט קיין טרוקענער. מאָקס עריק איז
 אַ קריטיקער, ניט בלויז אַ פאַרשער פון ליטעראַטור, ווייס ער, אַז עס איז
 וויכטיק ווי, נישט נאָר וואָס מען זאָגט. אָבער ער איז דאָך אַריינגעטאָן דער-
 הויפט אין דעם היסטאָרישן וואָס. ער שרייבט דערהויפּט פאַר זיין גלייכן.
 זיין שרייב־טעמפּעראַמענט איז אַ מער אַביעקטיווער, ווי ד״ר ווינירייכס.
 ער שרייבט דאָס רוב אויך פּאָפּולער, אָבער ער פּאָפּולאַריזירט ניט. ער האָט
 אויך „די שטרעבונג צו דערנענטערן דעם געביט פון אַלטיידיש... דעם ברייטן
 קרייז לייענער“, אָבער העכער פון איר שטעלט ער אַנדערע, ריין וויסנ-
 שאַפֿטלעכע שטרעבונגען.

* * *

וואָס איז שייך צו דעם אויפבוי, צו דער אַרכיטעקטור פון די ביידע
 ביכער, — לאָזן זיי זיך, פאַרשטייט זיך, נישט פאַרגלייכן. ווינרייך פּרעטענ-
 דירט ניט, ווי מיר ווייסן, אויף אַ סיסטעמאַטישער געבונדענער געשיכטע
 פון דער יידישער ליטעראַטור. ער שילדערט נאָר איינצלנע פּונקטן, איינצלנע
 עטאַפּן אויפן וועג פון איר אַנטוויקלונג. אויך ער רירט אָן אין זיינע מאַנאָ-
 גראַפֿיעס געוויסע גרונד־פּראָבלעמען פון דער יידישער ליטעראַטור־געשיכטע
 און ער שרייבט, אַז „דער לייענער וועט באַקומען פון זיי (פון די איינצלנע
 אַרבעטן), האָף איד, אַ פאַרשטעלונג וועגן דער אַרגאַנישער אַנטוויקלונג
 פון אונדזער ליטעראַטור“, אָבער ער שטעלט זיך דאָס ניט פאַר זיין ציל
 צו געבן אונדז אַ פּולע און גאַנצע געשיכטע. קאָנען מיר נישט פּאָדערן פון
 זיין בוך ניט קיין פּולקייט און ניט קיין גאַנצקייט. אַזאַ פּאָדערונג זיינען

מיר באַרעכטיקט צו שטעלן נאָר צו מאָקס עריק. קאָן ער זי באַפרידיקן?
גיט ער אונדז אַ גאַנצן און פאַרענדיקטן בנין?

ער אליין זאָגט אין דער פאַררעדע, אַז „די פּוּרים-שפּילן און אַנדערע פּרימיטיווע סצענישע ווערק זיינען אין דעם בוך נישט באַהאַנדלט געוואָרן“. הייסט עס, איין טייל האָט ער געלאָזן נישט דערבוים. ער פאַרענטפּערט דאָס דערמיט, וואָס די פּוּרים-שפּילן זיינען, לויט זיין מיינונג, „טעאָטער-שטיק, נישט דראַמאַטישע ווערק אין אייגנטלעכן זינען פון וואָרט, און געהערן צוליב דעם צו דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור“ (ז' v). דער תירוץ איז אַ שוואַכער, און ד"ר שיפּער האָט שוין אַנגעוויזן אויף דעם אין זיין רעצענזיע אין די „ליטעראַרישע בלעטער“.

קיין שום דערקלערונג איז ניטאָ, פאַר וואָס עס פעלט אַ קאָפיטל וועגן דער רייכער און אַריגינעלער תּחינות-ליטעראַטור. די תּחינות ווערן גאַרניט דערמאָנט אַפּילו.

אַבער ניט דאָס מאַכט צווייפּלהאַפּט די אַרכיטעקטאַנישע גאַנצקייט פון עריקס וויכטיקער אַרבעט. אַ בנין הערט ניט אויף צו זיין אַ בנין, ווען עס פעלט ערגעץ-וואו אַ טיר אָדער אַ פענצטער. אויב עס זיינען דאָ פּגיומות — און זיי זיינען דאָ — אין דעם אויפּבוי פון עריקס געשיכטע, באַשטימען זיי אין דעם, וואָס דער עצם פּלאַן פון דעם בוך איז ניט גאַנץ און נישט קלאָר גענוג. ניט אַלע קאָפיטלעך זיינען געשריבן אויף איין אופּן, לויט איין מעטאָד. אַט פאַרנעמט די היסטאָרישע סביבה אַ גרויסן אָרט אין דער שילדערונג פון די פּאַקטן, און אַט ווערט זי כמעט אין גאַנצן פאַרגעסן. אַט דוכט זיך, אַז דער פאַרפּאַסער איז אַ שטרענגער מאַרקסיסט און ער האַלט פאַר נייטיק צו דערקלערן אַלע ליטעראַרישע אַנטוויקלונגען היסטאָריש-מאַטעריאַליסטיש, און אַפּט פאַרטיפּט ער זיך אין די ריין ליטעראַרישע ווירקונגען און לאָזט צו רו די עקאָנאָמיק. אַמאָל זיינען די דאַטעס פאַר אים גאַר אַזוי ווי אַן אילוסטראַציע פון דעם אַלגעמיינ-היסטאָרישן אַנטוויקלונגס-גאַנג און אַמאָל זיינען זיי אַ ציל פאַר זיך אליין. אין אייניקע ערטער זעט מען שוין קלאָר דעם פּאַסאַד פון אַ פאַרטיקן בנין, אין אַנדערע — ווערן ערשט צוגעגרייט די רושטאַ-וואַניעס און עס ליגן קופּעס מאַטעריאַל, וואָס זיינען נאָך ניט פאַראַרבעט געוואָרן (ביי ד"ר ווינירייכן אין בוך זיינען אויך דאָ גאַנצע קאָפיטלעך, וואו מען זעט, אייגנטלעך, מער די לאַבאָראַטאָריע, ווי די עצם-אַרבעט פון דעם היסטאָריקער). אַבער דאָס איז אומפאַרמיידלעך. עס איז אַ נייע, נאָך נישט אויספּרובירטע, אַרבעט. עס איז נאָך ביז איצט קיין מאָל נישט גע-מאַכט געוואָרן קיין פּרוּאוּו צו מאַכן אַ סך-הכל פון דער יידישער ליטעראַטור-

פאָרשונג. עס איז נאָך אויך ניט אויפגעזאמלט געוואָרן דער גאַנצער מאַ-
טעריאַל, עס איז נאָך ניט אָפגעטאָן געוואָרן די גאַנצע גרויסע פּאַר-אַרבעט,
וואָס איז נייטיק אויף צו קאַנען אָנשרייבן אַ געשיכטע פון דער יידישער
ליטעראַטור. מאַקס עריק האָט געדאַרפט אי זאַמלען, קאַנטראָלירן און אויס-
פּאַרשן דעם רויען מאַטעריאַל, אי אים סיסטעמאַטיזירן און באַלייכטן. ער
האַט געדאַרפט זיין אי דער לייט- און ציגל-טרעגער, אי דער אַרכיטעקט.
ער האָט געדאַרפט טאָן אַ דרייפאַכע אַרבעט: (א) אויסזוכן דעם בוי-מאַ-
טעריאַל, (ב) אויסאַרבעטן דעם פּלאַן און (ג) אויספירן אים. איז קיין חידוש
ניט, וואָס קיינע פון די דריי שווערע אַרבעטן האָט ניט דערגרייכט די מדרגה
פון שלימות. עס איז קיין וואונדער ניט, וואָס ערטערווייז פעלט אָדער ס'איז
צו פיל אָנגעוואָרפן מאַטעריאַל, אין אייניקע פונקטן איז דער פּלאַן ניט קלאָר,
ניט אויסגעאַרבעט גענוג און אין אַנדערע — שטעלט אונדז ניט צופרידן
די אויספירונג,

מער וואונדער איז, וואָס ביי דער גאַנצער שווערקיט פון דער דריי-
פאַכער אויפגאַבע האָט דער יונגער געלערנטער דאָך זייער פיל אויפגעטאָן,
זייער פיל דערגרייכט.

ער האָט, ערשטנס, אויפגעקליבן פון די ערשטע מקורות אָן אַ שיעור
ידיעות, דאַטעס, פאַקטן. עס איז ניטאָ נאָך אַ בוך, וואו עס זאָלן זיין אויפ-
געזאַמלט אין איין אַרט אַזוי פיל מאַטעריאַלן און דאַקומענטן פון דער עלטע-
רער יידישער ליטעראַטור.

וועגן איינצלנע ווערק און איינצלנע פאַרפאַסער זיינען דאָ פולערע ידיעות
און מער טעקסט-שטיקער ביי וויינרייכן אין די „בילדער“. אַזוי, צום ביישפּיל,
שרייבט ער אויספירלעכער און מער דאַקומענטירט וועגן שמואל-בוך, וועגן
אליהו בחור און זיין „בבא-מעשה“ און זיין „פאַריז און וועינע“. ער פאַר-
עפנטלעכט אין קאָמענטירט די טעקסטן פון אייניקע אַלטע יידישע קינות
און לידער, וועלכע ווערן ביי עריקן נאָר דערמאָנט אָדער דאָס אויך ניט.

אַבער אויב וויינרייך האָט געהאַט די מעגלעכקייט אויסצושפּרייטן זיך
אין זיינע מאַנאָגראַפישע אַרבעטן און צו ברענגען אין זיי מער פרטים און
לענגערע קאָמענטאַרן פון איינצלנע ווערק, איז ביי עריקן ניט אין ערך
גרעסער און פולער די צאָל פון די ווערק און דער סכום פון די ליטעראַרישע
פאַסירונגען, וועלכע ער רעדט אַרום.

ער דערמאָנט, דערקלערט און טייטשט-אויס כמעט אַלץ, וואָס האָט אַ
שייכות צו די מיטלאַלטערלעכע יידישע לעגענדעס, צו דער אַלט-יידישער
ליריק און צו דער אַזוי אָנגערופענער שפּילמאַן-דיכטונג פון פּערצנטן-

זעכצנטן יאָרהונדערט. ער שטעלט זי אָפּ אויספירלעך אויף די וויכטיקערע מוסר-ספרים און תנ"ך-איבערזעצונגען פון 16-17טן יאָרהונדערט. ער ברענגט גענויע ידיעות וועגן די אַלטע יידישע נאַוועלעס און מעשיות, וועגן די היסטאָרישע שריפטן, די מעמואַרן אד"גל.

ניט ווינציקער וויכטיק, ווי דער רייכער מאַטעריאל, איז — דער פּראָוויז אים צו סיסטעמאַטיזירן און אויסצוטייטשן אים ווי אַ טייל פון דער גאַנצער היסטאָרישער אַנטוויקלונג פון דעם יידישן פּאָלק אין מערב- און מזרח-אייראָפּע.

מאָקס עריק האָט אויסגעפונען און כאַראַקטעריזירט צוויי גרויסע קלאַ-סישע תקופות אין דער אַנטוויקלונג פון דער עלטערער יידישער ליטעראַטור: די שפּילמאַן-תּקופּה (פון פּערצנטן ביזן מיטן זעכצנטן יאָרהונדערט) און די מוסר-תּקופּה (פון סוף זעכצנטן ביזן אָנהייב אַכצנטן יאָרהונדערט). דער צענטער פון דער ערשטער תקופּה איז געווען מערב- און מיטל-אייראָפּע, דערהויפּט דייטשלאַנד. אין דער צווייטער תקופּה האָט זיך דער צענטער שוין געהאַט אַריבערגעטראָגן קיין מזרח-אייראָפּע, דערהויפּט קיין פּוילן. די ערשטע, די שפּילמאַנישע עפּאָכע האָט געטראָגן אַ וועלטלעכן כאַראַקטער. די צווייטע איז געווען דורכגעדרונגען מיט אַ רעליגיעזן גייסט. דאָס איז פּונקט דער היפּוך פון דער מיינונג, וואָס איז ביז דאָ ניט לאַנג נאָך געווען פאַר-שפּרייט. עס איז געווען אַנגענומען, אַז דאָס יידישע וואָרט איז געגאַנגען פון רעליגיעזיטעט צו וועלטלעכקייט. דער דאָזיקער קוק אויף דעם אַנטוויקלונגס-גאַנג פון דער יידישער ליטעראַטור האָט זיך גענומען דערפון, וואָס מען איז נישט געווען באַקאַנט מיט דעם האַנטשריפטלעכן פּעריאָד פון דער יידישער ליטעראַטור-געשיכטע. מען האָט געגלייבט, אַז די יידישע ליטעראַטור הייבט זיך אָן ערשט אין זעכצנטן יאָרהונדערט און דאָן האָט זי טאַקע אַנגעהויבן שוין אונטערצופאַלן אונטער דער ווירקונג פון דער רעליגיע. מאָקס עריק האָט זיך פאַרטיפּט אין דער יידישער ליטעראַטור פון פאַר דער דרוקצייט. ער האָט אויסגעפונען, אַז זי האָט שוין דאָן געהאַט דורכגעמאַכט אַן אויפּבלי-פּעריאָד — און זי איז געווען דאָן, אַזוי ווי דאָס גאַנצע יידישע פּאָלקס-לעבן, וועלטלעך און נאַענט צום לעבן פון דער אַרומיקער באַפעלקערונג. עס איז דאָן שוין אויך געווען אַ היפשע פרומע ליטעראַטור אין יידיש — חומש-איבערזעצונגען, סידורים, מחזורים, מנהגים, רעליגיעזע ליריק אַזוואָ, אַבער דער שווערפּונקט פון דער תקופּה ליגט אין איר עפיק, וואו ס'דאַמ-נירט דער פּאָלקס-זינגער מיט אַ רעפּערטואַר פון איבערגעאַרבעטע דייטשישע און איטאַליענישע ריטער-ראַמאַנען און זאַגאַר מיט אַריגינעלע גרויסע עפישע

איבערדיכטונגען פון דעם תנ"ך אין וועלטלעכן גייסט. די פאָרם פון דער עפיק איז אַ רעציטאַטאָרישע, צוגעפאַסט צו אַ זינגענדיקן רעטשיטאַטיוו. אויך די ליריק איז באַהערשט פון פּראָפּעסיאָנעלע זינגער, „נאַרן“ און שפּיל-לייט. אין דער ליטעראַטור דאַמינירט צוליב דעם די געגראַמטע און נישט פּראָזאַאישע פּאַרם "אַז'וו (1' 21). אין דער צווייטער תקופה פעלן אויך נישט קיין „ריין-וועלטלעכע שאַפונגען, ראַמאַנען, לידער, פּורים-שפּילן אַז'וו“, אָבער אַלץ דעקט צו דער דיקער שלייער פון אַ פּרומען נוסח, פון אַ תּוֹיֶד־שטייגנדיקער רעליגיעזער כּוואַליע. און דער קינסטלערישער ווערט פון אונדזערע וועלטלעכע שאַפונגען פאַלט ביז אַ מינימום, „זייער לעבעדיקער און פּרישער אַטעם טוט זיך אָפּ (פון זיי). דאַקעגן צעבלייט זיך גוואַלדיק דער מוסר, וואָס נעמט אָן אַ מין ענציקלאָפּעדישן כאַראַקטער, שטרעבט צו געבן סיי בעלעטריסטישן שטאַף, סיי דינים, סיי קאָנקרעטע לעבנס-באַטראַכ-טונגען, סיי אייגנטלעכן רעליגיעזן מוסר. מוסרדיק ווערט די מעשה און נאָוועלע, און דאָס קלאַסישע, בעלעטריסטישע ווערק פון דער תקופה איז דאָס מעשה-בוך, וואָס אַנטשטייט צום סוף פון דעם 16טן יאָרהונדערט און וואו כמעט יעדע מעשה און נאָוועלע איז פאַרזען מיט אַ פּרומען מוסר-השכל" (1' 22).

מאָס עריק גיט-צו, אַן אויך אַט די מוסר-תּקופה איז אַן אויפבלי-תּקופה, כאַטש אים געפעלט נישט איר קאָנסערוואַטיווער אַדער, ווי ער דריקט זיך אויס, רעאַקציאָנערער גייסט. ער איז אין דעם פּרט נישט מסכים מיט ד"ר וויינרייך, וועלכער האַלט, אַז „אין זיבעצנטן יאָרהונדערט לאָזט זיך פאַמעלעך אַראָפּ דער ניווא פון אונדזער ליטעראַטור" (1' 269). ער זעט אין דעם זיבעצנטן יאָרהונדערט אַ צווייטן גרויסן אויפשטייג אין דער יידישער ליטעראַטור, כאַטש דאָס איז גאַר אַן אַנדער סאָרט אויפשטייג, ווי דער ערשטער.

אַרום אַט די צוויי הויפט-תּקופות גרופירט עריק דעם גאַנצן רייכן מאַטעריאַל. ער טיילט איין די גאַנצע אַרבעט אין צוויי ביכער: „די שפּיל-מאַן-תּקופה אין דער יידישער ליטעראַטור" — דאָס ערשטע בוך; „די מוסר-תּקופה" — דאָס צווייטע.

דוכט מיר, אַז דאָס איז נישט די פּאַסיקסטע ראַם אויף איינצופאַסן אין איר דאָס בילד פון דער יידישער ליטעראַטור-אַנטוויקלונג. אַן אַנדער ראַם, אַ ברייטערע און אַ מער עלאַסטישע, וועט מוזן געפונען ווערן (איך וועל נאָך אונטן זאָגן וועגן דעם עטלעכע ווערטער). אָבער ווען אַפילו מיר זאָלן נישט וועלן בלייבן ביי אַט דער צוויי-אייניקייט: שפּילמאַן — מוסר-ספר, ווען מיר

זאלן האַלטן אַפילו, אַז זי כאַפט ניט אַרום און צייכנט ניט אַן די גאַנצע אַנטוויקלונגס-ליניע, די גאַנצקייט פון דער אַנטוויקלונגס-ליניע פון דעם יידישן וואָרט, — איז דאָך די עצם כאַראַקטעריסטיק, וואָס מאַקס עריק האָט געגעבן דער ראַלע, דעם אינהאַלט און דער פאַרם פון דער וועלטלעכער יידישער שפּילמאַן-דיכטונג, פון איין זייט, און דער רעליגיעזער מוסר-ליטע-ראַטור, פון דער אַנדערער זייט, — אַ וויכטיקער אויפטו. ווען עמעצער וועט פון איצט אָן וועלן שרייבן וועגן אַט די ענינים, וועט ער זיך בשום אופן נישט קאָנען באַגייין אָן די דעפּיניציעס און אויספירונגען פון מאַקס עריק, ווען אַפילו ער וועט ניט אין אַלץ מיט אים אינשטימען. מאַקס עריק האָט פאַר דעם פונדאָמענט פון דער עלטערער יידישער ליטעראַטור-געשיכטע אַוועקגעליגט עטלעכע ווינקלשטיינער, און זיי וועלן בלייבן, ווען אַפילו דער עצם בנין וועט געבויט ווערן לויט אַן אַנדער פּלאַן.

ד

און איצט עטלעכע מער קאָנקרעטע באַמערקונגען וועגן די ביידע ביכער. איך האָב שוין פריער אַנגעוויזן אויף עטלעכע אַלגעמיינע זאַכן, אין וועלכע אונדזערע יונגע היסטאָריקער גייען יעדערער אויף זיין אייגענעם וועג. איצט וויל איך דערמאָנען אַ פאַר מיינונגס-פאַרשיידנקייטן, וואָס זיינען דאָ צווישן זיי בנוגע צו איינצלנע פּראָגעס.

זיי גיבן פאַרשידענע כאַראַקטעריסטיקעס פון אליהו בחור, איינעם פון די וויכטיקסטע קלאַסיקער פון דער עלטערער יידישער ליטעראַטור. פאַר ד"ר מאַקס ווינרייך איז ער „אַ גרויסער געלערנטער“ (ז' 152). מאַקס עריק, אָבער, קומט צום אויספיר, אַז „וואָס מער מען שטודירט די לעבנס-געשיכטע פון אליהו בחור, אַלץ מער ווערט מען פאַראינטערעסירט מיטן גרויסן קריסט (פּראַ עדושידיאַ, ר' אליהו פריינד און מעצענאַט) און אַלץ קלענער ווערט די געשטאַלט פון דעם נישט זייער קלוגן, נישט זייער אַנטוויקלטן יידן“ (ז' 183).

פיל וויכטיקער איז דער אונטערשייד, וואָס איז דאָ צווישן עריקן און ווינרייכן אין דער פּראָגע וועגן דעם פּובליקום, פאַר וועלכן עס איז געווען באַשטימט די פאַרצייטיקע יידישע ליטעראַטור. ד"ר ווינרייך ווייס ניט (יעדנפאַלס, רעדט ניט) פון אַזאַ צייט אין דער עלטערער יידישער ליטע-ראַטור-געשיכטע, ווען אַנדערע, אַ חוץ וויבער און עס-האַרצים, זאלן האָבן אַן אינטערעס צו „טייטשע“ שאַפונגען. פון זיינע דערקלערונגען מכות אַט דעם ענין (ז' 31-32) האָבן מיר דעם איינדרוק, אַז דער למדן האָט אַלע

מאל „געהאט זיינע ספרים אויף לשון קודש“, און אַלץ, וואָס איז געווען ניט אויף לשון קודש, איז געווען ניט פאַר אים. לויט מאַקס עריק איז עס אַזוי געווען נאָר שפעטער, ווען דעם אויבנאָן אין דער יידישער ליטעראַטור האָט פאַרנומען די רעליגיע. אין די ערשטע יאָרהונדערטן פון איר געשיכטע „האַט די יידישע ליטעראַטור גערעדט צום גאַנצן פּאַלק“. און בפרט פאַרן מיטלאַלטער, לייענען מיר ביי מאַקס עריק, שטימט ניט די פּאַפּולערע אויפֿ-פּאַסונג, אַז זי איז געווען אויסשליסלעך דאָס אייגנטום פון ווייבער און מיידלעך. שוין די עקסיסטענץ פון פּראָפּעסיאָנעלע דיכטער, פּאַלקס־זינגער און מחברים־קאַפיסטן רעדט קעגן דעם און דעמאָנסטרירט איר ברייטסטע פאַרשפּרייטונג“ (ז' 10). און ווייטער. „בכלל קאָן מען פאַרמולירן דעם זאַץ, אַז אויף וויפל אין יידיש און דורך יידיש איז געפּלאַסן אַ שטראַם פון וועלטלעכע און פאַרוועלטלעכטן ליטעראַרישן שאַפּן, האָט עס פאַרכאַפט דאָס גאַנצע פּאַלק, אַלע זיינע שיכטן און ביידע געשלעכטער. וואָרעם אין העברעאיש איז דעמאָלט אַזאַ מין שאַפּן נישט געווען“ (ז' 11). מאַקס עריק אי, אָבער, אַליין אויך, ווי עס ווייזט, ניט גאַנץ זיכער מיט אַט דער אויס־פירונג זיינער. אין אַן אַנדער שטעלע גיט ער אַליין צו, אַז אויך די שפּיל־מאַנישע דיכטונג האָט זיך „אַריענטירט“, נישט געקוקט אויף איר וועלט־לעכן כאַראַקטער, „אויף דעם געשמאַק פון דעם פּאַלקס־מענטשן“ (ז' 90). דאָס הייסט, אַלזאַ, אַז אויך אין מיטלאַלטער, ווען עס האָבן דאָמינירט די וועלטלעכע שפּילמאַנישע פּאַעמעס, האָט דאָס יידישע וואָרט געהאַט אין זיינען די פרוי און דעם פּאַלקס־מענטשן, ניט דעם למדן...

בנוגע צו דעם, וואָס די יידישע פרוי האָט נישט געקראָגן אַמאָל די זעלביקע דערציאונג, וואָס דער מאַן, האָט נישט געלערנט קיין תורה און נישט געקענט דערפאַר קיין לשון קודש, — זאָגט וויינרייך: „ניט נאָר וואָס זי קען ניט לערנען, זי טאָר ניט לערנען, די גמרא האָט דאָס שטרענג פאַר־ווערט“ (ז' 34). דאָס איז אַ ביטל אַ צו... געוואָגטע באַמערקונג. אין דער גמרא איז טאַקע דאָ אַ מאמר, אַז „כל המלמד את בתו תורה, כאלו מלמדה תיפלות“, אָבער מאַלע וואָס פאַר אַ מאמרים און ווערטלעך עס זיינען דאָ אין תלמוד? קיין דין אַזאַ, וואָס זאָל פאַרווערן — און נאָך „שטרענג פאַרווערן“ — לערנען תורה פרויען, איז, ווי ווייט איך ווייס, ניטאָ (*). גיכער

(* ווען דאָס זאָל זיין א חטא, וואָלטן ניט געקענט זיין קיין אויסנאַמען. מיר ווייסן, אָבער, פון פרויען — ווי, צום ביישפּיל, ברוריה אשת ר' מאיר און אין די שפעטערדיקע צייטן גליקל האמיל, — וואָס זיינען קינדווייז געטאַנגען אין חדר, פונקט אַזוי ווי די יינגלעך, און האָבן געלערנט תורה.

האַבן דאָ געווירקט געזעלשאַפטלעכע, עקאָנאָמישע און מאָראַלישע אורזאַכן. עס האָט ניט עקסיסטירט קיין מוח צו שיקן מיידלעך אין חדר (וואָרעם אויב עס איז ניט געווען קיין פאַרבאַט, איז, אָבער, ניט געווען אויך קיין חוב צו לערנען פרויען תורה). און ווי באַלד אַז מען האָט ניט געמוזט, איז רעכט געווען, אַז די מיידלעך זאָלן זיצן אין דער היים און העלפן אין דער הויז־פירונג. האָט מען דאָך פון דער יידענע בכלל ניט שטאַרק געהאַלטן — און נישט נאָר ביי יידן, אין דער גאַנצער וועלט האָט מען דער פרוי אַמאָל נישט געגעבן די זעלביקע דערציאונג, וואָס דעם מאַן. אַ הויך דעם, דאַרף מען געדענקען, אַז פאַרציטן האָבן מיידלעך זייער פרי חתונה געהאַט, פרי אָנגעהויבן צו האָבן קינדער און דעם יאָך פון קינדער — איז דאָס אויך געווען אַ שטער פאַר זיי צו לערנען (**).

צום סוף — אַן אַלגעמיינע באַמערקונג וועגן דעם שטאַנדפּונקט, פון וועלכן עס דאַרף באַטראַכט ווערן די אַנטוויקלונג און דער וואוקס פון דער יידישער ליטעראַטור. מיר דוכט, אַז דער דאָזיקער אַלגעמיינער שטאַנדפּונקט איז ביי ביידע היסטאָריקער אונדזערע ניט גענוג... היסטאָריש, ניט גענוג אַביעקטיוו. מיר דוכט, אַז זיי ביידע מעסטן אָפּט די פאַקטן און פאַסירונגען פון אונדזער ליטעראַרישער פאַרגאַנגענהייט מיט דער מאַס פון זייערע היינטיקע סימפּאָטיעס. דאָס מערקט זיך ביי מאַקס עריקן אין זיין איבערשאַצן די באַדייטונג פון דער שפּילמאַן־עפּאָכע און ביי מאַקס וויינרייכן אין זיין ניט־דערשאַצן דעם 17טן יאָרהונדערט, די מוסר־תּקופּה.

וויינרייך ווייזט אַרויס אַ קנאַפּן אינטערעס צו די מוסר־ספרים און צו דער רעליגיעזער ליטעראַטור בכלל. דערמיט דערקלערט זיך, וואָס ער האַלט די צייט, ווען די דאָזיקע ליטעראַטור בלייבט זיך פּונאַנדער, די צייט פון 17טן יאָרהונדערט, פאַר דעם אָנהייב פון ירידה. ער איז, ווי יעדער איינער פון אונדז, אַ וועלטלעכער מענטש און אין דער מאָדערנער יידישער ליטעראַטור שעצט ער מער ווי אַלץ דאָס אוניווערסאַלע, דאָס אַלגעמיינ־איראָפּעאישע, ווענדט ער אָן די זעלביקע מאַס אויך צו דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור. אַלץ, וואָס שוואַכט אָפּ דעם „צוזאַמענבונד מיט איראָפּע“, איז פאַר אים אַ שלעכטער סימן. אין דעם 17טן און 18טן יאָרהונדערט ווערט דער דאָזיקער „צוזאַמענבונד“ אַלץ לויזער, איז עס אַ סימן פון ירידה. מאַקס עריק גיט אָפּ ניט אין ערך מער פּלאַץ און מער אויפּמערקזאַמקייט דער רע־ליגיעזע־ליטעראַטור און ער באַטראַכט דעם זיבעצנטן יאָרהונדערט, ווען אַט די ליטעראַטור דערגרייכט, לויט זיין מיינונג, איר העכסטע מדרגה.

(**) זע אליעזר שולמאַן: שפת יהודית אשכנזית וספרותה, ז' XI.

פאר א צייט פון א נייעם אויפבלי. אבער אויך אים איז מער צום הארצן די תקופה פון דעם ערשטן אויפבלי, די תקופה פון 14-16טן יארהונדערט, ווען די יידישע ליטעראטור איז געווען מער וועלטלעך, מער אייראפעאיש. אויך ער שטעלט העכער דעם מערב-אייראפעאישן צענטער, איידער דעם פוילישן, און אלץ דערפאר, וואס אין מערב-אייראפע (דייטשלאנד, איטאליע, פראנץ, אמסטערדאם) איז אויפגעקומען די וועלטלעכע יידישע ליטעראטור, בעת „פוילן האט בלויז געלייענט, בלויז פאסיוו אויפגענומען די דאזיקע ליטע-ראטור. דערפאר האט פוילן געגעבן די פרומע „צאינה וראינה“, וואס האט (און דאָ רעדט שוין אונדזער היסטאָריקער שיר ניט ווי אַ משכיל, אַן אַפיקורס) — פאַרצויגן אַ געדיכטן נעפל איבער דער פסיכיק פון דער אַמאָ-ליקער יידישער פרוי, אין וועלכן ס'ווערן ניוועלירט און מטושטש די צו-שטאַנדן און פאַזיציעס פון דעם לעבן. אין דער לעגענדאַרער אַבסטראַקציע פון דעם תנ"ך איז אַריינגעגאַסן געוואָרן לעבן פאַרן פרייז פון דער אַבסטראַק-ציע, וואָס איז אַריין אין דעם לעבן. די „צאינה וראינה“ האט אַ גרויסן חלק אין דער אויסבילדונג פון דער גוט-באַקאַנטער פאַרפרומטער וועלט-אַנשוואונג פון דער אַמאָליקער יידישער פרוי“ (224'1). „צאינה וראינה“ איז „רעאַקציאָנער“, נאָך „רעאַקציאָנערער“ איז „לב טוב“... אַנדערע ווערק פון דער עפאָכע זיינען ניט אַזוי געפערלעך פון דעם שטאַנדפונקט פון מאָדערנעם ראַדיקאַליזם. אין אייניקע פון זיי זיינען דאָ אפילו געוויסע פראַגרעסיווע סאַציאַלע טענדענצן, אַבער אויך זיי זיינען צו יידיש-טראַדיציאָנעל, צו ווינ-ציק אייראָפעאיש.

לויט דעם געדאַנקען-גאַנג קומט אויס, הגם אונדזערע פאַרפאַסערס וועלן עס זיכער ניט צוגעבן, אַז נעמען ביי אַנדערע איז אַ מעלה פאַר אַ ליטעראַטור און אַליין עפעס זאָגן איז אַ חסרון. ווארעם לאַמיר זיך ניט נאַרן — אין דער עפאָכע פון שפילמאַן-דיכטונג, אויב מיר זאָלן געברויכן די טערמינאַלאָגיע פון מאַקס עריק, זיינען אַ די שפראַך, אַ די פאַרשיידענע קעניג אַרטור- און בבא-מעשיות געווען נאָך אלץ ווייט פון צו זיין יידיש. דאָס זיינען געווען איבערגענומענע, געבאַרגטע זאַכן, און די לופט פון דעם יידישן לעבן, די אייגנאַרטיקייט פון דער סביבה, פון דער יידישער קולטור-טראַדיציע האַט ערשט דאָן אַנגעהויבן פאַמעלעך און ביסלעכווייז צו ווירקן אויף זיי, צו ענדערן זיי און צו מאַכן, אַז זיי זאָלן קריגן אַ יידישן טעם, אַ יידישן אויסזען, וואָס ווייטער, אלץ מער איז פון טייטש געוואָרן יידיש און פון דער טייטשער (אַדער „וועלשער“) ליטעראַטור — אַ יידישע ליטעראַטור.

אַפילו וועגן „שמואל-בוך“, וואו דער שטאַף, אויב ניט די פאַרם, איז

יידיש, האָט מען אַ געוויסע צייט דיסקוטירט, צי איז עס אַ יידישע אָדער גאָר אַ דייטשישע פּאַעמע, דאָס איז געווען אַ נאַרישער וויכוח. אָבער אַזאַ וויכוח וואָלט קיין מאָל ניט מעגלעך געווען וועגן דעם „מעשה-בוך“, ווען אַפילו עס זאָל געווען געשריבן געוואָרן מיט דייטשישע אותיות. „מעשה-בוך“ איז פאַרפאַסט און פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין יענער צייט, ווען פון דייטש איז שוין געוואָרן עברייטיש און ווען די ליטעראַטור אויף אונדזער פּאַלקס-שפּראַך איז שוין געווען געקניפט און געבונדן מיט דעם יידישן לעבן, מיט דער יידישער קולטור, מיט דער יידישער טראַדיציע. „מעשה-בוך“ איז כאַראַקטעריסטיש פאַר דער צווייטער, מער זעלבשטענדיקער, תקופה, אַזוי ווי דער „אַרטור-ראַמאַן“ כאַראַקטעריזירט די ערשטע, נאַכמאַכערישע, עפּאָכע.

דוכט זיך מיר, אַז אַט דאָס איינהיימישן זיך, אַט דאָס איינוואַרצלען זיך אין דער יידישער סביבה, אַט דאָס ציוניפּערוואַקסן ווערן מיט דער יידישער פּאַלקס-נשמה האָט געדאַרפט זיין דער אויסגאַנגס-פּונקט ביים מאָלן און באַשרייבן די היסטאָרישע אַנטוויקלונג פון דעם יידישן וואָרט.

אַפילו אין אַזעלכע ליטעראַטורן, וועלכע זיינען שוין פון פריער עטאַב-לירט, איינגעפונדעוועט, רעכענען זיך ניט פּעריאָדן פון נאַכמאַכונג פאַר בלי-פּעריאָדן, בפרט נאָך אין אַזאַ ליטעראַטור, וועלכע האָט, איינגעלעך, ערשט געדאַרפט ווערן אַ ליטעראַטור, און אין אַזאַ סכּום וואָרטשאַפּונגען, ווי עס איז געווען ביי אונדז די „שפּילמאַן-דיכטונג“ אין 14-16טן יאָרהונדערט, — וואָלט מען אַוודאי ניט געדאַרפט זען קיין „קלאַסישע תקופות“ פון ליטע-ראַרישער אַנטוויקלונג. מען וואָלט אפשר געדאַרפט אין דעם זען נאָר די הקדמה, די פּרעהיסטאָריע פון דער יידישער ליטעראַטור...

„עס וואָרפט זיך אין די אויגן“, שרייבט עריק, „די גוואַלדיקע אָפּהענגי-קייט פון דער יידישער מיטלאַלטערלעכער ליטעראַטור פון דעם דעמאָלטדיקן דייטשישן ליטעראַרישן לעבן“ (ז' 8), פון דער אַנדערער זייט, אָבער, זיינען שוין אין דער זעלביקער מיטלאַלטערלעכער תקופה געווען יידישע שאַפּונג-גען — חומש-איבערזעצונגען, תפילות, רעליגיעזע ליריק, פּאַלקס-מעשיות, — וועלכע זיינען גענומען געוואָרן פון יידישן נאַציאָנאַלן מקור, וועלכע האָבן געהאַט טיפע וואַרצלען אין דעם יידישן לעבן, אין דעם יידישן געמיט, וועלכע זיינען געווען פאַרבונדן מיט די וויכטיקסטע און הייליקסטע פּונקציעס פון דער יידישער קהילה און זיינען ניט געווען נאָר אַ שפּילעריי, אַ פאַרגע-ניגן-זאַך, אַ טפּל, ווי די איבערגענומענע פּרעמדע ריטער-אַמאַנען. פּונ-דעסטוועגן ווערט אַט די עיקר-זאַך, אַט דער אינעווייניקסטער שעפּערישער אַנהייב פון דעם יידישן שאַפּן אַוועקגעמאַכט אונטערן האַנט, און דאָס, וואָס איז אין דעם יידישן לעבן און אין דער יידישער קולטור געווען אַ ביי-זאַך,

דאָס, וואָס איז גענומען געוואָרן פון דער פרעמד, ווערט דער ווינקלשטיק, שיר ניט דער פונדאמענט פון דעם גאַנצן בנין פון דער יידישער ליטעראַטור. איך האָב ניט קיין מעגלעכקייט צו באַטראַכטן דאָ דעם ענין אַזוי קאַנ-קרעט און אַזוי אויספירלעך, ווי עס פאַדערט זיך, אָבער איך פיל און בין איבערצייגט, אַז דאָ איז עפעס ניט גלאַט.

מיר איז קלאַר, אַז דער וועג פון אונדזער ליטעראַרישער עוואָלוציע מוז אָנגעצייכנט ווערן ניט לויט דעם שטאַרקערן אָדער שוואַכערן „צוזאַמען-בונד מיט אייראָפּע“, נאָר, פאַרקערט. לויט דעם גראַד פון דער פאַמעלעכדיקער עמאַנסיפאַציע, פון דעם כסדרדיקן באַפרייען זיך פון פרעמדע שטאַפן און פרעמדע פאַרמען.

ווען עס רעדט זיך וועגן דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער שפראַך, איז איינער פון אונדזערע היסטאָריקער, ד״ר מאַקס וויינרײַך, מודה, אַז זי מוז געמאַסטן ווערן „מיט דעם גראַד פון איר זעלבשטענדיקייט“ (ז' 267). אַז עס קומט, אָבער, צו דער ליטעראַטור אויף יידיש, מעסט מען זי מיט דעם גראַד פון איר אומזעלבסטענדיקייט, מיט דעם גראַד פון איר אָפּגעהאַנגען זיין פון די פרעמדע, ניט יידישע, קוואַלן. דער רעזולטאַט איז, אַז די גרונד-פראַבלעם פון דער עלטערער יידישער ליטעראַטור-געשיכטע ווערט איר שייכות צו די מיטלאַלטערלעכע אייראָפּעאישע ליטעראַטורן, בעת אין דער אמתן האָבן אפשר אין צענטער געדאַרפט שטיין גאָר אַנדערע פראַגעס — די פראַגעס: ווי אַזוי האָט זיך דאָס יידישע שאַפן אויסגעשילט און באַפרייט זיך פון דער דייטשישער און בכלל גויאישער ריטער- און פאַלקס-בײ-לי-טעראַטור? ווי אַזוי איז די יידישע ליטעראַטור אויסגעוואַקסן אין דער נאָענט-סטער, אינטימסטער שכנות פון אונדזער העברעאיש-אַראַמעאישער ליטע-ראַטור? וואָס האָט נייטיק און מעגלעך געמאַכט די שאַפונג פון אַ ליטע-ראַטור אויף דער פאַלקסשפראַך, בעת מיר האָבן געהאַט שוין אַ רייכע וואָרט-שאַפונג אויף אונדזער אַלטער שריפט-שפראַך? אין וואָסער זין איז די נייע ליטעראַטור געווען אָפּגעהאַנגען פון דער אַלטער, דער העברעאישער, און אין וואָסער זינען איז זי געווען פריי און זעלבסטענדיק? ביי דער פאַר-ענטפערונג פון די דאָזיקע פראַגעס וואָלט געוויס געמוזט שפילן אַ גרויסע ראָלע די ווירקונג פון דעם יידישן פאַלקס-לעבן און זיין נאָענטקייט צום לעבן פון דער אַרומיקער באַפעלקערונג. די השפּעה פון דרויסן וואָלט אַוודאי ניט געטאַרט איגנאַריט ווערן, אָבער זי האָט, פון דער אַנדערער זייט, ניט געטאַרט ווערן די אַקס, אַרום וועלכער עס דרייט זיך די גאַנצע עלטערע יידישע ליטעראַטור-געשיכטע.

די אַקס האָט געדאַרפט זיין, חזר איך איבער, — דאָס פאַמעלעכדיקע

אינוואַרצלען זיך אין דעם יידישן לעבן, אין דער יידישער אַריגינאַליטעט. דאָן וואָלט די ליניע פון אַנטוויקלונג געווען ניט קיין געבראַכענע, ניט קיין איבערגעריסענע, ווי זי איז איצט, נאָר זי וואָלט זיך גלייך געצויגן פון די ערשטע ווערטערלעכע תנ"ך־און תפילות־איבערוועצונגען, פון די ערשטע, כמעט גאַרנישט יידישע, אַדאַפּטאַציעס פון פרעמדע ליטעראַטורן ביז צו ר' נחמן בראַסלאַווערס מעשיות, צו אַט דער אַריגינעלסטער און ווערטפול־סטער שאַפונג פון דער עלטערערער יידישער ליטעראַטור, דער שאַפונג, וועלכע שטעלט מיט זיך פאַר אַ סינטעז פון רעליגיעזיטעט און וועלטלעכקייט, אַריגינאַליטעט און פרעמדע השפעות, און וועלכע איז אַ רינג, וואָס פאַר־אייניקט די אַלטע מיט דער נייער יידישער ליטעראַטור...

אַזאַ מין באַשרייבונג פון דער געבורט און דעם וואוקס פון אונדזער יידישן וואָרט וואָלט געקאָנט און געדאַרפט אין זיך איינשליסן אויך אַנדערע, ניט אַזעלכע צענטראַלע אַנטוויקלונגען; אַרייננעמען אין זיך אויך יענע לייטעראַרישע פראַצעסן, וועלכע האָבן ניט צו טאָן מיט דעם וואוקס פון דער זעלבשטענדיקייט און דער אייגנאַרטיקייט פונעם יידישן שאַפן. אָבער אַט דער כסדרדיקער וואוקס, אַט די שטרעבונג צו זעלבשטענדיקייט, האָט גע־דאַרפט שטיין אין צענטער פון יעדער יידישער ליטעראַטור־געשיכטע. אַזוי דוכט מיר.

(1928)

פראָלעטקולט און השכלה*)

א

ד' פאַרשונג פון דער יידישער ליטעראַטור אין סאַ-
וועטן-לאַנד האָט, אַזוי ווי די סאַוועטישע ליטעראַטור גופא, — אַ באַשטימטע
פראַגראַם, אַ באַשטימטע געזעלשאַפּטלעכע כוונה. און זי פירט זיך אינעם אַפ-
קלייב פונעם מאַטעריאַל, אַזוי ווי אינעם מעטאָד. ניט אַלע פאַרשטייערס פון
דעם יידישן וואָרט, ניט אַלע פאַרמען און פאַזעס פון זיין היסטאָרישער אַנט-
וויקלונג זיינען אין די אויגן פון די סאַוועטיש-יידישע היסטאָריקער וויכטיק,
פאַראַן עפאַכעס אין דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור — אַ שטיי-
גער, די עלטערע, האַלב-רעליגיעזע תקופות, — מיט וועלכע זיי ווילן זיך גאָר
אין גאַנצן נישט אָפגעבן. עס זיינען, פאַרקערט, דאָ היסטאָרישע קאַפיטלעך, צו
וועלכע זיי ווייזן אַרויס גאָר אַ באַזונדער אינטערעס. דאָס זיינען: א) די „פראַ-
לעטאָרישע דיכטונג“ פון מאָריס ווינטשעווסקי, עדעלשטאַט, באַוושאַווער און
צום טייל אויך מאָריס ראָזענפעלד און ב) די השכלה-ליטעראַטור.

וועגן די רעוואָלוציאָנערע אַדער פראַלעטאָרישע אַמעריקאַנער דיכטער,
פון איין זייט, און די משכילים, פון דער אַנדערער זייט, איז אין סאַוועט-
רוסלאַנד פראַפאַרציאָנעל מער געשריבן געוואָרן, ווי וועגן אַלע אַנדערע פאַר-
שטייערס פון דער עלטערער יידישער ליטעראַטור. עס איז מער געטאָן געוואָרן
אויך אין דעם פּרט פון אויפזאַמלען און איבערדרוקן די ווערק פון די עלטערע
פראַלעטאָרישע דיכטער און פון די השכלה-שרייבער. נאָך איידער מען האָט

*) וועגן די קאָמעדיעס פון דער בערלינער אויפקלערונג, אונטער דער רעדאַקציע
און מיט אַ ליטעראַטור-היסטאָרישן אַרייגפיר פון מ. עריק, מלוכה-פאַרלאַג פון די נאַציאָ-
נאַלע מיגערעיהיטן אין אוסר"ר, קיעוויכאַרקאָו, 1933, 183 זייטן.

באויזן ארויסצוגעבן די געזאמלטע שריפטן פון מענדעלע מוכר ספרים אדער שלום עליכם, האָט מען איבערגעדרוקט די לידער פון דוד עדעלשטאַט, פון יוסף באַוושאַווער, און וואָס איז שייך צו די משכילים, האָט מען נאָך מער געטאָן כדי צו באַקענען מיט זיי און זייערע ווערק דעם סאָוועטישן יידישן לעזער. אַזוי, צום ביישפּיל, איז מען צוגעטראָטן צו אַן אַקאַדעמישער אויסגאַבע פון י. אַקסענפעלדס ווערק, און אין יאָר 1931 איז אונטער דער רעדאַקציע פון מ. ווינער אַרויס דער ערשטער באַנד. מיט אַ פּאַר יאָר פריער איז דורך דעם קאַפּעראַטיוון פּאַרלאַג „קולטור-ליגע“ אַרויסגעגעבן גע- יוואָרן נ. שטיפּס ליטעראַרישע כּרעסטאַמאַטיע מיטן נאָמען „די עלטערע יידישע ליטעראַטור“ (קיעוו, 1929), אָבער „די עלטערע יידישע ליטעראַטור“ מיינט פּאַקטיש — די השכלה-ליטעראַטור. אין שטיפּס „ליטעראַרישע כּרעסטאַמאַטיע“ זיינען אַריין נאָר ווערק פון י. ב. לעווענזאָן, ד״ר שלמה עטינגער, ישראל אַקסענפעלד, א. מ. דיק, א. ב. גאַטלאַבער, מיכל גאַרדאַן אד״גל.

איידער נ. שטיף, אָט דער פּריציטיק-פּאַרשטאַרבענער ליטעראַטור-פּאַר- שער, האָט זיך אומגעקערט צוריק קיין ראַטנפּאַרבאַנד, איז ער געווען אַריינגעטאָן אין „שמואל-בוך“, אין „טייטש-חומש“, אין „דיטריך פון בערן“. אין ראַטנפּאַרבאַנד, — דאָרטן, וואו אַלץ, אַפילו ליטעראַרישע געשיכטע, מוז „דינען דער רעוואַלוציע“, — האָט נחום שטיף, ווי אַלע אַנדערע סאָוועטישע פּאַרשער פון דער יידישער ליטעראַטור-געשיכטע, געמוזט זיך ווענדן צו דער נאָענטסטער פּאַרגאַנענהייט — צו דער עפּאָכע, וועלכע האָט אַ געוויסע קרובהשאַפט מיט דער איצטיקער רעוואַלוציאַנערער צייט, — און ער האָט זיך געווינדעט דער השכלה-ליטעראַטור. אין זיין אַריינפיר צו דער „ליטעראַרישער כּרעסטאַמאַטיע“ האָט ער קלאָר געמאַכט, מיט וואָס די השכלה איז גאָר באַזונדערס נאָענט דער פּראַלעטאַרישער באַוועגונג אין סאָוועט-רוס- לאַנד. די השכלה-ליטעראַטור, זאָגט ער זייער ריכטיק, איז געווען „אַ פּאַרגראַם-ליטעראַטור, אַ צוועק-ליטעראַטור“, — און דאָס מיינט, אַז זי האָט, אַזוי ווי די איצטיקע סאָוועטישע ליטעראַטור, אין זינען געהאַט נישט אַזוי קונסט, ווי אויפּלערונג און סאָציאַלן קאַמף. „ליטעראַטור האָט זיך דאָ נישט אויסגעטיילט פאַר זיך, פאַר אַ קינסטלערישער קאַטעגאָריע אין דער סיסטעם גייסטיקע קולטור. ליטעראַטור האָט זיך דאָ אַנטקעגנגעשטעלט דער גאַרער יידישער לעבנס-סיסטעם און זיך געשטעלט צו דינסט פאַר צוועקן, וואָס דיקטירט האָט זיי אַ סאָציאַל-עקאָנאָמישע און קולטורעלע רע- פּאַרם-פּראָגראַם“ (די עלטערע יידישע ליטעראַטור, ז' 8).

אַזאָ, די ווערק פון דער השכלה-צייט זיינען ענלעך צו דער סאָוועטיש-

יידישער ליטעראטור מיט צוויי זאכן: ערשטנס, דערמיט, וואָס זיי זיינען ניט קיין ציל פאַר זיך אליין, נאָר אַ מיטל צו די צילן פון אַ באַשטימטער סאַציאַל־עקאָנאָמישער און קולטורעלער רעפּאָרם־פּראָגראַם, און, צווייטנס, דערמיט, וואָס זיי האָבן זיך „אַנטקעגנגעשטעלט דער גאַנצער יידישער לעבנס־סיסטעם“.

זיי האָבן „אויפגעוועקט ביי יוגנט“, ווי מיר לייענען ווייטער אין שטיפס „אַריינפיר“, „אַ קריטיש געפיל קעגן די טאַטעס, קעגן זייער גאַרן לעבנס־שטייגער, לעצט פאַרהאַסט געמאַכט ביי דער יוגנט דעם דאָזיקן שטייגער“ (ז' 11). נון, פאַרשטייט זיך, אַז אַזאַ ליטעראַטור, וועלכע האָט געהאַט פאַר איר אויפגאַבע צו פאַרמיאוסן אין די אויגן פון דעם יוגן דור דעם אַלטן יידישן לעבנסשטייגער — אַזאַ ליטעראַטור האָט כשר(אָדער — זאָל איך זאָגן טריף?) פאַרדינט גאָר אַ באַזונדער אויפּמערקזאַמקייט מצד די אידעאָלאָגן פון פּראַ־לעטקולט. זיינען זיי דאָך אויך אַריינגעטאַן מיט לייב און לעבן אין אַט דער נעאַ־משכילישער אַרבעט פון מיאוס מאַכן ביי דער יוגנט דאָס פאַרצייטיקע יידישע לעבן.

אין דעם זינען זיינען די השכלה־שרייבער געווען אמתע פאַרגייערס. שיר ניט פּיאָנערן פון דער היינטיקער פּראַלעטאַרישער קולטור. און נישט נאָר אין דעם זינען אליין. „זיי (די משכילים) האָבן... נישט בלויז געוויזן אַ וועג פאַר ליטעראַטור — זיי האָבן געגעבן אַ טראַדיציע פון געזעלשאַפטלעכ־קייט און געזעלשאַפטלעכער קריטיק, פון אַ לעבעדיקן רעאַלן פאַרבאַנד צווישן ליטעראַטור און די סאַציאַלע נויטן פון דער צייט. — אַ טראַדיציע, וואָס מיר האָבן זיך צו איר אומגעקערט אין ראַטנפאַרבאַנד (מיין קורסיוו — ש. נ.) און וואָס ביי איר וואַלטן זיך געמעגט לערנען „עסטעטן“ און „פּיינגייסטער“ אין אַלע יידישע ווינקעלעך“ (דאָרט, ז' 19).

נון, די עסטעטן און די פּיינגייסטער לערנען זיך גראַד נישט ביי די משכילים. זיי האָבן בעסערע לערער. אַזוינע, וואָס זיינען איבערגעוואַקסן די איינזייטיקע קעמפּערישקייט פון דער אויפקלערונגס־עפּאָכע, אַזוינע, וואָס זיינען איבערגעגאַנגען פון אויבנאויפיקע און באַגרענעצטע צייט־טענדענצן צו טיפּערע און מער אוניווערסאַלע אידעען. די „עסטעטן“ ווענדן זיך צו די קינסטלערישע, ניט צו די משכילישע, טראַדיציעס פון אונדזערע קלאַסי־קער. אָבער די אַנטי־עסטעטישע פּראַלעטקולטניקעס — זיי האָבן טאַקע מער שייכות צום השכלה־גייסט, ווי צו דעם גייסט פון דער עפּאָכע, וועלכע איז שפּעטער אָנגעשטאַנען: איז זייער מוסטער, זייער טראַדיציע — די אויפקלערונגס־ליטעראַטור.

וואָס נעגאַטיווער זי איז צום פּריערדיקן יידישן לעבן, אַלץ נעענטער איז

זי זיי. והראיה — שטיף האָט אין זיין כרעסטאָמאָטיע פון דער השכלה-ליי-טעראַטור נישט אַריינגענומען קיין איין שורה פון אליעזר צווייפעל. שטיף האָט אַמאָל געשריבן, אַז „צווייפעל און גאָטלאָבער זיינען געווען די פּאַפּו-לערסטע נעמען צווישן די משכילים“ (זע „פּנסקס“, 1913, ז' 342). ער האָט, אָבער, נאָר גאָטלאָבערן געגעבן פּלאַץ, ניט צווייפעלען. פאַר וואָס? ווייל צווייפעל האָט ניט חוּזק געמאַכט פון יידישע רעליגיעזע באַגריפּן. ער האָט פאַר חסידות אָפּילו געהאַט אַ גוט וואָרט. האָט אַ „פּראָלעטאַריזירטער“ ליטעראַטור-פּאַרשער נישט געקאָנט געפינען ביי אים, וואָס ער האָט געפונען, אַ שטייגער, אין „די אסיפה“, וואו גאָטלאָבער „האַט מיט שאַרפע סאַטירע און וויץ געשטריטן קעגן דעם הינטערשטעליקן יידישן לעבן“ (דאַרט, ז' 123).

„שאַרפע סאַטירע“ קעגן יידישן לעבן איז דאָס, וואָס פּראָלעטקולט זוכט און געפינט אין דער השכלה-ליטעראַטור. און דאָס איז די הויפט-אורזאַך, פאַר וואָס די סאָוועטיש-יידישע פּאַרשונג האָט געשענקט אַזוי פיל אויפּמערק-זאַמקייט דער השכלה-צייט און אירע שרייבער.

ב

אויב אימעצער צווייפלט נאָך אין דער גייסטיקער קרובּהשאַפט, וואָס איז דאָ צווישן דער „בורזשוואַזער“ און דער „פּראָלעטאַרישער“ השכלה, זאָל ער לייענען דעם פּאַרוואָרט, וואָס די „סעקציע פאַר ליטעראַטור און קריטיק ביים אינסטיטוט פאַר יידישער פּראָלעטאַרישער קולטור“ אין קיעוו האָט אָנגעשריבן צו „די קאָמעדיעס פון דער בערלינער אויפקלערונג“. דאָס איז אַ בוך פון דער סעריע „טעקסטנביבליאָטעק פאַר דער הויכשול“, אַרויסגע-געבן פון דעם אינסטיטוט פאַר יידישער פּראָלעטאַרישער קולטור ביי דער אַלאָוקאַראַינישער וויסנשאַפטלעכער אַקאַדעמיע, אונטער דער רעדאַקציע און מיט אַ ליטעראַטור-היסטאָרישן אַריינפיר פון מ. עריק, שרייבט די סעקציע פאַר ליטעראַטור און קריטיק אין איר פּאַרוואָרט, אַז „אייכעלס און וואָלפּסאָנס קאָמעדיעס“, וואָס דאָס זיינען די קאָמעדיעס פון דער בערלינער אויפקלע-רונג, — האַבן... „ניט בלויז אַ ליטעראַטור-היסטאָרישע באַדייטונג“. בלויז היסטאָריש זיינען זיי פאַר יענע, וועלכע קוקן היסטאָריש אויף דער יידישער פּאַרגאַנגענהייט, אַזוי ווי מען דאַרף אויף איר קוקן. די, וואָס באַטראַכטן זי ניט היסטאָריש, נאָר סוביעקטיוו, ניט וויסנשאַפטלעך, נאָר פּאַלעמיש, — פאַר זיי האַבן אייכעלס און וואָלפּסאָנס קאָמעדיעס, כאַטש זיי זיינען געשריבן געוואָרן נאָר אין סוף אַכצנטן יאָרהונדערט, — מער ווי „בלויז אַ ליטעראַטור-היסטאָרישע באַדייטונג“. פאַר זיי איז עס אַ ביישפּיל פון קאָמף, פון פאַר-

ביטערטן קאמף קעגן „רעליגיעזער אפגעשטאנענקייט“, פון א קאמף, וועלכן זיי אליין פירן נאך: „דער פראגרעסיווער קאמף פון די ערשטע משכילים קעגן די פעאדאלע רעשטן אין דער יידישער סביבה, זייערע שארפע אנטוי- קלעריקאלע טענדענצן, פארקערפערט אין קינסטלערישע געשטאלטן, וואס שטייען דורכאויס אויפן ניווא פון דער דאמאלטיקער יידישער דראמאטורגיע און (וועלכע) קאנען נאך איצט פאראינטערעסירן און ארויסרופן קינסטלע- רישע עמאציעס, — איז פאר אונדז (יידישע קאמוניסטן — ש.נ.) אן א פאר- גלייך ווערטפולער, ווי די מיסטישע און שאוויניסטישע דראמאטורגיע פון דער פוילנדיקער יידישער בורזשואזיע, ווי אַנ־סקיס „דיבוק“, שלום אַש „קידוש השם“ און י. י. זינגערס „יאָשע קאַלב“. און וויטער: „איכעל און וואַלפּסאַן וואַלטן ווי אויף ביזן וואונדער געקוקט אויף זייערע קלאַסן־ברידער, וואָס האָבן מיט אַ יאָרהונדערט שפּעטער אויפגעלעבט און באַזונגען דאָס אַלץ, קעגן וואָס ס׳האָבן געקעמפט די אידעאָלאָגן פון דער „אויפשטייגנדיקער יידישער בורזשואזיע“...

נון, דער „דיבוק“, „קידוש השם“ און „יאָשע קאַלב“ האָבן אין דער אמתן גאַרניט אויפגעלעבט און גאַרניט באַזונגען די אַלטע יידישע גלויבע- נישן אָדער אבערגלויבענישן. זיי האָבן געמאַכט פון זיי — טעאַטער. און די אַלטע פירונגען האָבן אויפגעהערט צו זיין ווירקלעכקייטן. זיי זיינען געוואָרן שפּיל. און ווען אונדזערע פּראַלעטאַרישע משכילים זאָלן נישט האָבן פאַר- לויפן דעם לעצטן פונק הומאַר, און — ווער רעדט נאָך, ווען זיי זאָלן גע- דענקען דעם איינדרוק, וואָס ניט־נאַאיווע מענטשן האָבן פון ליטעראַרישע ווערק, דערהויפּט אין טעאַטער, — וואַלטן זיי פאַרשטאַנען, אַז ניט נאָר אין „יאָשע קאַלב“, אַפּילו אין „קידוש השם“ אָדער אין „דיבוק“ איז ניטאַ קיין סכנה פון „קלעריקאליזם“.

וועגן „יאָשע קאַלב“ איז אַפּגערעדט. י. י. זינגערס (און מאָריס שוואַרצס) דראַמע מאַכט די יידישע וועלט פון אַמאָל וואַכעדיק, אויב נישט לעכערלעך. און ווען די קאמוניסטן זאָלן האָבן שכל, וואַלטן זיי עס אַריינגענומען אין זייער רעפערטואַר. זיי וואַלטן עס אַ סך לייכטער געקאַנט אויסנוצן פאַר זייערע אַנטי־רעליגיעזע קאַמפּאַניעס...

אַבער ניט נאָר י. י. זינגער, אויך ש. אַנ־סקיס און שלום אַש האָבן ניט געשטעלט אין געפאַר דעם פרייען מאָדערנעם געדאַנק. פאַרקערט, זיי האָבן אים באַשטעטיקט. זיי האָבן די אַלטע באַגריפּן און די אַלטע מנהגים אַזוי ווייט פון אונדז אַפּגערוקט, אַז מיר זעען זיי איצט שוין נאָר אין דעם לייכט פון לעגענדע, נאָר אין דער פּערספּעקטיוו פון שפּיל און פּאַנטאַזיע. פּרומע יידן זעען נישט אַזוי דאָס יידישע לעבן. זיי זעען עס, ווי אַ רעאַליטעט, ניט

ווי אַ טעאָטער-אילוזיע. נאָר פרייע מענטשן באַטראַכטן עס פון דעם שטאַנד-פונקט פון קינסטלערישער אילוזיע.

אַבער אונדזערע אַנטי-קלעריקאַלן זיינען ניט קיין פרייע מענטשן. זיי זיינען אומפריי, פונקט אַזוי אומפריי, ווי די אַרטאָדאָקסן... עס איז אין די "לינקע" אַריין אַ דיבוק פון דער לינקער זייט, און ווי נאָר זיי דערזעען אַ באַרד מיט פּאותן, מוזן זיי דריי מאָל אויסשפּייען און שרייען: "שקץ תּשקצנו, תּעב תּתעבנו כי חרם הוא"...

איז עס זייער שולד, ניט אַשם און ניט אַנ-סקיס.

אַבער זיי האָבן זיך איינגערעדט (עס האָט זיך זיי געלוינט איינצוריידן זיך), אַז יעדערער, וועלכער איז אַזוי ווייט פון דער פאַרגאַנגענהייט, אַז ער קאָן זיך שוין פאַרגינען ניט צו לאַכן פון איר, נאָר, פאַרקערט, זוכן זי צו פאַרשטיין, — איז אַ רעטראַגראַד, און אַ יעדערער, וועלכער איז שוין אַזוי וועלטלעך, אַז ער קאָן זיך דערלויבן צו מאַכן טעאָטער פון רעליגיעזע פּירונג-גען, — איז אַ קלעריקאַל...

אַזאָ ווילדע איינרעדעניש האָבן זיי. זיינען זיי דעריבער זיכער, אַז די ניט-פּראָלעטאַרישע יידישע שרייבער האָבן "זיך אַפּגעזאָגט פון זייערע אַמאָליקע פאַרגעשריטענע טראַדיציעס". די איינציקע, וועלכע שטייען אויף דער וואַך פון די "פּראַגרעסיווע טראַדיציעס", זיינען די קאָמוניסטן און דעריבער זיינען "די פּראַגרעסיווע ווערק פון דער עלטערער יידישער ליטע-ראַטור", ד"ה, די השכלה-ווערק — פאַרשטייט זיך, קריטיש איבערגעאַר-בעט, — אַזוינע ווערק, וועלכע "גייען... אַריין אין דער קולטור-ירושא פונעם פּראָלעטאַריאַט"...

ג

אַזוי נאָענט און אַזוי טייער איז זיי די קולטור-ירושא פון דער השכלה, אַז זיי ווילן מיט איר באַקענען דעם דורכשניטלעכן אינטעליגענטן לעזער, נישט נאָר פּאַכלייט. זיי ווילן זי מאַכן פאַר אַ קוואַל פון געזעלשאַפטלעכן און ליטעראַרישן איינפלוס, ניט נאָר אַן אַביעקט פון וויסנשאַפטלעכער פאַר-שונג. צוליב דעם ציל האָבן זיי "די קאָמעדיעס פון דער בערלינער אויפ-קלערונג", איציק אייכעלס "ר' הענאָך אַדער וואָס טוט מען דאַמיט" און אהרן וואַלפּסאָנס "לייכטזין און פרעמעליי", געלאָזט איבערזעצן אויף אַ מאַ-דערנעם יידיש (די איבערזעצונג איז געמאַכט געוואָרן פון דוד האַפּשטיין). "נעמענדיק אין אַכט", ליינען מיר אין זייער פאַרוואַרט, "אַז אַ היפשער טייל פון די קאָמעדיעס איז געשריבן אין הויכדייטש... האָבן מיר געהאַלטן פאַר גייטיק געבן די קאָמעדיעס איבערגעזעצט אין מאַדערנעם יידיש, וואָס

וועט, אגב, זיי דערנענטערן צום ברייטערן ליינער-אַקטיוו און וועט אפשר געבן אַ שטויס צו אויפפירונגען אויף אונדזערע סאָוועטישע בינעס... אין די קאָמעדיעס ווערן אויסגעלאַכט פרומע יידן, איז דאָך קלאַר, אַז זיי האָבן אַ ווערט — און נישט בלויז אַ ליטעראַטור-היסטאָרישן ווערט — פאַרן „ברייטערן ליינער-אַקטיוו“ און פאַר „אונדזערע סאָוועטישע בינעס“. די קאָמעדיעס זיינען פול מיט קעמפּערישער השכלה, — מאַכט נישט אויס, וואָס סיי די קעמפּערישקייט, סיי די השכלה איז פון אַ גאַנץ אַלטמאָדישן און שטאַרק פאַרעלטערטן סאַרט, — ווי באַלד נאָר, אַז עס איז מיליטאַנטיש און משכילדיק, האָט עס געוויס אין זיך עפעס, וואָס געהערט צו „דער קולטור-ירושא פון דעם פּראַלעטאַריאַט“ — אינעם פּראַלעטקולטישן זינען פון דעם דאָזיקן וואָרט.

ד

אינעם געוויינטלעכן, ניט-פּראַלעטקולטישן, זינען, האָט עס, אַבער, אויך אַ ווערט — אַ ליטעראַטור און קולטור-היסטאָרישן ווערט. און אַט די — רייז-היסטאָרישע — באַדייטונג פון די קאָמעדיעס אַנאַליזירט און דערקלערט מ. עריק אין זיין זאַכלעכן און העכסט אינפּאַרמאַטיוון אַריינפיר אונטערן נאָמען „די בערלינער השכלה און איר ליטעראַטור“.

עריק האָט אַן אמתן אינטערעס צו געשיכטע, דערהויפּט צו דער גע-שיכטע פון סאָציאַל-עקאָנאָמישע באַציאונגען. ווען ער פאַרטיפּט זיך אין אַן עפּאָכע, פאַרשט ער זי אויס גרינדלעך, — אויב ניט פון אַלע זייטן, איז פון דער סאָציאַל-עקאָנאָמישער זייט. ער באַקענט זיך מיט דער גאַנצער, דערצו געהערדיקער ליטעראַטור און, ווי ווייט מעגלעך, מיט די ערשטע קוואַלן, ער באַנוצט ניט אין זיינע וויסנשאַפטלעכע אַרבעטן יענע לייכטע פּאָלעמישע מעטאָדן און יענע וואויל-באַקאַנטע צונעמענישן, וועלכע טרעפן זיך אַזוי אַפט אין די אַרטיקלען, וואָס ער שרייבט וועגן מאַדערנע שרייבער. ער מיט זיך צו זיין וויסנשאַפטלעך אין זיינע וויסנשאַפטלעכע אַרבעטן, — און דאָס איז ביי אַ סאָוועטיש-יידישן שרייבער אַ זעלטענע מעלה.

מ. עריק מאַלט אויס אַ בילד פון דער עקאָנאָמיש-סאָציאַלער סביבה, אין וועלכער און פון וועלכער עס איז אויסגעוואַקסן די השכלה, ווי אויך די ליטעראַטור פון דער השכלה. ער איז אַ היסטאָרישער מאַטעריאַליסט, גלייבט ער, אַז די געשיכטע פון פעלקער און דורות איז די געשיכטע פון קלאַסן און קלאַסן-קאַמף. מיט ער זיך דעריבער אַנצווייכענען די ליניע פון יענע עקאָנאָמישע און סאָציאַלע ענדערונגען, וועלכע האָבן געפירט אין

אכצנטן יאָרהונדערט צו דעם אויפקום פון אַ מאָדערנער יידישער בורזשאַזיע אין דייטשלאַנד און פון איר אידעאָלאָגיע — דער השכלה.

ער רירט אָן די געשיכטע פון דער דייטשישער אויפקלערונג און קומט צום אויספיר, אַז „די אויפקלערונג אין דער יידישער סביבה — די השכלה — איז אויפגעגאַנגען אויף דער באַזע פון דעם אַלגעמיינעם פּאַמעלעכדיקן אויפשטייג פון קאַפיטאַליזם אין דייטשלאַנד און איז ענג פאַרבונדן מיט דער דייטשישער אויפקלערונג“ (ז' 7). ער גיט, אָבער, צו, אַז די יידישע השכלה-באַוועגונג האָט געהאַט „אַ ריי ספּעציפישע שטריכן, וואָס דערקלערן זיך מיט די ספּעציפישע באַדינגונגען, אין וועלכע ס'איז אָנגעגאַנגען דער אויפ-קום פון אַ מאָדערנער יידישער בורזשאַזיע אין דייטשלאַנד“ (דאָרט). ער שילדערט אויספירלעך די ספּעציפישקייט פון די דאָזיקע באַדינגונגען און ער ווייזט אָן אויף דער אייגנאַרטיקייט פון דער השכלה — דעם אידעאָלאָ-גישן פּראָדוקט פון די דאָזיקע אייגנאַרטיקע באַדינגונגען.

און כל-זמן ער רעכנט אויס און סיטעמאַטיזירט די פּאַקטן, — די פּאַקטן, וואָס זיינען שייך, פון איין זייט, צו דעם סאַציאַל-עקאָנאָמישן „באַזיס“ און, פון דער אַנדערער זייט, צו דעם אידעאָלאָגישן „אויבערשטיבל“ פון דעם דייטשיש-יידישן לעבן אין 18טן יאָרהונדערט, — איז ער קלאַר און איבער-צייגנדיק.

אַנדערש איה, ווען עס קומט צו דער שייכות, וואָס איז דאָ צווישן די עקאָנאָמישע און די אידעאָלאָגישע דערשיינונגען. די שייכות איז שוין ניט אַזוי קלאַר און ניט אַזוי איבערצייגנדיק. עס קומען אויף אַלערליי פּראָגעס, ספּקות, אומקלאַרקייטן, מען פרעגט זיך, צום ביישפּיל, פאַר וואָס איז לעסינג, דער טיפישער פאַרשטייער פון דער דייטשישער אויפקלערונג, געווען אַזוי ראַדיקאַל, אַזוי שטורמיש, און זיין אינטימער פריינד מענדעלסאָן, דער יידישער השכלה-פירער, — אַזוי געלאָסן און קאָנסערוואַטיוו. אויב דער באַזיס פון זייער ביידינס אויפקלערונגס-אידעאָלאָגיע איז געווען די ניי-אויפגעקומענע בורזשאַזיע, וועלכע האָט געוואָלט זיך באַפרייען פונעם מיטל-אַלטער און וועלכע האָט געשטרעבט צו פרייהייט, — האָט, דוכט זיך מיר, די יידישע בורזשאַזיע געדאַרפט פון זיך אַרויסגעבן מער עקסטרעמע אויפ-קלערער, ווי די דייטשישע. שוין דערפאַר אַליין, וואָס יידן האָבן עקאָנאָמיש און סאַציאַל געליטן אַ סך מער, ווי די דייטשן, פון די רעשטלעך פונעם פעאַדאַליזם. און דאָ רעדט זיך נישט נאָר וועגן מענדעלסאָנען און לעסינג אַליין. כּהאָב אין זינען די גאַנצע ליטעראַטור פון דער אויפקלערונגס-צייט. פאַר וואָס איז זי ביי יידן געווען בלאַסער, פאַרזיכטיקער און שרעקעוודיקער, ווי ביי דייטשן? אויב דער עיקר זיינען די נייע עקאָנאָמישע באַדערפענישן,

די ניי-אויפגעקומענע יידישע באַנקירן און פאַבריקאַנטן, — האָט די יידישע השכלה-ליטעראַטור געדאַרפט גיין ווייטער, ווי די דייטשישע אויפקלערונגס-ליטעראַטור. זי האָט געדאַרפט האָבן, ווינציקסטנס, אַ לעסינג פאַר איר פירער, נישט קיין מענדעלסאָן. דער תירוק, אַז מענדעלסאָן האָט... „גלייכ-צייטיק ניט אָפגעזאָגט זיך צו פראָפאַגאַנדירן די אויפקלערונגס-אידעען צווישן די אָפגעשטאַנענע שיכטן אין דער יידישער סביבה“ און אַז צוליב אָט די „אָפגעשטאַנענע שיכטן“ האָט ער געמוזט זיין „זייער פאַרזיכטיק און אַפילו גיין אויף באַשטימטע הנחות, אויף באַשטימטע אידעאָלאָגישע קאַמפראַמיסן“ (ז' 31) — איז נאָר אַ תירוק, און זייער אַ שוואַכער תירוק. עס בלייבט די אַלטע קשיה: פאַר וואָס האָט די מענדעלסאָן-השכלה, וואָס דאָס איז די גאַנצע „בערלינער“ השכלה, זיך אַזוי שטאַרק גערעכנט מיט די „אָפגעשטאַנענע שיכטן אין דער יידישער סביבה“? אין דער דייטשישער סביבה זיינען אויך געווען גענוג „אָפגעשטאַנענע שיכטן“ — פאַר וואָס איז די דייטשישע אויפקלערונג נישט איינגעאַנגען אויף אידעאָלאָגישע קאַמפראַ-מיסן? וועט דאָך מ. עריק נישט זאָגן, אַז דער אונטערשייד צווישן דער דייטשישער און דער יידישער השכלה האָט זיך גענומען פון דעם אונטערשייד אין דעם כאַראַקטער און דעם טעמפּעראַמענט פון די פירער? וועט ער דאָך אויך נישט וועלן זיך באַנוגענען מיט די ריק-אידעאָלאָגישע איינפלוסן, וועלכע זיינען ביי די יידן געווען אַנדערש, ווי ביי די דייטשן? ער מיט זיך צו געבן אַ היסטאָריש-מאַטעריאַליסטישע אויסטייטשונג פון דער געשיכטע פון דער יידישער השכלה, און אָט די אויסטייטשונג איז ביי אים זייער נישט קלאַר. ערגער נאָך: זי איז נישט איבערצייגנדיק. מ. עריק אַליין דערציילט, ווי ווייט די ניי-אויפגעקומענע יידישע בורזשאַזיע און איר אינטעליגענץ איז געגאַנגען אין סאַציאַלן און קולטורעלן זינען. זי איז געגאַנגען אַזוי ווייט, אַז שמד אין איר סביבה איז געוואָרן אַ געוויינטלעכע זאַך — און נאָך ביי מענדעלסאָנס לעבן. היינט ווי קומט עס, וואָס די בערלינער השכלה, וועלכע זאַל האָבן געווען אין אָנהייב די אידעאָלאָגיע פון דער שבעל זיך אַסימילירנדיקער בורזשאַזיע, ווי קומט עס, וואָס זי איז געווען אַזוי איינגעהאַלטן און אַזוי קאַנסערוואַטיוו, בעת איר קלאַס, די בורזשאַזיע, האָט אַרויסגעוויזן אַזאַ אימפעט? ווי קומט עס, ווייטער, וואָס מענדעלסאָנס „ביאור“ און די „מאספים“ האָבן זייער אמתן איינפלוס געהאַט ניט אין דייטשלאַנד, וואו זיי זיינען באַשאַפן געוואָרן, נאָר אין מזרח-איראָפּע? לייענט, וואָס עס שרייבט וועגן דעם עריק אַליין: „ביי די דייטשישע יידן, ווי בכלל ביי דער גאַנצער דייטשישער בורזשאַזיע, איז מענדעלסאָנס אידעען-וועלט גיך פאַרעלטערט געוואָרן. אין דער שוידערלעך-אָפגעשטאַנענער מזרח-איראָפּע האָבן, אַבער,

זיינע שריפטן, זיין לעבן און טעטיקייט נאָך אין משך פון צענדליקער יאָרן געווירקט פראַגרעסיוו אין דער יידישער סביבה, ניט קוקנדיק אויף זייער גאַנצער מעסיקייט. ביז די 60ער יאָרן, ביזן האַסטיקן וואַקס פון קאָפיטאַ-ליזם אין רוסלאַנד, האָט די יידישע סביבה אין מזרח-אייראָפּע פאַרגעשטעלט דעם דאַנקבאַרסטן באַדן פאַר די אידעען פון מענדעלסאָנען און זיין שול... (ז' 35). איז עס ניט עפּעס אַ מאַחנע זאָך? אויפן בורזשואַזע-עקאָנאָמישן באַזיס פונעם יידישן לעבן אין דייטשלאַנד וואַקסט אויס אַן אידעאָלאָגיע, וועלכע פאַסט זיך ניט פאַר אַט דער שנעל פראַגרעסירנדיקער דייטשיש-יידישער בורזשואַזיע, נאָר פאַר דער אָפּגעשטאַנענער יידישער סביבה אין מזרח-איי-ראָפּע... אַן אידעען-וועלט, וואָס דינט די יידן פונעם מיטלאַטערלעך-פּעאַ-דאַלן רוסלאַנד, געפינט אירע הויפט-פירער ניט אין רוסלאַנד, נאָר אין דייטשלאַנד, און, פאַרקערט, די אויפקומענדיקע יידישע בורזשואַזיע אין דייטשלאַנד שאַפט אַן אידעאָלאָגיע, וואָס טויג נישט פאַר איר אַליי, נאָר פאַר דער אָפּגעשטאַנענער מזרח-איייראָפּע... אַן אידעאָלאָגיע אויף עקספּאַרט... עפּעס איז דאָ נישט גלאַט.

די פאַקטן, וועלכע מ. עריק האָט אויפגעזאַמלט, זיינען פאַקטן. אָבער די פאַרבינדונג צווישן זיי איז אַ שוואַכע. זי איז, יעדנפאַלס, נישט גענוג פאַר איינעם, וואָס שטייט אויפן שטאַנדפונקט פון היסטאָרישן מאַטעריאַליזם. לויט מ. עריקס אייגענע דאַטעס קומט אויס, אַז די בערלינער השכלה איז, אין דער אמתן טאַקע, געקומען ניט אַזוי צו העלפן אידעאָלאָגיש די יידישע באַנקירן און פאַבריקאַנטן, ווי ניט צו לאָזן זיי גיין צו ווייט. און מיר דוכט, אַז די השכלה איז אין דייטשלאַנד טאַקע געשוואומען מער קעגן, ווי מיטן שטראַם פון דער בורזשואַזער אַסימילאַציע. די משכילים זיינען נישט געווען צופרידן מיט דער אַסימילאַטאָרישער גערמאַניזאַציע. זיי האָבן נישט געוואָלט מאַכן קיין סוף צום יידישן לעבן. פאַרקערט, זיי האָבן גע-וואָלט אָנהייבן אַ ניי קאָפיטל אינעם לעבן פונעם יידישן פּאָלק; זיי האָבן עס געוואָלט באַנייען.

ה

די צוויי איבערגעדרוקטע קאָמעדיעס פון די צוויי אַנגעזעענע דייטשישע משכילים באַשטעטיקן עס. זיי זיינען געווען אַ פראַטעסט קעגן דעם לייכט-זין פון דער פאַלשער, ד"ה דעמאָראַליזאַציע- און אַסימילאַציע-ברענגענדיקער אויפקלערונג, נישט נאָר קעגן דער „הייכעליי“ (צביעות) פון דער אַרטאָ-דאָקסיע. זיי האָבן געוויזן, „וואָס פאַר אַ שלעכטע רעזולטאַטן עס קאָנען אַרויסרופן, פון איין זייט, דער שטרענגער פאַנאַטיזם און די צביעות אונטער

דעם צודעק פון רעליגיע און פון דער אנדערער זייט — די פאלשע אָדער נישט־עכטע אויפקלערונג פון אונדזער מאַדישער יוגנט און די „פעלערדיקע דערציאונג פון קינדער“. אַזוי שרייבט אין זיין פאַרוואָרט צו „לייכטזין און פרעמעליי“ אהרן וואַלפּסאָן אין דוד האַפּשטיינס איבערזעצונגען, און דאָס איז וועגן אייכעלס „ר' הענאָך“ פּונקט אַזוי ריכטיק, ווי וועגן וואַלפּ־סאַנס „לייכטזין און פרעמעליי“. אין איציק אייכעלס „ר' הענאָך“ זיינען נישט נאָר די פאַרשטייער פּונעם אַלטן דור אַזוי אומסימפּאַטיש. אין נאָך מער טונ־קעלע פאַרבן זיינען געמאַלן די פאַלש־געבילדעטע, אַזוינע, ווי האַרטיונג — אייגנטלעך, הערץ, העדוויג — אייגנטלעך, האַדעס, אד"גל. און וואָס איז שייך צו וואַלפּסאָנען, איז אויך קלאַר, אַז ער פאַראַכט די לייכטזיניקע און „פאַלש־געבילדעטע“ ינטענס נישט ווינציקער, ווי דעם צבועק ר' פּוֹפּקע. ביידע טיפּישע אידעאָלאָגן פון דער השכלה, אייכעל און וואַלפּסאָן, זיינען נישט געווען צופרידן מיט דער בורזשואַזער ווירקלעכקייט, וועלכער זיי זיינען כלומרשט באַרופן געוואָרן צו דינען. ביידע זיינען זיי געווען קעגנער, נישט קיין אַפּאָ־לאַגעטן פון דער דאָזיקער ווירקלעכקייט. און אַזוי ווי עס וואַלט געווען נישט ריכטיק צו קוקן אויף דער אויפגעקומענער יידישער בורזשואַזיע פון 18טן יאָרהונדערט, ווי אויף אַ פּראָדוקט פון דער השכלה, איז נאָך אַ גרעסערע עוולת צו באַטראַכטן אייכעלס, וואַלפּסאָנס אָדער אַפילו מענדעלסאָנס השכלה, ווי בלויז אַן אַפּשפּיגלונג פון די אינטערעסן און די שטרעבונגען פון די נייע יידישע גבירים, וועלכע האָבן זיך דאָן באַוווּזן אין דייטשלאַנד.

אַבער... צי מיר זיינען מסכים אָדער נישט מסכים מיט דער אויס־טייטשונג, וועלכע דער אינסטיטוט פאַר יידישער פּראָלעטאַרישער קולטור אין דער געשטאַלט פון מ. עריק גיט די קאַמעדיעס פון דער בערלינער אויפקלערונג; צי עס געפעלן אונדז אָדער נישט די צילן, צוליב וועלכע ער האָט זיי איבערגעזעצט אויף אַ מאַדערנעם יידיש און זיי אַרויסגעגעבן פון ס'ניי, — דאָס, וואָס זיי זיינען אַרויסגעגעבן געוואָרן, איז זייער גוט. די אויסגאַבע וועט זיכער צו ניץ קומען אַלע די, וועלכע אינטערעסירן זיך מיט דער געשיכטע און מיט דער ליטעראַטור פון דער השכלה. זיי וועלן זי אויס־נוצן פאַר וויסנשאַפטלעך־היסטאָרישע צילן, נישט געקוקט אויף דעם, וואָס די צילן פון דעם אינסטיטוט פאַר פּראָלעטאַרישער קולטור זיינען פּראָלעט־קולטישע און נעאַ־משכילישע.

(1934)

אַלטע און נייע משכילים*

מאַקס עריק געהערט צו דעם יינגערן דור יידישע קריטיקער און ליטעראַטור־היסטאָריקער, צו דעם דור, וואָס איז אויפגעקומען נאָכן קריג. זיין ליטעראַרישע טעטיקייט האָט ער אָנגעהויבן אין פּוילן, וואו ער האָט באַוווּזן צו פאַרעפנטלעכן אַזאַ וויכטיקע אַרבעט, ווי „די געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור“. עס איז אַ ווערק, וואָס איז נאָך גאַנץ רוי און איינזייטיק, אָבער עס האָט אַ באַדייטונג ווי אַ פּיאָנער־אַרבעט. פון פּוילן האָט זיך עריק אַריבערגעקליבן קיין סאַוועט־רוסלאַנד, און דאָס איז, פאַרשטייט זיך, געווען מער ווי אַן ענדערונג אין וואוינ־אַרט. דער „קלימאַט“, די גאַנצע אַט־מאַספּער איז אין מינסק אַנדערש, ווי אין ווילנע. און כאַטש עריק האָט באַנוצט דעם מאַרקסיסטישן מעטאָד נאָך זייענדיק אין ירושלים דליטא, איז עס דאָך געווען מאַרקסיזם נוסח ווילנע, וואָס איז פאַר דעם סאַוועטישן מינסק נישט גע־ווען גענוג צופרידנשטעלנדיק. אין סאַוועט־רוסלאַנד האָט פון מאַקס עריקס גע־וויינטלעכן מאַרקסיזם געמוזט ווערן מאַרקסיזם־לעניניזם־סטאַליניזם. האָט עס זיין ליטעראַרישער קריטיק, וועלכע איז פון אָנהייב אָן געווען ביי אים די שוואַכע זייט, ניט צוגעגעבן קיין געזונט. איר איז געווען שווער זיך צוצופאַסן צו דער געענדערטער לופט. די צווייטע, די שטאַרקערע, העלפט פון זיין ליטעראַרישן איד, זיין ליטעראַטור־היסטאָרישע און ליטעראַריש־וויסנשאַפֿט־לעכע טעטיקייט — האָט ווינציקער געליטן פונעם נייעם קלימאַט, און מ. עריק האָט צווישן די סאַוועטיש־יידישע ליטעראַטור־פאַרשער פאַרנומען אַן אַרט אויבן אָן.

* מאַקס עריק: „עטיוודן צו דער געשיכטע פון דער השכלה, 1789-1881“, מלוכה־פאַרלאַג פון ווייס־רוסלאַנד, מינסק, 205 זייטן.

ער האָט, ווי אַלע אַנדערע, נישט געקאָרגט קיין זידל-ווערטער פאַר די „פאַשיזירטע יידישיסטן“ — ער האָט געטאָן זיין חוב; ער האָט, אָבער, אויך געטאָן אַרבעט. און אפשר טאַקע דערפאַר, ווייל ער האָט שוין מקיים געווען די מצווה פון קעמפערשן פאַמפלעטיום אין זיין ליטעראַרישער קריטיק, האָט ער זיך געקאָנט פאַרגינען צו זיין, מער אַדער ווינציקער, זאַלעך אין זיין פאַרשונגס-אַרבעט.

איינער פון אירע וויכטיקסטע רעזולטאַטן איז „עטיודן צו דער גע-שיכטע פון דער השכלה, 1789-1881“. דערווייל איז אַרויס נאָר דאָס ערשטע בוך. עס האָט צוויי טיילן: 1) געשיכטע פון דער בערלינער השכלה; 2) געשיכטע פון דער גאַליצישער השכלה — און עס נעמט אַרום די עפאָכע פון 1789-1848.

עס איז אַן אַרבעט, אין וועלכער עס איז אַריינגעלייגט געוואָרן אַ סך מי, פלייס און וויסן.

עס איז אַ פּראַוואַ אויסצוטייטשן די יידישע השכלה-באַוועגונג און השכלה-ליטעראַטור פון דעם זעלביקן היסטאָריש-מאַטעריאַליסטישן שטאַנדפּונקט, פון וועלכן מאַרקסיסטן זיינען אַרויסגעגאַנגען, ווען זיי האָבן געשריבן די געשיכטע פון דער אַלגעמיינער אייראָפּעאישער אויפקלערונגס-עפאָכע. דאָס איז, ווי אַלץ, וואָס די יידישע ליטעראַטור-פאַרשער טוען אין ראַטן-פאַר-באַנד, אַ פּראַוואַ אַנצוואווענדן צום יידישן לעבן און שאַפן די אויספירונגען, צו וועלכע לענין און זיינע תלמידים זיינען געקומען, פאַרשנדיק דאָס ניט-יידישע לעבן און שאַפן.

מאַקס עריק און זיינע חברים זיינען זיכער, אַז די יידישע געשיכטע איז נישט מער ווי אַ קאַפיטל אין דער געשיכטע פון דער אַרומיקער באַ-פעלקערונג — און נישט קיין אַריגינעל קאַפיטל, נאָר אַן איבערזעצונג, אָפט אַ פאַרשפּעטיקטע. טוען זיי, וואָס דאָס יידישע לעבן גופא האָט, לויט זייער מיינונג, געטאָן. דאָס יידישע לעבן זאָל האָבן נאָכגעטאָן און נאָכערעדט דעם לעבן פון אַרום, מאַכן זיי נאָך און ריידן נאָך די היסטאָריקער פונעם אַרומיקן לעבן, און אזוי ווי זיי זיינען מאַרקסיסטן-לעניניסטן, שטודירן זיי יענע אַלגעמיינע געשיכטע, וועלכע איז געשריבן געוואָרן לויטן מאַרקסיס-טיש-לעניניסטישן מעטאָד.

דאָס איז אַ זייער „לייכטער“ מעטאָד. ס'איז אַ פאַרגעניגן צו האָבן צו טאָן מיט אים. מ'דאַרף זיך ניט מאַטערן קיין סך, מען דאַרף זיך נישט ברעכן דעם קאַפּ און אַריינלאָזן זיך אין ווייטע און טיפע חקירות. אַלץ איז אזוי פשוט... איר ווילט וויסן, וואָס איז „ראַביניזם“? דאַרפט איר זיך ניט לאָזן שווימען איבערן אומענדלעכן ים פון ש"ס און פוסקים, כדי עס צו וויסן.

נאָך ווינציקער האָרעוואַניע דאַרפט איר אַוועקלייגן אויף אויסצופאַרשן חסידות און השכלה. עס זיינען דאָ, דאַנקען גאָט, קלאַסן אויף דער וועלט. קלאַסן מיט קלאַסעלעך, — און זיי פאַרשפּאַרן אייך די טירחא. זיי דערקלערן אייך אַלץ מיט זייערע „אינטערעסן“. לייענט, אויב איר גלייבט ניט: „דער ראַביניזם איז אַזוי אַרום איצט שוין (אין דער צווייטער העלפט פון 18טן יאָרהונדערט — ש.נ.) די אידעאָלאָגיע פון פעאַדאַלן קאָנסערוואַטיוון יידישן בירגערטום, וואָס קלאַמערט זיך אָן די אַלטע אָפּגעלעבטע פּאַרמעס פון עקס־פּלאַטאַציע; דער חסידיוזם איז לכתחילה די אידעאָלאָגיע פון די פּראָסטערע, מער אָפּגעשטאַנענע שיכטן פון פעאַדאַלן בירגערטום, וואָס פאַראַזיטירן אין דער עקאָנאָמישער פּרימיטיווער ווירטשאַפט פון אוקראַינע און גאַליציע. די השכלה איז די אידעאָלאָגיע פון דער אויפקומענדיקער מאָדערנער יידישער בורזשואַזיע, פונעם מאָדערניזירטן יידישן גרויסן סוחר, פון די ערשטע יידישע פּאַבריקאַנטן, פון די פּאָדריאַדטשיקעס, פון די באַנקירן און, ענדלעך, פון דער אינטעליגענץ, וואָס באַדינט זיי“ (ז"ז 20-21). פשוט און איינפאַך. ווי אַזוי האָט זיך טאַקע אין דער אמתן דער ווילנער גאון געקענט אויפריידן מיט דעם ליאַדער רבין, אַז דער ערשטער איז געווען דער אידעאָלאָג „פון פעאַדאַלן קאָנסערוואַטיוון יידישן בירגערטום“, בעת דער צווייטער האָט אין זיין „תניא“ גאָר אויסגעדריקט די אידעאָלאָגיע פון די „פּראָסטערע, מער אָפּגעשטאַנענע שיכטן פון פעאַדאַלן בירגערטום“? אמת, ס'איז זיך שווער פאַרצושטעלן דעם אונטערשייד צווישן דעם „פעאַדאַלן קאָנסערוואַטיוון בירגערטום“, וועלכער זאָל זיך האַבן געהאַלטן פאַרן ראַביניזם, און „די פּראָסטערע, מער אָפּגעשטאַנענע שיכטן פון פעאַדאַלן בירגערטום“, וואָס זיי, נעבעך, האַבן געמוזט געבן פּדיונות די חסידישע רביים. ביי מיר וואָלט איר געפּוועלט, אַז „קאָנסערוואַטיוון“ בירגערטום און „אָפּגעשטאַנענע“ בירגערטום איז איין זאַך און אַז זיי קאָנען ביידע דאַוונען פון איין סידור, אָבער דאָס נעמט זיך מסתמא דערפון, וואָס איך בין טעמפלעך אויף דער עברי פון דיאַלעקטישן מאַטעריאַליזם. מאַקס עריק ווייטט דאָס ביסל מאַרקסיסטיש־לעניניסטישע עברי אויף אויסעווייניק: קאָן ער מיט איין זאַץ, ווי מיר האַבן געזען, זאָגן, פון וואָנען עס נעמט זיך דער אונטערשייד צווישן אַזעלכע דריי פאַרשיידענע אידעאָלאָגיעס, ווי ראַביניזם, חסידיוזם און השכלה. ראַביניזם איז איין סאַרט בירגערטום, חסידיוזם — אַ צווייטער סאַרט בירגערטום, השכלה — אַ דריטער סאַרט, און ס'איז ניט איין שוואַרציאַר...

עריק האָט פאַר יעדער עפּאַכע און פאַר יעדער געשעעניש אינעם יידישן לעבן אַ פאַרטיקן פּסוק פון לענינען אָדער פון ענגעלסן. דאָך בלייבט ער אַמאָל שטיין אַ געפּלעפטער. ער שטויסט זיך פּלוצלינג אָן

אויף אַ וואָרט ביי לענינען אָדער ביי מאַרקסן, וואָס לאַזט זיך בשום אופן
 ניט איבערזעצן אויף דער שפראַך פון דער יידישער געשיכטע. אַזאַ וואָרט,
 אַ שטייגער, איז לייב־אייגנטום. ביי לענינען שטייט בפירוּש, אַז דער דור
 פון אויפקלערונג קעמפט פאַר דריי זאַכן: ער קעמפט, ערשטנס, פאַר ביל־
 דונג, צווייטנס, פאַר דעמאָקראַטישקייט און, דריטנס, פאַר דער באַפֿרייאַונג
 פון פויערים. היינט ווי באַלד אַז אַלע אויפקלערער שטעלן זיך איין פאַר אַט־אַ
 די דריי אידעאַלן, האָט די יידישע השכלה זיך אויך געדאַרפט פאַר זיי איינ־
 שטעלן. נעמט זי — און טוט עריקן אָפּ אַ שפיצל! „ניטאַ... אין די שריפטן
 פון דער יידישער השכלה, ביז אין די זעכציקער יאָרן, ביז דער פויערים־
 באַפֿרייאַונג, קיין שום קאַמף קעגן לייב־אייגנטום!“ (1) (21). זיי פירן אַ
 קאַמף קעגן די רבנים, קעגן די רבנים, אָבער — „קיין שום קאַמף קעגן
 לייב־אייגנטום!“ אַזוי ווי זיי זאָלן נישט האָבן געוואוסט, אַז לויט די כללים
 פון לעניניזם מוזן אויפקלערער פירן אַ קאַמף ניט נאָר פאַר בילדונג און
 דעמאָקראַטיע, נאָר אויך פאַר דער באַפֿרייאַונג פון די פויערים... איז
 מילא, לענין אַליין וואָלט זיי דאָס אפשר מוחל געווען. זיי זיינען דאָך סוף
 כל־סוף געווען יידן — און ביי יידן, האָט לענין זיכער געוואוסט, זיינען נישט
 געווען ניט קיין פריצים און ניט קיין פויערים! אָבער דער תלמיד איז, ווי אַלע
 מאַל, שטרענגער פאַרן רבין — און ער וויל דאָס די יידישע משכילים נישט
 שענקען. ער האַלט, אַז אויב זיי האָבן ניט געקעמפט קעגן די פריצים און
 פאַר די פויערים, איז עס געווען דערפאַר, ווייל — „די יידישע השכלה איז
 געווען קאָנסערוואַטיווער פון דער אייראָפּעאישער אויפקלערונג“ (2) (22).

וועלן מיר לאָזן מאַקס עריקס פילאָסאָפיע פון דער השכלה — און איבער־
 גיין צו דער געשיכטע. די געשיכטע דערציילט עריק אויספירלעך — אין
 גאַרניט שלעכט. ער באַקענט אונדז מיט דער סאַציאַל־עקאָנאָמישער סביבה,
 אין וועלכער די השכלה האָט זיך אַנטוויקלט, און מיט אירע איינצלנע פאַר־
 שטייער — פריער אין דייטשלאַנד און דערנאָך אין עסטרייך.

ער באַנוגנט זיך ניט מיט די ווערק, וואָס די אָדער יענע משכילים
 האָבן געשריבן אויף יידיש; ער פירט אונדז אַריין אויך אין דער העברע־
 אישער און דייטשישער השכלה־ליטעראַטור. ער האָט אַליין גוט אויסגע־
 שטודירט און ער גיט אונדז גאַנץ גוט איבער, וואָס ס'איז געשריבן געוואָרן
 פון די משכילים און וועגן זיי.

ער איז נישט קיין בריה אויף דערקלערן זאַכן (און דאָס איז זיין
 אייגענע שוואַכקייט, ניט נאָר די שוואַכקייט פון זיין מעטאָד), אָבער אַז עס
 קומט צו פאַקטן, זוכט ער זיי אויס מיט גרויס התמדה און דערציילט אַלץ,
 וואָס ער וויל וועגן זיי, די לעזער.

ער ווייסט אַ סך. דערהויפּט ווייסט ער אַ סך וועגן די משכילים, וואָס האָבן געשריבן יידיש.

די משכילים, וואָס האָבן געשריבן יידיש, זיינען פאַר אים, אגב, ניט נאָר געשיכטע; זיי האָבן פאַר אים אַ מער אַקטועלע באַדייטונג. זיי קאָנען אים און זיינע חברים צו ניץ קומען אין דעם קאַמף, וואָס זיי אַליין פירן; זיינען זיי דאָך אַליין משכילים, נאָר מער ראַדיקאַלע משכילים.

זיי האָבן אויפגעוויבן די קאַמפּס־פּאַן, וועלכע די אַמאָליקע אויפקלע־רער האָבן אַוועקגעוואָרפּן. „די רעוואָלוציאַנערע בורזשואַזיע און אירע אידעאָלאָגן, די אויפקלערער, זאָגט עריק אַליין, האָט (האָבן?) אויסגעשטעלט אַ גאַנצע ריי וועקסלען, וואָס זי איז (זיי זיינען) ניט אין שטאַנד געווען לויט איר (זייער) עצם מהות צו רעאַליזירן. די דאָזיקע וועקסלען הייבט אויף דער פּראַלעטאַריאַט אין זיין קאַמף אין זייער גאַנצער ברייט (אין דער ברייט פון די וועקסלען?)“ (ז' 325). „לינעצקיס פאַרביטערטער קאַמף קעגן חדר, קעגן חסידיזם, קעגן אַבערגלויבן און זאַבאַבאַנעס; מענדעלעס באַשולדי־קונגס־אַקט קעגן דער טאַקסע און דער באַנדע שטאַט־בעלי־טובות, קעגן דער בית־מדרש־קולטור; עטינגערס, אייכעלס, וואָלפּסאַנס קאַמף קעגן זיי צבוקעס, אַזױװ, אַזױװ — דאָס אַלץ איז פּראַגרעסיווע משכילישע ירושה, פון וועלכער מיר זאָגן זיך נישט אָפּ, וואָס קאָן און דאַרף געשטעלט ווערן, נאַטירלעך — קריטיש איבערגעאַרבעט, צו דינסט דער סאַציאַליסטישער בוי־אונג, דער פּראַלעטאַרישער רעוואָלוציע“ (ז' 34).

די פּראַלעטאַרישע ליטעראַטור־פאַרשער גיבן זיך ניט אָפּ מיט ליטע־ראַרישער פאַרשונג סתם אַזוי אין דער וועלט אַריין. זיי גלייבן נישט אין „קונסט פון קונסט וועגן“, זיי זיינען אויך קעגן „וויסנשאַפּט פון וויסנשאַפּט וועגן“. זיי שטעלן זייער וויסנשאַפּטלעכע פאַרשונג „צו דינסט דער סאַציאַ־ליסטישער בויאונג, דער פּראַלעטאַרישער רעוואָלוציע“, — ווי זיי פאַר־שטייען זי. און אויך די פאַרשונג פון דער השכלה־ליטעראַטור איז ביי עריקן און זיינע חברים נישט קיין ציל פאַר זיך אַליין, נאָר אַ מיטל.

זיי ווייזן אָן אויף דער ליטעראַטור פון די משכילים, ווי אַ מוסטער פון „אַ פּראַגראַם־ליטעראַטור, אַ צוועק־ליטעראַטור“ (זע נ. שטיפּס אַריינפיר צו דער ליטעראַרישער כרעסטאַמאַטיע מיטן נאָמען „די עלטערע יידישע ליטעראַטור“ קיעוו, 1929). זי איז פאַר זיי וויכטיק דערמיט, וואָס זי „האַט“, זי דער פאַרשטאַרבענער נ. שטיף האָט זיך אויסגעדריקט, „זיך אַנטקעגנ־געשטעלט דער גאַרער יידישער לעבנס־סיסטעם און זיך געשטעלט צו דינסט פאַר צוועקן, וואָס דיקטירט האָט זיי אַ סאַציאַל־עקאָנאָמישע און קולטורעלע רעפּאָרם־פּראַגראַם“ (דאַרט).

זי איז אויסן געווען רעפארם, זיי זיינען אויסן רעוואלוציע, זיי גייען ווייטער פון איר, אָבער זיי גייען אויפן זעלביקן וועג, אויף וועלכן זי איז געגאַנגען.

ניט אומזיסט איז אַ טייל פון עריקס „עטיודן צו דער געשיכטע פון דער השכלה“ געדרוקט געווען פריער ווי אַן אַריינפיר צו „די קאָמעדיעס פון דער בערלינער אויפקלערונג“, וועלכע זיינען אַריין אין דער „טעקסטן־ביבליאָטעק פאַר דער הויך־שול“. און ניט אומזיסט זיינען די קאָמעדיעס פון דער בערלינער אויפקלערונג, געשריבן פון יצחק אייכעל און אהרן וואַלפּסאָן האַלב דייטש און האַלב יידיש (דייטש רעדן די „אויפגעקלערטע“ העלדן, יידיש — די „אָפגעשטאַנענע“) — איבערגעזעצט געוואָרן פון דוד האַפּשטיין אויף היינטיקן יידיש. די פּראַלעטקולטניקעס האָבן זיי געוואַלט „דערנענטערן צום ברייטן ליענער־אַקטיוו און... געבן אַ שטויס צו אויפפירונגען אויף אונזערע סאָוועטישע בינעס“.

די היינטיקע יידישע קאָמוניסטן באַטראַכטן זיך — און מיט רעכט — פאַר די יורשים פון די אַמאָליקע משכילים. זיי האָבן איבערגענומען פון די לעצטע נישט נאָר זייערע אַנטי־קלע־ריקאַלע מיינונגען, נאָר אויך זייער קוק אויף ליטעראַטור. פאַר די בורזשואַזע אויפקלערער איז ליטעראַטור געווען נאָר אַ מיטל פון פּראַפּאָגאַנדע און אַזוי איז זי אויך פאַר די פּראַלעטאַרישע משכילים. די בורזשואַזע אויפ־קלערער האָבן פאַרלאַנגט פון די שרייבער, אַז זיי זאָלן אַרויספירן אין זייערע ווערק סוהרים, אַדוואַקאַטן, אַפילו פּויערים, נישט נאָר קייסאַרים, פּרינצן און בת־מלכהס — און אויך די פּראַלעטאַרישע אויפקלערונגס־לי־טעראַטור שטעלט זיך פאַר איר ציל צו מאַלן דאָס לעבן פון יענעם קלאַס, פאַר וועלכן זי שטעלט זיך אײן, ד״ה דאָס לעבן פונעם אַרבעטער־קלאַס. הכלל, עס איז דאָ אַ גרויסע נאָענטקייט צווישן די אַלטע און די נייע משכילים. די געשיכטע פון דער השכלה איז אין אַ געוויסן זינען די פאַר־געשיכטע פון דער רעוואַלוציע, איז קיין וואונדער ניט, וואָס פּראַלעטאַרישע היסטאָריקער גיבן זיך אָפּ מיט איר.

(1936)

מ. אלבערטאן —

איינדרוקן פון ביראָ-בידזשאַן*

דאַרף די שיינע ליטעראַטור זיך יאָגן נאָכן „לויפן“

דיקן — אַנטלויפנדיקן — מאַמענט ? מוז זי זיך אַפּרופּן אויף יעדער ענדער-
רונג, אויף יעדער וויכטיקערער געשעעניש, וואָס קומט פאַר אינעם אַרומיקן
לעבן, אָדער זי קען וואַרטן, ביז דער שטראַם פון די אימפעטדיקע באַוועגונג
גען וועט זיך איינשטילן, ביז דאָס לעבן וועט זיך איינשטעלן, וועט אָננעמען אַ
באַשטימטע פאַרם, אַ זיכערן קאָליר, און דאָן וועט זי אונדז דערציילן, וואָס זי
האַט צו דערציילן ? איז, מיט אַנדערע ווערטער, די עובדה פון דעם בעלעטריסט
צו זיין אַ נייס-אַגענט, אַ באַריכט-אַפּגעבער, וואָס לעבט מיטן טאַג, אָדער
זיין ציל איז אַראַפּצולאָזן זיך טיפּער פון די כוואַליעס, וואָס הייבן זיך און פּאַלן,
רוישן און שווימען אויפן אויבערפּלאַך, און זען, וואָס עס טוט זיך אונטן,
דאַרט וואו עס שלאַגט דאָס האַרץ און דער אייביקער ריטם פון לעבן ?
דאָס זיינען פּראַגעס, וועלכע די סאָוועטיש-יידישע ליטעראַטור-קריטיק
שטעלט זיך ניט. איר איז שוין לאַנג קלאַר, אַז אַ שרייבער, וואָס און ווי ער זאָל
ניט שרייבן, — אַלץ איינס מוז ער „דינען די אויפגאַבעס פון דעם מאַמענט“.
ער מוז זיך צוקוקן צו די אַלע פּראַצעסן, וואָס קומען פאַר אין דעם אַרומיקן
געזעלשאַפּטלעכן אָדער פּאָליטישן לעבן, און דערציילן — אויב ניט אַלץ, וואָס
ער זעט דאַרטן, איז דאָס, וואָס קאָן העלפּן דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי צו
דערגרייכן אירע צילן, צו פּאַרווירקלעכן איר פּראַגראַם. „די מאַרקסיסטישע
ליטעראַטור-קריטיק און דער ברייטער יידישער אַרבעטער-לייענער (דערו
ברייטער... לייענער ?) קלאַגן זיך מיט רעכט דערויף, — שרייבט אין זיין פּאַר-

* מ. אלבערטאן : „ביראָ-בידזשאַן“. וועג-איינדרוקן, מלוכה-פּאַרלאַג פון אוקראַ-
אינע, 1929, 245 זייטן.

וואָרט צו מ. אַלבערטאָנס „ביראָ-בידזשאַן“ איינער אַ מ. קופער, — וואָס אונדזער קינסטלערישע ליטעראַטור שפּיגלט שוואַך אָפּ די ענדערונגען און פּראָצעסן, וואָס די אַקטאַבער-רעוואָלוציע האָט אַריינגעטראָגן אינעם לעבן און שטייגער פון דער יידישער באַפעלקערונג. און כדי מען זאָל וויסן, וואָס פאַר אַן „ענדערונגען און פּראָצעסן“ ער האָט אין זינען (און כדי מען זאָל זען, ווי גוט ער האָט איינגעזעהן דעם זשאַרגאָן פון דער סאַווע-טישער פאַרטיי-קריטיק), דערקלערט ער: „און ווירקלעך, דער רעוואָלוציאַ-נערער שטורעם, וואָס האָט געבראַכט צו דער פאַרניכטונג פון בורזשאַן-מלוכה-רעזשים און פון פּריציפּ-קאָפיטאַליסטישן קלאַס, און דער אויפברויז פון פּראָלעטאַריש-רעוואָלוציאַנערער אַקטיווקייט און ענטוויאַזם פאַר דער סאַציאַליסטישער באַוועגונג האָבן אָנגענומען צווישן דער יידישער באַפעל-קערונג עטוואָס (?) אייגנאַרטיקע שטריכן: דער אונטערגאַנג פון הענד-לעריש-פאַרמיטלערישן שטעטל מיט דער גרויסער אַרמיי לופט-מענטשן, ליידיקייטערס, מלמדים, בטלנים אד"גל פאַדענדיקט אַ גאַנצע עפאַכע אין דער יידישער געשיכטע. דער אויפקום פון גרויס-אינדוסטריעלן יידישן פּראָ-לעטאַריע און נייעם פּויער — עפנט אַ נייע עפאַכע. דער דאָזיקער פּראָצעס ווערט באַגלייט מיט אומגעוויינע וויכטיקע ענדערונגען אין קולטור-געזעל-שאַפטלעכן לעבן און שטייגער פון די יידישע מאַסן. דאָס אַלץ ווערט דערווילע ווייניק אָפּגעשפּיגלט אין דער וואַקסנדיקער יידישער ראַטן-ליטע-ראַטור“ (1' 5). איז דאָס, פאַרשטייט זיך, אַ גומא. די יידישע ראַטן-ליטעראַטור איז גראַד פול מיט באַשרייבונגען פונעם אונטערגאַנג פון שטעטל און פון דעם אויפקום פון נייע סאַציאַל-עקאָנאָמישע טיפן. נאָך אַ גרעסערע גומא איז, אַז מ. אַלבערטאָן האָט עס געמאַכט דעם אָנהייב און גענומען שילדערן „די אומגעוויינע וויכטיקע ענדערונגען אין קולטור-געזעלשאַפטלעכן לעבן און שטייגער פון די יידישע מאַסן“.

אין סוף פון זיין פאַרוואָרט זאָגט מ. קופער אַליין, אַז „דער ה' אַלבערטאָן האָט אין זיין בוך קינסטלעריש אָפּגעשפּיגלט דעם „לויפנדיקן מאַמענט“ פון דער יידישער איבערוואַנדערונג... עס רעדט זיך, אַלזאָ, נאָר וועגן דער איבערוואַנדערונג קיין ביראָ-בידזשאַן, און די אַלע רייד וועגן עפאַכעס און אויפברויז און פּראָצעסן זיינען נישט מער ווי סקאַראַבאָוע קאַמוניסטישע מליצה. אַן וועלכער דער סאַוועטיש-יידישער קריטיקער קאָן זיך נישט באַגייך. זי פילט אַן די רעצענזעס וועגן נייע ביכער און אויך די הקדמות צו זיי. יעדער יידישער שרייבער אין ראַטן-פאַרבאַנד ווייס, אַז אויב מען טוט אים די טובה און מען דרוקט זיינס אַ בוך, מוז ער די ערשטע עטלעכע זייטן אָפּגעבן פאַר אַט-דעם סאַרט כלומרשט מאַרקסיסטישער פּלודעריי. די

„פאַרווערטער“ און די „אַריינפירן“, מיט וועלכע די סאָוועטישע פּאַרלאָגן זיינען מכבד כמעט יעדן בוך פון אַ יידישן שרייבער, זיינען געוואָרן עפעס אַ מין ווילדע אַנשיקעניש. נאָך גוט, וואָס מען נעמט זיי ניט ערנסט, אָניט וואָלטן זיי געווען זייער אַ שלעכטע רעקאָמענדאַציע פאַר די ביכער, אין וועלכע זיי „פירן־אַריין“. זיי וואָלטן פשוט אָפּגעטריבן די לעזער. אָבער מע ווייס שוין מסתמא, אַז די קאָזיאַנע קריטיקער דאַרפן אָפּזאָגן דעם פּסוק. עפעס פאַרשמירן אָדער פאַרגלעטן, — און מען קוקט זיך נישט אום אויף זיי, מען היפט מן הסתם איבער די הקדמה פונעם פּאַרלאָג און מען ווענדט זיך גלייך צום פאַרפאַסער.

איד, יעדנפאַלס, האָב געלייענט פריער דאָס בוך פון מ. אַלבערטאָן און דערנאָך ערשט אַריינגעקוקט אין דער הקדמה. כ'האָב, אָבער, אַריינגעקוקט אין איר און דערפאַר האָב איד געהאַלטן פאַר נייטיק זיך אָפּצושטעלן אויף איר. זי קאָן שאַפן ביים לעזער אַ פאַלשע מיינונג וועגן די ביראַ־בידזשאַנער „וועג־אינדריקן“ פון מ. אַלבערטאָן.

מען קאָן באמת מיינען, אַז מיט זיין שרייבן איז ער מער גאַרנישט ניט אויסן געווען ווי „קינסטלעריש מיטהעלפן און אויך באַדינען די פּראָצעסן פון איבערבויאונג“ אַאָז״וו. עס קאָן זיך אויסדוכטן, אַז ער איז געשיקט געוואָרן פון „געזערהד“ אָדער „איקאַר“, כדי צו העלפן די קאָמוניסטן באַ־קעמפן דעם „פאַרביטערטן ווידערשטאַנד מצד דער יידישער קאָנטר־רעוואַ־לוציע אין געשטאַלט פון אַוואַנטוריסטישן ציוניזם און קלעריקאַליזם“ (פאַר־וואַרט פון מ. קופער).

אָבער אַז מען ליענט דאָס בוך פון מ. אַלבערטאָן, זעט מען, אַז ער איז נישט קיין פּראָפּאַגאַנדיסט. ער האָט צו פיל הומאָר צו פירן אַגיטאַציע. ער איז מער פאַראינטערעסירט אין די מענטשן, וועלכע ער האָט באַגעגנט, ווי אין די אַזוי אַנגערופענע „פּראָצעסן פון איבערבויאונג“. ער האָט ליב צו הערן די איבערוואַנדערער רייזן און ער מאַכט נישט דעם מינדסטן פּרוואַזי זיי — אָדער אונדז — איבערצורייזן. ער איז אַ קינסטלערישע נאַטור, אויב ער איז דערווייל נאָך נישט קיין קינסטלער, און ער האָט הנאה פון זען און הערן. ער „זאַמלט מאַטעריאַל“ פאַר זיך אַליין, פאַר זיין שפּעטערדיקן קינסט־לערישן שאַפן, ניט פאַר „געזערהד“ און „איקאַר“.

ער האָט זיך אַוועקגעלאָזט אין דעם לאַנגן פירוואַכיקן וועג פון ערגעץ אַ שטעטל אין אוקראַינע ביז העט ווייט ערגעץ אַ ביראַ־בידזשאַן ניט מיט עפעס אַ באַשטימטן צוועק, נאָר צוליב דעם אינטערעס, וואָס ער האָט געהאַט אין דעם עצם פאַרן אין איינעם מיט אַט־די אַלע איבערוואַנדערער און אין

דעם עצם אבסערווירן זייער לעבן, זייערע איבערלעבונגען ערב דעם ארויס-
פאר, אין וועג און דערנאך אין דער נייער, ווילדער געגנט.

אין דעם גאנצן בוך האבן איך געפונען נאָר אַ פּאַר שטעלן, אין וועלכע
עס איז דאָ אַ נאַכווייעניש פון קאַמוניסטישער פּראָפּאַגאַנדע. איין שטעלע
האַט צו טאָן מיט די יידן אין אַמעריקע און זייער באַציאונג צו ביראָ-
בידזשאַן, אין אַ פּאַר אַנדערע שטעלן ווערט אויף אַ ביסל אַ צו בולטן אופן
אַנטקעגנגעשטעלט דאָס נייע פּראָדוקטיווע לעבן אין ביראָ-בידזשאַן דעם
אַלטן יידישן לופט-מענטשן. דער אָפּזאַץ וועגן אַמעריקע לייענט זיך אַזוי :

„נאָך נחום קריוואָזערס מיינונג, איז ביראָ-בידזשאַן טאַקע די אמתע
ביאונג, וואָרעם נאָר אַט-דאָ וועט מען זיך איין מאָל פאַר אַלע מאָל איינ-
באַווען און טאַקע דערפאַר ווילן דאָ די אַמעריקאַנעס ניט העלפּן. זיי
האַבן ליב נאָר שטיקלעך, פּיצלעך צו טאָן, און דאָ פּאַרלייגט מען אַזאַ זאַך,
אַז ס'ווערט זיי ביטער אין פּיסק" (119'1).

זוי מיר ווייסן, זיינען דאָ גענוג יידן אין אַמעריקע, וואָס האָבן ליב צו
טאָן דווקא ניט „שטיקלעך, פּיצלעך“, און אויב זיי זיינען גלייכגילטיק אָדער
קעגענעריש צו דעם פּראָיעקט פון ביראָ-בידזשאַן, נעמט זיך עס פון גאַנץ
אַנדערע סיבות. אָבער מען דאַרף ניט רעכענען, אַז דער פּאַרפּאַסער אָדער
נחום קריוואָזער, אין וועמעס מויל ער האָט אַריינגעלייגט די נאָר וואָס
ציטירטע רייד, וויל מיט אַ כיוון פאַרדרייען דעם אמת.

וואָס איז שייך צו די איבעריקע טענדענציעזע שטעלן, וואָס זיינען דאָ
אין בוך, זיינען זיי, אייגנטלעך, נישט פּאַלש, נאָר אַ ביסעלע קינסטלעך אין
דעם מויל (אָדער די בריוו) פון די איבערוואַנדערער. אַ שטייגער :

„...און וואָס דו זאָגסט (שרייבט אַן איבערוואַנדערער צו זיין פּרוי, וועלכע
איז געבליבן אין שטעטל), אַז איך בענק ניט, פּרעג איך דיך : נאָך וואָס
זאָל איך בענקען ? נאָך דער לידיקער שטייג קאָן איך ניט בענקען, דעם
יאָריד, ווייסטו גוט, האָב איך אַלע יאָרן פיינט געהאַט תכלית שנאה און דעם
פּינאַגענט — די לעצטע יאָרן — נאָך ערגער" (1' 210). דאָס איז אמת, נאָר
נישט גאָר נאָטירלעך — אַ ביסל צו „באַוואוסטזיניק“ און צו „ליטעראַריש“ —
אין דעם בריוו פון אַ פשוטן קליינשטעטלדיקן יידן. אָבער אַזעלכע פּראָפּאַגאַנ-
דיסטישע אויסדריקן זיינען דאָ אין בוך זייער ווינציק. אַ סך מער זיינען
דאָ באַשרייבונגען און גאַנצע קאָפיטלעך, וואָס וואָלטן געקאָנט גיכער אויס-
געניצט ווערן פון די קעגנער פון דעם ביראָ-בידזשאַן-פּראָיעקט.

דער פּאַרפּאַסער גיט אָפּ זייער פיל פּלאַץ דעם אויסדריק פון אומצו-
פּרידנקייט און פּאַרביטערטקייט פון אַ טייל איבערוואַנדערער. ער גיט שאַרפע
כאַראַקטעריסטיקעס פון יענע, וועלכע טויגן זיך בכלל נישט פאַר אַט דער

גרויסער און שווערער פיאנערן־ארבעט. ער שעמט זיך ניט אויסצומאָלן די פירער פון דער אַרבעט און צו ווייזן, אַז אייניקע פון זיי האָט מען גע- דאַרפט געבן שטעלעס, צו וועלכע זיי זאָלן זיין מער צוגעפאַסט. ער שילדערט אויך די געזונטע עלעמענטן פון דער איבערוואַנדערונג, און מיר זעען, אַז עס געפינען זיך צווישן זיי מענער און דערהויפּט פרויען מיט אַן אמתן פיאנערן־גייסט און אַן אמתן אידעאָליזם, אָבער אויך אַט די פּאָזיטיווע טיפן ווערן אונדו געוויזן אין זייער נאַטירלעכער געשטאַלט, אַן אַ גוזמאדיקן אידעאָליזם. און דער עיקר איז, וואָס מ. אַלבערטאָן זוכט ניט צו באַהאַלטן אָדער צו פאַרקלענערן די שוועריקייטן און די גרויסע מניעות. מיר זעען די מעגלעכקייטן, וואָס זיינען דאָ אין דער דאָזיקער ווייטער געגנט — דערהויפּט די אוצרות און די שיינקייט פון דער נאַטור, — אָבער נאָך קלע- רער ווערט אונדו, אַז נאָר מענטשן, וואָס האָבן ניט וואָס אַנצואווערן, און נאָר מענטשן, וואָס זיינען געבענטשט מיט אַ סך פיזישע און מאַראַלישע כוחות, וואָלטן געקאָנט זיין די פיאנערן פון אַזאַ מיין קאַלאָניאַציע.

צווישן די, וועלכע מ. אַלבערטאָן האָט באַגעגנט אויפן וועג און געפונען אין די ביידלעך און באַראַקעס, זיינען דאָ זייער ווינציק אַזעלכע. דאָס רוב זיינען עס יידן, וועלכע זיינען דעקלאַטירט גייסטיק, ניט נאָר עקאָנאָמיש און פּאָליטיש. ווען זיי לאָזן זיך אין וועג, הייבן זיי ניט אַן צו וויסן, וואוהיין און צוליב וואָס זיי פאַרן. זיי האָבן ניט דעם מינדרסטן באַגריף פון די אויפ- גאַבעס, וואָס שטייען זיי פאַר, און פון די גרויסע מניעות, וואָס זיי דאַרפן בייקומען, און אַז זיי קומען אויפן אַרט, פילן זיי זיך גלייך אָפּגענאַרט. קיינער געפעלט זיי ניט, קיין זאָך שטעלט זיי ניט צופרידן. אַ סך פון זיי, צום ביישפּיל, ווייסן ניט, ווי מען באַגייט זיך מיט פּערד, טענהן זיי: „ס'אַ משל, ס'דען פּערד? ס'איז דאָך שדים! דער „געזערד“ שרייבט אויס פּערד — אַזאַ יאָר אויף זיין טאַטן! נאָר יענעם אויף מוזיק צו זיין! טו נאָר אַ קוק, אַ מיין דרייען מיטן קאַפּ, אַ מיין אַרבעטן מיט די פיס — פשוט אויף דורס צו זיין. אַי, פירט זיך אַ קאַמאַנדע (גייען זיי איבער פון די פּערד צו דעם גאַנצן ענין — ש.נ.), אַז דורכאויס איז נאָך ווילד: אַ לאַנד האָבן זיי אויסגעקליבן אַ ווילדס. גייט דאָ אַ רעגן, איז ער אַ ווילדער, וואַקסן דאָ געוויקסענישן, פאַרשטייט זיך, נאָר ווילדע, און איצט פּערד — האָט מען אויך אויסגעשריבן ווילדע. טאַמער איז געווען עטלעכע גוטע פּערד, האָט זי די קאַנטאַר זיך אויסגעקליבן און זיי צוגעבונדן צום פּלויט“ אַאָזוו, אַאָזו (ז' 97).

אַן אַנדער „פיאַנער“, אַז מען הייסט אים פאַרן ערגעץ, זאָגט ער: „אַי, ס'אַ חכמה! ס'איז דאָך קיין וועג ניטאָ אַהיין צו, פאַראַן אַזעלכע ערטער, וואו

מען קען ברעכן דעם קאפ מיט אַ ליידיקן וואַגן, ווייזשע וועט זיין מיט משא? צוברענגען פראדוקטן דארף מען? פירן געהילף דארף מען? נו, דארף מען פריער פאַרריכטן דעם וועג" (ז' 115).

טענות און טענות! גערעכטע טענות און אומגערעכטע. אַזעלכע, וואָס מען קאָן אויף זיי ענטפערן, און אַזעלכע, וואָס בלייבן אָן אַן ענטפער. קיינע פון זיי ווערט ניט פאַרשוויגן, קיינע ווערט ניט פאַרגלעט. מ. אַלבערטאָן איז דורכאויס כמעט אומפאַרטייאיש, דורכאויס אויפריכטיק און ערלעך. דאָס בוך האָט געוויס אַ געזעלשאַפּטלעכע באַדייטונג. סיי די, וואָס פירן אָן די אַרבעט פון ביראָ-בידזשאַן, סיי די איבערוואַנדערער אַליין וועלן זיך דערוויסן פון די אַלע אויספירלעכע באַשרייבונגען זאָכן, וועלכע זיי דאַרפן וויסן.

אַבער אונדז אינטערעסירט דאָ מער די ליטעראַרישע, ווי די געזעל-שאַפּטלעכע זייט פון מ. אַלבערטאָנס "וועג-אינדרוקן". וואָס פאַר אַ ווערדע האָט דאָס בוך פון אַ ליטעראַרישן שטאַנדפונקט? איז עס אַ קונסט-ווערק? עס האָט באַקומען אַ פרעמיע. איז די דאָזיקע אויסצייכענונג קינסטלעריש באַרעכטיקט?

לויט מיין אינדרוק, האָט דער יונגער "פראַלעטאַרישער" שרייבער נאָר געוויזן, אַז ער האָט געוויסע קינסטלערישע אינטערעסן און געוויסע קינסט-לערישע פעאיקייטן, אַבער דאָס, וואָס ער האָט אָנגעשריבן, איז נאָך צו רוי און צו פראַגמענטאַריש אַפילו פאַר אַזאַ — גאַנץ אומבאַשטימטן — ליטע-ראַרישן זשאַנר, ווי "וועג-אינדרוקן". עס איז אַ "סטודיאַ", פול אָנגעוואַרפן מיט עסקיזן, מיט אָנגעהויבענע לייוונטן, מיט אינטריגירנדקע צוזאַגן, מיט האַלב-אויסגעמאַלענע לאַנדשאַפטן און אייגנאַרטיקע ליכט-פלעקן. קיין בילד איז נאָך נישטאַ. אַ סך געשטאַלטן און כאַראַקטערן — צענדליקער גאַנצע — זיינען אָנגעמערקט, אָנגעוואונקען, אַבער — נישט מער. אויב מ. אַלבערטאָן וועט אויסוואַקסן און ווערן דער דיכטער, וואָס ער זאָגט צו צו ווערן — אַ דיכטער מיט אַ שאַרף אויג און אַ פיינעם שטילן הומאָר, — וועט ער זיך צו די אַלע פאַרשויענע מוזן אומקערן, כדי זיי צו דערמאָלן. ער האָט זיי געלאָזן אין מיטן אַדער גאַר אין אָנהייב.

אַבער עפעס האָט ער שוין אויפגעטאָן. ער האָט שוין אָנגעצייכנט ליניעס, אָנגעמערקט פאַרבן, באַשטימט סיטואַציעס. ער איז נאָך צו רוי און צו פיל פאַרשלונגען פונעם רוי-שטאַף צו האָבן אַ סטיל, אַבער עס פילט זיך שוין ביי אים ערטערווייזן אָן אייגענע מאַניר, מען מערקט זי דערהויפּט, ווען ער פרובירט אויסמאַלן אַדער כאַראַקטעריזירן אויף גיך זיינע פאַרשויענע, אַ פאַר ביישפילן:

„ביי יאָנקלען איז אַ לאַנגער האַלדן, און אַז ער רעדט, איז אַקוראַט ווי ער קוועטשט זיך“ (ז' 21). „ביי שמוחהן איז דער קאַפּ אַריינגעשטעלט אין אַ קיילעכדיקער פּליצע און איצט איז ער נאָך אַ ביסל אַיינגעבויגן, דער קאַפּ, און טראַכט“ (ז' 23). „ער (צדוק) האָט שוין איבערגעביטן זיין פּויגלאַרטיק, לויפנדיק פנים פון אַ גרייטס יענעם אויספיקן אויף אַן אומבאַהאַלפנס און ווי אַ פּויגל מיטן לאַנגן שנאַבל געפיקט פּריער דויערנדיק אין איין פּונקט, נאַכהער אַזוי דויערנדיק אין צווייטן“ (ז' 27). „ביי זעליג שוסטער זיינען אַזעלכע גרינע גלייכגילטיקע אויגן, אַז מען קאָן אויף זיי ניט דערקענען, צי איז ער מסכים מיט דעם, וואָס ער דערציילט, צי ניט“ (ז' 48).

אַן אַייגענע מאַניר פּילט זיך אויך אין די האַלבע און פּערטל לאַנד-שאַפטן, וואָס מ. אלבערטאָן גיט אַ מאַל און אַנטלויפט. אַ שטייגער : „שפּעטער איז אויפגעגאַנגען אַ גרויסע קיילעכדיקע לבנה און נאַכ-געלאַפן דעם וואַגאַן. זי האָט זיך געשטעלט פון דער און פון יענער זייט וואַגאַן, אַריינגעקוקט דורך אַלע פּענצטער און אַלץ געוויזן : ניט באַקאַנטע ערד, פּרעמדע הייזער, גרויסע שטיקער בלישטשענדיקן שניי“ (ז' 24). אַדער : „ווען אַלע דרייען צוריק אויס די קעפּ אויף לינקס, זעען זיי, ווי דער פּרומער בייקאַל האָט פאַרלוירן זיין רואיקייט. ער ציטערט ווי אין אַ פיבער ; קניישט זיך ; שאַפט כּוואַליעלעך, איצט האָט אימעצער אויפן האַריזאָנט מיט עפעס אַ שמיר געטאַן און דער אָנפאַנג (?) — דאָרט, וואו ס'גייען זיך ציגויף ביידע ליניעס פונעם וואַסער און הימל, — האָט זיך געראַזעוועט, גערויטלט, אַראַנדזש געוואָרן. דער אַראַנדזש האָט זיך צעפלאַסן, צערווען איבער דער מסוכן-הויכער דעק פון אויבן און דאָ זיך אַנגעטשעפעט אָן די קעפלעך פון די כּוואַליעלעך און זיי באַפּוצט, געפאַרבט אין פייערדיקן וויינשלאַ-זאַפט-קאַליר“ (ז' 64-65).

יע, ער איז אַ שאַרפּער זעער, אַט דער מ. אלבערטאָן, און אַ הערער אויך, און אַזוי ווי ער פאַרמאַגט אַ הוש פון הומאָר, וועט ער מיט דער צייט זיך מסתמא אויסלערנען אַפּצוקלייבן דעם וויכטיקן, און גאָר דעם וויכטיקן טייל פון דעם שפּע זע-און-הער-איינדרוקן, וואָס ער האָט, און ער וועט אונדז געבן ווערק, נישט נאָר איינדרוקן. „ביראַ-בידושאַן“ (און נאָך אַ דערציילונג זיינע, וואָס איך האָב געלייענט) איז אַפּשר נאָך נישט קיין גוטער אָנהייב פון אַ קינסטלערישן שטאַנדפּונקט, אָבער ס'איז אַ גוטער צוואַג. און אויב מען גיט אין אוקראַאינע פּרעמיעס פאַר צוואַגן, האָט מ. אלבערטאָן די פּרעמיע, וואָס ער האָט באַקומען, כּשר פאַרדינט.

— מ. גאלדשטיין —

„בירעבידזשאַנער אויפן אַמור“*

א

אײן מעלה האָט די ייִדיש־סאָוועטישע בעלעט־

ריסטיק: זי איז אַקטועל; זי רופט זיך אַפּ אויף די געשעענישן פון אונדזערע טעג; זי שטייט ניט אַפּ פון פון דער ווירקלעכקייט. איז עס אַן אייגנשאַפט, וואָס מיר זיינען. געוויינט צו זוכן אין זשור־נאַליזם, ניט אין קונסט־ווערק. אָבער די סאָוועטישע ליטעראַטור, דער־הויפט די ייִדישע, האָט אויף זיך גענומען פּובליציסטישע אויפגאַ־גאַבעס: זי וויל זיך אַריינמישן אין דעם טאַג־טעגלעכן גאַנג פון לעבן, זי באַזונגט זיך ניט מיט אַבסערווירן און שטודירן זיינע גרונד־געזעצן. זי וויל זאָגן אַ דעה, אַזוי ווי די פרעסע, אַזוי ווי די פּאַרטיי, וועלכע שטייט הינטער איר. זי וויל העלפן דער פּאַרטיי אַכטונג צו געבן אויף אַלץ, וואָס עס טוט זיך. זי וויל האַבן אַן אויג, השגחה אויף יעדער געזעלשאַפטלעכער גרופע. זי וויל קאַנטראַלירן די אויספירונג פונעם ערשטן אָדער צווייטן פּינף־יאָר־פּלאַן. און אַז זי פירט אַרויס אירע פּאַרשוינען, איז זי ניט אויסן צו ווייזן אונדז: אַט אַזאַ איז דער מענטש! אַזאַ איז ער מיט זיין גוטסקייט, מיט זיין בייזקייט. אַזוי איז ער, ווען ער הייבט זיך אויף אין דער הייד, און אַזוי — אַ געפאַ־לענער. ניין, די רעוואָלוציאַנערע ליטעראַטור איז ענלעך צו דעם פּאַרצייטיקן מוסר־ספר. זי איז אויך, אַזוי ווי ער, אַריינגעטאַן אין דער מאַראַלישער אַפּשאַצונג, ניט אין דער קינסטלערישער כאַראַקטעריסטיק פון מענטשן. זי

* מ. גאלדשטיין: „בירעבידזשאַנער אויפן אַמור“, דערציילונג פאַרלאַג „עמעס“, מאַסקווע, 1934. 104 זייטן.

דערקלערט: אָט די פּערזאָנען זײַנען נײַצלעך און סײַמפּאַטיש, װײַל זײ זײַנען פּון אונדזער קלאַס, פּון אונדזער מַחנה, בעת יענע דאָרט געהערן צום פּײַנד-לעכן לאַגער — האַסט זײ! שטײט נײַט אײַן זײַערע ד' אַמנות! זײ האָט אײַן זײַנען דעם לעזער, נײַט אײַרע העלדן. אײַם װײַל זײ דערצײען, נײַט זײ מאַלן; אײַם װײַל זײ פּירן, נײַט זײ אַרױספּירן.

זײ אײַז דער בעלעטריסטישער אַרגאַן פּון דעם קאָמוניסטישן פּאַרטיי-זשורנאַליזם: אײַז גוט, װאָס זײ האָט די גרױסע מעלה פּון זשורנאַליזם — אַקטואַליטעט.

ב

אײַז געװאָרן אַ באַװעגונג צו באַזעצן יײַדן אױף ערד, זײַנען סאָװעטיש-יײַדישע שרײַבער געװאָרן גלײַך ספּעצן אױף אַגריקולטור. פּאַעטן האָבן געכאַפט באַזײַנגען דעם טראַקטאָר. זײ האָבן, אַזױ װײ אַמאַל צונער אײַן דער סאַכע, דערשפּירט אײַן אײַם די מזל-ברכה, דערצײלער האָבן אָנגעהױבן צו דערצײלן נײַסים ונפלאות פּון די יײַדישע דערפּער — אײַן פּראָזע.

אײַז אַרױס אַ באַפעל צו פּאַרלייכטערן די לאַגע פּון בעל-מלאכה אָדער „קוסטאַרעס“ אײַן די קלײַנע שטעטלעך, האָט זײַך די יײַדישע ליטעראַטור „געשטעלט מיטן פּנים צום שטעטל“.

האַט זײַך אָנגעהױבן אַ פּעריאָד פּון אײַנדוסטריאַליזאַציע — האָבן זײַך צעפּײַפט פּאַבריקן און מאַשינען האָבן אָנגעהױבן רױשן סײַ עפּיש, סײַ ליריש. אײַז קײַן װאונדער נײַט, װאָס עס אײַז שױן דאָ אַ ליטעראַטור אױך װעגן ביראַ-בידזשאַן, און נײַט נאָר לידער, אױך פּראָזע, און דױקא נײַט קײַן שלעכטע פּראָזע.

די ערשטע גרופּעס יײַדישע אױסװאַנדערער האָבן זײַך געװױזן בײַ די ברעגן פּון אַמור אײַן יאָר 1928. אײַן אַ יאָר אַרום אײַז שױן אַרױס אײַנעם מלוכה-פּאַרלאַג פּון אוקראַאײַנע מ. אַלבערטאַנס בוך „ביראַבידזשאַן“, װעג-אײַנדרוקן. דער באַגאַבטער יונגער שרײַפטשטעלער אײַז, אײַן אײַנעם מיט די צוקונפטיקע יײַדישע קאַלאָניסטן, געפּאַרן אײַן דער װײַטער מזורת-סיבירישער געגנט, װעלכע אײַז אײַצט דערקלערט געװאָרן פּאַר אַן אױטאָנאָמער יײַדישער פּראָװינץ. ער האָט זײַך צוגעקוקט, צוגעהערט צו זײַנע מיטפּאַרער אײַן װעג, באַקענט זײַך מיט די באַזײַנגונגען פּון זײַער לעבן און מיט זײַער גע-מיט-צושטאַנד אײַן די ערשטע חדשים פּון זײַער באַזעצן זײַך אױף ערד — און געגעבן אונדז אַן אײַנטערעסאַנטע סעריע בילדער, סצענעס און אײַנדרוקן. אײַצט זײַנען פּאַרעפּנטלעכט געװאָרן נײַע צװײ דערצײלונגען פּון דעם ביראַבידזשאַנער לעבן:

דוד בערגעלסאָנס ביראַבידזשאַנער, פאַרלאַג „עמעס“, מאַסקווע, 1934, 275 ז', און ביראַבידזשאַנער אויפן אַמור, פאַרלאַג „עמעס“, מאַסקווע, 1934, 104 ז', פון אַן אומבאַקאַנטן, אַבער אַ זייער פעאַיקן שרייבער, מ. גאַלדשטיין. דוד בערגעלסאָנס דערציילונג איז, ווי יעדע נייע זאַך, וואָס קומט פון אַט דעם מייסטערס פען, ווערט אַן אויטפירלעכע באַטראַכטונג, — און ניט נאָר אין שייכות צו די אַקטועלע פראַגעס פון דעם נייעם יידישן ישוב, דער קומענדיקער יידישער רעפּובליק, — אויך פון אַ קינסטלערישן שטאַנדפּונקט. דערווייל וויל איד געבן אַ קורצע איבערזיכט פון מ. גאַלדשטיינס „ביראַ-בידזשאַנער“. זיי זיינען, אַזוי ווי מ. אַלבערטאַנס פאַרצייכענונגען, לעבעדיק, פריש און ניט צו פאַרטייאיש, ניט טענדענציעז. זיי האָבן דערצו, אַבער, די מעלה, וואָס זיי זיינען ניט אַזוי פראַגמענטאַריש, ווי אַלבערטאַנס וועג-איינדרוקן.

מ. גאַלדשטיין איז, אויב איד האָב ניט קיין טעות, אַ פנים חדשות אין דער סאָועטיש-יידישער ליטעראַטור, דאָך איז ער שוין גענוג געניט ניט צו צעוואַרפן זיך און ניט צו פאַרלירן זיך אין דעם שפע מאַטעריאַלן און איינ-דרוקן. ער האָט זיי צוזאַמענגענומען און אויפגעשטעלט ווי אַ סטויג היי — באַנצנדיק אַ גלייכעניש פון דער ביראַבידזשאַנער סביבה, — מיט אַ ברייטן פונדאַמענט אונטן און אויבן — פאַרשפיצט.

ער הייבט אָן מיט אַן אַלגעמיינער, אין אַנהייב אַ ביסל צעשוואומענער, כאַראַקטעריסטיק פון די פאַרשיידענע עלעמענטן, וועלכע געפינען זיך אין דער גרופע ביראַבידזשאַנער, וואָס ער באַשרייבט, אַבער ביסלעכווייז און אומ-באַמערקטערהייט טוט ער זיך אַריין אין דער שילדערונג פון אַן איין-און-אינציקער אויפגאַבע, — דעם פלאַן פון „פאַרגרייטן“ זיבעציק טויזנט פוד היי אויף ווינטער.

די אויפגאַבע, אָדער דער פלאַן, ווערט — ביי די שווערסטע און סאַמע אומגינסטיקע תנאים — אויסגעפירט. זי ווערט אויסגעפירט אויף אַן עכט-פיאַנערישן אופן — מיט מוט, מיט אויסדויער און עקשנות.

דערביי אַנטפלעקט זיך אויף אַ זעלבסטפאַרשטענדלעכן אופן דער כאַ-ראַקטער און דער גראַד פיאַנערישקייט פון יעדן פון די אַנטיילנעמערס. מיר זעען די מענטשן, ניט נאָר אַן אומפערזענלעכן קאַלעקטיוו. מיר זעען, זוי זיי וואַקסן אין איינעם מיט די געפאַרן, וועלכע לויטערן אויף זיי. די שטאַרקערע נאַטורן שטאַרקן די שוואַכערע. דערביי — און דאָס איז דער סימפּאַטישטער שטריך אין דער דערציילונג — געשעען ניט קיין באַזונדערס גרויסע וואונדער, ווערן ניט באַגאַנגען קיין אומגלייבלעכע ראַמאַנטישע העלדנאַטן. אַלץ איז נאַטירלעך, געוויינטלעך, שיר ניט אַלטעגלעך. מענטשן

ארבעטן, האָרעווען, מאַטערן זיך, לייך, צווייפלען, האָפּן — און דערגרייכן זייער ציל; דערגרייכן עס אויף אַ שטילן און שווערן אופן, אָן „העראַאיש-קייט“, אָן זשעסטן און שיינע רייד, ווי עס פאַסט פאַר פּיאַנערן, פאַר אמתע, ניט קיין צוגעפּוצטע, פּיאַנערן.

אין אַ קורצער צייט דאַרפן זיי אַנשניידן, „פאַרגרייטן“ היי אויף ווינטער. זיי דאַרפן עס טאָן, ניט נאָר ווייל עס איז דאָ אַזאַ באַפעל. די פּערד, די בהמות וועלן הונגען און אין איינעם מיט זיי וועלן די מענטשן הונגען, אויב דער פּלאַן וועט ניט אויסגעפירט ווערן. זיינען זיי אַלע טיף פאַראינטערעסירט אין דער אַרבעט. אָבער — ניט אַלע גלייך: עס זיינען דאָ קאָמוניסטן, וועלכע פילן זיך פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דער פאַרטיי, ניט נאָר פאַר דעם אַרטיקן קאָלעקטיוו; עס זיינען דאָ ווינציקער פאַראַנטוואָרטלעכע פּערזאָנען.

זיי ווילן אַלע בייקומען די שוועריקייטן, זיי זיינען אַלע גרייט צעביסן צו ווערן פון מאַסקיטאַס, צענעצט ווערן אונטערן רעגן און טאָן עבודת פרך, אָבער ניט אַלע זיינען גלייך פאַרהאַרטעוועט, ניט אַלע זיינען אויך גענוג באַגייסטערט פאַרן אידעאַל פון „בויען סאָציאַליזם“ אין ביראַבידזשאַן.

נעמט, אַ שטייגער, דעם איבערוואַנדערער ברייטערן און זיין זון, וועלכער איז נאָך גאָר אַ יינגל, איז דעם יינגל קיין זאך ניט שווער, בעת דער אַלטער זוכט זיך אַרויסצודרייען פון יעדער אַרבעט, וואָס קאָן אויסמאַטערן.

— ווער איז ביי די פּערד? — האָט ריווקין אַ פּרעג געטאָן (ריווקין איז דער „ברייגאָדיר“ — ש.נ.).

— גרוניע.

— גרוניע? מ'דאַרף אים בייטן.

— איך גיי! — האָט דער קליינער ברייטער אַ געשריי געטאָן און האָט

זיך איבער דער סטעזשקע געלאָזט לויפן צום פעלד.

— אומעטום איז ער גרייט, אין דער ערד אַריין, — האָט דער אַלטער

אַ שיפע געטאָן, — נאָך פון דער ערד ניט אויפגעוואקסן און וויסט שוין די גאַנצע תורה זייערע, קריכט אין פייער און אין וואַסער (ז' 31).

דער אַלטער ברייטער ווערט שפּעטער געמשפּט פאַר ניט וועלן איין מאַל

אויפשטיין אין רעגן צו דער אַרבעט, כאַטש עס איז זייער שטאַרק גייטיק

געווען אויסצובויען אויף שנעל אַ „שאַלאַש“ פאַר די פּערד, זיי זאָלן

ניט „צעווייקט“ ווערן אין דעם גוס-רעגן, וואָס וויל ניט אויפהערן, ווען

עס הייבט אָן „פּליאַכען“... איז ווער, מיינט איר, איז דער הויפט-עדות

קעגן דעם „סאַבאַטאָזשניק“? זיין פּופּען-יאַריקער זון: — „מיינ טאַטע“,

שרייט ער, „גלייבט ניט אין סאָציאַליזם! מיינ טאַטע בענקט נאָך די אַלטע

צייטן! ער איז אַ שלעכטער עלעמענט פאַר דער קאָמונע“, אַאָז'ו (ז' 80).

אָבער אַזוינע שאַרפע און אויסערגעוויינטלעכע קאָנפּליקטן ברעכן אויס זעלטן. די געוויינטלעכע רייבונגען האָבן אַ מער טריוויאַלן כאַראַקטער. זיי קומען פאַר צווישן די, וועלכע זיינען פריער געקומען, און די שפּעטערדיקע איבערוואַנדערער; צווישן די, וועלכע טראַכטן מער וועגן דער קאָמונע, און די, וועלכע האָבן זיך אַליין מער אין זינען, ווי אויך — צווישן די היימישע און די אַמעריקאַנער, צו וועלכע עס ווערן, אגב, צוגערעכנט אויך די אַר-גענטיגער יידן.

די „אַמעריקאַנער“ זיינען אין אַנהייב אַ ביסל אַפּגעזונדערט. זיי זיינען בעסער געקליידט, זיי האָבן אַנדערע געוויינהייטן, זיי קאָנען זיך אַפילו ניט אַפּגעוויינען אין זייער ריידן פון אַזעלכע ווערטער ווי „טשערמאַן“, „אַלרייט“, „רומס“ אדו"גל. מ'קוקט אויף זיי קרומלעך, מען האַט ניט גענוג צוטרוי צו זיי (זיינען זיך דאָך טאַקע די מערסטע אַמעריקאַנער צעלאַפּן — ניט אויס-געהאַלטן!).

„...די קאָמונאַרן קוקן אויף די אַמעריקאַנער“, זאָגט מאיר רובין, אַליין אַן אַמעריקאַנער, „ווי אויף פרעמדע, אויף אַזוינע, וואָס ברענגען ניט קיין נוצן. דאָס איז שלעכט, דאָס ליימט די הענט ביי זייער פיל איבערגעבענע אַרבעטער“ (ז' 9).

כדי בייצוקומען אַט דעם אינפּעריאַריטעט-קאָמפּלעקס, שליסט ער מיט פייווקען, איינעם פון די גרעסטע בריהס אין דער קאָמונע, אַ „סאַצגעוועט“: ער וויל זיך פאַרמעסטן מיט אים אין בריהשקייט. דער סוף איז, אַז רובין ווערט איינער פון די פליסיקסטע און איבערגעגעבנסטע פּיאַנערן, און ער איז — ווי ווייט דאָס, וואָס ווערט דאָ דערציילט, איז גענומען פון לעבן — ניט דער איינציקער אַמעריקאַנער, וואָס האַט זיך צוגעפאַסט צום שווערן לעבן אינעם נייעם לאַנד. אַנדערע האָבן זיך אויך צוגעפאַסט, אויך דערפילט, אַז כאַטש דערווייל איז נאָך שלעכט, „עס איז נאָך רוי, נאָר — עס קאָן דאָך אַזוי פיל זיין, עס וועט דאָך אַזוי פיל זיין“ (ז' 46).

און אַלע, אַ חוץ אַ פאַר אויסנאַמען, שטעלן אונטער די פלייצע און טראַגן אויף זיך דעם שווערן יאָך פון „בויען סאַציאַליזם“ אין אַ וויסטעניש: אַז דער יאָך איז שווער און ביטער, פאַרלייקנט ניט דער פאַרפאַסער: — יאַטן, — גיט זיין (ריווקינס) קול אַ קלונג, — הערט מיך אויס, מיר גייען אַרבעטן צום אַמור. יעדערער דאַרף וויסן, אַז די אַרבעט איז אַ שווערע. ס'איז נאָך אַ פאַרפלייצונג. קאָמאַרעס וועלן בייסן. איז זאָל מען וויסן, אַז מ'וועט ניט דאַרפן קרעכצן, נאָר אַרבעטן. מיר האָבן אַ פּלאַן אויסצופילן, יאַטן, מיר מוזן דאָס געדענקען. די קאָמונע שטייט אין געפאַר אַן היי (ז' 10).

די "יאטן" געדענקען עס און זיי האַרעווען מיט די לעצטע כוחות. זיי קרעכצן פון צייט צו צייט (ווי זאל מען ניט קרעכצן, אַז "די קאַמאַרעט ווילדעווען, די מאַשאַק ווילדעוועט און עס ווילדעוועט דער מאַקרעץ" (ז' 66). אַבער זיי אַרבעטן; אַפילו די ברייטערס, וועלכע מורמלען כסדר, לערנען זיך ביסלעכווייז אויס צו אַרבעטן.

עס טרעפט אַמאַל, אַז "אין די ביידלעך, אונטערן רעגן, באַפאַלן שלעכטע שטימונגען, פוילע געדאַנקען קריכן אין קאַפּ אַריין, ווי גאַסע ווערעם. פון אונטער די קאַלדרעס הערן זיך ברומערייען:

— וואָס וועט מען ליגן און פוילן?

— ציט אין די בינער די פייכטקייט.

— מיר דרייט שוין אַ פּוס.

— די פליצע ברעכט...

אַז'וו, אַז'וו (ז' 35).

אַבער די "ברומערייען" קומען געוויינטלעך פון די נייע, פון די, וועלכע זיינען נאָך ניט פאַרהאַרטעוועט געוואָרן. צווישן די עלטערע פיאַנערן געפינט זיך שטענדיק כמעט איינער, וואָס שטעלט זיך אויף און צעשרייט זיך, ווי פּיווקע:

— היי, איר! יידן, פערעסעלענצעס (איבערוואַנדערער)! איר מיינט,

ס'איז גרינג? ס'איז ניט גרינג בויען ביראַבידזשאַן! שוין פיר יאָר אַרבעטן מיר אַזוי. היינט איז גאַלד. איר האָט געקערט זיין אין אַכט און צוואַנציקסטן יאָר. ס'איז געווען שווער, נאָר געקרעכצט האָט מען ניט (דאַרטן).

נון, "געקרעכצט" האָט מען מסתמא און מען וועט נאָך גענוג "קרעכצן",

אַבער אויב אין ביראַבידזשאַן געפינען זיך אַ סך אַזוינע, ווי די ריווקינס, די גרוניעס, די רובינס און די פּיווקעס, וועלן זיי איבערקערן וועלטן.

אַט האָט געהאַלטן דערביי, אַז זייער גאַנצע שווערע מי און אַלע גרויסע קרבנות, וואָס זיי האָבן געבראַכט אויף צו פאַרגרייטן זיבעציק טויזנט פּוד היי אויפן וויסטן אינדזל ערגעץ אויף דעם טייך אַמור, זאַלן זיין אומ-זיסט. דער אַמור האָט זיך צעשטורעמט, האָט געהאַלטן ביים פאַרפלייצן און פאַרטרינקען דעם אינדזל. דעם גרעסטן טייל מענטשן האָט מען שוין אויף שיפלעך געמוזט אָפשיקן אַהיים, אַבער די קאַמיונג ריווקין, רובין און זלאַטקין זיינען געבליבן. זיי זיינען געבליבן וואַרטן אויף אַ "רעטונגס-קאַטיער", וואָס האָט געדאַרפט קומען און פאַרנעמען זיי מיט פּופציק פּערד, וואָס זיינען געווען מיט זיי. זיי האָבן געוואַרט, געוואַרט — און די שיף איז אַלץ ניט געקומען. דער אינדזל איז געווען שוין כמעט אין גאַנצן פאַרגאַסן, פאַרטרונקען. עס איז געבליבן נאָר "אַ פּאַסיקל ערד, וואָס ווערט אַלץ שמע-

לער און שמעלער" ... "כ'האב באטראכט אַט וואָס", זאָגט ריווקין, "די פּערד וועלן מיר צובינדן צום סטויג און מיר אליין וועלן אַרױפקריכן אויפן סטויג" (ו' 101). און אַזוי האָבן זיי געטאָן. פון דער הייך פון סטויג היי האָבן זיי אין גיכן דערזען די שיף, וואו עס האָט זיך, צווישן אַנדערע, געפונען אויך דער אַלטער אַמעריקאַנער שוסטער פּאָגרעביצקי, וועלכער איז "אין שליחות פון דער פּאַרטיי געקומען ראַטעווען די העלדישע קאַמונאַרן מיט די פּערד" (ו' 103). און ווען מען איז שוין געווען אויפן וואַסער, האָט זיך ריווקין פּלוצלונג אַ הייב געטאָן אַנטקעגן פּאָגרעביצקי און "מיטן טאָן פון אַ ראַ-פּאַרט" אַ זאָג געטאָן :

— חבר פּאָגרעביצקי, דער פּלאַן איז אויסגעפּילט... אויפן טאַרעבאַרעווער אינדזל ליגט פּאַרגרייט זיבעציק טויזנט פּוד..."
 און — ווער ווייס? — אפשר וועלן אויך גרעסערע פּלענער אויסגע-פירט ווערן, אויב אין ביראַבידזשאַן וועלן זיין אַ סך, אַ סך אַזעלכע פּיאָנערן.
 (1934)

11. פּאָלאַנסקי — „ליטעראַרישע שטרעמונגען אין ראַטן-רוסלאַנד פון 1917-1927“

דיינען דאָ, קאַנען זיין אין סאַוועט-רוסלאַנד ליטע-
ראַרישע שטרעמונגען? איז דאָ פּלאַץ פאַר פאַרשיידענע אידעאָלאָגישע גרופּ-
פירונגען און פאַר אַ קאַמף און פאַר אַ פּרייער קאָנקורענץ צווישן זיי אין
אַ לאַנד פון דיקטאַטור? איז מעגלעך, אַז דאָס ליטעראַרישע לעבן זאָל ניט
זיין אונטערגעוואַרפען דער אויסשליסלעכער הערשאַפט פון יענער פאַרטיי,
וועלכע האָט די פּולע מאַכט אויף דעם פּאָליטישן און עקאָנאָמישן געביט?
דאָס איז אַ לאַגישע פּראָגע. דער ענטפּער אויף איר איז קלאַר, ווי
ווייט עס רעדט זיך וועגן דער יידישער ליטעראַטור אין סאַוועט-רוסלאַנד.
די יידיש-סאַוועטישע ליטעראַטור ווייס טאַקע ניט פון קיין ערנסטע אידעאישע
גרופּירונגען. כמעט אַלע אירע פאַרשטייער געהערן צו דער „אסאַציאַציע פון
פּראָלעטאַרישע שרייבער“. כמעט אַלע זיינען זיי מיטאַרבעטער פון די זעלבליקע
זשורנאַלן און צייטונגען. די עטלעכע ספּעציעלע זאַמלביכער, וואָס זיינען
אַרויס אין פאַרשיידענע צייטן מיט דער כּוונה צו גרופּירן אַרום זיך פאַר-
שטייער פון אַזאַ אַדער אַן אַנדער ליטעראַרישער ריכטונג, — האָבן קיין
קיום ניט געהאַט. זיי זיינען אַלע פאַרוועלקט געוואָרן, איידער זיי האָבן
באַוויזן נאָך אויפצובליען, אָן קיין שום קענטיקע שפורן.

אַזוי אַז אין דער יידישער ראַטן-ליטעראַטור זיינען דאָ נאָר יחידים, וואָס
האַבן אַ געוויסע אייגנאַרטיקייט, אָבער ניט קיין גרופּעס. טאַמער ווייזן זיך
אַמאָל אונטערשיידן צווישן „מאַסקווע“ און „אוקראַינע“, „כאַרקאָוו“ און
„מינסק“, זיינען זיי פאַרבונדן מער מיט אַרגאַניזאַציעלע אַדער פּערסאָנאַלע
ענינים ווי מיט פּרינציפּל און פּראָגראַם-זאַכן. אויב עס זיינען דאָ פּרינ-

ציפיעלע חלוקידעות, בלייבן זיי ליגן פאַרבאַרגן ערגעץ אין דער טיף. זיי ווייזן זיך ניט אַרויס. זיי ווערן פאַרשטיקט.

אמת, קריטיקער פּאַלעמזירן אָפּט צווישן זיך, אָבער ניט אין נאָמען פון פאַרשיידענע ריכטונגען. פאַרקערט, זיי אַלע טרעטן אַרויס פאַר איין פּראָגראַם, פאַר דער פּראָגראַם פון סאָוועטישקייט, פּראָלעטאַרישקייט, רעוואָלוציע אָדער ווי זיי רופן עס, נאָר יעדערער זאָגט, אַז ער איז עס איר אמתער פאַרשטייער און אַז דער אַנדערער איז געכאַפּט אויף אַ „רעכטן אָפּנייג“. זיי באַשולדיקן איינע די אַנדערע אין „אָפּנייגן“ פון דער סאָוועטישע „ליניע“, וועלכע אַלע מוזן אַבערקענען. זיי באַרימען זיך מיט זייער טרייקייט און פרומקייט בנוגע צו דעם אָפיציעלן אָני מאַמין. זיי האָבן ניט דעם מוט אַרויסצוטערעטן אָפּן און קלאַר מיט אַן אייגענעם אָני מאַמין. מיט אַן אייגענער פּראָגראַם. איבער אַלעמענס קעפּ הענגט די מורא, אַז מען זאָל זיי, חלילה, ניט חושד זיין אין „קליינבירגערלעכקייט“, אין „נאַציאָנאַליזם“, אין „ידיי-שיזם“ אָדער אין אַנדערע שווערע חטאים. אין האַרצן (און אָפּט אויך אין די ווערק, וואָס מען שרייבט), איז מען פאַר אָדער קעגן פּראָלעטאַרישער ליטעראַטור, פאַר אָדער קעגן געוויסע ליטעראַרישע טראַדיציעס, אָבער אָפּן זאָגט מען אַרויס נאָר דאָס, וואָס שטימט מיט דער סקאַרבאַווער סאָוועטישער פּראָזעאָלאָגיע, מיט דער פּראָזעאָלאָגיע, וועלכע איז אָנגענומען אין דעם געגע- בענעם מאַמענט.

אָזוי איז דער מצב אין דער וועלט פון דעם יידישן וואָרט אין סאָוועטן-לאַנד. איז עס אָזוי אויך אין דער רוסישער ליטעראַטור? זיינען אירע פאַר-שטייער אויך אָזוי איבערגעשראַקן, ווי די יידישע שרייבער? מוזן זיי אויך זיך אַלע פאַרשטעלן פאַר „פּראָלעטאַרישע“ שרייבער? מוזן זיי אויך מאַכן דעם אַנשטעל, אַז זיי טאַנצן אַלע אונטער איין פייפל און האָבן איין פּראָגראַם? איז ביי זיי אויך די לאַגע אַזאַ, אַז ווען, אַ שטייגער, די קאָמוניסטן פּראַ-טעסטירן קעגן געוויסע שרייבער — אַט אָזוי, לאַמיר זאָגן, ווי די יידישע קאָמוניסטן זיינען לעצטנס אַרויסגעטראַטן קעגן אברהם רייזענען, ה. לייזויקן און אַנדערע געוועזענע „פּרייהייט“-מיטאַרבעטער, — מוזן אַלע ליטעראַטור, צי זיי ווילן אָדער ניט, אונטערשרייבן זיך אונטערן פּראָטעסט? זיינען אויך די רוסישע שריפטשטעלער אונטערגעוואָרפן אונטער אַזאַ — לאַמיר עס אַנרופן אידל — מאַראַלישער דיסציפּלין, ווי די יידישע פען-אַרבעטער?

ניין, די רוסישע ליטעראַטור איז אין אַ סך אַ בעסערער לאַגע. זי האָט מער פּרייהייט, מער זעלבשטענדיקייט. צי דערפאַר, וואָס זי איז רייכער, שטאַרקער, מעכטיקער און מען מוז זיך מיט איר רעכענען; צי דערפאַר, וואָס זי פאַרמאָגט אַ סך כוחות פון דעם עלטערן דור און אַ סך אָנגעזעענע

שרייבער, פערזענלעכקייטן, וועלכע האָבן דעם מוט זיך איינצושטעלן פאַר אַ מינימום רעכט; צי דערפאַר, וואָס די פירער פון דעם רוסישן קאָמוניזם זיינען קולטורעלער און ניט אַזוי באַגרענעצט, ווי די יידישע רעדלפירער; צי מחמת אַלע טעמים צוזאַמען, — אָבער עס איז אַ פאַקט, אַז אין דער רוסישער סאָוועטן־ליטעראַטור זיינען געווען און זיינען דאָ פאַרשיידענע שטרעמונגען, רייכטונגען, און זיי באַהאַלטן זיך ניט, זיי טרעטן אָפּט אַרויס מיט זייער פראַגראַם אָדער מיט זייער אייגענעם פירוש אויף דער פראַגראַם פון דער רעוואָלוציע.

די רוסישע שרייבער האָבן, פאַרשטייט זיך, אויך ניט קיין פולע פרייהייט. עס זיינען דאָ זאַכן, וואָס זיינען פאַר אַלעמען פאַרבאַטן. עס זיינען דאָ יסודות, קעגן וועלכע קיינער וועט נישט וואַגן אַרויסצוטרעטן. סיידין אים וועט ניט אַרן, אַז מען זאָל אים דערקלערן פאַר אַ קאָנטר־רעוואָלוציאָנער. אָבער אויף די דאָזיקע יסודות זיינען אין משך פון די לעצטע צען־צוועלף יאָר געבויט געוואָרן אין דער רוסישער שפראַך ליטעראַרישע בנינים לויט גאַנץ פאַר־שיידענע פלענער. עס זיינען אויפגעקומען כלערליי גרופעס, און יעדע פון זיי האָט אָפּן און מוטיק געקעמפט פאַר אירע פרינציפּן. כמעט יעדע פון זיי האָט געהאַט אַ מעגלעכקייט צו פאַרעפנטלעכן די ווערק פון אירע אָנהענגער — ווען אַפילו אונטער אַ מאַראַלישער און פאַקטישער צענזור.

עס זיינען באַגרענעצט געוואָרן די רעכט פון דער רוסישער ליטעראַטור, אָבער אין גאַנצן אַן רעכט איז זי ניט געבליבן. זי איז פאַרשפאַרט גע־וואָרן אין אַ שטייג, אָבער די שטייג איז דאָך ניט אַזאַ ענגע, און עס זיינען דאָ פענצטערלעך, דורך וועלכע עס גייט אַריין אַ ביסל פרישע לופט.

מיר איז עס גאַר באַזונדערס קלאַר געוואָרן, ווען איך האָב געלייענט דאָס בוך פון 11. פאלאנסקי, „די ליטעראַרישע שטרעמונגען אין ראַטרוסלאַנד פון 1917-1927“ (פון רוסיש: י. ראַפּאָפּאָרט, יאַטשקאווסקיס פאַפולער־וויסנ־שאַפטלעכע ביבליאָטעק, וואַרשע־ניו יאָרק, 1929, 352 ז׳).

11. פאלאנסקי איז אַ קאָמוניסטישער קריטיקער, אַ טריי־איבערגעגעבענער מאַרקסיסט־לעניניסט, און ער היט אָפּ זיין פאַרטיי־שטאַנדפּונקט. אָבער ער איז, ביז אַ געוויסן גראַד, אַביעקטיוו און אומפאַרטייאיש, ווען ער רעדט וועגן די מיינונגען פון אַנדערע. ער גיט זיי אָפּ גענוג פּלאַץ און זוכט זיי ניט צו פאַרדרייען, צו פאַרקריפלען, ווי דאָס טוען אָפּט פאַרטיי־מענטשן. ער קעמפט פאַר זיין אייגענער פראַגראַם, אָבער ער איז אַ קעמפּער — אַ דזשענטלמען, ער שטעלט ניט אונטער קיין פּיסל זיינע קעגנער, ער פאַר־טומלט זיי ניט מיט סתם אַזוי רייד, שוין ניט גערעדט וועגן דעם, וואָס ער טראַכט אויף זיי ניט אויס קיין בלבולים און רופט זיי ניט אַן מיט קיין

מאוסע נעמען. ער רעספעקטירט די מיינונגען זייערע, כאַטש ער האַלט זיי פאַר פאַלש, און ער גיט די לעזער אַ מעגלעכקייט זיי אויסצוהערן. ער זאָגט זיי ניט איבער מיט זיינע „אייגענע“ ווערטער און אַריינטייטשוונגען. ער לאָזט זיי אַליין קומען צום וואָרט. ער ברענגט כאַראַקטעריסטישע ציטאַטן פון זייערע פּראָגראַמען, דערקלערונגען, מאַניפעסטן. ער באַקענט אונדז מיט אַ גרויסן טייל פון די „פּראָס און קאָנטראַסט“, וואָס זיינען שייך צו דער אַדער יענער ריכטונג.

קורץ, עס איז אַ בוך, וואָס געברויכט די וויסנשאַפטלעכע מעטאָדן פון אַ היסטאָריקער, הגם עס שטעלט זיך פאַלעמישע, קעמפּערישע צילן. און אַז מיר לייענען עס דורך, האָבן מיר אַ פול בילד, אויב נישט פון דעם עצם ליטעראַטור, וואָס איז געשאַפן געוואָרן אין סאָוועט־רוסלאַנד צווישן 1917-1927, איז פון די פאַרשיידענע פּראָגראַמען און אידעאָלאָגיעס, וועלכע האָבן געוויקט אויף איר און באַשטימט אין אַ געוויסן זינען איר כאַראַקטער, איר ווערט.

און פריער ווי אַלץ דערוויסן מיר זיך פון דעם עצם פאַקט, אַז עס האָבן עקסיסטירט און עס עקסיסטירן אין דער רוסישער סאָוועט־ליטעראַטור טור פאַרשיידענע ליטעראַרישע שטרעמונגען און גרופּירונגען. מיר דערוויסן זיך ווייטער, אַז אין די ערשטע יאָרן נאָך דער רעוואַלוציע האָבן נאָך געשפּילט אַ געוויסע ראַלע אַפּילו ניט קיין סאָוועטישע און ניט קיין רעוואַלוציאָנערע ריכטונגען. עס איז שוין ניט געווען פאַר זיי מער די אַמאָליקע רחבות, אָבער מען האָט זיי געלאָזט מאַטערן זיך אויף דער וועלט, מען האָט זיי ניט דערשטיקט.

די אַלגעמיינע באַצייאונג פון דער ראַטנמאַכט צו דער ליטעראַטור קאָן באַצייכנט ווערן מיט אַ זיגזאַג־ליניע. אין אָנהייב איז די „דיקטאַטור“ געווען נאָך פאַרנומען אין גאַנצן מיטן פּאָליטיש־עקאָנאָמישן פּראָגראַם און מיטן בירגער־קריג און זי האָט פשוט קיין צייט ניט געהאַט אומצוקוקן זיך אויף דער ליטעראַטור און אויך קיין פרייע כוחות ניט געהאַט זי צו רעגולירן, איז די ערשטע צייט דער קאָנטראַל געווען אַ גאַנץ שוואַכער. שפעטער האָט די סאָוועטישע רעגירונג פאַרצויגן די לייצעס שטייפּער, אָבער אין די לעצטע יאָרן האָט זי זיי ווידער אָפּגעלאָזן.

אין דעם ערשטן פעריאָד באַלד נאָך „אַקטאָבער“ איז די סאָוועטישע דיקטאַטור אויפן ליטעראַרישן געביט געווען אַזוי שוואַך, אַז עס איז געווען נאָך פּלאַץ, זוי געזאָגט, פאַר ניט־סאָוועטישע שרייבער, און ניט סתם אַזוי פּלאַץ, נאָר טאַקע אַז אַרט אין רעכטן אויבנאָן. א. פּאָלאַנסקי באַטראַכט דעם דאָזיקן ערשטן פּאַזיס אין דער אַנטוויקלונג

פון דער רוסישער נאך-אקטאבער-ליטעראטור, ווי א „פעריאד פון שארפער שנהא פון דער ליטעראטור צו דער פראלעטארישער רעוואלוציע“ (ז' 7). אמת, א סך „קאנטר-רעוואלוציאנערע“ רוסישע שרייבער האבן פארלאזן רוסלאנד באלד נאך דער אקטאבער-איבערקערעניש, אבער אנדערע זיינען געבליבן אין דער היים, — און זיי האבן געהערט צו דער אזוי אנגערופענער „אינעווייניקסטער עמיגראציע“. דאס הייסט: זיי האבן, בלייבנדיק אין רוס-לאנד, געהאלטן זיך פאר די אַנטי-באלשעוויסטישע אידעען פון די פאליטישע עמיגראנטן. און זיי האבן די דאזיקע אידעען זייערע נישט באהאלטן. זיי האבן אין דער ערשטער צייט נאך געהאט אפילו זייערע אייגענע זשורנאלן. א גרויסער, אויב נישט דער גרעסטער, טייל פון דער רוסישער ליטערארישער פראדוקציע, ווי ווייט זי האט דאן עקסיסטירט, איז געלעגן אין זייערע הענט. זיי, אט די פארשטייער פון דער „אינעווייניקסטער“ עמיגראציע, זיינען שוין, אמת, דאן ניט געווען די גאנצע רוסישע ליטעראטור. פון איין זייט, האבן א סך רוסישע שרייבער שוין געפונען זיך אין אויסלאנד. פון דער אנדערער זייט, זיינען אייניקע, און צווישן זיי אועלכע אנגעזעענע דיכטער, ווי אלעקסאנדער דער בלאגא, מאקסימ גארקי, וואלערי ברוסאוו, סערגעי יעסענין, וולאדימיר מאיאקאווסקי, שוין געשטאנען נאענט צו די באלשעוויקעס. אבער נישט געקוקט אויף דעם, האבן די אַנטי-באלשעוויסטישע שרייבער, וועלכע זיינען געבליבן אין רוסלאנד, פארגומען א גרויסן אָרט אין דער ליטעראטור און געהאט זייערע אייגענע אָרגאנען — „זאפֿיסקי מעטשטאטעליאָ“ און דאָס וואַכנבלאַט „וועסטניק ליטעראַטורֿי“, ביז 1922, שפעטער „ליעטאָפֿיס דאַמאַ ליטעראַטאָראָוו“, „ליטעראַטורניע זאפֿיסקי“. אַט די ניט-סאָוועטישע ליטע-ראַטור האָט מער ניט געהאַט פאַר זיך קיין פֿרייע לופֿט צום אַטעמען. זי האָט זיך געשטיקט, געגוססט, אָבער איר אַגאַניע האָט אָנגעהאַלטן יאָרן-לאַנג. זי איז אַן עלנטע, אַ פאַרלאָזטע, אַ פאַררעמטע געבליבן אויפֿן אָרט — און ניט אונטערגעגעבן זיך. די ערשטע צייט האָט זי נאָך געהאַט גענוג קרעפטן אין זיך צו איזאָלירן — און דאָס הייסט: באַשטראַפֿן — מאַראַליש יעדן שרייבער, וואָס איז אַריבער אין דער מַחנה פֿון דער הערשנדיקער פאַרטיי. „דאָס איבערגיין פֿון אַ שרייבער“, דערציילט זו. פּאַלאַנסקי, „אויף דער זייט פֿון דער רעוואָלוציע פֿלעגט אין ליטעראַרישן „קרייז“ געשטעמפֿלט ווערן ווי אַ „בגידה“. ברויסאָוון האָבן אַ סך פֿון זיינע אַלטע פֿריינד אויפֿגעהערט צו דערלאַנגען די האַנט. א. סעראַפֿימאָויטשן האָט מען גערודפֿט ווי אַ רענעגאַט“ (ז"ו 40-41).

און ווען מען רעדט וועגן די ליטעראַרישע שטרעמונגען אין סאָוועט-רוסלאַנד אין משך פֿון דעם ערשטן יאַרצענדליק, מוז מען צורעכענען צו זיי

אויך אַט די ניט־סאָוועטישע שטרעמונג, וועלכע איז אין די ערשטע יאָרן געווען שטאַרקער ווי די אַלע נייע רעוואָלוציאָנערע טענדענצן. דאָך, אָבער, מוז מען געדענקען, אַז זי איז אַ ירושה פון פריער און איז פאַרן ראַטנפאַרבאַנד ניט כאַראַקטעריסטיש. כאַראַקטעריסטיש פאַר אים זיינען, פאַרקערט, יענע ליטעראַרישע כוחות, וועלכע האָבן זי געזוכט צו באַקעמפן און צו דיסקרעדי־טירן כדי צו פאַרנעמען איר אָרט.

די דאָזיקע כוחות זיינען געווען שטאַרק דיפערענצירט. אייניק זיינען זיי געווען נאָר אין נעגאַטיוון זינען. זיי האָבן אַלע געהאַלטן, אַז די פאַר־אַקטאַבער־ליטעראַטור, ווי ווייט זי באַשטייט ניט פון קלאַסיקער, נאָר פון ווערק, וואָס ווערן געשאַפן פון היינטיקע שרייבער, — איז נישט צוגעפאַסט צום גייסט און צו די באַדערפענישן פון דעם נייעם, נאָך־רעוואָלוציאָנערן פעריאָד. זיי האָבן אַלע געזוכט צו שאַפן אַ נייע רעוואָלוציאָנערע ליטעראַטור. אָבער אין וואָס אַט די נייקייט און די רעוואָלוציאָנערישקייט זאָל באַשטיין און אין וואָס פאַר אַ גראַד זאָל זי זיך שטיצן — און צי זאָל זי זיך שטיצן — אויף דער ליטעראַרישער ירושה פון די פריערדיקע דורות, — אויף אַט די קאַרדינאַלע פראַגעס האָבן פאַרשיידענע גרופעס געגעבן פאַרשיידענע ענט־פערס, און עס איז פאַרגעקומען — און עס קומט נאָך עד היום פאַר — אַ קאַמף אַרום אַט די פראַבלעמען אינעווייניק, אין די גרענעצן פון דער סאָ־וועטישער ליטעראַטור גופא.

די געשיכטע פון אַט דעם קאַמף ווערט זאַכלעך און קלאַר דערציילט אין וו. פאַלאַנסקיס דערמאַנטן בוך, וואָס איז אַרויס איצט אויף יידיש, — און עס איז געוואונטשן, אַז יעדער לעזער, וואָס אינטערעסירט זיך מיט דער סאָוועטישער ליטעראַטור בכלל און מיט דער אַזוי אַנגערופענער „פראַלע־טאַרישער“ ליטעראַטור בפרט, — זאָל איבערלייענען אַט דאָס בוך. עס איז ספּעציעל געוואונטשן, אַז עס זאָלן אים לייענען די פון אונדזערע לעזער, וועלכע זיינען „לינק“ און האַלטן דעריבער פאַר זייער חוב נתפעל צו ווערן פון יעדער זאָך, צו וועלכער עס איז צוגעקלעפט אַ צעטל מיט אַ „פלאַמבע“: „כשר־פראַלעטאַריש“. זיי וועט ניט אַלץ אין בוך געפעלן, אַזוי ווי מיר איז נישט אַלץ געפעלן. אָבער — מען לייענט דאָך נישט אַ בוך נאָר כדי צו קריגן אַ הסכמה אויף די אייגענע מיינונגען. מען לייענט כדי זיך עפעס צו דערוויסן, כדי זיך עפעס קלאַר צו מאַכן, און אונדזערע פראַלעטאַרישע חסידים קאָנען זיך דאָ דערוויסן פיל זאַכן, וועלכע זיי ווייסן ניט. דערהויפּט קאָנען זיי דאָ קריגן אַ שטיקל באַגריף פון יענער „פראַלעטאַרישער קול־טור“, וועלכע איז זיי אַזוי צום האַרצן. איצט איז עס ביי אַ סך פון זיי דאָך גאָר אַ געפיל־זאָך, אַדער נאָך ווינציקער — אַ מין פאַרטיי־פליכט. זיי

מיינען, אז ווען מען איז קאמוניסטיש, מוז מען שוין ממילא זיין שטאל און אייזן פאר „פראלעטארישער קולטור“, כאטש מען ווייס ניט, מיט וואס מעסט עס. זייערע יידיש-קאמוניסטישע רבייאים האבן דאך ניט געהאלטן פאר נייטיק צו געבן זיי פארזוכן דעם טעם פון אט דעם פראלעטארישן מאכל. די יידישע קאמוניסטישע קריטיקער האבן זיי דאך אפילו ניט דערציילט אויף א לייטישן אופן, וואס פאר א טעם עס פילן אין דעם, און צי עס פילן אין דעם א טעם, די אמתע פירער און אידעאלאגן פון דער קאמוניסטישער באוועגונג. אונדזער היימישע פראלעטארישע קריטיק האט נאר געמאכט מיט גרויס כוונה א ברכה אויף אט דעם געריכט, וואס איז אפגעקאכט גע- ווארן אין דער סאָוועטישער קיך, — געמאכט א ברכה און געהייסן די חסידימ- לעך זאגן: אָמֶן! זיי האבן זיך שוין, אָבער, גענוג אָנגעאַמנט, און עס איז צייט, אַז זיי זאָלן וויסן דעם פירוש המילות פון דער הייליקער „פראלעטארישער“ ברכה. דערפאר רעקאָמענדיר איך זיי פון גאַנצן האַרצן אַט דאָס בוך, וואָס זיין הויפט-ציל איז צו געבן אונדז „אַן איבערבליק וועגן (איבער?) די אַמפּע- ריינע אַרום דער פראַבלעם „רעוואָלוציע, פראַלעטאַריאַט און ליטעראַטור“ — דער צענטראַלער פראַבלעם פון דער ליטעראַרישער באַוועגונג אין פאַרגאַנגע- נעם יאַרצענדליק“ (1) 3.

איך וואלט גערן געגעבן א קיצור פון אט דעם איבערבליק. אָבער אַפילו אַ קיצור וואָלט געפאָדערט צו פיל פּלאַץ. וועל איך זיך באַנוגענען מיט עטלעכע, באַזונדערס וויכטיקע, מיטטיילונגען.

עס איז, ראשית, אינטערעסאַנט צו וויסן, אַז נישט געקוקט אויף דעם, וואָס וועגן פראַלעטאַרישער ליטעראַטור האָט מען אָנגעהויבן צו ריידן גלייך נאָך דער רעוואָלוציע (און וואָס אַפילו פריער איז שוין געווען אַ רייד וועגן איר) — האָט זי דאָך קיין מאָל ניט פאַרנומען יענעם אַרט אויבן-אַן אין דער סאָוועטישער ליטעראַטור, וועלכער האָט איר, אין פּלוג, געקומט לויט איר פּאַליטישן ראַנג און לויט איר קלאַסן-פּראָזעאַלאַגיע. זי איז געווען און געבליבן אַ ריכטונג צווישן אַנדערע ריכטונגען, זי איז ניט געוואָרן די הערשנדיקע ריכטונג. געהערשט אין דער סאָוועטישער ליטעראַטור האָבן — סיי מאַראַליש, סיי קינסטלעריש — אַנדערע כוחות, און עד היום זיינען די הויפט-פירער אירע די „פּאַפּוטיקעס“ — די „מיטלויפּערס“, — ניט די „אמתע“ פראַלעטאַריער. גאַר אין אָנהייב, ווי מיר האָבן געזען, זיינען געבליבן זיצן אויבן-אַן די אַלטע ליטעראַרישע מנהיגים. דאָן איז אָנגעקומען אַ צייט, ווען די דעה-זאָגערס זיינען געוואָרן „באַהעמע-לייט“. דאָס איז געווען די צייט פון מאַיאַקאָוסקיס רעוואָלוציאַנערן פּוטוריזם און ענלעכע נייע שטרע- מונגען: „די רעוואָלוציע האָט זיי באַפרייט“, שרייבט וו. פּאַלאַנסקי. „און אין

דער מאַס, אין וועלכער די „גרויסע“ בורזשוואַזע ליטעראַטור איז אַוועק, האָבן די ליטעראַרישע גאַס פּאַרכאַפּט אַלץ נייע און נייע אָפּטיילונגען יוגנט, וועלכע האָבן זיך געפונען אין די באַהעמע-דזשונגלען (?). די באַהעמע איז געוואָרן די געזעצגעבערין פון דער ליטעראַרישער מאַדע. עס איז אַנגעקומען דער „קאַפּע“-פּעריאָד אין דער רוסישער ליטעראַטור, ווען די באַהעמע האָט פּאַרכאַפּט די ליטעראַרישע פּאַזיציעס.

אַבער אַפילו שפּעטער, ווען די פירער פון „פּראָלעטקולט“ האָבן זיך גוט אָרגאַניזירט, געקראָגן אַלץ מער ווירקונג און אַלץ מער מאַטעריעלע שטיצע פון דעם רעגירונגס-אַפּאַראַט, — אַפילו שפּעטער זיינען זיי ניט געוואָרן די פירנדיקע מאַכט אין דער סאָוועטישער ליטעראַטור. לעבן זייער ריכטונג און איבער איר זיינען געווען אַנדערע — שטאַרקערע — ריכטונגען. און דער עיקר איז, וואָס קעגן זיי זיינען אין דער אַדער יענער מאַס געווען אַזוינע פירער פון ראַטנפּאַרבאַנד, ווי לענין און טראַצקי, בוכאַרין און לונאַ-טשאַרסקי.

אמת, די אַנהענגער און די רביים פון פּראָלעטאַרישער ליטעראַטור אין סאָוועט-רוסלאַנד זיינען קיין מאָל ניט געווען אַזוי וואולגאַר און אַזוי גייסטיק-אַרעם, ווי אונדזערע היימישע „פּראָלעטקולטניקעס“. אַ שטייגער, א. באַגאַד-נאַז, דער וויכטיקסטער טעאַרעטיקער פון „פּראָלעטקולט“, האָט צוגעגעבן, אַז אין דער ליטעראַטור זיינען דאָ „אַלגעמיין מענטשלעכע עלעמענטן“ און אַז דער אַרבעטער-קלאַס קען געפינען ווערטפולע זאַכן פאַר זיך אויך ביי די שרייבער, וואָס שטייען ניט אויף זיין שטאַנדפונקט. אַבער אַט די און ענלעכע הנחות האָבן ניט צופרידנגעשטעלט די קעגנער פון דער פּראָלעטאַרישער ליטעראַטור, און עס איז געווען אַפילו אַ מאַמענט, ווען לענין האָט אין גאַנצן געוואָלט פאַרמאַכן די אָרגאַניזאַציע פון „פּראָלעטקולט“ (ז' 267).

לענין האָט זיך ניט געשראַקן פאַר „אַלטקייט“ און „ניט-רעוואָלוציאָנע-רישקייט“ אין ליטעראַטור און קונסט.

אמת, לענין איז אין אונדזערע אויגן אַ גאַנץ קנאַפּער אויטאָריטעט בנוגע צו ליטעראַרישע און קינסטלערישע פּראָגעס. און עס קלינגט אונדז מאַדנע אומפאַרשטענדלעך, ווען מיר לייענען ביי ז. פּאַלאַנסקי, אַז „לענין איז דער ריכטיקסטער פירער נישט נאָר אויפן געביט פון פּאָליטיק און עקאָנאָמיק, נאָר אויך אין די פּראָגעס פון ליטעראַטור און קולטור“. אַבער פאַר די, וואָס גיבן זיך ניט אַ קער אָן אַ פּסוק פון לענינען, דאַרף טאַקע זיין וויכטיק צו וויסן, אַז אַט דער ערשטער און לעצטער פּוסק זייערער האָט פשוט אויסגעלאַכט די אַלע רייד וועגן אַ שפּאַגל נייער פּראָלעטאַרישער קולטור אין אַ לאַנד, וואו די גרעסטע מערהייט פון דער באַפעלקערונג דאַרף

זיך ערשט אויסלערנען לייענען און שרייבן און באקענען זיך מיטן אלה-בית פון דער מאָדערנער קולטור. לענין איז אַרויסגעטראָטן קעגן די פּראָלע-טאָרישע פּראָזעס ביי יעדער געלעגנהייט. ווען מען האָט אַמאָל, אַ שטייגער, פּאַרגעשלאַגן צו פּאַרמאַכן דעם „גרויסן טעאַטער“, מחמת עס איז אַ ברוך-טייל פון דער פּריצישער „קולטור און מחמת ער גיט גאַרנישט פאַר די אַרבעטער און פאַר די רויטאַרמייער“, האָט לענין דערקלערט, אַז „אַ טעאַטער איז נייטיק נישט אַזוי צוליב פּראָפּאַגאַנדע ווי פאַרן אַפּרו פון די אַרבעטער פון דער טאַג-טעגלעכער אַרבעט, און ס'איז נאָך צו פרי פאַר אונדז“, האָט ער מוסיף געווען, „איבערצוגעבן אין אַרכיוו די ירושה פון דער בורזשואַזער קונסט“ (ז' 124). לענין האָט ליב געהאַט טאַלסטאָיען און פּושקינען און ער פלעגט אַפילו אַריינקוקן אין די ווערק פון טיוטשעוון, נישט געקוקט אויף דעם, וואָס, לויט א. באַגדאַנאָוו, איז אַט דער פּאַעט געווען איינער פון די וואָס האָבן „אַרגאַניזירט“ די „פּסיכיק“ פון די הערשנדיקע קלאַסן. לענין האָט געהאַלטן, אַז אַ סך וויכטיקער, ווי די אַלע ריידערייען וועגן אַ „פּראָלע-טאָרישער קולטור“, איז: „פאַרשפּרייטן די קענטשאַפט פון לייענען, שרייבן, פאַרבעסערן די לעבנס-באַדינגונגען פון די מאַסן, הייבן די טעכניק פון דער לאַנדווירטשאַפט, אַאָז“ (ז' 147).

נאָך קלערער און מיט מער איבערציגונגס-קראַפט האָט זיך וועגן דעם ענין „פּראָלעטאַרישע קולטור“ אַרויסגעזאָגט טראַציקי. זיין מיינונג איז געווען, אַז מען קען ריידן וועגן אַ סאַציאַליסטישער אַדער אַ קאָמוניסטישער קולטור, אָבער זי וועט באַשאַפן ווערן ערשט נאָך דעם, ווי עס וועט ענדגילטיק טריאומ-פירן דער אידעאַל פון אַ סאַציאַליסטישן אַדער קאָמוניסטישן לעבנסשטיי-גער, אָבער ריידן וועגן פּראָלעטאַרישער קולטור — איז אַן אומזין.

„צי וועט ביים פּראָלעטאַריאַט פשוט סטייען צייט אויף צו שאַפן אַ „פּראָלעטאַרישע“ קולטור?“ — האָט ער געפּרעגט. „איז קעגנזאָץ צום רעזשים פון די קנעכטהאַלטער, פּעאַדאַלן, בורזשוען שטעלט זיך דער פּראָלעטאַריאַט פאַר זיין דיקטאַטור ווי אַ צייטווייליקע איבערגאַנגס-עפּאַכע“. וויפל קען דויערן די דאָזיקע עפּאַכע? אין וועלט-מאַסשאַב קען זי דויערן נישט קיין חדשים, נאָר יאָרן און יאַרצענדליקער — יאַרצענדליקער, אָבער נישט קיין יאַרהונדערטער און נאָך ווינציקער יאַרטויזנטער! צי קען דען דער פּראָלעטאַריאַט אויסבויען אין אַזאַ פּעריאָד אַ ברייט-אַנטוויקלטע קולטור, וועגן וועלכער עס איז געווען די רייד אייבן? טראַציקי פּסקט אין דעם.

„די ספּקות איז דאָזיקן פּרט זיינען נאָך מער באַרעכטיקט דערפאַר, ווייל די יאָרן פון דער סאַציאַלער רעוואָלוציע וועלן זיין יאָרן פון פאַרביי-טערטן קאַמף פון די קלאַסן, אין וועלכן די צעשטערונגען וועלן פאַרנעמען מער

אַרט, ווי דאָס בויען ניס. יעדנפאלס, די הויפט-ענערגיע פון פּראָלעטאַריאַט גופא וועט זיין געווענדט אויף פּאַרכאַפן די מאַכט, זי איינהאַלטן, זי פאַר-פעסטיקן און אָנווענדן לטובת די נויטווענדיקסטע באַדערפענישן פון דער עקסיסטענץ און דעם ווייטערדיקן קאַמף.

„אין דער תקופה פון דיקטאַטור קען קיין רייד ניט זיין וועגן שאַפן אַ נייע קולטור, ד"ה וועגן אַ בוי-אַרבעט פון גרעסטן היסטאָרישן מאַסשאַטאַב, און יענע קולטורעלע, מיט קיין איין זאַך פון דער פּאַראַגאַנגענהייט נישט פאַרגלייכלעכע, בוי-אַרבעט, וועלכע וועט אַנקומען, ווען עס וועט אַפּפּאַלן דאָס נייטיקן זיך אין אייזערנע קלאַמערן פון דער דיקטאַטור, וועט שוין נישט טראַגן קיין קלאַסן-כאַראַקטער. דערפון דאַרף מען מאַכן יענעם אַל-געמיינעם אויספיר, אַז קיין פּראָלעטאַרישע קולטור איז נישט נאָר נישטאַ, נאָר זי וועט אויך נישט זיין, און באַדויערן דאָס איז באַמת נישטאַ קיין גרונד: דער פּראָלעטאַריאַט האָט גענומען די מאַכט טאַקע צוליב דעם, כדי אויף אייביק צו מאַכן אַ סוף מיט דער קלאַסן-קולטור און אויספלאַסטערן אַ וועג פאַר אַ מענטשלעכער קולטור“ (ז"ז 162-163).

און אַז מען האָט געפרעגט טראַציקין, אין וואָס עס באַשטייט די קולטור-אויפגאַבע פון דעם אַרבעטער-קלאַס אין דעם איבערגאַנגס-פּעריאָד, האָט ער געענטפערט אַזוי ווי לענין און נאָך קלענער:

„די עיקרדיקע פּערספעקטיוו“, האָט ער געענטפערט, „איז דער וואַוקס פון שריפטקענען, בילדונג, ראַבקאַרן, קינאַ, דער בהדרגהדיקער איבערבויען פון לעבנס-שטייגער, די ווייטערדיקע הייבונג פון קולטור-צושטאַנד.“

„די הויפט-אויפגאַבע פון דער פּראָלעטאַרישער אינטעליגענץ אין די נאַענטסטע יאָרן איז ניט די אַבסטראַקציע פון אַ נייער קולטור, — פאַר וועלכער עס פעלט נאָך דערווייל דער פּונדאַמענט, — נאָר די קאַנקרעטסטע קולטור-טרעגער, ד"ה סיסטעמאַטיש, פלאַנמעסיק און, פאַרשטייט זיך, קריטיש איבערגעבן די אַפּגעשטאַנענע מאַסן די נויטווענדיקסטע עלעמענטן פון דער קולטור, וועלכע איז שוין דאָ.“

„ער קען נישט צוטרעטן צו בויען אַ קולטור פון אַ נייעם סטיל, גישט אַריינעמענדיק פריער אין זיך און נישט אַסימילירנדיק די עלעמענטן פון די אַלטע קולטורן.“

אויפן ליטעראַרישן געביט, ווי אויף אַלע אַנדערע קולטור-געביטן, — האָט טראַציקי ניט פאַרלייקנט די אומפאַרמיידלעכקייט פון אַ געוויסן קאַנטראַל מצד דער „דיקטאַטור פון פּראָלעטאַריאַט“, אָבער ער האָט געקוקט אויף דעם ווי אויף אַ פּאָליטישער קאַמפּס-נייטיקייט, ווי אויף איינער פון יענע שטרענגע מיליטערישע אַקציעס, וואָס מען נעמט אונטער כדי צו שיצן זיך קעגן

א שונא אָדער כדי אים אָפצושוואַכן, ניט ווי אויף אַ ליטעראַרישער אָדער קולטורעלער פּראָגראַם. „דאָס געביט פון קונסט געהערט נישט, לויט זיין מיינונג, צו די, וואו די פּאַרטיי איז באַרופן צו באַפעלן. זי דאַרף און זי קען אָפצוימען, מיטהעלפן און בלויז אומדירעקט אָנפירן. זי דאַרף און קאָן געבן דעם על־תנאי־קרעדיט פון איר צוטרוי פאַרשיידענע קינסטלערישע גרופֿ־רונגען, וואָס שטרעבן אויפריכטיק צו דערנענטערן זיך צו דער רעוואָלוציע, כדי מיטצוהעלפן אין איר קינסטלערישער פאַרמערונג. אָבער די פּאַרטיי קען נישט און וועט זיך ניט שטעלן אויפן צד פון אַ ליטעראַרישן קרייזל, וואָס באַקעמפט אַנדערע ליטעראַרישע קריילעך און קאָנקורירט פשוט מיט זיי“ (170).

אין דעם דאָזיקן גייסט האָבן וועגן דעם „ליטעראַרישן קרייזל“, וואָס טרעט אַרויס אונטער דער פּאַן פון פּראָלעטאַרישער קולטור, — געשריבן אויך אַנדערע פירער פון דער רעוואָלוציע און פון דער ליטעראַטור אין סאָוועט־רוסלאַנד. זו, פּאלאנסקי גיט אויספירלעך איבער זייערע אַלעמענס מיינונגען. אָבער — ער באַנוגנט זיך ניט מיט זייערע מיינונגען, וואָס זיינען, אגב, אויך זיינע מיינונגען. ער לאָזט קימען צום וואָרט אויך זיינע קעגנער — די אָנהענגער פון פּראָלעטאַרישער ליטעראַטור. און אויך אַנדערע ריכטונגען, ווי, צום ביישפּיל, דער אימאַזשיניזם אָדער דער אַזוי אָנגערופענער פּאַרימאַז־ליזם, ווערן אין אַ געוויסער מאָס קלאַר דעם לעזער, ווען ער לייענט דורך זיין בוך. דעם הויפּט־פּלאַץ, אָבער, פאַרנעמט די פּראָבלעם פון „ליטעראַטור און פּראָלעטאַריאַט“, „ליטעראַטור און רעוואָלוציע“. און אַט די פּראָבלעם ווערט דאָ באַלויכטן אַזוי אַלזייטיק און אַזוי אומפּאַרטייאַיש, ווי נאָר מעגלעך.

די איבערזעצונג איז בכלל זייער אַ גוטע, עס טרעפן זיך, אמת, איינצלע נישט געלונגענע אויסדרוקן (צום ביישפּיל: „דער יש באַשטימט דעם באַ־וואוסטיין“, ז' 121; „נעמען וואַליען אויף זיין קאַפּ מיט גרויסע דרענגער“, ז' 258). עס האָבן זיך אַריינגעגעבעט עטלעכע רוסיציזמען (ווי, צ"ב: „אין דעם איז נישטאָ קיין שום פּאַרוואַונדערנדיקס“, ז' 116; „דאָס שטעלט מיט זיך נישט פּאַר קיין שום באַזונדערס“, ז' 122; „האַט נישט געטיילט די קוקן“, ז' 22), אָבער דאָס זיינען אויסנאַמען. בכלל איז די שפּראַך פון דער איבערזעצונג ליטעראַריש און ריין.

דער זייער שיין אַרויסגעגעבענער אַלמאַנאַך

„וואוספּפּ“ טראַגט אויף זיך דעם שטעמפל — אַ הכשר — פון דער יידישער סעקציע פון דער „אַלאוקראַאינישער אַסאַציאַציע פון פראַ“ לעטאַרישע שרייבער“. ס'איז אַ דאַקומענט פון דער מאַדערנער סאַ וועטישער ליטעראַטור, ניט קיין צופעליקע זאַמלונג פון סתם אַזוי זאַכן. ס'איז אַן אַלמאַנאַך פון שרייבער, וואָס געהערן צו „וואוספּפּ“ און וואָס האַלטן, הייסט עס, פון „פראַלעטאַרישקייט“ אין ליטעראַטור (ווינ-ציקסטנס, טעאָרעטיש). און אַזוי ווי אַ גרויסער, אויב נישט דער גרעסטער, טייל פון די אוקראַאיניש-יידישע דיכטער געהערט צו אַט דער פראַלעטאַרי-שער ריכטונג, איז עס אַ זאַמלבוך, וואָס צייגט אונדז, ערשטנס, דעם צושטאַנד פון דעם איצטיקן יידיש-ליטעראַרישן שאַפן אין אוקראַינע און וואָס דערציילט אונדז, צווייטנס, וואָס עס איז געוואָרן פון דער „פראַלעטאַרישער“ פראַגראַם אין דער יידישער ליטעראַטור.

קיין קריטיק און קיין טעאָרעטישע אַרטיקלען זיינען ניטאָ אין אַל-מאַנאַך. ער באַשטייט נאָר פון דערציילונגען און לידער. אָבער די דערצייל-לונגען און די לידער זאָגן אונדז מער וועגן דעם איצטיקן מצב פון העם אוקראַאיניש-יידישער ליטעראַטור, ווי די סאָוועט-יידישע קריטיק, און נישט נאָר מער. זיי דערציילן אונדז עפעס, וואָס מיר וואַלטן נישט געוואוסט, ווען מיר זאָלן זיך פאַרלאָזן נאָר אויף דער קריטיק. זיי מאַלן אונדז אויס אַ ליטעראַריש בילד, וואָס האַט אין זיך זייער ווינציק פון יענער רויטער פאַרב.

* אַלמאַנאַך „וואוספּפּ“ (אַלאוקראַאינישע אַסאַציאַציע פון פראַלעטאַרישע שרייבער, יידישע סעקציע), צענטער-פאַרלאַג, כאַרקאָוו, 1929, 364 ז'.

אין וועלכער די פראלעטארישע קריטיק איז איינגעטונקט. מיר לייענען אין אלמאנאך ווערק, וועלכע זיינען — פון א ריין ליטערארישן שטאנדפונקט — גארניט אזוי שטארק אנדערש פון דער געוויינטלעכער, ניט-פראלעטארישער ליטעראטור. עס זיינען דא בעסערע און ערגערע זאכן, אבער די פון זיי, וואס זיינען בכל ווערט פארעפנטלעכט צו ווערן, וואלטן געקענט זיין געדרוקט אין יעדער יידישער אויסגאבע, נישט דווקא אין אן אלמאנאך פון „וואוסט". איז עס א חסרון? פארשטייט זיך, ס'איז א גרויסע מעלה. כ'דערמאן זי גלייך אין אנהייב, כדי צו ווייזן, ווי ווינציק מיר ווייסן וועגן דער סאָוועטיש-יידישער ליטעראטור, ווען מיר לייענען נאָר דאָס, וואָס עס שרייבן וועגן איר און וואָס עס שרייבן איר פאַר די סאָוועטישע קריטיקער. לויט זייערע אַרטיקלען און זייערע פאַלעמיקעס צווישן זיך קאָן מען מיינען, אַז די גאַנצע יידישע ליטעראטור אין ראַטנפאַרבאַנד איז נישט מער ווי עפעס אַ שטיק קאָמוניסטישע פּראָפּאַגאַנדע מיט „רעכטע" אַדער „לינקע" אָפּנייגן. אין דער אמתן, אַבער, איז שוין דאָ אַ יידישע ליטעראטור אין סאָוועט־רוסלאַנד, און אויב מען וויל זי קענען (און עס איז כדאי זי צו קענען), מוז מען זיך ווענדן צו איר אַליין, ניט צו די קריטיקער.

קריטיק קאָן קיין מאָל נישט פאַרבייטן — און זי וויל ניט פאַרבייטן — די ווערק, וועגן וועלכע זי שרייבט. קריטיק איז אַ קאָמענטאַר; אַ קאָמענטאַר איז גוט נאָר ווי אַ צוגאַנג צום טעקסט. קריטיק אין אַן עכאָ, ניט די שטים. אַבער די סאָוועטיש-יידישע קריטיק האָט זיך ניט געוואָלט באַנוגענען מיט דער ראַלע פון אַן עכאָ אַדער אַ פירוש. איר אַמביציע איז — פאַראויסצווען און צו זיין דער פירנדיקער „פיייערדיקער זייל" פון דער סאָוועטישער וואָרט־שאַפונג. זי האָט די שרייבער געדיקטעוועט. זי איז געשטאַנען — און שטייט נאָך איצט אויך — איבער זיי מיט אַן „אפיר" אין דער האַנט. זיי האָבן געזאָלט „דורכפירן" די „ליניע", וועלכע זי האָט פאַר זיי אָנגעצייכנט... דערפאַר וואָלט מען געקענט מיינען, אַז ס'איז גענוג אַריינצוקוקן אין די פּלענער, רעזאָלוציעס, טעזיסן און אַרטיקלען פון דער ליטעראַרישער פאַרטיי־אַנפירונג, כדי צו וויסן, וואָס פאַר אַן אויסזען עס האָט דער נייער בנין פון דער סאָוועטיש-יידישער ליטעראטור. אַבער דאָס איז געווען גענוג אפשר אין אַנהייב, ווען דער בנין האָט זיך ערשט גענומען בויען. דאָן האָט זיך געקענט דוכטן, אַז די סאָוועטישע שרייבער מיען זיך טאַקע און מאַטערן זיך צו גיין אויף דעם וועג, אויף וועלכן עס פירן זיי די פירער, ושטיף און האַפּערדיק פאַרציענדיק דעם צוים. די סאָוועטיש-יידישע ליטעראַטור איז דאָן נאָך געוון שוואַך און שרעקעוודיק, און טאַמער האָט אַמאָל אַ פּראָזע־שרייבער אַדער אַ ליריקער זיך פאַרגונען אַפּצוקערן זיך פון וועג און מאַכן אַ

זעלבשטענדיקן שריט — איז עס געווען אן אויסנאם. בכלל האָט זיך געפילט אַ פאַרלאַנג אָדער אַ מוה, און אפשר ביידע זאָכן אין איינעם: אי אַ וואונטש, אי אַ חוב נאַכצוגעבן די פּאָדערונגען פון דעם פּאַליטישן מאַמענט און פּוֹן די, וואָס זיינען די פאַראַנטוואָרטלעכע פירער אין דעם געגעבענעם מאַמענט. איצט איז די לאַגע, ווי עס ווייזט אויס, גאַנץ אַנדערש. מען זעט עס נאָר באַזונדערט קלאַר, ווען מען לייענט דעם אַלמאַנאַך „וואוספּפּ“.

די אַנטיילנעמער פון דעם דאָזיקן אַלמאַנאַך איגנאַרירן נישט אין גאַנצן די פּאַליטישע און געזעלשאַפטלעכע פאַרטייפּאָדערונגען, אָבער זיי רעכענען זיך מיט זיי ווינציקער, ווי פריער.

איז עס דערפאַר, וויל עס איז אַנגעקומען אַ נייע צייט און מען מאַכט מער ניט שווער דעם יאָך פון די שרייבער און מען גיט זיי מער פּרייהייט? ניי, גיבער נעמט זיך עס דערפּוֹן, וואָס די יידישע ליטעראַטור אין ראַטנ-פאַרבאַנד ווערט שטאַרקער, פעסטער און ממילא אויך זעלבשטענדיקער.

אַ ליטעראַטור, אַז זי וואַקסט אויס און שטעלט זיך אויף די אייגענע פּיס, קאָן נאָך אַלץ באַגעגענען שטרויכלונגען אויפן וועג (צענזור, פאַרטיי-הערשאַפט). זי קאָן, אָבער, ניט בלייבן לאַנג אין דער לאַגע פון אַ בלינדן, וואָס האָט ניט קיין שטעקן אין האַנט אַנצוטאָפּן דעם וועג און מוז זיך, נעבעך, לאָזן פירן פון אַנדערע. איר טבע איז צו זיין אַליין אַ פירערין. און אַט די טבע הייבט זיך אָן אַרויסצואווייזן אין דער יידישער פּאָעזיע און אין דער יידישער בעלעטריסטיק פון ראַטנפאַרבאַנד, זינט זיי האָבן אויפֿ-געהערט צו פילן זיך ווי עופּעלעך, וואָס קאָנען זיך אַליין גיט געהערן.

די קריטיק ביזערט זיך, ווי פריער; עס חלומען זיך איר אַלץ „רעכטע אַפּנייגן“ — אָבער דער דיכטער גייט זיך זיין וועג. ער גייט פּאַמעלעך, ער היט זיך, ער האָט נאָך אַלץ מורא, ער זאָל, חלילה, נישט געשטרויכלט ווערן און נישט פאַרקריכן צווייט רעכטס; אָבער ער גייט, ער טאַפּט דעם וועג אַליין, ער וואַרט ניט, מען זאָל אים קומען פירן.

דער גאַנצער ענין פון פירנדיקער און אַנפירנדיקער קריטיק איז אַ טעות. ס'איז אַ טעות, וואָס מען מוז אים דערפילן, ווי נאָר די קריטיק כאַפט איבער די מאַס און ציט אָן די לייצעס פון איר „אַנפירונג“ צו שטייף. דאָס האָט זיך איצט זייער בולט אַרויסגעוויזן אין דער סאָוועטישער ליטעראַטור. מ'האַט אונדז נישט איין מאָל געהייסן זיך אַראָפּנעמען אַ מוסר פון דער „פּראַלע-טאַרישער“ קריטיק. זעט, ווי שטרענג און אויסגעהאַלטן זי איז! — אַזוי האָט מען אונדז געזאָגט. זי לעבט מיט אַ חשובן, מיט אַ תּכלית, זי האָט אַ פּראָגראַם — זי ווייסט, וואָס זי וויל. און וואָס איז דער סוף? דער סוף איז, אַז זי טוט זייער פלייסיק דאָס איריקע, און די דיכטער, ווען זיי וואַקסט

אויס, טוען... דאָס זייעריקע. קיין ווירקונג האָבן זיי נישט איינע אויף די אַנדערע. נאָך ערגער: זיי עקסיסטירן כמעט גאַרניט איינע פאַר די אַנדערע. דער קריטיקער לערנט גאַרנישט פון דער ליטעראַטור, און זי לערנט זיך גאַרנישט אויס פון אים, זי חורט נאָר אויס אַ פאַר פּסיקים זיינע — פון יוצא וועגן.

און דאָס איז נישט דערפאַר, וואָס די פּראָלעטאַרישע אַדער רעוואָלוציאַר-נערע קריטיק פירט די ליטעראַטור אויף אַ פּאַלשן וועג. דאָס איז דערפאַר, וואָס זי וויל פאַרן שרייבער לאָזן אָפּ נאָר איין וועג. איינוועגיקייט איז פאַר ליטעראַטור — אַנוועגיקייט. אויף איין וועג קענען גיין נאָר פען-מענטשן, וואָס זיינען אַ מאַסע, אַ סטאַדע, ניט קיין שריפטשמעלער. שריפט-שמעלער גייען נישט, קאָנען נישט גיין אַלע אויף איין וועג (קריטיקער זיינען שרייבער, קאָנען זיי אויך ניט גיין — און נישט פירן אַנדערע — אויף איין וועג. און שוין דערפאַר גופא איז פּאַלש צו זאָגן, אַז די קריטיק מוז „פירן“ די ליטעראַטור. קריטיק איז אַ טייל פון ליטעראַטור, און ווי פאַר דער ליטעראַטור אין גאַנצן, אַזוי איז אויך פאַר איר וויכטיקער דאָס, וואָס עס איז, איידער דאָס, וואָס „מוז“ אַדער זאָל זיין).

די מער ווי צוויי מנינים שרייבער, וועלכע נעמען אַנטייל אין „וואוספפ“, גייען אויף פאַרשיידענע וועגן. זיי בייטש און דאָס פייפל פון דער פאַרטיי-אַנפירונג האָבן זיי געקענט אַרויפטרייבן אַלעמען אויף איין וועג. זיי בלאַנקען זיך אַרום ווער דאָ און ווער דאָרטן. זיי כאַפּן אַמאָל אַ שפּאַציר אויך אויפן פעלד פון „פּראָלעטאַרישקייט“ — ס'איז דאָרט אויך דאָ אַ ביסל גראָז, — אַבער דאָס איז ניט דאָס איינציקע פעלד פון די „וואוספפניקעס“.

ווען זיי זאָלן אַלע וועלן פּאַלגן דער סאָוועטישער קריטיק און טראַכטן נאָר וועגן דער רעוואָלוציע, נאָר וועגן דער קאָמוניסטישער פאַרטיי און אירע נאָענטסטע אויפגאַבעס, וואָלט יעדערער פון זיי געמוזט לאָזן אויסטריקענען דעם קוואַל פון זיין אייגענעם לעבן. קיינער וואָלט ניט געטאַרט זיך אָפּגעבן (אין דער ליטעראַטור) מיט אַזוינע „סענטימענטן“, ווי ליבע אַדער פּערזענלעכע דערנידעריקונגען, קיינער וואָלט ניט געטאַרט אַרײַנפאַלן אין עצבות, קיינער וואָלט ניט געטאַרט אַ שמיכל טאָן, ווייל רעוואָלוציאַנערער קאַמף איז ניט קיין געלעכטער, אַלע וואָלטן געדאַרפט ערנסט און מונטער און פייערלעך מאַלן דעם קלאַסנאַמף, העלפן דער „סאַציאַליסטישער בויאונג“ און שילטן דעם שוואַ. אַזוי האָבן טאַקע סאָוועטיש-יידישע שרייבער געטאָן ביז דאָ גאַרניט לאַנג. אַ סך פון זיי, יעדנפאַלס, טוען עס מער נישט, ווי מען זעט פון דעם אַלמאַנאָך „וואוספפ“.

אַט נעמט, צו ערשט, די ליידער פון „וואוספפ“, די בעסערע און אויך

די ערגערע. די „טעמאטיק“ (א וואָרט, וואָס ווערט איצט זייער אָפט באַנוצט אין דער סאָוועטישער ליטעראַטור) איז אין אַ סך פּאָלן פּראָלעטאַריש, פּויעריש, פּאַבריק-אַרבעט, ערד-אַרבעט שטעלן צו אַ היפש ביסל שטאַף פאַר די לידער, אָבער נישט מער ווי שטאַף. די נשמה פון דעם גרעסטן טייל פּערזן אין „וואוספּ“ איז די נשמה פון דער פּאַעזיע אין אַלע צייטן און אין אַלע לענדער — פּערזענלעכע איבערלעבענישן, שטימונגען, דערינערונגס-בילדער. עס טרעפן זיך אויך געוויס אַזעלכע ריין-סאָוועטישע מאַטיוון, ווי :

דינאַמען-רויש און אויפגעריכטער ליכט אין
לאַקאַמאַטיוון, קאַרפּוסן און טעג...
מיר שטעלן אויפּעט דאָ,
מיר טויזנטער פאַרריכטן,
לאַנד-היים, אונדזער אייזנבאַן-פאַרמעג.

מיט הייסער קראַפט
מיין האַמער לאַד איך אָנעט,
מיט גאַנצער קראַפט פון ברענענדיקן לייב.
און ער אַזאַ געטרייער מיר פאַרבלייבט.
און אַ געטרייער,
מיר גיט פּאָלגן שוין ער קאָן גיט.

(מ. שטורמאַן)

אַן ענלעכער מאַטיוו, נאָר נישט אַזוי אומבאַהאַלפן, איז אויסגעדריקט אין דעם שלוס-ליד פון אַלמאַנאַך — „דעם ליד וועגן זאַוואַד“, פון אברהם קאַהאַן. אין דעם דאָזיקן ליד ווערט באַזונגען די צוריק-אויפשטעלונג פון אַ פּאַבריק :

אַזוי פּלוצלינג, ווי אַן אומדערוואַרטער רעגן,
זיינען אָנגעלאָפן פון די שטילע וועגן
רוצחים, ווייס-גוואַרדייער מיט הויז און רעש
און געלאָזט דאָ חורבות, און געלאָזט דאָ אַש.

אַבער די חורבות זיינען צוריק אויפגעבויט געוואָרן —

און איצטער איז פּרילינג — סע שמעקט און סע בליט
מיט זאַפט און מיט קראַפט און מיט אַרבעטער-ליד,
סע זיינען אַוועק אין דער אַרבעט מעת-לעתן,
זאַוואַד איז שוין העכער, זאַוואַד איז שוין גרעסער.

(אברהם קאַהאַן)

אַבער אַט די טיפּיש-סאָוועטישע סאַציאַלע טענער, אַט די אויפבויה-מאַ-טיוון פאַרנעמען נישט דעם הויפט-פלאַץ אין דער פּאַעזיע פון אַלמאַנאַך.

נאך ווינציקער פלאץ ווערט אפגעגעבן דער מוזע פון קאמף קעגן דעם אלטן און פון לויב-געזאנג פאר דעם נייעם, דעם רעוואלוציאנערן. נאך אזא דיכטער, ווי דוד האפשטיין, וועלכער האט פון אנהייב אן ארויסגערופן א חשד דער-מיט, וואס ער האלט אין איין וועלן אונדז מאכן גלייבן, אז ער איז ניי און רעוואלוציאנער (דער), וואס מאלט אויס אן אמתן לייב, דארף נישט אונטערשרייבן אונטן. „דאס איז א לייב און נישט קיין הונט“, — נאך אזא — מיט זיך אליין נישט זיכערער — רעוואלוציאנער, ווי דוד האפשטיין, שטייט נאך אלץ און טענהט:

— — — — —
 א צייט | א צענדליק יאר אין טאג אין אייגעם,
 אין איין מעתלעת אין רייען,
 נישט קיין צייט דאס אלץ צו באוויינען —
 באוויינען דערנען דאס נייע! ...

נאך ער און זיין גלייכן הערט נאך אלץ נישט אויף נתפעל צו ווערן פון דער „צייט“ און הערט נאך אלץ נישט אויף צו פארענטפערן זיך פאר —

א שטילע שעה פון רו אין גרינעם ווינקל
 נישט ווייט פון שטאט פון קיעוו —
 איז וואס אויב ס'האט אמאל א קליינינק יינגל
 געלערנט א פסוק איוב ?

אנדערע, יינגערע פאעטן, אזעלכע, וואס זיינען אויפגעצויגן געווארן אונטער דעם נייעם רעזשים און כאפן נישט דערפאר קיין התפעלות פון אליין און שרעקן זיך נישט אזוי ווי די בעל-תשובהניקעס, — פארגיבען זיך שוין צו שרייבן לידער פון די לידער וועגן, ד"ה פון זיך אליין וועגן, נישט לשם יחוד רעוואלוציע. זיי פילן, אזוי ווי דער יונגער דיכטער א. וועלעדניצקי, אז —

עס איז שוין א קאפל דא געשטעלטקייט,
 עס איז דא, וואס דארף אן הארץ היינט מאכן גוט.
 מיר זיינען היינט מיט נייעם אטעם,
 מיר זיינען היינט בארוט.

דער פעריאד פון פארשארפטן און פארצווייפלטן קאמף איז אריבער. נט איז שוין א ביסל דא געשטעלטקייט.

מען קאן ארויס מיט פרישקייט צו די גאסן
 און א זויף טאן גרינגקייט, ווי א קינד...
 מען קאן א ווארט געפינען, וואס זאל פאסן,
 און מען קאן זיך אויסגלייכן אצינד.

יע, מען קאן זיך שוין אויסגלייכן און אַראָפּוואַרפּן פּון זיך דעם שווערן יאָך פּון די רעוואָלוציאָנערע תּר״ג מצוות, דעם יאָך פּון דער רויט־אַרמייאַי־שער ביקס. מען קאָן שוין „אַ זויף טאָן גרינגקייט, ווי אַ קינד“, נישט נאָר זיין אַ העלד און אַ קעמפּער, נישט נאָר זיין „תּמיד גרייט“, ווי אַ פּיאָנער. פּאַרגינט זיך שוין חנה לעווין צו מאַלן אונדז אידיליעס פּון אַפּרו, פּון ריין פּערזענלעכן אַפּרו. און אַז איך לייען אירע שיטערע, אַבער לעבעדיקע פּערזען, וועלכע זיינען דורכגעפּלאַכטן מיט טענער פּון פּאַלקסליד, דוכט זיך מיר, אַז דאָס איז נישט נאָר דער אַפּרו פּון יענע, וואָס —

— — — — —
 עלף חדשים צו וואַרשטאַטן,
 צווישן שטיין און צווישן גלאַז,
 און דער צוועלפטער צו פעלדער,
 און דער צוועלפטער צו גראָז.

ס'איז, דוכט זיך מיר, דער אַפּרו פּון דער יידישער ליריק אין סאָוועט־רוס־לאַנד. די יידישע ליריק האָט עלף לאַנגע חדשים געאַרבעט און כּשר פּאַר־דינט איר שטיקל ברויט אין די וואַרשטאַטן פּון דער רעוואָלוציע. איצט איז געקומען דער צוועלפטער חודש —

— און דער צוועלפטער איז אַפּרו —
 אורלויב, אורלויב, אורלויב.

די יידישע פּאָעזיע האָט (כ'זוייס ניט אויף ווי לאַנג) גענומען אורלויב ביי איר שטרענגן שער, און ס'איז גאָר קיין חידוש ניט, וואָס זי האָט פּון גרויס שמחה זיך צעזונגען אַזוי נאַאיוו און האַרציק, ווי אַן אַמאָליקער שבתדיקער בעל־מלאכה נאָך אַ וואָך שווערער פּראַצע :

הינטער גרינעם וואַלד,
 ווי אַן עפל רייף,
 האָט זיך זון פּאַרקייקלט
 אינעם גרינעם גראָז.
 ווערן גראָזן פּייכט,
 ווייל ס'איז שוין פּאַר נאַכט,
 ווערן גראָזן פּייכט.
 און אַ פּאַסטעך פּייפט,
 טרייבט פּון פעלד די פי,
 אויף בהמות־העלדזער
 קלינגען גלעקלעך צו.

אין דער לופטן, דאַכט,
הענגט די אַלטע מיל,
פון לבנהס אייטער
גיסט זיך שוין, ווי מילך.
און אַזוי איז וואַרעם,
און אַזאַ מין רוח.
לעקטרילעמפּ, ווי טויען,
פינקלען וואַרניט-וואו.

ווילט זיך ריידן שטילער,
שטילער און געהיים —
מיזעט זיך אויס אין רעדלעך
אונטער אַלטן בוים.
געבויגן איינס צום צווייטן,
רעדט מען שטילערהייט —
גאַרניט קיין פאַרבאַרגנס:
פּראַסע, גוטע רייד.

אַז'וו, אַז'וו.

וואָס? איר האָט עס שוין אַמאַל, זאַגט איר, געהערט? דער טאַן איז אייך,
זאַגט איר, באַקאַנט נאָך פון אַמאַליקע, גאַר אַמאַליקע צייטן, ווען עס איז
נאָך ניט געווען אויף דער וועלט קיין פּראַלעטאַרישע דיקטאַטור און קיין
פּראַלעטאַרישע ליטעראַטור? איר זענט גערעכט. אָבער די סאַוועטישע דיכ-
טעריק, חנה לעווין, איז אויך גערעכט. נאָך יאָרן פון הימנען און מאַרשן,
נאָך יאָרן פון רעוואָלוציאַנערן אימפעט און פּאַרטייאישן יאָך, ווילט זיך „אַ
זויף טאַן גרינגקייט, ווי אַ קינד“. ווילט זיך זיין אַ ביסעלע אידייליש, בוקאַליש
און פּאַלקסטימלעך, ווילט זיך אויסזעצן זיך אין רעדלעך און ריידן פּראַסטע,
גוטע רייד, און ריידן וועגן אַלץ אין דער וועלט, נישט דווקא וועגן „דניפּער-
בוי“ און וועגן לענינען.

באַנונגט זיך ניט כ. וויינערמאַן, אַ דיכטער, אַ פּויער, מיט דער פּראַגראַם
פון ערד-אַרבעט. לאַזט צורו מיט די פּראַגראַמען: גענוג געפּראַגראַמעוועט
אין לידער! כ. וויינערמאַן האָט זיך אַליין און זיינע אייגענע, טיף-פּערזענלעכע
איבערלעבונגען אין זינען, נישט עפעס אַן אַנאַנימען קאַלעקטיוו, נישט עפעס
אַן אַבסטראַקטע פּאָליטיק, ווען ער דערציילט אונדז:

כ'פּריי זיך איצט דערמיט,
וואָס כ'האַב דער ערשטער דאָ
מיט אַקסנקראַפּט
די וועגן אויסגעשניטן,

וואָס כ'האַב אויף רחבותן
פון ווייץ און גערשטן
אויסגעכאַוועט מיינע
וויכערדיקע בליטעג.

און אַזוי ווייטער.

ער שרייבט נישט קיין מליצה און מאַכט נישט קיין פּראָפּאָגאַנדע פאַר
„געזעֶרד“, „קאַמערד“ און „איקאַר“, ווען ער זינגט אויס פאַר אונדז, פשוט,
אַ שטיק נשמה, אַ שטיק פרייד און יוגנט :

ווען ס'שיילט זיך אויס אין רוים
אַ טויאיקער פאַר-פרי,
שענק איך זיך אַ גאַלדענעם
די ווינטן.
אַזוי פיל שיין און מוט
און אויסגערוטע מי,
אַזוי פיל קאַלטער פלייץ
אויף אויפברויז פון מיין ליד.
וואהיין זאַל איך זיך דאָ
אַ גאַלדענער אַהין טאַן ?

ער האָט זיך, פשוט, ניט וואו אַהין צו טאַן פון זוניקער פרייד.

שטיי איך שטיל,
ווי אַן עפּלבוים פאַרקלערט,
און ווילדגראַז ווילדעוועט
מיט טוי אויף מיינע ליפּן.
איז פול און איבער פול דאָס האַרץ
מיט לויטערן באַגער :
הייסער, הייסער וואַרצלען,
ווילדגראַז פון דער ערד,
און אין מאָןבייטן פּלאַמיקע
צעצויטן.

איר פילט אַ האַרץ, וואָס האָט זיך אומגעקערט צו זיך אַליין, נישט נאָר
צו דער ערד און דער פּראָגראַם פון ערד. איר פילט דאָס אוודאי אויך ביי
איציק פּעפּער. פון זיינע לעצטע לידער האָט אָנגעהויבן צו שמעקן אַ ביסל
מיט פּראָגראַם און מיט דעקלאַמאַציע, און עס האָט זיך געבענקט נאָך די
„פּראָסטע רייד“ און דעם אויפריכטיקן טאַן פון זיינע ערשטע לידער-זאַמ-
לונגען, וואו אַפילו די פּאָליטיק האָט געהאַט אין זיך עפעס לירישס. אין
דעם אַלמאַנאַך „וואוספּפ“ האָבן מיר ווידער פאַר זיך דעם ליריקער פּעפּער.

זיין ליד „קינדער“ געהערט צו די בעסטע און רייפסטע זאכן פון דעם אל-מאנאך. עס איז אַ פּאָעמע וועגן און פאַר קינדער. זיי וועלן עס פאַרשטיין און פילן אַזוי גוט ווי מיר, דערוואקסענע. דער בעסטער באַווייז, אַז ס'איז אַ לירישע פּאָעמע, גיט קיין פּראַגראַם-זאך. ס'הייבט זיך אָן אַזוי :

אַוונט שטילער.
 אויף די קלייטן הענגען שלעסער,
 שאַטנס אויף די גאַסן ווערן גרעסער.
 הונגעריקע, בלייכע און פאַרשמירטע,
 זיצן קינדער און דערציילן אַ געשיכטע.

יעדעס קינד דערציילט זיין אייגענע געשיכטע, און יעדע געשיכטע איז אַ באַלאַדע. דער סוף פון די אַלע באַלאַדעס איז — אַ האַפענונגספולער, ד"ה אַ פּראַלעטאַריש-רעוואַלוציאַנערער, אַבער דער עיקר פון דער פּאָעמע איז גיט דער „גוטער“ סוף, וואָס איציק פעפער האָט צוגעשריבן צו טרויעריקע גע-שיכטעס, וועלכע זיינען פול מיט לירישער און דראַמאַטישער קראַפט.
 איציק פעפערס פּאָעמע האָט אַ סאַציאַלן הינטערגרונד, אַבער עס איז גישט קיין קאַמפּסיליה. אַנדערע לידער אין אַלמאַנאך זיינען אַפילו גישט געזעלשאַפטלעך. זיי זיינען פול מיט איד-שטימונגען — אַ זאך, וואָס לויט דעם פּראַלעטאַרישן שולחן-ערוך איז זי טריף. כ'האַב שוין עטלעכע לידער אַזעלכע ציטירט. כ'וואַלט געקענט ברענגען נאָך „אינדיווידואַליסטישע“ שטעלן פון די לידער פון דעם האַלב-סימבאָלישן ב. אַליעווסקי און שיר גיט ראַ-מאַנטישע שטעלן פון י. קאַטליאַרס לידער, וועלכע וואָגן צו רופן זיך „מיט זיך אַליין“. אַבער וויכטיקער איז צו דערמאָנען די פּערזן פון מ. שאַפּיראַ און נ. פינטשעווסקי.

מ. שאַפּיראַ האָט מורא אויסצוזאָגן, אַז אים, אַזוי ווי אַנדערע, ציט שטאַרק צום לירישן געזאַנג. ער האָט מורא פאַר אַט די זינדיקע מחשבות און, אַזוי ווי זיין עלטערער חבר, דוד האַפּשטיין, זוכט ער זיי צו פאַרטרייבן מיט פרומע קאַמוניסטישע רייך —

און גיט געזאַנג דאַרף איצער פאַלן,
 נאָך פרי די שעה איצט פאַר געזאַנג, —
 איך בין אַ זעלנער גלייך מיט אַלע
 און ליב איז מיר דער שטרענגער גאַנג.

און אַזוי ווי ער איז „אַ זעלנער גלייך מיט אַלע“, מוז ער אַפהיטן דעם „שטרענגן גאַנג“ און שרייען („איז וואָס, פאַרענטפערט ער זיך, אַז כ'קאַן גיט שרייען שטאַרקער, אַז כ'קאַן נאָר ריידן „שטילע רייד“):

איך וואָרף מיין קללה צו די הערשער
און זאָג זיי אָן די בייזע שטרעף.
איך בין דאָך אומעטום דער ערשטער,
וואָס וועקט די נאַכט פון טיפן שלאָף...

מיך שרעקן ניט קיין קייטן-רינגען
און ס'רייצט מיך ניט קיין רום און לויב —
כיבין דאָך ניט ווי יענער זינגער,
וואָס איז פאַר מענטשן-ליידן טויב...

און ס'איז געוויס אָן אמת. ער איז געוויס ניט טויב פאַר מענטשן-ליידן.
אַבער לירישער און עכטער איז ער דאָך, ווען ער הערט אויף זיך צו פאַר-
ענטפערן, פאַר וואָס ער קאָן, נעבעך, „ניט שרייען שטאַרקער“, און ווען ער
הערט אויף צו מאַטערן זיך און „וואַרפן זיינע קללות צו די הערשער“ (פאַראַן
בעסערע וואַרפערס!) און ער שרייבט אַזאַ רייף און מער פאַעטיש (איידער
סאָוועטיש) ליד, ווי :

ס'איז אויגוסט ציכטיקער, גערוימער,
ס'איז ווינט, וואָס גייט אין ערשטן שפּאַן,
איך גיי אין וואַלד מיט רויש פון ביימער
און ס'איז, ווי תמיד, שטיל מיין גאַנג...

און ס'איז, ווי תמיד, וואָך מיין וועזן
פאַר יעדן שפּיל און יעדן שאַרף
פון שאַטנס מאַטאָוע אויף גראָזן,
פון בלעטער-פאַל אויף ווילדן מאַך...

איך גיי אין וואַלד, אין טיפן אוראַלט,
פון עהגעץ הילכן שאַרפע העק...
מיין יוגנט אויף אַן אַלטינג פּורל —
זי פאַרט, זי פאַרט פון מיר אַוועק.

ס'איז אויגוסט ציכטיקער, גערוימער,
ס'איז ווינט, וואָס גייט אין ערשטן שפּאַן.
איך גיי אין וואַלד מיט רויש פון ביימער
און ס'איז, ווי תמיד, שטיל מיין גאַנג.

דער „גאַנג“ פון מ. פינטשעווסקי איז ניט אַזאַ שטילער, ער קאָן
„שרייען שטאַרקער“, טעמפּעראַמענטפולער, ווי מ. שאַפּיראַ, און דער סוף פון

זיין פאָעמע „היים“ איז טאָקע פול מיט שטארקן און הילכיקן געשריי („כ׳האָב דאָ נייע לערער: די אַרבעטער! די מאַסן!“). אָבער די פּאָעמע אין גאַנצן גענומען, איז אַ פּולבלוטיקע (שטעלנווייז צו טומלדיקע) לירישע אויטאָ-ביאָגראַפיע. ניט קיין רעוואָלוציאָנערער קאַמפּסגעזאַנג.

די יידישע פּאָעטן אין סאַוועט־רוסלאַנד הערן זיך אויף צו שרעקן פאַר זיך אַליין און פאַר די שאַטנס פון זייערע פּערזענלעכע דערינערונגען אָדער איבערלעבונגען. זיי גייען זיכער נישט אַוועק פון דעם אַרומיקן לעבן, זיי ווערן נישט קיין אָפּגעזונדערטע איד־מענטשן, זיי זיינען, ווי פּריער, געזעל־שאַפטלעך, רעוואָלוציאָנער און פּראַלעטאַריש, אָבער זיי זיינען שוין ניט אַזוי אַסקעטיש. ווי פּריער, זיי לעבן שוין מער ניט אויף אַ פּאַרטיי־דיעטע, זיי פאַרגינען זיך שוין מער פון פאַרשיידנאַרטיקע פּאָעטישע פאַרגעניגנס.

און דאָס איז אין אַ גרעסערער מאָס ריכטיק אויך וועגן דער פּראָזע. צווישן די 5 דערציילונגען, וואָס זיינען אַריין אין דעם אַלמאַנאָך „וואוספפ“, איז איינע — י. קיפּניסעס „סענטימענטן“ — אַן איינפאַכע ליבע־געשיכטע. ס׳איז לויט דעם טאָן, וואָס איז אַן אייגנאַרטיקער געמיש פון סענטימענטאַ-ליטעט און איראַניע, אַ מיז המשך פון קיפּניסעס „חדשים און טעג“. ס׳ליגט דאָ אויסגעגאַסן דער זעלביקער חן און די אייגענע קלוג־יינגלשע שפּילעוודי-קייט, וואָס דאַרטן. נאָר דאַרטן איז נאָך געווען אַריינגעפלאַכטן אַ ביסל רעוואָלוציאָנערישקייט, בירגער־קריג און פּאַגראַם־בילדער, דאָ איז שוין (אַ חוץ עטלעכע פרטים פון סאַוועטישן לעבנסשטייגער) — פאַראַן נאָר „בור-זשאַזע סענטימענטן“, יוגנטלעכקייט, ליבע און — קיפּניסעס אַריגינעלער סטיל: (אַ שטייגער) „ס׳איז אַ ליגן, וואָס אין דער היים שפּילט זיך דאַרט ביי איר פון ערשטן מאָן אַ קינד. מיר איז זי נאָך אַזאַ קליינע, מיר איז זי נאָך אַליין אַ קינד“ — ז׳ 333. אָדער: „וואוהין זשע גייסטו שוין אַוועק?“ — פּרעגט זי (זי זאָגט עס ניט). „און די פּריסירעסט (?) מיך אַט דאָ אַליין?“ — פּרעג איך (נאָר איך זאָג עס ניט) — ז׳ 336*). אין די איבעריקע דערצייל-לונגען זיינען די טעמעס אַלע, אַזוי צו זאָגן, סאַוועטישע. די ערשטע — און גרעסטע — דערציילונג פונעם אַלמאַנאָך — „הערשל שאַמאַי“, פון א. אַב-טשוק — איז גענומען פון דעם לעבן פון סאַוועטישע פּאַבליק־אַרבעטער; „אין סטעפּ“ פון א. דרוקער איז, ווי מען זעט עס פון דעם נאָמען, אַ בילד

(*) אויף ז׳ 332 פונעם „אַלמאַנאָך“ געפינט זיך אין י. קיפּניסעס דערציילונג אַ מאָדער „אינטעליגענטישער“ אויסדרוק, וואָס פאַסט ניט פאַר קיפּניסן און פאַר קיינעם ניט. כ׳מיין דעם זאַץ: „...און זאָלן זיי זיך מיר ניט מישן אין די מחשבות מיט זייער אַנטוילעכער פּרויאַשיקייט און פּרישקייט, מיט זייער ממשותדיקער אַנטפּונדיקייט“.

פון דער יידישער קאלאניזאציע אין אוקראינע; אין „דאָ און דאָרט“ פון א. אַראָנסקי זעען מיר פאַר זיך די פאַראַנדקעס פון אַ סאָוועטיש-יידישן שטעטל; מ. סיטאָס „אַן אַבלאַווע“ איז אַן עפּיזאָד פון אַ סאָוועטיש-יידישער קינדער-היים, אין וועלכער עס באַזעצט זיך — און לערנט זיך אויס אַפּילו יידיש ריידן — אַ גויאיש קינד, וואָס אַנטלויפט פון זיינע צו אַלט-מאָדישע עלטערן. דער מאַטעריאַל פון די אַלע דערציילונגען איז, ווי מיר זעען, כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם איצטיקן לעבן אין סאָוועט-רוסלאַנד, און ווי ווייט נאָענטקייט פון אַרומיקן לעבן איז אַ פאַדערונג פון דער פּראַלעטאַרישער קריטיק. זיינען די דאָזיקע אַלע זאַכן פּראַלעטאַריש. אָבער פון אַ ברייטערן ליטעראַרישן שטאַנדפּונקט צייכענען זיי זיך נישט אויס מיט קיין שום באַזונדערע שטריכן און זיי וואַלטן זיך געקאַנט דרוקן אומעטום — כּמייך די פון זיי, וואָס זיינען בכלל ווערט געדרוקט צו ווערן (מ. סיטאָס נישט אַן הומאַר דערציילטער אַנעקדאָט וועגן דעם גויאישן מיידל, וואָס פאַלט אַריין אין דער יידישער קינד-דער-היים, וואַלט געדאַרפט געדרוקט ווערן אין אַ צייטונג; אין א. אַראָנסקיס „דאָ און דאָרט“ איז דאָ אַ לעבעדיקער דיאַלאָג, אָבער ער איז צו נאַטוראַליסטיש, צו כאַאָטיש און דערהויפט צו אויסגעצויגן, צו פּיל דעטאַלירט. אַזוי האָט מען געשריבן ביי אונדז אין די צייטן פון מ. ספּעקטאַר און י. דינעזאָן). אין קיינער פון די דאָזיקע זאַכן, אַ חוץ אין „אַן אַבלאַווע“, איז יעדנפאַלס ניטאָ קיין דירעקטע סאָוועטישע פּראַפּאָגאַנדע. ביי קיינעם פון די פּאַרפּאַסערס פּילט זיך ניט קיין אַנשטרענגונג צו זיין פּראַלעטאַריש. אויב עס איז יאָ דאָ אַ געוויסע געזעלשאַפטלעך-פּסיכאָלאָגישע אידעאָלאָזירונג, איז זי דאָ דווקא אין דער פּויערשער דערציילונג פון א. דרוקער. דרוקער שטעלט אַנטקעגן דעם האַלב-אינטעליגענטן איסאַק — דעם געזונטן יונגן יידישן קאַלאָניסט יענקל דעמב. כאַנקע, די העלדין פון דער דערציילונג, לאָזט איבער איסאַק און האָט חתונה מיטן „דעמב“. דאָס קומט, אָבער, פאַר אויף אַ נאַטירלעכן אופן. עס פּילט זיך נישט די געמאַכטקייט פון אַ טענדענץ. דאָס קאָן מען זאַגן וועגן כמעט אַלע דערציילונגען פונעם אַלמאַנאַך. אויב עס איז יאָ דאָ אין זיי אַ געוויסע פּאַליטישע כּוונה, איז עס דערהויפט די כּוונה פון זעלבסטקריטיק, אויף וועלכער עס איז געוואָרן לעצטנס אַ מאָדע אין סאָוועט-רוסלאַנד. די דאָזיקע שטרעבונג צו „זעלבסט-קריטיק“ מוז, אגב, זיין אויך איינע פון די אורזאַכן, פאַר וואָס די יידישע ליטעראַטור אין סאָוועט-רוסלאַנד איז איצט מער נישט אַזוי געבונדן, ווי זי איז פריער געווען. אָבער אין איינער פון די „וואוספּ“-דערציילונגען — אין „הערשל שאַמאַי“ — איז דאָ מער ווי „זעלבסט-קריטיק“. הערשל שאַמאַי, דער העלד פון דער דערציילונג, פאַר-גינט זיך צו שטיין אַ ביסל אַן אַ זייט פון דעם גאַנצן קאָמוניסטישן אַפּאַראַט.

וועלכער רעגולירט דאָס לעבן פון דער לעדער-פאַבריק, וואָס ווערט דאָ געשיילדערט. און נישט נאָר שטייט ער אָן אַ זייט פון דעם קאָמוניסטישן פאַרטייל-לעבן; ער קוקט אויף דעם פון דער זייט. און ער זעט עס מיט די אויגן פון אַ זייטיקן. ער זעט — און איז אָפט אין כעס, נאָך אָפטער, אָבער, שמייכלט ער. ער איז אפשר דער איינציקער פאַרשוין אין דער סאָ-וועטיש-יידישער ליטעראַטור, וועלכער האָט, אין איינעם מיט רעוואָלוציאָנערן פאַטאָס, אויך רעוואָלוציאָנערן הומאָר — אַ זאָך, וואָס איז אַזוי זעלטן... רעוואָלוציע פאַרט זיך מיט הומאָר נאָר דאָן, ווען זי איז שוין מער ניט קיין יוגנט און ווען זי לייטט שוין מער ניט פון דעם אינפּעריאַריטעט-קאָמפלעקס, וועלכער פייניקט שטילערהייט יעדע יונגע און נייע געזעלשאַפטלעכע אַר-דענונג.

דער הומאָר איז, אָבער, נישט די איינציקע מעלה — און נישט דער איינציקער אויפטו — פון א. אַבטשוקס דערציילונג. זי האָט נאָך אַנדערע מעלות אויך. זי האָט אין זיך, ערשטנס, אַ גרויסע מאָס אָביעקטיוויטעט: זי ווייזט אונדז די סאָוועטישע פאַבריק, די אַרבעטער און די פירער, ווי זיי זיינען, ניט ווי דער פאַרטיי-שרייבער וואָלט וועלן, אַז זיי זאָלן זיין. זי צייכנט זיך אויס, צווייטנס, מיט דער פילזייטיקייט און פילפאַרביקייט פון דעם בילד, וואָס ווערט אין איר אויסגעמאַלן: מיר זעען די אַרבעטער ביי דער אַרבעט און ווען זיי רוען; מיר זעען, ווי זיי באַנוצן זייערע אייגענע הענט און ווי זיי פאַסן זיך צו צו דער מאַשין; מיר זיינען עדות אי פון זייער באַגייסטערונג, אי פון זייערע חסרונות; עס ווערן אונדז קלאָר אי די מעלות פון די פירער, אי זייערע חסרונות; עס ווערן בולט פאַר אונדז די באַציאָונגען צווישן די יידן און די גוים, וואָס געפינען זיך אויף דער פאַבריק, די באַ-ציאָונגען צווישן דעם עלטערן און דעם יינגערן דור פראַלעטאַריער, די שייכותן צווישן די אַרבעטער און די „דעקלאַסירטע“, — אַ גאַנצע וועלט — אין מיניאַטור — שטייט הינטער דער פאַבריק, וועלכע א. אַבטשוק ווייזט אונדז.

און צו די צוויי מעלות, וועלכע מיר האָבן דערמאָנט — די אָביעק-טיוויטעט און די פאַרשיידנאַרטיקייט, — דאַרף מען צורעכענען נאָך אַ גרויסע מעלה — די פעאיקייט, וועלכע א. אַבטשוק האָט, צו נעמען אַ באַרג מיט דעמאָלן, קלייניקייטן, און מאַכן פון זיי אַ גאַנצע און אַ גרויסע זאָך. דער פאַרפאַסער, א. אַבטשוק, באַנוצט אַ געפערלעכן נאַטוראַליסטישן מעטאָד, אַ מעטאָד, וועלכער איז לעצטנס ווידער געוואָרן פאַפולער אין סאָוועט-רוס-לאַנד, אָבער ווי יונג א. אַבטשוק איז אַלס שרייבער, האָט ער שוין דעם חוש, וועלכער פירט אים צווישן די אַלע רייע איינצלהייטן פון לעבן און לאַזט

אים נישט פארלירן זיך צווישן זיי. טאמער פארבלאנדזשעט ער אויף א מינוט און קריכט אראפ פון וועג, כאפט ער זיך באלד צוריק — און גייט שוין ווידער אויף א זיכערן וועג, אויפן וועג, וואו יעדער סלופ איז א צייכן, וואס דערמאנט אים אן זיין ציל.

די איינציקע זאך, וואס קאן דעם ניט-סאָוועטישן לעזער שטערן, איז די מאַסע סאָוועטישע ראשי-תיבות און רוסיציזמען, מיט וועלכע עס איז פול די שפראך פון דער דערציילונג און דערהויפט שאַמאַיס „נאַטיצן“. כמעט אויף יעדן זייטל טרעפט איר אן אַזעלכע אויסדרוקן, ווי „דער פאַבקאַם האָט מיר געגעבן אַ נייע נאַגרוזקע. מ'האַט מיך אויסגעטיילט אין אַ לאַווקאַם. מ'האַט מיר געגעבן ביי אונדז אין ראַיאָן אַ מאַנאָפּאַקטורנע סאַראַבאַקאַפּ“ (ז' 84). די דערציילונג איז פול מיט אַזעלכע לאַקאַליזמען ווי אַ „ריאַדאַוואַי“, „פאַרטייען“, „יאַטשיקע“, „בעזאַנאַטעלנע“, „פּריאַמשטיק“, „פּערעדעס“. דאָס איז צו פיל אַפילו פאַר דעם סאַמע רעאַליסטישן סטיל.

אַבער דאָס רירט נישט אן דעם קערן פון דער דערציילונג. זי איז אַנגעזעטיקט מיט לעבן — און נישט נאָר מיט דרויסנדיקע איינלעהייטן. זי רירט אן דעם תוך, די נשמה פון דער עקאָנאָמישער, פּאָליטישער און מאַראַלישער עקסיסטענץ פון פאַרשיידענע גרופּעס מענטשן און יחידים אין סאָוועט-רוסלאַנד. און דער עיקר איז, וואָס זי איז פריי פון דער אַנגע-צויגנקייט און פייערלעכקייט, וואָס טרעפט זיך אַזוי אַפט ביי רעוואָלוציאָנערע שרייבער. זי איז נאַטירלעך און אין אַ גרויסער מאָס קינסטלעריש. זי איז, אַזוי ווי דער גאַנצער אַלמאַנאַך „וואַספּ“, אַ באַווייז, אַז די סאָוועטיש-יידישע ליטעראַטור וואַרפט אַראָפּ פון זיך ביסלעכווייז די פענטעס פון קינסטלערישער פּראַגראַמאַטיש-פּאַפּירענער, רעוואָלוציאָנערישקייט און קערט זיך אום „בעק טו נאַרמאַלסי“ — צוריק צום צושטאַנד פון פרייער שאַפונג.

די סאָוועטיש-יידישע קריטיק שטייט אַלץ מער און מער אַפּ פון דער ליטעראַטור. די קריטיקער זיינען פאַרנומען מיט ציטירן לענינען און זוכן חטאים איינע ביי די אַנדערע. זיי זיינען פאַרטאָן אין אן אייביקער פּאַלעמיק וועגן „רעכטע אַפּנייגן“ און באַמערקן ניט, ווי די ליטעראַטור „נייגט“ זיך ניט רעכטס און ניט לינקס, נאָר — צו זיך אַליין.

(1930)

פּרץ מאַרקיש

אַלגעמיינע כאַראַקטעריסטיק

פּרץ מאַרקיש איז איינער פון די דריי, וואָס ווערן אָפּטער ווי אַלע אַנדערע דערמאָנט, ווען עס רעדט זיך וועגן די יונגע יידישע ליריקער אין אוקראַינע. אָבער ער איז ניט גלייך צו די איבעריקע צוויי (האַפּשטיין און קוויטקאָ) פון דער יונגער גרופּע; יענע מיען זיך צו גיין אין דער טיף, זיין וועג איז די ברייט. יענע זוכן קאַנצענטרירונג. ביי האַפּשטיינען פילט זיך עס אין גאַנצע לידער, ביי קוויטקאָן איז עס דאָ מער אין איינצלנע שורות. אָבער זיי ביידע שטרעבן צו קאַנדענסירן זייער פּאָעטישן געדאַנק, אַריינצופּרעסן אים אין דער קלענסטער צאָל ווערטער. זיי ביידע ווייסן דעם „סוד פון צמצום“, ווי די הסידיים רופן עס אָן. מאַרקיש ווייס עס ניט. זיין וואונטש איז די אויטשפּפּייטונג. ער אַליין זאָגט אונדז אין איינעם פון זיינע צעצויגענע געדיכטן, וואָס עס ווערט ביי אים פון די „פּאַרפלאַנטערטע שוואַרצע שנרלעך אותיות“:

פון יעדן רינגעלע אַ ים,
פון יעדן פּאַסיקל — אַ וואַלד,
פון יעדן אות — אַ בינשטאַק,
און מיט אַ מאַל — אַ שוואַרצער האַגל...
און אַלע מאַל,
און אַלע מאַל
פאַרגרעסערט און פאַרמערט זיך זייער צאָל:
פון אונטער דרערד,
פון סטעליע,

פון די ווענט —

שטעקן זיי קעפלעך שווארצע אַרויס
און קריכן שוין אויף מינע הענט,
נ'פון אוינטערן אַרבל זיי אַנטקעגן
קריכן שוין נייע, אַנדערע אַרויס...
איך קוק זיך אום :

— איך בין פאַרטראַגן אין אַ הייל,
אין אַ באַוואַקסענער מיט שוואַרצע בלימעלעך אַרום.

דאָס איז פּרץ מאַרקישעס פּאַנטאַזיע. אַבער דאָס איז נישט נאָר פּאַנ-
טאַזיע. זיין „הייל“ ווערט באַמחאָט אַפּט „באַוואַקסן מיט שוואַרצע בלימעלעך
אַרום“ און עס ווערט ביי אים „פון יעדן רינגעלע אַ ים, פון יעדן פּאַסיקל אַ
וואַלד, פון יעדן אות אַ בינשטאַק און מיט אַ מאַל — אַ שוואַרצער האַגל“.

פאַר דער קורצער צייט, וואָס ער דרוקט זיך, האָט ער באַוווּן צו פאַר-
עפּנטלעכן פיר אַדער פינף לידער-זאַמלונגען (מיר זיינען באַקאַנט : שוועלן,
יידישער פּאַלקס-פּאַרלאַג, קיעוו, 1919; פּוסט און פּאַס, פּ"ג „וויסנשאַפּט“,
יעקאַטערינאַסלאַוו, 1919; אין מיטן וועג, פּ"ג „מאַיאַק“ (?), 1919; די קופּט,
פּ"ג „קולטור-ליגע“, וואַרשע, 1921; און אַ קליינע זאַמלונג עסייען פּאַרביי-
ווייענדיק, ווילנע, 1921). איז עס פּרוכטבאַרקייט ? ניין, עס איז עקספּאַנסי-
וויטעט. אויף פּראַקטיש יידיש — צעגאַנסקייט. אַנשטאַט אַריינצונעמען אַ גאַנצן
„ים“ אין אַ „רינגעלע“, ווי עס טוען אמתע דיכטער, אַלץ איינס צו וואָס
פאַר אַ „שולע“ זיי געהערן, מאַכט מאַרקיש פון אַ „רינגעלע“ אַ „ים“. יעדן
געפּיל און שאַטן פון געפּיל, יעדן געדאַנק און פּערטל געדאַנק, יעדע זעאונג
און זעעכץ, יעדע דרייסטקייט און יעדן אַנשטעל פון דרייסטקייט ציט ער
אויס אין דער לענג און אין דער ברייט. ער זוכט אונדז צו געבן די „פּערטע
דימענסיע“. דאָס, וואָס ער גיט אונדז, האָט אַפּילו גיט קיין דריי, נאָר צוויי
דימענסיעס : לענג און ברייט. ער איז פון די, וואָס שרייבן גיט קיין
איינציקע לידער, נאָר — „ציקלען“. יעדן מאַטיוו, אַפּילו דעם אַרעמסטן,
זורט ער איבער און וואַריאירט אָן אַ שיעור מאַל אויפן שטייגער פון „מכשפה
לאַ תּחיה“, „תּחיה לאַ מכשפה“, „מכשפה תּחיה לאַ“ אאַו. ער געהערט צו
די פון אונדזער דור יונגע דיכטער אויף יענער זייט ים, וואָס שרייבן אַזוי
פּיל, אַז איר וואונדערט זיך נאָר, וואו זיי נעמען צייט אויף דעם. גיט צייט
אויף שרייבן, נאָר — אויף צו לאָזן דער פּען און דעם געדאַנק זיך אַפרוען.
אַפּילו אַ קערנדל אין דער ערד מוז ליגן שטום אַ געוויסע צייט, ביו עס
באַפרוכפּערט דעם באַדן. אַ ליד איז אַ רעזולטאַט, אַ סך-הכל. מוז דאָך זיין
פון וואָס צו מאַכן סך-הכל. כּימיין, אַז מען מוז עפעס אַנקלייבן אין זיך. פּרץ

מאַרקיש האַלט אין איין אויסברענגען זיין דיכטערישע ענערגיע. ווען זאָמלט ער זי ?

דאָס איז אַ פּראָגע, וואָס ווערט אויפגעוועקט אין אונדז ניט נאָר דורך דעם, וואָס ער שרייבט זייער פיל פּערזן; אויך דער אופן, ווי אַזוי ער שרייבט זי, לאָזט ניט איבער אין אונדז דעם איינדרוק פון אַ לעבעדיקער שפּראַצונג, וואָס רייסט זיך פון עפעס אַ טיפעניש. עס איז שווער צו געפינען ביי אים אַ ליד, וואו עס זאָל אַנטפלעקט ווערן דער וואַרצל פון אַ זאָך.

ביי קוויטקאָן זיינען דאָ זייער פיל שטומע פּערזן, אָבער מיט אַ מאָל לייכט אַרויס, ווי פון אַ טונקלקייט, אַ וואַרט, וואָס פאַרשפּאַרט אייך גאַנצע בלעטער. ביי האַפּשטיינען זיינען ניטאָ אַזוינע פּרישע אומגעריכטיקייטן; ער האָט דערפאַר אַן אינעווייניקסטע קולטור פון וואַרט. מאַרקיש ווייס ניט פון שטילער קולטיווירונג פון פּערז, ניט פון אויפלייכטנדיקע טיפענישן. יעדעס בוך זינט איז אַ שטיק ווילדע צעוואַקסנקייט. אין דער צעוואַקסנקייט איז, אָבער, דאָ עפעס אַ קראַפט. דאָס קען מען נישט לייקענען. אַן אייניק ליד זיינט לאָזט זעלטן ווען איבער אין אייך טיפע שפורן. אָבער אין דעם האַעטיקן שטראַם פון זיינע אַלע לידער צוזאַמענגענומען איז דאָ עפעס אַ זאָך, וואָס נעמט אייך. דאָס איז דער אימפּעט פון זיין אויסשפּרייטונג, זיין דורשט נאָך שטח, זיין „וועלן איינשלינגען די וועלט“. ביי אים איז, ווי ביי קוויטקאָן, דאָ אַ באַשעפּעניש, וואָס ער האָט באַזונדערס ליב צו דערמאַנען. ביי קוויטקאָן איז עס די קאָץ, ביי אים — דער פּערד :

הייַדאָ, פּערד, אין אַלע זייטן,
וואו די וועגן זיינען פריי,
וועלכע לאָזן מיר ניט רייטן —
ברעך זיי לויפנדיק פאַרביי!
נאָכן טעלערל פון הימל,
צו די וואַלקנס אין דער הייך,
טומל, טומל, טומל, טומל!
נאָ דיר בייטש און נאָ דיר כוח!

דער אימפּעטדיק זיך יאָגנדיקער פּערד, אַן אַ ציל און אַן אַ וועג, — דאָס איז דער „פּעגאַס“ מאַרקישעס. עס איז ניטאָ ביי אונדז נאָך אַ יונגער דיכטער (אַ הויץ אפּשר מ. בראַדערזאַנען), וואָס זאָל זיך יאָגן אַזוי נאָכן „גייסט פון דער צייט“, ווי מאַרקיש. ער וויל ניט אַנדערש דרייען זיך אין דעם ווירבל־ווינט פון די צייט־פלאַמען, וויקלען זיך אין דעם כאַאָס, אומלויפן און שרייטן צווישן די חורבות פון דער וועלט. אים גערן די מוטנע אויפ־

גערודערטע שטרעמען פון די אוקראינער מרידות, צעשטערונג און שאַנד-טאַטן. ער איז אַן עכא פון די רוסישע שטורעם; אָבער ער איז נישט די נבואה, — ער איז דער געשריי פון רעוואָלוציע. ער האָט נישט דעם „פייער אין די ביינער“, וואָס ברענט אין די אויגן פון דעם נביא־רעוואָלוציאָנער: ער האָט נאָר זיינע צעשוּיבערטע האַר, האַסטיקע באַוועגונגען, היסטערישע קולות ביז צום הימל. ער זעט נישט קיין נייע וועלטן פאַר די אויגן, ער שפירט, אָבער, ווי קיינער, דעם חורבן פון דער עקסיסטירנדיקער וועלט. ער איז אַליין אַ הפּרדיקער פונק פון אירע פּלאַמען:

ווייס איך גיט, צי כ'בין אין דער היים,
איך לויף!
צעשפּיליעט איז מיין העמד,
גיטאָ ז'אויף מיר קיין צוים,
כ'בין קיינעם גיט, כ'בין הפּקר,
אַן אַן אָנהייב, אַן אַ סוף.

מיין גוף איז שוים,
און ס'שמעקט פון אים מיט ווינט;
מיין גאַמען איז: „אַצינד“.
צעוואַרף איך מיינע הענט.
דערלאַנגען זיי די וועלט פון איין עק ביון צווייטן.
די אויגן כ'לאָז געווענדט,
פאַרטרינקען זיי די וועלט פון אונטן ביז אַרויף;
מיט אוקגן אָפענע, מיט אַ צעשפּיליעט העמד,
מיט הענט צעשפּרייטע —
ווייס איך גיט, צי כ'האַב אַ היים,
צי כ'האַב אַ פרעמד,
צי כ'בין אַן אָנהייב, צי אַ סוף.

ער איז נישט קיין רעוואָלוציאָנער, וואָס וויל איבערקערן די וועלט, ער איז אַליין די איבערגעקערטע וועלט, אַליין די האַלאָוועשקע, וואָס דער ווינט האָט פון אַ שריפה אַרויסגעכאַפט. ער איז אויך נישט דער פּאָעט פון דער היינטיקער צייט (דער פּאָעט פון זיין צייט איז אַ פּאָעט פאַר אַלע צייטן). ער איז אַ דאָקומענט פון דער צייט. עס קאָן זיין, אַז ער איז גאַר נישט געבוירן געוואָרן צו זיין אַזוי שטורעמדיק (אַט שרייבט ער אידילישע ציקלען לידער פון דעם וואַלינער שטעטל, און ער איז דאָרט אַ גאַנץ רואיקער מצבה־שטעלער, נישט קיין אַקערער פון נייע פעלדער). נאָר זיין קליין שיפל איז פאַרכאַפט געוואָרן פון די כּוואַליעס, וואָס האָבן זיך פּלוצלינג אַזוי צעבושע־וועט, און ער טראַגט זיך מיט די כּוואַליעס אין איינעם, אַן אַ וואוהין:

כ'ווייס גיט, וואו איך הייב זיך אָן,
 כ'ווייס גיט, וואו זימיין סוף.
 האָב איך פאַרבלאַנדזשעט צווישן וועלטן,
 כ'האָב זיך פאַרלאָרן צווישן צייטן,
 כ'האָב זיך פאַרדרייט.
 כ'האָב זיך פאַרמישט צווישן זיי
 אין אַ פאַרשייטן
 וועלטשאַפנדיקן קאָן.

„וועלט־שאַפנדיקן“ איז אַ וואָרט, נישט מער; „פאַרמישט“, „פאַרדרייט“, „פאַרשייט“ — דאָס איז ריכטיק. עס איז באַמט נישטאָ ביי אונדז נאָך אַ דיכטער, וואָס זאָל זיין אַזאָ גוטער עדות אויף דער צעשטערונג פון אַלע אַלטע באַגריפן און פאַרמען, ווי פרץ מאַרקיש. ער איז אַליין אי אַ כּהן. אי אַ קרבן פון דער צעשטערונג.

די יידישע שפּראַך איז פאַר אים נישט קיין אוצר, וואָס ער שעפט פון אים און באַרייכערט אים, נאָר אַ צעמישטע, צעשוּיבערטע קופּע ווערטער, וואָס ער טונקט זיך אין איר מיט זיין פיבערדיקער פען און שלעפט אַרויס פון איר מיט איין מאָל הויפּנס ווערטער, וואָס געהערן צו פאַרשיידענע שיכטן, און גיט זיי אַ שליידער אין דער לופטן מיט אַ שניידדיקן געשריי.

אין דער טעכניק פון דער פּערזן־קונסט האָט ער נישט געמאַכט קיין צערודערונג. ער באַנוצט די מעטאָדן פון דער „עקספרעסיאָניסטישער“ פּאָעזיע, שרייבט דאָס רוב געגראַמטע — אמת, אַריגינעל־געגראַמטע — פּערזן, געפינט זיך אונטער דעם זעלביקן איינפלוס פון מאַיאַקאָוסקין און ענלעכע מאַדערנע רוסישע דיכטער, ווי מ. בראַדערזאָן און אַנדערע. מאַכט אָפּט מאָל נאָך דעם ריטם פון אַלעקסאַנדער בלאַקס „צוועלף“ (זע דעם לעצטן ציקל לידער אין דער זאַמלונג „אין מיטן וועג“). אָבער אין תּוך פון זיינע פּערזן לאָזט ער זיך אָפּשפּילן דעם כאָאָס און די גרויסע צעמישונג פון דער צייט. ער זאָגט איר נישט קיין שבחים, זינגט איר נישט קיין הימנען, בענטשט זי נישט און שילט זי נישט, ער לאָזט איר אַליין, ווי אַ צעבושעוועטן פּערד, זיך אויסוואַלגערן און אויסהירושען זיך אויף די פּרייע, צעטראַטענע, הפּקרדיקע לאַנקעס פון זיין ליריק —

און פאַרמעקט זיינען די וועגן,
 און פאַרשיט זיינען די שטעגן,
 און די פעלדער זיינען ברייטע
 און צעשפּרייטע,
 און פאַרדרייטע,

און א רעגודל מאראקעט,
 און א טענצעלע זיך גייט דא,
 און דאס לייב איז הויל און נאקעט.
 וועלט פארגעסט מיט נאכט זיך פילער
 און פון שקיעה טריפט א טרויער
 אַזאַ שטילער,
 אַזאַ בלויער,
 ביאזוי יונג זיינען די הינטן,
 וואו זשע זאָל איך זיך אַהין טאָן,
 וואו זשע זאָל איך זיך אַהין טאָן ?

זעלטן ווען נעמט אים דורך אַ טרויער, „אַזאַ שטילער, אַזאַ
 בלויער“ — פון דער וועלטס שקיעה. דאָס רוב זעט ער נאָר אירע שרייען-
 דיקע פלאַמען. מיט זיי אין איינעם שרייט ער. זיין געשריי איז אַ גרילצן-
 דיקער, אָפט אַ לעסטערנדיקער (דערהויפט אין די זאַמלונגען „אין מיטן
 וועג“ און „די קופע“). מיר קענען עס נישט הערן. מיר זיינען נישט גע-
 וויינט דערצו. עס האָט ניט אין זיך אַזאַ קראַפט, וואָס זאָל אונדז באַלוינען
 פאַר די אַלע דיסאַנאַסן און אונדז צווינגען זיי אָננעמען. אָבער עס איז
 אַ שטיק אימפעט פון אונדזער צייט, אַן אויסדרוק פון יענעם פאַראַקסיזם,
 וואָס איז אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם גאַנצן היינטיקן לעבן און דער
 היינטיקער פאַעזיע.

(1922)

„דור אויס, דור איין“ (אַ נייער ראָמאַן פֿונעם יִיִדישן לעבן אין סאַוועט־רוסלאַנד)

די נייע ייִדישע ליטעראַטור אין סאַוועט־רוסלאַנד
האַט אָנגעהויבן פֿון ליריק, אָבער שוין עטלעכע יאָר, ווי איר גרעסטע אַמ־
ביציע איז געוואָרן פּראָזע. אויך לידער־שרייבער האָבן גענומען זיך פֿאַר
דערציילונגען, דראַמעס, עסייען, ראַמאַנען. מען וויל אויסמאַלן, דערקלערן,
דערציילן, נישט נאָר באַזינגען דאָס, וואָס איז פֿאַרגעקומען.
אָבער די טעמע איז נאָך אַלץ „דאָס, וואָס איז פֿאַרגעקומען“ — די
רעוואָלוציע. זי באַהערשט נאָך אַלץ די ליטעראַטור אין סאַוועט־רוסלאַנד.
זי לאַזט ניט די שרייבער, אַ חוץ אַ פֿאַר אויסנאַמען, ניט קומען צו זיך
און ניט פֿאַרקערעווען זיך אין אַן אַנדער זייט, זי געוועלטיקט איבער זיי, —
און כל זמן זי האַלט זיי געפֿאַנגען, פעלט זיי אַי די פֿרייהייט, אַי די דיסטאַנץ,
וואָס איז נייטיק צו באַנעמען דאָס לעבן קינסטלעריש.
דאָס איז איינער פֿון די אינעווייניקסטע קאָנפֿליקטן, וועלכע זיינען
אומפֿאַרמיידלעך אין עפֿאַכעס, ווען עס קומען פֿאַר גרויסע איבערקערענישן.
זיי פֿאַרשלינגען, פֿון איין זייט, די גאַנצע אויפֿמערקזאַמקייט, די גאַנצע ענער־
גיע פֿון דער ליטעראַטור, און זיי גיבן איר ניט, פֿון דער אַנדערער זייט,
די אינעווייניקסטע מעגלעכקייט צו באַטראַכטן זיי פֿריי, אַלזייטיק, אָביעקטיוו.
„דעם פֿרילינג דערקענט מען ערשט ווינטער“, זאָגט היינע, „און די בעסטע
מאַילידער שרייבט מען לעבן אויוון“. די ליטעראַטור פֿון אַ רעוואָלוציאַ־
נערער עפֿאַכע מוז שרייבן אירע מאַילידער — אין מאַי. דאָס איז איר
שווערסטע פֿראַבלעם.
אָבער די, וואָס זיינען פֿאַרכאַפט פֿון דער רעוואָלוציע, פֿילן נישט די

דאזיקע שוועריקייט. פארקערט, זיי האבן ליב זייער האר און גלייבן, אז מיט אן אויער, וואָס איז צוגענאָגלט צו זיין טיר, וועלן זיי נאָך בעסער הערן זיין מעכטיקע שטים. און זיי הערן זי באמת טאַקע זייער גוט.

עס איז זיי ניט שווער זי צו פאַרנעמען. זי איז אַזאַ הילכיקע. און אַזאַ קלאַרע. וואָס זאָגט זי, אָט די דונערנדיקע שטים פון רעוואָלוציע? זי זאָגט זייער אַ פשוטע זאַך: „האַסט די אַלטע וועלט, פאַרשפּייט זי, פאַרשטיינט זי! נאָר דאָס נייע לעבן איז שייַן. זינגט אים אַ לויב-געזאַנג!“

דאָס איז די ליטעראַרישע סכעמע פון אַ רעוואָלוציאָנערער צייט, און וואָס ווינציקער קינסטלער איינער איז, אַלץ מער קאָן ער זיין אויסגעהאַלט, ווען ער נעמט זיך זי אויספירן.

האַבן מיר אומזיסט גערעכנט, אַז דער יונגער יידישער ליטעראַטור אין סאָוועטן-לאַנד וועט אַנקומען שווער דער איבערגאַנג פון לידער צו פּראָזע. דאָס וואָלט איר ניט לייכט געווען, ווען זי זאָל באמת וועלן באַלייכטן די טיפע תּהומות פון אויפגעשטורעמטע נשמות. אָבער זוי באַלד „אַז זי האָט אַ פאַרטיקן רעצעפט: „נידער מיטן אַלטן דור — לעבן זאָל דער נייער!“ — קאָן מען באַקן דערציילונגען, דראַמעס און ראַמאַנען אין די הונדערטער. און מען באַקט זיי.

די קליגערע וואַרפן אַריין זייערע אַן אייגענע ראָזשינקע אינעם שותפות-דיקן טייג.

פּרץ מאַרקיש געהערט זיכער צו די קליגערע און באַגאַבטערע. האָט ער זיין סאָוועטישן ראַמאַן „דור אויס, דור איין“ (מלוכה-פאַרלאַג פון אוקראַ-אינע, כאַרקאָוו, 1929) געמאַכט אַ ביסל מער באַטעמט מיט אַ פאַר אייגענע ראָזשינקעס, אָבער דער טייג, פון וועלכן זיך בוך איז געקנאַטן, איז דער אַלטער.

וואָס דערציילט אונדז פּרץ מאַרקיש אין זיין „דור אויס, דור איין“? ער דערציילט אונדז די אַלטע און אייביק זיך איבערהוּרנדיקע געשיכטע. עס איז געווען אַ יידיש שטעטל, איז עס געווען נאַריש און פינצטער, זיינען געקומען די באַלשעוויקעס און — מאַרקיש זאָגט ניט, אַז עס איז געוואָרן ליכטיק, אָבער — פון דער ווייטן איז דאָס שטעטל אויפגעוועקט געוואָרן מיט געזאַנג, ווען די רויט-אַרמיער זיינען אָנגעקומען. מאַרקיש ווייזט אונדז ניט דעם אמתן פנים פון די טראַס און אַלע אַנדערע נייע מענטשן, אָבער ער פאַרשמירט אַזוי די אַלטע פאַר-רעוואָלוציאָנערע פּנימער, אַז עס בלייבט אונדז נאָר צו זאָגן: כּן יאבדו! ער מאַלט אונדז אויס אַזאַ מין ראַבינער פון פאַר דער רעוואָלוציע און אַזאַ מין „יידישן מיניסטער“ פון דעם העט-מאַנס אָדער פעטליוראַס צייטן, אַז מיר מוזן טראַכטן; ווער און וואָס די נייע

פירער זאלן ניט זיין, — ערגער פאר די אלטע קאנען זיי ניט זיין, ווייל עס קאן בכלל ניט זיין ערגער.

דער פעלד־ראבינער גיט אפ זיין טאכטער אַ רוסישן פּאָלקאָוויק, אַ שיכור, און אַ דאַנק אַט דער „נאַענטקייט“ זיינער צו „נאַטשאַלסטוואַ“ נאַרט ער אויס ביי אַרעמע. פינצטערע יידן זייערע לעצטע עטלעכע גראָשן. און דער „ידישער מיניסטער“? — ער איז אַזאַ גאַרנישט, אַז מען קאָן אים אַפילו נישט אַנרופן מנובל. דאָס זיינען די פירער.

און דאָס פּאָלק? דאָס פּאָלק, סיי דאָס יידישע, סיי דאָס גויאישע פּאָלק, איז אין פרץ מאַרקישעס ראַמאַן אַזוי האַפענונגסלאָז אידיאָטיש ביז דער רעוואָלוציע, אַז עס איז פאַרשטענדלעך, פאַר וואָס דער שרייבער שטאַמלט אַזוי, ווען ער וויל זאָגן עפעס אַ גוט וואָרט וועגן די רעוואָלוציאַנערן. עס וואָלט געווען באַמת אַ נס, ווען אין אַזאַ וויסטעניש, ווי די, וועלכע מאַרקיש האָט פאַר אונדז געוואָלט אויסמאַלן, זאָל אַרויסשפּראַצן עפעס רעכטס. פון וואָנען זאָל זיך דאָס נעמען? ווען מאַרקישן וואָלט געלונגען צו איבערצייגן כאַטש זיך אַליין, אַז אַט די אַלע פינצטערע שאַטנס און אומגעלומפערטע פאַרזעענישן, וועגן וועלכע ער דערציילט אונדז, האָבן אָנגעפילט די אוקראַאי־נער ערד ערב דעם נצחון פון באַלשעוויזם, וואָלט ער דעם נאַמען פון זיין בוך געדאַרפט פאַרקריצן; ער וואָלט עס געדאַרפט רופן „דור אויס“ — און גענוג. וועגן „דור איין“ קאָן אין אַזאַ שמוץ און אַזאַ חושך קיין רייד ניט זיין. דער פאַרפאַסער האָט דאָס אַזוי ווי געפילט, — און אין דער געשטאַלט פון מענדעל מילנער, עזרא דעם רעוואָלוציאַנערס פאַטער, האָט ער אונדז געוואָלט ווייזן אַ שטראַל ליכט אין דעם קעניגרייך פון פינצטערניש. ער האָט אונדז געוואָלט ווייזן דעם ריינעם קוואַל, וועלכער נערט עזראס אידעאָליזם און עקשנות. עזראס פאַטער איז אויף זיין שטייגער אויך געווען אַן אידעאָ־ליסט. ער איז גרייט געווען זיך מוסר נפש צו זיין, אַבי צו ראַטעווען דאָס שטעטל פון אַ פּאַגראָם. ער האָט איינגעשטעלט זיין לעבן אַפילו נאָר כדי מקבר צו זיין יידישע הרוגים. ער איז אַ בטלן און אַ שוטה, ווי אַלע אַנדערע שטעטלשע יידן, אָבער עפעס איז דאָ אין אים פון אַ הייליקן און אַ העלד. מאַרקיש האָט „פאַריאַטן“ אין דעם פּרט דעם סקאַרבאָון נוסח פון דעם דורכשניטלעכן יידיש־סאָוועטישן שרייבער. ער האָט זיך פאַרגונען צו לאָזן עזרא דעם רעוואָלוציאַנער זאָגן אַ גוט וואָרט און טראַכטן וועגן זיין „פינצ־טערן“, „פאַנאַטישן“ טאַטן, „פון וואָנען“, האָט עזרא אַ טראַכט געטאָן, האָט זיך צו דעם מילנער גענומען כוח און צאַרטקייט צו אים, דעם שלעכטן זון, וואָס האָט אים אָפּגענאַרט, וואָס האָט אים צעבראַכן און חרוב געמאַכט? פון וואָנען האָט זיך צו אַט דעם פּראַסטן יידן גענומען אַזוי פיל כוח ניט צו

פרעגן ביי אים — פאָר וואָס האָט מען אים געשיקט מיטן עטאַפּ? פאָר וואָס זיינען ביי אים אַראָפּגעריסן די גאַלדענע סטודענטסקע קנעפּ? פאָר וואָס איז דאָס אַלץ געשען? ער האָט, דאַכט זיך, צום ערשטן מאַל דערזען אַט דעם פּראָסטן טאַטן אין זיין גרויסער נאַטור" (ז' 145).

די „גרויסע נאַטור“ פון דעם אַלטן פרומען מילנער איז די גרויסע אַפּווייכונג פון דער רעוואָלוציאָנערער סכעמע. מיר וועלן באַלד זען, אַז די אַפּווייכונג איז, צום באַדויערן, אַזוי בלוט-אַרעם, ווי די סכעמע גופא. דער-ווייל וויל איד נאָך זאָגן, אַז ווען אַפילו דעם פּאַרפּאַסער וואָלט געלונגען אויסצומאַלן מענדל מילנער אַזוי, אַז מיר זאָלן אים זען, פילן און גלייבן אין אים, וואָלט עס אויך נישט צעשטערט די אַלגעמיינע ליניע פון מאַרקישעס סאָוועטישן שאַבלאָן. עס וואָלט סיי-ווי געבליבן דער איינדרוק, אַז מענדל מילנער איז אין בעסטן פאַל אַן אויסנאַם. בעת דער כלל איז — טפּשוּת, אומוויסנקייט, שמוץ.

אַזאַ מין איינדרוק מוז מען באַקומען אי פון דעם, וואָס מאַרקיש שיל-דערט, אי פון די פירושים, וואָס ער מאַכט אויף זיינע שילדערונגען. לייצענט, אַ שטייגער, אַט דאָס שטיקל יעווסעקיוזם:

„וויכע חלבנע ליכט, ווי שטיקלעך לייב אַפּגערייסענע פון אַלטע מאַמעס, האָבן געוויינט אין די הענט פון יידישע יונגע ברוסטליקע טעכטער, וואָס האָבן געוואָלט אַנטלויפן פון זייערע דערשלאָגענע מענער, פון זייערע אייני-געבראַכענע מאַמעס און פון גאַטס גאַטפריינדלעכקייט (עס רעדט זיך וועגן היימלאָזע, וואָס געפינען זיך אין אַ שול — ש.ג.) — זיי האָבן געוואָלט אַנטלויפן, אַרויס אויף די גאַסן, אויף די סטעפּעס, אַנשפּייען זייערע בלאַסע צעקוועטשטע פּרנסהניקעס אין די אויגן אַריין, אימעצן וואַרפן אין פנים אַריין די חלבנע מצוות, וואָס האָבן געוויינט און געטשאַדזיעט אין זייערע הענט, אויס-לופטערן פון זיך דעם פאַרניליעטן (?) ריח פון חתונות און מצוות, וואָס איז אויסגעמישט מיטן ריח פון ווינדעלעך, פעלישקעס, קללות און קרעכצן — אויסלופטערן דעם ריח פון פרייטאַגצונאַכטיקער פאַרשקלאַפּטקייט, אין וועל-כער זיי זיינען געווען געפענטעט ווי אין קייטן“ (ז' 180).

די „פרייטאַגצונאַכטיקע פאַרשקלאַפּטקייט“ און די „קייטן“ זיינען נייטיק פול צו מאַכן דאָס „בילד“ פון דעם אַלטן יידישן לעבנס-שטייגער, וואו דעם אויבנאָן פאַרנעמען ראַבינערס, וועלכע האַנדלען מיט דעם לייב פון זייערע אייגענע טעכטער, און ענלעכע ברואים. נאָר די אַלע ביליקייטן פון דעם אַנגענומענעם יידיש-סאָוועטישן נוסח וואָלטן מיר געקאָנט מוחל זיין מאַרקישן, ווען אין זיין ראַמאָן זאָל, אַ חוץ אַט די סאָוועטישע באַנאַליטעטן, זיין נאָך עפעס, וואָס זאָל האָבן אַ ווערט.

נאך עפעס איז דאָ, אָבער דאָס האָט אַ קנאַפן ווערט. עס איז דאָ ערטער־ווייז אַ געוויסע שפּראַכלעכע אייגנאַרטיקייט, אָבער — לייענט!

„ברייטע שטאַלענע ליפן פון וויטרינעס האָבן זיך לאַנגזאַם אויפגע-
הויבן און געזוכט דעם פּרישן פּרימאַרגן-טומל“ (ז' 106). אָדער: „אויסגע-
צויגענע זאַמריקע וועגן זיינען געווען באַשפּיגן מיט איבערגעפּוילטע געלב-
לעכע בלעטער, וואָס ווינטיקע ביימער האָבן אויסגעהוסט אין אַ האַרבסטיקער
נאַכט, און קליינע קאַליוזשקעלעך האָבן זיך געשניטן, ווי ריינע אויסגעווישטע
ברילן, אָנגעטאַנענע דער ערד, זי זאל זיך קאַנען זען דורך זיי דעם הימל“
(ז' 107). אָדער: „ביימער האָבן זיך געזייפט די קעפּ מיט שמעקנדיקן
גרינס“ (ז' 301). דאָס קאָן פאַר איינעם זיין אַריגינעל און פאַר אַן אַנדערן —
בטלנישע רעטאַריק, בעסער אַ ביסל איז: „אַ קאַסאַקער טאַג האָט געקוקט
אויפן שטעטל און אַראָפּגעטריפט אויף דעם מיט חלבנער גרויקייט“ (ז' 270).
אָבער די אַלע שיינע מליצות, ווען אַפילו זיי געלינגען, זיינען נאָר אַ מיטל
צו פאַרדעקן די אַרעמקייט פון דעם אינהאַלט.

און דער אינהאַלט פונעם בוך איז זייער, זייער אַרעם. עס פאַרמעסט זיך
צו צייגן אונדז דאָס לעבן פון צוויי דורות („דור אויס, דור איין“) און פון
שיר ניט גאַנצע דריי עפאַכעס: דער עפאַכע פון ערב קריג, דער קריגסצייט
און דער צייט פון דער רעוואָלוציע — און וואָס גיט עס אונדז? אַ ביסל איינ-
זייטיק-איבערגעקרימטן לעבנסשטייגער (ווען מען זאל אַראָפּרעכענען די אַלע
לירישע מליצות) פון דעם אוקראַינישן שטעטל, דער רוסישער קאַזאַרמע
און די היימלאַזע, נאָר אין איין קאַפּיטל דערהייבט זיך דער פאַרפאַסער
איבער דער קאַריקאַטור פון גרויען לעבנס-שטייגער — אין דעם קאַפּיטל,
וואו מענדל מילנער ריכט אָפּ פאַר די באַנדיטן די באמת פאַנטאַסטישע
„סעודה“ אין הויז פון דער קהילה. אין דעם קאַפּיטל וואָסט אויס פּלוצלונג
גאָר עפעס אַ נייער מענדל מילנער. דער קליינשטעטלדיקער ייד ווערט מיט
אַ מאָל עפעס אַ דעמאָנישע פיגור. אָבער די לעזער זיינען ניט צוגעגרייט
דערצו, ווייל מענדל אַליין איז ניט צוגעגרייט. די עטלעכע ניט-געוויינטלעכע
זאַכן, וואָס מיר האָבן באַמערקט אין אים פריער, זיינען געווען גענוג צו
מאַכן אים אויסזען מאָדנע און נישט-רעאַל. זיי זיינען ניט געווען גענוג צו
מאַכן אים מסוגל צו דער העראַאיש-פאַנטאַסטישער אָדער דעמאָנישער ראַלע,
וועלכע ער שפּילט אין די לעצטע קאַפּיטלעך.

אזוי אַז אויפן שטח פון הונדערטער זייטלעך איז גאָדל, דער משוגע-
געוואָרענער שוחט מיט זיינע אַפּאַקאַליפּטישע נביאות-זאַגערייען, די איינ-
ציקע „אינטערעסאַנטע“ פיגור. צווישן די אַלע איבעריקע פאַרשויענען איז

ניטא קיין איינציקער, וואָס זאָל צוציען אונדזער אויפמערקזאַמקייט מיט זיין כאַראַקטער אָדער מיט דעם אופן, ווי ער איז אויסגעמאַלן.
 די נייע מענטשן, די רעוואָלוציאַנערן, אַזוי ווי, אַ שטייגער, עזראַ אָדער סאַניע, זיינען אַפילו גאַרניט אויסגעמאַלן. מיר ווייסן נאָר זייערע נעמען, זייערע געשטאַלטן און זייערע לעבנס זעען מיר ניט און פילן ניט. די אַלטע, שטעטלידיקע, פאַרשוויגען זיינען דאָס, וואָס מען רופט אָן אין רוסיש „לובאַק“ — מענטשעלעך, געמאַכט אין דעם אָנגענומענעם סקאַרבאָון נוסח. נאָר אין דעם פרימיטיווסטן יידישן טעאַטער קאָן מען זען אַזעלכע „אוריאַד-ניקעס“ און אַזעלכע יידן און יידענעס ווי די, מיט וועלכע מאַרקיש האָט אָנגעפילט זיין ראַמאַן.

נאָר אויב ער האָט אונדז ניט געגעבן קיין כאַראַקטערן און קיין סביבה, האָט ער אונדז אפשר דערציילט כאַטש אָן אינטערעסאַנטע געשיכטע? איז, אָבער, פון דעם שטאַנדפונקט פון פאַבל און האַנדלונג דער ראַמאַן נאָך מער אומבאַהאַלפן, ווי אין דעם פּרט פון כאַראַקטעריזירן די פאַרשוויגען. אין דעם ראַמאַן איז ניטאָ קיין מעשה, פונקט אַזוי ווי עס איז ניטאָ קיין הויפט-העלד. עס זיינען דאָ אָן אַ שיעור בילדלעך און עפיזאָדן, וואָס אַמאַל קלעפן זיי זיך איינע צו די אַנדערע און אַמאַל — ניט, אַמאַל דאַרף מען זיי און אַפטער — ניט.

וואָלטן די אַלטע שטיקלעך כראַניק און ברעקלעך קאַריקאַטור געפירט צו עפעס אַ תכלית און אויסגעדריקט עפעס אָן אמת, וואָס האָט אַ ווערט, וואָלטן מיר מוחל געווען דעם יונגן און נאָך נישט געניטן שרייבער זיין עובר זיין אויף די „געזעצן“ פון ראַמאַן, וועלכע זיינען לאַנג שוין, אגב, קיין געזעצן ניט, און וואָלטן עס אפשר געהאַלטן גאָר פאַר אַ מעלה, אָבער דער איינציקער פועל-יוצא פון די שיר ניט פיר הונדערט דרוק-זייטן איז, אָן אין דער אַלטער וועלט זיינען דאָ נאָר האַלבע אידיאַטן, משוגעים און פאַסקודניאַקעס. צוליב אַט דעם „עמעס“ וואָלט נישט געלוינט זיך אַנצור-שרייבן אַפילו אַ גוטן ראַמאַן, בפרט נאָך אַזאַ געקליגלט-אומבאַהאַלפענעם, ווי „דור אויס, דור איין“.

אונדזער איינציקע טרייסט איז, וואָס דער פאַעט מאַרקיש לערנט זיך ערשט שרייבן פראָזע. אפשר וועט ער זיך אויסלערנען, וועט ער דאָן פאַר-שטיין, אָן אַ סקאַרבאָווער נוסח איז אָן אומפרוכטבאַרער נוסח. מעג ער אַפילו שטאַמען פון דער „רעוואָלוציע“ און אירע „מיטלויפער“.

פּרץ מאַרקישעס „ברידער“*

פּרץ מאַרקישעס „ברידער“ איז אַ פּאָעמע אין פּאַר-שיידענע סאַרטן פּערזן, איינגעטיילט אין דרייסיק לענגערע און קירצערע קאַ-פיטלעך. די הויפט־העלדן זיינען — אָדער, ריכטיקער, האָבן געזאַלט זיין — די צוויי ברידער עזריאל און שלמה־בער, קינדער פון דעם קליינשטעטל־דיקן שניידער מנחם־הערש. זיי זיינען ביידע אַרבעטער, ביידע רעוואַלו-ציאָנערן, באַלשעוויקעס. יעדערער פון זיי גיט אָפּ זיין יוגנט, זיין ברען, זיין גאַנץ לעבן דעם קאָמוניסטישן אידעאַל — שלמה־בער אין פאַרשיי-דענע געגנטן פון סאַוועט־רוסלאַנד בעתן בירגער־קריג; עזריאל אין פּוילן ערב און בשעת דער באַלשעוויסטישער אינוואַזיע. ביידע זיינען זיי זיך מוסר נפש פאַר דער סאַוועטישער מאַכט. זיי לעבן און שטאַרבן ווי רע-וואַלוציאָנערע העלדן. זייער לעבן און זייערע קרבנות און זייערע אַלע העראַאישע טאַטן זיינען, אַבער, נישט דער גאַנצער אינהאַלט פון דער פּאָעמע. עס זיינען דאָ נאָך אַ סך אַנדערע געשעענישן און נאָך אַנדערע פאַרשויבען, יידן און נישט קיין יידן, יחידים און גאַנצע גרופּעס. עס זיי-גען דאָ אַרמייען, שטעט, דערפער, וועגן, שליאַכטן, שיפּן, גרענעצן, גע-פּאַנצערטע צוגן, געהיימע מיטינגען, פּאַנען, שלאַכטן, הינריכטונגען, און דאָס איז אַלץ נאָר אַן אויסרייד פאַרן דיכטער צו זינגען געזאַנגען פון דער רעוואַלוציע. די ברידער אַליין אַפילו זיינען ניט דער עיקר אינעם בוך. אויך זיי זיינען נאָר נעמען, וואָס ווערן אַפּטער דערמאָנט ווי אַנדערע, ניט די הויפט־זאַך. די הויפט־זאַך איז די מלחמה און דער עיקר טאַקע די רעוואַלוציע, ווי זיי שפּילן זיך אָפּ פריער אין אַן אוקראַיניש־יידיש שטעטל

* פ. מאַרקיש : „ברידער“, ביבליאַטעק „יידישע שרייבער“, קאַאָפּראַטיווער פאַר-לאַג „קולטור־ליגע“, קיעוו, 1929, 270 זייטן.

און דערנאך — אין גאנץ רוסלאַנד און פוילן, פריער אין אַ באַגרענעצטער פֿאַלקס־סביבה און איצטער (ווי דאָס בוך לאָזט זיך אויס):

איצטער איז די היים — אַ הילצערנע טעפלושקע,
איצטער איז אַ פֿאַטערלאַנד די קיילעכדיקע ערד.

(7 270).

דער צענטער פון דעם בוך איז, אַלזאָ, די גרויסע רוסישע רעוואָלוציע; דאָס איז זיין טעמע. אָבער וואָס איז זיין אידעע? וואָס פֿאַראַיניקט די אַלע זאַכן? וואָס מאַכט פון די דרייסיק געזאַנגען איין געזאַנג, איין פֿאַעמע? אויף דער פֿראַגע איז מיר שווער צו ענטפֿערן.

איך האָב איינדרוקן פון דעם בוך, נישט קיין איינדרוק. כִּהָאָב איינדרוקן פון איינצלנע קאַפיטלעך, איינדרוקן, וואָס וואַריאירן פון דער שווערסטער לאַנגווייליקייט ביז אַ גאַנץ שטאַרקער פֿאַראַינטערעסירטקייט, אָבער נישט קיין איינהייטלעכען איינדרוק פונעם גאַנצן בוך. איך ווייס, וואָס עס שטייט דאָ און דאָרטן, אָבער אַז איך פֿרוואוּ מאַכן אַ סך־הכל, אַז איך וויל אָנכאַפֿן עפעס אַ תּוֹרְוָאָך, אַ צענטראַלן געדאַנק, איז נישטאָ וואָס אָנצונעמען און דאָס איז ריכטיק אויך וועגן דעם גוף פונעם ווערק, נישט נאָר וועגן זיין נשמה. עס איז נישטאָ קיין סטרוקטור, נישטאָ קיין פּלאַן. די דרויסנדיקע גרענעצן זיינען פֿונקט אַזוי נעפֿלדיק צעשוואַמען, ווי די אינעווייניקסטע. די העלדן טרעפֿן זיך איינע מיט די אַנדערע, אָבער זיי זיינען נישט פֿאַרבונדן צווישן זיך דורך עפעס אָן איינהייטלעכער נעץ פון פֿאַסירונגען. וואָס עס איז יאָ דאָ אין דער פֿאַעמע, איז אַ שטאַרק־לירישע אַט־מאַספֿערע, (ב) אַן אייגנאַרטיקער צוגאַנג צו די פֿאַרשוּינען און די פֿאַסירונגען און (ג) איינצלנע געלונגענע פיגורן.

כִּוּעַל זיך אָפֿשטעלן אויף יעדער זאַך באַזונדער.

דער לירישער טאָן, ער מאַכט, אַז מער ווי מיט דעם שטאַף זאָלן מיר זיך אינטערעסירן מיט דעם אופן, ווי דער דיכטער האָט אים אויפגענומען און אויסגעדריקט. טוען מיר דאָס, אייגנטלעך, יעדעס מאָל, ווען מיר לייענען אַ קונסטווערק. אָבער אין דעם פֿאַל איז עס גאָר באַזונדערס וויכטיק, דער שטאַף פון רעוואָלוציע איז זייער אַ פֿאַרכאַפֿנדיקער. ער ציט צו זיך צו אונדזער גאַנצע אויפּמערקזאַמקייט, ער שטעלט אונדז פֿאַר דעם גסיון צו באַנוגענען זיך מיט אים אַליין, און נישט נאָר דער לעזער, אויך דער שרייבער קאָן געשטרויכלט ווערן, ווען ער האָט צו טאָן מיט אַזאַ מין העכסט־אינטערעסאַנטער טעמע. נישט איין מלחמה־און־רעוואָלוציע־בוך איז גע־בליבן שטעקן אין דער רויקייט פון דעם מאַטעריאַל. דערפֿאַר שפּילט דאָ די

לירישקייט פון דעם טאָן גאָר אַ באַזונדער ראַלע. זי העלפט דעם שטאַף אַריבערצוגיין פון דער לעבנס־ספּערע אין דער ספּערע פון קינסטלערישער באַטראַכטונג. זי צווינגט אונדז אַריינצוטאָן זיך אין דעם דיכטערס געמיט, אין דעם דיכטערס ווי, און ניט פאַרשלונגען ווערן פונעם וואָס.

די לירישקייט מאַכט, אַז „ברידער“ זאָל ניט זיין קיין שטיק הוילע כראַניק, — און ניט נאָר דאָס אַליין. אַ דאָנק זיין ליריזם איז מאַרקיש אויסגעדייט געוואָרן פון דער צווייטער געפאַר, וועלכע לויפערט אויף יעדן רעוואָלוציאָנערן שרייבער — דער געפאַר פון אַגיטאַציע. מאַרקיש איז אַ רעוואָלוציאָנער, אָבער ער אַגיטירט ניט פאַר דער רעוואָלוציע. ער באַזינגט זי, ריכטיקער; ער לאַזט איר אַליין זיך אויסזינגען פאַר אונדז ביי זיין באַגלייטונג.

ביי זיין באַגלייטונג — און אַט דאָ ליגט אי די שטאַרקייט, אי די שוואַכקייט פון דעם ליריזם, וואָס איז דאָ אין „ברידער“. מאַרקישעס אינ־סטרומענט איז גלייכצייטיק אי פאַסיק, אי נישט פאַסיק צו אַקאַמפּאָנירן דאָס ליד פון דער רעוואָלוציע. פאַסיק איז ער צוליב דעם פאַטאָס, דעם אימפעט, דער שטורעמדיקייט פון זיין טאָן. מאַרקיש פאַרמאָגט טעמפּעראַמענט, ווען עס פעלט אים אַפילו אמתע ליידנשאַפטלעכקייט. ער האָט דעם גרויסן זשעסט, דעם געשריי, דעם געלאַף. אים איז באַקאַנט דער הייסער רוף פון עסטראַדע, דער פּלאַטער פון פּאַנען, דער ברויזנדיקער אַטעם פון פליענדיקע פּאַנצער־צוגן — — —

אויפן קאַפּ ביים פּאַנצערצוג שייטערט זיך אַ פּאָן,
אַ פּאָן, ווי אַזאַ רויט־פּלאַקערדיקע גריווע;
עס שטעכט זיך פון איר אין ווייט אַריין געדראָען,
געדראָען און באַפעלן רייסן זיך אין גריפּן (?).

און ס'פעכט זיך מיטן ווינט די פּלאַטערדיקע לייזונט,
זי שפּאַרט זיך אַנטקעגן הימלען, קוואַלנדיק און העל;
און שלאַכטנדיקע שריפטן, שראַמיקע, זיך שלייפּן;
— „קיינער ניט, קיין גאַט, קיין מלך, קיין העלד!“

(ד' 147).

מאַרקיש האָט די פעאַיקייט אויפצואוויקלען, ווי אַ פּאָן, די שפּראַך, אַנצוצינדן זי און לאָזן זי פּלאַקערן, פּלאַטערן אין הפּקרדיקן ווינט. עס איז דאָ אַ גרויסע דינאַמישע קראַפט אין אים, אין זיין כלי און אין זיין אַרויס פון די כלים. דאָס מאַכט אים פעאַיק צו שפּילן אין דעם אויפגע־ברויטן אַרקעסטער פון דער רעוואָלוציע.

אָבער רעוואָלוציע — און דערהויפּט דאָן, ווען זי ווערט אַ טעמע פון

א ליטעדאריש ווערק — איז דאך ניט סתם אזוי שטורעם, כאַאָס. רעוואָלוציע איז געצוימטער שטורעם, ס'איז אַ וועלט, וואָס וויל זיך אַרויסרייסן פון כאַאָס. ס'איז אַ גוואַלדיקער אַרקעסטער, וואָס מוז דיריזשירט ווערן. אַבער אַט די דיריזשירנדיקע קראַפט פעלט נאָך דערווילע מאַרקישן. ער קאָן זיך לאָזן לויפן מיטן גרעסטן אימפעט, ער קאָן זיך, אַבער, ניט אַפּשטעלן צו דער מינוט. ער ווייס נאָך בכלל ניט וואו און ווי זיך אַפּצושטעלן. נישט נאָר זיין מאַטעריאַל — זיך אַליין באַהערשט ער אויך ניט. אין ערגעץ פילט זיך עס ניט אזוי ווי אין זיין לשון. ער האָט דעם כוח אויפצורייסן אונדזער שפּראַך, ווי מען רייסט אויף פעלדזן דורכצופירן אַ טונעל, אַבער עס בלייבן ביי אים וואַלגערן זיך אויפגעריסענע שטיקער, ניטאָ קיין ריינער וועג... אַלע קוואַלן פון דער יידישער שפּראַך זיינען אַפּן פאַר אים, אַבער זיי שטראַמען, גיסן און שפּריצן אזוי, אַז מען ווערט שיר ניט פאַרפלייצט פון זייערע צעטומלטע און צעבויטשעטע וואַסערן, זעלטן ווען עס געלינגט אים אַרויסצוראַטעווען זיין אימפעט פון דעם כאַאָס, אין וועלכן ער טרינקט זיך, און געבן אונדז פּערזן, וועלכע האָבן אַ ריינעם, כאַטש אַ שטורמישן טאָן; פּערזן, אַ שטייגער ווי די:

פּערציק וואַגאַנעס מיט היץ און מיט ליוו און מיט פיבער,
פּערציק וואַגאַנעס מיט קרעכץ, מיט געשריי און מיט רופן,
פּערציק וואַגאַנעס מיט וואונדפלייש, מיט בלוט און מיט אייטער —
מער האָט קיין פּלאַץ פאַר דעם פיבער און היץ ניט געסטאַיעט,
נאָר ס'הענגט, ווי אַן אַלטע איקאַנע, אַ גויע ביים לעצטן וואַגאַן אויפן בופּער,
זי הענגט מיט אַ קינד אַ געשוואַלענעם און שמוגלט זיך ערגעץ אַריבער...
(ז' 216)

דאָס רוב נעמט ער אָן אַ פולן מויל מיט רייד און פאַרכלינעט זיך מיט זיין אייגענעם ווערטער־ און בילדער־שטראָם. ער שרייבט:

ס'האָט אויפן טאָג זיך געלייגט און פאַרצויגן אַ נעפּלידיק היטל,
ס'האָט אויפן טאָג אַ געשוויל זיך צעאייטערט מיט פינצטערע פּלעקן,
ס'האָט אויפן טאָג זיך פאַרוואַרפן אַ זאַק מיט באַדעקנס —
וועט ער דעם הימל ניט זען שוין, וואָס הענגט ווי אַ קויטיקער ליילעך,
וועט ער ניט זען דעם געשוואַלענעם צוג אויף געשוואַלענע ווייטן,
וואָס גייט ניט, — וואָס טאַפּט מיט די רעדער די ווערסטן און מילן...

ס'האָט אויפן טאָג אַ געשוויל מיט שוואַרצע פּוכירן צעאייטערט
ווייטן־ניט־ווייטן, נאָר חוּב צעבויגענע בלעכענע ריפּן,
וועגן־ניט־וועגן — נאָר לאַנגע פאַרושאווערטע מיללער, —
קריכט דורך אַ נעפל אַ גראַווער און רייסט זיך און כריפּעט,
קריכט דאָרט אַ גראַווער געשוואַלענער צוג אויף געשוואַלענע ווייטן,
קריכט ער און בייסט דאָרט די מאַגערע ווערסטן און מילן...
(ז' 216)

אין אַט די לאַנגע, לויפנדע שורות איז דאָ בילדלעכקייט, דאָס איז ניט סתם אַזוי גערעדט, אָבער די בילדלעכקייט איז אַזוי רייך צעגאַסן, אַז זי פאַרפלייצט זיך אַליין, און מיר האָבן פון איר קיין הנאה ניט. ס'איז אַ געשוואַלענע בילדלעכקייט.

דאָס איז ריכטיק וועגן צענדליקער און צענדליקער זייטן אין בוך. זיי זיינען דורכאויס ליריש, אָבער די לירישקייט איז אַן אַנגעפוישטע, אַ פאַר-וואַקסענע, אַן איבערגעוואַקסענע.

עס וואַלט זיך וועלן, אַז דער דיכטער זאל ווינציקער זען, ווינציקער זאָגן, נאָר זען קלאַר און זאָגן עס קלאַר. עס וואַלט זיך וועלן, אַז דער פון זיין ניט באַהערשטן טאַלאַנט באַהערשטער מאַרקיש זאל אַלע מאָל שרייבן, ווינציקסטנס, אַזעלכע ניט פאַרשוואַמענע און ניט פאַרפלייצטע פּערזן, ווי, אַ שטייגער :

אַנגערטרונקען זונטאָג, אויפגעשטאַנען מאָנטאָג,
פאַרן פּולע פּורן, פאַרן אויף די פּראָנטן —
אַוועקלייגן די ביינער, אויסשפרייטן די הענט.
און ס'וויינען אין די טאָרבעלעך שקאַריגקעלעך ברויט,
מאַקערט ניט די ערד, און זריעה נישט געזייט.
פאַרויט האָט מען מיט ביינער פעלדער פון ראַסיי...

אַאָז'וו.

(11 '1)

אַדער (אַן אַנדער ריטם) :

דאָרט ביים שמעלציקן פּלאַם, דאָרט ביים פּלאַמיקן גאַס,
ביי דעם וודיקן, העליש צעזונגענעם קוואַל —
פעכטן נאַקעטע לייט מיט פאַרסאַפּעטע ווייטע.
און ס'איז פינצטערע נאַכט, און ס'איז ליכטיקער חצות,
און אין פייער — די הענט און אין קוילן — די פיס,
און מען ברענט, און מען בלענדט, און מען קניט, און מען פּאַלט.

(33'1)

אָבער זייער אַפט צעיאַגט זיך מאַרקיש אויף זיין פעגאַס אַזוי ווילד, אַז ער קאַן זיך ניט אַפּשטעלן און פּאַלט אַריין אין אַ נעפלדיקער צעגאַסנקייט, וואו זיין בילדלעכע לירישקייט פאַרלירט זיך אַליין.

נאָך גוט, וואָס זיין בוך איז צעטיילט אין באַזונדערע קאַפיטלעך און וואָס כמעט יעדער קאַפיטל האָט זיין אייגענע פּערזן-מאַס, זיין אייגענעם ריטם (אַן אַנדערש מאַל ענדערט זיך דער ריטם אין דעם זעלביקן קאַפיטל). דאָס איז אונדז אַ מעגלעכקייט אַפּצורוען זיך, אַפּצוכאַפּן דעם אַטעם. דאָס איז אויך מאַרקיש אַ געלעגנהייט איינצוצווימען זיין טעמפּעראַמענט.

ס'איז גוט, וואָס אין זיין עצם צוגאַנג צו די געשעענישן פון דער רעוואַ-
 לוציע (און דאָ גייען מיר איבער צו דעם צווייטן וויכטיקן פונקט) איז, אַ חוץ
 פאַרדבקהטער לירישקייט, דאָ עפעס אַזוינס, וואָס איז גאַענט צו גאַר אַן
 אַנדער געמיט-צושטאַנד, דעם געמיט-צושטאַנד פון הומאַר. מאַרקיש איז ניט
 שטענדיק אינעווייניק אין דעם שטראָם פון די רעוואַלוציאַנערע פּאַסירונגען.
 אַפט שטייט ער אויפן ברעג און באַטראַכט דעם לויפנדיקן שטראָם פון דער
 זייט. ער באַטראַכט אים מיט הייסע, צעפלאַמטע, ניט-גלייכגילטיקע אויגן,
 אָבער אין דער היסקייט, אין די פייערלעך פון זיינע אויגן גיט אַפט אַ לייכט
 אַ שמיכל. אַ שמיכל פון מיטגעפיל, דאָך אַ שמיכל. דאָס שפירט זיך דער-
 הויפט אין דעם פינפטן קאַפּיטל און אין קאַפּיטל דרייצן — און דאָרט
 געפינען זיך טאַקע די זייטלעך פון בוך, וועלכע זיינען ריינער, דורכזיכטיקער,
 געלייטערטער, ווי אַנדערע. דאָרט איז דאָ יענער פּאַלקסטימלעכער געמיט,
 יענער הומאַר, יענער שלום-עליכם-גייסט, מיט וועלכן עס זיינען מער אַדער
 ווינציקער געבענטשט כמעט אַלע אוקראַיניש-יידישע שרייבער, פון בער-
 געלסאַנען ביז קיפּניסן.

אין אַנדערע קאַפּיטלעך ווייזט זיך אַרויס אַט דער זייטיקער, האַלב-
 הומאַריסטישער, צוגאַנג צו די געשעענישן און צו די מענטשן ניט אַזוי אין
 דער שטימונג, ווי אין דער שפראַך און דעם גאַנצן נוסח. מאַרקיש רעדט
 אַפט אַזוי ווי ניט מיט זיין אייגענער אינדיווידועלער שטים, נאָר אין דעם
 טאָן פון דער מאַסע, פון די מאַסן. ער פלעכט אַריין פּערזן פון רעוואַלוציאַנערע
 פּאַלקסטימלעכער, אָבער נאָך מער ווי די פּערזן ווירקן די איינצלע ווערטער
 פון פּאַלקסטימלע, וועלכע ער האָט ליב אַריינצובראַקן. ער קאַפעט אַריין
 דערמיט אין זיין הייסן ליריום קילע טראַפּנס עפישקייט. ער גיט אונדז
 דערמיט צו פילן, אַז עס איז דאָ אַ געוויסע דיסטאַנץ צווישן אים און דער
 וועלט, וועלכע ער באַזינגט. ער גיט אונדז אַ וואונק, אַז ער איז, אייגנטלעך,
 גאַר אַן אַבסערווירער — אַ דריטער צד. דערמיט העלפט ער קלאַרער ווערן
 דעם אַביעקטיוו-קינסטלערישן עלעמענט. דערמיט טיילט ער אַפּ זיין ליי-
 רישקייט פון זיין רעוואַלוציאַנערישקייט. דערמיט דערנענטערט ער זיך
 צו יענער גרענעץ פון רעוואַלוציאַנערער ליריק, וועלכן עס האָט דער
 ערשטער אַנגעצייכנט אין זיין פּאַעמע „דווענאַדצאַט“ (צוועלף) אַלעקסאַנדער
 בלאַק.

אין דער דאָזיקער וואונדערלעכער שאַפונג האָט דער רוסישער ליריקער
 צונויפגעגאַסן זיין אייגענעם אינדיווידועלן טאָן מיטן פּאַלקסטימלעך. מיר הערן
 זיין אייגענע שטים, אָבער אין זיין שטים ציטערט אַן עכאָ פון רוסישן
 פּאַלקסליד. אַט דעם מוסטער האָט מאַרקיש געהאַט פאַר זיך, און עס איז גוט,

וואָס ער האָט אים געהאַט. ווען ער וואָלט באַנוצט דורכאויס נאָר זיין אייגענע שפראַך, וואָלט איר אימפעט געווען נאָך מער צעיאַגט און צעטומלט. די ווערטלעך און די פּערזן פון פּאַלקסמױל האָבן אָנגעטאַן אויף איר אַ צוים און איר אָנגעוויזן אַ גרענעץ.

אַבער נעמענדיק בלאַקס מעטאָד, האָט מאַרקיש אים באַנוצט אויף זיין אייגענעם שטייגער, און דאָס איז, צום באַדויערן, ניט אַזאַ גוטער שטייגער, ווי בלאַקס, דערפאַר איז אויך דער רעזולטאַט אַ סך אַרעמער. ביי בלאַקס איז אַלץ קאַנדענסירט, ס'איז ניטאָ קיין איבעריק וואָרט. וועגן צופּעליקע געשטאַלטן קען גאָר קיין רייד ניט זיין. ביי מאַרקישן איז, פאַרקערט, אַלץ, אויך די פּאַלקסטימלעכקייט, צעגאַסן און צעפּלאַסן.

ביי בלאַקס איז דאָ אַ נאַטירלעכער, כמעט אומפאַרמיידלעכער איבער-גאַנג פון זיין אייגענעם טאָן צום טאָן פון פּאַלקס-ליד, פון זיין אייגענער שאַפונג צו דער פּאַלקס-שפראַך. ביי מאַרקישן איז דער איבערגאַנג אַ קינסט-לעכער. און אַפט איז גאָר ניטאָ קיין איבערגאַנג, אַפט איז עס אַ שטיק שעטנז. נעמט טאַקע אַט דאָס קאַפיטל פינף, וואָס איך האָב פּריער דערמאַנט. דאָרט געפינט זיך מנחם-הערשס — זייער פּאַלקסטימלעכער — בריוו צו זיין ווייב, פון קאַזאַרמע. אַבער ווי הייבט זיך אָן דאָס קאַפיטל? —

זיינען טעג געגאַנגען לעכערדיקע, דאַרע, טעג איבערגעבונדענע, פאַרבאַכענע אויף ראַנדן, אויף די אַקסל — דעמערן, דעמערן, ווי פאַרמעט, אויף די אַקסל — וועגן און די וועגן בראַנדיק...

דאָס איז אַ טאָן און אַ שפראַך, וואָס האָט קיין שום שייכות ניט צו אַזעלכע גאַלדפּאַדן אָדער פּרוג-פּערזן, ווי — „ער טוט זיך אָן דעם סורדוט — איז ער אַ מאַגנאַט“. אָדער אַזעלכע פּאַלקסווערטלעך, ווי די, מיט וועלכע עס איז פול מנחמס בריוו צו זיין ווייב. און אַט דאָס קאַפיטל איז ניט קיין אויסנאַם. אין דעם גאַנצן בוך גייט אָן אַ געראַנגל צווישן ראַפינירט-מאָדערנע און גראַב-פּראָווינציעלע אויסדרוקן.

מאַרקיש לייזט פון אַ קראַנקייט, וואָס איך וואָלט זי אָנגערופן איי-ביקער וואָרט-הונגער. ער שלינגט און שלינגט ווערטער און איז אַלץ ניט געזעטיקט. ער זוכט נאָך. ער זוכט אין דעם אוצר פון זיינע אייגענע, ניי-געשאַפּענע, ווערטער. ער זוכט ביים פּאַלק, ער זוכט אין גאַס. און דער סוף איז, אַז זיין גרויסע שפּראַכלעכע עשירות איז ניט קיין אוצר, נאָר אַ רייכע טאַרבע — אַ טאַרבע מיט רעשטלעך פון אַלערליי טישן. די פעסטע שטיקלעך אין דער טאַרבע זיינען, פאַרשטייט זיך, פון דעם

אוקראינער טיש, אבער גראָד די אוקראַאינער לאַקאַליזמען פאַסן זיך צום ווייניקסטן אַרײַן אין מאַרקישעס מאַדערנעם יידיש און זיי זײַנען גאַר באַ-
 זונדערס פּײַנלעך, ווען זיי זײַנען אַפּטע געסט. און זיי זײַנען זײַער אַפּטע
 געסט. אויפן שטח פון בלויו צוויי זײַטלעך (267-268) האָב איך אָנגעקליבן
 אַזאַ מין בוקעט: אָנוטשעס, פּאַסטעלעס, מאַטקעס, קרענעצעס, קאַרעטעס,
 קוקורוזע, באַנטעס און נאָך אַמאָל אָנוטשעס און פּאַסטעלעס, אַקלישקעס,
 פּאַרינקע, גראַמאַטייען, יאַלעמעס, פּאַלעניצעס, מאַטאַילעס, טשאַפּרינעס, טיק-
 וועס, פּאַטילניצעס... מאַרקיש האָט מיט דער הילף פון די דאָזיקע פּראַ-
 ווינציאַליזמען געוואָלט אונדז געבן אַ ביסל „קוליער לאַקאַל“, אָבער ער
 האָט אונדז געגעבן צו פיל און אַפּט טראַגט ער עס אונדז אונטער, וואו
 מען דאַרף עס גאַרניט. דער רעזולטאַט איז — „קלאַנגען צעפּאַלאַכעטע“,
 געברויכנדיק זײַנעם אָן אײַגענעם אויסדרוק. דער רעזולטאַט איז אַ רוער
 דיסהאַרמאָנישער געמיש פון מאַדערניזם און דיאַלעקט-סטיל.

דאָס איז די גרויסע פּגימה אויפן שאַרף פון מאַרקישעס אינסטרומענט,
 אָבער דער עצם מעטאָד זײַנער, דער מעטאָד, וועלכער איז, ווי געזאָגט,
 גענומען ביי אַלעקסאַנדער בלאַקן, דער מעטאָד פון לאָזן דעם פּאַלק, דער
 מאַסע אַליין אויסטענהן זיך — איז גוט, און אַפילו אין אַ פּאַלשער און
 מגומדיקער אָנווענדונג האָט ער מאַרקישן געגעבן די מעגלעכקייט אַרײַ-
 צוברענגען אין דעם טאָן פון דער פּאַעמע אַ געוויסע קינסטלערישע אַביעק-
 טיוויטעט און אַ געוויסן הומאָר.

דערמיט דערקלערט זיך, וואָס מאַרקישן זײַנען געלונגען — און דאָ קומען
 מיר צו דעם דריטן פון די פּריער דערמאָנטע פּונקטן — די אידיליש-
 פּאַלקסטילעכע פּאַרשוינען, אַזעלכע, ווי מנחם-הערש, זיין ווייב אסתר, דער
 גלח, די גלחטע, אָבער ירחמיאל שפּילבערג, דער קאַנטר-רעוואָלוציאַנער,
 דער רשע, און די ברידער, די רעוואָלוציאַנערן, די צדיקים, זײַנען נישט
 אָנגעקליידט געוואָרן אין פלייש און בלוט. רשעים און צדיקים זײַנען מעלאַ-
 דראַמאַטישע פּאַרשוינען בטבע. דערצו נאָך האָט דער סאָוועטישער דיכטער
 מורא געהאַט צוצוגיין צו זיי ווי צום געוויינטלעכן לעבנסשטייגער. ער
 האָט נישט געקאַנט זיך פּאַרגינען זיי לאָזן זיך אויסלעבן אַזוי, ווי זיי זײַנען.
 ער האָט ניט געקאַנט זיין צו זיי אַביעקטיוו. זיי האָבן געמוזט פּאַרנעמען
 דעם פּלאַץ פון דעם בייזן (קאַנטר-רעוואָלוציאַנערן) און גוטן (רעוואָלוציאַ-
 נערן) העלד. זיי האָבן געמוזט ווערן סימבאָלן פון דעם פינצטערן נעכטן און
 דעם ליכטיקן מאַרגן. האָבן זיי נישט געקאַנט בלייבן פריי פון יענער שטייפ-
 קייט און הומאַרלאַזיקייט, מיט וועלכע סימבאָלן ווערן געצייכנט. זיי האָבן
 געמוזט ווערן ענלעך מער אויף — פינצטערע אָדער ליכטיקע — שאַטנס.

ווי אויף מענטשן. אָבער די פּאַלקס־פּאַרשוינען, די, וואָס זיינען די קרבנות. ניט די העלדן, פון די גרויסע פּאַסירונגען, — זיי האָט מאַרקיש געמאַלן, ווי געזאָגט, מיט הומאַר און אָן קיין שום זייטיקע כוונות. אין זיי האָט ער געזען ניט רעוואָלוציאָנערן העראַאיזם, ווי אין די ברידער, און ניט קיין ספּעקולאַציע און עקספּלואַטאַציע, ווי אין דעם גביר ירחמיאל שפּילבערג, נאָר פשוטע, טאַגטעגלעכע מענטשלעכקייט. זיינען זיי זייער מענטשלעך, זייער לעבעדיק.

דער גביר ירחמיאל איז אַ סכעמע. „סיאיז די קאַסע אים פול, נאָר אין האַרץ איז אים לער“ (ז' 36). אַזוי לער איז זיין האַרץ, אַז אַפילו צו זיינע אייגענע קינדער, צו זיין פלייש און בלוט, איז ער קאַלט און גלייכגילטיק. ער איז ניט קיין מענטש, ער איז — אַן „אייזערנער שראַנק“. און שלמה־בער, איינער פון שפּילבערגס אַרבעטער, איינער פון די ברידער — ער און זיין ברודער עזריאל און אַלע איבעריקע „יונגען“ — זיי זיינען אויך ניט קיין געוויינטלעכע בשר ודמם („אַ אַרום זיינען יונגען באַטרונקען פון האַס — מיט געזאַנג, ווי דער טאַג, און מיט טריט, ווי די מיילן“ — ז' 37). זיי לעבן און שטאַרבן, ווי לעגענדאַרישע געשטאַלטן, ניט ווי מענטשן. אָבער דער שניידער מנחם־הערש — ער איז אַ פשוטער עמך, און ווען איר לייענט, וואָס עס דערציילט וועגן אים אין אַ פּאַלקס־נוסח מאַרקיש, דערמאָנט איר זיך ניט ווילנדיק אַן דער וועלט און דעם נוסח פון שלום עליכמען, איינגטלעך, שרייבט וועגן אים ניט מאַרקיש אַליין, ער לאָזט מנחם־הערשס ווייב ריידן, זי, ווייס מאַרקיש, וועט עס בעסער מאַכן. זי וועט שוין געפינען די ריכטיקע ווערטער — — —

אַז ווען מ'האַט אַ נעם געטאָן דעם אַנדערן זאַפּאַס, און ס'האַט אויפן שטאַט זיך אָנגעהויבן קאַכן — איז זי דאָך געלאָפן אויפן פעלד און האָט געפאַסט — וואָס — מנחם־הערש ? אַ לגאַטע ? אַ בן־יחיד ? ביי לייטן איז אַ צייט אַזאַ, צווישן באַלעבאַטימ, ווער — אַ קורצע פוס, ווער עס איז געברייכט, ווער עס האָט אַן אויער, ווער עס איז האַרבאַטע, און דאָ, ניט פאַר קיין ייד געדאַכט, קענאַרע ווי אַ לעכט !

ער טוט זיך אַן דעם סערדעט — איז ער אַ מאַגנאַט ! וויקלען זיך אַזוי די שאַטנס פון די יאַרן ; ער שיינט דאָך, ווי אַ בויס אַ בליענדיקער — גאַט ! אַז ער זאָל קאַטשבי האָבן אַ שטיקעלע חסרון.

מנחם-הערשן נעמט מען צו אין סאלדאטן, און אז ער שרייבט א בריוו פון דער קאזארמע, פון "טאמבאוווע", האט ער זיך ניט וואָס צו שעמען פאַר אַ מנחם-מענדלען אָדער אַ טביהן. ער שרייבט מער שלום-עליכמדיק, ווי מאַרקישדיק. און מאַרקיש אַליין איז דאָ אַ סך נענטער צום פּאַלקס-נוסח, ווי צום נוסח פון דער מאַדערנער רעוואָלוציאָנערער, "כאַליאַסטרע".

נאָענט צום פּאַלקלאַריסטיש-רעאַליסטישן סטיל איז ער אויך אין דער שילדערונג פון מנחםס ווייב, אסתר, פון דעם גלח און דער גלחטע, פון דעם פּוילישן פּישער וואַיצעק און זיין זון יאַנעק, פון דער גאַנצער שטעטל-דיקער סביבה (פריער אין אוקראַאינע און דערנאָך אין פּוילן). די דאָזיקע מענטשן זיינען די לעבעדיקסטע אין גאַנצן בוך. זיי זיינען געמאָלן ניט מיט האַס, ווי ירחמיאל, און ניט מיט התפעלות, ווי די ברידער, נאָר מיט סימ-פּאַטיע, און סימפּאַטיע איז אַ געפיל, וואָס לאַזט זיך לייכטער קינסטלעריש באַהערשן, ווי דאָס געפיל פון האַס אָדער באַוואונדערונג.

סימפּאַטיע און הומאַרפולע באַציאונג צום לעבנסשטייגער פון שטעטלדיקן עמך — דאָס איז ניט קיין נייס אין דער סאָוועטיש-יידישער ליטעראַטור זינט נאָך קיפּניסעס "חדשים און טעג", אָבער קיין אָפטע זאָך איז עס נאָך איצט אויך ניט, און די סאָוועטישע קריטיק וואַלט פון דעם שטאַנדפּונקט געדאַרפט זיין מער צופרידן מיט מאַרקישעס ראַמאַן "דור אויס, דור איין", ווי מיט זיין פּאַעמע "ברידער". דאָרט באַנונגט ער זיך ניט מיט איין פּאַסקוד-נעם יידישן גביר, ער שטעלט אַרויס אויך אַ ראַבינער אַ מנובל און אַ יידישן מיניסטער אַ פּוסטן פּראַגט און לאַזט בכלל נישט דורך קיין געלעגנ-הייט צו פאַרמיאוסן דאָס אַלטע יידישע לעבן. דאָ, אין "ברידער", שרייבט מאַרקיש אין אַ גוטמוטיקן טאָן אַפילו וועגן אַ גלח, און וואָס איז שייך צו די ברידערס מוטער, אסתר, לאַזט ער איר אַפילו ריידן תחינה-לשוך, לאַכט ניט פון איר טייטש-חומש, און נישט נאָר ער לאַכט נישט, ער פאַרגינט זיך צו שרייבן עלעגיש :

אין ווינקלען טונקלע און שטויביקע פאַרוואַגלט,
 וועבט איין אַ שפּין אין דינעם טונקלען געוועב
 די פרייד די מיידלשע פון פריידיקן צוואַנג,
 פון פריש פאַרפלאַכטן ערב שבתדיקע צעפּ.
 אוי, וואו איז ער, דער ראַזשינקענער וויין ?
 און אורחים טייערע וואו זיינען?
 שבת אויס און שבת איין
 און בענטשליכט אַרעמע, און יוירנדיקע וויינען.

און ווייטער :

עס בלעטערן אַליין זיך אויסגעלייגטע בלעטער,
און שאַטנס שוועבן אום, זיי שוועבן ווי געוויינען :
זי האָט אַהער זיי אַלעמען פון טייטש-חומש פאַרבעטן,
זיי זאָלן איר דעם טיש דעם אַרעמען באַשיינען.

עס צינדט זיך אַזוי שטיל אַ שטערן ביי אַ שטערן,
און פול איז שוין די שטוב מיט גאַכטיקע געשפענסטער ;
און שאַטנס שוועבן אום, דראַפען זיך און הערן,
און גלעטן אויף די ווענט עזריאלן, שלמה-בערן.

און ס'ציען דאַרע הענט זיך —
וואַרעמע און גלעטנדע ;
זי האָט אַהער זיי אַלעמען פון טייטש-חומש פאַרבעטן,
זיי זאָלן אַלע אַנקוקן די שוואַרצע צוויי פאַרטרעטן.

עס נעמט די וואַך אין פענצטער אַרעמען באַגינען,
אַ בייזעלע לבנה-שיין פאַרסטריגעוועט דער זקנהס האַנט ;
— אַ תפילה פון אסתר דער שניידערקע פאַר אירע קינדער,
— אַ תפילה פון אסתר דער שניידערקע פאַר איר מאַן.

עס שטריקט דאָס אַלטע מויל. ס'באַפייכטן זיך די ברילן.
די גאַכט, די גאַכט — זי נידערט אומעטיק און שווער ;
— „און טו דיין גרויסן חסד מיט מיין קינד עזריאלן,
און טו דיין גרויסן חסד מיט מיין קינד שלמה-בער !“

און גיט זי זיך אַ קוש דעם טייטש-חומש אין טאַול
און וויקלט, ווי אַ קינד, אים איין אין זיידענער פאַטשיילע ;
פון שטוב צעגייען זיך שטיל די אמהות און די אבות,
און אסתר גייט באַגלייטן, און אסתר בלייבט אַליין.

(ז' 102)

מאַרקיש האָט אַזוי שטאַרק פאַרגעסן אַן דער „סאַציאַלער באַשטעלונג“
פון די פּראָלעטאַרישע קריטיקער, אַז ער האָט זיך דערלויבט צו שרייבן :

אַכציק ווייסע יאָרן פון זיין פנים ברענען,
אַכציק ווייסע יאָרן פון שנייען קלאַרע קלערער
הענגען שטיל אַראָפּ פון באַרד און פון די ברעמען
און מיט דער פאַטשיילע ווישט ער זיך דעם שטערן.

(ז' 214)

דאָס זאָגט דער סאַוועטישער דיכטער וועגן אַ... רב! משיח צייטן!
 פונדעסטוועגן וועט די קאָמוניסטישע קריטיק זיין אומגערעכט, ווען זי
 וועט וועלן פאַרשרייען „ברידער“ ווי אַ „קאָנטר-רעוואָלוציאָנער“ בוך. אין
 דעם בוך זיינען זיכער דאָ „רעכטע אָפנייגן“, אָבער דער אַלגעמיינער פאַטאָס
 פון דער פּאָעמע ברענט מיט דעם פייער פון דער גרויסער רעוואָלוציע, און
 אויב די רעוואָלוציאָנערע העלדן זיינען קינסטלעריש בלאַסער, ווי די
 קליינבירגערלעכע פאַרשויען, איז עס, דוכט זיך מיר, ניט די שולד פון
 דעם פאַרפאַסער. פאַרקערט, ער האָט דעם גאַנצן אימפעט פון זיין שפּראַך
 און זיין רייכער, צו רייכער אימאַזשיניסטישער בילדלעכקייט אַריינגעלייגט
 אין דער שילדערונג פון די רעוואָלוציאָנערע שטימונגען און פאַסירונגען,
 אָבער טאַקע דערפאַר, ווייל ער איז געווען אַזוי פאַטעטיש, אַזוי צעקאַכט, האָט
 ער, מאלנדיק די רעוואָלוציע און די רעוואָלוציאָנערן, נישט געהאַט יענע
 געלאַסנקייט, יענע קלאַרקייט, יענעם דיסטאַנץ-געפיל און יענעם הומאַר.
 וועלכע זיינען נייטיק פאַר קינסטלערישער שאַפונג. טאַקע דערפאַר זיינען
 די פּראַלעטאַרישע העלדן דערטרונקען געוואָרן אין אַ מבול פון דונערנדיקע
 אויסגעשרייען, העראַאישע פּראָזעס און סתם רויטע טינט, בעת די ניט-
 פּראַלעטאַרישע פאַרשויען האָבן זיך געראַטעוועט אין דער שטילער תיבה
 פון לעבנסשטייגער און הומאַר.

בכלל האָט מאַרקיש אַנטפלעקט אין דעם דאָזיקן בוך אי זיינע פעאַיקייטן,
 אי זיין שוואַכקייט. ער האָט אַרויסגעוויזן זיין פעאַיקייט צו פאַרמעסטן זיך
 ברייט, אַרומצואַפן אַ גרויסע גרופע פאַרשיידענע סאַרטן מענטשן און גאַנצע
 קאָלעקטיוון; ער האָט געוויזן זיין טעמפּעראַמענט, זיינע ברייטע זשעסטן
 און זיין אומגעשטילטן דורשט נאָך אויסדריקלעכקייט, נאָר נייע ווערטער
 און נייע אידיאָמען. ער האָט, אָבער, אויך געוויזן, אַז אים פעלט די קראַפט פון
 קאַנצענטרירונג, אַז ער איז צעשוואומען און אַז ער ווייס ניט, וואָס מאַס איז.
 זיינע אויסדריקן און פאַרגלייכן זיינען אַפט אַריגינעל און אינטערעטאַנט
 («צום שבת פאַרט מען צו מיט פרייד, ווי צו אַ קרעטשמע», «האַט שוין
 מלחמה זיך געזאַטלט און געשטיוולט», «ס'גיסן טעג זיך אָן, ווי בוטעליעס
 מיט וויין — און די זון אויף זיי, ווי אַ גאַלד-רויטער קאַרעק, — ווער-זשע,
 ווער וועט קומען? ווער-זשע וועט אַריין — און די טעג, ווי שויבן, אויסזעצן
 אין צאָרן?» «גייען אין געהיים אין דער נאַכט קאָמונאַרן — פיס אויף גראַניט
 און קעפּ אין די כמאַרעס» אד"גל), אָבער דער עקספּרעסיאָניזם פון זיין בילד-
 לעכקייט און פון זיין גאַנצער פאַעטישער שפּראַך ליידט דערפון, וואָס ער
 איז אַפט צו „רייך“, צו מגומדיק, צו מליצהדיק און אַנשטאַט צו מאַכן
 עפעס אויסדרוקספול, מאַכט ער עס מטושטש. זיין אימאַזשיניזם עסט אויף

זיך אליין, אַ חוץ דעם, איז נישטאָ קיין נאַטירלעכער איבערגאַנג פון די מאַדערן-געקרייזלטע אויסדריקן צו דעם עמדיקן פּאַלק און פּאַלקלאָר-נוסח. דער גרעסטער חסרון מאַרקישעס איז דאָס איבערכאַפן די מאָס אין אַלץ. און — די ניין מאָס רייד. איך האָב שוין פריער גערעדט וועגן דעם. דאָ וויל איך נאָך צוגעבן, אַז אַפילו אין אַזאַ אידעלן ענין, ווי איינפירן אַסאַנאַסן אַנשטאַט פולע גראַמען, ווייס מאַרקיש ניט פון קיין שיעור און פון קיין גרענעץ. אַסאַנאַסן זיינען שוין לאַנג אַריין אין דער מאַדע — ספּעציעל אין רוסלאַנד, און ווען מען ברויכט זיי נאָר פון צייט צו צייט און זיי קומען אַזוי ווי אימגעריכט, זיינען זיי באמת אַן אַפּפּרישונג און אַ קוואַל פון גאַר אַ באַזונדער פיינעם פאַרגעניגן אין דער מאַנאַטאַניע פון די כסדרדיקע סקאַרבאַווע גראַמען. אָבער ביי מאַרקישן איז פון די אַסאַנאַסן, אויף וועלכע ער איז אַ גרויסער בריה, געוואָרן עפּעס אַ מין אַרגיע. ער פירט זיי ניט אַריין, ווי זעלטענע געסט, כדי צו באַלעבן און וואַריאירן דעם מיטקלאַנג, נאָר ער וויל אין גאַנצן כמעט אַפּשאַפן דעם פולן גראַם, און דערביי איז ביי אים רעכט צו פאַרן נישט נאָר „פאַרטאַנצטע — פּאַוסטאַנצעס“, וויין — אוקראַאי-נע“, „טאַטערל — פאַטערלאַנד“, „שטרעקעס — גלעקלעך“, נאָר אויך „בויד — ברייט“, „געזייט — ראַסיי“, „התמדה — גדול“, „געשרויפטע — אויפשטאַנד“ אד“גל. אַזוי אַז די סוף שורהס, וועלכע קלינגען ביי אים אַפט מאַל ניי און פריש און אַריגינעל, זיינען אַן אַנדערש מאַל אַזוי אומקלאַר, אומבאַשטימט און מטושטש, ווי דער גאַנצער אימפעט פון זיין שאַפן.

אָבער אַן אימפעט האָט ער אַ רייכן, אַ קרעפטיקן, אַ דרייסטן.

דערפאַר איז אַזוי וויכטיק, אַזוי נייטיק, אַז ער זאָל „זיך ענדלעך נעמען אין די הענט“, זיך דיסציפלינירן און באַפרייען זיך פון די צעשויערטע האָר און דער צו פיל „צעכראַסטשעטער“ ברוסט, ריידנדיק אויף זיין לשון.

(1929)

„פאַר פּאַלק און היימלאַנד“*

א

פאַר פּאַלק און היימלאַנד איז איצט דער לאַזונג פון סאַוועטן-לאַנד; איז דאָס, פאַרשטייט זיך, אויך דער לייט-מאַטיוו פון פרץ מאַרקישעס לידער. „פאַר פּאַלק“ מיינט אויך פאַר יידן; רעדט זיך אין די ערשטע צוויי זאַכן פון מאַרקישעס נייער לידער-זאַמלונג וועגן יידן. יוצא געווען פאַר זיין פּאַלק און פאַר דער איצטיקער ליניע אין דער סאַוועטיש-יידישער ליטעראַטור — איז מאַרקיש פריי צו זינגען דערנאָך כּתם אַזוי „היימלענדישע“ קריגס-לידער.

ער האָט אַ פּאַעמע: „קיעוו“; איז זיין קיעוו אַ שטאָט אָן יידן. עס ווערן דערמאָנט „קאַבנאַרן בלינדע“, אוקראַינער, אָבער נישט אחינו בני ישראל... „עס רייסן זיך די קופּאַלן פון קלויסטערס אין דער הייך, זיי זעען איצט ווי העלמען אויס פון אוראַלטע גיבורים“ (ז' 29). אָבער קיין שול איז ניטאָ אין קיעוו. אָפּילו נישט קיין מנין — ניטאָ קיין ייד אויף אַ רפואה.

אויך אָדעס איז מאַרקיש מכבד מיט אַ געזאַנג. אָבער „זיין“ אָדעס איז פונקט אַזוי „יידנריין“ ווי זיין קיעוו, ווי זיין לענינגראַד, ווי זיין מאַסקווע, ווי אַלע אַנדערע שטעט און דערפער, וואָס שווערן ביי אים „אַ שבועה אויפן קבר פון פאַרפייניקטע רויטאַרמייער“... אַזוי ווי קיינער פון זיי זאָל נישט האָבן פאַרפייניקט געוואָרן פאַר זיין יידישקייט.

* פרץ מאַרקיש: „פאַר פּאַלק און היימלאַנד“, מלוכה-פאַרלאַג „דער עמעס“, מאַסקווע, 1943.

„ענטפער, תליון“ איז דאָ ביי אים אַ ליד. ער מאַנט פונעם מערדער, פונעם רויבער אַ דיין־וחשבון: „אַ חשובון“, זאָגט ער, „פירן מיר“. אָבער דער חשובון איז אַ „היימלענדישער“, אַ סאָוועטישער; קיין יידישן חשובון פירט נישט אַט דער יידישער דיכטער — אַן אויסנאַם אַפילו צווישן די סאָוועטיש־יידישע פּאָעטן אין דער לעצטער צייט. זיי אַלע ווייסן שוין איצט, אַז זיי זיינען יידן, זיי שרייען (איניקע שרייען שוין אַ ביסל צו הויך): „איך בין אַ ייד!“ מאַרקיש, וואָס שרייט אַזוי וועגן אַלץ און אַלעמען, פאַרשווייגט זיינע אייגענע ברידער.

קיין איין ייד איז נישט צווישן זיינע „מאַטראַסן“ אָדער זיין „רייטער־וואַרדיע פאַר אַ שלאַכט“.

ער באַזינגט „דעם פאַרטיזאַנס מוטער“, ער זינגט אַ הימן אַ טאַכטער פון פּאָלק“, ער זינגט „אַ געזאַנג וועגן די אַכט און צוואַנציק“, שרייבט „אַ באַלאַדע וועגן דעם קאַמוניסט גרעבעניקאָוו“, אָבער קיין איין שורה איז נישט אין די אַלע צענדליקער לידער וועגן אַ גיבור אָדער אַ קדוש אַ יידן. די יידישע גיבורים, די יידישע קדושים זיינען ביי מאַרקישן פאַרמשפּט צו בלייבן אין דער געטאָ פון זיינע ערשטע צוויי לידער — „דעם יידישן שלאַכטמאַן“ און „האַ לחמא“. ער האַלט זיי דאָרט פאַרשפאַרט, ער לאָזט זיי נישט אַרויס פון דאָרט, אַזוי ווי ער זאָל זיי נישט וועלן לאָזן פאַריידישן זיין „פּאָלק און היימלאַנד“.

מען קאָן מיינען, ווען מען לייענט זיין ניי בוך, אַז ער איז עפעס אַ מין סאָוועטישער יאַהודי, נישט קיין יידישער שרייבער.

אַפילו זיינען צוויי יידן־געזאַנגען מאַניפעסטירן נישט קיין יידישע, נאָר אַ יאַהודימשע פּסיכאָלאָגיע, די פּסיכאָלאָגיע פון די אַמאָליקע, — אַגב, טיפּיש־בורזשוואַזע, — דערגרייכערס אין רוסלאַנד.

מיט איר „לייכטנדיקן שווערד“ „באַצאָלט“ די יידישע שלאַכט „פאַר פּאָלק און היימלאַנד“... אויב איר מיינט, אַז נאָר אַמאָל האָבן יידן געהאַפּט צו קריגן בירגערלעכע רעכט פאַר זייער דינען אין דער אַרמיי, פאַר זייער טריי זיין דעם פּאַטערלאַנד, האָט איר אַ טעות. דאָס זעלביקע זכות־אבות אָדער זכות־אַרמיי, וואָס יידן האָבן אַמאָל געזוכט, זוכט פּרץ מאַרקיש; ער זעצט עס נאָר איבער אויף רויט־אַרמייאיש, — און מער ווי איין מאָל חזרט ער איבער, אַז —

— דו האָסט באַשטעטיקט דיין באַרוף ביי סטאַלינגראַד;

— דו האָסט דיין רעכט באַשטעטיקט אונטער מאַסקווע!

דו, ייד, הייסט עס, ביסט געווען אַ בראַווער סאַלדאַט, האָסט געבראַכט גלייך מיט אַלעמען קרבנות אויפן מזבח פונעם טייערן פאַטערלאַנד, — קומט דיר רעכט גלייך מיט אַלעמען. ראַוונאַפראַויע... זיי-זשע בראַוו, דו, „ידישער שלאַכטמאַן“, זיי אַ מענטש, וועסטו זיצן אין גלייכבאַרעכטיקונגס-סוכה... מיר האָבן עס געלייענט אַמאַל אין אַ פראַזאַאישן לייט-אַרטיקל פון „רוסקי יעוורעי“ אָדער „וואַסכאַד“; איצט לייענען מיר עס ווידער. מיר לייענען עס איז מאַרקישעס קלינגענדיקע רוסיש-ידישע אָדער יידיש-רוסישע פערזן :

פאַראויס אונטער דער פאַן, דער ברידערלעכער, רוס !
מיט זיר דער אוקראַינער גייט צוזאַמען
און דער ווייס-רוס, און נאָך, און אַלעמען איז גלייך באַוואוסט,
אַז נאָר איין היימלאַנד איז פאַראַן, ווי ס'איז פאַראַן איין מאַמע !

און שטאַרבנדיק אויף שלאַכטפעלדער. בענטשן וועסטו דעם שווער
און מיט אַ קוש זיך צולייגן צו דער באַפרייער שוועל דאָ ;
אויך מיט דיין לייב איז פאַרקנאַטן רוסלאַנדס ערד,
אויך מיט דיין בלוט זיינען באַגאַסן אירע פעלדער (דאַרט)

איז עס ניט אמת? ס'איז אמת, געוויס. ס'איז אפשר מער אמת, ווי עס איז געווען אַמאַל, פונדעסטוועגן איז מאַדנע צו הערן, ווי אַ יידישער (נעכטן ערשט אַ פראַלעטאַרישער) פאַעט חזרט איבער די זעלבע ווערטער, וואָס ערשט דאָ ניט לאַנג נאָך האָבן מיר זיי געהערט פון די רוסיש-יאָהודימשע „דאָסטיזשענציי“ און וואָס היינט נאָך הערן מיר זיי פון דער „אַמעריקען דזשוואיש קאַמיטע“. מאַרקיש האָט זיי נאָר איבערגעזעצט, ווערטערלעך איבערגעזעצט, פון זייער פראַזע-לשון אויפן לשון פון זיינע פערזן און פון רוסיש אָדער אַמעריקאַניש אויף דער שפראַך פון זיין סאַוועטישן היימלאַנד.

דו, דער ייד ! דער בירגער ! דער סאַלדאַט !
דו, דער ייד ! דער רויטאַרמייער !

האַט אַ יידישער פאַעט אין די היינטיקע פירכטערלעכע טעג און יאָרן מער גאַרניט צו זאָגן דעם יידן, וואָס איז אַ סאַלדאַט, אַ רויטאַרמייער ? אַ, ניין, ער האָט אים נאָך עפּעס צו זאָגן. ער דערמאַנט אים, אַז

גערין קריעה אויפן לייב האָסטו פון צער און ווייטאַג,
ווען זקנים האָט דער גאַט געיאָגט אויף מאַרד און שפּאַט,
ווען איבער קינדער האָט די האַק געטאַן זיך אַ צעגיי דאַרט,
נאָר ניט אַראַפּטעלאָזט אין פיין האָט זיך דיין קאַפּ.
דיין בייקס, פונקט ווי אַ רייניקייט, האָט זיך אין דער הייך געהויבן.
צוויי טויזנט גלות-יאָר זיינען פון דיר אַראַפּ
און פינף-און-צוואַנציק פּרילינגס צערטלען זיך מיט צויבער,

אַז ווי אַ לייב אין שלאַכטן גיין זאָלסטו גראַד,
דיין גייסט זאָל שטאַלץ קענען דעם הענקער זיך פאַרמעסטן.
— דו האַסט באַשטעטיקט דיין באַרוף ביי סטאַלינגראַד!
— דו האַסט דיין רעכט באַשטעטיקט אונטער מאַסקווע!

הייסט עס, די „פינף־און־צוואַנציק (סאָוועטישע) פּרילינגס“ האָבן פון יידנס פלייצעס אַראַפּגענומען די „צוויי טויזנט גלות־יאָר“, אים באַפרייט פון גלות, פון דער גלות־פּסיכאָלאָגיע. — און אַזוי ווי פריער אַ רייניקייט, להבדיל, הייבט ער איצט די ביקס. פריער, פאַר אַקטאָבער, 1917, איז דער ייד, הייסט עס, געווען אַ גלות־ייד, אַ געטאָ־ייד, האָט ניט געקאָנט האַלטן קיין ביקס אין האַנט, איז בכלל געווען אַ קנאַפּער העלד.

די אמתע יידישע געשיכטע, הייסט עס, הייבט זיך נאָך אַלץ אָן פון דער סאָוועטישער איבערקערעניש און סאָוועטישער „ראַזונאַפּראַווע“? — אַ, ניין, פּרץ מאַרקיש איז צו גוט באַקאַנט מיט דער נייער סאָוועטישער ליניע, אַז ער זאָל ניט דערמאַנען די אַלטע יידישע טראַדיציע, און ער איז צו יאָהודימיש, אַז ער זאָל ניט רעדוצירן די יידישע טראַדיציע צו דער ביבל... וועלנדיק באַגייסטערן דעם „יידישן שלאַכטמאַן“ מיט די נעמען פון היסטאָרישע יידישע העלדן, דערציילט ער אים:

פון ניט־פאַרמעלקנדיקן אור־אַלט איך פאַרנעם,
ווי אַ צוואַה, דעם גערויש פון שלאַכטן, איך פאַרגעס ניט,
ווי שמעון און ווי לוי האָבן אויסגעקוילעט שכּם
פאַר לעסטערן, פאַר שענדן זייער שוועסטער.

(דאָרט)

דאָס זיינען, הייסט עס, די העלדן, די מוסטער־האַפּטע העלדן, פון דער יידישער געשיכטע, — די העלדן פון שכּם? — ניין. פּרץ מאַרקיש פאַר־נעמט ווי אַ צוואַה נאָך עפעס „פון ניט פאַרוועלקנדיקן אור־אַלט“. ער פאַר־נעמט, אַז —

דו האַסט אַמאַל פון בעתג געבאַטן צען דערקלערט. (1' 3)

די ביבל — און עמאַנסיפאַציע: דאָס איז דער אַלף און דער תּיו פון דער יאָהודימשער קאַנצעפּציע פון דער יידישער געשיכטע; דאָס איז אויך פּרץ מאַרקישעס קאַנצעפּציע.

דערמיט דערקלערט זיך, וואָס נאָך דעם, ווי ער באַגלייט דעם „יידישן שלאַכטמאַן“ מיטן פּסוק פון נקמה (״ביז ס'וועט בערלין ניט זיין צעבראַקט ווי שכּם״) און פאַרגיסט (אין ״הא לחמא״) אַ פאַר טרערן אויף יידישע קברים, — ווערט ער, ווי דער „יידישער שלאַכטמאַן“, אַ פּאַעט — אַ בירגער.

א פאָעט — אַ רויטאַרמייער, פאַרגעסנדיק אין גאַנצן, אַז עס זיינען דאָ יידן
אויף דער וועלט און אַז (ווי ער אליין זאָגט):

פאַרפאַלגטע, טראַגן מיר זיי (די צען געכאַט) שטאַלץ איבער דער ערד
דורך אַלע אַרבע מיתות בית־דין.

ער פאַרגעסט עס, ווילל כאַטש ער וויל שוין איצט זיין אַ ייד, וויל ער
נאָך מער זיין — אַ רויטאַרמייער.
ניט נאָר אין זיין בוך, אויך אין זיין האַרצן פאַרנעמט דער סאָוועטישער
רויטאַרמייער ניט אין ערך מער אַרט, ווי דער יידישער שלאַכטמאַן און
דער ייד בכלל.

ב

דאָס איז מער ניט ריכטיק וועגן אַנדערע סאָוועטיש־יידישע דיכטער;
וועגן פּרץ מאַרקישן איז עס ריכטיק, דערהויפּט וועגן דעם פּאָעט אין פּרץ
מאַרקישן, — און דאָ גייען מיר איבער פון זיין אידעאָלאָגיע צו זיין פּאָעזיע.
לויט זיין גאַנצן פּאָעטישן טעמפּעראַמענט, לויט זיינע קרעפּטיקערע
אויסדרוק־מיטלען, איז ער ווי געבוירן פאַר קריגס־געשרייען, פאַר רויטע
פּאַנען און רויט־אַרמייאישע מאַרשן. פאַר שטילערע טענער — ממילא
אויך פאַר די טענער פון טרויער און טראַגזום, פאַר די איינציקע טענער,
וואָס אַ יידישער מענטש קאָן איצט אַרויסברענגען און הערן, — האָט ער
קיין שטיים נישט, אויך נישט קיין אויער.
ער קאָן נאָר זיין הילכיק, רוישיק און פייערלעך. זיין אַרט איז — די
עסטראַדע. זיין צייכן — דער אויסרופ־צייכן, זיין זשעסט — דער זשעסט
פון אַן אַראַטאַר, אַ טריבון. זיין טעמע — העראַאיזם...

צונויפגעפרעסט דורך זיינע ציין האָט זיך אַ ליד געהערט,
אַ ליד, ווי דאָס געשאַל דאָס ווינטיקע פון ימען!
מיט טרערן האָט געוואָרגן זיך די גאַנצע ערד
און ערגעץ האָט די הענט געשטרעקט זיין מאַמע
און האָט אויף העלדנמוט געבענטשט איר צווייטן זון,
געטייט אויף דיר מיט בריענדיקע טרערן:
— עס שווערט דאָס לאַנד דאָס גאַנצע ביי דער זון!
— עס שווערט דאָס לאַנד ביים הימל און ביי שטערן!
— עס שווערט דאָס לאַנד זיך מיט דער לעצטער שלאַכט,
איר דונערקונאַל אין חייטן שוין זיך הערט דאָרט,

אאָד"וו, אאָד"וו.

דונער-קנאַלן, שלאַכטן, הימל, ערד און שטערן, אַרמייען, גוואַלד-גע-
שרייען — דאָס איז דער פּאַסיקסטער מאַטעריאַל פאַר פּרץ מאַרקישעס אַר-
טאָרישע אויסגוסן. „אַ ליד, ווי דאָס געשאַל דאָס ווינטיקע פון ימען!“ —
דאָס איז זיין ליד.

דערפאַר קאָן ער ניט קורץ זיין (מאַרקישעס אַ טיפיש ליד באַשטייט
פון צענדליקער סטראַפּעס און הונדערטער פּערזן). מאַרקישעס אַ דעקלאַמאַ-
טאָרישער שטורעם מוז האָבן וואו און ווען זיך פונאַנדערצושפילן. זיינע
וואָרט-אַרגיעס מוזן, להיפוך צו אַנדערע אַרגיעס, דויערן. זיין רעדנערישער
שטראַם מוז אַרויס פון די ברעגעס, זיך צעגיסן, פאַרפלייצן אַ וועלט מיט
שוורת, קלאַנגען, צוזאַמענקלאַנגען, מוז אונדז פאַרשפיצן מיט אַסאַנאַסן,
פאַרוואַרפן מיט גראַמען.

ער קאָן זיך בשום אופן נישט באַנוגענען מיט —

דערהרגע אים, דעם פיינד, וואו נאָר דו אים דערוועסט!
דערמאָדע אים, וואו נאָר פון ערגעץ ער באַווייזט זיך!
צעטרענגן האָט ער הפּקר דיין פאַרהאַרעוועטע געסט,
מיט שאַנד באַדעקט דיין ליבסטע און געטרייסטע!

ער קאָן זיך נישט באַנוגענען דערמיט, ער מוז ווייטער שילטן, ער מוז
אויסגיסן אויפן שונאס קאַפּ די גאַנצע תּוכחה:

האַק אָפּ זיין האַנט, וואו נאָר ער שטרעקט זי אויס,
דעם טויט דורך פייער אַטעם אומעטום אַריין אים!
ער האָט דיין קינד דעם קאַפּ צעפלעט ביי דיר אין הויז
און אויף (אין) די אויגן פון דער מוטער עס פאַרפייניקט.

ער קאָן זיך ניט אַפּשטעלן, ער דונערט ווייטער, ער פאַרטויבט אונדז
מיט אומענדלעכע עכאַס פון זיינע גוואַלד-געשרייען:

פאַרלענד אים אויפן וועג, וואו נאָר זיך ער פאַרטרויט
— — — — —
פאַרטיליק אים ביי טאָג, פאַרטיליק אים ביי נאַכט,
דערוואַרג אים...
גלי אויס אים אין דער לופט און אויפן ים און אויף דער ערד...

אַז'וו, אַז'וו.

(ז"ז 14'16)

נישט נאָר זיין ווערטער-שטראַם, אויך זיין בילדלעכקייט, ווען ער שטו-

רעמט זיך, האָט ניט קיין שיעור און קיין גרענעץ, מוז זיין צעברוינט, קאָ-
לאַסאַל, גראַנדיעז:

טראַגט זיך, בריוונדיקע טייכן, טראַגט זיך, שטראַמיקע, צו ימען
מיט דעם ווי און מיט דעם אומעט, אויסגעזעגלטן ביים ראַנד,
איינער רויש זאָל ניט פאַרשוידן און אין ערגעץ ניט פאַרזאַמען,
זאָל אין אים אויף ווייט דערהערט זיין דער געראַנגל פונעם לאַנד.

(ו' 20)

שאַרפער איז פון שווערד זיין אמת, פון די שטערן איז ער העכער,
שטאַרקער פון די בערג זיין גייסט און איז פרייער פונעם ים.
דער געוויסער וועט אים וויגן, נאָר ער וועט אים ניט צעברעכן
און אין שטורעם און אין פייער זיך ניט וואַקלען וועט זיין שטאַם.

(ד' 26)

עס טרעפן מינוטן, ווען ער איז — אין זיין גרויסרעדנעריי — גרויס,
אַבער נאָר מינוטן. ער פאַרגעסט, אַז יעדער רעדנער, אויך דער פאַעטישער,
מוז זיך באַשרענקען, אויב ער וויל זיין אַ מייסטער.
ער פאַרגעסט (און דאָס איז נאָך ערגער), אַז אין די פייערלעכסטע
מאַמענטן מוזן זיין פּוּזעס פון שטילקייט. דער גרעסטער העלד (אין אַ
פאַעמע אָדער אויף דער בינע) איז אין געפאַר צו ווערן אַן אַפערע- (אָדער
נאָר אַן אַפערועטן) העלד, אויב ער איז אַלע מאָל און אומעטום אַנגעצויגן
און העראַאיש. די גרעסטע העלדין איז איינפאַך און שטיל, ווען זי רעדט,
זאָגן מיר, מיט איר מאַמען, איידער זי פאַרלאָזט זי אפשר — אויף אייביק.
אַבער — ביי פּרץ מאַרקישן, ביי אים איז רעכט, אַז די אַכצניאַריקע טאַניע,
איידער זי גייט אַוועק אויף אַ געפערלעכער מיסיע, ווי אַ פאַרטיזאַנקע, —
זאָל צו איר מוטער ריידן אַזוי, ווי... פּרץ מאַרקיש רעדט (מיט זיין עלאַ-
קווענטער פעז) פון דער עסטראַדע אַראָפּ:

— ס'איז שווער צו קוקן, ווי קיין מאַסקווע, מאַמע,
רייסט זיך דער קאַט זי מאַכן תיל און תל,
און זיך דעם וועג ניט פּרוּאוון אים פאַרזאַמען,
זיך מיטן לייב ניט לייגן ביי דער שוועל.

און נאָך איידער די מאַמע באַווייזט אויסצוריידין אַ וואַרט אָדער זיך
פּונאַנדערצואוויינען, רעדט דאָס מיידל ווייטער:

— אַט דאָס איז אַלץ און נאָרניט, מאַמע, מער!
וועסט מיט טרויערן דען פאַרשטערן מיין אַוועקגיין?
וועסטו מיך אָפהאַלטן דען פּרוּאוון מיט אַ טרער?
וילסטו מיך זען אַ פאַרפייניקטע אין יאָך?

און אויב אין גאַנצן ז'ניט באַשערט זיך זען אונדז מער דאָ,
וועט מיר גענוג זיין, מאַמע, מיינע אַכצן יאָר !

איז דאָכט זיך, שוין גענוג, אָבער — ניט פאַר מאַרקישן :

— ניטאָ איז, מאַמע, אָן אַ פּאַטערלאַנד קיין לעבן,
ניטאָ אָן שלאַכטן פאַר דעם לעבן איז קיין גליק !...
אַזוי פיל פּיין, אַזוי פיל טרערן פון די שוועסטער,
וואָס אין די שאַנדהייזער געטריבן ווערן זיי.

און אַזוי ווייטער.

(ו' 36)

עס איז קלאַר, אַז וואָס פּרץ מאַרקישן, ווי אַ פּאַעט, פעלט, איז —
הומאַר. סאַטירישע שטעלן טרעפן זיך ביי אים, אָבער — קיין איין טראַפּן
הומאַר.

ער קאָן נאָר זיין פייערלעך, פּאַטעטיש, העראַאיש... און אַט דאָס איז
די נייע טעמע און דער נייער טאָן, וואָס ער האָט אַריינגעבראַכט אין דער
יידישער פּערזן-קונסט, — די טעמע און דעם טאָן פון פייערלעכקייט, פון
פּאַטאָס און העראַאִיזם.

(1943)

משה בראדערזאן

נט איז נאך שווער צו ריידן וועגן משה בראדער-

זאן: ער האט ניט לאנג ערשט אָנגעהויבן שרייבן זיינע אימפעטדיקע לידער. אָבער ער האט עפעס אָנגעהויבן, כ'מיי, ס'האט זיך עפעס אָנגעהויבן מיט אים אין דער יידישער ליריק — דאָס איז קלאָר פאַר מיר שוין איצט. ער מעג נאָך הונדערט מאל שטרויכלען זיך און פאַלן (און ער שטרויכלט זיך און פאַלט כמעט אין יעדן נייעם ליד זיינעם), ער וועט, אָבער, אויפשטיין, וואָרעם ער מוז גיין ערגעץ און ערגעץ וואוהין קומען. זיינע אויגן זיינען צייטנווייז צוגעמאַכט, אָבער ערגעץ וואו פירן זיי אים צוגעמאַכטערהייט.

אַז איך האָב זיך געטראָפן מיט אים אין מאַסקווע, וואו ער איז געוואָרן פאַרכאַפט פון דעם האַלב־ראַפּינירטן, האַלב־ווילדן רוסישן „פּוטריזם“, איז יעדעס ליד זיינס, וואָס איך פלעג לייענען, געווען אַ קנויל „פאַרבּרעכנס“ קעגן דעם אָנגענומענעם נוסח און געשמאַק. אָבער יעדעס ליד איז, מיט אַלע זיינע פעלערן, געווען אַן אויפטו און אַן אַקט פון דרייסטיקייט. אַן אויפטו אין דעם סוזשעט, אין דעם געפיל, אין דער שטימונג, אין דעם ריטם, אין דער שפּראַך און אין דעם גאַנצן אייגנאַרטיקן כישופדיקן געמיש פון אַלטער, פאַלקסטימלעכער יידישעכקייט מיט דעם „נייסטן וואָרט“ פון דער מאַסקווער פּאַעטישער באַהעמע.

איך האָב דאָן נאָך ניט געזען זיין קראַפט (קראַפט — אין קונסט — איז אינעווייניקסטע דורכזיכטיקייט, געלייטערטקייט — דאָס האָט אפּשר נאָך געפעלט), אָבער איך האָב געפילט אין אים אַ גרויסן און אַן עכטן פּאַעטישן אימפעט: אַן אומרו און אַ שטורעמדיקייט, וואָס זאָגט עדות אויף אַ ברויזן פון נישט אַרויסגעבראַכטע יוגנטלעכע כוחות. אַ פאַרבאַרגענער קוואַל,

וואָס רייסט זיך אַרויף און קאָן זיך נאָך נישט אַרויסרייסן — און איז איבער פול.

אַזוי איז ער געטריבן געוואָרן פון זיין יוגנטלעכן אימפעט, אַז ער האָט זיך נישט געקאָנט איינהאַלטן און אָפּשטעלן זיך, ווען ער פלעגט נעמען די פען אין האַנט. די בילדער און די קלאַנגען פלעגן יאָגן איינע די אַנדערע, גיסן זיך ווי אַ שטראָם און אָפט זיך צונויפגיסן ריטמיש, רוישיק און שפּריצנ-דיק אין אַלע זייטן, ווי אַ קליינער וואַסערפּאַל.

ער האָט געשריבן נאָר לאַנגע און צעשפּריצטע לידער. ער האָט ניט געהאַט ניט קיין געדולד און ניט קיין רואיקייט אַריינצושמידן זיין געדאַנק אין אַ קליינער צאָל פּערזן. אָפּילו די קורצע, קאָנצענטרירטע, פינף-שורהדיקע יאַפּאַנישע טאַנקעס* האָט ער אונדז געגעבן אין זיין ביכעלע טוי (מאַסקווע, 1919) — שונונג, ציקלען גאַנצע, צו אַ פינף און צוואַנציק אין יעדערן. ער האָט זיך נישט געקאָנט אַנזעטיקן מיט דער שטילער, שלויער שיינקייט פון דער נייער, פּרעמדער כישופדיקער פאַרם. און אַזוי ווי זעצט פאַרויס זייער אַ צונויפגענומענע און געדיכטן אינהאַלט (זי וויל איינשליסן אַ ליד, אַ וועלט אַ גאַנצע, אין פינף שטרענג-געבונדענע פּערזן!) און זי איז באַ-שאַפן נאָר פאַר גרויסע מייסטערס מיט אַן אַלטער קונסט-געניטקייט, איז זי, פאַרשטייט זיך, אין פיר פּאַלן פון פינף, אויב נישט אָפּטער נאָך, נישט געלונגען בראַדערזאָנען. אָבער נישט דאָס אינטערעסירט מיך דאָ, נאָר די אייליקייט און די דורשטיקייט, מיט וועלכער ער כאַפט זיך אָן פאַר יעדער נייער פּאַעטישער אידעע. אָט די אימפעטיקע דורשטיקייט, ניט-אַנגעזעטיקט-קייט און ברענענדיקע גלוסטונג צו שעפן פון אַלע קוואַלן, און דאָס גע-שעפטע צו צעשפּריצן, איז דער כאַראַקטער-שטריך פון דעם גאַנצן איצטיקן, נישט-רייפן, אָבער רייכן באַזיס פון בראַדערזאָנס צוואַנגדיקער אַנטוויקלונג.

* * *

און ווען פעלערן און גרייזן וואַלטן ניט געווען אַזוי מענטשלעך און אומ-פאַרמיידלעך אין דעם שאַפן פון אַ יונגן אַריגינעלן דיכטער, וואַלט אין פריער פון אַלץ אפּשר געדאַרפט ריידן וועגן זיינע פעלערן און גרייזן. זיי זיינען דאָך פונקט אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר אים, ווי זיינע מעלות. אָבער וואָס איז יוגנט אָן פעלערן און געפאַרן? אַלץ, נאָר נישט קיין יוגנט. און מיר געפעלט דווקא אין בראַדערזאָנען זיין פּרישע, ברויזנדיקע יוגנטלעכקייט. ער איז דאָך אַליין אַזוי פאַרשיכורט פון איר —

* טאַנקי איז אַ ליד, וואָס באַשטייט פון פינף שורות, וועלכע גראַמען זיך: די ערשטע מיט דער דריטער, די צווייטע — מיט דער פּערקער און פינפטער שורה.

אויב איך בין יונג,
וועל איך נאך מער זיך יינגערן ;
אן אויפגעפלאַמטער פון יעטחידן פונק,
פאַרליבט אין יעדן שטערן־וואונק,
פאַרטיבט אין יעדן ווערטער־קלונג,
אין יעדער סודי סודות־זימערין...

פאַרליבטקייט — דאָס איז דער איצטיקער צושטאַנד זיינער : ניט מענטש־
לעכע ליבע, נאַר יוגנטלעכע פאַרליבטקייט. ליבע ברענט, פאַרליבטקייט צינדט
זיך אָן — און פאַרלעשט זיך. וואָס מאַכט עס אויס, אָז עס פאַרלעשט זיך ?
עס וועט זיך ווידער אַנציינדן — און ווידער זיך פאַרלעשן ? — און ווידער
זיך אַנציינדן ! — — —

און יעדן ענגן פעדעמל,
דעם דינסטן דיגעם,
און יעדן גאַל־שמיכל,
דעם שלאַנגען־גריגעם,
פון מענטשן־פנימער — אַראַפּ !
אַראַפּ, אַראַפּ דעם בויער־אַל
פון יעדן אויער,
דעם עול פון יעדן יונגן קאַפּ,
דעם מעריש־עולמדיקן משא־טרויער !
איך וויל מיט מיינע הענט
די אומענד און די ענד —
גאַטט מענטשן בענטשן !
גאַטט מענטשן

בענטשן.

און כאַס־כאַ, ווי לעכערלעך עס שפּרינגען מיר אַרום
די הויקער־בחורלעך, די פלינקע, זלידנע בעלי־מום.
פאַרויס — פאַרלייגט מיושבדיק די הענט —
אַ גאווהדיקער, צאַפּלט אויף אַ שטומפיק איינגעשרומפן שרעטל,
מיט פיל חטאים גרויס — אַן אויסגעחשבונט צעטל !
און ווען ער לייענט פאַר דאָס זיגנ־רשימהלע,
דאַן ווילכט זיין גרילציק שטימעלע,
און — פרום פאַרגלאַצט די אויגן — דרינגט ער הויך אַ פּשטל :
— „העי, יונגערמאַן, איר קריכט אויף גלייכע ווענט !
איר האַט אַליין זיך נישט דערקענט !
און ס'קומט דערפאַר אייך סקילה, קומט אייך סקילה“.

— — — — —

כפאַרוויג דעם ביזן חלום מיט די שמייכלען מיינע שטילע,

און כ'בענטש
 אין תפילה יעדן מענטש |
 און כ'נעם אַרום אין אַרעם־רינג
 מיין יוגנט — מיין גשמה־זינגערין |

אוי, ליבע פריינד,
 אויב היינט
 די זון נאָך ווייניק שיינט ;
 אויב איך בין יונג —
 וועל איך נאָך מער זיך יינגערן |
 און גערן שטאַרק, צי אומגערן,
 חעט יעדער בליק נאָך יוגנט־שמיכלען הונגערן...

יאַ „גערן צי אומגערן“ מוז יעדער פרייער בליק „הונגערן“ נאָך בראַ-
 נערזאָנס „יוגנט־שמיכלען“. יעדערער מוז אַנטציקט זיין פון זיין נאַטירלעכע,
 פון זיך אַליין זיך שטעלנדיקן טראַפּ, פון זיין באמת פרייען, אינדיווידועלן
 און זיך כסדר ענדערנדיקן ריטם, פון זיינע נייע ווערטער און ווערטער־
 פאַרבינדונגען („זיך יינגערן“, „ענג פעדעמל“), פון זיינע נייע גראַמען און
 דעם נייעם קלאַנג, וועלכע עס קריגן ביי אים אַפילו אַלטע און פאַרעלטערטע
 גראַמען (אַ שטייגער : „גאַטס מענטשן בענטשן — גאַטס מענטשן — בענטשן“).
 און יעדערן מוז אויסזען, ווי אים אַליין, „לעכערלעך“ די „הויקער־בחורימ־
 לעך“ און זייער גאווהדיקער פאַרשטייער מיט די „מיושבדיקע, פאַרלייגטע
 הענט“ — אַט דאָס „שטומפיק, איינגעשרומפן שרעטל“ — וואָס לייענט פאַר
 זעם יונגן פּאָעט מיט אַ „גרילציק שטימעלע“ אַ „זינד־רשימהלע“... יעדער
 איינער מוז זיך פרייען מיט דער — אַזוי אומגעריכט אויסגעוואקסענער —
 געשטאַלט פון אַט די „הויקער־בחורלעך די פלינקע“ (אי הויקערדיק, אי
 פלינק?) און פון דעם גאווהדיקן „שרעטל“ (דעם סימבאָל פון יעדער חטאים־
 זוכנדיקער „קריטיק“) און מוז צופרידן זיין, הערנדיק, ווי דער דיכטער רייצט
 זיך מיט זיי:

„וועל איך נאָך מער זיך יינגערן?
 אויב איך בין יונג — — —“

* * *

זיין יונג — דאָס הייסט ביי אים זיין באַוועגן זיך — דאָס איז זיין ציל!
 אימפעט — דאָס איז זיין קראַפט! נייקייט — דאָס איז דאָס איינציקע, וואָס
 ער זוכט.

וואָלט ער עס נאָר געזוכט און ניט געפונען, וואָלט עס גאַרניט ניט
 ווערט געווען (ווייניק זיינען דאָ ביי אונדז פּערזן־שרייבער, וואָס זוכן

נייסן), אָבער ער געפינט אָפט נייס. ער באַנייט און פרישט אָפּ אַפילו די עלטסטע און פאַרשימלטע טעמעס.
 „האַרבסט“... וויפל טויזנטער מאָל האָט מען אים שוין באַזונגען און — באַוויינט. מען האָט שוין, דאָכט זיך, אויסגעזויגן זיין גאַנצן „אומעט“ און פאַרנוצט דעם גאַנצן „גאַלד“ פון זיינע וועלקנדיקע בלעטער! נאָר אָט לייען איך ביי בראַדערוואַנען אַ ליד „האַרבסט“ — און ס'איז אַ ניי ליד. אַ ליד פון צוויי וועלטן, פון צוויי תקופות, פון פאַרשיידענע לעבנס-געפילן.
 איז דען דער האַרבסט שטענדיק געווען טרויעריק, „יום-נוראימדיק“? נין, אַמאָל „פלעגן האַרבסטן אין דער צייטיקייט זיך באַדן“ —

און אַלץ צונויפגיסן פלעגט איין און איינציק קלאַנג
 פון יומטובדיקייט און פון מזלדיקער זאַטער ערד,
 וואָס איז געלעגן אין איר קימפעטרו פאַרקלערט...

און נימפּן קאַראַהאַן פלעגן זיך מיט יובל-קרענץ
 אַוועקלאָזן אין גיכע לופטשוועבנדיקע טענץ
 מיט קייכנדיקע פאונען... לייכטע פיס און פלאַטערדיקע בערד...
 און תאוה-וויינען... לאַרבער-בלעטער... שאַפונג-שפילן אומגעשטערט —
 אַרום און אויף דער ערד...

אָבער דאָס איז אַלץ געווען אַמאָל, ווען עס האָט געלעבט „דער גרוי-סער פאַן“.

און ווען געשטאַרבן איז דער גרויסער פאַן —
 איז דאָן דער ערשטער טרויער-האַרבסט געווען!

ווען עס איז געשטאַרבן די פרייד און די יום-טובדיקייט, וואָס איז געווען אין אונדז, מענטשן, איז געשטאַרבן די פרייד און די תאוהדיקע, טאַנצנ-דיקע יום-טובדיקייט אויך אין דער נאַטור —

אַ ניט באַפּרוכפערטע, אַן אויסגעוויינטע דאָן געלעגן איז די ערד
 פון קערפער-בענקעניש פאַרצערט...
 און גרויזאַם ווינטן האָבן יום-נוראימדיק געשאַלט.
 בחפוי ראש געשטאַנען איז יעטוידער וואַלד.
 און די געשטאַלט פון האַרבסט פאַרלאָרן האָט איר גאַלד.
 און שטום און שטאַר האָט יעדער קוואַל געקוואַלט.
 און רעגנס האָבן טרויער-שלייערן געוועבט
 דער געטינס וועגן — פאַר דער קרוין-אלמנה-ערד,
 ווי איינהילן זי אָפּהיטן געוואַלט,
 ווי מינטערן פאַרחלשטיקייט געוואַלט,

מיט וואַסערן, געשעפט
פון הימלען,
צו דער ערד געקערט !

אַ סימבאָל פֿון מיטלאַלטער, דעם היסטאָרישן האַרבסט, וואָס איז גע-
קומען נאָך דער אַנטיקע און דעם „אַלימפישן פּרילינג“ ?

און צווייגן
אין אַ הייליק שווייגן
האַבן זיך אַראָפּגעלאָזט פאַרטערט
און צוגעשאַקלט : „ס'איז אַזוי באַשערט !“
און וואַלד־געטלעך מיט צוגענעצטע פּאותן און בערד
אַנטלאָפֿן זיינען ערגעץ מיט די נימפֿן הוילע, נאָס
ווי פּונעם עץ־הדעת...
און צווייגן,
אין אַ הייליק שווייגן,
האַבן זיך אַראָפּגעלאָזט פאַרטערט
און צוגעשאַקלט : „ס'איז אַזוי באַשערט !“

איך ציטיר ניט דאָס ווייטערדיקע, ווייל דער לעזער, רעכן איך, זעט
שוין, אַז בראַדערזאָן שרייבט וועגן האַרבסט נישט אַזוי ווי אַנדערע. ביי
אים איז דער עצם ריטם פון ליד אַ האַרבסטיקער :

און צווייגן,
אין אַ הייליק שווייגן,
האַבן זיך אַראָפּגעלאָזט פאַרטערט
און צוגעשאַקלט : „ס'איז אַזוי באַשערט !“

— אַדער —

אין ערגעץ פֿאַלט אַצינדערט ניט קיין מן !
און פֿאַן ?
געשטאַרבן פֿאַן !

און דער האַרבסטיקער קלאַנג, דער קלאַנג פון פֿאַלנדיקע, וועלקנדיקע
בלעטער, פֿאַרשפֿאַרט אים איבערצוחזון די „באַנאַלע“ האַרבסטיקע שטי-
מונגען. „שטימונגען“ זיינען סתם פֿאַר אים ווייניק. ער גיט אונדז —
אין בילדער — אידעען : ער פֿאַרבינדט זיין איך מיט דעם וועלט־איך, דעם
פֿרט מיטן כלל, די רגע מיט דער אייביקייט.
דאָס זעען מיר אין דעם געדיכט „האַרבסט“. דאָס זעען מיר אויך אין
די פינף צוועלף־שורותדיקע סטראַפּעס אונטערן קעפל : „שניי־שטילקייט“.
דאָס איז ווידער אַ מאָל אַן אַלטע — אין ווידער אַ מאָל — אַ באַנייטע און
אַן אָפּגעפֿרישטע טעמע :

אויף וויסע פידעלעך פון שניי, וואָס זיינען אָנגעצויגן אין דער העכסטער הייך — פליט דורך דער פּראָסט מיט זיינע פינגער ציטערדיקע דינע. און אומעטקע שטילע קלאַנגען הייבן זיך, ווי אין אַ פּערלדיקן רויך, און ס'וואַנדערט אום אויף סטרונעס פון דעם שניי די וויסע אומזוכטבאַרע שכינה. און נאַקעט איז מיין האַרץ — צו קלאַנגען און צו פּראָסט — אַנטקעגן. און וואו איך שטיי, איז דאָך דער שיידוועג תמיד פון די וועגן. און ביי וועמען פּרעגן — וואו צו גיין? נישטאָ ביי וועמען! סידן ביי אַ קראָ. און ס'איז פון שטילקייט און פון שניי אַצינד די וויסע ניסים־שעה. עס פלאַטערן די קלאַנגען פון די פידעלעך, די וויסע, דינע :

די שכינה רוט ניט... ניין, זי איז באַאומחראיקט פון רו. וואו איז דער וועג דער אמתער? וואו איז ער, וואו?

און אָפּן, אויפגעשאַרצט איז איצט מיין האַרץ — די זינדערין, די שענסטע — שכינה!

ווער האָט ביי אונדז געשריבן אַזוי וועגן פּראָסט און שניי? ווער האָט אַזוי פיין אויפגעכאַפט אָט די ווייטע, וויסע קלאַנגען פון דער שטילער ווינטערדיקער שכינה? וואָס איז ווערט די איין שורה —

און ס'איז פון שטילקייט און פון שניי אַצינד די וויסע ניסים־שעה.

זינגען דען ניט די שיינען מיט די סמכן וועגן דער שטילקייט און דער וויסקייט פון דער ניסים־שעה? און דערהייבט דען דאָ ווידער נישט דער דיכטער זיין פּערזענלעכע שטימונג ביז צו אַן אַלגעמיינער, סימבאָלישער אידעע? אמת, עס איז נישט דורכזוכטיק, ניט געלייטערט, ס'איז דאָ גאָלד מיט זאַמד געמישט. אָבער — עס זיינען דאָך פאַראַן קערנדלעך גאָלד! און די קערנדלעך זיינען זיינע!

* * *

ער האָט גענומען ביי פּרעמדשפּראַכיקע (דערהויפט רוסישע) מאָדערנע דיכטער געוויסע פאַרמען און פּרינציפּן און פּריער ווי אַלץ — דעם פּרינציפּ פון דיכטערישער פּרייהייט, דעם פּרינציפּ, וואָס איז „קעגן יעדן צוואַנג פון דינים“, אָבער ער האָט אַליין, אויף זיין אייגענעם אופן, אָנגעווענדט די אַלע נייע מעטאָדן און פּרינציפּן. ער האָט ניט באַנוצט קיין פאַרטיקע, פּרעמדע מוסטערן. ער איז ניט געוואָרן קיין נאַכמאַכער.

* * *

דאָס זעט מען דערהויפט אין דער נייער, פּרישער און לעבעדיקער אויסטייטשונג, וואָס ער האָט, באַוואוסט אַדער אומבאַוואוסט פאַר אים אַליין, געגעבן דעם פּרינציפּ פון מאָדערניטעט אין דער פּאַעזיע. ביי אַ געוויסן מין „מאָדערניסטן“ אונדזערע איז די „מאָדערניטעט“ — אַ מעכאַנישע, אַ

טויטע. און דערפֿאַר אַן אומפרוכטבאַרע. אַזוי ווי זי וואָלט אויף זיי געווען אַרױפגעצואונגען פון דרויסן. אַזוי ווי זיי וואָלטן, געבעך, געמוזט מקיים זיין די מצווה פון „צוהערן זיך צו די שטימען פון דער צייט“, כאַטש זיי קריכן זיי גאַרניט אין די אויערן. די דאָזיקע מעכאַנישע, אַדער, אויף פּראָסט יידיש, געמלאכהטע „מאָדערניסטן“ זיינען אין דער אמתן ניט קיין קאַמפּלי-צירטע מאָדערניע מענטשן, נאָר, געבעך, פשוטע מענטשן פון היינט, מענטשן אַן וואַרצלען, אַן טראַדיציעס. אַזוי ווי זיי וואָלטן ערשט היינט געבאַרן געוואָרן. אַזוי ווי אונדזער גאַנצע פּאַעזיע און אונדזער ליבע-שפּראַך וואָלט ערשט היינט געבוירן געוואָרן. קוקט זיך צו צו זייער לשון, וועט איר זען, אַז ער באַשטייט בלויז פון קאַלטע, פרעמדע, אַן־ירושדיקע ווערטער. ברֶאָדערזאָן איז ווייט פון זיי און זייער שרייענדיקער, מיט פּרישער פּאַרב שמעקנדיקער, נייקיט.

ער איז ניט קיין „אויפגעקומענער“. ער קומט צו אונדז ווי אַ נייער, אַבער נישט ווי אַ פרעמדער: ער קומט מאַנען זיין חלק ירושה; ער וויל מיט אים באַהעפטן זיין פּאַרמעג; זיינע נייע רינגען וויל ער אין די אַלטע קייטן אַרײַנפלעכטן. ער זוכט אַ סינטעז צווישן דעם אַלטן, פּאַלקסטימלעכן נוסח און דעם נייעם, אינדיווידועלן און ראַפּינירטן סטיל.

* * *

געפינען אַזאַ סינטעז איז איינע פון די גרעסטע און אויך איינע פון די שווערסטע זאַכן — און עס איז גאַר קיין חידוש ניט, וואָס אַנשטאַט אַ האַר-מאַנישער צונויפּגיסונג פון די אַלטע און די נייע שפּראַך־עלעמענטן, באַקומט זיך ביי אים אַפּט אַ פּאַראַדיע אויף אַזאַ מין צונויפּגיסונג. אַ שטייגער, דאָס פּרילינגס-ליד „תּחית המתים“. אַנהייבן הייבט זיך דאָס אָן ניט שלעכט:

ווילדע, גינע שמעקעדיקע יצירה־וועלדער שטייען
איינגעזונקען און פּאַרחלשט אין די שטילע שנייען,
און פּאַרהושכטע, אַ כת לצנים־פּאונען גייען,
מיט די קעפּ אַראַפּגעלאָזטע, אין דעם ווילדן וואַלד.
דרייען זיך אַרום, ווען שטילקייט בלאַסע פּאַלט.
איינגעשרומפן קאַלט אין קרומע וועגלעך גליטשיק,
יעדערער — אַ געבעכל, אַן עלנטע געשטאַלט.
אַ פּרילינגס־כליזמרל, נאָר אַן אַ סמיטשיק...

„אַ פּרילינגס־כליזמרל, נאָר אַן אַ סמיטשיק“ — דאָס איז אַ ריזיקאַ-לישע, אַבער דאָך נישט קיין שלעכטע פּאַריידישונג פון דעם גריכישן פּאַון אין דעם סוף ווינטערדיקן וואַלד. אַבער וואָס ווייטער ווערט די פּאַריידישונג אַליץ געוואַנטער און צום סוף ווייסט איר שוין אַליין ניט, צי איז דאָס אַ

סטילזירטער „פרימטיוו“ (מאָדערנע קינסטלער פילן אַזאָ געשמאַקן טעם אין דער סטילזירונג פון פרימטיוו!), אָדער דאָס איז פשוטע נעאַ-בדחניש-קייט. אַט ווי עס לייענט זיך דער לעצטער טייל פון דעם געדיכט:

אוי, וועט, אָבער, גאָר אין גיכן ווערן וואויל און גוט!
איבער באָרד וועט האַניק פליסן... זיין וועט זוד דאָס בלוט...
אין די יצרהרעזולדער וועלן
פאונען און איד און אַלע ביימער בליען, קוועלן —
אַלעמען אַ יצרהרע-פיסל אונטערשטעלן!
און עס וועט אונדז לערנען קומען,
מיט דעם פּרילינג, מיט די בלומען,
מיט די ערשטע ווינטער-וועלן,
קומען וועט ער קומען.
ער, מורטו, — מיט די ריידעלעך די זיסע, מלא חן,
אונדזער רבי פון דער יוגנט: יצרהרע ז"ל אַליין!

דאָס איז פּיין (און אויב איר ווילט, אַפילו פּאַעטיש געשפּילט זיך), אָבער איז דאָס סינטעז צווישן דעם אַלטן און דעם נייעם יידישן גחסת? ניין, דאָס איז „אַ לאַטע אויף אַ לאַטע“, ניט קיין סינטעז. און דאָס איז ניט דאָס איינציקע ליד, וואו עס פעלט ביי בראָדערזאָנען דאָס גלייכגעוויסט און די האַרמאָניע צווישן די „פּאַלקסטימלעכע“ און די „מאָדערניסטישע“ עלע-מענטן, וועלכע ער וויל צונויפגיטן אין איינעם. אין די יידישע צייטונגען אין פּוילן האָבן זיך פאַרן לעצטן יאָר געדרוקט אַ סך לידער זיינע, וואָס די עסענץ פון זייער סטיל איז עפעס אַ מיין... נעאַ-בדחנות.

אָבער דאָס אַלין באַווייזט נאָר, וואָס פאַר אַ געוואַנטע עקספּערימענטן בראָדערזאָן מאַכט. וואָס פאַר אַ נסיונות ער האָט אויסצושטיין און וואָס פאַר אַ גרויסע שטרױכלונגען און געפאַרן עס ליגן אויף זיין וועג. דאָס באַ-ווייזט, אָבער, ניט, אַז דער וועג איז אַ פּאַלשער.

ניין, דער וועג, וואָס בראָדערזאָן האָט זיך אויסגעקליבן, איז אַ ריכטיקער. דער יידישער מאָדערניזם טאָר נישט בלייבן הענגען אין דער לופטן. ער מוז זיך איינוואַרצלען אין דער ליבער היימישער ערד פון אונדזערע ירושות. ניט אַ שפּאַגל ניי געווער וועט אים פירן צו נצחונות. נאָר די פאַרשאַרפונג פון אונדזער אַלטן כלי-זין, וואָרעם ניט ניהיליזם איז דער וועג צו נייער קולטור, נאָר — קולטור, ד"ה טראַדיציע.

אַט די פאַראייניקונג פון טראַדיציע, ד"ה פון דער געירשנטער דער-פאַרונג, מיט דער נייער, מאָדערנער דערפאַרונג, איז דאָס, וואָס עס האָבן

געזוכט די טאטעס פון דער יידישער „מאָדערנער“ — פּרָץ און שפּעטער (אויף זיין שטייגער) נסתר, און דאָס זוכט אויך מיט זיינע מיטלען בראַך־דערזאָן. אַמאָל זוכט ער עס שפּילנדיק זיך (פון קרעפטן־איבערפלוס), אַמאָל, אָבער, זייער און זייער ערנסט.

איך האָב געבראַכט אַ ביישפּיל פון זיין שפּילן זיך. איצט וויל איך זיך אומקערן צוריק צו זיינע ערנסטע פּראָבעס.

איך וויל נאָך אַ מאל דערמאָנען די „טאַנקעס“. די גרעסטע מערהייט פון זיי איז געמאַטערט; עס זיינען, אָבער, דאָך פאַראַן ביי אים געלונגענע „טאַנקעס“, און פון זיי וויל איך דאָ ברענגען:

אַ סימן — כּהאַב ליב,

ווילל איך שפּיר זיך איצט צאַרטער

צו זיך... און איך גיב

ווי אַ פעלדז, ווי אַ האַרטער,

דיר אַ שוץ, — מיין געגאַרטער!

„אַ סימן — כּהאַב ליב, וווילל איך שפּיר זיך איצט צאַרטער צו זיך“ —

איז דען דאָס אַליין נישט קיין ליד? אָדער —

אַ בר־מנן־טאַנץ

פון גלייכגילטיקן שכל:

אַ שטומער, אָן גלאַנץ —

האַט איין בר־מנן — שכל —

שיר צעשמעטערט אַ היכל...

די דאָזיקע און ענלעכע פּיין־געשליפענע „טאַנקעס“ באַוווּיזן, אָז אין איינעם מיט דעם אימפעט הייבט שוין אָן אויפצואוואַכן אין בראַדערזאָנען אויך אַ קראַפט. אַ קראַפט, וואָס לערנט אים זיך ביסלכווייז קאַנצענטרירן און שמידן זיינע פּערזן, אַנשטאַט צו לאָזן זיי זיך גיסן, ווי אומגעצוימטע שטראַמען.

* * *

באַזונדערס שטאַרק איז דער דאָזיקער סימן פון קאַנצענטרירונג און קור־מענדיקער רייפּקייט און געלייטערטקייט אין די צוויי פּאַעמעס בראַדערזאָנס: — „תּחית המתים“, מיסטעריע, און „אַ חתונה־קע“, פאַרשטעלונג; ביידע פאַרלאַג „יידיש“, לאַדזש, 1920.

די דאָזיקע פּאַעמעס צייכענען זיך נאָך מער, ווי כמעט אַלע אַנדערע שאַפּונגען בראַדערזאָנס, אויס דערמיט, וואָס, זייענדיק טיף מאַדערן לויט זייער אינהאַלט, זיינען זיי דאָך פאַרבונדן מיט געוויסע טראַדיציאָנעלע פאַר־

מען און סימבאָלן. דאָ זעט מען באַשיינפערלעכער ווי אומעטום, אַז דער פאַרפאַסער זוכט איינצואוועבן אין דער סימבאָליק פון דער פאַרגאַנגענהייט די אידעען און זעאונגען, וואָס ער האָט וועגן דער קעגנזאָרט און דער צוקונפט.

אין דער מיסטעריע „תחית המתים“ טרעטן אַרויס: גאַט, משה רבנו, מאַהאָמעד, ישו הנוצרי, די אינדישע דריי־איניקייט טרימורטי, בודאָ, פראַנג־צייט פון אַסיזי, ל״ו צדיקים, דער בעל שם הקדוש, דער קאַצקער ז״ל, מיקעל אַנדזשעלאָ, קינס קול, אַשמדאי, מלאכים, כרובים און שרפים.

די צייט, ווען די מיסטעריע קומט פאַר, איז, ווי דער פאַרפאַסער שרייבט, „אונדזער צייט, דער בין־השמשות פון שאַפן און צעשטערן“. די אידעע פון ווערק איז אָנגעווייט פון די גרויסע געשעענישן אין דער צייט פון דעם שענדלעכן קריג. די אידעע איז אַזאַ:

די מענטשהייט, די גאַנצע איצטיקע וועלט, זינקט אין בלוט און שמוץ און די פראַגע איז: וואָס וועט פון איר ווערן? אויף דער פראַגע ווערן געגעבן פאַרשיידענע ענטפערס, און די פראַגע גופא ווערט פאַרשיידן אויס־געדריקט. די מלאכים, כרובים און שרפים זאָגן:

וואָס שווייגט עס גאַט אַזוי — פאַרשלאָסן אונטער זיבן זיגלען?
וואָס שווייגט עס גאַט אַזוי — פאַרטריבן פון זיין הויז?
עס פאַלן אָפּ שוין אונדז די קדושהדיקע, ריינע פליגלען,
און מיר — מיר גייען אויס! און מיר — מיר גייען אויס!

ענטפערט אויף דעם בודאָ:

דאָס איז אַ סימן בלוז — עס גענטערט זיך די צייט פון טהרה,
עס איז אַ סימן בלוז — עס עקט זיך שוין דער פיין.
מלאכים, גרייט זיך צו און מאַכט פאַר גליק, פאַר אמתן, אַ וואַרע:
אַ סימן, ס'קומט די שעה פון הייליקן ניט־זיין.

די מלאכים ווילן דאָס ניט לייזן: זיי ווילן זיין און זיי הערן ניט אויף צו קלאָגן אויפן חורבן. דאָן טרעטן אַרויס די דריי סימבאָלישע געשטאַלטן פון דער אינדישער טרימורטי: בראַהמאַ דער שעפערישער, ווישנו דער אָפ־היטערישער און שיוואַ דער צעשטערער, און יעדערער פון זיי באַלייכט די לאַגע אויף דער וועלט אויף זיין שטייגער. אין זייער געשפרעך מיטט זיך אַריין דעם מענטשנס באַגלייטער, דער אַשמדאי, „דער גיהנום פון אַלטאַג“, ווי דער פאַרפאַסער רופט אים אָן, און ער זאָגט, אַז דער מענטש האָט אים געמאַכט פאַר זיין גאַט:

און תמיד בין איך איצט אין זיינע גרענעצן צוזאמען
מיט אים — מיין פריינד ! איך היט, כ׳באָגלייט אים טריט ביי טריט,
כ׳פאַרבייט אַפילו אים זיין קינד, זיין טאַטן און זיין מאַמען,
זיין וויגליד זינג איך אים און זיין גסיסה-ליד.

דער אשמדאי איז דער איינציקער, וואָס קוועלט פון דער איצטיקער
לאַגע, וואָרעם איצט איז זיין צייט. און טאַמער, ווידער, וועט די וועלט
אונטערגיין, וועט ער זיך דאָך אויך גיט נעמען שטאַרק צום האַרצן. דערויף
איז ער דאָך אַשמדאי.

און גאָט ? גאָט איז „פאַרטריבן פון זיין הויז“, — און הגם ער ווייס.
אַז עפעס ווערט געבוירן איצט, ווייס ער, כביכול, אַליין גיט, וואָס —

וואָס ווערט געבוירן איצט אין שטרוימען פון די בלוטן-פלאַמען ?

דער אשמדאי זאָגט אים, אַז עס קאָן איצט גאַרנישט געבאָרן ווערן :

עס פרוכפערט זיך גיט — גאָט ! — אַ זונהס וויסטע טראַכט !

אַבער גאָט הערט גיט אויף צו פרעגן :

וואָס ווערט געבוירן איצט אין שטרוימען פון די פייער-מען ? (?)

גיט באַקומענדיק קיין ענטפער (ווער זאָל אים ענטפערן ?) הייבט גאָט,
כביכול, אַן אַליין צו צווייפלען :

מסתם באַשערט אַזוי אין יאוש אין דער ערד צו זינקען,
ווי מיר עס איז א׳ן אַלץ פון אַלץ צו זיין באַשערט,

אַט אפשר וועט די ערד אין אונטערגאַנג זיך איצט דערטרינקען !
עס ליידט און צווייפלט גאָט ! זייט אַלע וויסן — הערט !

מיר האָבן עס אין דער יודישער פאַעזיע געהערט פון ביאַליקן און מיר
הערן עס פון אַלע די, פאַר וועמען גאָט איז די נשמה פון דער וועלט און
ממילא אויך פון אירע זינד און ליידן —

אוי ווי ! די זינד איז מיין — די זינדער זיינען מיינע קינדער !

און זיינע ליידן און צווייפל הערן נישט אויף, נישט געקוקט אויף דעם
געוויין און די תפילות און בקשות פון די ל״ו צדיקים, פון דעם הייליקן
פראַנציש, דעם בעש״ט, דעם קאַצקער און נישט געקוקט אַפילו אויף די
הייליקע רייד פון משה רבינו, מאַהאַמעד און יהושע הנוצרי, וועלכע זוכן,
יעדערער אויף זיין אופן, אַ הילף צו די גרויסע זינד און דעם גרויסן פיין
פון דער ערד. און ערשט דאָן ווען „קינס קול“ — דאָס איז אונדזער קול —

דערגרייכט ביז צו דער העכסטער מדרגה פון יסורים, און עס שרייט אַרויס
פון דער טיפעניש, וואו מיר אַלע זינקען אין שאַנד —

ווי שווער עס איז דער צער! ווי שווער עס איז דער יאָך פון זינדער!
דער עול פון וואָגלעניש — דער צייכן פון מיין חטא...
אוי, מאַמע פון דער וועלט! עס רופן איצטער דייע קינדער
צו דיר, אַ מאַמע, קום און שענק אונדו נאָך אַ גלעט —
דעם לעצטן פאַר דעם טויט, דעם לעצטן שוין פון דיר מסתמא,
דעם צארטסטן, ווי אַ מאַמע, נאָר אַ מאַמע קען!
אַ, קום צו גיין צו דעם געלעגער אונדזערן, אַ מאַמע, —
חורך דייע אויגן וועלן מיר נאָך גאַט דערוען! —

נאָר דאָן, ווען „דעם זיסטן נאָמען מאַמע רופן אַפטרניקע קינדער“ —
ווערט די וועלט פול מיט רחמנות אויף זיך אַליין, און עס ווייזט זיך די מאַמע
פון דער וועלט, דער סימבאָל פון מוטערשאַפט, רחל — און אַ בת קול רופט
אויס:

עס זאל געשען אַ נס פון הייליקן אמת פון די מענטשן!
און עס געשעט דער נס פון תחית המתים!

איז די דאָזיקע גרויסע טעמע גרויס גענוג באַהאַנדלט? אויף דער
פראַגע מוז איך, לויט דעם איינדרוק, וואָס איך האָב, ענטפערן: גיין! אַנ-
דערע, גרעסערע, העכערע, און נאָך גרעסערע און נאָך העכערע, ווערטער
האָבן דאָ געדאַרפט געברויכט ווערן. און קאַרגערע: גאַט דאַרף גישט זיין
אַזא פורן אויף רייד. און די איבעריקע געשטאַלטן, אַ חוץ גאַט, זיינען דאָך
כמעט אַלע „געטלעכע“ געשטאַלטן. האָבן זיי אויך אַלע געדאַרפט זיין
קאַרגער אויף רייד און רייכער, וואָגיקער אין אינהאַלט. אַ חוץ דעם, האָבן
די אַלע געשטאַלטן באַדאַרפט זיין קלאַרער, שאַרפער געצייכנט און האָבן
אין זיך מער לעבן. ניט נאָר יעדערער זאל קומען און אַפּאָגן זיין פּסוק,
נאָר יעדערער זאל קומען און זיך שטעלן פאַר אונדו ווי אַ לעבעדיקער.
מיר זאלן זיי דערקענען גישט לויט דעם לאַגישן אינהאַלט, נאָר לויט דעם
אייגנאַרטיקן ריטם און דעם אינדיווידועלן גוסט פון זייערע רייד. ביי
בראַדערזאָנען ריידן זיי אַלע אין איין טאָן, מיט איין ניגון. און אַלע זיינען
זיי אַזוי אַנגעצויגן און אַזוי אייגנאַרטיק פייערלעך, אַזוי ווי זיי וואַלטן פון
העפלעכקייט וועגן געאַנגען אויף אַ געהויבענער לוויה און ניט געשטאַנען
אַליין אויפן ברעג פון אַפּגרונט.

און דאָס שטייגן פון דער יאוששטימונג און אין סוף דער פּלוצלינגדיקער
איבערזאָגן פון יאוש צו האַפּענונג, פון טויט צו לעבן, — האָט אויך גע-

דאַרפט זיין איבערצייגנדיקער און העלער. און דער שלוס־זאָץ („עס זאָל געשען אַ נס פון הייליקן אמת פון די מענטשן“) האָט געוויס באַדאַרפט זיין אויסדריקלעכער און מעכטיקער. הכלל, ווייניקער „קלאַסישקייט“ און מער עכטע, אינעווייניקסטע „דערהאבנקייט“. מער קראַפט און איבערהויפט מער אינעווייניקסטע צוגעגרייטקייט צו אַט דער הויכער און טראַגישער מאַטעריע איז נייטיק געווען, כדי אויסצופירן, ווי געהעריק איז, די אויפגאַבע, וואָס בראַדערזאָן האָט זיך געשטעלט אין זיין מיסטעריע „תחית המתים“.

אַבער אויב ער האָט נאָך נישט געהאַט קיין קראַפט אויסצופירן די גרויסע אויפגאַבע, האָט ער געהאַט מוט זי צו שטעלן, — און דאָס איז שוין אויך זייער פיל. דאָס ווייזט, אַז ער האָט עפעס געלערנט פון די גרויסע צייט־געשעענישן. ער האָט געלערנט, אַז די פּאָעזיע קאָן נישט בלייבן אין אירע פריערדיקע ענגע דלד אמות, ווען עס אַטעמט אויף איר דער כאַאָס פון אַ וועלט, וואָס וואַקלט זיך צווישן טויט און ווידערגעבורט. און ער באַנוגנט זיך שוין אויך ניט מער מיט די פריערדיקע טעמעס. און ער באַנוגנט זיך שוין אויך ניט מער מיט דעם פריערדיקן פרייען אימפעט, און ער זוכט אַ ציל פאַר זיין קראַפט און זיין ווילן, וואָס איז מענטשלעכער געוואָרן און רייפער.

* * *

אַבער נאָך אַ גרעסערער באַווייז פון אַנקומענדיקער רייפיקייט איז די דראַמאַטישע פּאָעמע, אָדער די „פאַרשטעלונג“, ווי דער מחבר רופט זי אָן, — „אַ חתונה־קע“.

אויך אין דער פאַרשטעלונג „אַ חתונה־קע“, אַזוי ווי אין „תחית המתים“, זיינען די אַנטיילנעמער ניט קיין געוויינטלעכע רעאַליסטישע פּערזאָנען, נאָר „פאַרקערפּערונגען פון גייסט“; אַבער דאָ זיינען זיי אמתע, לעבעדיקע פאַר־קערפּערונגען. דאָ לעבט יעדערער מיט זיין אייגענעם לעבן, נישט נאָר מיט דעם שם המפורש פון דעם מתברס רייד. דאָ לעבן אַפילו די מוזיקאַלישע כלים, וואָס נעמען אַנטייל אין דער פאַרשטעלונג. ס'קלאַרנעטל איז — „לבנה־דיק פאַרחלומט“. דאָס פידעלע — „האַרציק סענטימענטאַל“. דער טראַמפּייט — „גאוהדיק, עשירותדיק אַנגעבלאַזן“. דער קאַנטראַבאַס — „מיושב־דיק באַלעבאַטיש“, אַאָז״ו.

און דאָס איז ניט נאָר אין דעם פאַרפאַסערס אַבסטראַקטער כאַראַקטער־ריסטיק; דאָס פילט זיך אין זייער אויפפירונג און אין זייערע רייד; דאָס קלאַרנעטל געפינט זיין „לבנה־דיק פאַרחלומטן“ אויסדרוק אין די קלאַנגען פון די אותיות פ', ב' אָדער ל' :

פלי — פלי | ס'נעענטערט זיך אַ פלעמל בלויז...
בלוי, בלוי, ס'נעענטערט זיך אַ בלויע פרוי |
בלייך, בלייך, בלענדונג איז איר לייב

אַדער :

פלי — פלי — פליגלידיק פאַרליבט אין פיין —

אַדער :

כ'פיל איך וועל דערפילן דעם פאַרלאַפּט...

דאָס פידעלע גיסט אויס זיין ווייך זיס האַרץ דורך וואָוון און זייענס :

חיון, חיון ! וואָלחל דיין געוויין !

אַדער :

זיין געוויין, אוי, זיס איז זיין געוויין...
ווינטן וועלן זיין געוויין פאַרווייען.

דער טראַמפּייט באַנוצט אויך אין אָנהייב דעם וואָוו, דערנאָך, אָבער,
נעמט ער זיך פאַר דעם מער כאַראַקטעריסטישן פאַר אים ברוטאַלן ריש —

רומל-רייכקייט, אומררו —

און אַזוי כסדר.

אָבער דאָס איז ניט לויטער אַ שפּיל פון אַליטעראַציעס. די אַליטאַרע-
ציעס זיינען דאָ נאָר אַ מיטל, איינער פון די פילע פּאָעטישע מיטלען, וואָס
בראָדערזאָן באַנוצט צוליב זיין הויכן קינסטלערישן ציל.

וואָס איז דאָס פאַר אַ ציל ?

דאָס איז אַ ציל, וואָס די יידישע פּאָעזיע האָט שוין ניט איין מאָל זיך
געשטעלט — צו געפינען דעם זינען, דעם כישוף-זינען פון דעם, וואָס מיר
רופן אָן : כנסת ישראל און די וועלט — אהאספער.

ווער איז ער, אָט דער אייביקער וואַנדערער ? וואָס טוט ער אויף דער
וועלט ?

קיין נייעם ענטפער אויף דער פראַגע גיט נישט אונדזער יונגער דיכטער.
אָבער ער גיט דעם אַלטן ענטפער אַ נייעם אויסדרוק. אַ נייעם — און אַ
היינטיקן : איר אַטעמט מיט דעם אַטעם פון דער היינטיקער, פירכטער-
לעכער צייט, ווען איר לייענט די פּאָעמע.

אַהאַספּער איז אין בראָדערזאָנס „פאַרשטעלונג“ אַנגעטאָן ווי אַ פּורים-
שפּילער. ער איז דער בדחן אויף דער וועלטס חתונות און חתונהקעס. ער

איז, אָבער, אַ מרה־שחורהדיקער בדיחן :

אונטערן מאַסקע רינט אַראָפּ אַ טרער.

זאָגט דאָס פּידעלע :

וויין, וויין ! וואָלול דיין געוויין !

זאָגט דער שטילער פּורים־שפּילער :

און מיין טרער איז דאָך אַ קרבן ריין.

קלייבן זיך די טרערן מיינע אָן.
ווערט דער הימל אין די וואַלקנס אַנגעטאָן.
הענגען וואַלקנס שווערע מיר אַריבערן קאָפּ
און אין רעגן לאָזן זיי זיך צו דרערד אַראָפּ,
אין די שפּע־רעגנס צו דער פּרילינגס־ערד,
און די ערד אין פּרייד און לייד באַפּרוכפּערט ווערט.

און עס פּאַלן הענט און פּיס מיר אָפּ,
ווייל עס האַלט מיט חורבנות אויף מיין קאָפּ —
טראָפּ נאָך טראָפּ און פעלדזושטייניק שווער
און מיין האַרץ איז אויסגעהוילט און לער
און אַזוי פּאַרוואַלקנט, אַט אַזוי —
זיינען תמיד זיבן הימלען פאַר מיר גרוי —

איז עס דען ניט טרויעריק ? — זיינע טרערן באַפּרוכפּערן די ערד —
און אויף אים אַליין פּאַלן זיי „טראָפּ נאָך טראָפּ און פעלדזושטייניק שווער“,
אָבער דאָס איז ניט אַלץ. אויף אים וואַרפט אַן אויג קאַלאַמבינע — „אין אַ
שטערן־קלייד“, דער רייץ פונעם אַלטעגלעכן לעבן. זי איז זיין יצר־הרע, זיין
לילית. זי איז די קעניגין פון נאַכט און זי וויל אים אַריינכאַפּן אין איר
טונקעלער בעץ. מיט איר קאַקעטירט אַרלעקין, אַט דער פּאַרשיידנפּאַרביק
געקליידטער לץ, אַט דער אמתער, ניט פּאַרשטעלטער פּאַיאָץ, וועלכער באַ־
גלייט אַלע פּאַרגייענדיקע דורות און ראַסעס.

איז ער דער שותף אָדער דער שקלאָף פון איר נאַכטיקן כּישוף ? דאָס
איז שווער צו זאָגן. אָבער זי יעדנפּאַלס באַנוגנט זיך ניט מיט אים. זי וויל
אויסשפּרייטן איר ווירקונג אויך אויף דעם שטילן פּורים־שפּילער. און ווען
אַרלעקין זאָגט צו איר :

פרייגדין, ליבע פרייגדין, ער איז אַלט,
 ער איז דאָך דער גוף פון שטומען גוואַלד;
 ער איז די פאַרקערפערונג פון שרעק —
 ראיז די קללה פון די העלסטע טעג,
 אייביק וואַנדערט ער און האָט קיין וועג —

ווערט זי נייגעריק צו אים און זי זאָגט:

אַ, ווי הייס מוז זיין און זיס זיין בלוט!
 זיינע אויגן בלינצלען, פלעמלען שוואַרץ!
 און אין זיי אַ ריזן-פייער רוט!

עס העלפט ניט אַרלעקינס אַנריידן אויף אים, אַז „ער איז אַלט און זיין
 חכמה און זיין בליק איז קאַלט“, עס העלפט ניט אַפילו זיין אויסזאָגן דעם
 סוד, אַז ער איז אַ ייד און אַז „מה יפית איז זיין העלדנליד“: זי וויל אים
 דאָך האַבן —

פול באַוועמונג זיינען זיינע הענט!
 און אין אומן — סאַרץ פייער ברענט!

זי וויל פאַרטונקלען און אויסזויגן דעם שיינ פון זיינע אויגן, זי וויל,
 ער זאָל די נאַכט אויך אַזוי ליב קריגן ווי אַרלעקיין, און אַ רגע דוכט זיך,
 אַז זי פאַרפירט אים. אמת, ער פילט, אַז זי איז לילית, די קעניגין פון דער
 פינצטערניש, אָבער ער פילט אויך איר כישופדיקן רייץ:

שאַטנס פירן מיר אַרום אַ שלאַכט.
 די נסיונות גייען אין אַ שטרייט,
 אוז דערינערוגען זיינען ווייט — — —

די דערינערוגען, וואָס וואַלטן אים אַפגעהיט פון דער געפאַר, — די
 דערינערוגען פון ליכט און אייביקייט, די הייליקע משיח-טרוימען —

זאָל אַ שטרויכלונג אין דער נאַכט געשען?
 כ/האַב ושוין ניט מיין טרוים פון לאַנג געזען.
 און עס ציט זיך לילית שלאַנק צו מיר.
 ס'איז פאַרפירעריש איר נאַקעט ליב,
 און אין זילבער פון איר פראַכט איך פריי.
 זיין מיין שוועסטער וויל זי און מיין ווייב.
 ציט צו מיר די נאַקעט-שלאַנגען-הענט,
 שיט לבנה-שטויבן און — פאַרבלענדט,
 שיט לבנה-שטויבן, שיט און שיט.

קאלאָמבינע :

ס'איז מיין תאוה-פודער, ברודער, איך.
ס'ברייט גיט, אָסור, צאַרט איז עס און מילד.

ס'קלאָרנעטל :

בלוטן-בלוטן בלייבן אָפגעקילט...

טראַמפּייט :

ס'ווערט אַן אַנדערער נאָך מערער

קאָנטראַסט :

ווי—ל—ד !

דער שטילער פורים-שפילער :

ס'פירט דער שטן טיף אין מיר אַ שלאַכט,
רוט גיט, ס'אויפגעקנוילטע אינגעווייד,
די נשמה שטאַרבט מיט פלמלען אויסגעשפרייט — — —
וואָלט איך מיינע אויגן צוגעמאַכט,
וואָלטן די זכרונות מיר דערוואַכט...
שווער איז ער, מיין איצטערדיקער עול,
אַ, זכרונות מיינע פון אַמאָל !

און עס דוכט זיך, אַז ער וועט פאלן אונטער דעם עול, פאלן — צו די פיס פון לילית. אָבער עס וואַכן אויף אין אים די זכרונות פון אַמאָל, די משיח-זכרונות, די אייביקע טרוימען פון דעם אייביקן אַהאַספער. עס ווייזן זיך די שאַטנס פון מרים, זיין שוועסטער שולמית, זיין כלה און רות, זיין ווייב. מיט צאַרטע און הייסע לידער באַגעגנט ער מרימען און שולמיתן, מיט שטילע און הייליקע — רותן. נאָר ווען ער לאָזט אויס זיינע רייד צו רותן מיט די ווערטער : „אַ, מיין הייליקע, מיין שטילע טויב — דיינע אויגן זילבערנע דערהייב“ — מאַכט קאלאָמבינע אַ שדישן אַנשטעל און זאָגט :

מיינט ער מיך עס, צאַרטער אַרלעקין ?

און צווישן אַרלעקינען און איר הייבט זיך אָן אַ צינישער, לצנישער שמועס, וואָס זיין ציל איז : לעסטערן און פאַרשוועכן אַהאַספערס הייליקע טרוים-געשטאַלטן. אַרלעקין זאָגט צו קאלאָמבינען, אַז אויב זי וויל גוט פאַר-ברענגען די נאַכט, וועט ער אים, אַהאַספערן, דעם פורים-שפילער, הייסן „ניסים ווייזן זיך דורך דער שוואַרצער קויגן, מאַכן פון דער „נאַכט“ אַ מאַרגן-העל, מאַכן פון דער וועלט אַ וויסטן תל“ (מאַכן פון משיח-טרוים אַ ווירק-לעכקיט ?).

קאלאמבינע איז מסכים. די הייליקע לבנה-שאַטנס, די משיח-טרוים-שפינערינס; מרים, שולמית און רות, פארשווינדן און דער שטילער פורים-שפילער פארשטייט, אַז „דאָס לעבן אין די פויסטן לאַכט“.

דאָס לעבן איז ניט די שוועסטער מרים, ניט די כלה שולמית און ניט דאָס ווייב רות, נאָר די זונה קאלאמבינע.

און זי, לילית, וויל גאָר זיין לעבן, זי וויל אויך זיין טרוים פאַר זיך האָבן. ניט נאָר זיין קעגנוואָרט, אויך זיין צוקונפט, זיין אייביקייט וויל זי פאַרשאַפֿן —

כהאָב אַ חלום אין דער נאַכט געזען,
 כהאָב אין נאַכט מיין חלום אויסגעבענקט.
 האָט מען מיר מיין חלומען געלענקט...
 האָט מען אָפּגעלעסטערט מיין פאַרלאַנג —

אַפּגעלעסטערט? — יע, אָבער ניט געטויט: אין קאלאמבינעס זינדיקע, נאַכטיקע אַרעמעס ווערט דערשטיקט אויף טויט אַרלעקין, נישט דער פורים-שפילער. ער בלייבט שטיין אַ לעבעדיקער לעבן דעם טויטן אַרלעקין. „עס ברעכט אויס אַ שטורעם און אַ גוס רעגן. די פינצטערניש ווערט אַפט פאַר-גאַסן פון בלוט-בליצן“. ווי די פינצטערניש אין אונדזער צייט. קאלאמבינע גייט אַוועק און אין דונערן-געיעגעריי פאַלגט איר נאָך ישעיה הנביאס קול:

זונה גרויסע, וואָס דו אייביק ביסט...

און אַזוי ווייטער. דאָס לעצטע וואָרט האָט ישעיה הנביא.

אַהאַספּער וועט אים צעטראָגן איבער דער גאַנצער וועלט. און אפשר וועט ער זיך שוין מער ניט פאַרשטעלן פאַר קיין פורים-שפילער? ווער ווייס? — קאלאמבינע, לילית, די זונה לעבט — און אפשר וועלן זיך נאָך געפינען נייע אַרלעקינס און נייע פאַרפירערישע, שדישע „חתונהקעס“ וועלן זיך נאָך אַפּשפּילן, און אהאַספּער וועט ווידער זיין אויף זיי דער שטילער מרה שחורהדיקער בדתן? ווער ווייס?

כדי אויסצוטייטשן די אַלע מעגלעכקייטן און אַלע פרטים פון אַט דער פיינער און צאַרטער סימבאָליק, וואָלט מען געדאַרפט אַפּשטעלן זיך אויף זיי ברייטער. אָבער עס איז גענוג דערווייל, דוכט זיך מיר, אַט דער קליינער טייל פון פאַרהאַנג, וואָס איך האָב געפראוואוּט אויפהייבן, צו באַווייזן, ווי ברייט דער יונגער פּאָעט האָט זיך פאַרמאַסטן.

אַ ברייטן פּלאַן האָט ער געהאַט, ווי מיר האָבן געזען, אויך אין „תּחית

המתים", אָבער דאָרט איז עס געבליבן אַ פּלאַן, אַ סכעמע. בעת דאָ זיינען די געשטאַלטן אַלע לעבעדיקע, און לעבעדיק איז אויך זייער סימבאָליק — די סימבאָליק, וועלכע איז צו גלייך אי אמת-מאָדערן, אי טיף-נאַציאָנאַל (נישט געקוקט אויף דער ווירקונג פון דעם רוסישן אַלעקסאַנדער בלאַק), ווי אין אַלע בעסערע שאַפונגען בראַדערזאָנס.

(1924)

דוד בערגעלסאָן

אָ ביאָגראַפישער אַריינפיר

א.

בערגעלסאָן, דוד — דערציילער און

ראַמאַניסט. געבוירן דעם 12טן אויגוסט (*), 1884, אינעם שטעטל אַכ" רימאַווקע (רוסיש — סאַרנע), ניט ווייט פון אומאַן, געוועזענע קיעווער גובערניע, רוסלאַנד. ער איז געווען דאָס יינגסטע קינד אין דער פאַמיליע פון דעם רייכן וואַלד־ און תבואה־הענדלער רפאל און זיין פרוי דרייזע. דער פאָטער איז געווען אַ ייד אַ למדן, אַ טאַלנער חסיד, די מוטער — אַ גרויסע יחסנטע. זי האָט, אגב, ליב געהאַט צו ליינען מעשה־ביכלעך און איז אַליין געווען אַ פעאיקע דערציילערין פון מעשיות. זייער גביריש הויז איז געווען אַ זאַמלפונקט פון אַרומיקע פוילישע פריצים, יידישע פאַסעסאַרן, סוחרים, מעקלערס, קאַמיסיאָנערן און אַנדערע פאַר־ שוינען, וואָס שפּעטער זיינען זיי געוואָרן מאָדעלן פאַר די העלדן פון בער־ געלסאַנס ראַמאַנען און דערציילונגען. דער פאָטער איז געשטאַרבן, ווען בערגעלסאָן איז אַלט געווען 9 יאָר, און אַזוי ווי זיינע עלטערע ברידער און שוועסטער זיינען שוין אַלע כמעט געווען אויסגעגעבן אין האַבן געוואוינט אין אַנדערע שטעט, איז ער געבליבן אַליין מיט זיין קראַנקער און איידעלער מוטער אינעם ליידיק געוואָרענעם גרויסן הויז, וואָס נאָך דער פריערדיקער

(* דאָס איז די דאָטע, וואָס איז אָנגעגעבן אין „וויסנשאַפט און רעוואָלוציע“, קיעוו, 1934, נומ. 21, ז' 68. לויט דער „ענציקלאָפּעדיאַ יודאַיקאַ“ איז בערגעלסאָן געבוירן געוואָרן דעם 24טן יולי.

רוישיקייט און לעבעדיקייט איז עס אָנגעפילט געוואָרן מיט דער לופט פון אומעט, נאָגנדיקער שטילקייט, "יורדישקייט" — מיט דער לופט פון "נאָך אַלעמען", "אָפּגאַנג" און אַנדערע כאַראַקטעריסטישע ווערק פון דוד בערגעלסאָן.

זיין רעליגיעזע דערציאונג האָט ער באַקומען אין פאַרשיידענע חדרים, וואוהין ער איז געגאַנגען ביז אַ יאָר 15; עלעמענטאַרע וועלטלעכע לימודים האָט ער געלערנט ביי פריוואַטע לערער. שוין יינגלויז האָט ער אָנגעהויבן לייענען רוסישע און העברעאישע ביכער.

אַרום 1901 פאַרלאָזט ער זיין געבורט־שטעטל און באַזעצט זיך אין קיעוו. וואו עס האָט געוואוינט זיין עלטערער ברודער, יעקב, וואָס, אזוי ווי זייער פאַטער, איז ער געווען אַ וואַלד־סוחר.

אַ געוויסע צייט לעבט בערגעלסאָן אין אָדעס, אויך אין וואַרשע. אין די אַלע שטעט איז ער געווען אַן "עקסטערן" און זיך אָפּגעגעבן מיט זעלבסט־בילדונג. ער האָט געהאַט אָנגעהויבן גיין אין אַ שול פאַר צאָנדאָקטאָריי, ער האָט זי אין גיכן, אָבער, פאַרלאָזן. אין די זעלביקע יאָרן האָט ער זיך פאַרטיפט אין דער העברעאישער און רוסישער ליטעראַטור, אינטערעסירט זיך מיט מוזיק און זיך אויסגעלערנט שפּילן פּידל, באַקענט זיך מיט די יידיש־נאַציאָנאַלע און סאָציאַליסטישע פּרייהייטס־אידייען, וואָס האָבן דאָן זיך אָנגעהויבן צו פאַרשפּרייטן צווישן דער יידישער יוגנט, געקומען אין באַרי־רונג מיט פאַרשטייערס פון דער רוסיש־יידישער אינטעליגענץ.

שרייבן האָט ער אָנגעהויבן נאָך אינעם היימישן שטעטל, ווען ער איז געווען 13-14 יאָר אַלט. ער האָט געשריבן אין אָנהייב רוסיש און העברעאיש, דערנאָך איז ער איבערגעגאַנגען צו יידיש. זיינע ערשטע העברעאישע און יידישע דערציילונגען האָט ער געפרוּאווט שיקן אין די רעדאַקציעס פון פאַרשיידענע זשורנאַלן, אָבער די זאַכן זיינען נישט געדרוקט געוואָרן. דאָס האָט גורם געווען, אַז ער זאָל זיי עטלעכע מאָל נאָכאַנאַנד איבעראַרבעטן, און דערמיט אפשר דערקלערט זיך, וואָס שוין אין זיינע ערשטע פאַרעפנט־לעכטע דערציילונגען האָט זיך געפּילט אַ באַדייטנדיקע קינסטלערישע רייפּקייט.

די סאַמע ערשטע זאַך, וואָס ער האָט אָפּגעדרוקט און וואָס איז אַרויס־געוואַקסן פון זיינער אַ פּריערדיקער, ניט געדרוקטער, העברעאישער דער־ציילונג, "ריקות" (געשריבן אין 1906), איז אַרום וואַקזאַל. דאָס איז אַ לענגערע דערציילונג, וואָס ער האָט געשריבן אין די יאָרן 1907-1908. ער האָט זי האַלב אויף זיינע אייגענע הוצאות אַרויסגעגעבן דורך דעם פאַרלאַג "פּראַגרעס", וואַרשע, 1909, און ביז איצט איז זי זיבן אָדער אַכט

מאָל איבערגעדרוקט געוואָרן. „אַרום וואַקזאַל“ איז אַ דערציילונג אויף דער אַלטער טעמע „שטעטל“, געשריבן אויף אַ נייעם, דאָס רוב אימפרעסיאָניסטישן, אופן, אַ דערציילונג, וואָס „שאַפט ביי אונדז“, ווי עס איז געשטאַנען אין איינער פון די סאַמע ערשטע רעצענזיעס, „עפעס אַ שטימונג, אַ געפיל — און ס'איז שווער זיך צו כאַפן, פון וואָנען ס'נעמט זיך, וואו ס'ליגט דער כישוף“. אַט די אומבאַשטימטע נייקייט האָט געמאַכט אַ רושם, און בער-געלסאַן איז גלייך אויפגענומען געוואָרן פון דער קריטיק, ווי „אַ קינסטלער, וואָס האָט אי שכל, אי טאַלאַנט, מיט אַן אייגענעם סטיל, מיט אַן אייגענעם קוק אויף דער וועלט“. נישט נאָר די אַלגעמיינע אייגנאַרטיקייט פון בערגעל-סאַנס אופן שרייבן, אויך היפשע עטלעכע באַזונדערע שטריכן פון זיין קינסטלערישן געזיכט זיינען געווען שוין קענטיק אין „אַרום וואַקזאַל“, ווי אויך אין זיין צווייטער גרעסערער דערציילונג — דער טויבער, וואָס ער האָט אָנגעהויבן שרייבן אין 1906 און פאַרעפנטלעכט אין „יידישן אַלמאַנאַך“, קיעוו, 1910. — אַן אַלמאַנאַך, וואָס ער אַליין האָט געהאַלפן אַרויסגעבן („דער טויבער“ איז אין 1929 פון בערגעלסאַנען אַליין איבערגעאַרבעט געוואָרן אין אַ דראַמע, אונטערן נאָמען די ברויט־מיל). זיין פאַרבינדן די פיינע פסיכאָ-לאַגישע אַנאַליזירונג פון אייגנאַרטיקע יחידים מיט דער שילדערונג פון זייער סאַציאַלער סביבה; זיין אַקצענטירן די איינטיילונג פון מענטשן אין גוטע און שלעכטע, שיינע און מיאוסע; זיין געבן אונדז צו פילן, אַז די לעצטע, ניט די ערשטע, זיינען די באַלעבאַטים פון לעבן; זיין שרייבן וועגן די איידעלע פאַרבענקטע נשמות אין האַלבע טענער און זיין מאַלן קלאַר און שאַרף פאַר-גרעכטע מענטשן און דערהויפט פאַרשויןען, וואָס ער אַליין האָסט; זיין אַל-געמיינער סאַציאַל־עטישער איינשטעל, וואָס שטערט אים ניט צו שילדערן מיסטערהאַפט דעם עקסטרעמען אינדיווידוואַליזם פון איינציקע העלדן, זיין שטאַרקע נייגונג צו סאַציאַלער סאַטירע — די אַלע און אַנדערע כאַראַקטער-שטריכן פון דוד בערגעלסאַן האָבן, אין איינעם מיט אַ געוויסער השפעה פון קנט האַמסונען, זיך געלאָזט שטאַרק פילן שוין אין די דערמאָנטע צוויי זאַכן.

אין די יאָרן 1908-1910 האָט בערגעלסאַן אָנגעהויבן שרייבן אַ ראַמאַן און אייניקע דערציילונגען, וואָס ער האָט קיין מאַל ניט פאַרעפנטלעכט, ווי אויך אַ סעריע בילדלעך און סקיצן, וואָס ער האָט שפעטער ערשט פאַר-ענדיקט אָדער איבערגעאַרבעט און וואָס זיינען אַריין אין דער קליינער זאַמלונג דרויב („יידישער פאַלקספאַרלאַג“, קיעוו, 1919) אָדער אינעם בוך וועלט איין, וועלט אויס (ווילנער פאַרלאַג פון ב. קלעצקי, 1929). צווישן די דאָזיקע בילדלעך און סקיצן זיינען דאָ אַזוינע, אין וועלכע עס פילט זיך דער

שאַפּער פון „אַרום וואַקזאַל“ אָדער „דער טויבער“, אַזוינע זאַכן, ווי „יורדים“ און „אַן אַ נאַמען“, ווי אויך אַזעלכע, ווי „שבת גדליה“ אָדער „דער קרבן“, פּראַגמענטאַרישע ווערק, וואָס זייענדיק פּול מיט פּאַסירונגען און פּאַרשוינען, וועלכע זיינען שוואַך פּאַרבונדן צווישן זיך, האָבן זיי מער שייכות צו בערגעל-סאַנס חסרונות, ווי צו זיינע מעלות.

פאַר זיינע מעלות איז גאָר באַזונדערס כאַראַקטעריסטיש זיין ערשטער פאַרענדיקטער און פאַרעפנטלעכטער ראַמאַן נאָך אַלעמען, געשריבן אין די יאָרן 1911-1912, געשריבן אין דריי פאַרשיידענע שטעט: קיעוו, אָדעס, ווילנע און אָפּגעדרוקט אין ווילנער פאַרלאַג פון ב. קלעצקי, 1913. זיינע פּריער דערמאָנטע קינסטלערישע אייגנשאַפטן זיינען אין דעם ראַמאַן נאָך מער אַנטוויקלט, ווי אין די דערציילונגען „אַרום וואַקזאַל“ און „דער טויבער“. דער אימפּרעסיעאַניסטישער פּסיכאָלאָגיאָם איז דאָ נאָך ענגער פאַרבונדן גע-וואָרן מיט סאַציאַלער סביבה-שילדערונג, ווי אין די דערציילונגען. נאָך שאַרפּער איז געוואָרן די איינטיילונג פון די פאַרשוינען אין אַזוינע, וואָס געפעלן דעם פאַרפּאַסער און וואָס ווערן געמאַלן אַזוי ווי מיט וואַסערפּאַרבו, בלאַס און איידל (מירל) די צענטראַלע פיגור פּונעם ראַמאַן; איר פּאַטער ר' גדליה-הערץ, דער העברעאישער דיכטער), און אַזוינע, וואָס געפעלן אים ניט און וואָס פון זיי גיט ער אונדז דווקא שאַרפע צייכענונגען (די טאַראַביאַס א"אנד). אַ היפּשן אַרט פאַרנעמט דאָ אויך די ראַפּינירטע סאַציאַלע סאַטי-רע — דאָס שטילע חזק מאַכן פון די אויפגעקומענע און פאַרגרעכטע נגידים און פון די שוין כלומרשט אויסגעאידלטע פאַרוועניוס. דער עיקר אין „נאָך אַלעמען“ איז, אָבער, די אומעטיק-פאַרבענקטע האַלב-ראַמאַנטישע מירל-גע-שטאַלט, די אַטמאָספּערע פון האַרבסט-טרויער, יחוס און יורדישקייט, וואָס רינגלט זי אַרום און וואָס באַשטימט דעם טאָן פּונעם גאַנצן ווערק.

אין אַט דעם ערשטן ראַמאַן בערגעלסאָנס האָט זיך אומדירעקט אָפּגע-שפּיגלט די איבערגאַנגס-צייט, וואָס די יידישע יוגנט האָט איבערגעלעבט נאָך דעם דורכפאַל פון דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע און ערב דעם ערשטן וועלט-קריג, די צייט פון אומבאַשטימטע בענקענישן און אומקלאַרע זוכענישן. אַזוי ווי די יידישע יוגנט פון יענע יאָרן, האָט די אומרויאַקע און באַחנט-קאַפּריזונע מירל געפּילט, אַז אין איר לעבט עפּעס אַ געירשנטער כוח, נאָר זי ווייס ניט וואָס צו טאָן מיט אים; אַז אין איר איז דאָ עפּעס אַ ווילן, נאָר זי קאַן אים ניט אויסדריקן אָדער פאַרקערפּערן. — און דאָס איז געווען איינע פון די אורזאַכן, פאַר וואָס „נאָך אַלעמען“ האָט אַזוי אויסגענומען ביים יונגן עולם און ביי דער קריטיק. אַ צווייטע אורזאַך, פאַר וואָס דער ראַמאַן איז געפעלן געוואָרן, איז געווען זיין שאַרף אַריגינעלער שטייגער

שרייבן. אין איינעם מיט די שטילע ראפינירטקייטן פונעם אימפרעסיאניזם האָט ער מיט זיך געבראַכט אַ נייע שטרענגקייט, געלייטערטקייט און קולטיר-ווירטקייט פונעם סטיל. מען האָט דערפילט, אַז וואָס די פריערדיקע שרייבער האָבן געטאָן פאַרן פּאָלקס־נוסח פון יידיש, האָט בערגעלסאָן אָנגעהויבן צו צו טאָן פאַרן אויפקומענדיקן יידיש־נוסח פון דער יידיש־נאַציאָנאַלער אינ־טעליגענציע. ער האָט אָנגעהויבן אַריינצוברענגען אין אים אינעווייניקסטע אַרדענונג און ריטם. ער האָט געהאַט די אַמביציע צו דערהערן די שטילע און נאָך ניט אין גאַנצן איינגעשטעלטע מוזיק פונעם מאָדערנעם יידיש, אַזוי ווי די קלאַסיקער האָבן פאַרנומען דעם ניגון פונעם אַמאַליקן מאַמעל־שון. מיט „נאָך אַלעמען“ איז געבוירן געוואָרן דער מאָדערנער יידישער ראָמאַן — און עס האָט זיך אָנגעהויבן צו פאַרמירן דער מאָדערנער יידיש־סטיל.

כמעט גלייכצייטיק מיט אַט דעם ערשטן ראָמאַן אָדער שפּעטער אַ ביסל האָט בערגעלסאָן אָנגעהויבן שרייבן, פון איין זייט, אַזעלכע דערציילונגען, ווי אין אַ פאַרגרעבטער שטאַט, וואָס ער האָט פאַרעפנטלעכט אינעם זשורנאַל „די יידישע וועלט“, 1914, — אינעם זשורנאַל, וואָס זיינע ערשטע דריי נומערן האָט ער אַליין געהאַלפן רעדאַקטירן, און פון דער אַנדערער זייט — דעם ראָמאַן אָפּגאַנג, וואָס איז פאַרענדיקט און געדרוקט געוואָרן ערשט שפּעטער (אין זאַמלבוך „אייגנס“, 2, פאַרלאַג „קולטורליגע“, קיעז 1920). „אין אַ פאַרגרעבטער שטאַט“ און „אָפּגאַנג“ — אַט די צוויי פאַרשייד־דענע ווערק — זיינען געווען אַ המשך און אַ ווייטערדיקע אַנטוויקלונג פון די צוויי באַזונדערע סטיל־טענדענצן, וואָס האָבן זיך געלאָזט מערקן אין בערגעלסאָנס יוגנט־דערציילונגען: „אַרום וואַקזאַל“ און „דער טויבער“. אין אַ פאַרגרעבטער שטאַט“ האָט געצויגן ווייטער די שטייפלעכע, עפיש־רעאַ־ליסטישע און לעבנסשטייגערישע ליניע פון „דער טויבער“. „אָפּגאַנג“ — די ווייכערע האַלב־ראַמאַנטישע און שטעלנווייז שיר ניט פּאַעטישע ליניע פון „אַרום וואַקזאַל“ און „נאָך אַלעמען“. אין אַ פאַרגרעבטער שטאַט“ איז, אַזוי ווי „דער טויבער“, געווען דער אָנהייב און די פּאַטענץ פונעם שפּע־טערדיקן, „סאָוועטיזירטן“, בערגעלסאָנען, פון דעם בערגעלסאָנען, וואָס וועט זיך שפּעטער לאָזן גיין „אין שפּאַן“ פונעם אַזוי גערופענעם „סאַציאַליסטישן רעאַליזם“; „אָפּגאַנג“ איז, פאַרקערט, געווען עפּעס אַזוי ווי אַ מין סך־הכל פונעם סוביעקטיוו־לירישן און האַלב־ראַמאַנטישן פּסיכאָלאָגיום, וואָס איז אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַרן ערשטן אַנטוויקלונגס־פּעריאָד אין דער געשיכטע פון בערגעלסאָנס שאַפן. אין „אָפּגאַנג“ פילט זיך די זעלביקע, שווערע און טונקעלע, לופט, וואָס אין „נאָך אַלעמען“. דער גאַנצער אינעווייניקסטער פּלאַן פון בערגעלסאָנס צווייטן ראָמאַן איז כמעט דער זעלביקער, וואָס אינעם

ערשטן : פון איין זייט, אַ פּוּסט און נודנע לעבן, זאַטע, טעמפע, זעלבסט-צופרידענע פּיליסטערס אָדער עלנטע, פּאַרבענקטע, אומגליקלעכע בחורים און מיידלעך פון דער ליבער פּראָווינץ, און פון דער אַנדערער זייט — אַ טיפע אומצופרידנקייט מיט דער וועלט און אַ דאַרשט נאָך עפעס אַן אַנדער לעבן, אַן אומבאַקאַנטן און אפשר גאַר אַן אוממעגלעכן. צווישן די עצם פּאַרשויענע פונעם ראַמאַן זיינען דאָ אַזוינע, וואָס זיינען אונדז באַקאַנט פון „נאָך אַלעמען“. אויך דער אופן דערציילן און שילדערן זאַכן איז אַזוי ווי דאָרט. די געשעענישן ווערן ניט איבערגעגעבן אַזוי, ווי זיי פּאַרלויפן זיך, איינע נאָך דער אַנדערער, דער גאַנצער גאַנג פון דער געשיכטע ווערט ניט באַשריבן אין דער געוויינטלעכער אַרדענונג, נאָר עס ווערן אַנגעוואָרפן און עס זאַמלען זיך אויף ביסלעכווייז איינצלנע, אַזוי ווי צופּעליקע, פּאַקטן, עפיזאָדן, שטריכן, עס שווימען פון ערגעץ אַרויס שאַטנס, עס ווייזן זיך ליכטפלעקן, קאָלירן שרייען אויף און פּאַרשטומען, ליפן שעפטשען, ווען-ווען לייכט אויף און פּאַרגייט אַ שמייכל, וואו ניט וואו זעט מען אַ גרימאַסע, אַ געזיכט, עס הערן זיך קרעכצן, עס ווייען זיינטעלעך פון טרויער, וואַלקנס לאָזן זיך אַראָפּ נידעריק, די לופט ווערט שטיקנדיק — און פון די אַלע זאַכן שאַפט זיך ביים לעזער אַ בילד, אַ געמיט-צושטאַנד, אַ שטימונג. עס איז ניטאָ קיין איין גאַנצע ליניע אין דער צייכענונג פונעם בילד, נאָר איינצלנע פינטעלעך, פּאַסיקלעך, אַנצוהערענישן, וואונקען, און דער לעזער אַליין מוז ציען אין זיין פּאַנטאַזיע ליניעס פון איין פינטל צום אַנדערן, דער לעזער אַליין דאַרף פון איינצלנע, צעוואָרפענע כאַראַקטער-שטריכן פּאַרשטעלן זיך דעם כאַראַקטער פון דעם אָדער יענעם פּאַרשוין. „אַפּגאַנג“ איז געווען נאָך מער ליריש און נאָך מער טרויעריק ווי „נאָך אַלעמען“. „מיר האָט זיך אויסגעדוכט“, האָט ער שפּעטער דערציילט, „אַז מיט „אַפּגאַנג“ שרייב איך דאָס לעצטע ווערק“ (װיסנשאַפט און רעוואָלוציע״, קיעוו, 1934). דאָס האָט זיך אים נאָר אויסגעדוכט. דאָס איז ניט געווען זיין „לעצט ווערק“, ס׳איז געווען, אַבער, דער אַפּשלוס און דער העכסטער פונקט פון דעם ערשטן פּעריאָד אין זיין שאַפן, פון דעם פּעריאָד, ווען זיין דאַמינירנדיקע שטימונג און זיין אייגנאַרטיקער סטיל איז געווען די פּריער כאַראַקטעריזירטע שטי-מונג און סטיל פון „אַרום וואַקזאַל“ און „נאָך אַלעמען“.

אין די יאָרן פונעם ערשטן וועלט-קריג האָט בערגעלסאָן כמעט גאַרנישט ניט געשריבן. באַלד נאָך דער מלחמה און אין די ערשטע יאָרן פון דער רעוואָלוציע אין רוסלאַנד איז ער געוואָרן אַקטיוו אין דער „קולטור-ליגע“ און אין דעם פּאַרלאַג, וואָס זי האָט געגרינדעט, ווי אויך אינעם „ידישקן פּאַלקס-פּאַרלאַג“, וואָס האָט אַרויסגעגעבן זיינע ווערק, און אין דער רעדאַקציע

פון די קיעווער זאמליכער „אייגנס“ און „אויפגאנג“. סוף 1919 און אנהייב 1920 האָט ער געוואוינט אין מאַסקווע. אין 1920 האָט ער פאַרלאָזן סאַוועט־רוסלאַנד און זיך באַזעצט אין דייטשלאַנד. זיין שטענדיקער וואוינאָרט איז געווען בערלין. פון צייט צו צייט פלעגט ער אַרויספאַרן ליענען רעפעראַטן און פירלייענען פון זיינע ווערק אין פאַרשיידענע אייראָפּעאישע שטעט. אין דעם זעלביקן יאָר, 1921, האָט ער אָנגעהויבן מיטצואַרבעטן אין ניו־יאָרקער „פאַרווערטס“, ווי אויך אין וואַרשעווער „פּאָלקסצייטונג“. אין 1922 האָט ער אין בערלין, דורכן פאַרלאַג „וואַסטאַק“, אַרויסגעגעבן אַ נייע, פאַרבע־סערטע, אויסגאַבע פון זיינע ווערק אין זעקס קליינע בענד. אין 1926 האָט ער רעדאַקטירט דעם מאַנאַטלעכן זשורנאַל אין פּאָלאַן, וואָס דער פאַרלאַג פון ב. קלעצקין האָט אַרויסגעגעבן און וואָס עס זיינען אַרויס פון אים צוויי נומערן (אַפּריל, מאַי). אין דעם זעלביקן יאָר, 1926, האָט ער אויפּגעהערט שרייבן אין „פאַרווערטס“, אונטערגענומען אַ ריזע קיין סאַוועט־רוסלאַנד און איז געוואָרן אַ מיטאַרבעטער פון דער ניו־יאָרקער קאָמוניסטישער צייטונג „די מאַרגן־פרייהייט“, פון דעם מאַסקווער „עמעס“ און פון אַנדערע ייִדיש־סאַַוועטישע פּעריאָדישע אויסגאַבעס.

מיט דעם זשורנאַל „אין שפּאַן“ האָט זיך אָנגעהויבן, קען מען זאָגן, אַ דריטער פּעריאָד אין בערגעלסאַנס שאַפּן, — דער פּעריאָד, וואָס האָט זיך געצויגן פון 1926 ביזן צווייטן וועלט־קריג, ווען אין אים איז אַריינגעצויגן געוואָרן אויך דער ראַטן־פאַרבאַנד. די פּריערדיקע צוויי פּעריאָדן זיינען: (א) פון 1909, ווען עס איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן „אַרום וואַקואַל“, ביז אָן ערך 1919, ווען ער האָט פאַרענדיקט „אַפּגאַנג“, און (ב) פון 1919 ביז אָן ערך 1927. דער ערשטער פּעריאָד איז שוין פּריער כאַראַקטעריזירט גע־וואָרן, וואָס איז שייך צום צווייטן — איז עס געווען אַן איבערגאַנגס־צייט. דאָס איז געווען די צייט, ווען בערגעלסאַן האָט זיך אָנגעהויבן וואַקלען צווישן זיין פּריערדיקן שטייגער שרייבן און הענקען, פון איין זייט, און דעם שטרעבן צו אַריענטירן זיך אויף דער ליטעראַטור און דער ליטעראַרישער פּאָליטיק, וואָס האָט געהערשט אין ראַטן־פאַרבאַנד, פון דער אַנדערער זייט. אין משך פון די דאָזיקע יאָרן האָט ער געשריבן אַ גרויסן טייל פון יענע דערציילונגען, וואָס זיינען אַריין אין די זאַמלונגען שטורעמטעג (קאָאָפּ. פאַר־לאַג „קולטור־ליגע“, קיעווע, 1927), וועלט איין, וועלט אויס (ווילנע, 1929) און צוגווינטן (ווילנע, 1930). פון די דאָזיקע דערציילונגען איז דער רוב גענומען פונעם לעבן אין די יאָרן פון בירגער־קריג און פונעם בירגער־קריג גופא. די פאַרשויבען זיינען, פון איין זייט, מענטשן פון דער ווייטער פאַררעוואַך־לוציאַנערער צייט, מענטשן, וואָס קאַנען זיך ניט צופאַסן צו דער רעוואַלוציע.

און פון דער אַנדערער זייט — נייע מענטשן, רעוואָלוציאָנערן, באַלשעוויקעס. בערגעלסאָן איז ניט קעגן די לעצטע, גיכער סימפּאַטיזירט ער מיט זיי, אָבער קינסטלעריש זיינען מער איבערצייגנדיק און מער לעבנספּול די פּאַרשויען, וואָס געהערן צו דער „אַפּגעגאַנגענער עפּאָכע“. נישט נאָר שילדערט ער זיי מער אויספירלעך, — זיי געלינגען אים אויך מער, ווי די נייע „סאָוועטישע“ מענטשן. ער אַריענטירט זיך שוין, מער אַדער ווייניקער, אויף דער אַקטאַ-בער-רעוואָלוציע, אָבער נאָר געזעלשאַפטלעך, פּאָליטיש. ניט קינסטלעריש. זיינע קינסטלערישע מעטאָדן, אויב ניט זיינע קינסט-טעאָריעס, בלייבן כמעט די זעלביקע, וואָס פריער, און דער רעזולטאַט דערפון איז, אַז וואָס טיפּערע וואַרצלען אַ זאך אַדער אַ פּערזאָן האָט אין דער נאָענטער פּאַרגאַנגענהייט, אַלץ מער פּאַרבן האָט פּאַר איר בערגעלסאָן, — און אַלץ לעבעדיקערע פּאַרבן. ער שטייט אין יענע יאָרן אין מיטן צווישן זיין אייגענער וואַרט-קונסט און דער קונסט פון רעוואָלוציאָנער-פּאָליטישער טאַט, אָבער מען פילט, אַז דאָס וואַרט איז אים נאָך אַלץ נעענטער, ווי די טאַט. קונסט איז פּאַר אים אַלץ אַ טיפּערער קוואַל פון אינספּיראַציע, ווי רעוואָלוציאָנערער קאַמף. מען פילט, אַז כאַטש ער מאַטערט זיך שוין צו זיין אַ רעוואָלוציאָנערער קינסטלער, איז ער נאָך אַלץ מער קינסטלער, ווי רעוואָלוציאָנער.

דער זשורנאַל „אין שפּאַן“, דער אָנהייב פונעם דריטן פּעריאָד אין בערגעלסאָנס ליטעראַרישן לעבן, איז געווען דער אויסדרוק פון זיין פּאַר-שטאַרקטן שטרעבן צו דערנענטערן זיך אַלץ מער און מער צו דעם גייסט פון דער („אַקטאַבער“) רעוואָלוציע. אין דער דעקלאַראַציע, וואָס ער האָט פּאַרעפּנטלעכט אינעם ערשטן נומער „אין שפּאַן“, האָט ער גערופן די יידישע שרייבער פון דער גאַנצער וועלט צו „אַריענטירן זיך אויף מאַסקווע“. ער האָט דערקלערט, אַז די אַפּגעגאַנגענע תקופּה קאָן (איצט) נאָר אין דער פּאַרם פון מעמאָרן קומען צום וואַרט“ און בעת אין 1919 האָט ער אין אַן אַרטיקל „דיכטונג און געזעלשאַפטלעכקייט“ געשריבן, „אַז די געזעלשאַפט-לעכקייט און די דיכטונג מוזן זיך... פּונאַנדערגיין אין אַט דער צייט פון שטורעם און דראַנג“, פּאָדערט ער איצט, אַז די יידישע ליטעראַטור זאָל זיך שטיצן נאָר אויף די רעוואָלוציאָנערע יידישע אַרבעטער, גלייבנדיק, אַז איר גרעסטע, אויב ניט איר איינציקע, האַפּענונג איז „דער אויפּלעבנדיקער יידישער צענטער אין סאָוועט-רוסלאַנד“. ער קומט אַלץ נעענטער און נעענטער צו דער יידיש-סאָוועטישער ליטעראַטור, אָבער אַלץ נאָך מער אין דער טעאָריע, ווי אין זיין אייגענעם קינסטלערישן שאַפּן. מען האָט דעם איינדרוק, אַז ער צאָלט ציבון דער רעוואָלוציע מיט אַרטיקלען און מיט רייך-שטאַפּלעכע מאַמענטן אין זיינע קינסטלערישע ווערק, כדי צו קאַנען אויפהיטן וואָס מער

פון דעם אינעווייניקסטן ריטם און מעטאָד פון זיין שאַפן. ער שרייבט אין יענע יאָרן דעם ראַמאַן מידת הדין (ער האָט אים אָנגעהויבן שרייבן אין 1925 און פאַרעפנטלעכט אין קאָאָפּעראַטיוון פאַרלאַג „קולטור-ליגע“, קיעוו, 1929) און אַ טייל פון די דערציילונגען, וואָס זיינען אַריין אין די ביכער „וועלט אויס, וועלט איין“ (באַנד 6 פון „געקליבענע ווערק“, פאַרלאַג פון ב. קלעצקי, ווילנע, 1929), און „צוגווינטן“ (באַנד 8, ווילנע, 1930). אין אַ פאַר פון די דאָזיקע דערציילונגען איז שוין דאָ אַן אָפּן-באַלשעוויסטישע טענדענץ, אָבער אַנדערע זיינען ניט טענדענציעז, כּטש אויך זייערע טעמעס זיינען ס'רוב שוין גענומען פונעם סאָוועטישן לעבן. דער קינסטלער בערגעלסאָן האָט אַלץ זיך נאָך נישט אונטערגעגעבן דעם פּאָליטיקער בערגעלסאָנען. עס ווערט דאָך בולטער און בולטער זיין אַריענטירן זיך אויף דער סאָוועטישער ליטע-ראַטור. עס קומט אַלץ אָפטער און אָפטער צום אויסדרוק דער סאַטיריקער אין אים; די סביבה-שילדערונג הייבט אָן אַלץ מער און מער צו קאָנקורירן מיט דעם אינדיווידועל־פּסיכאָלאָגישן אַנאַליז און אַלץ קענטיקער ווערט דאָס איבערגיין פונעם האַלב לירישן אימפרעסיאָניזם צום אַזוי אָנגערופענעם „סאַציאַליסטישן רעאַליזם פון דער פּראַלעטאַרישער ליטעראַטור“. דאָס פילט זיך אין אַ סך פון די נייע דערציילונגען און דערהויפּט אין דעם דערמאָנטן ראַמאַן „מידת הדין“. דאָס איז אַ ראַמאַן, וואָס זיין עצם טעמע איז: די רע-וואָלוציע — און די באַרעכטיקונג פון איר ברוטאַליטעט אַדער, ווי בערגעל-סאָן רופט עס אָן, מידת הדין. די גרויסע רוסישע איבערקערעניש ווערט דאָ געמאַלן אַזוי, ווי זי האָט זיך אָפּגעשפּיגלט אין אַ גרענעץ-שטעטל אין דרום-רוסלאַנד. דאָס איז אַ פּראַוואו צו געבן אונדז די רעוואָלוציע אין מיניאַטור. עס ווערן געשילדערט ניט די מאַסן, נאָר זייערע פירער. צווישן זיי, אַזוי ווי, אגב, צווישן אַ סך אַנדערע יידיש-סאָוועטישע ראַמאַנען און דערציילונגען, זיינען דאָ יידן און ניט-יידן. זיי רעפּרעזענטירן מיט זיך פאַרשיידענע גע-זעלשאַפטלעכע שייכטן און די וויכטיקסטע פּאָליטישע ריכטונגען. דער קינסט-לערישער עיקר איז דאָך ניט די פּאָליטיק, נאָר די פּסיכאָלאָגיע פון די העלדן, און דער אַנאַליז איז קלאַר און בערגעלסאָניש-שאַרף. דערהויפּט ווען עס רעדט זיך וועגן „לעבנס, וואָס זיינען שוין פאַרקילט“, נוצנדיק בערגעל-סאָנס אייגענעם אויסדרוק. זיי געלינגען אים נאָך אַלץ מער, און קינסטלעריש איז ער נאָך אַלץ מער אין זיי אַריינגעטאָן, ווי אין „דעם גאַנג, דעם ריטם פון דער צייט“, אָבער עס איז קלאַר, אַז געזעלשאַפטלעך-מאַראַליש סימפּאַ-טיזירט ער שוין אין גאַנצן מיט אַט דער נייער צייט — און איר מידת הדין. ער באַזוכט אַמעריקע אין 1929, מאַכט אַ טור איבערן לאַנד און קערט זיך אום צוריק קיין דייטשלאַנד, אָבער ער בלייבט דאָרטן נישט לאַנג. נאָך

אַ באַזוך אין פּוילן און אין די באַלטישע רעפּובליקן באַזעצט ער זיך אויף אַ געוויסער צייט אין קאַפּענהאַגען, דענעמאַרק, און אין 1934 קערט ער זיך אום צוריק קיין סאַוועט־רוסלאַנד און בלייבט שוין דאָרט וואוינען. נאָך פריער האָט ער באַזוכט ביראַבידזשאַן און דער ליטעראַרישער פּראָדוקט פון אַט דעם באַזוך איז די דערציילונג ביראַבידזשאַנער, פּאַרלאַג „עמעס“, מאַס־קווע, 1934. זיין שטענדיקער וואוינאָרט אין ראַטן־פּאַרבאַנד איז געווען מאַסקווע, וואו ער האָט געאַרבעט אין פּאַרשיידענע סאַוועטיש־יידישע זשור־נאַלן. שפּעטער איז ער, צוליב די מלחמה־אומשטענדן געווען אין קויבישעוו, וואו ער איז געווען אַקטיוו אין דעם „אַנטי־פּאַשיסטישן קאָמיטעט“ פון יידישע שרייבער און קינסטלער.

דאָס וויכטיקסטע ווערק פון בערגעלסאָנס „מאַסקווער“ פּעריאָד איז — דער נאָך ניט פּאַרענדיקטער פּילבענדיקער ראַמאַן, וואָס בערגעלסאָן האָט אים אָנגעהויבן שרייבן, נאָך איידער ער האָט זיך אומגעקערט צוריק קיין סאַוועט־רוסלאַנד, און וואָס ער האָט אים קאַפיטלעכווייז געדרוקט פריער אין פּאַרשיידענע סאַוועטיש־יידישע זשורנאַלן. אין בוכפּאַרם זיינען ביז איצט פּאַרעפּנטלעכט געוואָרן די ערשטע צוויי בענד. פּענעק (מלוכה־פּאַרלאַג „עמעס“, מאַסקווע, 1932) און ביים דניעפּער (דער זעליבדיקער פּאַרלאַג, 1940). דער הינטערגרונד פון „פּענעק“ איז אַן אוקראַינער שטעטל סוף 19טן יאָרהונדערט, פון „ביים דניעפּער“ — קיעוו ערב דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע. אין ביידע פּאַרעפּנטלעכטע טיילן פונעם ראַמאַן, דערהויפּט אינעם צווייטן טייל, וואו מיר האָבן פּאַר זיך אַ פּאַנאָראַמע פונעם — אַפּענעם און אונטערערדישן — יידישן און אַלגעמיינעם געזעלשאַפּטלעך־פּאַליטישן לעבן פון יענער צייט, — זיינען די צאָלרייכע פּאַרשוינען איינגעטיילט אין צוויי הויפטגרופּעס: סימפּאַטישע און ניט קיין סימפּאַטישע מענטשן. דאָס איז אַן איינטיילונג, וואָס האָט זיך געמערקט אין בערגעלסאָנס פּריערדיקע ווערק אויך, אָבער דאָרט איז זי דאָס רוב געווען באַזירט אויף די אינדי־ווידועלע אייגנשאַפּטן פון די העלדן; אין „פּענעק“ און „ביים דניעפּער“ איז זי כמעט שטענדיק שוין פּאַרבונדן מיט זייער סאָציאַלער אַפּשאַמונג און דערהויפּט מיט זייערע פּאַליטישע סימפּאַטיעס. זיינען די מענטשן אַרעם און וואוינען אין די הינטערגעסלעך, איז דער ראַמאַניסט אויף זיי מלמד זכות; געהערן זיי צום פּרום־באַלעבאַטישן אָדער גבירישן קלאַס, געפינט ער ניט צווישן זיי קיין איין רעכטן מענטשן, אַזוי איז עס אין „פּענעק“, וואו עס איז ניטאָ נאָך קיין אַרט פּאַר רייך־פּאַליטישע גרופּירונגען. אין צווייטן באַנד, וואו אין צענטער פון דער דערציילונג געפינען זיך פּאַליטישע טוערס, איז די איינטיילונג שוין אויך אַ פּאַליטישע: די, וואָס רעפּרעזענטירן אַזוי

אָדער אַנדערש דעם שטאַנדפּונקט פּון „באַלשעוויזם“, זיינען די „צדיקים“; זייערע קעגנער — די „רשעים“. עס ווערט, הייסט עס, אַנגעווענדט דער ריין פּראָפּאַגאַנדיסטישער, טענדענציעז-פּאַליטישער, מעטאָד, דער מעטאָד, וואָס וואָלט געקאָנט אויסשליסן די פּרייערע און טיפּערע אמתדיקייט, ווי אויך דעם מער דויערנדיקן ווערט, וואָס אַ קונסטווערק דאַרף האָבן. דאָך געהערט „ביים דניעפּער“ צו בערגעלסאַנס באַדייטנדיקע קינסטלערישע אויפטאונגען. בלויז אין איינציקע שטעלן מישט זיך זיין טענדענציעזיקייט אַריין אינעם עצם גאַנג פּון דער דערציילונג, אינעם פּראָצעס פּון דער ריין קינסטלערישער שילדערונג, — און שטערט אים, געוויינטלעך געלינגט בערגעלסאַנען צו לאָזן דער פּאַליטישער „פּאַרטיי-ליניע“ ציען זיך פּאַראַלעל דער ליניע פּונעם קונסט-שטראָם, אַזוי אַז פּאַר יעדן פּאַרטיי-אמת ווערן מיר קאָמפּענסירט מיט אַן אַ שיעור שטעלן, וואָס זיינען פּול מיט עכט קינסטלערישער אמתדיקייט. מיט דער הילף פּון זיין שרייבערישער יואוועליר-קונסט, דער קונסט אויפֿ-צואוועקן לעבן אין קליינע שטילע זאַכן; מיט דער הילף פּון זיין ליטעראַרישן בוי-טאַלאַנט, דעם טאַלאַנט אויפֿצושטעלן פּון איינצלהייטן און שיר ניט קליי-ניקייטן אַ גרויסן בנין, — באַווייט בערגעלסאַן צו שאַפֿן אַ ווערק, וואו די שילדערונג פּון קלאַסן-פּסיכאָלאָגיע, אין וועלכער דער ראַמאַניסט איז איצט אַזוי אַריינגעטאַן, שוואַכט ניט אַפּ זיין שאַרפע נייגעריקייט צום איינצלנעם מענטשן און זיין פעאיקייט אַריינצודרינגען טיף אין זיין נשמה אַריין. אַפּילו פענעק, וואָס כאַטש ער איז נאָך (אין דעם ערשטן באַנד דערהויפּט) גאַר אַ קליין יינגל, באַטראַכט ער שוין אַלץ מיט די אויגן פּון אַ דערוואַקסענעם, — אַפּילו פענעק איז אַפּט, אויך נישט אַלע מאַל, אַ געשטאַלט, וואָס האָט פּלייש און בלוט. עס טרעפט, אַז ער איז ניט אַזוי נאַטירלעך און פּולבלוטיק, ווי שלום-עליכמס מאַטל, פּייסי דעם חזנס יינגל, צו וועמען ער איז אין אַ סך פּרטים אַזוי ענלעך; דאָך איז ער גענוג קרעפטיק צו האַלטן אויף זיך די גאַנצע געביידע פּונעם בוך, גענוג לעבנספּול צו קאַנען זיין די צענטראַלע סטאַנציע ביי אַ מין פּאַרבינדונגס-פּונקט צווישן אַלע וועגן און אומוועגן פּונעם ראַמאַן. נאָך מער לעבנס- און אויסדרוקספּול זיינען אַנדערע פּאַרשוינען, די, וואָס זיינען נישט, ווי פענעק, דירעקטע טרעגערס פּון דעם אויטאָרס סאַציאַל-פּאַליטישער טענדענץ, דער סאַציאַל-פּאַליטישער פּראָפּאַגאַנדיסט און דער קינסטלער אין בערגעלסאַנען האָבן אַזוי ווי צעטיילט צווישן זיך די אַרבעט, און בעת דער ערשטער פּירט אויס די באַלשעוויטישע „סאַציאַלע באַשטעלונג“, טוט דער צווייטער דאָס זייניקע — און טוט עס אַפּט אַזוי גוט. אויב נישט נאָך בעסער, ווי ער האָט עס געטאַן, איידער ער איז אַריין „אין שפּאַן“ פּון דער סאָוועטישער ליטעראַטור. אמת, ער איז שוין איצט ניט

אָזוי ליריש, אויך ניט אָזוי דיין־מעלאָנכאַליש, ווי ער איז געווען דאָרט. ער האָט שוין איצט אַ פאַרקערטע באַציאונג צו אָזוינע, ווי מירל, איר יורדי־שער משפּחה און אירע יורדיש־טרויעריקע שטימונגען: ער מאַלט שוין איצט סאַטיריש די, וואָס פריער האָט ער זיי אידעאָליזירט; זיינע באַליבטע העלדן זיינען איצט שוין ניט מער האַלבראַמאַטישע, פאַרטראַכטע אָדער פאַרטרוימטע און פאַסיווע שטימונגס־מענטשן; אַקטיווע און פאַרהאַרטעוועטע רעוואָלוציאָנערע קעמפער זיינען איצט די, וואָס וועקן זיין באַגייסטערונג. עס זיינען דאָ אַ סך, אידעאישע און סטיליסטישע, אונטערשיידן צווישן זיין ערשטן און זיין נייסטן ראָמאַן. ער האָט, אָבער, אויפגעהיט זיין אַמאָליקן טאַלאַנט אויפצובויען אַ סאָציאַל־און אינדיווידועל־פּסיכאָלאָגישן ראָמאַן פון אַן אַ שיעור אָפּגעזונדערטע עפיואָדן, איינצלנע באַגעענישן, פאַרזיכטיקע שמועסן און אַ גרויסער צאָל פאַרשויןען, וואָס יעדערער פון זיי האָט זיך זיין אייגענע געשיכטע. זיין אייגענעם גורל, — דעם טאַלאַנט צו מאַכן פון איינצלנע, צעוואָרפענע, פילקאָלירנדיקע שטיינדלעך אַ וואונדערלעכע קונסט־מאָזאַאיק. ער אַרבעט שוין איצט ניט אָזוי לאַנג אויף זיינע ווערק, ווי פריער; זיין סטיל איז שוין מער ניט אָזוי קולטיווירט, מער ניט אָזוי ראַפּינירט, ווי אין די ערשטע ווערק זיינע. ער האָט נאָך אַלץ, אָבער, וואונדערלעך־קאָנדענסירטע זאַצן, אומגעריכט־נייע אויסדרוקן, פילזאָגנדיקע און אינטריגירנדיקע שילדערונגס־דעטאַלן. ער נוצט אויך אַלץ, כאַטש ניט אָזוי אַפּט, ווי פריער, די איידעלע געציג פון דעם יאָוועליר און דימענטשלייפער, כאַטש ער נוצט זיי איצט שוין מער אויף אויסצודריקן ניט איך־שטימונגען, נאָר סאָציאַלע באַציאונגען.

די וויכטיקסטע פונקטן אין דעם סך־הכל פון בערגעלסאָנס כאַראַקטע־ריסטיק אין אַלע זיינע אַנטוויקלונגס־פּאַזעס זיינען: (א) ער איז אַ וויכטיקער המשך פון דער מענדעלע־טראַדיציע אין דער נייער יידישער ליטעראַטור. אָזוי ווי מענדעלע, האָט ער זיין שפּראַך־אינסטרומענט שטאַרק קולטיווירט, מיט דעם אונטערשייד, וואָס ער האָט זיך אַריענטירט מער אויף דער אינ־טעליגענציע, בעת דער זיידע האָט פאַר זיין מוסטער גענומען דעם פּאַלקס־נוסח פון יידיש. אויך אינהאַלטלעך, אידעאיש, האָט בערגעלסאָן נאָר אין אַ טייל פון זיינע ערשטע ווערק געהאַט עפעס אין זיך פון פרצעס ראָמאַנטיק; אין אַלע איבעריקע, דערהויפּט אין די שפּעטערדיקע, שאַפּונגען זיינע מיט ער זיך צו פאַרטויפּן מענדעלעס גייסט פון רעאַליסטישער שילדערונג און סאָציאַלער סאַטירישקייט; אויך לאַזט ער ניט צו, אָזוי ווי מענדעלע האָט ניט צוגעלאָזן, קיין צו שאַרפּן קאָנפליקט צווישן דעם סאָציאַלן קעמפער און דעם קינסטלער אין אים. (ב) ער האָט ליב צו מאַלן מענטשן, וואָס ער האָט

ניט ליב; אָבער ער באַנוגנט זיך ניט מיט זיי אַליין. ער שילדערט אויך טיפן, וואָס געפּעלן אים, נאָר בעת אין דעם ערשטן פּעריאָד פון זיין שאַפן האָט ער זיי געזוכט דערהויפּט צווישן פאַרבענקטע און פּאַסיווע איד-מענטשן, זוכט ער זיי אין די לעצטע יאָרן צווישן אַקטיווע און פאַרהאַרטעוועטע רע-וואַלוציאַנערע קעמפּער. (ג) די פּראָפּאַגאַנדע-עלעמענטן פון די ווערק, וואָס ער האָט געשריבן אין די האַלב-סאָוועטישע און סאָוועטישע יאָרן, זיינען ניט אַלע מאַל אַזוי אַרגאַניש פאַרבונדן מיט די קינסטלערישע טיילן, אַז די לעצטע זאָלן אין גאַנצן פאַרקריפּלט ווערן; אַ דאַנק דעם געפינען זיך אויך אין די דאָזיקע ווערק באַדייטנדיקע טיילן, וואָס היטן אויף זייער קינסטלערישן ווערט און קינסטלערישע ווערדע.

אַ טייל פון בערגעלסאַנס ווערק איז איבערגעזעצט געוואָרן אויף העברע-איש, דייטש און רוסיש.

(1956)

די רעוואָלוציע אין מיניאַטור*

דאָס קליינשטעטל איז די סביבה, די קאָמפּס־

אַרענע פון דעם גרעסטן טייל סאָוועטיש־יידישע דערציילונגען און ראַמאַנען, וואָס מיר איז אויסגעקומען לעצטנס צו לייענען. די טעמע איז אין זיי אַלע די גרויסע רוסישע רעוואָלוציע — פּראָווינציאַליזירט. אייגנטלעך — ניט זי אַליין, ניט אירע מעכטיקע שטימען, נאָר זיערע שוואַכע אָפּגעריסענע עכאַס. און אַנדערש קאָן עס ניט זיין, ווען מען בלייבט שטעקן אין די פּאַרוואַרפענע ווינקלען, וועלכע „שפיגלען זיך אָפּ“ אין די דאָזיקע ראַמאַנען אַדער דער־ציילונגען.

צו אָט די קליינשטעטלעך האָבן מער ווי ווייטע עכאַס פון דער רע־וואָלוציע ניט געקאַנט דערגיין.

די ווינטן האָבן פּאַרטראַגן אַהין רויך און פונקען פון די „וועלט־שריפות“, די עצם שריפות האָבן געפלאַקערט אין די גרויסע צענטערס. דאָרט זיינען געווען און געבליבן די פירער, דאָרט האָבן זיך אָפּגעשפּילט די גראַנדיעזע אַרויסטרעטונגען פון די מאַסן. דאָרט, ניט אין כּתרילעווקע.

די שרייבער, וואָס האָבן זיך גענומען מאַלן די רעוואָלוציע אין די קליינע שטעטלעך, האָבן געמוזט אויסמאַלן אַ קליינשטעטלדיקע רעוואָלוציע. אָבער אין אַ קליינשטעטלדיקער רעוואָלוציע איז אין דער אמתן דאָ מער קליינ־שטעטלדיקייט, ווי רעוואָלוציע.

איז פאַר דוד בערגעלסאַנען געשטאַנען אַ שווערע פּראָבלעם. ער האָט אונדז געוואַלט ווייזן דעם מידת הדין פון די שטורעם־טעג, אָבער ווי דאָס

* וועגן דוד בערגעלסאַנס „מידת הדין“, קאַפּעראַטיווער פּאָלאַג „קולטור־ליגע“, קיעוו, 1929.

רוב אנדערע סאָוועטיש-יידישע שרייבער, האָט ער אויך זיין מאַטעריאַל גענוי מען אין דער פּראָווינץ. ער האָט געהאַט פאַר זיך די שווערע אויפגאַבע צו מאַלן אַ שטורעם אין אַ גלאַז וואַסער, וואָס זאָל דאָך זיין אַ שטורעם. ווי האָט ער די אויפגאַבע אויסגעפירט? ער האָט געלאָזט אויפשיינען אין דער פּראָ-ווינציעלער „גלאַז וואַסער“ יענעם וואונדערלעכן טראָפּן, אין וועלכן די זון שפּיגלט זיך אַפּ אַזוי ווי אין ים. ער האָט, מיט אַנדערע ווערטער, געזוכט אונדו צו געבן אַ רעוואָלוציע אין מיניאַטור.

האַט ער, פאַרשטייט זיך, ניט געקאַנט צייגן אונדו די דרויסנדיקע רע-וואָלוציאָנערע געשעענישן. זיי קאָן מען ניט געבן אין אַ פאַרקלענערטן מאַסשטאַב. ניט אַזאַ זאַך, ווי אַ רעוואָלוציע. אָבער די אינטוויניקסטע וועלט פון דער רעוואָלוציע, איר מאַראַל קאָן מען זען אַפילו נאָר אין איין שטיק פּלאַם און רויך, וואָס דער ווינט רייסט אַפּ פון די „וועלט-שריפות“ און פאַרטראַגט ערגעץ אין אַ העק. אַט דאָס אינטוויניקסטע לעבן פון דער גרויסער סאָציאַלער איבערקערעניש האָט בערגעלסאָן אויף זיין שטייגער, מיט זיין קליינעם און אידעלן יאָוועליר-געצייג, געזוכט פאַר אונדו בולט צו מאַכן אין „מידת-הדין“.

דער פּלאַץ פון די מיניאַטור-געשעענישן: אַ פאַר שטעטלעך און דערפ-לעך ביי איינער פון די אוקראַינישע גרענעצן אין די ערשטע יאָרן פון דער רעוואָלוציע. די געגנט וואָלט אין גאַנצן געבליבן אַז אַ זייט פון די שטורעם-דיקע געשעענישן. ווען ניט איר נאַענטקייט צו דער גרענעץ. די גרענעץ מאַכט, אַז דאָ זאָלן זיין שמוגלערס און קאַנטראַבאַנדיסטן און אַז עס זאָלן ממילא זיך אַרומדרייען דאָ פּערזאָנען, וואָס ווילן אַנטלויפן פון דער רעוואָ-לוציע אָדער זי שעדיקן. אַ דאַנק דעם קריגט גאָר אַ באַזונדער באַדייטונג די קליינע רויט-אַרמייאישע אַפּטיילונג, וועלכע איז ספּעציעל אַהער געשיקט געוואָרן פון צענטער. עס קומט פאַר אַ שטילע, אָבער איינגעשפאַרטע מלחמה צווישן איר און אַלע פאַרשידענע קאַנטר-רעוואָלוציאָנערע עלעמענטן. אַ קריג, — און ווי אין יעדן קריג, זיינען אויך דאָ, אַ חוץ די צוויי קעמפּנדיקע צדדים, פאַראַן נאָך אויך נייטראַלע עלעמענטן און אַזוינע, וואָס וואַקלען זיך. עס זיינען דאָ העלדן — און קרבנות — שולדיקע און אומשולדיקע. הכלל, עס איז דאָ אַ מעגלעכקייט צו צייגן אונדו די פּסיכאָלאָגיע און די מאַראַל פון אַ גרויסן קאַמף אין מיניאַטור.

די מעגלעכקייט איז דאָ אפשר נאָך גרעסער, ווי דאָרטן, וואו עס שפּילט זיך אַפּ די גרויסע דראַמע אין גרויסן סטיל. דאָרטן ווערט מען פאַרכאַפט פון די עצם-געשעענישן. דאָרטן זיינען די פּאַסירונגען אַליין אַזוי גראַנדיעז, אַז מען באַנוגנט זיך מיט זיי. צו וואָס זיך שטעלן פּסיכאָלאָגישע אָדער עטישע

אויפגאָבעס? מען דרייט זיך אין דער ראָד פון דער שפּאַנענדיקער, שווינד-
לענדיקער געשיכטע.

מען זעט, אַ חוץ דעם, נאָר דעם אימפעטידיקן שטראַם פון מאַסן-לעבן,
ווען עס שטורעמען די אמתע רעוואָלוציאַנערע שטורעמס, מען זעט צוליב
דעם וואָלד נישט די ביימער — די יחידים.

אין די שטילערע ווינקלען פון דעם רעוואָלוציאַנערן פּראָנט, אין די ווינק-
לען, וועלכע עס מאַלט פאַר אונדז בערגעלסאָן, קאָן מען זיך בעסער צוקוקן
צו דעם איינצלנעם מענטשן און מען קאָן אויך זען, וואָס עס טוט זיך אין
אים אינעווייניק, נישט נאָר דאָס אַרומיקע און דאָס דרויסנדיקע.

די דאָזיקע מעגלעכקייט האָט בערגעלסאָן אויף אַ קונציקן אופן אויס-
גענוצט, און ער ווייזט אונדז אין „מידת־הדין“ אַ קליינעם, אָבער פיין גע-
שניצטן מוסטער פון אַ גרויסער עפּאָכע. ער שילדערט ניט די מאַסן (זיי
לאָזן זיך ניט פאַרקלענערן: זייער קראַפט איז זייער צאָל), אָבער ער גיט
אונדז פינע מיניאַטור-געשטאַלטן פון זייערע פירער, עקזעמפּליאַרן.

ער גיט צו עטלעכע טיפּן פון יעדן צד, פון יעדער גרופּע.

אַפילו די שמעטלידיקע יידן, וואָס האָבן ניט קיין אַנדער מיטל צום לעבן,
אַ חוץ דעם שמוגל און ענלעכע טריפענע געשעפטלעך, זיינען ניט אַלע גלייך.
זיי זיינען פאַרשיידן לויט זייערע פּערזענלעכע כאַראַקטערן, און עס זיינען
אויך דאָ סאָציאַלע אונטערשיידן צווישן זיי. עס זיינען דאָ אַזעלכע, וואָס
געהערן צו די רייכערע, באמת קאַנטר-רעוואָלוציאַנערע קלאַסן, און אַזוינע,
וואָס העלפּן זיי נאָר על-פי נויט און אין האַרצן זיינען זיי מיט דער רע-
וואָלוציע.

פאַרשיידן זיינען די עטלעכע „עס-ערן“, וועלכע קאַנספּירירן קעגן די
באַלשעוויקעס: דעם גלחס טאַכטער סאַפּיאַ פּאַקראָווסקאַיאַ, דער דאַנטיסט
גאַלאַגאַנער, די ברידער פּאַקראַס, יוזי ספּיוואַק, איידער ער ווערט אַ באַל-
שעוויק, — יעדערער און יעדערע פון זיי איז פאַר זיך אַ וועלטל.

און אַזוי איז עס אויך מיט די פאַרשיידענע פאַרשטייער פון דער באַל-
שעוויסטישער מאַכט, מיט די פאַרשטעלטע אַגענטן פון דער קאַנטר-רעוואָ-
לוציע און מיט אַזעלכע „זייטיקע“, ווי ד״ר באַביצקי, — יעדערער פון זיי
האַט זיין אייגן פנים, כאַטש יעדערער רעפּרעזענטירט מיט זיך אַן אַנדער
סאָציאַלע שיכט.

עס וואָלט זיך געפּאָדערט צו פיל פּלאַץ, ווען איך זאָל זיך אַפּשטעלן
אויף דער כאַראַקטעריסטיק פון יעדן איינעם פון די אינדיוידועלע און סאָ-
ציאַלע טיפּן, וועלכע ווערן אַרויסגעבראַכט אין „מידת־הדין“. איך וויל דער-
מאָנען אַ פאַר פון זיי, און פריער פון אַלץ — פּיליפּאָוו, דעם נאַטשאַלניק

פון דער „באזונדער אַפטיילונג“. איך וויל נאך באזונדערס אויפמערקזאם מאַכן אויף אים די לעזער ניט דערפאַר, ווייל זיין פאַרטערט איז גאַר באַזונדערס גוט פון קינסטלערישן שטאַנדפונקט. — פאַרקערט, ער איז ווייניג ציקער געלונגען, ווי אַנדערע פאַרשוּינען. אין די האַרטע ליניעס, מיט וועלכע ער ווערט געצייכנט, איז דאָ עפעס אַ שטייפקייט, אַן אַנגעצויגנקייט. דער קינסטלער וויל, אייגנטלעך, אַז מיר זאָלן קוקן אויף אים פון ווייטן — ווי אויף אַ סימבאָל, ער וויל ניט, אַז מיר זאָלן צוגיין צו אים צו נאָענט, און ער גייט אַליין אויך ניט צו צו אים אַזוי נאָענט, אַזוי אינטיים, ווי צו אַנדערע פאַרשוּינען. עס בלייבט עפעס ניט דערזאָגטס. עפעס רועס. ניין, פילפאַזן איז ניט דער העכסטער קינסטלערישער פונקט אינעם ווערק, אָבער ער איז דער הויפט־פאַרשוּין. ער פאַרקערפערט מיט זיך די מאַראַל פון בוך — די מאַראַל פון דער רעוואָלוציע, די מאַראַל, וועלכע בערגעלסאַן האָט ריכטיק אַנגערופן „מידת־הדין“.

די רעוואָלוציע ווייס ניט פון רחמנות, פון מידת־הרחמים. זי טאָר דערפון ניט וויסן, אויב זי וויל זיין דאָס, וואָס זי איז. זי טאָר זיך ניט רעכענען דערמיט, וואָס „יעדערער“ מיט וועמען עס קומט אויס צו האָבן צו טאָן. „האַט זיך זיין אייגן, ווערעמדיק שטיקל „גערעכט“ ביים אַנטאָן צרות, ביים אונטערשטעלן אַ פיסל“. זי דאַרף ניט מורא האָבן צו „צעטרעטן און פאַרברענען אין אומברחמנותדיקע פייערן אַט די קליינע ווערעמדיקע „גערעכט־לעך“ (ז' 232). דאָס פאַדערט דער „קאַלטער איזערנער טראָפּן יושר“ פון דעם רעוואָלוציאַנערן מידת־הדין, — און פילפאַזן איז די פאַרקערפערונג פון אַט דעם אומברחמנותדיקן יושר.

פילפאַזן איז ניט קיין שלעכטער מענטש בטבע. ווען ער כאַפט אויף דער גרענעץ די „בלאָנדע“ מיט איר קינד (שפעטער האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זי האָט געפירט וויכטיקע דאָקומענטן פאַר די פירער פון דער קאַנטר־רעוואָלוציע) און זי איז זייער מיד, נעמט ער ביי איר דאָס קינד און טראָגט עס דעם גאַנצן וועג אויף די הענט. ער האָט טיף אין האַרצן רחמנות אויף אַנדערע און — אויף זיך אַליין (ער איז אַ קראַנקער מענטש, און על־פי־יושר וואָלט ער גאַר געדאַרפט זיין אין אַ סאַנאַטאָריע, ניט אויפן פראַנט), אָבער ער אַליין, מיט זיינע פערזענלעכע געפילן, מיט זיין אייגענעם נאָמען (זיין אמתער נאָמען איז גאַר אַנאַסטאַסיעו, ניט פיליפּאָו), איז דאָ אַ זייטי־קער, ער, מיט זיין פריוואַטן איך, שפילט דאָ קיין שום ראָלע ניט. דאָ איז דער פירער און דער הערשער (איבער אים אַליין) פילפאַזן. און אַט דער פילפאַזן זאָגט זיין חברטע סאַשאַ, וועלכע האָט איינגעלאָדן אַ דאַקטאָר צו אים און וועלכע פאַרגעסט זיך אַפט אַזוי, אַז עס איז רעכט פאַר איר צו

פראווען אירע אימענינעס. — „דיר, טייערינקע“, האָט ער געזאָגט, „איז צייט
 חתונה צו האָבן, אָט וואָס; מיט קינדערלעך זיך אַ ניאָנטשע געבן. ביי
 אונדז איז אַ רעוואָלוציע, אין ליאָלקעס שפּילט מען זיך דאָ ניט“ (ו' 107).
 ביי אַן אַנדער געלעגנהייט, ווען אַ יידענע האָט זיך געווענדט צו אים מיט
 עפעס אַ בקשה און האָט גערעדט צו אים מיט אַ ציטערדיקן קול, אַז עס האָט
 אים אָנגענומען אַ רחמנות, האָט ער (כדי זיך אַליין צו באַרואיקן) „זיך אָפּ־
 געשטעלט פאַרן אַריינגאַנג און האָט דאָרט איר אָנגעוויזן אויף דער רויטער
 הענגענדיקער פּאַן. ער האָט געטיילט אויף דער פּאַן מיטן פינגער. דער
 יידענע האָט זיך געדאַכט, אַז ער האָט געזאָגט: „אָט ווער עס איז באַלעבאַס“
 (ו' 110). און ער האָט עס געזאָגט זיך אַליין, נישט נאָר איר. אויף אים אַליין
 איז דער באַלעבאַס — די רויטע פּאַן. אין איר זכות לעבט ער, און ווען זי
 פאַרלאָנגט עס (ווי אים האָט זיך שפּעטער אויסגעזוכט), — גייט ער אויף אַ
 זיכערן טויט. די „קאַלטע פייערלעך“ פון מידת הדין צינדט ער פאַר זיך
 אַליין, ניט פאַר אַנדערע.

דאָס איז פּיליפּאָוו. דאָס איז די מאַראַל פון דער רעוואָלוציע.
 אַזאַ מאַראַל — און אַזאַ פּיליפּאָוו — וואָלט דער קינסטלער געדאַרפט
 אָדער טראָגן אין זיך אַליין, אָדער האָבן באַגעגנט אין לעבן. דאָן וואָלט דאָס
 אפשר אַרויסגעקומען ביי אים וואַרעמער, ווייכער, מענטשלעכער. ווי די
 לאַגע איז איצט, פעלט אַ ביסל הייס (קינסטלעריש) מענטשלעך בלוט אין
 פּיליפּאָוו אַליין, נישט נאָר אין זיין מאַראַל. עס דוכט זיך אַן אַנדערש מאַל,
 אַז זיין „טראַפּן יושר“ איז אַ פאַרגליווערטער, — אַן אייויקער, ניט קיין
 „איזערנער“.

פיל מער לעבן איז דאָ אין יענע רעוואָלוציאַנערן, וועלכע זיינען ניט
 מקפיד אויפן מידת־הדין. דער לעבעדיקסטער פון זיי אַלע איז דער יונגער
 פינקע, ווייל ער איז נאָך גאָר אַ יינגל. און עס איז דאָ עפעס אַ קינדישקייט,
 אַ פּרישקייט אין זיין מוסר־נפש זיין זיך פאַר דער רעוואָלוציע. ער האָט זי
 ליב, ווי די אַרבעטער־מיידל, וואָס ער באַגעגנט צופעליק. ער ווייס ניט
 פון קיין חכמה. ער איז די יוגנטלעכע נאַאיוויטעט פון דער גרויסער איבער־
 קערעניש. ניט איר העכערע מאַראַל, ווי פּיליפּאָוו, און דער איינדרוק איה,
 אַז ער, מיט זיין ווייכער קינדערשער טרייקייט, קאָן אפשר מער אויפטאָן פאַר
 דער רעוואָלוציע, ווי די פּיליפּאָווס מיט זייער האַרטן און קאַלטן מידת־הדין.
 פינקע ווייל איז ניט קיין „פּרינציפּ“, ווי פּיליפּאָוו, נאָר אַ מענטש, און
 בערגעלסאַנען, ווי יעדן קינסטלער, איז מענטשן לייכטער צו מאַלן, ווי
 פּרינציפּן.

מענטשן, ניט קיין אַבסטראַקציעס, זיינען אויך פיל פון די קאַנטר־

רעוואָלוציאָנערן און די „זייטיקע“ — זיינען אויך פריש און איבערצייגנדיק. דאָס איז דערהויפט שייך צו דער „בלאָנדער“ קריסטין, וועלכע איז געקומען מיט אַ קינד אויף די הענט און מיט געהיימע קאָנטר־רעוואָלוציאָנערע דאָקו־מענטן און געוואָלט געבענען די גרענעץ. זי סימבאָליזירט מיט זיך די רוסישע רעאַקציע, אָבער דער לעזער אינטערעסירט זיך מער מיט איר אַליין, ווי מיט די סאָציאַלע גרופּעס, וועלכע זי רעפּרעזענטירט. זי איז פּול מיט זיך אַליין. וואו זי גייט, גייט נאָך איר איר נאַאיווע תּאוּוהדיקע זיכערקייט, אַז די וועלט געהערט נאָך אַלץ איר — איר ווייבלעכקייט און אירע חנען. די קליפּה — פון דער אַלטער וועלט.

זי איז אויסגעמאָלן אין איר נאַטירלעכער גרייס. פון דעם רוב אַנדערע פּאַרשוינען זיינען געגעבן געוואָרן איליקע, אָפט גראַטעסקע, צייכענונגען. דער קינסטלער האָט זיי אַלעמען באַטראַכט, אַזוי ווי ד״ר באַביצקי האָט באַטראַכט די אַלע רעוואָלוציאָנערע גייסן, — ווי אַ זייטיקער. אַן געוויין און אַן געלעכטער. אַן לויב־געזאַנגען און אַן מוסר. טאַמער האָט ער זיינע אייגענע געדאַנקען און כּוונות, דריקט ער זיי אויס אין די באַמערקונגען און אין די פּירושים, וועלכע ער מאַכט. דער טעקסט — די צייכענונג פון די פּיגורן, די ריין קינסטלערישע כאַראַקטעריזירונג — איז פריי פון טענדענץ און איז, איינגעטלעך, ניט אַזוי די רעוואָלוציע און די קאָנטר־רעוואָלוציע, ווי די רעוואָלוציאָנערן און די קאָנטר־רעוואָלוציאָנערן, ווי — מענטשן און מענטשעלעך.

די רעוואָלוציע, איר „מידת־הדין“ און אַלע אירע אומשטענדן זיינען פאַר בערגעלסאַנען סוף־כל־סוף נאָר אַן אויסרייד צו מאַלן מענטשלעכע כאַראַק־טערן. אָבער די אַלע — ליידער, ניט גענוג באַדייטנדיקע — כאַראַקטערן האָט ער אונדז געוויזן אין די אומשטענדן פון דעם רעוואָלוציאָנערן מידת־הדין. ער איז ניט געוואָרן קיין רעוואָלוציאָנערער שרייבער, אָבער ער איז נאָך אַלץ דער קינסטלערישסטער צווישן די יידישע פּראָזע־שרייבער, וועלכע נעמען פאַר זייער שטאַף די רעוואָלוציע.

א פראפאגאנדיסט — א קינסטלער*)

אין פענעק, דעם ערשטן בוך פון ביים דניעפער, איז בערגעלסאן מער טענדענציעז און מער אַגיטאַטאָריש ווי אין אַלע אַנדערע דערציילונגען, וואו עס פילט זיך זיין נייע סאָוועטישע אַריענטאַציע, אָבער אין קיינער פון זיי האָט ער ניט אַנטפלעקט אַזוי פיל קינסטלערישע ענערגיע און אַזאָ קונציקע בוי־מייסטערשאַפט ווי אין „פענעק“.

איז אים געלונגען צונויפצוגיין קונסט מיט קאַמף? ניין, דאָס ניט, דאָס איז אוימגעגלעך. אָבער פאַר יעדן קעמפּערישן פאַראַגראַף, פאַר יעדן אמת פון פראַגראַם קאַמפּענסירט אונדז בערגעלסאָן מיט אַן אַ שיעור שטעלן, וועלכע זיינען פול מיט קינסטלערישן אמת. דער דיכטער האָט אַזוי געפילט די אויסערגעוויינטלעכע שווערקייט פון דער אויפגאַבע, וועלכע ער האָט זיך געשטעלט: מאַלן מענטשן אַזוי, אַז יעדערער זאָל האָבן זיין אייגן געזיכט און זאָל זיין צו גלייכער צייט אויך אַ פאַרשיידענער פון אַ גאַנצער גרופּע; אַנצואווענדן אַ שטרענגן קלאַסן־מעטאָד צו אַ כמעט נאָך פאַרצייטיקן יידישן שטעטל, צו אַ שטעטל, וואו דער קאַנפליקט אַרעם און רייך איז נאָך ניט קלאָר אויסגעפורעמט געוואָרן אין דעם פראַבלעם פון אַרבעט און קאַפיטאַל; מאַכן, אַז אַ יינגל, פענעק, זאָל זען און הערן און זאָגן זאכן, וואָס געוויינטלעך זעען זיי און הערן און זאָגן נאָך דערוואַקסענע, — און בלייבן אַ יינגל; בערגעלסאָן האָט געפילט די גרויסע האַרבקייט פון דער אויפגאַבע, וואָס ער האָט זיך געשטעלט, האָט ער איינגעשפּאַנט אַלע זיינע כוחות, אַנגעווענדט אַלע זיינע גרויסע פעאיקייטן, אַבי נאָר ווי עס איז בייצוקומען, פאַרגלעטן אַדער אויסמיידין די גרויסע שוועריקייטן.

* וועגן דוד בערגעלסאָנס נייעם ראַמאַן „ביים דניעפער“, ערשטער באַנד — „פענעק“, מאַסקווע, 1932.

ער האָט גערופן צו הילף זיין וואונדערלעכע יאוועליר-קונסט, די קונסט אויפצואוועקן לעבן אין קליינע, שטילע זאכן, און זיין ניט קלענערע בוי-קונסט, זיין טאלאנט אויפצושטעלן פון איינצלהייטן, שיר ניט קלייניקייטן, אַ גרויסן מאָנומענטאַלן בנין. אין יעדן קאפיטל זיינען דאָ אַן אַ שיעור איינ-צעלנע, קונציק-געמאַלענע, בילדלעך, גראַטעסקע עפיזאָדן, דראַמאַטישע סצע-נעס, — און איר זייט גרייט צו פאַרזען צוליב זיי די עטלעכע, צו געדיכטע, טענדענץ-פלעקן. איר זייט גרייט צו פאַרהערן צוליב זיי די פאַלשע, ריין פראַפּאָגאַנדיסטישע אונטערטענער, וועלכע גנבענען זיך אַריין אין יעדן קאַ-פיטל, זיינען דאָ אַזוי פיל אמתע, גאַלדענע רענדלעך, אַז ווען עס כאַפן זיך אַריין עטלעכע נאַכגעמאַכטע מטבעות, זייט איר שוין ניט אַזוי שטאַרק מקפיד.

דער פריידיקער פון קלאַסן-קאַמף, דער מאַלער פון קלאַסן-פּסיכאָלאָגיע, וועלכער איז איצט אַזוי שטאַרק אין בערגעלסאַנען, האָט ניט אָפּגעשוואַכט אין אים דעם טיפן אינטערעס, די שאַרפע נייגעריקייט צום איינצלנעם מענטשן. בערגעלסאַן קוקט זיך נאָך אַלץ צו צום יחיד, און די אינדיווידועלע אייגנ-אַרטיקייט פון מענער, פרויען און קינדער פאַרנעמט נאָך אַלץ דעם ערשטן אַרט אין בערגעלסאַנס קונסט.

פאַר בערגעלסאַנען איז נאָך אַלץ וויכטיק, מיט וואָס איין פּערזאָן איז אַנדערש פון דער אַנדערער, ווען אַפילו זיי געהערן צו איין און דער זעל-ביקער סאָציאַלער גרופּע. עס איז, אַ שטייגער, ניט גענוג פאַר אים, וואָס דאָס הויז פון מיכאל לעווין, פענעקס פאַטער, איז אַ גביריש הויז און די הייזלעך פון די הינטערגעסלעך זיינען הייזער פון אַרעמעלייט. די גבירים גופא זיינען נישט גלייך איינע צו די אַנדערע, און אויך די אַרעמעלייט האָבן יעדערער זיין אייגענעם אויסזען, זיין איד.

בערגעלסאַן איז געבוירן געוואָרן מיט דער פעאיקייט שאַרף אָפּצושניידן איין פאַרשוין פון דעם אַנדערן, און ער הערט נישט אויף צו קולטיווירן אין זיך די דאָזיקע פעאיקייט. מיר דערוויסן זיך עס, ווען מיר ליינען, וואָס ער שרייבט וועגן פענעקן. אין פענעקן האָט ער אַריינגעקנאַטן אַ היפש ביסל טיג פון זיין אייגענער קינדהייט, פון זיין אייגענער שרייבערישער פּסיכאָ-לאָגיע, פון זיין אייגענער באַלשעוויסטישער אידעאָלאָגיע. מיט פענעקן האָט ער אונדז, אייגנטלעך, געוואַלט ווייזן, ווי אַזוי עס איז מעגלעך, און אַמאָל אומפאַרמיידלעך, אַז אַ מענטש, וואָס שטאַמט פון אַ נגידיש הויז, אַ מענטש, ווי אַ שטייגער, דוד בערגעלסאַן, זאָל פיינט קריגן די בורזשאַזיע און ווערן איינס מיט די מענטשן פון די אַרעמע הינטערגעסלעך. פענעק איז, אַבער, נישט אַ דערקלערונג פון דעם קינסטלערס געזעלשאַפטלעכער עוואָלוציע.

פענעק איז אויך אַ שליסל צו בערגעלסאָנס קונסט: „ער (פענעק) האָט אַ גוואַלדיקן פאַרגעניגן צו זען אַרום זיך אַלץ נייע און נייע פרעמדע מענטשן, צו-צוקוקן זיך צו זייערע פנימער, צו זייערע פריקרע-נייע תנועות, זיך באַ-האַלטן אין אַ ווינקל און פרוואוון זיי נאַכמאַכן, פאַרקוועטשן די צוגעשלאָסענע אויגן שטאַרק-שטאַרק ביז ווייטאָג און מיט שטאַרק אַנזיען דעם זכרון פון אַלע געפילן זיך פאַרשטעלן יעדעס קנייטשעלע אויפן פרעמדנס פנים" אַזוי (ז' 155). פענעקן דאַכט זיך, אַז „ער זעט, וואָס אַנדערע זעען ניט" (ז' 309). ערגעץ-וואו אין זיין אונטערבאַוואוסטזיין לעבט די זיכערקייט, אַז אַלץ, וואָס ער זעט, וועט אים ווען עס איז צו ניץ קומען (וועט ער ווערן אַ שרייבער?). אים חלומט זיך אַפילו אַפט ביי נאַכט, אַז „ער, פענעק אַליין, האָט אַנגעשריבן אַ ביכל" (ז' 491). ווען ער איז נאָך גאָר קליין, פראַוועט ער שוין שטיק פון אַן אַקטיאָר און אַ קינסטלער: „מיט דער הילף פון אַט דער אויסגעטראַכטער מעשה, מיט דער הילף פון פיל אַנדערע האַלב-אַמתע, האַלב צוגעטראַכטע זאַכן קומט אים פענעקן צו פאַרחוון ביי זיך אין זכרון געשטאַלטן, גע-שעענישן, גאַנצע פרימאַרגנס, שטימונגען פון גאַנצע וואָכן און פון באַ-זונדערע איבערגעלעבטע קלייניקייטן. אַלץ איז וויכטיק, יעדער חוש ביי פענעקן איז ביז גאָר פאַרשאַרפט, האָט אַ זכרון און פאַדערט, מען זאָל אים אַנפילן, ווי אַ ליידיקער מאַגן ביי אַ פּרעסערל. יעדע געשעעניש האָט אַ הויפט-פינטעלע — אַזא מין קנייטשעלע, אַזא מין קריטישקל. אַז מען דער-מאַנט זיך אַן אַט דעם קריטישקל, שווימט גלייך אַרויס די גאַנצע געשעעניש, דער טאָג, דער פרימאַרגן, ווען זי האָט פאַסירט, אַפילו די לופט, ווי זי האָט דעמאָלט אויסגעזעהן, אַפילו דער ריח, וואָס די נאָז האָט דענסמאָל אַריי-געשמעקט" (ז' 153).

דאָ איז פענעקס מעטאָד צו דערמאָנען זיך אַן געשעענישן און גע-שטאַלטן. — און דאָס איז דער מעטאָד, לויט וועלכן בערגעלסאָן שילדערט זיי. ער מאַלט ניט קיין איינע פון זיי אין גאַנצן. ער טוט זיך אַריין ווי פענעק, איז איר „הויפט-פינטעלע". און ווען ער וויל אונדז נאָך אַ מאָל דערמאָנען אַן איר, און ער וויל עס זייער אַפט, דערמאָנט ער אונדז אַן אַט דעם „קריטישקל"... ירחמיאל דער שוסטער: „אַ קיילעכדיקער פנים — אַ לבנה מיט אַ באַרד" (ז' 38). שיינדל די גרויסע (פענעקס שוועסטער, איינע פון די געלונגענסטע פיגורן אין גאַנצן בוך): „זי גלייבט (זאָגט יענקל דער פורמאן), מען דאַרף איר עפעס צוצאָלן, וואָס זי איז געבוירן געוואָרן" (ז' 124). עליע דעם שטרילק-דרייערס ווייב: „אַ קלייענדיק רויטע (אַלץ הייסט רויט?), איר נאָז — אי איינגעפאַלן, אי עזותדיק פאַרריסן, ווייל זי האָט שטאַף אויף ביידע זאַכן, אירע אויגן זיידלען אַפ אַ מענטשן אַן ווערטער, בלויז מיטן,

ערשטן קוק" (ז' 286). אן אוקראיניש יינגל: „דאס רעכטע אייגל ביים יינגל אין גאנצן אויסגערובען, בלינד, שוואַרץ, פינצטערער ווי די נאכט; דאס לינקע אויג ביים יינגל — העל־זעענדיק, לעבעדיק, ניט קיין אויג, נאָר אַ גליק — אַ גאַנצע וועלט פול מיט פרייד" (ז' 454).

אַט אַזוי, מיט אַזעלכע אייגנארטיקע, שאַרפע, טיף זיך איינשיידנדיקע, ווערטער, מאַכט בערגעלסאָן לעבעדיק פאַר אונדז מענטשן, זאַכן, געשעענישן. איז — טאַמער דערלויבט ער זיך (און ער דערלויבט זיך גאַנץ אָפט) אַ ביסל מוגומדיקייט, טעאַריע, אַבסטראַקציע, פּראָגראַמע, — שווימט עס אַרויס, ווי אַ שפענדעלע, ווי אַ שטרויעלע אויף דער אויבערפלאַך פון מעכטיקן לעבנס־שטראַם, וואָס ער האָט פאַר אונדזערע אויגן אַרויסגעשישופט, און — וואָס גייט אונדז אָן דאָס שפענדעלע, דאָס שטרויעלע? דער ברייטער מעכטיקער שטראַם פון לעבן פאַרכאַפט אונדז, ציט אונדז אַריין אין זיך, צווינגט אונדז מיטצוגיין, מיט־שטראַמען.

שטראַם פון לעבן — דאָס איז ניט קיין מליצה, ניט קיין צופעליקער אויסדרוק. דאָס בוך „פענעק" שטראַמט, פליסט, ווי אַן אימפעטיקע, דינאַ־מישע גאַנצקייט. און דער קונץ, דער וואַנדער איז, וואָס אינעם ווערק איז זייער ווינציק דרויסנדיקע דינאַמיק, זייער ווינציק באַוועגונג, דערציילע־רישקייט — עס איז כמעט נישטאַ קיין איינהייטלעכער סיפור־המעשה. עס זיינען דאָ אָן אַ שיעור אָפגעזונדערטע עפיזאָדן, איינצלנע באַגעגענישן, פאַר־זיכדיקע שמועסן, פאַסירונגען, אָן אַ צאָל פאַרשויען, וואָס יעדערער פון זיי האָט זיך זיין אייגענע געשיכטע, זיין אייגענעם גורל. ציגל — ווי אַזוי איז געוואָרן פון זיי אַ געביידע? פיל־קאַלירנדיקע שטינדעלעך — ווי אַזוי איז געשען דער נס פון אַ קינסטלערישער מאָזאיק? טראַפנס, טראַפנס, טראַפנס — ווען און ווי האָבן זיי זיך צונויפגעגאַסן? ווען און ווי איז פון זיי אויסגעוואקסן אַט דער שטראַם פון גאַנצקייט? דאָס איז דער סוד פון דוד בערגעלסאָן, דאָס איז דער סוד פון זיין קונסט. דער כישוף פון זיין בוי־מיסטערשאַפט.

יא, ער איז ניט נאָר אַ קליין־קינסטלער, אַ שניצער, אַ גראַוירער. ער איז אַן אַרכיטעקט. ער בויט אַמאָל אויף זאַמד, ער בויט אַלע מאָל פון איינציקע זאַמדעלעך, אָבער ער בויט עפעס אויף.

אַמאָל דוכט זיך, אַז ער שפילט זיך, פאַרשפילט זיך. אַ ווענטל, אַ פענצטערל, אַ טרעפל, אַ טורעמל — יעדע זאַך איז, דאָכט זיך, פאַר זיך. אָבער נאָר אין אָנהייב דוכט זיך עס אַזוי. באַלד ווערט קלאָר, אַז די אַלע זאַכן האָבן אַ שייכות צווישן זיך און זיינען איינס פאַר דעם אַנדערן גייטיק.

מיט יעדער רגע וואַקסט דער איינדרוק, אַז דאָס זיינען אַלץ פינטעלעך און פאַסיקלעך פון איין גאַנצער צייכענונג, טיילן פון איין גרויסן בוי-פּלאַן. ווי נאָר עפעס אַ פאַסירונג האַלט זיך ביים אַפּזונדערן, ווי נאָר עפעס אַ געשטאַלט ווערט רייף, גרייט זיך אַפּצורייסן פון צווייג, — קומט דער מייסטער אין דער געשטאַלט פון פענעקן, דער צענטראַלער פיגור, — און גיט אַ שפּין עפעס אַ כּישופּדיקן פּאָדעם, און גיט ערגעץ אַ צי, און מאַכט ערגעץ אַ קניפל — און די איינצלנע געשעעניש ווערט פּלוצלינג איינגעפּלאַכטן, ווי אַ רינג, אין דער קייט פונעם גאַנצן ווערק, די אַפּגעזונדערטע, רייפּע, געשטאַלט בלייבט צוגעוואקסן צום בוים, צום שורש.

פּענעק איז ניט נאָר דאָס אויג, דער אויער, דער זכּרון, דאָס מויל פונעם קינסטלער. פענעק איז אויך זיין אַלץ-פאַרבינדדיקע, אַלץ צונויפּמישנדיקע מייסטער-האַנט. פענעק איז נאָך צו יונג (ער איז נאָך גאָר אַ קינד — 7 יאָר אַלט אין אָנהייב און ניט מער ווי 13 — אין סוף פון בוך) צו זען אַלץ, צו הערן אַלץ, און דאָס איז דער שווערער און פּראַבלעמאַטישער פּונקט פונעם בוך. דאָס פירט דערצו, אַז דער דיכטער מוז פענעקן אָפּט, צו אָפּט, אַרויס-העלפּן (אַריינלייגן ווערטער אין מויל, צושרייבן געדאַנקען, דערפאַרונגען, פאַר וועלכע ער איז נאָך נישט גענוג דערוואקסן). דערפאַר, אָבער, העלפט ער צוריק דעם קינסטלער. ער העלפט אים דערמיט, וואָס ער איז די צענט-ראַלע סטאַנציע, דער פאַרבינדונגס-פּונקט פון אַלע וועגן, בייזעעגן און אומ-וועגן.

בערגעלסאָן לאָזט פענעקן ניט ווערן דאָס, וואָס ער איז אין געפאַר צו ווערן כּמעט אין יעדן קאַפיטל, — אַ שאַטן. ווי נאָר דער פּראַפּאָגאַנדיסט בערגעלסאָן דערפירט אים ביז צו דער סאַמע גרענעץ פון שאַטנהאַפּטער עקסיסטענץ, ווייזט זיך דער קינסטלער בערגעלסאָן, הויכט אין אים ווידער אַריין אַן אַטעם פון לעבן, גיסט אים אין די אַדערן אַריין פּריש קינדיש בלוט, — און פענעק לעבט אויף. בערגעלסאָן שפּילט מיט זיין העלד אַ געפּערלעך שפּיל: אַט זויגט ער אויס פון אים דעם לעצטן טראָפּן חיות, און קוים וואָס פענעק רעדט אַרויס, וואָס דער פאַרפאַסער לייגט אים אין מויל אַריין, אַזוי ווי ער זאָל זיין עפעס אַ האַמונקולוס, אַ גולמל מיט בערגעלסאָנס אַ שם המפורש אונטער דער צונג, — און אַט איז ער שוין ווידער פול מיט אייגענעם קינדישן לעבן.

אַ געפּערלעך שפּיל, — וואָרעם וואָס, אַ שטייגער, טוט דער דיכטער, ווען אים געלינגט ניט דער קונץ, און פענעק ווערט אויס פענעק, אויס לעבעדיקער יונג? דאָס בוך וואַלט זיך צעפּאַלן ווי אַ קאַרטן-שטיבל. יעדע קאַרט באַזונדער וואַלט געווען טאַקע שיין באַמאַלן, אַ חיות צו קוקן, אָבער

קיין שטיבל, קיין געביידע וואָלט ניט געווען. פענעק איז דער עמוד התיכון, דער צענטראַלער אָנהאַלטס-פּונקט פּונעם בנין. איז אַ גליק, וואָס עס געשעען ניסים, קינסטלערישע וואונדער, און פענעק בלייבט לעבן, נישט געקוקט אויף אַלע געפאַרן, נישט געקוקט אויף אַלע אטענטאטן, וועלכע בערגעלסאַן אַליין מאַכט אויף אים.

פענעק בלייבט לעבן, — און כאַטש ער איז ווייט ניט אַזאַ פּולבלוטיקע
און נאַטירלעכע געשטאַלט, ווי שלום עליכמס מאַטל, פייסי דעם זונס יינגל, צו וועמען ער איז ענלעך אין אַ סך פּרטים, איז ער דאָך גענוג קרעפטיק צו האַלטן אויף זיך די געביידע פּונעם ערשטן טייל „ביים דניעפער“, — און מער, אייגנטלעך, פאַרלאַנגען מיר ניט פון אים. וואָרעם פון אַ רייך-קינסטל-לערישן שטאַנדפּונקט איז ער ניט דער עיקר, כאַטש דאָס בוך טראַגט זיין נאַמען, דער עיקר זיינען אַלע מענער, פרויען און קינדער פון פאַרשיידענע קלאַסן, מיט וועלכע מיר באַקענען זיך אַזוי גוט אַ דאַנק אים. אין אַ סך פון זיי איז דאָ אַזוי פיל לעבן, אַזוי פיל קונסט, אַז מיר זיינען צופרידן — שוין דערמיט אַליין, וואָס פענעק האַלט זיי אַלע צוזאַמען און גיט אונדז אַ מעגלעכקייט אַנצוקוקן זיי אין איינעם מיט זייערע סאָציאַלע קאַנפליקטן און אינדיווידועלע אייגנאַרטיקייטן.

(1932)

ביראָבידזשאַנער*)

ביראָבידזשאַנער איז, אזוי ווי פענעק, אַ קאַ-

לעקטיווע אַרבעט — געשריבן פון ביידע בערגעלסאַנס: דעם קינסטלער און דעם קאָמוניסט.

זיי האָבן געשלאָסן אַן אַפּמאַך צווישן זיך — ניט צו שטערן, נאָר, פאַר-קערט, צו העלפן איינער דעם אַנדערן. צו העלפן פּרייוויליק, אָן צוואַנג און (ווי ווייט מעגלעך) אָן קרבנות; די קינסטלערישע געשטאַלטן זאָלן זיין קינ-סטלערישע געשטאַלטן, די קאָמוניסטישע אידעען — קאָמוניסטישע אידעען. נאָ, דאָס איז ניט אַזאַ לייכטע זאַך.

און אין „בירעבידזשאַנער“, אזוי ווי אין „פענעק“, טרעפט, אַז דער קינסטלער אין בערגעלסאַנען, דער מענטש פון געלאַסנקייט, קאָן נישט מאַכן אַזוינע האַסטיקע טריט, ווי דער מענטש מיטן אימפעט — דער קעמפער. בלייבט דער מייסטער שטיין. דער פּראָפּאגאנדיסט, אָבער, רוט ניט. ער נוצט אויס די פּוילזע — און אַרבעט דערווייל אַליין, אָן זיין שותף, דעם קינסטלער: וואָרפט אָן אויפן לייזונג רויע, רויטע — צו רויע, צו רויטע, צו שרייענדיקע — פאַרב־פלעקן; שטעלט צו אַ פאַר ווערטלעך, מאַכט אַ פאַר פירושילעך און זעט, אַז זיין קעמפּערישע „ליניע“, די פאַרטייליניע, זאָל זיך קלאָר אַרויסזען! מען זאָל וויסן, אַז די קונסט איז ניט די גאַנצע באַלע-באַסטע, אַז ער, דער מענטש מיט דער „ליניע“, האָט אויך אַ חלק אין דער אַרבעט, און אַ היפּשן חלק.

*) וועגן דוד בערגעלסאַנס „בירעבידזשאַנער“, דערציילונג, פאַרלאַג „עמעס“, מאַסקווע, 1934, 275 זייטן.

ער לאזט דעם קינסטלער טאן, וואָס ער קען, אזוי גוט, ווי ער קען, אָבער ער לאַזט אים ניט אַרײַנטאָן זיך אין זײַן מײַסטערשאַפט אַזױ שטאַרק, אַז ער זאָל פאַרגעסן אָן דער „סאַציאַלער באַשטעלונג“. ער זאָגט צו אים שטומערהײט:

— איך, דער פאַרטיי־מענטש, בין פון דיר אַליין געשטעלט געוואָרן אַכטונג צו געבן, ווי אַ פּאַליטישער קאַמיסאַר, אויף דעם קינסטלער אין דיר. מײַן עובדה איז צו זען, אַז דו זאָלסט מאַכן די „באַשטעלונג“, ווי געהעריק איז. אַזױ זאָגט ער, — און היות, אַזױ ווי בערגעלסאָן גלייבט, אַז דאָס איז אַן אינעווייניקסטע שטים, אַ שטים, וואָס קומט פון אים אַליין, — פּאַלגט ער. דער רעזולטאַט איז — שטעלן, וואו דער קינסטלער איז דעם קעמפער ניט קיין הילף, נאָר — אַ געהילף.

גיבן די דאָזיקע שטעלן אַ וואָפּן אין די הענט בערגעלסאָנס ליטעראַרישע קעגנער. זײ שלאָגן אים קינסטלעריש אויף די פּאַזיציעס, אויף וועלכע ער זוכט זיך צו באַפעסטיקן פּאַליטיש. זײ זאָגן: ער האָט געלאָזן דלילהן, דער פאַרטיי, אים אָפּשניידן די לאַקן און ער איז אויס גיבור.

אָבער מיר, בערגעלסאָנס פאַרערער, פאַרערן אים נאָך אַלץ. און ווען מיר זעען, ווי זײַנע קעגנער מאַכן אַ פּרומע מינע און בײַזערן זיך: „סטייטש, אין קינסטלערישן טלית און תפילין שמירט ער די פּאַליטישע רעדער פון דער פאַרטיי, — ווערן מיר נאָך פרימער און זאָגן אויף ר' לוי יצחק בערדי־טשעווערס שטייגער: אַפילו ווען ער העלפט דעם פאַרטייאישן רעדל זיך דרייען, נוצט ער קונסט־כלים און דערגרייכט קינסטלערישע רעזולטאַטן. יע, „בירעבידזשאַנער“ איז אַ קינסטלערישע דערגרייכונג.

ניט אַזאָ ווי „פענעק“ — נײַן, ניט אַזאָ. „פענעק“ האָט אַ סך אַ ברייטערן פאַרנעם. עס האָט גרעסערע מעלות זוי „בירעבידזשאַנער“. „פענעק“ וואַקסט אין אַ שטעטל, וואָס איז טיף איינגעוואַרצלט געווען אין דעם באַדן פון דורות. מאַכט נישט אויס, וואָס פענעק אַליין פרעמדט זיך אָפּ, וואָס בערגעלסאָן מיט זיך אים אַפּצופּרעמדן פון זײַן שטאַם. ער איז פאַרוואַקסן מיט אים, ער ציט זאָפט און חיות פון זײַנע וואַרצלען. ממילא איז דאָ לעבן אַפילו אין אים אַליין, כאַטש ער איז צו קלוג — צו „באַוואוסטזיניק“־פּראַלעטאַריש — פאַר זײַנע יאָרן. אָבער ער, דער יינגל פענעק, איז דאָך ניט דער ראַמאַן „פענעק“. אין דעם ראַמאַן — בלוזי אין דעם ערשטן טײל — שפּיגלט זיך אַפּ אַ וועלט מיט מענטשן, אַ סביבה מיט איינגעשטעלטע באַציאונגען, פּירונ־גען, גלייבונגען, געווינהייטן, אינטערעסן, קאַנפליקטן. עס איז אַ ברייטער לייזונט, און עס האָט זיך געלאָזט מאַלן אויף אים בילדער, געשטאַלטן, וועלכע פאַרקערערן מיט זיך אַן עפּאַכע, אַ טראַדיציע, אַ גאַנצע קולטור. אַנדערש

איז „בירעבידזשאַנער“. דאָס איז אַ גרופע איבערוואַנדערער. בלויז אַ גרופע, בלויז איבערוואַנדערער. זיי קלייבן זיך ערשט באַזעצן — זיי האָבן זיך נאָך ניט באַזעצט — אין אַ נייעם, דערווייל נאָך וויסטן, לאַנד. מיט זייער אַלטן לעבן האָבן זיי זיך צעשיידט, קיין נייעם האָבן זיי נאָך ניט געשאַפן. זיי ווילן עס ערשט שאַפן. איז דאָס איינציקע, וואָס איז ריכטיק אין זיי, זייער פעאיי-קייט (אָדער אומפעאייקייט) צו בויען אַט דאָס נייע לעבן, דאָס איז אַ פעאיי-קייט (אָדער אַן אומפעאייקייט), וואָס איז פאַרבונדן, ערשטנס, מיט זייער פאַרגאַנגענהייט און, צווייטנס, מיט זייער כאַראַקטער. ביידע זאָכן זיינען גענוג ברייט, גענוג טיף פאַר אַ היסטאָריקער, פאַר אַ פּסיכאָלאָג, אָבער ניט פאַר אַ דערציילער. פאַר אַ דערציילער איז עס צו אַבסטראַקט. די סביבה, אין וועלכער עס געפינען זיך די שפורן פון זייער פאַרגאַנגענהייט און פון זייערע כאַראַקטערן, — איז נישטאָ פאַר אונדזערע אויגן, די היים, וועלכע זיי גרייטן זיך שאַפן פאַר זיך, גרייטן זיי זיך ערשט שאַפן. אַלץ איז אָדער געווען, אָדער עס געהערט צו דער צוקונפֿט. וואָס איז איצט?

איצט איז אַ שמאַלער פּאַס, אַזוי ווי אַ ברעט, אויף וועלכער מען גייט פון איין ברעג צו אַ צווייטן איבער אַן אומבאַקאַנטן שטראָם. דער שמאַלער פּאַס איז פריער די באַן, אויף וועלכער מען פאַרט וואָכן לאַנג, און דערנאָך — „קייטן הויכע, געקרייזלט-קילעכדיקע בערג הילן זייערע שפיצן אין רואיקע, בלויזע וואַלקענדלעך, אַ פנים, טאָג אין טאָג אַזוי, שוין טויזנטער יאָרן אַזוי... פון צווישן בלוי צעגאַנגענע רויכלעך בליקן אַרויס בלויזע קרייזלעך פון די בערג, קוקן אויס די פיל ווייטע און נאַענטע זוניק-שטראַלנדיקע טייכן, שמאַלע און ברייטע טאָלן, טייגישע און האַלב-טייגישע געגנטן — און אַלץ אין איינעם איז עס דאָס לאַנד, וואָס ראַטנמאַכט האַט אויסגעטיילט פאַר אַרבעטנדיקע יידן, אַלץ אין איינעם איז עס מיטן נאָמען „ביראַבידזשאַן“ (ז' 46). גיי און זוך דאָ מאַטעריאַל פאַר אַ יידישער דער-ציילונג! פאַר אַ דערציילונג, וואָס זאָל אונדז ווייזן די סאָציאַלע אָפּשטאַמונג און די פערזענלעכע אייגנשאַפטן פון פאַרשיידענע סאַרטן יידן — געוועזענע שענקערס, קרעמערס, בעל-מלאכהס, אַרבעטער, סאַוועטישע אָנגעשטעלטע, פאַרטיי-טוער, קאַמיונג... גיי און מאַל דאָ סאָציאַלע טיפן און אינדיווידועלע כאַראַקטערן! שילדער אַן עפאַכע אין דער געשיכטע, ווען עס איז נאָך ניטאָ קיין געשיכטע און ניט קיין עפאַכעס, ווען אַלץ הייבט זיך ערשט אָן, ווען עס גייט די סדרה בראשית.

וואָלט געווען דעריבער פאַלש צו זוכן אין „בירעבידזשאַנער“ אַזאָ פאַר-נעם און אַזאָ קינסטלערישן ווערט, ווי עס האַט „פענעק“. „בירעבידזשאַנער“ איז ניט קיין בנין, עס איז אַ בינטל שליסלען צו

טירן פון הייזער, וועלכע מענטשן האָבן פאַרלאָזן, און צו טירן פון הייזער, וועלכע זיי הייבן ערשט אָן צו בויען. שליסלען און שליסל-לעכער צו כאַפן דורך זיי אַ קוק — טאַקע נאָר איין קוק — אין דער אַדער יענער נשמה, אין דעם אַדער יענעם לעבן.

צוויי הויפט־טיפן גיט אונדז בערגעלסאָן אַ ווייז, ווי דורכן פענצטער פון אַ לויפנדיקן צוג, און צו עטלעכע וואַריאַנטן פון יעדן טיפּ באַזונדער.

די צוויי הויפט־טיפן זיינען: (א) די, וועלכע ווילן און קאָנען ווערן בירעבידזשאַנער, און (ב) די, וועלכע ווילן ניט און קאָנען ניט. צו די ערשטע געהערן, פון איין זייט, יונגוואַרג, און פון דער אַנדערער זייט בעל־מלאכהס אַדער ערד־אַרבעטער, אַזוינע ווי מענדל זאַקס אַדער שימקע. דער צווייטער מין באַשטייט פון געוועזענע הענדלערס און לופט־מענטשן, ווי אויך פון נאַציאָנאַליסטן און יידישיסטן (זיי טויגן אויך ניט, לויט בערגעלסאָנען).

די דאָזיקע צוויי גרופּעס ווערן אונדז געוויזן אין דער געשטאַלט פון זייערע איינציקע פאַרשטייערס, און כמעט יעדערער פון זיי איז לעבעדיק און אינטערעסאַנט, ווי אַ כאַראַקטער, ניט נאָר ווי אַ סאַציאַלער טיפּ. יעדערנס פנים איז געצייכנט אין פראַפּיל, און די גאַנצע פּיגור זעען מיר נאָר פון איין זייט, מיר זעען, אָבער, די גאַנצע פּיגור, דעם גאַנצן מענטשן.

דאָס איז בערגעלסאָנס קונסט.

מענדל זאַקס איז אַ פּיאַנער, אַן איינגעעקשנטער בויער; זעען מיר נאָר זיין פּיאַנערישקייט, זיין עקשנות, זיין בוי־ליידנשאַפט. פאַרקערט, יודל ליפשיץ איז אַ שטערער, אַ „שעדיקער“; טוט ער נאָר פאַסקודנע זאַכן, טוט און שטערט. איז — ווען אַן אַנדער שרייבער זאָל זיך אַזוי אַנזעצן אויף אַ מענטשן און וועלן אים דווקא מאַכן סימפּאַטיש אַדער דווקא אומסימפּאַטיש, וואָלט ער ניט דערגרייכט זיין ציל: סיי דער „צדיק“, סיי דער „רשע“ וואָלט אַרויס אַ שאַטן, אַן אַ טראַפּן בלוט, אַן לייב און אַן לעבן. ביי בערגעלסאָנען איז, אָבער, מענדל זאַקס אַ לעבעדיקער מענטש און יודל ליפשיץ איז נאָך לע־בעדיקער.

זאַקס געפעלט אונדז, אַזוי ווי ער געפעלט דעם קינסטלער. עס איז דאָ, ווער עס זאָל געפעלן ווערן, און, פאַרקערט, ליפשיץ איז אונדז אומסימפּאַטיש. עס איז דאָ, ווער עס זאָל ניט געפעלן, כאַטש איך וואָלט ניט געווען צו אים אַזוי גרויזאַם, ווי בערגעלסאָן איז. סוף כל סוף איז אויף אים אַ רחמנות. ער איז אַריינגעפאַלן אין אַ וועלט, וואו מען דאַרף פּיאַנערן, געזונטע, שטאַרקע, נאַאייווע מענטשן, ניט אַזעלכע ווי ער. ער האָט דאָרט ניט וואָס צו טאָן. מען האָט אים גאַרניט געדאַרפט שיקן אַהין, אַזוי ווי מען האָט ניט געדאַרפט

שיקן אהין אזוינע ווי זאוול בראַדסקי, בערגעלסאָן זאל זיך איבער זיי איז-
דיעקעווען.

אַ זייער אומסימפאטישער שטריך אין „בירעבידזשאַנער“ איז, אויב מען
קאָן זיך אזוי אויסדריקן, דער „טשעקיזם“, וועלכן בערגעלסאָן ווייזט אַרויס
בנוגע צו די פאַרשוניגען, וועלכע קאָנען ניט און ווילן ניט (ווילן ניט, ווייל
זיי קאָנען ניט) „בויען סאָציאַליזם“ אין ביראַבידזשאַן. ער הייבט זיי אָן צו
פאַרפאַלגן, צו רודפן און צו דערנידעריקן גלייך, ווי זיי זעצן זיך אַריין אין
וואַגאַן. וואָס זיינען זיי שולדיק? זיי האָבן ניט די פאַרגאַנגענהייט און דעם
כאַראַקטער, וואָס איז גייטיק פאַר שווערער, ביטערער, מסירת־נפשדיקער
פּיאָנערן־אַרבעט.

אַ סאָציאַלער פּסיכאָלאָג דאַרף עס וויסן, נאָך בעסער דאַרף עס וויסן אַ
קינסטלער.

אַ קינסטלער איז אַ מענטשן־קענער, פריער ווי אַלץ, און עס שאַדט
ניט, אַז אַ קינסטלער זאל ליב האָבן, נישט נאָר קענען, מענטשן, רחמנות
האָבן אויף זיי מעג ער געוויס. בערגעלסאָן האָט ניט קיין רחמנות אויף די
מענטשן, וועלכע זיינען דורך אַ פאַרזען, זייערן אַדער אימעצנס אָן אַנדערנס,
אַריינגעפאַלן אין אַ סביבה, וואו עס קאָנען זיך פילן גוט און נוצלעך נאָר
אזוינע ווי זאַקס און שימקע, נאָר אזוינע ווי די קאַמיונג מאַטל, אַרקע, וועלוול
און אַנדערע. זיי, די ליפשיצעס און די בראַדסקיס, טויגן ניט פאַר ביראַ-
בידזשאַן. זיי טויגן בכלל ניט פאַר סאָוועט־רוסלאַנד. זיי דאַרפן ניט די רע-
וואָלוציע און די רעוואָלוציע דאַרף זיי ניט. איז מילא, אין די אויגן פון אַ
טשעקיסט זיינען זיי „אַ שעדלעכער עלעמענט“ — און מער גאַרנישט. אָבער
אַ קינסטלער קאָן ניט קוקן אויף מענטשן מיט די אויגן פון אַ סאָוועטישן
אַרדענונגס־היטער. בפרט נאָך אזאָ קינסטלער ווי בערגעלסאָן. ביי אים זיינען
אַפילו די, וועלכע ער ווייזט אונדז נאָר פון איין זייט, לעבעדיקע באַשעפענישן.
ביי אים לעבן אַפילו די, וועלכע ער האָט פיינט. ער (פאַרניכט זיי מאַראַ-
ליש, ניט קינסטלעריש. קינסטלעריש עקסיסטירן זיי — ער גיט אין זיי אַריין
לעבן, היינט פאַר וואָס טייט ער זיי מאַראַליש? פאַר וואָס פייניקט ער זיי?
פאַר וואָס משפט ער זיי? פאַר וואָס משפט ער זיי מיטן מידת הדין? די מידה
פון קונסט איז מידת־הרחמים. די מאָס פון קונסט איז די מאָס פון אַאַרשטיין —
און פאַרגעבן, אַפילו מערדער פאַראַרטליין ניט קינסטלער. זיי לאָזן אין זיי
„וואַרפן דעם ערשטן שטיין“ יענע, וועלכע פילן זיך באַרעכטיקט עס צו טאָן.
בערגעלסאָן וואַרפט דער ערשטער אַ שטיין אין דעם, וועלכער געפעלט
אים ניט.

דאָס איז זיין גרויסער חסרון.

אבער דאָס איז אַ חסרון, וואָס פילט זיך אין בערגעלסאַנס גאַנצן שאַפן, נישט נאָר אין „בירעבידזשאַנער“. זיין שאַפונגס-אַקט איז זייער אַפט אַן אַקט פון האָס, נישט פון ליבע.

דער אויפטו פון איצטיקן סאָוועטישן פעריאָד אין בערגעלסאַנס ליטע-ראַרישער אַנטוויקלונג באַשטייט דערהויפּט אין דעם, וואָס ער לערנט זיך ליב צו האָבן. ער האָט ליב די איינפאַכע האַרעפאַשניקעס, וועלכע ווייזן וואונדער פון פּיאָנערשאַפט. ער האָט ליב די קאָמוניסטישע יונגוואַרג. און — וואָס איז אפשר נאָך וויכטיקער — ער הייבט אָן אַרויסצואווייזן הומאַר.

„בירעבידזשאַנער“ איז בערגעלסאַנס ערשט בוך, וואָס איז געשריבן מיט אַן אַפענעם אָדער פאַרשטעלטן הומאַר. און דאָס איז אַ דערגרייכונג.

דער קאָמוניסט אין בערגעלסאַנען איז נאָך אַלץ בייז, ביטער און — הומאַרלאַז. אָבער דער קינסטלער אין אים שמייכלט שוין, דאָס איז אַ גוטער סימן.

(1934)

די צוויי בערגעלסאָנס —

דער קינסטלער און דער פּאָליטיקער*

אין דעם צווייטן טייל פון זיין האַלב-אויטאָ-

ביאָגראַפֿישן ראָמאַן „ביים דניעפער“ דערציילט דוד בערגעלסאָן, ווי שווער עס איז פענעקן (דודן) אָנגעקומען דאָס איבערגיין פון העברעאיש צו יידיש. העברעאיש איז אים לייכט געווען צו שרייבן, ער האָט געפילט וועגן שרייבן העברעאיש עפעס ענלעכס דערצו, וואָס שלום-עליכם האָט אַמאַל געזאָגט וועגן ריידן יידיש, כאָטש גאַר אין אַן אַנדער זינען. יידיש, האָט אונדזער הומאַריסט געזאָגט, דאַרף מען ניט ריידן; יידיש רעדט זיך אַליין. און אַזוי איז מכוח שרייבן העברעאיש ביי פענעקן (בערגעלסאָנען) געווען אַ געפיל, אַז „ניט ער שרייבט מיט העברעאישע ווערטער, נאָר העברעאישע ווערטער שרייבן מיט אים, פענעקן“. ווערטער פון יידיש האָבן „מיט אים“ ניט געשריבן, האָט ער נישט געוואוסט וואָס צו טאָן, ביז ער האָט איבערגעלייענט שלום-עליכמס אַ פאַר מאַנאַלאָגן — און „איז אַרויס פֿון זיי פאַרגאַפּט: שוין רעכט! ער ווייס שוין, ווי אַזוי אויף יידיש דאַרף מען שרייבן; אַט אַזוי ווי מען רעדט... גרינג.“ און ער האָט גענומען שרייבן וועגן יאַנקל דעם פּורמאַנס אַוועקגיין פון זייער הויז — „ערגעץ וואוהין צו דער באַן ווערן אַן אַרבעטער“. אַז ער האָט עס געהאַט אָנגעשריבן, האָט עס אים ניט צופרידנגעשטעלט: „יאַנקלס אַוועק“ גיין איז געווען גאַנץ שווער — און שלום-עליכמס לשון איז גרינג — עפעס ניט אַלץ פאַרט זיך דאָ. שלעכט!“ (ז' 119). האָט בערגעלסאָן גענומען שרייבן יידיש אַזוי, אַז עס זאָל... ניט זיין גרינג! ער האָט, מיט אַנדערע ווערטער,

(*) געשריבן צו דוד בערגעלסאָנס 60טן געבוירטאָג.

אָנגעהויבן שרייבן יידיש ניט אין שלום-עליכמס, נאָר אין מענדעלע-מוכר-ספרימס גוסט — ניט־גרינג.

און אָט דאָס איז געווען בערגעלסאָנס ערשטער אויפטו אין דער וועלט פונעם יידישן וואָרט.

ער האָט — אפשר אַליין ניט וויסנדיק דערפון — באַנייט די „שווערע“, ר"ה די וואַגיקע, מענדעלע-טראַדיציע אין יידיש שרייבן. ער האָט דעם אַלטן נוסח־מענדעלע — מאַדערניזירט.

מענדעלע האָט, אַזוי ווי שלום-עליכס, געשריבן „ווי מען רעדט“, אָבער ער האָט געשריבן אויפן שטייגער, ווי מען האָט גערעדט יידיש צווישן די פאַרצייטיקע יידישע אינטעליגענטן — תלמידי־חכמים. בערגעלסאָן האָט אָנגעהויבן שרייבן יידיש אַזוי, ווי מען וואָלט געדאַרפט ריידן יידיש צווישן די היינטיקע תלמידי־חכמים — די אינטעליגענטן.

בערגעלסאָן האָט, אַזוי ווי זיינע געענטערע פאַרגייערס, פינסקי און נאָמבערג, אָנגעהויבן צו שרייבן אינטעליגענטער יוגנט. ס'איז, אָבער, דאָ אַן אונטערשייד צווישן אים און זיי. כּי זיי האָט זיך געפילט, אַז די „היינטיקע יונגעלייט“, וועגן וועלכע זיי האָבן אונדז דערציילט, האָבן אַליין אויך קיין יידיש ניט גערעדט. בערגעלסאָן גיט אונדז איבער די שטימונגען, די געדאַנקען און די געפילן פון זיינע היינטיקע (אַפט האַמסוניסטישע) מיידלעך, וויבלעך און בחורים אַזוי, ווי יידיש זאָל זיין אויך זייער — גישט נאָר זיין — שפראַך.

בערגעלסאָן האָט דעם ריטם פון זיין יידיש גענומען ניט, ווי מענדעלע, פון בית־מדרש און פון עברי־טייטש־ספרים, נאָר פון דער יידיש־ריידנדיקער אינטעליגענטן־סביבה, וואָס אָנהייב 20טן יאָרהונדערט האָט זי זיך אָנגעהויבן צו פאַרמירן אַ דאַנק די, וועלכע האָבן פאַרלאָזן דעם אַלטן בית־מדרש און אָנגעהויבן אַרײַן און אַרויסאַטעמען די לופט פון דער מאַדערנער יידישער קולטור.

אין בערגעלסאָנס, ווי אין מענדעלעס, סטיל איז דאָ עפעס פון סטיל־זירונג, אָבער די מוסטערן, וואָס זיי האָבן פאַר זיך, בעת זיי בויען (און זיי ביידע בויען) זייער יידישן זאַך, זיינען פאַרשיידן. מענדעלעס מוסטער איז אַן איינגעשטעלטע, דור־דורותדיקע שפראַך־אַרדענונג. בערגעלסאָנס — אַ שפראַך־אַרדענונג, וואָס וויל ערשט איינגעשטעלט ווערן. אויב עס איז ריכטיק מיינע אַן אַמאָליקע באַמערקונג, אַז מענדעלע האָט געשריבן אַזוי, ווי פאַר אים זאָלן שוין האָבן געווען קלאַסיקער פונעם יידישן סטיל, וואָלט מען געקאָנט זאָגן, אַז בערגעלסאָן האָט אין דעם ערשטן פעריאָד פון זיין שאַפן געשריבן אַזוי, ווי ער זאָל צוגרייטן אַ לשון פאַר די מוסטערהאַפטע שרייבער,

וואָס דאַרפן ערשט קומען. ביי זיין גאַנצער שטרענגקייט און שטייפיקייט איז בערגעלסאָנס יידיש בייגעוודיק, רירעוודיק און דינאַמיש. איז ער דאָך גע- קומען שוין נאָך פּרצן, נישט נאָר נאָך מענדעלען, און רעפרעזענטירט האָט ער, נישט ווי מענדעלע, אַן אַוועקגייענדיקן, נאָר, ווי פּרץ, אַן אויפקומענדיקן דור.

כ'דערמאָן די נעמען פון אונדזערע קלאַסיקער, כאַטש דירעקט און באַ- וואוסטזיניק איז בערגעלסאָן, אפשר, ניט געגאַנגען אין חדר ניט צו מענדעלען און ניט צו פּרצן, אָבער אומדירעקט און אומבאַוואוסטזיניק האָט ער קולטי- ווירט זייער בייזנס נוסח, — דעם נוסח פון ניט-גרינגקייט, די טראַדיציע פונעם תלמיד חכם, וואָס איז אַריין אין דער יידישער ליטעראַטור מיט זיין טראַכטן און זיין ריידן — אין דעם זיידנס אַלטמאַדישער — און אין פּרצעס היינטוועלטליקער געשטאַלט.

בערגעלסאָן האָט אַריינגעבראַכט זיין אייגענעם ניואַנס, ווי אויך דעם ניואַנס פון זיין דור, אין מענדעלעס נוסחדיקער איינגעשטעלטקייט און אין פּרצעס מאָדערנער צערודערטקייט.

אין צייט, אין שטימונג און אין ווירקונג איז פּרץ געווען נעענטער בער- געלסאָנען און זיין גאַנצן דור, ווי „דער זיידע פון דער יידישער ליטעראַטור“, דאָך איז בערגעלסאָנס ליניע אין דער יידישער וואַרטקונסט — און ניט בלויז די שפּראַכלעכע ליניע אַליין — די מענדעלע, ניט די פּרץ-ליניע.

פון פּרצן איז דאָ ביי אים דאָס ביסל ראַמאַנטישקייט פון מירל, דער הויפטגעשטאַלט פון זיין ערשטן ראַמאַן „נאָך אַלעמען“ (1913), די שטומע סימבאָלישקייט פון מלך, אין „אַפּגאַנג“ (1913), דעם ניט-געענדיקטן ראַמאַן, וואָס אין אַ סך פּרטים איז ער עפעס אַ מין המשך פון „נאָך אַלעמען“. פּרץ האָט, אויסער דעם, אַ חלק אין דעם אינדיווידוואַליזם און אין דער אומ- באַשטימטער און אומקלאָרער קאָמפּליצירטקייט פון בערגעלסאָנס האַלב- שטומע נשמות; צו פּרצעס מקור ציט זיך ניט אין פיניקייט און איידלקייט פון בערגעלסאָנס אימפרעסיאָניסטישן סטיל. אָבער די פּרץ-טראַדיציע, דער- הויפט די טענדענץ פון אידעאָליזאַציע, פון דערהויבנקייט און יום-טובדיקייט, וואָס איז אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר איר, איז ביי בערגעלסאָנען אַזוי ווי איבערגערסן געוואָרן אין מיטן. ער איז איר טריי געווען און ער האָט זי געהאַלטן אין איין פאַרטיפּן און פאַרפייערן, נאָך איידער ער איז אַוועק אין שפּאַן פון „פּראַלעטאַרישקייט“. באַלד נאָך דעם, ווי ער האָט אָנגעטאַן אויף זיך איר שווערן און האַרטן יאָך, האָט ער געפרוואוט אָנהייבן שטעלן שווערע און האַרטע טריט. זיינע פּריערדיקע, „פּרצישע“, שטילקייטן און וויכטיקייטן, די אַלע ניגונים אַן ווערטער, די האַלבע טענער און האַלבע שאַטנס זיינען

געוואָרן פֿאַר אים עפּעס אַ מין „הטאות נעורים“, בורזשוואַלע חטאים, אויף וועלכע ער האָט זיך געשלאָגן על חטא אין האַרצן. ער איז אמת, געווען פון די, וואָס זאָגן „אחמא ואשוב“, — און בעת ער האָט מיט איין האַנט געשריבן אַרטיקלען קעגן די „אַלטע“ ייִדישע שרייבער (איינגעשלאָסן דעם אַלטן בערגעלסאַנעו), האָט ער מיט דער צווייטער האַנט נאָך אַלץ אַ ביסל אונטערגעשפּילט אויף זיינע אייגענע, אַלטע בערגעלסאַנישע, כלים. ער האָט געפּריידיקט „פּראָלעטאַריש“ וואָסער, כאַטש אַליין האָט ער נאָך גאַנץ געשמאַק געטרונקען „בורזשוואַן“ ווײַן. ער האָט געפּריידיקט פּאַרוואָסערטע פּראָלע-טאַרישקייט און אויף אַזאַ אופן האָט ער זיך אָפּגעטרייסלט — פּריער טעאָרעטיש און דערנאָך אויך פּאַקטיש — פון דער פּרײַטראַדיציע, זיין פּריערדיק גיין אויף אירע דרכים און דערהויפּט די אימפּרעסיאָניסטישע האַלבע טענער אין אַזעלכע ווערק, ווי „נאָך אַלעמען“, האָט ער פּאַרענטפּערט דערמיט, וואָס „געשריבן געוואָרן איז ער (דער ראַמאַן) אין זיין גרעסטן טייל אין די יאָרן 1909-1910 — יאָרן פון טיפּער רעאַקציע, ווען אַ גרויסער טייל פון דער אינטעליגענץ, אויב ניט דער גרעסטער, האָט דעזערטירט פּונעם רעוואָלוציאָ-נערן פּראָנט, אַנטלאָפּן ווייט אַזש ביז „צוריק אין שול“ אָדער „צוריק אין קלויסטער“... ער איז, הייסט עס, געווען, נעבעד, אַ קרבן פון דער „טיפּער רעאַקציע“ און ער האָט חרטה געהאַט און תּשובה געטאַן, וואָס „מירל און אירע עלטערן ווערן געשילדערט (אין „נאָך אַלעמען“) מיט מיטגעפּיל“ און וואָס „סאַציאַל איז די (קליינבירגערלעכע) סביבה אין בוך ניט אויפגעריסן“ (פּאַררעדע צו דער סאַוועטישער אויסגאַבע, מאַסקווע, 1935). אַזוי ווי ער האָט פּאַרט געוואָלט כשרן דעם ראַמאַן פאַרן מאַסקווער פּאַרלאַג „עמעס“, האָט ער צום סוף פון דער ציטירטער פּאַררעדע „קאַנסטאַטירט מיט באַפּרי-דיקונג, אַז דער ראַמאַן „נאָך אַלעמען“ האָט ניט געהאַט קיין אַלגעמיינעם וועג מיט אַלע ווערק פון יענער צייט, וואָס האָבן, אין איינקלאַנג מיט די אידעען פון דער דעזערטירנדיקער אינטעליגענץ, באַזונגען די ייִדישע קליינ-בירגערלעכע געזעלשאַפט, זי געלאַטעט, כדי זי זאָל ווייטער עקסיסטירן.“ ער, הייסט עס, זאָל זי ניט האָבן „געלאַטעט“, הגם ער האָט אַליין צוגעגעבן, אַז „סאַציאַל אויפגעריסן“ האָט ער זי אויך ניט. אַזוי צי אַזוי, — ער האָט מער נישט מיטגעפּילט מיט ר' גדליהס יורדישן יחוס און זיין טאַכטערס טרויעריק-שטאַלצן חן. ער האָט די גאַנצע וואונדערלעכע מייסטערשאַפט, וואָס ער האָט אַריינגעלייגט אין דער שילדערונג פון זייערע געשטאַלטן, אין איינעם מיט די האַלב-ראַמאַנטישע, פּרצישע, „האַלבע טענער“, אַוועקגעשענקט דער „רעאַקציע“, איבערלאָזנדיק פאַר זיך בלויז דאָס אויטאָר-רעכט. ער האָט זיך בשום אופן נישט געוואָלט מער אידענטיפּיצירן מיט פּרצן און מיט די

אלע, וואָס האָבן ערב דעם ערשטן וועלט־קריג „דעזערטירט פונעם רעוואָלו־ציאָנערן פּראָגנאָט“, גערופן „צוריק אין שול אַרײַן“ און „באַזונגען די יידישע קליינבירגערלעכע געזעלשאַפט“. ער האָט — אַ ביסל צו שפעט — דעזערטירט פונעם פּרײַ־פּראָגנאָט, פון דעם פּראָגנאָט, וואָס די סאָוועטישע ליטעראַטור האָט שוין לאַנג ליקווידירט, אָבער — ניט פונעם מענדעלע־פּראָגנאָט. פון דעם „זײַדנס“ ירושה האָט ער זיך ניט אָפּגעזאָגט. פאַרקערט, ער האָט זיך גע־האַלטן און האַלט זיך פאַר אײַנעם פון זײַנע אמתע יורשים, אָדער, ווי ער אַליין האָט זיך אויסגעדריקט, „אמתע אײַניקלעך“, בעת אונדז אַלעמען האָט ער דערקלערט פאַר „פאַלשע אײַניקלעך“. פון מענדעלעס ירושה האָט ער געמאַנט און מאַנט אַלץ אַ גרעסערן און אַ גרעסערן חלק.

און ער איז באַרעכטיקט דערצו.

צו מענדעלען איז ער אין אײַניקע זײַער וויכטיקע פרטים געווען און געבליבן נאָענט. צו אים האָט ער זיך געהאַלטן נאָענט אפילו דאָ, ווען נאָך נענטער איז אים געווען פּרײַ, און אוודאי איז ער אים געבליבן אַ טרײַער „אײַניקל“, ווען ער האָט זיך פון פּרצן אָנגעהויבן צו דערווייטערן. ער האָט געהאַלטן און האַלט אין אײַן פאַרטיפּן מענדעלעס רעאַליזם און זײַן סאָציאַלע סאַטירישקייט, בעת ער האָט זיך שוין לאַנג אָנגעהויבן צו פאַר־ענטפערן פאַר זײַן אַמאָליקער, האַלב־פּרצישער, ראַמאַנטישקייט.

יא, פון מענדעלען ציען זיך היפשע עטלעכע פעדעס אי צו דעם איצטיקן, אי צו דעם אַמאָליקן בערגעלסטאַנען, און אויב איך שטעל זיך אָפּ אַזוי לאַנג אויף דעם ענין מענדעלע־בערגעלסטאַן, כאַטש אין די לעצטע צוויי צענדליק יאָר וואָלט זיך זײַער אָפט געדאַרפט זאָגן „להבדיל“, ווען מען דערמאַנט די דאָזיקע צוויי נעמען, — איז עס נאָר דערפאַר, וואָס די מענדעלע־עלעמענטן אין בערגעלסטאַנען זײַנען אַ מיין בריק, וואָס פירט אונדז פון בערגעלסטאַן אַ צו בערגעלסטאַן ב' און צוריק. זיי העלפּן אונדז זען הינטער דעם ווייטיקדיקן ריס אין בערגעלסטאַנען עפעס אַזוינס, וואָס איז גאַנץ און אײַנהייטלעך.

כ'האָב דערמאַנט די „ניט־גרינגקייט“ פון בערגעלסטאַנס שטייגער שרייבן — די ניט־גרינגקייט, וואָס שליסט אײַן אין זיך די קולטיווירטקייט פון זײַן כּטיל, — און דאָס איז אַ מענדעלע־שטריך, וואָס אין בערגעלסטאַן א' איז ער געווען געדיכטער און קענטיקער, ווי אין בערגעלסטאַן ב', אָבער פאַראַן איז ער אין בײַדע. בערגעלסטאַן האָט ניט געזוכט אים צו פאַרגלעטן אפילו דאָ, ווען ער האָט זיך געשטעלט „מיטן פנים צו מאַסקווע“, — און געוואַלט, אַז זײַן פנים זאָל, ווי ווייט מעגלעך, אויסזען פּראָסט און פּראַלעטאַריש. ער האָט אים אפשר אַ ביסעלע אויסגעגלעט; פאַרגלעט האָט ער אים ניט. און

ס'איז כדאי צו זאגן עטלעכע ווערטער וועגן דער וויכטיקייט פון אַט דעם מענדעלע-שטריך ביי בערגעלסאָנען.

אין אַן אַנדער ליטעראַטור וואָלט „ניט-גרינגקייט“ ניט געווען גאַר אַזאָ חידוש און אַזאָ אויפטו. אָבער יידיש איז ביז מענדעלען געווען אַ „גרינג לשון“, ווי עס האָט געהייסן אַמאָל. איז טאַקע געווען אַ חידוש, ווען מען האָט אַ דאַנק מענדעלען דערפילט, אַז די יידישע שפּראַך, אַזוי ווי דאָס יידישע לעבן, וואָס ווערט אין און דורך איר אויסגעדריקט, — איז גאַרניט אַזוי פשוט, ווי די משכילים האָבן געטראַכט. דאָס יידישע לעבן איז פול מיט אינעווייניקסטע סתירות: שוואַרץ און ווייס, פינצטערניש און ליכט זיינען אין אים ניט אָפּגעטיילט איינס פון דעם אַנדערן, ווי עס האָבן געמיינט די נאַאיווע משכילים, נאָר, פאַרקערט, גאַר צונויפגעמישט. אַזוי איז דאָס יידישע לעבן — און אַזוי איז יידיש, זיין שפּראַך: זי איז אַ סך מער פאַר-וויקלט און פאַרשטעלט, ווי עס האָט זיך געדוכט.

דאָס איז געווען די ערשטע זאַך, וואָס מיר האָבן געלערנט פון מענדע-לען; — און אַט די לעקציע האָט קיינער פון די דערציילערס, וואָס זיינען געקומען נאָך אים (און נאָך פרצן), ניט אַזוי גוט איינגעזאָרט און ניט אַזוי שטאַרק פאַרטיפט, ווי יענע קליינע גרופע נייע יידישע פּראָזע-דיכטערס, צו וועלכער עס האָבן געהערט אַזוינע, ווי ל. שאַפּיראַ און דער נסתר, און אין וועלכער דוד בערגעלסאָן האָט זיך אַזוי אויסגעצייכנט.

אַ צווייטער פונקט, וואו בערגעלסאָן שטייט פנים אל פנים מיט מענדע-לען, איז דער פונקט, וואו דער „יצר-הרע“ פון קונסט און רואיקייט שטויסט זיך צונויף מיט דעם „יצר-טוב“ פון קאַמף און אומרו. אַזוי ווי דער זיידע, האָט אונדזער „אמתער אייניקל“ פון אָנהייב אָן זיך אַרומגעטראָגן מיט אַט דעם „ויתרוצו“ צווישן זיינע קינסטלערישע און זיינע סאַציאַל-עטישע שטרע-בונגען. דער אונטערשייד צווישן אים און מענדעלען איז באַשטאַנען נאָר אין דעם, וואָס צו דער צייט (פון בערגעלסאָנס דעביוט זיינען די ראַלעס אין אַט דעם דראַמאַטישן קאַנפליקט געווען שוין צעביטן: קונסט האָט געשפילט שוין די ראַלע פונעם גוטן מלאך און בערגעלסאָן האָט זיינע געזעלשאַפטלעכע אימפולסן געדאַרפט פאַרקיינסטלערישן, בעת מענדעלע אין זיין דור האָט, פאַרקערט, געמוזט אָנטאָן אויף זיין קונסט אַ מוסר-יאַרמולקע. אָבער בער-געלסאָנס געזעלשאַפטלעכקייט — און דאָס איז, וואָס מיך אינטערעסירט דאָ, — איז ניט קיין רעזולטאַט פון זיין אַוועקגיין אין אַפּאַן: בערגעלסאָן איז די גאַנצע צייט געווען געזעלשאַפטלעך אין זיינע ווערק (אַ ניס איז געווען, ווען ער איז געוואָרן אַ קאַמוניסט, ניט זיין געזעלשאַפטלעכקייט, נאָר זיין פאַלי-טישקייט אַדער פאַרטייאישקייט).

זיינע ערשטע דערציילונגען „אָרום וואַקזאַל“ (1909) און „דער טויבער“ (1910) זיינען געווען שוין אַ געמיש פון אינדיווידועל־פּסיכאָלאָגישע און סאָציאַל־פּסיכאָלאָגישע שילדערונגען. זיין ערשטער ראָמאַן „נאָך אַלעמען“ איז, נישט געקוקט אויף די אינדיווידואַליסטיש־ראָמאַנטישע שטימונגען, וואָס האָבן געפונען אין אים אַן אויסדרוק, — אַ געזעלשאַפטלעכער ראָמאַן. דאָס איז געווען אַ צייט פון פּאַרטיפּן זיך אין זיך אַליין, אַ צייט פון געזעלשאַפט־לעכער און פּאָליטישער פּאַסיוויטעט, — האָט בערגעלסטאָן זיין אינטערעס צו אַנטפּלעקונגען פון געזעלשאַפטלעכער מאַראַל געלאָזט אויפגעלייזט ווערן אין אינדיווידועל־קינסטלערישע כאַראַקטערן, אָבער ער האָט זיין אינעווייניקסטע פּאַראַינטערעסירטקייט אין סאָציאַל־עטישע פּראָבלעמען בלויז פּאַרשטעלט פון אונדז (און פון זיך אַליין); אויפגעגעבן זי האָט ער ניט. און זי האָט אים נישט אויפגעגעבן. זי האָט זיין פען נישט געלאָזט רוען, אַזוי ווי מענדעלע, איז ער פון אָנהייב אָן געווען אַ שילדערער פון סאָציאַלע סביבות און פון כלל־טיפּן, נישט בלויז אַ מאַלער פון אינדיווידועלע פּאַרטערטן, ער האָט זיך אין דעם פרט נישט געדאַרפט ענדערן. ער האָט זיך נישט געדאַרפט ענדערן, יעדנפאַלס, אין תּוך, — בלויז אין גראַד און אין מעטאָד פון זיין קינסט־לערישער געזעלשאַפטלעכקייט. ער האָט אָנגעהויבן צו ווייזן אונדז דורך יחידים גאַנצע געזעלשאַפטלעכע קלאַסן, בעת פּריער האָט ער אויפן הינטער־גרונד פון סאָציאַלע קאָלעקטיוון אונדז געוויזן יחידים. אָבער אויך פּריער איז די סאָציאַלע סביבה געווען פאַר אים זייער וויכטיק.

נישט נאָר האָט ער ליב געהאַט זי צו מאַלן קינסטלעריש, ער האָט געהאַט אויך די טבע זי מאַראַליש אָפּצושאַצן. ער האָט געמאַכט אַן אונטער־שייד צווישן איין סאָרט סביבה און אַ צווייטער. איינע איז אים געווען גע־פעלן, האָט ער זי געמאַלן מיט סימפּאַטיע, אַן אַנדערע האָט אַרויסגעגעבן פון זיך פּאַרשוניגען, וואָס זיינען אים געווען דערווידער, האָט ער געמאַכט פון זיי קאַריקאַטורן.

מיטגעפילט האָט ער געוויינטלעך מיט די יורדים; די נגידים, דערהויפּט די אויפגעקומענע, האָבן כמעט שטענדיק אין אים געוועקט דעם פּאַרלאַנג צו מאַכן פון זיי חוּק (קויפּמאַן אין „אָרום וואַקזאַל“, וואָווע ביק אין „דער טויבער“, די טאַראַבאַיס אין „נאָך אַלעמען“). אויף די אויפגעקומענע גבירים איז ער אַלע מאַל געווען אָנגעשטויסן — און ער האָט אַלע מאַל ליב געהאַט צו מאַלן פּאַרשוניגען, וואָס ער האָט ניט ליב.

און אויך דאָס איז אַ מענדעלע־שטריך אין ביידע בערגעלסטאָנס. מענדעלע האָט ערשט אין דער צווייטער העלפט פון זיין שאַפּן אָנגע־הויבן צו אַנטדעקן די וועלט פון שיינע מענטשן. אין דעם פּעריאָד פון

„דאס קליינע מענטשעלע“ און „די טאקסע“ האט ער געהאט צו טאן דערהויפט מיט נעגאטיווע טיפן. אזוי איז עס אויך מיט בערגעלסאָנען. ער מאַלט מער מיאוסע, ווי שיינע כאַראַקטערן. שיינקייט, אויך נשמה־שיינקייט, געפינט ער אָפּט ביי פרויען (ביי דעם העסלעכן קויפּמאַנס שיינער פרוי אין „אַרום וואַקזאַל“, ביי מירלען אין „נאָך אַלעמען“). זעלטן — ביי מענער. מענער־פּאַרטערען געלינגען אים אַלץ מער, וואָס ווינציקער עס געפּעלן אים די מאַדעלן.

ער איז אַ מייסטער אויף צו געבן אונדז צו פילן די איידלקייט פון איידעלע נשמות; נאָך מער בריה איז ער אַרויסצושטעלן, ווי איך האָב גע־שריבן אַמאָל, די גראַביונגשאַפּט פון גראַבע יונגען.

איך ווייס נישט נאָך אַ שרייבער ביי אונדז, וואָס זאָל נוצן אזוינע פיינע מיטלען אויף צו מאַלן גראַב־קייט. „די פּאַרגרעכטע שטאַט“ („אין אַ פּאַר־גרעכטער שטאַט“, 1934) איז פאַר אים אפשר נאָך אַ מער געוואונטשענער מאַטעריאַל, ווי די טרויעריק־צאַרטע און דינע לופט פון די ר' גדליהס, די מירלס און די מלכס. ער האָט אַ זעלטענע פעאיקייט צו מאַלן אויפן ראַפּי־נירטסטן אופן — ברוטאַליטעט. ער נייטיקט זיך ניט אין מיאוסע ווערטער, כדי אונדז צו דערציילן וועגן מיאוסע נפשות. ער קאָן שרייבן וועגן מיאוס־קייט — אינעם פיינסטן סטיל. און נישט נאָר קאָן ער עס, — ער האָט עס ליב. ער האָט ליב דעם מאַדנעם חן, וואָס ליגט אין דער קונסט צו מאַלן אומחן. און אָפּט דוכט זיך, אָז מיט אַ כיוון נוצט ער די איידלסטע פּאַרבן פאַר זיינע עטלעכע איידעלע וועזנס, כדי נאָך קענטיקער צו מאַכן די גראַב־קייט פון דער „פּאַרגרעכטער שטאַט“. אָפּט דוכט זיך, אָז אויב ער האָט אונדז געפרוואוט געבן די ראַמאַנטיק פון צאַרטע, פּאַרבענקטע נשמות, איז עס געווען נאָר כדי צו ווייזן, ווי אומממשותדיק זי איז אין פּאַרגלייך מיט דער רעאַליטעט פון העסלעכקייט. ער האָט מיט אַ כיוון אונדז געגעבן נאָר האַלבע און פערטל־טענער, ווען ער האָט אונדז געלאָזט הערן דעם ניגון פון די זיידענע יונגעלייט און די יונגע פרויען, וואָס זיינען נאָך פיינער, — ער האָט מיט אַ כיוון געלאָזט אויסשפרייטן פאַר אונדז עפעס אַ קוים־גע־שפירטן אַראַמאַט פון אַ לאַנג שוין אויסגעליידיקטן בשמים־ביקסל. אזוי ווי ער זאָל אונדז זאָגן: ערגעץ וואו, ערגעץ ווייט איז דאָ איידלקייט, יחוס, שטילע, וואונדערלעכע נשמהדיקייט, אָבער — איך וואָרן אייך, בלייבט שטיין פון דער ווייטנס, רוקט זיך ניט צו נעענטער, פּראוואוט ניט צורירן זיך דערצו, עס קאָן נאָך, חלילה, צעריבן ווערן צווישן די פינגער, ווי די פּאַרב־קע פליגעלעך פון אַ צאַרטן פלאַטערל... אזוי ווי ער זאָל אונדז וועלן זאָגן, אָז די מירלס, די מלכס און אַלע אַנדערע איידעלע נשמות זיינען אפשר

נישט מער ווי דעם דיכטערס אַ חלום. די וואָר — דאָס זיינען די גראַבע טאַראַבאָיס, די פּראָסטע בורנעסעס.

די פּאַרטרעטן, וואָס ער גיט אונדז פון זיי, זיינען לעכנס- און אויסדרוקס- פול, אַבער מען פילט, אַז ער איז ניט אומפּאַרטייאַליש, ווען ער מאַלט זיי, — ער איז אויף זיי אָנגעשטויסן, ער האָט זיי ניט ליב און ער האָט זיי דע- מאַסקירט, נאָך איידער ער איז געוואָרן אַ „פּראָלעטאַרישער“ שרייבער. זיין שאַפן האָט פון אָנהייב אָן געהאַט אין זיך אַן עלעמענט פון געזעל- שאַפטלעכן מוסר און סאָציאַלער סאַטירע — ווידער אַ מאַל — אַזוי ווי ביי מענדעלע-מוכר-ספרים.

מען האָט נישט געדאַרפט וואַרטן אויף „שטורעם-טעג“, אויף „צוג- ווינטן“ און אויף אַנדערע פּראָסאָוועטישע און „אַנטי-בורזשוואַזע“ דערציילונג- גען כדי צו דערפילן דעם קעמפּער אין דעם קינסטלער בערגעלסאָן. מען האָט עס געקענט דערפילן שוין אין זיין ערשטער דערציילונג „אַרום וואַק- זאַל“, ווי איך האָב עס געוויזן נאָך מיט פּופצן יאָר צוריק, ווען ער איז געווען צו גאַסט אין אַמעריקע.

דער קינסטלער האָט עס ניט אויסגעטייטשט בפירוש. ער איז געווען נאָך דאָן געטריי זיינע רייך-קינסטלערישע אויפגאַבעס, און ער האָט זיך אַפ- געהאַלטן פון אויסטייטשוונגען און קאַמענטאַרן. אַבער דער לעזער האָט דער- פילט, געמוזט דערפילן, בערגעלסאָנס קרומען, בייזן קוק אויפן לעבן און אויף מענטשן, ווען ער, דער לעזער, איז געקומען צו אַזעלכע סצענעס, ווי אַ שטייגער, די סצענע, ווען דער פּאַראַרעמטער ביינוש רובינשטיין קומט מאַנען אַ חוב ביי דעם גביר מאַני דרעל און יענער „האַט אים אויסגעהערט מיט אַ גאַנץ ערנסטן פנים, אַזוי אַז עס איז שוין אפשר געווען צו גלייבן, אַז געלט קומט ביינושן ניט ביי אים, מאַני דרעלן, נאָר ביי אַ צווייטן“, אַזױוו. דער לעזער האָט געמוזט מיטפילן מיט ביינושן, ווען יענער האָט, הערנדיק מאַני דרעלס טעכטער רייזן וועגן סאָציאַליזם, נישט געקאַנט זיך איינהאַלטן און, בייסנדיק די נעגל, געטראַכט: „אַ רוח אין זייער... אַליין רויבט מען זיך אָן, מ'גולט, מ'הרגעט, קליידער פאַר פרעמד געלט קויפט מען זיך, נאָך דעם זיצט מען אין אַ וואַרעמען געמאַלטן חדר, מ'קוקט דאָרט אויף אַ ליבן בחור און מען זאָגט: דו אַרבעטסט ניט און לעבסט... אַ סימן, אַז דו לעבסט אויף פרעמדן חשבון“.

דער לעזער האָט געמוזט פילן, אַז מיט ביינוש רובינשטיינס מויל רעדט דער פּאַרפאַסער אַליין. ער האָט טאַקע רובינשטיינען נישט ליב און ער איז זיך אַזוי ווי נוקם אָן אים פאַר זיין אומבאַהאַלפּנקייט, אַבער ער איז מסכים מיט אים, אַז „קליין און מיאוס זיינען זיי געווען און ער (רובינשטיין)

אין, ווי איינער פון זיי, קליין און מיאוס געווען, און דאס זיינען זיינע, דעם דיכטערס, ווערטער, ווען יענער זאגט: „עט, ווי אזוי לעבט מען דא? ווי די הינט“, אדער ווען יענער טענהט: „סוחרים, איר פארשטייט? דאס איז שוין זאג אומה, א מיאוסע אומה... זיי דערווארגן פריער א מענטשן און נאך דעם האבן זיי אויף אים רחמנות. זיי דערווארגן... אט, למשל, מיך“...

און ניט נאך סוחרים, מענטשן בכלל — האָט געמוזט זיין דעם לעזערס איינדרוק פון בערגעלסאָנס סאַמע ערשטע שריפטן, — מענטשן בכלל, אַ חוץ קליינע אויסנאַמען, זיינען ניט קיין שיינע אומה.

בערגעלסאָן איז קיין מאָל ניט צופרידן געווען מיט דער וועלט, ווי זי איז, און כאַטש ער האָט אַמאָל נישט גערעדט וועגן דעם (ער האָט גע-וואוסט, אַז דאָס לעבן, וואָס ער צייגט אונדז אזוי בולט, רעדט פאַר זיך אַליין), האָט דער לעזער געפילט, געמוזט פילן דעם דיכטערס באַהאַלטענע פאַר-ביטערקייט און זיין שטומען פראָטעסט.

יא, דער פראָטעסטאַנט אין בערגעלסאָנען איז ניט ניי. ער איז אַלע מאָל געווען פאַרביטערט און אַפט — פאַרצווייפלט. ביי אים איז אַלע מאָל געווען דאָס געפיל פון אַפגאַנג, דאָס געפיל, אַז ס'איז נאָך אַלעמען, און ווען ער וואָלט ווייטער געמאַלן די איצטיקע וועלט, ווי אַ וועלט, וואָס גייט אונטער, וואָלט ער געבליבן טריי זיך אַליין.

אומטריי איז ער געוואָרן זיך אַליין, ווען ער האָט אָנגעהויבן צו דער-ציילן מעשיות, אַז אַלין, וואָס אויף יענער זייט גרענעץ פון סאָוועט-רוסלאַנד און פון דער באַלשעוויסטישער פאַרטיי, טויג טאַקע ניט און מוז אַפּשטאַרבן, אָבער אַז דאָס, וואָס איז סאָוועטיש און באַלשעוויסטיש, איז גוט און פּיין און דויערהאַפטיק.

פאַלש איז בערגעלסאָן געוואָרן, ווען ער האָט אויפגעהערט איינצוטיילן די מענטשן אין גוטע און שלעכטע, איידעלע און גראַבע, ווי ער האָט עס פריער געטאָן, און ער האָט אָנגעהויבן צו טיילן אין קלאַסן און פאַרטייען און צו זאָגן: געהערט איינער צו דעם קלאַס און צו דער פאַרטיי, צו וועלכע איך אַליין האָב זיך צוגעשריבן, איז ער אַ פּיינער מענטש; אויב ניט, איז ער אַ מיאוסער נפש.

אַ פאַרטיי-פראָפּאַגאַנדיסט פונעם אומסימפּאַטישטן מין איז בערגעלסאָן געוואָרן, ווען ער האָט (סיי אין אַרטיקלען, סיי אין זיינע ראַמאַנען) גענומען מאָלן אין די טונקלסטע פאַרבן יעדן סאַציאַליסט, וואָס איז ניט קיין באַל-שעוויק, ווען ער האָט געוואָלט שאַפן ביי אונדז דעם איינדרוק, אַז דער, וואָס לענינס אָדער סטאַלינס תורה איז ביי אים ניט תורת-משה, איז מאַראַליש אַ טויגעניכטס, נישט בלויז פאַליטיש אַ פאַרבלאַנדזשעטער.

אן אומאויפריכטיקער שרייבער איז בערגעלסאָן געוואָרן, ווען ער האָט אין די צוויי ביכער פון זיין האַלב־אויטאָביאָגראַפֿישן ראַמאַן „ביים דניעפער“ (באַנד 1, 1932, באַנד 2, 1940) אַריינגעשטעלט אַזוינע ביליקע אַנטירעליגיעזע סצענעס, אַזוינע ווילדע און אומגעלומפערטע ווערטלעך קעגן פרומקייט, וואָס אין תּוך זיינען זיי ניט שייך צום ענין און וואָס זיינען צוגעטראַכט געוואָרן נאָר כדי יוצא צו זיין פאַר דער „פאַרטייליניע“ פון אַ געוויסן פּעריאָד און נושאַדן צו זיין ביי דער פאַרטיילניגענוזר פון יענעם צייט־אַפּשניט.

אַ פאַרלייקענער פון זיין אייגענעם שאַפּן און פון די גרונד־געזעצן פון יעדן קינסטלערישן שאַפּן איז בערגעלסאָן געוואָרן, ווען ער האָט אויסגע־טראַכט די טעאָריע, אַז די „אַפּגעאַנגענע תקופּה קאָן נאָר אין דער פאַרם פון מעמואַרן קומען צום וואָרט“ („אין שפּאַן“, 1926) — אַ טעאָריע, וואָס ער האָט אַליין נישט אָפּגעהייט ניט אין דעם ערשטן, קיעווער אָדער ווילנער, און ניט דעם צווייטן, מאַסקווער, פּעריאָד פון זיין ליטעראַרישער טעטיקייט. אין זייער אַ שלעכטער קאַמפּאַניע איז בערגעלסאָן געווען, ווען ער האָט — אין מינדלעכע און שריפטלעכע אַרויסטרעטונגען — געמאַכט די העסלעכסטע בלבלולם אויף ח. נ. ביאַליקן, אויף שלום אַשן, אויף דוד איינהאַרנען און אויף וועמען ניט? נאָר דערפאַר, וואָס זיי האָבן נישט אָנגענומען זיין פּאַלי־טישע אַריענטאַציע.

אַבער... מען מוז דאָך אין זינען האָבן אַ פּאַקט, וואָס איז, ווי מיר וועלן זען, זייער טרויעריק און וואָס קאָן אונדז דאָך העלפּן מלמד־זכות זיין אויף דעם קינסטלער, אויב ניט אויף דעם פּאַליטיקער, בערגעלסאָן. דאָס איז דער פּאַקט, וואָס נישט בלויז אין צייט, אויך אין שטח, אַזוי צו זאָגן, זיינען דאָ צוויי בערגעלסאָנס.

נישט בלויז איז דאָ דער בערגעלסאָן פון (א) פאַר „אין שפּאַן“ און (ב) פון נאָך אַט דעם זשורנאַל זיינעם. אויך אין משך פון אַט דעם צווייטן, „מאַסקווער“, פּעריאָד האָבן די גאַנצע צייט פּונקציאָנירט צוויי בערגעלסאָנס: (א) דער קינסטלער בערגעלסאָן און (ב) בערגעלסאָן דער אַגיטאַטאָר. אין איין און דעם זעלביקן בוך זיינעם האָבן ניט איין מאָל זיך צוזאַמענגעלעבט און צוזאַמענגעשטויסן זיך אַט די צוויי נשמות, וואָס וואוינען אין זיין ברוסט. אין דער געשמאַלט פון איין און דעם זעלביקן פּענעקן ראַנגלען זיך צווישן זיך די נשמה פון דעם קומענדיקן דערציילער־קינסטלער און די נשמה פון דעם איצטיקן, צען־עלף־יאָריקן יינגל, וואָס בערגעלסאָן איילט זיך צו מאַכן אים פאַר אַ פאַרשטייער פון די אַרעמע געסלעך און זייער (אמתער אָדער כלומרשטער) פּראַלעטאַרישקייט. בערגעלסאָן אַליין האָט, ווי עס איז שוין פריער דערמאָנט געוואָרן, געשריבן מיט איין האַנט עכט־קינסטלערישע זאַכן

און מיט דער צווייטער האנט — אַרטיקלען, וואָס זיינען פול געווען מיט ווייט
ניט עכטע קונסט־טעאָריעס.

עס איז דאָך פאַראַן אַ גרויסער אונטערשייד צווישן דעם פאַרטיי־מענטשן
בערגעלסאַנען, ווען ער האַלט רעדעס און שרייבט אַרטיקלען, און דעם זעלבליקן
פאַרטיי־אַגיטאַטאָר, ווען ער וויל זיך אַריינרייסן אין זיינע אייגענע ראַמאַנען
און דערציילונגען. דער ערשטער ווייס ניט פון קיין גרענעצן און ער מאַכט
זיך אַליין אָפט אומשעדלעך דערמיט, וואָס ער כאַפט איבער די מאַס. דער
צווייטער ווערט באַגרענעצט און ביז צו אַ געוויסער מאַס קאָנטראַלירט פון
דעם קינסטלער אין בערגעלסאַנען; דערפאַר איז ער אויך ווינציקער שעד־
לעך און דעסטרוקטיוו פאַר בערגעלסאַנס קונסט, ווי ער וואַלט געקאָנט זיין,
ווען בערגעלסאַן דער קינסטלער זאָל בערגעלסאַנען דעם אַגיטאַטאָר לאָזן
זיך צעלייגן אין זיינע ווערק ווי ביים טאַטן אין ווינגאַרטן. בערגעלסאַנס
קונסט צוימט דעם פּראַפּאָגאַנדיסט און לאָזט אים ניט אַנטאָן צו פיל שאַדן.

דאָס פילט זיך דערהויפּט אין „פענעק“.

ווי נאָר דער יינגל פענעק איז אין געפאַר צו פאַרלירן זיך אין קלוגע,
צו קלוגע, סאַטירישע רייד, — ווי נאָר ער איז אין געפאַר צו פאַרלירן זיין
רעאַליטעט און צו ווערן דעם סאַטיריקער בערגעלסאַנס שאַטן, אַנשטאַט צו
זיין זיין צווייטער איד, — ווייט זיך בערגעלסאַנס געניטע קינסטלער־האַנט,
און פענעק ווערט צוריק לעבעדיק. און אַפילו דאָ, ווען ער לעבט ניט, נאָר
ער רעדט, איז אַרום אים דאָ אַזוי פיל לעבן, געשאַפן פון בערגעלסאַנען דעם
קינסטלער, אַז אַנשטאַט צו הערן, וואָס פענעק רעדט, קוקן מיר זיך צו צו
דעם וואונדער פון בערגעלסאַנס שאַפן.

אויף ז' 254 פון „פענעק“ זעען מיר פאַר זיך, פון איין זייט, אַלטער
מייטעסן, דעם גרויסן קבצן און נאָך גרעסערן פרומאַק, און, פון דער אַנדערער
זייט, פענעק, דעם קליינעם יינגל, וואָס איז אַ גרויסער, אַ ביסל אַ צו גרויסער,
חכם. אַלטער מייטעס לעבט און פענעק רעדט. אַרט אונדז ניט שטאַרק,
וואָס פענעק, דער קומענדיקער באַלשעוויק, זאָגט; מיר זיינען פאַרכאַפט
פונעם שטיק איינגאַרטיקן לעבן, וואָס בערגעלסאַן האָט אַריינגעהויכט אין
דעם אַרעמען פרומען יידן. ער איז געקומען אַפגעבן שלום־עליכם מיכאל
לעווינען, דעם גביר פון שטאָט: „ער (אַלטער) איז נאָך אין גאַנצן געווען
אַנגעטאָן אַרעם־שבתדיק — אַפילו נאָך מיטן גאַרטל אויף די לענדן. זיינע
שמאַלע העליש־רויטע ליפן — צעעפנט פון נאָכן זאָגן אָן אַ שיעור שבתדיקע
און שבת־צורנאַכטיקע תפילות, פאַרמורזעט, ווי די לעפלעך פון אַ וויגקינד
נאָכן שעה־לאַנגן זויגן. זיין באַרד — אַ באַרד, וואָס טריפט טראַפנס שווייס,

בעת ער טאָנצט גאַנצע טעג ביי זיך אין הינטערהויז אויף די טרעפלעך פון מילשטיין און מאָלט גרויפן פאַר דער שטאָט, — זיין באָרד איז איצט געווען פייכט פון אָפהאַרעווען מיט אַלערליי תפילות און לערנערייען פאַר גאָט...“ ווערט איר אַזוי פאַראינטערעסירט מיט אַלטערס אַזוי אייגנאַרטיק באַשריבענע ליפן און באָרד, ווי אויך מיט דער פיינער הומאַריסטישער באַמערקונג, אַז „ס'איז אויסגעקומען, ווי נאָך אַלע האַרעוואַניעס, נאָך אַלע דאַוונעכצן און לערנערייען פאַדערט נאָך פון אים דער רבונג-של-עולם, ער זאל קומען אַהער אין הויז און דאָ אָפגעבן דעם גביר מיכאל לעווינען שלום-עליכם“ — איר ווערט אַזוי פאַרקאַפט פון אַט די קינסטלערישע איינצלהייטן, אַז איר זייט מוחל בערגעלסאָנען, וואָס ער פאַרלירט פלוצלינג דעם הומאַר און דערציילט אייך, אַז „פענעק, וועלכער איז דאָן אַלט נישט מער ווי צען-עלף יאָר, קוקט : אַלטערן, דעם מסוכן-פאַרהאַרעוועטן, דעם אַרעמסטן פון שטאָט, האָט מען ווי אומיסטן פאַרכישופט, ער זאל זיין פרימער פון אַלע“. איר ווייסט, אַז אַט דער „קוק“ פענעקס איז צו באַלשעוויסטיש-קלוג פאַר אַ צען-עלף-יאָריקן יינגל, אָבער איר פאַרגעסט, וואָס בערגעלסאָן-פענעק זאָגט וועגן אַלטער מייטעס, איר געדענקט, ווי ער מאָלט אים.

זיינע טעאָריעס זיינען איין זאַך און זיין קונסט — גאָר אַן אַנדער זאַך. דאָ און דאָרט ליידיט זי פון זיי, דאָ און דאָרט ווערט זי געשטערט פון זיי. בכלל, אָבער, האָט בערגעלסאָן דער אַגיטאַטאָר ניט פאַראַליזירט די כוחות פון דעם קינסטלער אין בערגעלסאָנען. אין אָנהייב האָט זיך אַפילו געדוכט, אַז ווי ווייט בערגעלסאָן איז געבליבן אַ קינסטלער, איז ער געבליבן אַזוי, ווי ער איז פריער געווען. אויפבויען אַ רייכן ריטמישן זאַץ, האָט זיך גע-דוכט, איז פאַר אים נאָך אַלץ וויכטיקער געווען, ווי „בויען די נייע וועלט“. און ווען עס איז אַרויס זיין זאַמלונג „שטורעם-טעג“ (קיעוו, 1927), האָב איך געשריבן : „אַ קינסטלער, וואָס נייט אויס זיין ריטיטע פאַן מיט אַזעלכע פליטערלעך, אַזוי ווי דאָס זאל זיין אַ כלהס תפילין-זעקל פאַרן חתן, ניט קיין פלאַטערנדיקע קריגספאַן, אַ קינסטלער, וואָס ציילט די אותיות און ציט זיי אַרויף ווי פערל אויף אַ זיידענעם שנירל, — איז פריער קינסטלער, דערנאָך ערשט רעוואָלוציאָנער“. און אין אָנהייב האָט די קינסטלערישקייט טאַקע געוועלטיקט איבער דער רעוואָלוציאָנערישקייט. און עס איז זעלטן ווען געווען אַ קאָנפליקט צווישן זיי. שפעטער האָבן זיי זיך גענומען ראַנגלען צווישן זיך און עס האָט ניט איין מאָל געטראָפן, אַז אויף אַ מאַמענט האָט די פראַפאַגאַנדיסטישקייט געהאַט די אויבערהאַנט איבער דעם אַביעקטיוו-קינ-סטלערישן אמת, אָבער נאָר אויף אַ מאַמענט. איר לייענט אַ פאַראַגראַף, אַ זייט, וואָס איז געשריבן מיט דער לינקער (פאַליטיש-רעוואָלוציאָנערער)

האנט, אבער באלד ווערט די טריבונע צוגענומען און איר זייט ווידער אין דער וועלט פון קונסט.

דער חסרון (און אפשר די מעלה) פון בערגעלסאנס אגיטאטארישקייט איז, וואס זי איז קיין מאל כמעט נישט פארבונדן ארגאניש און אינטיים מיטן גאנג פון דער דערציילונג און מיט איר גרונד-אידעע, — און אין א סך פאלן קאנט איר זי, פשוט, אויסשניידן. אזוי אז מיר קאנען זיך פארשטעלן אן אויסגאבע פון בערגעלסאנס סאָוועטישע דערציילונגען און ראָמאַנען, וואָס וועט רעדאקטירט ווערן אין פונקט אַ פאַרקערטער ריכטונג ווי די, אין וועל-כער מען רעדאקטירט אָפּט די ווערק, וואָס האָבן געליטן פון צענזור. אין יענע שטעלט מען אַריין צוריק די ווערטער און די גאַנצע פּאַסוס, וואָס די צענזור האָט אויסגעמעקט; אין דער — וועט מען, פאַרקערט, אויסמעקן דאָס אַלץ, וואָס איז לכתחילה געשריבן געוואָרן פאַר די פאַרטיי-צענזורס, מען וועט עס אַרויסוואַרפֿן — און די ווערק וועלן נישט ליידן, נאָר, פאַרקערט, געווינען דערפון, ווייל, מיט דער אויסנאַם פון איינציקע שטעלן און שטע-לונגען, זיינען בערגעלסאנס ווערק אייך איצט קונסטווערק.

דער סטיל איז אין זיי נישט אזוי קולטיווירט, ווי אין בערגעלסאנס ערשטע דערציילונגען און ראָמאַנען, אויך זייערע מאַטיוון זיינען נישט אזוי פּיין און ראַפּינירט, ווי די מאַטיוון פון „נאָך אַלעמען“ אָדער „אָפּגאַנג“, אָבער זיי האָבן נאָך אַלץ בערגעלסאנס קינסטלערישע מעלות. זיי זאָגן אין איין זאָך אַמאָל מער, וויפּיל אַן אַנדערער זאָגט אין עטלעכע קאַפיטלעך. זיי זיינען רייך אין אומגעריכטע און אינטריגירנדיקע דעטאַלן. זיי נוצן די איידעלע געצייג פון דעם יואוועליר און דימענטשלייפער. זיי ניואַנסירן זייער פאַרב, און כאַטש זיי האָבן שוין צו טאָן מער מיט סאַציאַלע באַציאונגען ווי מיט איך-שטימונג, זיינען זיי דין און אייגנאַרטיק. זיי זיינען, קורץ, נאָך אַלץ בערגעלסאָניש, און מען קאָן זאָגן, אַז די צוויי בערגעלסאָנס, וועגן וועלכע מיר האָבן גערעדט, זיינען נאָר פּאַליטיש, טעמאַטיש און אידעאָלאָגיש צוויי באַזונדערע וועלטן; אין ברייטערן קינסטלערישן זינען זיינען זיי — איינס.

(1943)

„פרינץ ראובני“*

דוד הראובני, דער פאלשער משיח, און זיין

גלייביקסטער און הייליקסטער נאָכגייער, ר' שלמה מולכו, — אָט די צוויי טראַגישע פּערזענלעכקייטן פון אָנהייב 16טן יאָרהונדערט, — האָבן מזל צו אונדזער פילשפּראַכיקער ליטעראַטור — סיי אין פּראָזע, סיי אין פּערוון. זיי ווערן אָפּט די העלדן פון יידישע ראַ-ראַמאַנען, דראַמעס, פּאָעמעס. מיר קומען אויפן זינען: מאַקס בראַדס דייטשישער ראַמאַן „ראובני, פירשט דער יודען“, קאַפּיטלעך וועגן שלמה מולכו אין י. אָפּאַטאַשוס „אין די פּוילישע וועלדער“, א. א. קאַבאַקס העברעאישע טרילאָגיע „שלמה מולכו“, א. ליעסינס אָ פּאָעמע און, צום שלום, דוד פינסקיס טראַגעדיע אין פינף אַקטן און א. לעיעלעסעס דראַמאַטישע פּאָעמע אין צען בילדער.

צו אָט די צוויי היסטאָרישע טעאַטער־שפּילן פון פינסקי און לעיעלעסעס איז צוגעקומען בערגעלסאַנס דראַמע, אָדער, ווי דאָס האָט פּריער געהייסן, דראַמאַטישע פּאָעמע, — „פרינץ ראובני“.

ביי דוד בערגעלסאַנען אין דער דראַמע איז, אַזוי ווי אין מאַקס בראַדס ראַמאַן, די צענטראַלע פיגור ניט (ווי אין פינסקיס און לעיעלעסעס ווערק) דער מקובל אָדער מיסטיקער ר' שלמה מולכו, נאָר דער פּאָליטיקער דוד ראובני.

ביי מאַקס בראַדן איז די אורזאך דערפון אַ קינסטלעריש־פּסיכאָלאָגישע: דער ערדישער און וועלטלעכער ראובני פאַסט זיך געוויס בעסער צו זיין די

* דוד בערגעלסאַן: „פרינץ ראובני“, דראַמע אין פיר אַקטן — זעקס בילדער, איקוף־פּאַרלאַג, ניו־יאָרק, 1946, 126 זייטן.

הויפט־פיגור פון אַ מאָדערנעם קונסטווערק, ווי דער וויזיאַנער און קדוש ר' שלמה. בערגעלסאָן האָט אַן אַנדער טעם, פאַר וואָס ער האָט פאַרן הויפט־העלד פון זיין דראַמע געמאַכט ראובנין און ניט שלמה מולכו. ראובני איז פאַר אים וויכטיקער דערפאַר, וואָס ער קאָן דינען זיינע פּאזיטיווע פּאַליטיש־אידעאָלאָגישע צילן, — און בערגעלסאָנס „פּרינץ ראובני“ איז, אַזוי ווי כמעט אַלע אַנדערע פּראָדוקטן פון דער סאָוועטישער ליטעראַטור, פּריער ווי אַלץ אַ ווערק מיט אַ פּאַליטיש־אידעאָלאָגישער טענדענץ.

אַ געוויסע צייט האָט זיך געדוכט, אָדער האָט זיך געקאָנט דוכטן, אַז אין די מלחמה־יאָרן האָט מען אין סאָוועט־רוסלאַנד אָפּגעלאָזן די ליטעראַט־רישע לייצעס; שרייבערס, ממילא אויך יידישע שרייבערס, זיינען געוואָרן אַ ביסל פּריער, — האָבן זיי זיך געקאָנט דעריבער פאַרגינען צו זיין, וואָס זיי זיינען אין דער טיפּעניש פון זייערע נשמות, — יידישע מענטשן און אַנטפלעקן אין זייער שאַפן זייער בענקעניש נאָך די גייסטיקע ווערטן פון אונדזער פּאַלק, — די בענקעניש, וואָס אַזוי לאַנג איז זי געווען פאַרשטיקט, פאַרשטומט. עס האָט זיך געקאָנט דוכטן, — דערהויפּט ווען מען האָט גע־לייענט די סאָוועט־יידישע ליריק, אַז ביסלעכווייז ווערן אָפּגעווישט די גרע־נעצן צווישן אונדז און זיי, אַז די גרויסע יסורים פונעם יידישן פּאַלק וועלן באַלד אפשר ווידער מאַכן פון אונדז איין משפּחה, איין גוף און איין נשמה. צום באַדויערן, איז עס געווען ניט מער ווי אַ דוכטעניש.

די יידישע ליידן, די יידיש־היסטאָרישע מאַטיוון, די יידיש־נאַציאָנאַלע טערמינאָלאָגיע, די שיר ניט ראַמאַנטישע יידישע זיפּעענישן, די „איך בין אַ ייד“־שבועות און אַנדערע זאַכן, וואָס פאַר היטלערס אָנפאַל אויפן ראַטנ־פאַרבאַנד זיינען זיי געווען טריף און פּסול, — האָבן זיך אַרויסגעוויזן צו זיין ניט די באַפּרייאַונג פונעם שעפּערישן וואַרט און אַפילו ניט קיין אַפּוויכונג פון דעם געבאַט צו זיין טריי דער „פאַרטי־ליניע“ אויך אין דער ליטעראַטור. נאָר — אַ נייע „פאַרטי־ליניע“, אַזאַ, וואָס איז געווען מער צוגעפּאַסט צו די נויטבאַדערפּענישן פון „דער מלחמה פאַרן פּאַטערלאַנד“, ווי מען האָט אין סאָוועט־רוסלאַנד אַ נאַמען געגעבן דעם בלוטיקן בראַך צווישן נאַצי־דייטש־לאַנד און דעם פאַרבאַנד פון די סאָוועטישע סאָציאַליסטישע רעפּובליקן.

די גרויסע און שווערע מלחמה פאַרן סאָוועטישן פּאַטערלאַנד האָט גע־פּאַדערט די פאַרשטאַרקונג פון די פּאַטערלענדישע אָדער פּאַטריאַטישע געפילן ביי יעדן סאָוועטישן בירגער און די קלוגע אויסנוצונג פון די נאַציאָנאַלע טראַדיציעס, וואָס זיינען נאָך אויפּגעהיט געוואָרן ביי די „קלענערע“ פעלקער פון ראַטנפאַרבאַנד, ווי אויך פון זייערע, נאָך ניט אין גאַנצן איינגעשלאַפּענע, נאַציאָנאַלע געפילן. דערמיט דערקלערט זיך דער פּאַטריאַטיזם, וואָס די

סאָוועטישע פּאָליטיק האָט, מורא-האַבנדיק פאַר דעם אויסבראָך פון אַ נייעם וועלט-קריג, לאַנג שוין אָנגעהויבן צו קולטיווירן אין דער ליטעראַטור, אין טעאַטער, אין קינאָ, און די — אמת, ניט צו גרויסע — דאָזע נאַציאָנאַליזם, וואָס זי האָט בשתיקה אָנגעהויבן צו דערלויבן די נאַציאָנאַלע מינאָריטעטן, ווי נאָר דער קריג האָט אויסגעבראַכן.

אַ קלאַרע אילוסטראַציע דערצו איז בערגעלסטאָנס „פרינץ ראובני“. דאָס איז אַ דראַמע, אָדער אַ דראַמאַטישע פּאַעמע, וואָס דוד בערגעלסטאָן האָט געשריבן אין די קריגס-יאָרן — אינעם גייסט און לויט דער „ליניע“ פון די דאָזיקע יאָרן.

די טעמע איז אַ יידיש-היסטאָרישע, שיר ניט אַ יידיש-העראַאישע, דער אומגעזעענער קאַלעקטיווער העלד איז, אין פּלוג, דאָס גאַנצע יידישע פּאָלק, זיין היסטאָרישער גורל, אָבער — ראובני, דער, וואָס לויט בערגעלסטאָנען שטעלט ער זיך באמת איין, אָדער וויל זיך איינשטעלן, פאַרן קיום און — שפּעטער — פאַרן כבוד פונעם יידישן פּאָלק, — ראובני איז מיט אַלע זיינע רייד און מיט אַלץ, וואָס ער טוט, — אַ סאָוועטישער פּאַרטיזאַן, אָדער איינער, וואָס וואַלט געדאַרפט זיין אַ מוסטער פאַר יידיש-סאָוועטישע פּאַרטיזאַנען און רויט-אַרמיער.

וואָס געפעלט ראובנין ביי יידן אין פּאַרטוגאַל אָדער אין איטאַליע און וואָס געפעלט אים ביי זיי ניט? וואָס ראַט ער זיי טאָן און וואָס — ניט? זאָל דער לעזער אַ טראַכט טאָן וועגן דעם, וועט ער לייכט איינזען, אַז דאָס פּאָלט כמעט אין גאַנצן צונויף מיט דער סאָוועטיש-ליטעראַרישער פּראָפּאַגאַנדע פון די קריגס-יאָרן.

ראובני זוכט אָפּצונאַרן אויף אַלערליי אופנים דעם פּאַרטוגאַלער קעניג-לעכן הויף, דעם פויפסט אין רוים און אַנדערע, אַבי נאָר צו קאָנען באַוואַ-פענען די יידן, וואָס ווערן געיאָגט און געטריבן פון דער אינקוויזיציע. ער וויל פון זיי מאַכן קעמפּער, אַ קריגס-פּאָלק.

אויב זיי איז באַשערט אויפצוקומען, זאָלן זיי, וויל ער, אומקומען ניט מיט אַחד אויף די ליפּן, נאָר מיט געווער אין די הענט. דאָס איז דאָס איינציקע, וואָס ראובני וויל, צו וואָס ער שטרעבט.

שבת, זיין פריינד, אַ געוועזענער לץ אין ליסאַבאָנער צירק, וואָס פאַר-שטעלט זיך פאַר זיין דינער און וואָס אין אַ געוויסן זיענען איז ער זיין אַלטער עגאָ, זיין צווייטער איך, — זאָגט נאָך צום סוף פונעם שפּיל ראובניס צוואה: „אין שלאַכט! — דו קעמפסט מיין פּאָלק, דאָס הייסט — דו לעבסט, מיין פּאָלק!“ און ער לויפט אַוועק מיט די באַוואַפנטע לינקס צום שלאַכטפעלד... שבת, אַזוי ווי זיין האָר און פריינד ראובני, הערט ניט אויף צו קעמפן!

דאָס זאָל זיין איין "סוד" פונעם יידישן קיום. דער צווייטער איז — ראובניס צוואה צו בענוענידאן, זיין געליבטער, דאָן שמואל אבארבנאלס יונגער פרוי. "דער פרינץ" פאַרזאָגט איר אומצוקערן זיך צוריק צו איר מאָן און — "מוטער ווערן ביי יידן, איך באַפעל דאָס דיר — דאָס פאַלק וויל ווייטער לעבן... גיי!" (ז' 125).

ובכן: ערשטנס, "ס'קעמפן" און צווייטנס, "האַבן קינדער", כדי עס זאָל זיין וואָס מער "קעמפער" — דאָס איז, לויט בערגעלסאַנען, די בשורה, די צוואה פונעם יידישן אויסלייזער...

פונקט דאָס אייגענע וויל דער סאַוועטישער אויסלייזער: מען זאָל זיך פרוכפערן און מערן, כדי עס זאָל ווערן אַלץ גרעסער און גרעסער די קעמ-פערישע רויטע אַרמיי.

איז מוטערשאַפט און לעבן פאַר זיך אַליין אַזאַ גרויסער אידעאַל? איז קאַמף פאַר זיך אַליין אַ ציל? און אויב עס איז בלוז אַ מיטל, איז עס טאַקע אין דער אמתן דער איינציקער מיטל?

ווען מען הערט זיך צו צו ראובניס רייד, קאָן מען אין דעם אַדער יענעם מאַמענט מיינען, אַז ער האָט עפעס פאַר זיין פאַלק אין זינען נאָך עפעס אַ חוץ די צוויי קופן (קינדלען און קעמפן). ער זאָגט אין מאָל צו שבתין:

איך שטוין און פרעג ביי אַט דער צייט, דער גרויסער:
 צי דען אויך דו וועסט אַלעמען באַשענען
 און נאָר מיין יידיש פאַלק אַליין פאַרטיילן?

(ז' 103)

אַ צווייט מאָל, ריידנדיק צו ד"ר מאַנטינגאָ, אַ ראַטגעבער ביים פויפסט, אַ גרויסן געלערנטן, וואָס איז אַוועק פון זיין פאַלק, זאָגט ראובני:

כיוויס, געהערט: אין מענטשנס מוח
 האָט איר דערלערנט עפעס זייער וויכטיקס,
 און צווישן גרויסגעלערנטע אייער נאָמען
 האָט איר פאַראייביקט פאַר אַ וועלט, אַ וועלט
 אַ באַצער, גרויסעס האָט איר אויפגעטאָן
 און גיט דאָס מינדסטע נאָר פאַר אייער פאַלק —
 וואָס איז דאָס: גרויסע רייכקייט אָדער דלות?

(ז' 71)

ראובני וויל, הייסט עס, אויפטאָן עפעס פאַר זיין פאַלק. אָבער — וואָס? שלמה מולכו (געוועזענער דאָגאַ פירעס) וויל ביאת המשיח, — און ער גלייבט, אַז ראובני — דאָס איז משיח. ראובני, אַזוי ווי זיין פריינד דער לץ

שבת, מאַכט חוּזק פון מולכוס גלויבן אין משיח: משיח... ווידער אַט דער אַלטער וועקסל פון אונדזערע נביאים פאַר אַ פּאַלק אַ יורד...“ (ז' 37).

פאַר ר' שלמה, דעם גרויסן בעל־תשובה, דעם הייליקן וויזיאַנער, איז אַפילו ראובני „א סוד — פון סודות הייליקע“; אָבער בערגעלסאָן, וואָס רעדט מיט ראובניס מויל, זאָגט: „קיין סוד — אַ קראַפט אָן ערדישע ו!“ (ז' 42). מולכו איז אין זיינע אויגן אַ גייסט „אַ קראַנקער — ס'פּאַלק ער קאָן נאָר קראַנקער מאַכן“ (ז' 43). בערגעלסאָן־ראובני וויל ס'פּאַלק געזונט מאַכן. ווי? און צוליב וואָס?

אויף דער פּראַגע „ווי?“ איז דער ענטפּער: דורך אויסלאַכן און ביליק מאַכן ניט נאָר די רבי עמנואלס און די דניאל דע פיזאַס, די רייכע יידן, די יידן־סוחרים, די יידן־באַנקירן, נאָר אויך די שלמה מולכוס און אַלע אַנדערע יידן, וואָס זיינען געווען און זיינען גרייט זיך מקריב צו זיין על קידוש השם... „עס איז ביי זיי אַ מיטל שוין אַן אַלטער“, זאָגט בערגעלסאָנס ראובני, — „זיי זינגען צו נאָך אויפן וועג פון אומקום“ (ז' 78).

זיי זיינען, פּראַסט און פשוט, פּראים — אַט די אַלע, וואָס זיינען מיט הלל־געזאַנג און מיט שמע־ישראל אויף די ליפּן געגאַנגען צו די שייטער־הויפּנס, בלייבנדיק טריי איבערגעגעבן זייער גלויבן. זיי זינגען צו נאָך אויפן וועג פון אומקום... זיי...

און די אכזריותדיקע פרעמדקייט: זיי זינגען צו אויפן וועג פון אומקום... און דאָס זאָגט ניט אַ משומד, אָדער סתם אַזוי אַ מיאוסער נפש, אַ שונא־ישראל... ניין, דאָס זאָגט ביי בערגעלסאָנען ראובני, דער, וואָס קומט זיין אַ וועגווייזער, אַ פירער ביי די יידן, — און ווי וואָס פאַר אַ יידן? ביי די, וואָס ווערן גערודפּט פון בלוט־דורשטיקע אינקוויזיטאָרס...

„...זייער הויפּט־באַרוף“, זאָגט וועגן אַט די קרבנות פון די אַמאָליקע קרעמאַטאָריעס שבת, דער לץ, ראובניס (און בערגעלסאָנס) צווייטער איד, „זייער הויפּט־באַרוף איז הייליקן גאָטס נאָמען, אויסקוילען זיך לאַזן, שולדיק מאַכן דיך און מיך אין זייער טויט...“ (ז' 116).

דאָס איז דער „הויפּט־באַרוף“ פון די, וואָס קומען אום על קידוש־השם. און וואָס איז ראובניס — וואָס איז בערגעלסאָנס „הויפּט־באַרוף“? צו הייליקן „וואפּן“, „מלחמה“, „קאַמף“.

מיט געבן די „קראַנקע“ יידן וואָפּן אין די הענט, מיט אויסלערנען זיי שיסן — וויל ער זיי געזונט מאַכן.

און — די צווייטע פּראַגע — צוליב וואָס? צוליב וואָס וויל ער זיי

געזונט מאַכן? אויב ס'איז בכלל דאָ אַן ענטפער אויף דער פראַגע איז
בערגעלסאָנס דראַמע, געפֿינט ער זיך אין אַט די ווערטער ראובניס:

דערויף האָב איך דאָך שווערד און ביקס אין האַנט
געגעבן אייך. פֿיל גייע לענדער מען האָט
אַנטדעקט אַצינד, נאָר ניט אַנטדעקט מען האָט
דעם גייעס מענטשן נאָך, — איז קומט...
איז קומט מיט מיר אין שלאַכט פֿאַר אונדזער גלויבן אין —
דעם מענטשן פֿון די קומענדיקע טעג...
(120 ז)

די פרומע יידן און די אַנסים פֿון זעכצנטן יאָרהונדערט האָבן געדאַרפט
„גיין אין שלאַכט“ פֿאַר זייער גלויבן אין דעם מענטשן פֿון די קומענדיקע
טעג (איז דען ניט שלאַכט דער בעסטער מיטל צו קעמפֿן פֿאַר דעם גלויבן
אינעם אידעאלן מענטשן?). די יידן און די מאַראַנאָס פֿון 20טן יאָרהונדערט
האַבן אויך געדאַרפט גיין אין שלאַכט, אָבער שוין ניט פֿאַרן גלויבן אינעם
גייעס מענטשן, נאָר שוין טאַקע פֿאַר אים אַליין: ער איז איצט דאָך שוין
„אַנטדעקט געוואָרן...“

און אַט דאָס איז דער נמשל פֿון בערגעלסאָנס „פֿרינץ ראובני“, — אַ
נמשל, וואָס שטימט אות־באות מיט דער „ליניע“ פֿון דער סאָוועטישער
פֿראַפּאָגאַנדע אין די יאָרן פֿונעם צווייטן וועלט־קריג.
כ׳זאָג „אות באות“, ווייל בערגעלסאָנס ראובני איז ניט נאָר בדרך כלל
אַ יידישער באַלשעוויק. ער איז עס אויך אין פרטים. ער זאָגט, אַ שטייגער:
„און גרייט בין איך דעם גרויסן פיין פֿון פֿאַלק פֿאַרגרינגערן און אָפּשטעלן
אַצינד — זאָל זיין... אָפֿילו אויך דורך איסטראַכטונג“ (ז' 85). און ניט נאָר
זאָגט ער עס, — ער טוט עס, ער שטעלט זיך ניט אָפּ פֿאַר קיין שום מאַקיאַז־
וועליזם. ער האַלט ניט פֿון קיין יושרדיקע מיטלען, אָפֿילו ווען דער ציל
איז — יושר. „מען ברענגט אים“, זאָגט ער וועגן יושר, „מיט אַ שווערד אַראָפּ“
(109 ז).

דאָס איז די קריגס־אידעאָלאָגיע פֿונעם סאָוועטיזם, דאָס איז אויך
ראובניס אידעאָלאָגיע.

און ראובני איז, ווי געזאָגט, בערגעלסאָן אַליין.
איז עס ריכטיק? אידענטיפֿיצירט זיך טאַקע בערגעלסאָן מיט פֿרינץ
ראובני? כ׳בין גענייגט צו ענטפערן יאָ אויף דער פראַגע — בתנאי, אַז מען
זאָל צום ערנסטן און גראַדליניקן ראובנין מצרף זיין זיין פֿריינד און דינער —
דעם לץ שבת.
בערגעלסאָן איז ראובני פֿליוס שבת.

שבתי דערציילט, אַז זעענדיק אים איבערקרימען אַ יידן אין ליסאַבאָנער צירק, האָט ראובני „געשטויגט: ווי וואָגט עס דען אַ ייד אַ יידן איבער-קרימען?“ — „ס'איז אַ מין בענקען, האָב איך געזאָגט צום פרינץ, דער-ציילט דער לץ, „אַ שעה אין טאָג בין איך אין צירק מיר פריי אַ ייד, זאָל זיין אַפילו אין די קליידער פון אַ לץ“ (ז' 68).

מיט טיפן צער האָב איך, לייענענדיק „פרינץ ראובני“, געטראַכט: „אפשר איז בערגעלסאָנס בענקען נאָך פרייען און יידישן וואָרט-שאַפן אַזוי גרויס, אַז ס'איז ביי אים, אַזוי ווי ביי שבתי, רעכט איבערצוקרימען יידן, אַבי כאַטש „אין צירק זיין פריי אַ ייד, — זאָל זיין אַפילו אין די קליידער פון אַ לץ“.

בערגעלסאָן-ראובני „קעמפט“ צו פיל און בערגעלסאָן-שבתי לצעוועט צו פיל צו קענען שאַפן אַ ווערק, וואָס האָט אַן אמתן קינסטלערישן ווערט און אמתע קינסטלערישע ווערדע.

ווי אין דעם גרעסטן טייל זאָכן, וואָס ער האָט געשאַפן, זינט ער איז אַוועק „אין שפּאַן“, פילט זיך אויך אין אַ היפשן טייל „פרינץ ראובני“, אַז דאָס האָט געשריבן אַ מענטש מיט טאַלאַנט און מיט קלוגע, קינסטלערישע איינפאַלן, אַ מענטש, וואָס קען עפעס אויפבויען, אַפילו ווען ער קאָן ניט באַהאַלטן די קינסטלעכקייט און די געמאַכטקייט פון זיין אויפבויען, אַבער טאַקע דערפאַר פאַרדריסט, וואָס ער פטרט טייערע קינסטלערישע כוחות אויף אַזוינע ביליקע, ווייל ריין (אָדער אומריין) פּראָפּאַגאַנדיסטישע, צילן.

(1947)

דוד בערגעלסאָנס נייע דערציילונגען*

נאָך „פרינץ ראובני“, דער שאַרף טענדענץ-

ציעזער און ריין פראָפאָגאָנדיסטישער דראַמע, וואָס דוד בערגעלסאָנס האָט פאַרעפנטלעכט אין 1946 און געשריבן מסתמא פריער, — איז געווען אַ דערפרישונג, אָן אמתע פרייד, צו לייענען אַ טייל פון די דערציילונגען, וואָס ער האָט געשריבן אין דער מלחמה און נאָך-מלחמה-צייט. אויך זיי זיינען נישט פריי (ווי קאָנען זיי זיין פריי?) פון סאָוועטישער אַגיטאַציע, אָפענער אָדער פאַרשלייערטער; אין דעם גרעסטן טייל זייערן שפירט זיך דאָך ווידער אַ מאָל דער פריערדיקער בערגעלסאָנס. ער איז שוין מער ניט קיין פרייער, אָבער ווידער אַ ראַפּינירטער קינסטלער. ער גיט אונדז ווידער אַ מאָל צו פילן פּערזאָנען און פאַסירונגען דורך דער אַטמאָספּערע, מיט וועלכער ער רינגלט זיי אַרום. ער רעדט האַלבע ווערטער מיט אַ פולן מויל און מיט פּערטל-טענער לאַזט ער אונדז הערן די גאַנצקייט פון זיין טאָן.

דער איינדרוק איז אַזוי, ווי ווען ער זאָל האָבן קינסטלעריש תשובה געטאָן און פון דעם דרויסנדיקן און דירעקטן „סאַציאַליסטישן רעאַליזם“, וואָס ער האָט געהאַט אויף זיך אַרויפגעצוואונגען, זיך צוריק אומגעקערט צום מער אינעווייניקסטן רעאַליזם פון זיינע ערשטע דערציילונגען, אָדער צום אַטמאָספּעריש-אימפּרעסיאָניסטישן רעאַליזם פון זיין ערשטן ראַמאַן „נאָך אַלעמען“.

ווידער האָבן מיר אין די דאָזיקע דערציילונגען שטילע, דינע, איידעלע ניואַנסן, נישט קיין שרייענדיקע פאַרבן.

* דוד בערגעלסאָנס: „נייע דערציילונגען“, מלוכה-פאַרלאַג „דער עמעס“, מאַסקווע, 1947, 157 זייטן; „צוויי וועלטן“, אין „היימלאַנד“, ביכער 1, 2, 3, מאַסקווע, 1947-1948.

לייענט די ערשטע דערציילונג: „צווישן בערג“. דריי נאַצישע זעלנער האָבן פאַרבלאָנדזשעט אין די בערג פון קאווקאז און וויסן נישט ווי זיך צו ראַטעווען, צווינגען זיי דעם גרוזינישן יידישן בחור גאַדאַשווילי, וואָס זיין פאַטער האָבן זיי פאַרפייניקט, ער זאָל ווערן זייער פירער. ער פירט זיי און פירט און פירט און ברענגט זיי צוריק צום זעלביקן אָרט. זייער גורל, זעען זיי, ליגט אין זיינע הענט. מאַטערן זיי אים, מיט הונגער און מיט דאַרשט, גלייבנדיק, אַז סוף כל סוף וועט ער זיך אונטערגעבן און טאָן זייער ווילן. זיי נאָרן זיך, זיי מיינען, אַז גאַדאַשווילי לעבט, אַזוי ווי יעדערער פון זיי, אַבי נאָר צו לעבן, צו בלייבן לעבן, זיי באַנעמען ניט, אַז ער איז גאָר אַן אַנדער סאָרט מענטש. זיי — איבערהויפט צוויי פון זיי — זיינען גאָר טעמפע נפשות. דער דריטער, האָנס מעסער, איז ניט אַזוי טעמפ. האָט ער דערשפירט אין גאַדאַשווילין עפעס אַזוינס, וואָס זיינע קאַמאַראַדן האָבן נישט געקאָנט דערשפירן. ווי אַזוי האָט ער עס דערפילט? ער איז „געשטאַנען“, דערציילט בערגעלסאָן, „אַנטקעגן בחורל און האָט אַלץ טיפער זיך איינגעקוקט אין זיינע אויגן, האָט ער אונטער אַלע זייערע מידע שאַטענדלעך פּלוצים דערזען עפעס אַזוינס, וואָס האָט אים געגעבן די האַפענונג: — „דאָס בחורל קאָן מען איינבייגן, ער זאָל אַרויספירן פון די בערג“. ער מוז נאָך אַ מאָל זיך גוט איינקוקן אין אַט די אויגן, כדי צו דערגיין, וואָס האָט ער אַזוינס אין זיי געזען“ (ז' 12).

ער האָט אין זיי געזען, איז ער שפעטער דערגאַנגען, „איינס אַ געפיל, וואָס קיין שום שפורן דערפון זיינען נישטאָ נישט ביי ברייטשיידן מיט לימקען (זיינע קאַמעראַדן), נישט ביי אים, האָנסן, און נישט ביי קיינעם פון די מיליאָנען דייטשן, וואָס דאָס „דריטע רייך“ איז זיי ליב, — און דאָס דאָזיקע געפיל קוקט אַרויס מיט פאַרטראַכטע פייערלעך פון זיינע אויגן. דאָס איז מיטלייד — און דאָס קאָן ראַטעווען אים, האָנסן“ (ז' 20). כדי צו דערזען אַט די „פאַרטראַכטע פייערלעך“ אונטער די מידע שאַטענדלעך פון איינעמס אויגן — דאַרף מען זיין בערגעלסאָנס אַ העלד.

מען דאַרף, אגב, קאָנען אויסמאַלן אַ מענטש אָדער אַ סיטואַציע מיט געציילטע ווערטער, אַזוי ווי בערגעלסאָן האָט עס אַמאָל געטאָן און ווי ער טוט עס איצט ווידער, כדי צו קאָנען זיך באַנוגענען מיט אַ שורה אָדער אַ זאץ אָדער אַ קורצן פאַראַגראַף, וואו אַן אַנדערער וואָלט אַנגעשריבן אַ גאַנצן קאַפיטל.

אַט זיינען עטלעכע ביישפילן פון דעם באַנייטן בערגעלסאָנישן לאַקאַניזם: „די לבנה“, שרייבט ער, „האָט אַלץ באַלויכטן דעם באַרג־שפּאַלט, אַזוי ווי ביז היינט וואָלט קיין וועלט נישט געווען און קיין לבנה וואָלט נאָך קיין

מאל נישט געלויכטן" (ז' 20) — און קיינער, וויל איך צוגעבן, וואלט זי נאך קיין מאל נישט באשריבן. אזא פרישקייט (און אזא פולקייט) איז דא אין אט די צוויי איינפאכע שורות וועגן יענער לבנה אין די בערג.

אזוי ווי אמאל, און אפשר נאך בעסער, קאן בערגעלסאן מיט צוגעבן איין ווארט אדער צוויי ווערטער מאכן פון א גאנץ געוויינטלעכן אדיעקטיוו עפעס אזוינס, וואס איז אויסערגעוויינטלעך. וואס קאן זיין טריוויאלער, ווי שווארצע אויגן? און אפילו שווארצע און קיילעכדיקע אויגן ביי א קינד זיינען נישט מי יודע וואס, אבער ווען בערגעלסאן דערציילט אונדז, אז די קליינע קוים דריי-יאריקע זשאנע האט דעם "מעכטיק צעוואקסענעם" ביריוו-קאוון "גענומען מיטן ערשטן קוק פון אירע ביז גאר שווארצע און ביז גאר קיילעכדיקע אויגן" (ז' 38). — איז עס טאקע גאר אן אנדער קוק, און מיר באנעמען דעם נישט געוויינטלעכן איינדרוק, וואס ער האט געמאכט.

בערגעלסאן קאן זיין, ווען ער וויל און דארף, א גאנץ פייער מאריך, אבער מער מייסטערשאפט ווייזט ער ארויס אין דער טעכניק פון פארקיר-צונג: וועגן דעם נאר וואס דערמאנטן פילאט ביריוקאוון זאגט ער, אז ער איז געווען "א בלאנדער צעוואקסענער גבר — און אויך אזא ברייטלעך צע-וואקסענער מיט זיין נאטור" (ז' 40).

דארע, דאס יידישע מיידל, און דער יונגער רוס קיריל, וואס האט נאר וואס זיך אומגעקערט צוריק אהיים פון קריג, זיינען גארנישט געווען אזוי באנענט צווישן זיך, — מער נישט וואס — דארעס פאטער, דעם אלטן כעמיקער מרדכי בן ציונאוויטשן, און קירילס פאטער, דעם פראפעסאר ביריוקאוון, האבן די דייטשן אויפגעהאנגען דא אין שטאט פאר איין זאך און כמעט אויף איין תליה, — היינט גיי זאג, אז זיי קערן זיך נישט אן אזוי באנענט, אז נעענטער קאן שוין ניט זיין" (ז' 51). אין אט די עטלעכע שורות איז דא א שטיק פסיכאלאגיע און, ווי מיר וועלן ווייטער זען, אויך א גאנצע (סאך-וועטיש-יידישע) פילאסאפיע.

בערגעלסאנס בילדלעכע אויסדרוקן זיינען ניט נאר קונציק קאנדענ-סירט (דאס וואלט געווען בלויז א שפראכלעך סטיליסטישע דערגרייכונג), זיי זיינען אפט אויך ניי און אריגינעל, — און דאס איז שוין אן אויפטו פון זיין קינסטלערישער פאנטאזיע. וועגן דער דערמאנטער זשאנעס "זיער קיי-לעכדיקע און זיער שווארצע אויגן" זאגט ער, אז "עס האט זיך געדאכט, אז פון צורירן זיך צו זיי מיט א פינגער וואלטן פון זיער שווארצקייט געבליבן אויפן פינגער שפורן" (ז' 43). "זי געהערט", זאגט ער, "צו יענע מענטשן, וואס נאך אלעם איבערגעלעבטן פארוזכן זיי באנייס די וועלט זייערע פארשנ-דיק: וואס פאר א טעם האט זי?" (ז' 44).

וועלנדיק אויסמאלן דעם רושם פון אַ יידן, וואָס האָט, ליגנדיק, אויס-געזען ווי געחלשט אָדער טויט, זאָגט ער, אַז דער ייד איז „דאָס מאָל געלעגן מער אויסגעצויגן, ווי געוויינטלעך“ (ז' 58).

ריינדיק וועגן דעם דאָקטאָר סופּר און זיין בלינדן פּאַציענט אין שפּי-טאָל, זאָגט ער, אַז בעת „איינער האָט אָנגעוואָרן מיט וואָס צו זען“, האָט דער צווייטער „אָנגעוואָרן וואָס צו זען“... און ווייטער: „ווער עס בלייבט אַ יתום אָן אַ גאַנצער שטאָט, אָן אַ דריט-חלק פון אַ פּאָלק“ (ז' 97). נאָך וויי-טער אין דער זעלביקער דערציילונג: „עס מאַכט זיך: פעלקער פּאַרלירן מענטשן... ער (דאָקטאָר סופּר) איז איינער פון יענע, וואָס פּאַרלירן אַ פּאָלק“ (ז' 98).

נישט נאָר האָט בערגעלסאָן צוריק געוואונען די פעאיקייט, דעם טאָלאַנט צו געבן אונדז אַ מעט המחזיק את המרובה; און אַ ביסל — אַ פולע שיסל. עס טרעפט ביי אים ווידער, ווי עס האָט אַמאָל געטראָפּן, אַז דאָס ביסל גופּא איז דער צייכן פון אַ פולער שיסל. ער רייניקט און לייטערט אַזוי זיין רעאַליזם, אַז ער ווערט אַמאָל דין און דורכזיכטיק ביז צו אמתער סימבאָ-לישקייט. ער דערגרייכט עס אין אַזעלכע דערציילונגען, ווי „צווישן בערג“ (ביים שלום), דער סקולפּטאָר, „יאָרצייט-ליכט“, „קאַרטאָפּוד“.

עס טרעפט, אַז זיין קינסטלערישע פּאַראָלגעמיינערונג אָדער סימבאָ-ליזירונג איז אַ ביסל קינסטלעך; אַ שטייגער, דער שלום פון דער — בכלל זייער פיינער און אַריגינעלער — דערציילונג: „אַן עדות“. דער ייד, וואָס דאָס מיידל דאַרע פּאַרשרייבט אַלץ, וואָס ער האָט געזען און איבערגעלעבט אונטער היטלערן און וואָס איין מאָל האָט זיך איר אָפּגעדוכט, אַז די כוחות זיינען דעם יידן אויסגעאַנגען, — כאַפט זיך מיט אַ מאָל אויף און — „ניט זיין מויל, עפעס זיינע באַקן טוען אַ וואַרף אָפּ פון זיך די ווערטער: „ווי קאָן איך שטאַרבן? איך בין דאָך אַן עדות!“ (ז' 60). דאָס זאָגט, פילט מען, דער דערציילער מיט דעם יידנס מויל, נישט דער ייד אַליין, אָבער דאָס איז איינער פון אַ קליינער צאָל אויסנאַמען. געוויינטלעך זיינען בערגעל-סאָנס גענעראַליזאַציעס, וואָס גרענעצן מיט סימבאָלן, גאַנץ איבערציגנדיק; זיי זיינען אַ נאַטירלעכער סך-הכל פון די פּאַקטן און די געשעענישן, וואָס ער באַשרייבט, און פון דעם אופּן, ווי ער באַשרייבט זיי.

דער סך-הכל איז אַ פּסיכאָלאָגיש-קינסטלערישער, כאַטש די אידעאָלאָגיע, וואָס באַהאַלט זיך הינטער אים, איז כמעט שטענדיק אַ פּאָליטיש-סאָוועטישע. בערגעלסאָן מיט זיך צו נוצן קינסטלערישע מיטלען אַפילו דאָן, ווען דער ציל, וואָס ער שטעלט זיך, איז אידעאָלאָגיש-פּראָפּאַגאַנדיסטיש. ער מאַ-טערט זיך צו זיין אַ סאָוועטישער קעמפּער, וועלכער איז געבליבן, וואָס ער איז

געווען, — א קינסטלער, אַנשטאַט צו זיין אַ קינסטלער, וואָס איז געוואָרן אַ פּראָפּאַגאַנדיסט. ער מאַטערט זיך אָן אַנדערש מאָל אומזיסט: דאָס איז דאָן, ווען זיינע אַגיטאַטאָרישע כּוונות זיינען צו גראַב, צו בולט, אַז ער זאָל מיט זיין קונסט און שפּראַך-מיסטערשאַפט זיי קאַנען פּאַרדעקן. אַ שטייגער, ווען ער שרייבט: „אין איינעם פון די ביכלעך האָט זי געפונען סטאַלינס פּאַרטרעט, און פון אַט דעם פּאַרטרעט, וואָס האָט, באַשיצנדיק און צוזאַגנדיק, אַראַפּגעקוקט פון דער וואַנט, איז אין אַ שטיבל געוואָרן מיט אַ מאָל פיל היימ-לעכער, ווי גלייך מען וואַלט אַקערשט איצט צום ערשטן מאָל האָבן אויסגע-הייצט דעם אויוון און צום ערשטן מאָל דערפילט, ווי וואַרעמקייט באַר-איקט“. דאָס איז אַ סאָוועטישע באַנאַליטעט, וואָס דער לעזער קאָן זייער לייכט איבערהיפּן, פאַר דעם גאַנג פון דער דערציילונג איז לחלוטין נישט נייטיק „אַנצואוואַרעמען“ דאָס שטיבל מיט סטאַלינס „באַשיצנדיקן און צוזאַגנדיקן“ פּאַרטרעט, שוין גלייכער וואַלט געווען איינצוהייצן דעם אויוון.

אַבער סטאַלין הענגט נישט נאָר אויף דער וואַנט אין אַט דער דער-ציילונג; די עצם וואַנט — און אַלע אירע פיר ווענט — זיינען סטאַליניסטיש; מאיר שלייען, אַ טיפּישער ייד, ברידערט זיך מיט מאַקאַרן, אַ טיפּיש-רוסישן מענטשן — דאָס איז דער לייט-מאַטיוו פון דער דערציילונג. דאָס איז, אייגנטלעך, דער לייט-מאַטיוו פון שיר נישט אַלע דערצייל-לונגען, וואָס בערגעלסאָן האָט געשריבן אין די מלחמה- און נאָך-מלחמה-יאָרן.

אין דעם גרעסטן טייל פון די דאָזיקע זאַכן איז פּאַראַן אַ פּאַר: אַ סאָוועטישער ייד און אַ סאָוועטישער נישט-יידן, — און ס'איז אומעטום און אַלע מאָל אַ גלייכע פּאַר.

מיינט עס, אַז בערגעלסאָן קומט אונדז צו לאָזן הערן, אַז סאָוועטישע יידן ווערן אויס יידן — און אַז ס'איז גוט אַזוי? ניין. אַזוי גלאַט איז עס נישט. בערגעלסאָן זאָגט אונדז נאָר, אַז יידן זיינען געגלייכן צו נישט-יידן און אַז, אַזוי ווי יענע, ווערן זיי אַלץ מער און מער — סאָוועטיזירט, אויס יידן, הייסט עס, ווערן זיי נישט, זיי ווערן סאָוועטישע יידן...

אַבער וואָס מיינט עס? דאָס מיינט, אַז ערגעץ וואו איבעווייניק היטן זיי עפעס אויף פון דער יידישער ירושה, אַבער דאָס איז בלויז אַן איבעווייניקסטע זאַך. אין זייער גאַנצן דרויסנדיקן לעבן און שטרעבן ווערן זיי אַלץ מער און מער סאָוועטישע מענטשן. אַט איז דאָרע, אין דער פריער שוין דערמאָנ-טער דערציילונג „אַן עדות“, דאָרעס פּאַטער, מרדכי בן ציונאָוויטשן, אַ סאָ-וועטישן כעמיקער, האָבן די נאַציס אויפּגעהאַנגען; אַבער זיין רוסישן קאָ-לעגע פּראָפעסאָר ביריוקאָוו — האָבן זיי אויך אויפּגעהאַנגען — און ביידן

„פאר איין זאך און כמעט אויף איין תליה“... דאָרע, דעם סאָוועט־יידישן פראָפעסאָרס טאָכטער, האָט געירשנט פון טאָטן, „אַ געלערנטן און פון זיידענע למדנים“, איר „אינגעוואַרצלטע און שטענדיקע פליסיקייט“. איז דאָס אמת טאָקע. זי וויינט ביטער, ווען זי פאַרשרייבט, וואָס דער ייד דער פליכטלינג דערציילט איר; אָבער זי פאַרשרייבט עס אויף רוסיש, — אויף אַ שטאַרק אָפּגעהיטן רוסיש, כאָטש „די צרות, ווי דער ייד זאָגט איר, זיינען געווען אויף יידיש“ (ז' 52).

אַ זיי זיינען געווען יידיש, ניט נאָר אויף יידיש, — איז בערגעלסטאָנען מסתמא באַקאַנט, אָבער ער זאָגט עס נישט אויס, ער זאָגט עס מיט אַ האַלבן מיל, ער גיט אַנצוהערענישן אויף יידישן המשך (אין די מלחמה־יאָרן האָט מען געמעגט געבן אַזוינע „נאַציאָנאַלע“ אַנצוהערענישן), אָבער בנוגע צו אַט דעם פונקט רעכנט ער זיך, ווי עס ווייזט, מיט דער ווירקלעכקייט, נישט נאָר מיט דער אידעאָלאָגיע פון ראַטנפאַרבאַנד, — און די ווירקלעכקייט איז, אַ פנים, טאָקע זאָג, אַז בנוגע צו יידן מוז מען די באַרימטע פאַרמולע: „אינטערנאַציאָנאַל אין אינהאַלט, נאַציאָנאַל אין פאַרם“ ליענען אויף פאַר־קערט און זאָגן: „נאַציאָנאַל אין אינהאַלט, אינטערנאַציאָנאַל (סאָוועטיש) אין פאַרם“.

יָ, ווי ווייט בערגעלסטאָן ווינקט בכלל אָן אויף אַ המשך פון יידישקייט אין סאָוועט־רוסלאַנד, ווינקט ער כמעט שטענדיק אָן אויף עפעס, וואָס איז שייך נישט צו דער שפראַך און דער פאַרם בכלל, נאָר צום געפיל און גע־דאַנקען־לעבן, אָדער פינקטלעכער, צום אינעווייניקסטן לעבן.

אַזוי, אַ שטייגער, האָט אין איינער פון די דערציילונגען דער סקולפּטאַר, ווען ער קומט צוריק אין זיין תּרוב געוואַרענער היימשטאָט, אָן אינעווייניק־סטע און, אויב איר ווילט, אַ יידישע באַדערפעניש צו פאַראייביקן די היי־מישע קרבנות פון די נאַציס און, דער עיקר, די העלדן, די פאַרטיזאַנען, וואָס האָבן זיך זיי אַנטקעגנגעשטעלט, און — „צו די ספרים — די קדיש־זאַגערס נאָך דער שטאָט — האָבן זיך באַהעפט מעטאַל־פיגורן, מאַרמאַר־ביסטן און באַרעליעפן פון די יידן, די אומגעקומענע“ (ז' 62). דאָס איז אויך עפעס אַ מין קדיש זאָגן, אָבער עס האָט גאָר אין גאַנצן אַ נייעם אינהאַלט.

נאָך אַ מער אינהאַלטלעכן אופן פון אויסדריקן יידישן המשך זעען מיר אין דער — אַ ביסל קינסטלעכער, דאָך קינסטלערישער — דערציילונג „יאָרצייט־ליכט“. אין דער דאָזיקער, ווי אין אַ סך אַנדערע דערציילונגען, פיגורירן ווי די הויפט־העלדן אַ ייד און אַ גוי, דער ייד איז ד״ר סופר, אָן אויגן־דאָקטער, וואָס מיר האָבן שוין פריער דערמאָנט. ער האָט „אַנגעוואוירן וואָס

צו זען, וויל ווילנע, פון וואָנען ער שטאַמט, איז אָפּגעווישט געוואָרן ביזן גרונט, און טראַפּימאָוו איינער פון זיינע פּאַציענטן, האָט „אַנגעוואוירן מיט וואָס צו זען“. טראַפּימאָוו בינדט זיך צו אים צו אומגעזענענערהייט, — און אזוי ווי מען דאַרף אים מאַכן אַן אָפּעראַציע אויף די אויגן, וויל ער דווקא, אַז ד"ר סופּר זאָל זיין דער, וואָס וועט זי מאַכן. ד"ר סופּר איז, ווי עס ווייזט אויס, אַ ביסל געכאַפּט אין דער נשמה פון יידישן נאַציאָנאַליזם, אָדער — אויף בערגעלסאַנס נישט גאָר פריינדלעכן לשון — ער, סופּר, „רעפּלעקטירט עד היום נישט ווייניק העוויות פונעם אַלטן יידישן לעבן, אין וועלכן אים איז אַוועק זיין יוגנט. אַט, למשל, טראַגט ער אַ בערדל נאָר דערפאַר, וואָס זיין באַבע — זי האָט נאָך געלעבט, איידער ער איז אַוועק קיין בעלגיע שטודירן, — האָט גענומען ביי אים די האַנט — תקיעת כף, — אַז די באַרד וועט ער נישט רירן“ (ז' 104). און ווען ער דערוויסט זיך, אַז זיין מוטער איז אין ווילנע דערהרגעט געוואָרן, פאַלט אים אין אַ געדאַנק צו שטעלן נאָך איר אַ יאַרצייט-ליכט („זאָל שוין זיין“, פאַרטייטש עס בערגעלסאַן אויף זיין לשון, „נאָך איינע אַן אַלטע יידישע העוויה, וואָס הייסט יאַרצייט“...). ער פּראַוועט נישט קיין יאַרצייט נאָך דעם אַמאָליקן יידישן שטייגער. וואָס זשע דען? — „אַנגעלאָדן מיט דער בענקשאַפט נאָך דער מוטער, האָט ער אין דער פינצטער אַנגעטאַפּט טראַפּימאָוו קאַפּ און פאַמעלעך אַראַפּגענומען דעם באַנדאַזש פון זיינע אויגן“... און אַז ער האָט דערהערט זיינע ווערטער: „איך זע“, איז עס פאַר דעם יידישן דאַקטער געווען דאָס ליכט, דאָס יאַרצייט-ליכט נאָך זיין מאַמען, און זיינע ליפּן האָבן שטיל געשעפּטשעט: „צורורה בצרור החיים“... מאַמע... מאַמע...“ (ז' 107).

אַט אזוי מאַטערט זיך עס בערגעלסאַן דער קינסטלער, אַבי צופרידנ־צושטעלן דעם פּראַפּאָגאַנדיסט בערגעלסאַנען — און ווייזן, אַז אַפילו אַזעלכע באַבערדלעטע יתומים פון יידישן פּאַלק אין סאָוועט-רוסלאַנד, ווי ד"ר סופּר, זיינען נאַציאָנאַל אין אינהאַלט, בעת אין דער פאַרם זיינען זיי „אינטערנאַ-ציאָנאַל“... אזוי ווי דעם סקולפּטאָר, חלשט זיך אויך דעם דאַקטער עפעס אַ יידישער „המשך“ און זיי ווילן שטעלן אַ יאַרצייט-ליכט נאָך זייער טאַטן אָדער מאַמען, אָבער ווי שטעלן זיי עס? דער ערשטער — מיט זיין קונסט, דער צווייטער — מיט זיין וויסנשאַפט. די „אַלטע יידישע העוויות“ ווערן מגולגל אין דער נייער אינטערנאַציאָנאַלער אָדער, פשוט, סאָוועטישער קולטור. איז דאָ נישט דאָס אַרט זיך אַריינצולאָזן מיטן סאָוועטישן שרייבער אין אַן אידעאָלאָגיש-פּאָליטישן וויכוח.

וואָס איך האָב געוואָלט זאָגן, איז, אַז כאַטש בערגעלסאַן פאַרגעסט קיין איין מינוט נישט, אַז זיין מיסיע איז צו זיין אַן אַפּאָלאָגעט פון סאָ-

וועמיזום, וואָלט ר' לוי-יצחק, ווען ער זאל האָבן געווען אַ ליטעראַטור-
קריטיקער, געזאָגט:

— וואָס פאַר אַ מייסטער פון קינסטלערישן וואָרט דער בערגעלסאָן
איז! אַפילו ווען ער שמירט די סקריפענדיקע רעדער, טראָגט ער אויף זיך
די קינסטלערישע כלי-זיין, און פון צייט צו צייט געלינגט אים צו שאַפן
מיט זיי קינסטלערישע ווערק.

א י צ י ק פ ע פ ע ר

א י צ י ק פ ע פ ע ר א ו ן . פ ע פ ע ר

א

י . פ ע פ ע ר איז דער פאַרפאַסער פון דריי לידער-זאַמלונגען, וועלכע זיינען אַרויס פון דרוק אין 1924 און 1925: אײַך און אַזוינע ווי אײַך, (?) 1924, אַ שטיין צו אַ שטיין, אוקראַיני-שער מלוכה-פאַרלאַג, און פּראָסטע טריט, קאַפּפּעראַטיווער פאַרלאַג „קולטור-ליגע“, קיעוו, 1925. איציק פּעפּער רופּט אָן זיך אַליין דער יונגער פּאַעט אויפן שער-בלאַט פון געפונענע פונקטן — אַ זאַמלונג פּערזן, וואָס איז דאָ ניט לאַנג פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין דעם פאַרלאַג „קולטור-ליגע“, קיעוו, 1928. איז עס אפשר גאָר אַ צופאַל, וואָס אין די ערשטע גרעסערע ביכלעך איז זיין פאַרבאַמען י. (יצחק) און אין דעם לעצטן איציק; דער חילוק צווישן יצחק און דעם עמכדיקן איציק איז אפשר נאָר אין קלאַנג. אַבער איך מוז גלייך אין אָנהייב זאָגן, אַז י. פּעפּער פון די ערשטע זאַמלונגען האָט געמאַכט אויף מיר אַ בעסערן און שטאַרקערן איינדרוק, ווי איציק פּעפּער פון די „געפונענע פונקטן“. איך וועל נאָך גיין ווייטער און צוגעבן, אַז דער דיכטער פון „אַ שטיין צו אַ שטיין“ און „פּראָסטע טריט“ איז מיר געוואָרן ליב און נאָענט, בעת, אַבער, איך האָב געלייענט זיינע נייע לידער, האָט אויף מיר געווייעט פון זיי מיט ווייטקייט און קעלט, הגם עס איז דאָ צווישן זיי אַ היפש ביסל פיינע פּערזן און אויך הייסע פּערזן. וויל איך פּריער אַוועקבלאַזן פון זיך אַט די אוימגעריכטע און זייער

פארדראָסיקע פרעמדקייט, איך וויל זיך באַפרייען פון דער אַנטווישונג, וועלכע האָט מיך אַזוי אָפגעקילט אין די „פּונקען“, כדי פריי צו קענען אויסדריקן דעם טיפן אינטערעס, וואָס דער יונגער דיכטער האָט אויפגעוועקט אין מיר און אין אַ סך אַנדערע לעזער מיט די ערשטע גרעסערע זאַמלונגען פון זיינע פּאָעטישע ווערק.

אין זיי האָט זיך געפילט, אַז ער איז אַ פּאָעט, ווייל ער זינגט און דזי לידער; אין די „געפונענע פּונקען“ דוכט זיך אונדז, אַז ער שרייבט קורצע שורהלעך, ווייל ער איז אַ פּאָעט, ד"ה עס דוכט זיך, אַז שרייבן פּערזן, בעסערע אָדער ערגערע, איז געוואָרן ביי אים סתם אַזוי אַ פעאיקייט און ער נוצט זי אויס צוליב די אָדער יענע (ניט דווקא קינסטלערישע) צילן.

ער נוצט זי אויס דערהויפּט צו באַזינגען דעם „דניעפּער-בוי“.

די „געפונענע פּונקען“ זיינען ניט מער ווי די „פּונקען“, וואָס עס וועט אַרויסגעבן פון זיך די גרויסע עלעקטרישע סטאַנציע, וועלכע בויט זיך ערגעץ-וואו ביים טייך דניעפּער.

זאָג איך ניט, אַז ס'איז ניט קיין וויכטיקע זאַך (סימבאָליזירט דאָך דער „דניעפּער-בוי“ מיט זיך דעם אויפבוי פון אַ נייעם לעבן אין דער גאַנצער סאָוועטישער רעפּובליק). ס'פּאַלט מיר ניט איין אויך צו צווייפלען אין דער אויפריכטיקייט פון דעם פּאָעט „דניעפּער-בוי“ באַגייסטערונג. פּאַרקערט, איך פיל, אַז ער מיינט עס מיטן גאַנצן האַרצן, ווען ער זאָגט, פּאַרגלייכנדיק דעם עלפטן יאָר פון דער רעוואָלוציע מיט די פּריערדיקע צען יאָר :

איך גיי און זע :

אויף אַש, אויף שטויב, אויף חורבות בליט,
ס'איז יעדער קער מיט מונטערקייט באַהאַנגען,
ס'איז יעדער שפּאַן מיט מי און בלוט פּאַרהיט.
דאָס עלפטע שפּאַנט מיט גלייבנדיקע טריט, —
איך לויף אַנטקעגן אים מיט זיכערע געזאַנגען.

(„געפונענע פּונקען“, ז' 7.)

אַט די זיכערע געזאַנגען זיינען ביי איציק פּעפּערן מער ווי אַן אויסדרוק פון סקאַרבאָוזן פּאַרטיאַפּטימיזם. זיי זיינען אַן אָפּקלאַנג פון זיינע אייגענע „גלייבנדיקע טריט“ — און איך וועל ניט אַנרירן זיין גלויבן, אָבער זיינע נייע „זיכערע געזאַנגען“, מעגן זיי זיין ווי אויפריכטיק, זיינען זיי דאָך אַרעם און בלאָס פּאָעטיש. דערצו נאָך חזרן זיי זיך איבער אַזוי אַפט, אַז סוף כל סוף מוזן זיי דערעסן אַפילו קאָמוניסטישע לייענער.

מיר זיינען געקומען
 פון שטעט און פון דערפער,
 די אינדזלען, די שוועלן
 פארפלייצן, פארטרינקען,
 און אלע, און אלע
 געפונענע פונקען
 צעשיקן, צעשיקן
 אין כאטקעלעך קליינע,
 וואס זינקען אין פֿיין,
 אין אלע פֿאַבריקן,
 אין ווינקעלעך אלע,
 וואס ווארטן אויף קרעפטן
 און שײן !

(דאָרט, ז' 77)

אַט דער שיטער געשריבענער פֿאַראַפּאַז פון לענינס פֿראַגראַם פון
 עלעקטראַפּיקאַציע אין גראַמען ווערט וואַריאירט שיר ניט אויף יעדן זייטל
 פון בוך, אין אלע מעגלעכע ריטמען און מיט אלע מעגלעכע ווערטער. וועט
 אפשר זיין צופרידן דערפון מ. ליטוואַקאָוו, וואָס אים, ווי אַ „חבר און לערער“,
 ווידמעט דער פּאָעט „מיט ליבע“ זיינע „פונקען“, אָבער די יידישע פּאָעזיע
 האָט אַ סך מער, דוכט זיך מיר, געוואונען פון י. פעפּערס ערשטע צוויי
 לידער-זאַמלונגען.

אין די „געפונענע פונקען“ זיינען אויך דאָ פונקען פּאָעזיע, אָבער זיי
 ווערן פֿאַרלוירן אין דעם שטראַם באַלשעוויסטישן פּיוט.
 אַט דער צעגאַסענער, צעשוּבערטער פּיוט האָט צום גרעסטן טייל גע-
 קענט געשריבן ווערן נאָר פון אַ פּאָעטיש באַגאַבטן מענטשן, פונדעסטוועגן
 איז עס פֿאַרט פּיוט, ניט קיין פּאָעזיע.
 איך וועל זיך ניט פּוילן און וועל אָפּשרייבן אַ גאַנץ זייטל — און דווקא
 ניט פון די ערגסטע זייטלעך :

און אַהין, וואו כאַטעס אומעטיקע זינקען,
 וועט דער טייך צעשיקן טויזנטער פונקען.
 און די גרעסערע כוחות איבער די פֿאַבריקן
 וועט דער אַלטער דניעפּער אומעטום צעשיקן.
 איבער אלע דערפלעך, שטעטלעך און סקווערן
 וועט דער טייך צעשיקן טויזנטער שטערן.
 וועלן יענע שטערן אַזוי קאַלט ניט דרימלען
 ווי די שוועסטער זייערע אין די הויכע הימלען,

וועלן יענע שטערן זייער ליכט צעגיסן
 איבער ווינקלען גרויסע מיט צעשיינטע גרוסן.
 וועלן קנולין פינצטערניש ערגעץ חייט זיך טראָגן.
 וועלן וועלף און בערן אין דערפער שוין ניט יאָגן.
 און די וועלף און בערן וועלן שוין ניט וואַיען
 אינעם דאַרף דעם נייעם, אינעם דאַרף דעם בלוייען.
 איבער אַלע ברעגן אין אַ טאָג אַ העלן
 וועט מען סטויפעס לאַנגע אומעטום צעשטעלן.
 איבער אַלע פוסטע אומרואיקע לענגען
 וועט מען דראַטן דינע יום־טובדיק צעהענגען.
 דאַרטן, וואו מיר האָבן ברויט און בלי געטראָגן,
 וועלן זיך צעציען זינגענדיקע דראַטן.
 און דער אַלטער דניעפער וועט זיך שטיל דערמאָנען
 אין די אַלטע פריידן, אין די אַלטע חיייען.
 און אויף זיינע כחאַליעס שיפן אַלטע גייען.
 און אויף זיינע ברעגן רוישן נייע באַנען.
 נאָר פאַר זיינע אויגן, פאַרן דניעפערס אויגן,
 ווער איז ניט געלאַפן, ווער איז ניט געפלויען?
 ער געדענקט פון שלאַכן יענע קאַלטע גרוסן,
 ווען מ'האַט בריקן דויכע אויף זיין קאַפּ געריסן.
 ער געדענקט, נאָר אַלעס האָט ער שטיל פאַרשוויגן,
 האָט ער דרייסט פאַרשוויגן מיט זיין אַלטן ניגון.
 נאָר אַהין, וואו כאַטעס אומעטיקע זינגען,
 וועט ער פאַרט צעשיקן טויזנטער פונקען

(ד' 90)

דוכט זיך אייך ניט, אַז אַט די שורות שנירלעך זיך און גיסן זיך אַ ביסל
 צו לאַנג? היינט וואָס וואַלט שוין געווען, ווען איר זאַלט האָבן געלייענט
 אַלע ניינציק זייטלעך נאַכאַנאַנד? איך האָב עס געפרוואוּט טאָן. האָט טאַקע
 ניט געהאַלפן די פאַרשיידנקייט פון די ריטמען, פון די סטראַפּעס; עס האָבן
 ניט געהאַלפן די איינציקע זייטיקע טענער, וועלכע פלעכטן זיך אַריין דאָ
 און דאַרטן, — איך בין אַוועק פון דעם זייער מאַנאַטאַנעם ביכל אַן אַפּגע־
 קילטער, אַן אַפּגענאַרטער, מיט אַ טיפן צער, פאַר וואָס איציק פעפער, וועל־
 כער איז מיר שוין לאַנג ליב געוואָרן, האָט פאַרשעמט זיין אייגענעם, יינגערן,
 יצחקן און אַרויסגעגעבן אַ ניי ביכל, וואָס איז אַרעמער, שיטערער, ווי זיינע
 אייגענע ערשטע צוויי זאַמלונגען.

אין זיינע נייע לידער, אין אַט די זיכערע, האַפּערדיקע, פון דער פאַרטיי־
 פּראָגראַם אין פון זיין אייגענעם אויפריכטיקן פאַרטיי־גלויבן באַגייסטערטע
 געזאַנגען, איז ער, אַזוי ווי אַנדערע, געוואָרן אַ פּאָעט פון דער רעוואָלוציע.

בעת פריער איז ער, להיפוך צו פיל אנדערע, געווען א דיכטער אין דער רעוואלוציע.

ב

א פאָעט 1919 דער רעוואלוציע איז אַזוי ווי אַ משורר ביי אַ חזן. ער האָט זיך זיין אייגענע שטים, אָבער זי דינט ניט אים אַליין, זיין פּערזענלעכן ניגון, זי זינגט מיט אַין כאָר. אַ דיכטער אין דער רעוואלוציע שטייט ביי זיין אייגענעם עמוד, דאַוונט פון זיין אייגענעם סידור, נאָר ער אַליין איז גרייט צו מאַכן פון זיין עמוד באַריקאַדעס, די בלעטער פון זיין סידור פּלאַטערן ווי פּאַנען אין ווינט, יעדע תּפּילה זיינע איז אַ נייע מאַרסעליעזע, ווייל ניט נאָר לעבט ער אין דער רעוואלוציע, די רעוואלוציע לעבט אין אים. זי און ער זיינען איינס. ער דאַרף איר ניט זינגען קיין הימנען. ער ווייזט אונדז איר געשטאַלט, אַנטפּלעקנדיק זיך אַליין. ער אַנטלויפט ניט און שרעקט זיך ניט פאַר זיין אינעווייניקסטן אינטימען איד, אַזוי ווי דאָס טוט אַ פּאָעט 1919 דער רעוואלוציע. ער לאַזט, פאַרקערט, רייזן זיין איד, און ער לאַזט אים שטיל זיין און שטורעמען, — הערן מיר שוין במילא עפעס פון דער שטים פון דער רעוואלוציע, עפעס פון איר שטורעם און פון דער גרויסער שטילקייט, וואָס פאַרן שטורעם. ער קומט ניט וועקן צו אַ נייעם לעבן; ער לעבט אַט דאָס לעבן. ער איז אַ קינד פון דער נייער צייט, ניט איר אַנזאַגער.

עפעס פון אַט אַזאַ מין געזעצלעך קינד פון די נייע, אויפגעשטורעמטע צייטן האָב אידן געפילט אין די ערשטע צוויי גרעסערע זאַמלונגען פון י. פּעפּערס לידער.

עס איז ניט געווען אין זיי די אַנגעשטרענגטקייט, דער פייערלעכער פּאַטאָס, די העראַאישע יום־טובֿדיקייט, וואָס איז דאָ ביי יענע, וועלכע זיינען געוואָרן פּרייוויליקע (אָדער ניט פּרייוויליקע) הויף־פּאַעטן 1919 דער רעוואַלוציע. אויף אים איז דאָס לעדערנע רעקל פון דעם רוטן אַפיצער געווען ווי אַנגעמאַסטן, עס איז געלעגן אויף אים ווי אויסגעגאַסן.

ער איז געווען אַנדערש, ווי אַ דוד האַפּשטיין אָדער אַן אהרן קושניאַוו, וועלכע האָבן כמעט אין דער זעלביקער צייט אַנגעהויבן שרייבן, אַרום 1919, גענומען מאַטערן זיך צו ווערן פּאַעטן פון דער רעוואלוציע. ער איז אויך ניט געווען ענלעך אויף אַ וולאַדימיר מאַיאַקאָווסקי ביי די רוסי, אַ יאַהאַנעס בעכער ביי די דייטשן, און אַ גילבא ביי די פּראַנצויזן אָדער אַנדערע רעוואַלוציע־לוציאַנערע פּאַעטן. זיי אַלע זיינען פּאַטעטיש, זיי מאַכן גוואַלדן, זיי לייגן איין וועלטן, און זייערע לידער זיינען ווי פּלאַקאַטן, ווי פּראַקלאַמאַציעס.

ווי „דעקרעטן פאַר דער אַרמיי פון קונסט“. י. פעפער איז אין די דערמאָנטע לידער זיינע געווען לייכט, נאַטירלעך, פּראָסט —

וואָס קען איך טאָן מיט אייך, אָ ליבע חורבות,
פון יעדערן פאַרגעסן און פאַרלאָזט ?
איך האָב ליב, ווען ווערטער זיינען באַרוועט,
איך האָב ליב, ווען לידער זיינען פּראָסט.

אַזוי האָט זיך אויסגעלאָזט זיין לידער־זאַמלונג „אַ שטיין צו אַ שטיין“. איז עס אין דער ליריק בכלל ניט געווען קיין גרויסע ניס. זי האָט שוין פריער פאַר י. פעפערן פאַרמאָגט ווערטער, וואָס זיינען באַרוועט, און לידער, וואָס זיינען פּראָסט. אָבער אין דער רעוואָלוציאָנערער דיכטונג איז עס געווען אַ ניי ליד, אַט דאָס ליד, וואָס ווערט געזונגען, אַזוי ווי אַנדערע לירישע לידער, ניט אַרויסגעשריען, ניט דעקלאַמירט.

ס'איז געווען אַ ניס — און עס איז מעגלעך געוואָרן אַזאַ ניס, ווייל עס זיינען אויפגעקומען דיכטער אין סאָוועטן־לאַנד, וואָס די רעוואָלוציע איז פאַר זיי ניט געווען קיין איבערקערעניש, קיין איבערבראָך, נאָר די נאַטיר־לעכע לופט, אין וועלכער זיי זיינען אויפגעצויגן און דערוואַקסן געוואָרן. עס האָבן זיך באַוווּן דיכטער־קאַמיונאַן (קאָמוניסטישע יוגנט), דיכטער, וואָס אויב דער „אינטערנאַציאָנאַל“ איז ניט געווען זייער וויגליד, איז עס שוין געווען, אָבער, דער מאַרש, וואָס האָט באַגלייט זייערע ערשטע יוגנט־טריט. די רויטע אַרמיי, דער בירגער־קריג, די אַלערליי פאַרמען און טעטיקייטן פון קאָמוניזם זיינען ניט קיין טעמעס פאַר זיי, ניט קיין אַביעקטן צום באַזינגען, נאָר אַ טייל פון זייער לעבן, זייער לעבן גופא. מאַכט ניט אויס, וואָס יצחק פעפער געדענקט נאָך אַמאָליקע פאַר־רע־וואָלוציאָנערע צייטן, — זיי זיינען פאַר אים שוין ניט מער ווי אַ שאַטן פון עפעס אַ ווייטער פאַרגאַנגענהייט —

אַ, איך געדענק מיין רבין וועלן מיט זיין חדר,
זיין באַהעלפער און זיין קאַנטשיק און זיין ווייב.
כ'פלעג נאָך פרעגן קשיות ביי מיין זיידנס סדר
(אַ, ווי ווייט איז יענע צייט פון אונדז, ווי ווייט !)

(„פּראָסטע טריט“, ז' 10)

און אין אַן אַנדער ליד:

נו, איז וואָס, אַז מען האָט מיך געמלט
און געפּראָוועט, ווי ביי יידן, אַ ברית.
סיאַבן פעלדישע ווינטן פאַרסמאָליעט
מייענע ווייסע פאַרדרימלטע פּיס.

דאָ טרוימען נאָך יידן פון טשאַלנט —
 יאַטן בענקען נאָך רויך און נאָך פּלאַם.
 אַכט יאָר אין פעלדער און טאַלן
 אונטער הימליש־בלויען ים.
 מען קען מיך פאַר אַ גוטן און שטילן,
 פאַר אַ סך איז מיין ערלעכקייט קאַרג.
 כ'האַב קיין מאָל נישט געלייגט קיין תּפּילין
 און קיין מאָל נישט געהאַנדלט אין מאַרק.
 נו, איז וואָס, אָו מ'האַט מיך געמלט
 און געפּראַוועט, ווי ביי יידן, אַ ברית.
 ס'האַבן פעלדישע ווינטן פאַרסמאַליעט
 מייע ווייטע פאַרדרימלטע פּיס.

(„אַ שטיין צו אַ שטיין“, ז' 55)

ער איז איינער פון די „יאַטן“ (א וואָרט, וואָס קלינגט, אגב, פרעמד
 אין אַ לירישן געדיכט) און זיט ער בענקט „נאָך רויך און נאָך פּלאַם“. ער
 האָט פאַרזוכט דעם טעם דערפון: „אַכט יאָר אין פעלדער און טאַלן“. רעדט
 ער וועגן דינען אין דער אַרמיי פון דער רעוואָלוציע, ווי וועגן אַ געוויינט־
 לעכער זאָך, נישט ווי וועגן אַ העלדנטאַט. „דאָ דאַרף איך שטיין, וואו מ'האַט
 מיך געשטעלט, דאָך דאַרף איך היטן מיין שטאַט און מיין פעלד“ (דאַרט, ז' 83).
 דאָס איז זיין שטאַט און זיין פעלד — און זיין רעוואָלוציע, ס'איז ביי אים
 אַ לירישע איבערלעבונג, נישט קיין פּראָגראַם.
 אַפילו ווען ער שרייבט אַ פּאָליטיש ליד, איז עס ביי אים אַ ליד, נישט
 קיין פּאָליטיק, אַפילו אַז ער רופט זיך אַפּ אויף אַ צייט־זאָך — שרייבט
 ער לידער, לירישע לידער, נישט קיין פּובליציסטיק:

ס'איז יעדער שטעטל גרייט פאַר נייע ליהער,
 פאַר נייעם גליק איז גרייט דאָ יעדער שטיין,
 אַ מונטערער און מידער
 בין איך אַוועק אַהיים.

אַ מוטנע ריטשקע רינט, ווי ביאַליקס מוטנע טרערן,
 אַ זקן זיצט און זיפט דעם וויינענדיקן פּרוג,
 אין האַלאַסטראַקאָוקע שפּאַצירן פּיאַנערן
 און אויפן מאַרק האָט זיך צעזונגען דער קאַמיוג.

געסלעך זינגען היינטיקע פּאָעמעס,
 קלינגט מיט זון און רענדלעך דער מעת־לעת,
 מיין טאַטע זיצט און לייענט דעם מאַסקווער „עמעס“,
 און טרוימט פון אַ קאַלאַניע לעם אַדעס.

(דאַרט, ז' 52)

איז עס רעוואָלוציע? ס'איז לעבנסשטייגער. און ווייל די רעוואָלוציע איז פאַר פּעפּערן שוין אַ שטיק שטייגער, ווי זיי רופן עס אין ראַטנלאַנד, אַ שטיק איינגעשטעלטע סביבה, ווערט ער ניט נתפעל און גייט ניט אַרויס פון די כלים, און וואָרפט זיך ניט מיט אויסרוף-צייכנס, ווי מיט שפּיזן, און שיסט ניט מיט קיין פייערדיקע ווערטער, ווי מיט קוילן, ווען ער שרייבט אַפּילו וועגן אַזאָ הייסן ענין, ווי דער מאַרש פון רויט-אַרמייער. ער איז געוויינט דערצו, ווי צו יעדן אַנדערן בילד, נאָר מיט אַ ביסל מער אינעווייניקסטן אימפעט און ריטם:

שטייט אַ צוג, וואָגנען און וואָגנען,
ביים אַריינגאַנג ליגט אַ מידע נאַכט.
חברה, מיידלעך, רייען, פּאַנען,
קאַמיוניסטן פּאַרן אויפן שלאַכט.

קומט מען, שטייט מען, ביז מען וועט באַגלייטן
אויף די פּראָנטן חברה פון קאַמיוג.
נאָך דעם וועט אין סטעפּ אין קאַלטן און פּאַרשנייטן
יאָגן ערגעץ ווייט אַ שוואַרצער צוג.

גוט איז דאָרט, וואו ס'איז ניטאָ קיין שוועלן,
גוט און פריי איז נאָר אין ווייסן סטעפּ.
קאַמיוניסטן, ביקסן און שינעלן
מיט בודיאָניס היטלען אויף די קעפּ.

לויפט אַ צוג, וואָגנען נאָך וואָגנען.
נאָכן צוג לויפט נאָך אַ מידע נאַכט.
שרייען יאַטן, זינגען יאַטן, וויינען פּאַנען.
קאַמיוניסטן פּאַרן אויפן שלאַכט.

(דאָרט, ז' 63)

י. פּעפּער בלייבט ליריש און ווערט ניט אַגיטאַטאָריש אַפּילו דאָן, ווען ס'איז קלאַר, אַז ער פירט אויס עפעס אַ „פּאָליטישע באַשטעלונג“. לייענט די „בליענדיקע מיסטן“ — אַ סעריע, וואָס איז געשריבן געוואָרן, ווען די יידישע קאַמוניסטן האָבן זיך אַ קער געטאָן „מיטן פנים צום שטעטל“. מעגלעך, אַז עס איז געשריבן געוואָרן אונטער דער ווירקונג פון דער דאָן נייער פּאַרטיי-פּאָליטיק; מעגלעך, אַז ס'איז געשריבן געוואָרן מיט דעם ציל צו פריידיקן און צו פאַרשטאַרקן אַט די פּאָליטיק, אָבער איר פילט עס ניט אין די לידער. איר פילט ניט, אַז זיי זיינען דיקטירט געוואָרן פון עפעס אַ

דרויסנדיקער קראפט. איר לייענט זיי, ווי לירישע דערינערונגען, ווי שטי-
מונגס-בילדער, ווי שטיקער איבערווייניקסטע לעבנס-דערפארונג:

די פערדלעך לויפן גיך און געסלעך קרומע פינקלען,
און אַט איז שוין פון טוקאַטש דער דרימלענדיקער ברעג.
ס'איז יעדער געסל ליב און ליב איז יעדער ווינקל,
און אומעטום האָב איך געלאָזט אַ בינטל טעג.

(דאָרט, ז' 40)

אַדער:

אַ טרויעריק שטיבל מיט פענצטער צעזעצטע,
געלאַטעט מיט ברעטלעך, געלאַטעט מיט ליים.
לעם שוועל ליגט די זון און דאָס אַלטינקע קעצל.
איך קען זי, איך קען זי — אַט דאָס איז מיין היים.

(דאָרט, ז' 41)

אַדער אַזאַ מין ליריש זשאַנר-בילד פון דעם נאַכרעוואַלוציאַנערישן
שטעטל:

שבת פאַר נאַכט — צייט פון הַבְּדֵלָה.
ניט קיין הַבְּדֵלָה — אַ לבנה בליט.
ווערן לבנהיקע געסלעך מיט שטויבן פאַרסמאַליעט,
מיט מיידלעך מיט יונגע באַשיט.

טיולענע מיידלעך מיט טיולענע זאַקן,
יינגלשע רעקלעך און יינגלשע שייך.
זיי האָבן געלייענט מאַיאַקאָוסקין און בלאַקן
און ווייסן ניט אַרקען, איזין און מיך.

מאַרגן איז זונטאָג, גרייטן זיך טאַטעס:
זיין וועט אין שטעטל אַ גרויסער יאַרד.
מיידלעך און בלאַק איבער שטעטלשע בלאַטעס,
לבנהיקע געסלעך מיט שטויביקע טריט.

(ז' 47)

י. פעפער האָט אַזוי ווינציק געלעבט אין דער לופט פון דעם אַלטן פאַר-
רעוואַלוציאַנערן דור, אַז ער האָט ניט באַוויזן אים פֿיינט צו קריגן. און פאַר
וואָס זאָל ער אים האַסן? ער האָט ניט געפירט קיין מלחמה, ער האָט אים
שוין געפונען אַ באַזיגטן, אַ דערנידעריקטן. איז ער אויפגעבראַכט נאָר אויף
מנחם-מענדלען, ווייל ער פאַרנעמט נאָך עד היום אַן אַרט אין לעבן, אַבער

אלע איבעריקע אלטע איז ער ניט קיין שונא, ווי אנדערע קאמוניסטן. ער האָט גיכער מיטלייד מיט זיי —

(ליגן, ווי יתומים, הונגעריקע חורבות,
פון יעדן פאָרגעסן און פאַרלאָזט...)

און ניט נאָר מיט זיין טאָטן איז ער גוט־פריינד. זיין טאָטע „איז אַ ייד אַ היינטיקער, אַ לערער — מיט אַ יונגן בליק און אַ האַרץ, וואָס ברענט — אין דער צייט דער רושיקער און שווערער — ניט איין מאָל באַהאַלטן מיך פון שונאס הענט“.

מיין טאָטע גייט מיט מיט מיר און איז צופרידן
און איך דערצייל פון נייעסן פון שטעט.
ביי זיין טייטלען מיט די פינגער היגע יידן:
שלום פעפער גייט מיט זיין פאָעט.

(ז' 40)

ער האָט, אָבער, ניט נאָר ליב זיין טאָטן. ער פאַרשטייט אויך די טאָטעס.
וואָס האָבן ניט קיין „יונגן בליק און אַ האַרץ, וואָס ברענט“:

וואָס קען טאָן אַ נאַקעט שטעטל ?
שוידערט שרעק אויף יעדן שטיין.
לויפן ווייבער אויף בית־עולם בעטן,
זאָגן יידן תהילים אין דער היים.

און ער זאָגט ניט קיין שלעכט וואָרט. ער פאַרגעסט דעם פאַרטייאישן
פסוק, וואו עס שטייט, אַז „רעליגיע איז אַפיום פאַרן פּאָלק“, ער לאָזט די
ביליקע אַגיטאַציע פאַר די ביליקע „בעזבאָזשניקעס“.

ער וואָרפט ניט קיין ווערטער־באַמבעס אין דער מחנה פון די פלשתים
און רייכערט ניט קיין קטורת לענינען. די רעוואָלוציע איז פאַר אים ניט
קיין תפילה און ניט קיין טעמפל, ווי פאַר אירע געשוואַרענע באַזינגער. זי
איז פאַר אים פונקט אזאָ זעלבסטפאַרשטענדלעכקייט, ווי דער האָס צו אירע
פיינד. ער דאַרף זיך אַליין ניט איבערצייגן, ווי דאָס דאַרפן אַ פנים, די
קדוש־שפּרינגערס פון דעם קאָמוניזם. עס איז גענוג אַז ער זאָל זיך צייגן.
זיין איך איז די נשמה, דער אָטעם פון דעם רעוואָלוציאָנערן קאַמף. צווישן
זיין לירישקייט און זיין רעוואָלוציאָנערישקייט איז דאָ אַן אינעווייניקסטע
האַרמאָניע. איז ער ליריש אַפילו דאַרט, וואו ער איז אַגיטאַטאָריש (און
ממילא איז עס שוין ליריק, ניט אַגיטאַציע):

מיר האָבן פאַרלאָרן די יינגלשע זאַרגן
אין פעלד, אין שלאַכט, אין צוג,
אונדזער מאָרגן איז ניט נאָר אין מאָרגן —
אין יעדן שפּאַן פון איצטיקן טאָג.

ווינט האָט געכטן געבראַכן, געריסן,
בליען „נאַקאַזן“ אויף יעדן פלויס,
געכטן האָט מען געדאַרפט מיט קוילן שיסן,
היינט דאַרף מען שיסן מיט ברויט.

געכטן האָט מען געדאַרפט אויף פעלדער שטרייטן,
היינט דאַרף מען שטרייטן אין מאָרק,
אונדזער גליק איז ניט נאָר אין ווייטן —
אונדזער גליק איז אין יעדער שלאַכט.

יעדער יאָט מוז זיין אַ רייטער,
אומעטום זיינען פרעמחזע דאָ.
אונדזער מאָרגן איז ניט נאָר אין — ווייטער —
אין יעדן טאָג, אין יעדער שעה.

(„אַ שטיין צו אַ שטיין“, ז' 92)

יעדער טאָג, יעדע שעה פון זיין יונגן לעבן איז אַ טאָג פון שטרייט, אַ שעה
פון שלאַכט. איז עס שוין ממילא ניט קיין יום־טוב, און מען קאָן שרייבן
וועגן דעם פּראָסטע לידער, ניט זינגען דווקא הימנען.

מען קאָן אַפילו וועגן „יאָסל שינדער“, וועלכער איז אַן אמתער העלד,
און וועגן „אַליבען“, נאָך אַ גרעסערן העלד, שרייבן ניט אין אַ העראַאיש-
רעוואָלוציאָנערן טאָג, נאָר אין דעם סטיל פון עפישער פּאָעזיע. פילט מען אין
„אַליבען“ לערמאַנטאָון און פּושקינען, אַנשטאַט מאַיאַקאָוסקינ, און אין „יאָסל
שינדער“ — י. פּעפּערן, דעם פּאָעט אין דער רעוואָלוציע, ניט דעם רעוואָ-
לוציאָנער אין דער פּאָעזיע.

דער רעוואָלוציאָנער, ווען ער זאָל באַשרייבן, ווי אַכט יידישע יונגעלייט,
מיט אַ יאָסל שינדער אין דער שפיץ, האָבן געשיצט אַ יידיש שטעטל פון
אַ ווילדער אוקראַאינישער באַנדע, וואָלט זיין באַשרייבונג געווען פול מיט
אויסגעשריייען פון טריאומף און מיט די „שטאַרקסטע“ ווערטער. אָבער דער
פּאָעט, דער מענטש פון אמת און אמתער איבערלעבונג, שעמט זיך ניט
צו מאַלן אַ ווילד פון שרעק, שעמט זיך ניט צו דערציילן וועגן דעם גרויסן
צער, וואָס איז געווען אין דעם גרויסן צאַרן :

אין שטעטל איז פינצטער,
 אין שטיבל איז נאכט,
 דאָרט איז הונדערט,
 דאָ איז אַכט.
 שליסן די פענצטער
 און לעשן די שיין,
 וואָס וועט זיין —
 וועט זיין !
 גרויס איז דער צאָרן !
 גרויס !
 יאָסל,
 פאָרויס
 זיבן נאָנאָנען,
 אַ שטומפיק שווערד,
 אַכט רייטערס
 אַכט פערד.
 יאָסל שינדער,
 היט זיך פאַר נאָכט,
 דאָרט איז הונדערט,
 דאָ איז אַכט.

(„פראָסטע טריט“, ז' 17)

אַט די קורצע, פאַרקירצטע, קוים שעפטשענדיקע שורות גיבן אונדז
 די גאנצע שווער אָנגעלאָדענע לופט פון גרויסער שרעק און נאָך גרעסערער
 אָנטשלאָסנקייט. צו וואָס די איבעריקע רייד ? ווער דאָרף האָבן פרטים אָדער
 שטאַרקע ווערטער וועגן יאָסל שינדער ? י. פעפער לאָזט אויס זיין פּאַעמע
 ווי אַ כראָניק: „נאָך לאַנגע פאַררויכערטע וועגן, אין לעצטן פאַרדרימלטן
 שטראָם, איך האָב אים באַגעגנט נישט לאַנג אין גובקאָם“.

י. פעפער גיט אונדז די כראָניק פון דער רעוואָלוציע, די באַלאַדע פֿון
 דעם בירגער-קריג. אין זיינע לידער פאַראייניקט זיך היסקייט פון היינט
 מיט דער קלאַרקייט און באַרואיקטקייט פון אַמאָל. כראָניק און באַלאַדע,
 פּלאַקאָט און פּראַקלאַמאַציע.

די לאַקאַלע קאָלירן און די שטריכן פון מאַמענט זיינען זייער וויכטיק
 פאַר זיין פּאַעזיע, אָבער זיי זיינען נישט דער עיקר. מען איז נישט מחויב
 צו וויסן די אַלע דרויסנדיקע אומשטענדן, ביי וועלכע עס איז געשריבן
 דאָס אָדער יענעס ליד. עס איז סיי-ווי אַ ליד. עס געפעלט אונדז, ווען אַפילו
 די אָדער יענע קאָנקרעטע איינצלהייט בלייבט אונדז אומפאַרשטענדלעך. עס
 איז טאַקע אַרויסגעוואַקסן פון אַ גאַנץ באַשטימטער סביבה, אָבער עס האָט

אין זיך עפעס מער ווי דאָס סביבהדיקע און עס וועט אַטעמען מיט לעבן, ווען דער שטאַף, פון וועלכן עס איז אויסגעקנאַטן, וועט שוין זיין לאַנג טויט און פאַרגעסן. און אַט דאָס איז דער הויפט־אונטערשייד צווישן די „געפונענע פונקען“ פון איציק פעפער און זיינע פריערדיקע לידער. וועגן דעם גרעסטן טייל פון זיינע „געפונענע פונקען“ קאָן מען זאָגן דאָס, וואָס שטייט אין זיין ליד „זיינען מיר געגאַנגען“ („געפונענע פונקען“, ז' 75):

זיינען מיר געגאַנגען, האָבן מיר געוואַנדערט,
ווער עס איז געווען דאָרט, דער וועט ווידער זיין דאָרט,
לאַכנדיקע, הונגעריקע, זיגענדיקע ברידער!
ווער ס'איז ניט געווען דאָרט, ווייסט ניט מינע לידער.

ווער עס איז ניט געווען דאָרט, אין דער אַטמאָספערע פון „דניעפער־בוי“, אין דער אַטמאָספערע, וואו אַ נייע עלעקטרישע סטאַנציע איז שיר ניט אַ וועלט־היסטאָרישע פאַסירונג, וועט ניט פאַרשטיין, ניט פילן דעם גרעסטן טייל פון איציק פעפערס התפעלותדיקע הימנען צו יענער קראַפט, וועלכע וועט מאַכן, אַז „איבער כאַטעס, איבער דערפער הויכע לאַמפן וועלן ברענען“. דאָס קאָנען פאַרשטיין און פילן נאָר די, וואָס האָבן געלעבט אין אוקראַאינע אין אַ געוויסן מאָמענט. עס איז, אין בעסטן פאַל, צייט־פאַעזיע, לאַקאַלע פאַעזיע. אָבער דער גרעסטער טייל פון די לידער, וואָס געפינען זיך אין „אַ שטיין צו אַ שטיין“ אָדער אין „פראַסטע טריט“, האָט אין זיך עפעס, וואָס קאָן דויערן לענגער, ווי דער מאָמענט, ווען זיי זיינען געשריבן געוואָרן, און קאָן ווירקן אויף קרייזן, וואָס זיינען ניט אין ערך ברייטער ווי די, אין וועלכע עס לעבט איציק פעפער. און דאָס איז דערפאַר, ווייל די דאָזיקע לידער האָט געשריבן אַ פאַעט אין דער רעוואָלוציע, ניט קיין פאַעט פון דער רעוואָלוציע.

ג

אַ פאַעט אין דער רעוואָלוציע באַהאַלט נישט, האָב איך פריער געזאָגט, זיין אייגענעם איך. און דאָס איז נישט נאָר דערפאַר, וויל איך צוגעבן, וואָס צווישן זיין אינעווייניקסטן לעבן און דער מאַסן־אַטמאָספערע פון די סאַציאַלע שטורעמס איז ניטאָ קיין סתירה. דאָס איז אויך דערפאַר, וואָס ער איז בכלל גאַנצער און ממילא אויך דרייטער און פרייער, ווי די טרובאַדורן פון דער רעוואָלוציע, וועלכע האָבן מורא, אַז מען וועט דערהערן זייער אייגענע אינעווייניקסטע שטים, אויב זיי וועלן אויפהערן שרייען. דער פאַעט, וואָס איז פון דער יוגנט אָן געגאַנגען „איבער דערפער און שטעט מיט קאָמיוגישן ברען“, האָט קיין מורא ניט, טאַמער וועט אימעצער אים הושד

זיין אדער טאָמער וועט ער אליין זיך חושד זיין אין רעוואָלוציאָנערער ניט־ריכטיקייט. קאָן ער זיך פאַרגינען צו זיין אַמאַל „קליינברגערלעך־סענט־מענטאַל“, און אַפילו ריין אינדיווידועלע שטימונגען וואָרפן אויף אים ניט אָן קיין אימה. ער זעצט זיך און דריקט זיי אויס אין ווערטער פון אַ ליד. און אַז ער גיט אַרויס ביכלעך, וועלכע זיינען פול מיט דער לופט פון קאַמוניזם, שעמט ער זיך ניט אַריינצושטעלן אין זיי לידער ריין פערזענלעכע. לידער, אין וועלכע עס איז ניטאָ אַפילו קיין זכר פון רעוואָלוציע :

קושן מיך שוין מער ניט קיין זומערדיקע ווינטעלעך,
און אַן אויסגעזונגענער שטייט פאַרווינטערט וואָלד.
דראַפּען זיך ביים פענצטער פּוסיק־ווייסע הינטעלעך,
דראַפּען בלינדע הינטעלעך מיינע פענצטער קאַלט.
פליען טעג צעשראַקענע, פליען ערגעץ ווינטערן,
פאַכן קאַלטע פליגעלעך, גאַלדענע פון זון.
ווער־זשע וועט די קאַלטינקע הינטעלעך דערמינטערן,
ווער־זשע וועט באַהאַלטן זיי פון אַ בייזן ווינט ?
גויים אויסגעוואַרעמטע פון די דערפער שליטלען זיך,
מיט די קעלנער שאַפענע, הויך אויסגעשטעלט,
און די ווייכע הינטעלעך, פּוסיק־ווייסע הינטעלעך,
דראַפּען זיך ביי פענצטערלעך פון דער וויסער וועלט.

דאָס זיינען ניט קיין רעוואָלוציאָנערע פּערוזן (און אַזעלכע האָט י. פעפּער געשריבן אַ היפש ביסל אין די יאָרן 1919-1921 און אויך שפּעטער). אַבער מען דאַרף זיין אַן אינעווייניקסטער מענטש אין דער וועלט פון דער רעוואָלוציע נישט מורא צו האָבן פאַר אַזעלכע ניט רעוואָלוציאָנערע לידער. די גויאישע און די יידישע מאַיאַקאָוסקיס, די אַלע גרים פון דער רעוואָלוציע, האַלטן אין איין מאַרשירן, אין איין פּראָווען פּראָצעסיעס, אין איין פּאַכען מיט דער רויטער פּאַן, אַבער די, וואָס זיינען אויפגעצויגן געוואָרן אויפן קאַמוניזם, קאָנען זיך פאַרגינען צו לערנען זיך שרייבן לידער ביי פּוסיק־ווייסע און ביי בלאַקן, ניט ביי די רוישיקע מאַיאַקאָוסקיס.

ד

י. פעפּערס לידער זיינען כמעט אַלע געשריבן אינעם „אַלטן“ סטיל. דאָס איינציקע, וואָס ער האָט גענומען ביי די „נייע“, אַ הויך דעם פרייען פּערוז, וועלכן ער באַנוצט צייטנווייז, איז דער אַסאַנאַנס. ער פאַרבייט ביי אים זייער אַפט דעם פולן גראַם. עס פאַרן זיך ביי אים „געווייעט — אַרמייער“, „גע־זעגנט — וועטן“, „פרייט זיך — פלייצע“, „אַשן — רשי“, „פאַרשלעפּערט —

פעפער" און אפילו "פושקין — טעפלושקעס", "זיצונג — פריצים" אד"גל.
 ער גראַמט אויפן אוקראַינישן שטייגער: "טאַג — צוג", "גלייך —
 שליאַך". אַבער דאָס איז ניט קיין ניס. לאַקאַלע גראַמען פאַרפלייצן די
 גאַנצע יונגע יידישע פּאָעזיע.

אייגנאַרטיק אין פעפערס פּערזן זיינען, אַז חוץ דער פאַראייניקונג פון
 נייע מאַטיוון מיט אַלטע פאַרמען, די פּאַלגנדיקע שטריכן:

(א) האַנדלונג און דערציילערישקייט. כמעט יעדעס ליד זיינס, אפילו
 דאָס לירישסטע, האָט אין זיך עפעס פון אַן סיפור המעשה — עפעס אַ פּאַ-
 סירזנג. ער גיט אונדז זיך אַליין דורך אַנדערע, עס זיינען דאָ ביי אים
 זייער אַפט מענטשן, געשטאַלטן, ניט נאָר בילדער. זיין פאַרם, זיין שטימונג
 איז טיף ליריש, דער שטאַף, אַבער, איז עפיש. מיר ווייסן שטענדיק, וואו
 ער געפינט זיך, ווער און וואָס עס רינגלט אים אַרום, ניט נאָר וואָס ער
 דענקט און פילט. ער האָט אפילו געלעבט דרויסן, אויפן פעלד, אין דער
 אַרמיי, צווישן די מאַסן. ער האָט קיין צייט ניט (געהאַט איינצושליסן זיך
 אין זיך אַליין. אפילו זיינע לירישסטע לידער זיינען סביבהדיק. איז דאָס
 אפשר כאַראַקטעריסטיש פאַר דער גאַנצער פּאָעזיע אין אַ צייט פון קריג
 און רעוואָלוציע, ניט נאָר פאַר י. פעפערן.

(ב) ער האָט ליב דעם עפעקט פון איבערחזרן איין און דעם זעלביקן
 אַדיעקטיוו. אַ גאַנצע נאַכט האָט עמעץ קאַלטע שטערן אין אונדזער קאַלטער
 פינצטערניש געשיט"; אַ פאַרוואַלקנטער ייד מיט פאַרוואַלקנטע ברעמען";
 "פון די אומעטיקע פענצטער קוקן אומעטיקע אויגן".

(ג) עס טרעפן זיך ביי אים אַפט נייע, פרישע און אַפט אומגעריכטע
 בייזערטער (האָט ער געלערנט ביי פושקיןען?): שטילער וואונדער, ליבער
 טרויער, הייסע און פראַסטע פרייד, אַ ווייכער ווינט, לבנהיקע שטעטלעך,
 יונגער בליק, פראַסטע טריט, קופערנע ווערטער פון גלאַק, בלאַנדע אומ-
 זיסטן, אד"גל.

אַבער די גרעסטע מעלה פון י. פעפערס בעסערע לידער איז זייער
 לירישקייט (א זאך, וואָס איז אַזוי זעלטן אין דער נייער פּאָעזיע).

י. פעפערס ליריזם איז אַזוי נאַטירלעך און אַזוי ווייך, אַז אפילו די
 הילכיקסטע און רוישיקסטע רויט-אַרמייאישע טריט ווערן דורך אים שטיל, —
 ווערן פראַסטע, מענטשלעכע טריט.

און איך ווינטש אַיציק פעפערן פון גאַנצן האַרצן, אַז ער זאל ווערן
 צוריק י. פעפער, וועלכער דאַרף ניט קיין פאַרטייאישן "האַמער און סערפ"
 אויף אַרויסצושלאַגן שיטערע עלעקטרישע "פונקען", ווייל ער פאַרמאַגט אַן
 אינזעייניקסטע און אַ נאַטירלעכע לירישע פלאַם.
 (1929)

איציק פעפער — סאָוועטישע לידער*)

איציק פעפער איז סאָוועטיש אַקטיווער און פאַרטייאיש פאַרביסענער ווי פּרין מאַרקיש. ער האָט געשריבן מסתמא מער סטאַליניסטיש-פּאָליטישע לידער אַדער פּאַמפלעטן ווי מאַרקיש. פּונדעסטוועגן איז ער לירישער, ניט אַזוי רעטאַריש, ניט אַזוי אַראַטאַ-ריש ווי מאַרקיש, דער סאָוועטישער מליצהניק. פעפער זינגט וועגן זיך («וועגן זיך און אַזוינע ווי מיר» — האָט געהייסן איינע פון זיינע ערשטע לידער-זאַמלונגען) אַפילו דאָן, ווען ער באַזינגט סטאַ-לינען. אין אַליץ, וואָס פעפער שרייבט, איז דאָ עפעס אַ פּערזענלעך-לירישער אונטערטאָן. אפשר איז עס דערפאַר, וואָס ער איז ניט קיין געוואָרענער קאָמוניסט. ער איז אַ פּראָדוקט פון «קאָמיג». אויסגעוואקסן און דערציגן אין דער לופט פון באַלשעוויזם, האָט ער זיך ניט געדאַרפט איבערברעכן, ווערנדיק אַ סאָוועטישער שרייבער, ניט געדאַרפט פאַרשטיקן זיין אידן. זיין סאָוועטיזם און זיין ליריק זיינען אַזוי ווי אַ צוויילינג: געבוירן אין איין צייט, קומען פון איין גזע. נאָך דעם אַזוי יונג אומגעקומענעם איזי כאַריק איז איציק פעפער, דוכט זיך מיר, דער נאַטירלעכסטער סאָוועטישער ליריקער. זיינע סאָוועטיסטיש-רעוואָלוציאָנערע טריט אין דער יידישער פּאַע-זיע זיינען דעריבער געווען פּראָסטע טריט.

אַמאָל טרעפט, אַז ער מאַכט אויך אַן אַ היפש ביסל טומל, רוישט און שוימט, טובלענדיק זיך אין הייסער און שיטערער קאַמפּס-מליצה. ער מאַכט

* איציק פעפער: «רויטאַרמייאיש», פּאַלקס-פּאַרלאַג, «איקוף», ניו-יאָרק, 1944.

דאך ניט אונז פאראד, ווי מאַרקיש. ער איז קיין מאָל ניט אַזוי אַנגעצויגן, אַזוי פּייערלעך ווי יענער. ער איז פּרייער, מענטשלעכער, אינטימער, ער פאַרגינט זיך אַפילו אַ שפּיל צו טאָן זיך אין אַ ליד. דאָ און דאָרט לייכט ביי אים אויף אַ פונק הומאַר. אַזוי אַז די סתירה צווישן זיינע פּערוזן און — מאַרק שאַגאַלס לייכטע, דינ־שאַטנדיקע, שטום־שמייכלענדיקע צייכענונגען (אין „היימלאַנד“) איז ניט אַזוי שרייענדיק, ווי זי וואַלט געווען, זאָגן מיר, אין מאַרקישעס אַ בוך לידער. ווי מאַדנע וואַלטן אויסגעזען שאַגאַלס לייכטע אַדער גאָר לאַכנדיקע ליניעס צווישן מאַסיווע, שווער־לייביקע שורות פון אַ פּרץ מאַרקיש־פּאַעמע.

אין איציק פּעפּערס „איך“ איז, אַזוי ווי אין שאַגאַלס — רייכער באַ־גאַבטן — „איך“, דאָ עפּעס פונעם פּאַלקס „איך“, און אין זיין ליד — עפּעס פונעם פּאַלקאַר. יע. גאַנץ אָפט פאַרגנבענען זיך צו פּעפּערן טענער פונעם פּאַלקס־ליד און גאַרניט זעלטן פּרישט ער אָפּ זיין שפּראַך מיט ווערטלעך פון פּאַלקס־מויל. אַ שטייגער :

זאָג איך סטאַלין — מײן איך דראַנג,
פולע הערצער מיט געזאַנג.
וואָס מיר עלטער, ווער
מיר עלטער,
ווען די יוגנט איז אין גאַנג.

(„רויטאַרמייאיש“, ז' 4)

אַדער .

איך האָב זי, מיר דאַכט זיך, אַמאָל שוין געזען,
נאָר בראַט מײַד און ברענט מײַד,
געדענק איך ניט ווען.

(ז' 11)

אַדער :

סײַז ווימעלע גוטניק! ער לויפט דען ?
עס טראַגט אים.

(ז' 37)

טענער פון יידישן פּאַלקס־ליד זיינען דאָ ביי אים אין אַזוינע פּאַעמעס. ווי „זקנים“ (אין „היימלאַנד“ האָט דאָס ליד געהייסן „אַ באַלאַדע וועגן דעם בעל עגלה זכריה און זיינע פּאַר פּערד“), „בענקשאַפט“ און אַנדערע.
ער איז אַ שטרענג פּראַגראַמאַטישער פּאַרטיי־דיכטער, שיר ניט אַ הויף־פּאַעט פון דער אוקראַינישער סאָוועטישער רעפּובליק, איר פּאַעט לאַאָרעאַט ; פונדעסטוועגן וואונדערט איר זיך ניט, ווען ער טרעט מיט אַ מאָל

ארויס פאר אייך ווי אן אוקראיניש-יידישער „קאבנאר“, ווי אן עכטער פאלקס-פאָעט.

פונקט אזוי זיינען ניט גאר אומגעריכט זיינע ריין-לירישע „איך“-לידער.

ביי פּרץ מאַרקישן, כאָטש ער איז אַ געוועזענער אינדיווידואַליסט, ריכטן מיר זיך ניט צו געפינען אַ ליד, וואו ער זאָל אינטימ-מענטשלעך אויסגיסן זיין האַרץ, וואו ער זאָל באַזינגען אַדער באַוויינען זיינע אייגענע ריין-פּערזענלעכע איבערלעבונגען. אַנדערש איז איציק פעפער, כאָטש (אַדער ווייל) ער איז אַ געוועזענער „קאָמיוג“. ער פילט זיך אין דער סאָוועטישער וועלט, ווי ביי זיך אין דער היים, — קאָן ער זיך פאַרגינען צו זיין היימיש. און כאָטש (אַדער ווייל) ער האָט באַמט טאַקע ליב רויט („די רויטקייט פון די פּאַנען“), זאָגט ער דאָס אין דער לעצטער שורה פון דער סאַמע לעצטער סטראָפּע אין דעם ליד „קאָלירן“. אין די פּריערדיקע אַכט סטראָפּעס דערקלערט ער זיך אין ליבע צו אַנדערע פאַרבן פון דער „פּיל-קאָלירטער וועלט“. ער ווייס, אַז די פאַרב פון זיין פּאַן, פון זיין רויטער פאַרטיי-פּאַן, וועט ניט זיין צו זיי אייפּערזיכטיק; זי איז, ווייס ער, זיכער מיט זיין ליבע. גיט ער זיך אַ שפּיל און זינגט :

כ'האַב ליב די פּיל-קאָלירטע וועלט —
פון באַרגשפיצן און תּהומען ;
מיך ציט די גרינקייט פונעם פעלד,
פון גראַז די דיגע שטראָמען.

און ווייטער :

כ'האַב ליב די שויםענדיקע שפּיל,
דעם פינקל פון די פאַרבן ;
ווי קענען אויגן בלייבן קיל
צום גאַלד פון זונען-גאַרבן ?

צום האַניק פון דער זונען-שיין.
צום געלן רויש פון קאַרן ;
איך פּאַל פאַר טאַג אין איר אַרײַן
און ווער אין אים פאַרלאָרן.

כ'האַב ליב דעם פּלאַטער פונעם טוי.
די טראָפּנס פּערלמוטער ;
איך וויקל זיך אין הימלבלוי
ווי אין אַ בלויען פּוטער.

ער איז זיך אפילו מודה, אז
 גיט איין מאל האָט אויף טריט און שריט
 די שוואַרצקייט מיך געצויגן,
 ס'איז דער קאליר פון אַנטראַציט
 און פון מיין מיידלס אויגן.

ביי אַ געוואַרענעם, גיט קיין געבאַרענעם, סאָוועטישן דיכטער וואָלט דאָס
 פון אונדז באַטראַכט געוואָרן ווי אַ צייכן פון די נייע, פרייערע ווינטלעך,
 וואָס בלאָזן איצט אין דער סאָוועטישער ליטעראַטור. אָבער איציק פעפער
 איז גיט מחויב געווען צו וואַרטן אויף אַ נייער „ליניע“, כדי צו דערציילן
 וועגן זיינע „פיל-קאָלירטע“ ליבעס, איידער ער קומט צו זיין שטאַרקסטער
 ליבע, דער רויט־אַרמייאַשער :

נאָך מער פון יעטוויזן קאליר
 איז ליב מיר פון לאַנגאַנען
 זי פאַרב, וואָס פלאַקערט פון עפיר,
 די רויטקייט פון די פאַנען.

(ז' 49)

איציק פעפער איז גיט קיין סאָוועטישער בעל־תשובהניק; ער איז הרתו
 ולידתו ברויטקייט, דאַרף ער גיט טראַגן שטענדיק אין דער סאָוועטישער
 קעשענע זיין רויטן בילעט, ער מעג זיך אויף אַ וויילע שיידן אפילו מיט
 „דער רויטקייט פון די פאַנען“ — און אויסגיסן אויפן פאַפיר זיין בלויע,
 ריין לירישע בענקשאַפט נאָך „די שטילע געסלעך פון זיין שטאַט“ :

איך וואָלט געוואָלט אַ שאַטן זיין,
 אַ זויגט, אַ שטויב, אַ ווייניגש־בלעטל,
 כּוואַל אויף אַ רגע בלויז אַריין
 אין שטילע געסלעך פון מיין שטעטל.

כּוואַל כאַטש אַ קוק טאָן מיט איין אויג
 אויף דעם, וואָס כּוואַב גיט לאַנג פאַרלוירן, —
 מיין קאַפּ, מיין גראַען, טאָן אַ גייג
 צו די פאַרקילטע קינדעריאַרן.

זי איז אין יענעם ליבן קאַנט
 פון אַלץ אַ צייכן כאַטש פאַרבליבן ?
 כּוואַלט גענומען מיט מיין האַנט
 אַ ביסל ליים פון זיידנס שטיבל.

ווייטער זאגט ער, אז ער „וואָלט געוואָלט אַ שריפה זיין“ און „אין יעדן הויז פון פיינד אַריין“, אָבער אויך דאָס דערקלערט ער אי אין פּאַלקסטאָן, אי אין אַ ריין פּערזענלעכן טאָן :

כּיהאָב ליב דעם טאַנצנדיקן הויך
אויף חורבות פון דעם שונא זיגן,
ס'איז אונדזער פייער ריין און הויך
און צינדט העם אומרעכט און דעם ליגן.

און ער לאָזט אויס זיין בענקשאַפט־ליד מיט די שורות :

צעשיידונג איז דער גרעסטער פיין,
כּווייל זיין אַ בוים, אַ פּיש, אַ שלעפּער,
אַ אינד וואָלט איך געוואָלט איצט זיין,
נאָר טרינקען וואַסער פונעם דניעפּער !

(ז' 62)

פּערזענלעך־לירישע שורות.

אַנדערע סאָוועטישע פּאָעטן פּאַרגיגען זיך שוין איצט אויך אַזוינע ריין־
לירישע אויסגוסן. אָבער זיי דערלויבן זיך ועס, ווייל זיי האָבן געקראָגן אַ
(ניט־געשריבענע) דערלויבעניש. איציק פעפּער האָט עס אויך פריער געמעגט
טאָן, — און ער האָט עס טאָקע געטאָן.
אַזוי אַז ס'איז ניטאָ זיך וואָס צו וואונדערן, ווען מען געפינט אין
„רויטאַרמייאיש“ פעפּערס אַ ליד — „צו מיין טאַכטער“. ניטאָ זיך וואָס צו
וואונדערן, וואָס ער רעדט מיט איר וועגן איר „מיידלשן גאַנג“, וועגן איר
„באַצעפּלט קעפל“, וואָס ער זאָגט צו איר, ווי אַן איינפאַכער פּאָטער, ניט דווקא
ווי אַ רויטאַרמייער :

איז זיי ניט צעשטרייט, ניט צעברעקלט,
ס'איז פעסטקייט דאָס בעסטע געווער.
און ווייס : יעדער מענטש האָט זיין פעקל
און ס'מאַכט זיך אַמאָל, אַז ס'איז שווער.

(ז' 67)

אויף אַזאַ ליד ווי „פייער“ איז אוודאי זיך ניטאָ וואָס צו חידושן;
עס לאָזט זיך אויס מיט :

לויב צו די, וואָס האָבן זייער פייער
געוואָרפן אויף די וואָגשאַלן פון שטרייט,
וואָס האָבן זייער פּלאַמיקן צושטייער
געשענקט דעם לאַנד, די דורות און דער צייט !

ס'איז, אָבער, כדאי צו ציטירן דאָס דאָזיקע שיינע און שטאַרקע ליד, ווי איינע פון יעדע סאָוועטישע וואָרט־שאַפונגען, וואָס האָבן אַן אַלגע־מיינעם פּאָעטישן באַדייט, ווי איינע פון יענע פּאָעמעס, וואָס קענען (און וועלן) רעציטירט ווערן פון יעדער, ניט דווקא פון אַ פּאַרטי־סאָוועטישער, בינע :

ס'איז יעדערן באַשערט זיין ביסל פייער,
וואָס וואָרעמט און וואָס לייטערט און וואָס שטאַרקט.
און וואויל איז דעם, וואָס האָט זיין פּלאַם צו שטייער
פאַר קומענדיקע דורות ניט געבאַרגט.

ניט אַלע וועלן זיך שוין היינט פּאַרגינגען
צעפּאַקלען זיך פאַר מאָרגנדיקע טעג,
זיי בלייבן בלויז דער רויך אין דעם באַגינגען,
זיי בלייבן בלויז דער רויך אין דעם געשלעג.

אין איינעם גיט אַ בליץ אַ בליץ אַ בלוייער,
אַ בליץ — און ווערט מיט קאַלטן אַש באַשיט,
און דאָס איז אַלץ. די שוואַרצע ראַם פון טרויער
באַרעמלט זיין פּאַרלאַשענעם געמיט.

אַ צווייטער טראַגט אַ פּלעמעלע אַ קילינגס,
אַ רואיקער, ווי אַ ליכט אויף אַ קאַמאָד —
עס וועלן האַרבסטן און עס קומען פּרילינגס,
דאָס פּלעמל זעט מען גיט. עס איז אַ סוד.

און ווי אַ פּיסנע קאַניעץ טליט דער דריטער.
ער טשאַדעט און אים דוכט זיך, אַז ער ברענט;
ווי אַרעם און ווי טונקל איז זיין ציטער
אויף שטילע בין־השמשותדיקע ווענט.

אַ פּערטער רוישט מיט פּלאַמענדיקן גאַרניט
ער שפּריצט מיט פייערלעך אויף יעדן קער, —
דו קוקסט און קוקסט און ס'אַרט דיר אויף קיין האַר ניט —
ס'איז פייער־ווערק, וואָס פינקלט, און גיט מער.

אַ פינפטער רייכערט ווי אַ פייכטער דאַרן,
יער האָט קיין אומרו גיט, קיין לעבן גיט, קיין זין,
און ס'טיליען זיינע טעג און זיינע יאָרן
ווי אומעטיקע קוילן אין קאַמין...

ווער דאָרף דעם רייטער, וואָס האָט אָפּגערייטערט
און האַלט זיין ביסל פייער אויף אַ שלאָס.
אַ לויב צו די, וואָס טראָגן זיך צעשייטערט
און ווייסן צוליב וועמען, צוליב וואָס.

(ז' 35-36)

אַאָז"וו.

„פייער“ איז ניט די איינציקע זאך אין „רויטאַרמיאיש“, וואָס ווייזט,
ווי ברייט און ווי פריי איציק פעפער טייטשט די דאָזיקע, אין פּלוג ענג-
פאַרטייאישע, באַצייכענונג. עס זיינען דאָ נאָך אַזוינע זאכן אין זיין גייער
לידער-זאַמלונג. און נאָך עפעס, וואָס איז ניט ווינציקער וויכטיק, אין
זיי זיינען דאָ מער געלונגענע און מער ווערטפולע פּערזן, ווי אין יענע
לידער, וואָס זיינען דירעקט רויט-אַרמיאיש, ד"ה קעמפּעריש, מלחמהדיק און
רויט אינעם ענגערן, ריין-סאָוועטישן זינען פון וואָרט. אין די לעצטע
ליידט פעפער מער און אָפטער פון צעצויגנקייט און פון מליצהדיקייט, ווי אין
די פּאָעמעס, וואָס זיינען נאָר אומדירעקט סאָוועטישע אָדער גאַרניט סאָ-
וועטיסיש.

נעמט, אַ שטייגער, אַזוינע סאָוועטיש-פייערלעכע קריג-לידער, ווי „די
באַלאַדע וועגן אָדעסער לימאָן“, „קאַנעווער באַרג“, „מיין קללה“ און אַנדערע
פּערזן, וואו איציק פעפער פאַרגעסט, אַז זיין נאַטירלעכע פּאָעטישע שטים
איז ניט, ווי חזנים רופן עס, אַ קאַפּ-שטים, נאָר אַ האַרץ-שטים, — און ער
נעמט אַ הויכן טאָן און צעשרייט זיך און צעשטורעמט זיך און צעפלאַקערט
זיך און „צעפאַקלט זיך“:

מיין קללה זאָל פאַלן אויף דיר ווי אַ פּלאַמיקער האַגל,
דיין מזל זאָל ווערן צעקנאַקט ווי אַ ליימענער לאַגל;
און וואוּוּוּ וועסט זיין, זאָל מיין קללה דיר בראַטן און ברייען,
ביז ס'וועט מיין נקמה דיין טרייפּענעם גאַרגל פאַרציען!

פאַרשאַלטן זאָל ווערן די מאַמע, וואָס האָט דיר געבאָרן;
פאַרדאַרט און פאַרטריקנט זאָל ווערן אויף פעלדער דיין קאַרן;
נאָר איידער ס'וועט קומען עס שניידן דיין מערדערשער שניטער,
זאָל ווערן דיין שטח באַשאַטן מיט נאַקעטע ריטער.

און אויב דו וועסט ווידער אויף פעלדער די קערנער פאַרוייען,
זאָל ווידער מיין קללה, וואָס רייסט זיך דורך קינדער-געשרייען,
דורך שריפות און רויכן, דורך גוואַלדן פון פרויען געשענדטע,
דיך פאַקן און טראָגן דיין שאַנד צו די דורות די צענטע.

דער הימל זאל דיר און דיין חברה קיין טראָפּן ניט שענקען,
דיין האַקערדייך זאל זיך אין בלאַטיקן בלוט דיינעם שווענקען.
אַזױ, אַזױ, אַזױ.

(ו' 105)

אויפן שטח פון גאַנצע אַכט סטראָפּעס שיט ער מיט קללות און חרמות,
גיסט אויס די גאַנצע תּוסחה, און וואָס מער ער גיסט גיפטיקע, גאַליקע
ווערטער, וואָס מער ער שיט מיט שילטנדיקע גראַמען, אַלץ שוואַכער ווערט
דער איינדרוק.

ער ווייס ניט וואו זיך אַפּצושטעלן אין דעם סאַרט לידער; איז דער
לעזער דערפאַר גרייט צו בלייבן שטיין אין רעכטן מיטן, אויב ניט ביים
סאַמע אָנהייב. זייער צעגאַנסקייט איז זיך נוקם אָן זיך אַליין.

פּערזן און גראַמען און אַסאַנאַנסן קומען אים אָן, ווי עס ווייזט אויס,
ניט שווערער ווי מאַרקיזשן: דערפון נעמט זיך ביי אים דער יצר-הרע פון
צעצויגנקייט, — דערהויפּט אין זיינע לידער, וואָס זיינען מער אַגיטאַטאָריש,
ווי ליריש. ער איז אים גובר, אַט דעם יצר-הרע, נאָר דאָן, ווען ער איז
באמת אינספּירירט און פול איבער די ברעגן מיט אַן עכט-לירישן פּאַטאָס,
ווי, אַ שטייגער, אינעם ליד „מיין טאַטע“:

און וואו ער זאל אַצינד ניט זיין: אין ברען
פון טאָג, אין קאַלטער רו שוין,
זאל זיין געבענטשט זיין ערלעך האַרץ, זיין
האַרץ — די טייערסטע ירושה,
וואָס ווערט אין פייער גיט פאַרברענט, וואָס
ווערט אין וואָסער גיט דערטרונקען,
וואָס ווערט אין אַפּגרונט פון גיט-זיין, אין
טיפּן אַפּגרונט גיט פאַרזונקען!

ווייל וואָס איז גאַלד, און וואָס איז זייד,
וואָס זיינען פּאַלאַצן און פּערל ?
דאָס גאַלד געפינט מען אין דעם זאַמד,
פון זייד קען לייכט אַ שמאַטע ווערן,
און פּערל קען מען אָן אַ שיעור געפינען
אין די אַלטע ימען.

וואָס איז אַ פּאַלאַצן? שטיין און האַלץ. ער
פּלאַצט אונטער דעם יאָך פון פּלאַמען...
עס זשאַווערט שטאַל, אַ דעמב ווערט פּויל,
סיפּאַלט איין אַ באַרג, אַ טיין ווערט טרוקן,
אַ יונגער קאַפּ ווערט גרוי און גריין, עס
בייגט זיך איין אַ שטאַלצער רוקן.

און נאָר אַ האַרץ, אַן ערלעך האַרץ, גייט
 דורך דורך פעלקער און דורך דורות
 און האָט פאַר פּלאַם, פאַר סם און בליי,
 פאַר שטויב און זשאָוער נישט קיין מורא.
 אַ האַרץ אַזאַ, וואָס הערט נישט אויף אַקעגן
 שלעכטס און פאַלשקייט זידן,
 קען זיין ביים העלד, וואָס גייט אין שלאַכט,
 און ביי אַ שטילן שפּאַלער יידן.

(ו' 8)

י.ע. אויך ביי אַ שטילן שפּאַלער יידן קען זיין אַ האַרץ, וואָס הערט נישט
 אויף אַקעגן שלעכטס און פאַלשקייט צו זידן.
 דאָס איז דאָס נייע אין איציק פעפערס נייער לידער-זאַמלונג; דאָס
 יידישע.

דאָס האָט אָפּילו ער זיך נישט פאַרגונען, — אָפּילו ער, וואָס איז געווען
 ליריש, ווען אַנדערע האָבן עס מורא געהאַט צו זיין.
 איצט איז ער יידיש, נישט בלויז ליריש.

און זיין שבועה — די שבועה, אַז „דאָס אויג פּון זיין האַרץ“ ווען ער
 זאָל אָפּילו בלינד זיין, זאָל „דעם שונא אַנטפלעקן“ און „די פּלאַם פּון זיין
 האָס“ זאָל „אויף אייביק זיין זכר פאַרמעקן“ — שווערט ער אי „דעם לאַנד
 פּון די ראַטן“, אי „זיין אור-אַלטן פּאַלק און זיין אַלטינקער מאַמען און טאַטן“
 (ז' 3). צו דעם נייעם לאַנד פּון די ראַטן איז צוגעקומען דאָס אור-אַלטע פּאַלק,
 וואָס איז ענדלעך אַנטדעקט געוואָרן פּון אַלע סאָוועטיש-יידישע שרייבערס
 און אויך פּון דעם סאָוועטישסטן צווישן זיי אַלע — איציק פעפער.

וואָס וויל ער, דער ברוינער הונט?
 ער וויל מיין פּאַלק פּון דרעךד פאַרווישן,
 מיין פּאַלק איז אַלט, נאָר ס'איז געזונט
 און גייט אין שלאַכט מיט בלוט מיט פּרישן.

און דאָס איז נישט זיין איינציקע מעלה, — דערציילט אונדז דער רויט-
 אַרמייאישער פּאָעט מיט דער באַגייסטערונג פּון אַ גר:

ווי שיר-השירימדוק, ווי ריין
 גייט דורך זיין ליבע דורך די יאָרן,
 ווי יונג זיינען נאָך זיינע ציין
 און ווי גביאיש איז זיין צאָרן.

(ו' 10)

און נישט נאָר דעם יידנס „גביאישער צאָרן“, אַלץ, וואָס איז יידיש, ווערט
 שוין איצט באַזונגען און צעקלונגען איבערן „לאַנד פּון די ראַטן“.

דער רעפרעין אין שלוס-ליד פונעם בוך איז: „איך בין אַ ייד“. און ניט נאָר מיט דעם היינטיקן יידן, דעם קרבן פון היטלעריזם און פאַשיזם, אידענטיפיצירט ער זיך שוין איצט דער סאָוועטישער פּאָעט. ער דערקלערט זיך איינס מיטן יידן (פון אַלע צייטן, מיטן אור-אַלטן יידן, מיטן אייביקן יידן. מאָדערניזירנדיק דעם היסטאָרישן ניגון פון מענדעלעס — און גאַלד-פּאָדנס, און צונזערס און וועמעס ניט? — „יידל“, זינגט איציק :

ניט פרעהס שלעק, ניט טיטוס, המן
האַבן צעברעכן אים געקענט —
מיין שטאַלץ געמיט. עס טראַגט מיין נאַמען
די אייביקייט אויף אירע הענט;
מיין שוואַנג איז קלענער ניט געוואָרן
אויף שוואַרצע שייטערס פון מאָריד,
עס שאַלט מיין רוף דורך צייט און יאָרן :
איך בין אַ ייד!

און ווייטער :

דער חידערקול פון חיפהר האַפן
הילכט אַפּ, ווען ס'טוט אַ קלונג מיין קול,
די אומבאַמערקטע טעלעגראַפן
דערטראַגן מיר דורך ים און טאַל
דעם שלאַג פון האַרץ אין בוענעס איירעס,
און פון ניו יאָרק אַ יידיש ליד,
דעם שוידער פון בערלינער גיורת, —
איך בין אַ ייד!

אַ ייד פון אַלע צייטן און — פון אַלע לענדער.

מען האָט זיך אַרומגעזען אינעם לאַנד פון די ראַטן, אַז ניט בלויז אַ ייד
פון דער „יידישער סעקציע“ („יעווסעקציע“ בלעז) קען זיין געטריי צום
ראַטנלאַנד; מען קען זיך סאַלידאַריזירן מיט יידן פון אַלע לענדער, מיט יידן
פון אַלע צייטן — און דאָך זאָגן און זינגען :
איך בין אַ ייד, וואָס האָט געטרונקען
פון סטאַלינס וואַונדער-כּוּס פון גליק.
ווער ס'וויל, אַז מאַסקווע זאָל פאַרוונקען,
די ערד פאַרקערעווען צוריק,
דעם זאָג איך : לא | דעם זאָג איך : נידער |
כ'גיי מיט די מזרח-פעלקער מיט,
די רוסן זיינען מיינע ברודער, —
און כּבין אַ ייד.

דאָס זאָגן איצט אַלע סאָוועטיש-ייִדישע שרײַבערס. איציק פעפער זאָגט עס מיט גאָר אַ באַזונדערן ענטוויאַזם און אָפט מאָל ליריש, ווייל זינט ער דיאָט מיט אַן ערך אַ פערטל יאָרהונדערט צוריק דעביוטירט אין דער סאַ-וועטיש-ייִדישער פּאָעזיע ווי אַ „קאָמיוג“ און אַ רויט-אַרמיער, האָט ער אַלץ, וואָס ער האָט געזאָגט און געזונגען, געזאָגט מיט אַ פולן מויל און געזונגען — אָפט, אויב ניט אַלע מאָל — איינפאַך, פּראָסט און ליריש.

(1945)

דער נסתר

א

דער נסתר האָט דעביוטירט אין 1907 („גע-
דאַנקען און מאַטיוון“). אין אַ יאָר אַרום ווײַזן זיך זײַנע זאַכן אין
די „ליטעראַרישע מאָנאַטששריפטן“ און פון דאָן אָן געהערט ער צו
דער ייִדיש-ליטעראַרישער משפּחה. זײַן אמתן נאַמען (פ. קאַגאַנאָוויטש)
האָט ער מורא געהאַט צו באַנוצן מחמת טעכניש-פּאָליציאָישע אור-
זאַכן: ער איז אַ לאַנגע צײַט געווען, וואָס מען האָט גערופּן, אַ
נעלם. אָבער ניט נאָר דערפאַר אַליין האָט ער אויסגעקליבן פאַר
זײַן פּסעוודאַנים — „דער נסתר“. ער האָט געהאַט אַ וויכטיקן טעם.
ער האָט צום נגלה פון דער ייִדישער ליטעראַטור געוואָלט צוגעבן נסתר.
ער האָט געוואָלט גײַן ווײַטער און גראַבן נאָך טיפּער אין די ירושה-אוצרות,
ווי פּרץ, בערדיטשעווסקי, יהודה שטיינבערג און אַנדערע. זײ האָבן געעפּנט
פאַרן ייִדישן וואָרט די קוואַלן פון חסידות; ער האָט עס געכישופּט און
פאַרכישופּט מיט די סודות און רמזים פון קבלה. ער האָט אָנגעזעטיקט זײַנע
„מאַטיוון“, בילדער און מעשהלעך מיט דער סימבאָליק און דער דורותדיקער
שפּראַך פון זוהר און ענלעכע ספרים.

ער איז אינעם עצם תוך, נישט נאָר אינעם נוסח, פון זײַן שרייבן
געווען סימבאָליסטיש, סודותדיק, נסתרדיק.

די תּמימות פון פּאָלקס-שאַפּונג האָט ער געזוכט צו פאַראַייניקן מיט
דער חכמה פון מקובלים און מיט זײַן אייגענער חכמה.

ער האָט נישט איבערדערציילט קײַן פּאָלקס-מעשיות, ער האָט געבאַרגט
בײַ זײַ טענער, מאַטיוון, געשטאַלטן פאַר זײַנע אייגענע מעשהלעך. ער האָט

נישט איבערגעזונגען ניגונים פון קבלה; איר איר גוסט האָט ער זיינע אייגענע ניגונים געזונגען.

ער האָט נישט געמאַכט, ווי י. ל. פּרץ, פון חסידישע אָדער סתם אַזוי פּאַלקס־מעשהלעך — מעשיות, נאָר פּאַרקערט, האַלב־רעאַליסטישע מעשיות האָט ער דערציילט אַזוי, אַז זיי זיינען געוואָרן מעשהלעך, לעגענדעס, וואונדער־דער־געשיכטעס.

זיין ציל איז, ווי עס ווייזט, געווען נישט צו נעמען קבלה און מאַכן פון איר ליטעראַטור, נאָר, פּאַרקערט, צו נעמען ליטעראַטור און אַרויסלאָגן פון איר פּאַנטאַסטישע קבלה־פּונקטן. זיין ציל איז, מיט אַנדערע ווערטער, געווען צו זיין עפעס אַ מין נעאַ־מיסטיקער, נישט אומצוקערן זיך צוריק צום נסתר. זיין אַמביציע איז געווען צו זיין אונדזער דורס ר' נחמן בראַסלאַווער.

זיין שרייבן, זיין יידיש, ווי אויך דער ריטם פון זיין יידיש האָבן געקלונגען ניט אַלט, נאָר אויסטערליש ניי. אויף גאָר אַלטע אינסטרומענטן האָט ער געשפּילט גאָר נייע און שיר נישט מאַדערנע מוזיק...

די רעדאַקציע פון די „ליטעראַרישע מאַגאַסטשריפטן“ האָט, ווי די גאַנצע יידיש־ליטעראַרישע יוגנט פון יענער צייט, געזוכט צו פּאַראַייניקן יידיש־גייסטיקע טראַדיציעס מיט רוסיש־אָדער פּויליש־קינסטלערישן מאַדער־ניזם... איז זיך לייכט פּאַרצושטעלן די פּריייד, וואָס זי האָט זיך געפּרייט מיט נסתר... עפעס אַ קלייניקייט — אַ מאַדערניסטיש־ראַפּינירטער דיכטער, וואָס איז אַזוי איינגעטונקט אין יידישע קולטור־טראַדיציעס!

נסתרים פּראָזע איז דערצו נאָך געווען נישט־אַלטעגלעך ריטמיש: ס'איז געווען אַ פּראָזע, וואָס איז געשטאַנען אויפן גרענעץ פון פּערזן, — אַ פּראָזע, וואָס פּרץ איז געווען דער ערשטער זי איינצופירן ביי אונדז און וואָס יעדער איינער, וועלכער האָט, אַזוי ווי פּרץ, געוואָלט דערהייבן יידיש, האָט צו איר געשטרעבט. האָט אויך אַט די פּאַעטישקייט פון דער פּראָזע, וואָס נסתרן איז אַזוי לייכט געווען איבערצוגיין פון איר צו פּערזן, פּאַרשאַפט גרויס פּאַרגעניגן אַלע יונגע ליבהאַבער פון יונג־יידיש.

מיר זיינען אַלע געווען אַזוי ראַמאַנטיש, — און ס'איז גאָר קיין וואונדער נישט, וואָס נסתרס פּאַרנאָרן און פּאַרכישופן אונדז מיט דער שילדערונג פון עפעס אַ פּאַרחלשטן מיסטיש־עראַטישן טאַנץ איז געווען אונדז ליבער, ווי דער קרעפטיקער נאַטוראַליזם פון איטשע־מאיר וויסענבערגס „דער טאַטע מיט די בנינים“, וואָס מיר האָבן געדרוקט אין די זעלביקע „ליטעראַרישע מאַגאַסטשריפטן“.

ב

איז דערפאר נישט איינער פון אונדז געווען גאר באזונדערס אומרואיק פאר נסתר, ווען עס איז געקומען די צייט פון אַקטאַבער, — און די ליטע-ראַטור פון ראַטן-פאַרבאַנד האָט אין איינעם מיטן לעבן פון לאַנד אַנגעהויבן זיך איבערצוברעכן און איבערגעקערט צו ווערן אויף דער לינקער זייט. וואָס וועט ווערן פון אַזאַ שרייבער, ווי נסתר? — האָט נישט איינער פון אונדז געפּרעגט.

דער נסתר האָט פון אָנהייב אָן געשוועבט איבער דער ערד, ווי איינס פון זיינע ביכער האָט געהייסן; ווי וועט ער זיך אַראַפּלאָזן? און וואָס וועט זיין מיט די פּליגלען, אויף וועלכע ער איז — שטיל און פּאַמעלעך — געפּלויגן? וואָס וועט ער טאָן מיט זיי?

אין די ערשטע יאָרן פון דער סאָוועטישער ליטעראַטור איז דאָס פּראַבלעם „נסתר“ נישט געווען נאָך אַזוי האַרב. סאָוועטישע שרייבערס זיינען אַליין געווען פּאַרכאַפט פון עפּעס אַ ראַמאַנטיק, פון עפּעס אַ נייעם סאַרט ראַ-מאַנטיק און אַ נייעם סאַרט מליצה, — דער ראַמאַנטיק און דער שייך און הויך-ריידעריי פּונעם קעמפּעריש-רעוואָלוציאַנערן העראַאזים; האָט זיך גע-קאַנט געפּינען דאָן אַן אַרט אויך פאַר דעם „משל ומליצה“ פון נסתרס קאַבאַליסטיק. בפרט נאָך, אַז ער האָט אַנגעהויבן צו דערציילן מעשהלעך, אין וועלכע מען האָט געקאַנט, אויב מען האָט געוואָלט, אַריינטייטשן און אַריינפאַנטאָזירן סאָוועטישע רעוואָלוציאַנערישקייט. אָבער וואָס ווייטער, אַלץ ווינציקער איז געבליבן ראַמאַנטישקייט אין דער סאָוועטישער ליטעראַטור. אַלץ מער און מער האָט זי זיך אידענטיפּיצירט מיט די שטרענגע, כאַטש אומבאַשטימטע, לאַזונגען פון פּראַלעטקולט, ביז זי האָט זיך, ענדלעך, דער-רעדט צום אַזוי-אַנגערופּענעם „סאַציאַליסטישן רעאַליזם“... וואָס פאַר אַ געצייג וואָלט אַזאַ שרייבער, ווי דער נסתר, וועלכער האָט זיך, אַגב, אומ-געקערט צוריק קיין סאָוועט-רוסלאַנד נאָך עטלעכע יאָר „עמיגראַציע“, — וואָס פאַר אַ געצייג וואָלט אַזאַ שרייבער ווי ער געקאַנט געפּינען פאַר זיך אין דער וואַרט-פּאַבריק פון „פּראַלעטאַרישער ליטעראַטור“ און „סאַציאַליסטישן רעאַליזם“? ער איז פון יענעם סאַרט דיכטער, וואָס זיינען אַדער אַריגינעל, אַדער גאַרנישט. אַזעלכע שרייבערס קאַנען נישט נאָכמאַכן אַנדערע, אַזוי ווי נאָכמאַכערס קאַנען נישט זיין אַריגינעל. זיי וואָלטן געקאַנט אפּשר צו-פאַסן זיך אין אַ נויט צו נייע צילן, אָבער ניט צו נייע מיטלען.

איז דער נסתר טאַקע עטלעכע יאָר נאָכאַנאַנד געווען אַ נסתר, אַ נעלם. מען האָט אים נישט געזען, און עס האָט זיך געדוכט, אַז ס'איז אויס נסתר.

אלע דיכטער פון פאר אקטאבער — סיי די, וואס זיינען געבליבן אין ראטן-פארבאנד, סיי די, וואס זיינען אוועק און צוריקגעקומען, — האבן זיך געלאזט „איבערבויען“ אינעם סטיל פון „פראלעטארישקייט“ — אלע, א הויז נסתרן. ער איז געבליבן פארשפארט אין זיין אייגענעם וועלטל — געבליבן איינגעשפארט.

אבער „אויב זיין איינגעשפארט“, זאגט די דיקטאטור פון סאוועטישן ווארט, „לאזט“, זאגט זי, „מיד! איך קען“, זאגט זי, „בעסער די קונסט (און די מלאכה) פון זיין פארעקשנט, און ביי מיר פירט זיך, א: אויב מען שרייבט ניט זוי עס דארף צו זיין, שרייבט מען בכלל נישט“.

האט זיך געדוכט, אז נסתר איז געווארן איינער פון די סאוועטיש-יידישע שרייבערס, וואס שרייבן בכלל נישט.

איז אבער געשען א נס — און אין 1929 איז אינעם מלוכה-פארלאג פון אוקראינע ארויס א בוך: „נסתר — פון מיינע גיטער“. דאס איז געווען א נס, ווייל אין רעכטן מיטן סאוועטישן רעאליזם איז געשטאנען פאר אונדז דער אמאליקער פאנטאסט, דער אלטער „מעשהלעך-דערציילער“, א נייער גלגול פונעם אלטן ר' נחמנען!

דער דיבוק איז פון נסתרן נישט ארויסגעטריבן געווארן. זיינע רמזים זיינען איצט שוין, אמת, געווען רמזים אויף דער נייער צייט מיט אירע נייע פליגלען און נייע לידער; זיינע סודות זיינען שוין געווען סודות פונעם רעוואלוציע-חדר — כשרע, נישט קיין פארבאטענע, סודות. ער איז נאך אלץ, אבער, געווען פול מיט רמזים און מיט סודות; ער האט נאך אלץ געשריבן אויפן „פרדס-שטייגער, און דער עיקר איז ביי אים געווען נאך אלץ נישט פ' (פשט) נאָר ר' (רמז), ד' (דרש), ס' (סוד).

וואס פאר א שייכות האט רמו, דרש אָדער סוד צום אָפּענעם און איינ-פאָכן „סאָציאַליסטישן רעאַליזם“?

שוין אויפן ערשטן זייטל פונעם מעשהלע אינעם בוך „פון מיינע גיטער“ ווערט דערציילט, אז דער העלד פון דער מעשה האט אין אן אָרט, וואו מען האט געפלעט ביכער, בעת אַ בוך-וואַך, געוואונען אַ קליין ביכעלע און — „דער אויטאָר — דער נסתר. דער נאָמען — שריפטן פון אַ דולן, און אויפן שער-בלאָט איז אויך אַ געמעל געווען: אַ בלאַס-משוגענער איז אין אַ לאַנגן משוגעים-העמד אָנגעטאָן געשטאַנען“ (ז' 7). אזוי האָט זיך דער נסתר אַליין אויסגעמאַלן! און דאָך האָט אַ סאַוועטישער מלוכה-פאַרלאַג אים געגעבן אַ הסכמה אויף זיינע „גיטער“, אויף אַט די „שריפטן פון אַ דולן“, און די סאַוועטישע הסכמה-געבער האָט גאַרנישט געאַרט, וואָס

נסתרס שריפטן זיינען נאך אלץ געווען פול מיט סודות און רמזים. איז דאס גופא נישט געווען עפעס א סוד און א וואונדער?

ג

אָבער... דאָס איז געווען דער לעצטער סוד. מער זיינען קיין וואונדער נישט געשען. נסתרס מעשהלעך־זאמלונג „פון מיינע גיטער“ איז געווען זיין לעצט געדרוקט בוך פון אַט דעם מין. גאַנצע צען יאָר זיינען אַריבער — און קיין נייע „שריפטן פון אַ דולן“ זיינען נישט פאַרעפנטלעכט געוואָרן. נסתר, דער דיכטער, איז ווי אין וואַסער אַריין.

ער האָט נישט געקאָנט שרייבן ווי אַלע, האָט ער גאַרנישט געשריבן. ער איז געווען, הייסט עס, און געבליבן איינער פון יענע דיכטער, וואָס קאָנען נישט זיין קיין מיטלויפערס און קיין נאַכלויפערס. אָדער זיי גייען אַליין אויף זייער אייגענעם וועג, אָדער זיי בלייבן זיצן אין דער היים. אַזוי האָט זיך געדוכט.

ערשט אין 1939, פונקט צום צענטן יאַרצייט נאָך דעם נסתרס לעצטע „שריפטן פון אַ דולן“ („פון מיינע גיטער“), האָט זיך געוויזן זיינס אַ בוך, דער ערשטער טייל פון אַ היסטאָרישן ראַמאַן — „די משפּחה מאַשבער“ (מלוכה־פאַרלאַג „עמעס“, מאַסקווע, 1939, 412 זײַ). ביזן איד, פאַרשטייט זיך, געווען נייגעריק צו וויסן: וואָס איז עס פאַר אַ נייער נסתר?

פאַרלאַג „עמעס“ האָט זיך נישט געענדערט; מסתמא האָט זיך דער נסתר ענדלעך אויסגעלערנט צו שרייבן אַזוי, אַז דער מאַסקווער פאַרלאַג „עמעס“ זאָל וועלן דרוקן, וואָס ער שרייבט... ביזן איד געווען גאַר באַזונדערס נייגעריק צו זען, וואָס עס איז געוואָרן פון דעם טיף־אַריגינעלן נסתרן נאָך דעם, ווי ער האָט „זיך אויסגעלערנט“...

אין דעם נסתר איז מיר פון אָנהייב געפעלן געווען זיין טאַלאַנט צו זיין אַנדערש ווי אַנדערע; מיך האָט שפעטער געפרייט צו זען די פעסטקייט און די איינגעשפאַרטקייט פון זיין טאַלאַנט; עס איז געווען אַ פרייד צו וויסן, אַז עס איז דאָ נאָך אויף דער וועלט אַ שרייבער, וואָס מען קאָן וועגן אים זאָגן, שטאַרק פאַראַפּראָזירנדיק היינען: „ער איז אַ טאַלאַנט, אָבער אויך אַ כאַראַקטער“.

איז ער נאָך אלץ אַ כאַראַקטער? איז ער געבליבן טריי צו זיך אַליין? מיט אַט די ספקות און מיט אַט דער אומרואיקייט האָב איך גענומען לייענען דעם היסטאָרישן ראַמאַן („צייט — די 70ער יאָרן פון פאַריקן יאָר“

הונדערט). וואָס דער נסתר האָט אָנגעשריבן און וואָס דעם מאַסקווער מלוכה פֿאַרלאָג „עמעס“ איז געווען ניחא צו פֿאַרענטלעכן.
 כּהָאָב אָנגעהויבן לייענען דעם נסתרס פֿאַרוואַרט — און די אומרויאַקייט איז מיר איז געוואַקסן: דער שרייבער, איז מיר קלאָר געוואָרן, פֿילט זיך עפעס שולדיק און ער פֿאַרענטפֿערט זיך — פֿאַר אַנדערע אַדער פֿאַר זיך אַליין!

ער זוכט אַ זכות אויף זיין אַרבעט — און נישט קיין קינסטלערישן זכות: „איך האָב דאָס... געטאָן צוליב געשיכטלעכער דערקענטעניש.“
 „נישט גוט“, זאָג איך צו זיך אַליין, און מיין שרעק, אי פֿאַר נסתרס טאַלאַנט, אי פֿאַר זיין כאַראַקטער, ווערט גרעסער: „אַ היסטאָרישן ראַמאַן שרייבט מען ווי יעדן ראַמאַן, כדי צו 'דערקענען' מענטשן, נישט צוליב 'היסטאָרישער דערקענטעניש'.“

און עפעס איז מיר גאָר באַזונדערס מאַדנע געווען צו זען, ווי דער נסתר, דער זעער, זוכט נישט מער ווי „היסטאָרישע דערקענטעניש“ — און צוליב וואָס? „כדי צו באַקענען דעם יוגן דור מיט דעם גוואַלדיקן מהלך, וואָס מיר האָבן דורכגעמאַכט פֿאַר אַזאַ קורצן צייט־אַפּשניט, וואָס טיילט אַפּ אונדזער ווירקלעכקייט פֿון יענער“ (ז' 3). דאָס גאָר? — האָב איך געטראַכט, — אַזוי ווינציק פֿאַדערט שוין אַפֿילו דער נסתר פֿון אַ היסטאָרישן ראַמאַן — און פֿון זיך אַליין?

מיר האָט זיך נישט געוואַלט גלייבן, און מיר איז איינגעפֿאַלן אַ געדאַנק, אַז אפשר באַנוגנט זיך טאַקע נישט דער נסתר מיט „באַקענען דעם יוגן דור“ אַזוי. אי, פֿאַר וואָס זאָגט ער עס? כדי לשבר את האזן — כדי צו באַרואַיקן זיך גופא, אַז ער איז, חלילה, נישט אַראָפּ פֿון גלייכן וועג... דער דאָזיקער געדאַנק איז ביי מיר שטאַרקער געוואָרן, ווען איך בין איבערגעגאַנגען צום ווייטערדיקן פֿאַראַגראַף, וואָס איז נאָך מער אַפֿאַלאַגעטיש. ער לייענט זיך אַזוי: „שילדערנדיק אַט די פֿאַרשוניען, שוין פיזיש און גייסטיק פֿאַרענדיקטע, האָב איך זיך באַמיט נישט גלאַט צו 'קעמפֿן' קעגן זיי, נישט אויסצושרייען פֿאַראַויס אויף (?) זייער פֿאַראַרטילטיקייט, נאָר זיי געלאַזט אַליין שטיל און פֿאַמעלעך גיין צו זייער אָנגעצייכנטער באַשערט־קייט, צו זייער געשיכטלעך־נויטווענדיקן לעצטן גאַנג — צום אַפּגרונט.“
 אַזוי, אַזוי, אַזוי. עס האָט זיך פֿאַרשטאַרקט איר מיר די השערה, אַז דאָס פֿאַרענטפֿערן זיך קומט דערפֿון, וואָס נסתר איז געבליבן נסתר, דערפֿון, וואָס נגלה, ד"ה וואָס אַלע ווייסן און אַלע פֿאַרשטייען, אינטערעסירט אים נישט. וואַלט ער די פֿאַרשוניען פֿון זיין ראַמאַן, די פֿאַרשטייערס פֿון דער אַלטער ייִדישער וועלט, „באַקעמפט“, ד"ה געמאַלן מיט די זעלביקע טונקלע

פארבן, מיט וועלכע אַ מ. ווינער האָט געמאַלן זיין „כלב אשכנזי“ און אַ דוד בערגעלסאָן — דאָס נגידישע הויז פון פענעקס פּאָטער, — וואָלט ער נישט געדאַרפט זוכן קיין תירוצים, פאַר וואָס ער „באַמיט זיך נישט גלאַט צו 'קעמפן' קעגן זיינע נישט־פּראָלעטאַרישע העלדן“; וואָלט ער נישט געפונען פאַר נייטיק צו דערציילן מעשיות, אַז „עס האָט שוין געהאַלטן ביים אַנקומען פון יענע מענטשן, וואָס האָבן איבערגענומען דעם רוידער און האָבן פאַר־קירעוועט די געזעלשאַפטלעכע שיף“, אַאָזױו, אַז „עס זיינען שוין דאָן געוואקסן יענע קינדער, וועלכע האָבן שפּעטער געריסן מיט (?) גאַר דעם אַלטן, טראַגנדיק פייער אין די פּאַלעס פאַר אַלעם דרויסנדיקן שימל, וואָס האָט זיך אַנגעקליבן ביי זיי“ (ז' 4). ווען ער זאָל אינעם עצם ראַמאַן זיך געווען אַפּגעגעבן מיטן „שימל“, וואָלט ער נישט געדאַרפט זיך אַפּגעבן מיט אים אינעם פאַרוואַרט. ווען זיין ראַמאַן זאָל זיך באמת אינטערעסירן נאָר מיט „יענע קינדער, וועלכע האָבן שפּעטער, לויט דעם סאָוועטישן רוסיציזם, געריסן מיט גאַר דעם אַלטן, טראַגנדיק פייער אין די פּאַלעס“, וואָלט ער זיך נישט געדאַרפט באַהאַלטן הינטער זייערע פייער־טראַגנדיקע פּאַלעס אין דער פאַררעדע. מסתמא, האָב איך געטראַכט, פילט דער נסתר, אַז זיין בוך איז עפעס, וואָס געהערט פאַרט צו זיינע אייגענע גיטער... מעג מען אים מוחל זיין די ניט־נסתורשע הקדמה און לייענען דעם ראַמאַן.

נאָכן ערשטן קאַפיטל האָט זיך מיר אַנגעהויבן דוכטן, אַז — ניין, אומזיסט האָב איך זיך געטרייסט. דער נסתר איז ניט געבליבן טריי דעם גייסט פון זיין שפּאַן: זיין ניי בוך איז געשריבן געוואָרן — אַזוי האָט זיך מיר תחילת געדוכט — אין דעם זעלבן סקאַרבאָון נוסח, אין וועלכן עס איז געשריבן געוואָרן די פאַררעדע... איר ווילט ביישפּילן? אַט זיינען זיי.

דערציילנדיק אונדז וועגן דעם מאַרק אין דער שטאָט „ען“, וואָס איז, ווי עס ווייזט, בערדיטשעוו, האָלט דער נסתר פאַר נייטיק אונדז צו זאָגן, אַז ווען עמעצער אַ פרעמדער וואָלט (אין די 70ער יאָרן פון פאַריקן יאָר־הונדערט!) אַראַפּגעקומען אַהין ביי נאַכט, איז אויב נאָר ער זאָל זיין „אַ מענטש מיט עטוואָס פיינערע חושים, וואָלט זיך אים גלייך עפעס אַ טרויער אויפן האַרצן געלייגט, און ער וואָלט דערפילט, אַז די שוועלן, אויף וועלכע די שומרים זיצן, זיינען שוין שבעה־שוועלן, אַז די פאַרחתמעטע טירן, קייטן, שלעסער וועלן שוין קיין מאָל מיט קיין נייע נישט פאַרביטן ווערן און אַז צום אמתן רעמל און כדי דאָס בילד צו דערגאַנצן וואָלט מען דאָ אין מיטן מאַרק באַדאַרפט אַוועקשטעלן אַ מתים־ליכט, אַ שטיל ברענענדיקע און אַן דעם מאַרק שוין דערמאַנענדיקע“ (ז' 13).

פרעגט זיך: פאַר וואָס וואָלט אַ מענטש מיט פיינערע חושים געדאַרפט

שוין מיט א זיבעציק יאָר צוריק דערפילן, אַז דער מאַרק אין בערדיטשעוו איז טויט? סיידן מען זאָל רעכענען, אַז דער „פיינפיליקער“ מענטש וואָלט דאָן שוין געמוזט שפירן די ריחות, אָדער די רוחות, פון דעם קומענדיקן „אַקטאַבער“? וואָלט ער זיי באמת טאַקע געדאַרפט שוין אזוי פרי שפירן? אויף זייט 18 דערציילט אונדז דער נסתר וועגן דער אַלטער שול: „אַז איר גייט צו איר צו, זעט איר, אַז דער וועג צו איר אַריינגאַנג איז פון דורות אומגליקלעכע און פאַרפינצטערטע אויסגעטראָטן“. דאָס איז ווידער אַ מאָל לויט דעם סאָוועטישן נוסח, נישט נוסח נסתר.

נסתר האָט אין די, וואָס זיינען דאָונען און לערנען געגאַנגען אין דער אַלטער שול, געזען אַמאָל מער ווי „דורות אומגליקלעכע און פאַרפינצטערטע“. און וואָס איז שייך דער גאַנצער יידישער עדה, וואָלט דער נסתר, ווען ער זאָל שרייבן, וואָס ער אַליין האָט אַלע מאָל געפילט און געטראַכט, און נישט נאָכריידן עמעצן, — קיין מאָל נישט פאַרגונען זיך צו זאָגן, „אַז דער מאַרק איז איר (דער יידישער עדה) לעבנס־צענטער און אַז איר גאַט היט איר קעשענע“ (ז' 19). דער נסתר וואָלט זיך אויך נישט פאַרגונען — ווייל ער וואָלט עס פשוט געהאַלטן פאַר פאַלש, נאַריש און געשמאַקלאַז — אַריינצושטעלן אין אַ היסטאָרישן ראַמאַן, אַז „יענע שול־בנינים, וואָס כלומרשט זיינען זיי די היטערס, כלומרשט — די וואָך און באַזאַרגער פון דער עדה — אָבער אין דער אמתן איז אַ רחמנות שוין היינט אויף זיי צו קוקן, און אויף חאַרגן — ווער ווייסט, מעגלעך, אַז עס וועלן אויף זיי פאַר־זשאַווערטע געדעכעניש־שלעסער הענגען; מעגלעך, זיי וועלן אויף אַן אויקציאָן פאַרקויפט ווערן, מעגלעך (ווען קיינער וועט זיי נישט קויפן) זיי וועלן פון אַלטקייט צעשאַטן ווערן און — אין בעסטן פאַל — מעגלעך, אַז אַנדערע צייטן וועלן קומען און וועלן זיי צוליב אַנדערע, גאָר אַנדערע צוועקן באַנייען...“ (ז' 20).

אַזוינע און ענלעכע זאַצן האָבן מיר אויסגעזען צו זיין דעם נסתרס בלויז לויט זייער קאָנסטרוקציע, נישט לויט זייער גייסט און גוסט; האָב איך שיר נישט אָנגעוואָרן דעם חשק צו לייענען די ווייטערדיקע קאָפיטלען. איך האָב מורא געהאַט, אַז דער אַמאָליקער מיסטיקער איז אַוועק פון זיך אַליין, נישט נאָר פון זיין וויזיאָנערישקייט. איך האָב זיך געשראַקן, אַז ער האָט נישט געקאָנט מער ביישטיין קיין נסיון און אַז אין זיין שרייבן וועט, ממילא, שוין פעלן איצט נגלה אויך, נישט נאָר נסתר.

ווי ווייט איך האָב אים געקענט, האָט ער איינפאַך נישט געהאַט די פעאיקייט צו קוקן אויף דער וועלט מיט פרעמדע אויגן און צו ריידן רייד, וואָס שטאַמען נישט פון אים אַליין. היינט צו וואָס, האָב איך געטראַכט,

לייענען — און זיין אן עדות פון א שרייבערס מאטערנישן? צו וואָס עובר זיין אויפן לאו „לא תעמוד על דם רעך“?

אַבער אַ וואָרט דאָ און אַ וואָרט דאָרט האָט אַפילו אין דעם ערשטן קאָפּיטל דערמאָנט אָן דעם אַמאָליקן, דעם עכטן, נסתרן, און אַזוי ווי ביז דאָ נישט לאַנג נאָך („פון מינע גיטער“, 1929) האָט ער באַוווּן אויפצו־היטן אַ גרויסן טייל פון זיין קינסטלערישן פּאַרמעגן און קינסטלערישן שטאַלץ, — האָט ערגעץ וואו ביי מיר געטליעט אַ פונק פון האַפּענונג, אַז אויך אַט די פּאַמיליע־כראַניק — „די משפּחה מאַשבער“ — איז מער ווי אַ דאָקומענט פון נאָך אַ יידישן שרייבערס ירידה, האָב איך געלייענט ווייטער, און וואָס מער איך בין אַריינגעצויגן געוואָרן אין די לעבנס־געשיכטעס און לעבנס־דראַמעס פון די דריי ברידער מאַשבער און די מענטשן, מיט וועלכע זיי באַגעגענען זיך אַדער שטויסן זיך צונויף, — אַלץ קלערער איז מיר גע־וואָרן, אַז כאַטש דער נסתר האָט אַ סך געלערנט פאַר דעם פּערטל יאַרהונדערט באַלשעוויזם, האָט ער ווינציק פאַרגעסן, און דער „סאַציאַליסטישער רעאַ־ליזם“ פון זיין איצטיקער פּראָזע איז נישט אין גאַנצן אויסגעליידיקט געוואָרן פון זיין אַמאָליקער חסידישער און פּאַלקיסטישער ראַמאַנטיק, עס שמעקט נאָך אַלץ פון זיינע בילדער און געשטאַלטן מיט ר' נחמן בראַסלאַווערס מעשיות, אַזוי ווי פון אַן אויסגעליידיקטער אַתרוג־פּושקע הערט זיך — אַתרוג, דער אונטערשייד צווישן דעם נסתרס אַמאָליקע מעשיות און „דער משפּחה מאַשבער“ באַשטייט דערהויפּט אין דעם, וואָס יענע זיינען געווען אַ המשך פון ר' נחמנס פּאַנטאַסטיק, בעת פון זיין משפּחה־כראַניק רעדט צו אונדז אַפּט אַ גלגול פון דעם זעלביקן ר' נחמנס האַלב־רעאַליסטישע דערציילונגען.

נישט אומזיסט פאַרנעמען אינעם בוך די בראַסלאַווער חסידים אַזא גרויסן אַרט. נישט אומזיסט פילן זיי עס אָן מיט זייער מאַטעריעלער דחקות און נשמהדיקער רחבות, מיט זייערע צעריסענע קליידער און גאַנצע הערצער, נישט זיי אַליין זיינען דאָ אין „דער משפּחה מאַשבער“, אויך זייער רבי, ר' נחמן, איז דאָרט פאַראַן, יע, ער איז אויך דאָ. ער לעבט אין דעם נסתר אַליין, ער העלפט אים צו זיין דער איינציקער סאָוועטישער שרייבער, וואָס האָט פאַרציטיקע (בראַסלאַווער) יידישקייט געבענטשט, כאַטש ער איז (אין דעם פאַרוואָרט און אין דעם ערשטן קאָפּיטל) געקומען שעלטן.

דער סאָוועטישער נסתר האָט, פאַרשטייט זיך, אַנדערש נישט געקאַנט בענטשן די חסידישע אַרעמעלייט, וואו ער זאָל נישט האָבן געשאַלטן די חסידישע און אַנדערע גבירים, ער האָט אונדז אַנדערש נישט געקאַנט ווייזן די מאַראַלישע רייכקייט פון די פּריילעכע קבצנים, וואו ער זאָל נישט האָבן אויסגעמאָלן, ווי אַ קאַנטראַסט, די גייסטיקע אַרעמקייט פון גראַע און פאַר־

אומערטע גבירים. ער האָט געמוזט שאַפֿן אַ הינטערגרונד פֿון אַרעם און רייך. אַן אַט דעם ביסל „קלאַסנקאַמף“ וואָלט אים שווער געווען צו מאַכן זיין היסטאָרישן ראַמאַן פֿאַר אַן אויסדרוק אַדער אַן אַנשטעל פֿון „סאָציאַליסטישן רעאַליזם“. אָבער הינטער דעם מאַטעריעלן „אַרעם און רייך“ באַהאַלט זיך ביי נסתרן, ווי אַלע מאָל, אַ גייסטיק „אַרעם און רייך“, און ער אידעאָלאָזירט נישט אַרעם בכלל, ער מאָלט מיט שטילער סימפּאַטיע נאָר יענע, אָפט פֿריי־ויליקע, אַרעמעלייט, וואָס זיינען רייך אין גייסט, אין שכל. אַדער אין פּאַנטאַזיע.

העכער פֿון אַלע אַנדערע בערדיטשעווער שטעלט ער די בראַסלאָווער חסידים — אַט די „אַנדערטהאַלבן, צוויי מינים בעל־מלאַכהס און דער עיקר אַביונים“ נישט דערפֿאַר, וואָס זיי זיינען געווען בעל־מלאַכהס און אַביונים (עס זיינען דאָ ביי אים גענוג קבצנים, וואָס געהערן צו דער בערדיטשעווער אונטערוועלט), נאָר דערפֿאַר, ווייל זיי זיינען באַשטאַנען, ווי ער אַליין דריקט זיך אויס, „פֿון אַזוינע, וואָס צו זיי איז גאָר קיין גלייכן נישט געווען“ (ז' 87). און קיין גלייכן איז נישט געווען צו זיי, נישט, — ווי דער דורכשניטלעכער „פּראָלעטאַרישער שרייבער“ וואָלט געהאַלטן פֿאַר זיין חובֿ צו זאָגן — ווייל זיי זיינען געווען פֿאַרנאַרישט און פֿאַרפֿינצטערט און פֿאַרשקלאַפט מער ווי אַלע אַנדערע, נאָר דערפֿאַר, ווייל סיי די רייכע, סיי די אַרעמע, וואָס האָבן געהערט צו זייער סביבה, האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט אַן אַ שיעור מענטשלעכקייט, איידלקייט און חברשאַפט.

אַז אַן אַרעם יינגל פּלעגט קומען צו זיי „זייער תורה, (זייערע) מידות און אויפפירונג זיך לערנען“, פּלעגן זיי, „די ערשטע צייט, ביז ער האָט אָנגעהויבן צו פֿאַרדינען, אים אונטערהאַלטן און פֿון אַלגעמיינעם ביטל — פֿון נישט מיינס נישט דיינס, נאָר פֿון גאַטס, ווי עס האָט ביי זיי געהייסן, — אים שפּייזן. דערנאָך האָט ער שוין אויף אייגענעם געלעבט און מיטן פֿאַרדינסט זיך געטיילט און אַרעמערע פֿון זיך אונטערגעהאַלטן“ (ז' 78). אַזוי פּלעגט זיין, ווען אַן אַרעמאַן איז געוואָרן אַ בראַסלאָווער חסיד. אַז אַ רייכער איז געוואָרן זייעריקער, האָט ער זיי געגעבן אַ חלק אין זיין עשירות — און וואונדערלעך, ווי עס איז קיין מאָל נישט געווען צו מערקן — דער געבער זאָל שטאַלצירן און דער נעמער זאָל ביי זיך אַראַפּפּאַלן“ (ז' 79).

אָבער ניט נאָר אַט די שטרעבונג צו סאָציאַלער גלייכהייט געפּעלט דעם נסתר ביי ר' נחמנס חסידים. אויך זייער דאָוונען — יע, זייער תפילה טאָן צו גאַט — באַשרייבט ער, ניט באַרגנדיק קיין איין וואָרט ביים „בעזבאָזש־ניק“: „...איניקע אויף זייערע ערטער שטייענדיק, אַנדערע פֿון אַרט אויף אַרט לויפנדיק, האָבן זיך ווי אין דער לופטן געריסן, ווי פֿון אייגענעם

קערפער זיך געוואלט אפטיילן... אייניקע האָבן פאַר זיך ווי לייטערס געזען און, מיט הענט און פיס ציטערנדיק, אויף זיי זיך געדראַפּעט, אַנדערע — ווי ווייטע שטרעקעס פאַר זיך האָבנדיק, האָבן זיך אַהין געריסן, און צו זייער רייסן זיך אַהין האָבן זיי די שול-ווענט געשטערט...“ (ז' 88). וועלן „געניטע“ סאָוועטיש-יידישע לעזער אפשר פילן אַ באַהאַלטענעם חוזק אין אַט דער באַשרייבונג. זיי זיינען געוויינט דערצו, אַז סאָוועטיש-יידישע שרייבער זאָלן זיך איבער פרומע יידן איזדיעקעווען. זיי האָבן עס געזען ביי דוד בערגעלסאַנען, ביי פּרץ מאַרקישן, ביי מ. ווינערן — ביי וועמען נישט? וועלן זיי עס זוכן און געפינען אויך ביי נסתרן. דער אמת, אָבער, איז, אַז זיין „חוב“ צו אפיקורסות האָט ער שוין באַצאָלט אין דעם ערשטן קאַפיטל. האָט ער אין די ווייטערדיקע קאַפיטלען געקאַנט זיין גאַנץ אַביעקטיוו, ווען ער האָט געשריבן וועגן פאַרצייטיקע רעליגיעזע פּירונגען פון די בראַסלאַ-ווער חסידים.

„גוט-שבת, גוט-שבת — האָט ער (לוי מאַשבער) אַלעמען אָפּגעענט-פּערט. דערנאָך האָט מען, ווי עס איז ביי זיי דער מנהג איינגעפירט געווען, געטאַנצט — לאַנג און ביז פאַרגעסן זיך — אויפן ניכטערן האַרצן, מיט הוילער פרייד נאָר, וואָס איז זיי פונעם דאַוונען געבליבן; געטאַנצט מיט היץ, מיט ברען. די גאַנצע עדה — קיילעכדיק אַרום באַלעמער, האָנט אין האַנט, קאַפּ ביי אַקסל, און איינער פון אַנדערן האָט זיך נישט געקאַנט אַפּרייסן, איינער אָן דעם אַנדערן, ווי די וועלט ניט געזען...“ (ז' 89).

„און לוי האָט זיין עדה, וואָס האָט זיך, אַ צונויפגעדריקטע, אין שבת-פאַרנאַכטיקן פינצטער געפונען, פון איר פינצטערער ווירקלעכקייט געוואָלט אַרויסנעמען, פאַר איר די אויגן באַלייכטן אויך ווייטער צו גלייבן און אין איר דעם בטחון צו שטאַרקן. און דער שמש, וואָס איז ביי אַ זייט געשטאַנען, האָט געהערט, ווי נאָך דעם, ווי לוי האָט פיל גערעדט וועגן אמתע און פוסטע רייכקייטן, — וועגן אמתע, וואָס מען דאַרף זיי ווייט נישט זוכן, מען געפינט זיי אין זיך, און וואָס אַז מען דערווערבט זיי, האָט מען זיי און מען איז מיט זיי זיכער אויף דער-וועלט און אויף יענער-וועלט. און וועגן פוסטע (רייכ-קייטן), וואָס מען יאָגט זיך נאָך זיי, ווי נאָך אַ שאַטן, און (וואָס) ווי אַ שאַטן פאַרשווינדן זיי אין נישט בלייבן...“ (ז' 94).

דער נסתר שעמט זיך נישט אויסצומאַלן פאַר אונדז לוי מאַשבערס ליכטיקן גלויבן, אַפּט דוכט זיך, אַז ער אידעאָליזירט לויזן, ער שילדערט אים ווי אַ שיינעם מענטשן נישט נאָר דערפאַר, וואָס ער איז נישט אַריינ-געטאַן אין געלט-געשעפטן, ווי זיין ברודער משה, נאָר אויך טאַקע דערפאַר, וואָס ער ווערט אַ פירער ביי די בראַסלאַווער חסידים, די בעל-מלאכהס און

אביונים, זוכנדיק זיי צו טרייסטן און ארויסצונעמען פון זייער פינצטערער ווירקלעכקייט...

לויז מאַשבער איז אזוי ווי אַ געשטאַלט פון פּרצעס חסידישע אָדער פּאַלקסטימלעכע געשיכטן — אפשר די איינציקע ליכטיקע געשטאַלט פון דער פּאַרציטיקידישער וועלט, וואָס די סאַוועטיש-יידישע ליטעראַטור פאַרמאַגט!

לויז, אָדער דער פעטער לויז, ווי מען האָט אים גערופן אין משה מאַשבערס הויז, האָט נישט געגעסן קיין פיש און קיין פלייש, איז געווען כמעט אַ נזיר. ער איז געפאַרן פון „הויף“ צו „הויף“, פון רבין צו רבין, זוכנדיק דעם אמתן וועג צו חסידות. ביי די בראַסלאַווער האָט ער אים געפונען. ער האָט געפונען ביי זיי די אמתע שמחה. „פאַראַן“ האָט ער געזאָגט זיין ברודער, „אַ שמחה, וואָס דערגייט מיר ביז דער טטעליע, פאַראַן, אָבער, אויך אַזאַ שמחה, וועלכע הייבט אַרויף, דערהייבט און לייטערט, שאַפט וואונדער, מאַכט פון אַלט יונג און פון דער גרעכסטער זאַך — אַזאַ, וואָס קאָן ביז דער העכסטער הייך אַרויפדערלאַנגען“ (ז' 73). אויף משה מאַשבערס טענה, אַז ר' נחמן, דער רבי פון די בראַסלאַווער חסידים, איז שוין לאַנג טויט, ענטפערט לויז: „איז וואָס, אַז טויט? איז דאָך משה רבינו אויך טויט, איז דאָך אויך רבי יוחנן בן זכאי, דער רמב"ם, דער בעל־שם הקדוש טויט — נו, איז וואָס? איז דען די תורה זייערע, חלילה, טויט?“ (ז' 75).

לויז איז אַ האַלב־הייליקע און דערפאַר אַ שטילע, אַ ביסל אַ בלאַסע און נישט קיין דראַמאַטישע געשטאַלט. דראַמאַטישער און פולבלוטיקער איז סרולי גאַל. ער איז אויך אַ חסיד פון „טויטן“ רבין, אָבער ער אַליין איז פול מיט לעבן, מיט באַוועגונג און — מיט סתירות. ער איז שיר נישט אַ דאַסטאַיעווסקי-כאַראַקטער. צוויי נשמות, אַ טיזולשע און אַ מלאכשע, ראַנגלען זיך אין זיין ברוסט, און ער אַטעמט אי מיט שנאה אי מיט גוטס־קייט. זיין כעס לאַזט ער אויס אויף די גבירים, צו אַרעמעלייט איז ער גוט. „פון כעס, זאָגט מען, איז ער אויך אומגלייביק, סרולי. אויסער פאַר גאַט, זאָגט מען, האָט ער פאַר קיין צדיקים, גוטע־יידן און אַנדערע גאַטס־פאַר־שטייער אויף דער ערד קיין מורא נישט“ (ז' 116). אָבער „קיין אַרעמע גלייביקע וועט ער קיין מאַל נישט טשעפן, גלייבן זיי — זאָלן זיי“ (דאַרט גופא).

גלייבן — דאָס איז די איינציקע זאַך, אין וועלכער ער גלייבט, נישט זייענדיק קיין גלויביקער.

דערפאַר האָט ער ליב די בראַסלאַווער און פינט די דעסיער, די משכילים. מען זעט עס אין אַ סצענע, וואָס האָט צו טאָן מיט מיכל בוקיער.

מיכל בוקיער, א האלבער משכיל, איז א צייט לאנג געווען דער ראש פון די בראסלאווער חסידים, דערנאך האט ער אנגעהויבן לידן פון ספיקות און געבעטן אין א בריוו: „זייט מתפלל (אויף מיר), אנשי שלומנו“. לייגענדיק אט דאס בריוול, איז לוזי טרויעריק געווארן. אבער סרולי האט זיך צעלאכט: „מען זאל פאר אים בעטן? וואס? ער איז קליין אליין? א מענטש האט פיס — און בעט זיך אויף קוליעס! וואס? ער וויל צו די דעסויער — צו יענע, וואס מיט די קאלטע קעפ, קאלטע קאפעליושן און קאלטן יושר? אדרבה, זאל ער! וואהין רוקט ער זיך עס, דער שלים-מזל?...“ (ז' 349).

סרולי גאל איז די רייכסטע, פארוויקלטסטע און אינטערעסאנטסטע געשטאלט אין דעם ערשטן טייל פון „משפחה מאַשבער“. עס זיינען, אבער, דא אויך אנדערע אינטערעסאנטע און לעבעדיקע פארשויענען. א שטייגער: אַלטער, דער יינגסטער פון די ברידער מאַשבער, וועלכער ווערט משוגע און ווידער קלאר; דער דערמאנטער מיכל, א געמיש פון א חסיד און א משכיל; קעצעלע דער פראצענטניק, ברוך-יעקב, דער גבירישער גמרא-מלמד. זיי אלע ווייזן, אז דער נסתר האט אויגן, וואס זעען, און אויערן, וואס הערן, נישט נאר א פאנטאזיע אויסצוטראכטן אלערליי מאַדנע באשעפענישן. און כאטש ער נוצט אין זיין נייעם בוך מער די „רעאליסטישע“ אויגן און אויערן, ווי די „ראַמאַנטישע“ פאנטאזיע, וואס ער האט פריי געלאזן אין זיינע פריערדיקע מעשהלעך, איז ער נישט שטארק אנדערש ווי פריער. צו זיין עצם רעאליזם מישט ער צו עפעס א גראַטעסקע פאנטאסטישקייט, אזוי ווי זיין אַמאַליקע מיסטיש-ראַמאַנטישע פאנטאסטיק איז געווען פול מיט דעאליסטישע איינצלהייטן. עס איז נאך אלץ דא אין אים עפעס פון ר' נחמן בראסלאווער און — פון מאַרק שאַגאַל. איר קאנט נאך אלץ ביי אים געפינען אַזעלכע מאַרק-שאַגאַלישע בילדלעך, ווי, א שטייגער:

און צו דער לבנה“ (ז' 76).

אָדער:

„ער (סרולי גאל) האט אויסגעזען אין וועג, ווען דער ווינט איז אים געווען אין פנים, צעפלאכטן — די פאות צעפלויגן, און מיט די פאלעס פון דער קאפאטע אויף הינטער, אריבערגעבלאזן, ווי א טייוול פון דער קייט זיך אַפגעריסן...“ (ז' 124).

אין דער מאַנאָטאָנער סאָוועטיש-יידישער ליטעראַטור האט דער נסתר אויסגעזען צו זיין אפשר נאך מער אייגנארטיק, נאך מער אַריגינעל, ווי ער איז עס געווען אין דער יידישער ליטעראַטור פון פאר „אַקטאַבער“. — יע, דער נסתר איז געווען און געבליבן — דער נסתר.

נאָטע לוריע*)

א

ד' , וואָס נעמען זיך אָן צו זיין פּראָלעטאַרישע שריי-
בער, גיבן זיך נישט אָפּ קיין פּולע רעכענונג אין דער שווערקיט פון דער
אויפגאַבע, וועלכע זיי שטעלן זיך. זיי ווילן זיין שרייבער און זיי ווילן זיין
פּראָלעטאַריש — צוויי זאַכן, וואָס אויב עס איז בכלל מעגלעך זיי צונויפ-
פאַרן, איז עס יעדנפאַלס זייער און זייער שווער.

זיין אַ דיכטער הייסט זיין, ערשטנס, אַזוי איינגאַרטיק און, צווייטנס,
אַזוי אַביעקטיוו ווי מעגלעך. זיין פּראָלעטאַריש, פאַרקערט, הייסט צוגיין
אַזוי נאַענט ווי מעגלעך צום כלל־לעבן, צום קלאַסן־קאַמף, און זיין ניט רואיק-
אַבסערוואַטאַריש, נאָר, פאַרקערט, ליידענשאַפטלעך־פאַרטייאיש... אין די
פּאָלגנדיקע דריי קאָנקרעטע פּונקטן מוז זיך אַלע מאָל אויסדריקן דער אונ-
טערשייד צווישן די געוויינטלעכע שריפטשטעלער און אַ שרייבער פון פּראָלע-
טאַרישן שניט :

(א) סתם אַ שרייבער — אַז ער וויל, גיט ער זיך אָפּ מיטן סאַציאַלן
לעבן, און אַז ער וויל, פאַרטיפט ער זיך אין אינדיווידועלע איבערלעבענישן.
פאַר אַ פּראָלעטאַרישן דיכטער איז אָפּן, אַבער, נאָר דער געביט פון קאַלעק-
טיווער פּסיכאָלאָגיע, — דער פּסיכאָלאָגיע פון געזעלשאַפטלעכע קלאַסן ; דער
יחיד איז — טאַבו.

(ב) דער ניט־פּראָלעטאַרישער שרייבער איז פריי אַרויסצואווייזן זיין
אייגענע אינדיווידואַליטעט. און גיט נאָר ער מעג, ער מוז זיין אַנדערש ווי

* נאָטע לוריע : „דער סטעפּ רופט“, ראַמאַן, ערשטער טייל, מאַסקווער פּאַרלאַג
„עמעס“, 1982, 208 זייטן.

אנדערע: אַנדערשדיקייט איז דאָס, וואָס גיט אים אַן אַרט אין דער ליטע-ראַטור. דעם פּראָלעטאַרישן שריפטשטעלער, אַבער, קאָן אַ צו גרויסע אַריגינאַליטעט אַראַפּפירן פון ריכטיקן וועג. דער פּראָלעטאַרישער שרייבער מוז זיין אַ קלאַסמענטש, דער פּאַרשטייער פון אַ גאַנצן קאָלעקטיוו. ער טאָר זיך נישט באַנוגענען דערמיט, וואָס זיינע העלדן רעפּרעזענטירן פּאַרשיידענע געזעלשאַפטלעכע גרופּעס. ער מוז אַליין זיך אידענטיפּיצירן מיט איינער פון זיי, מיט דעם פּראָלעטאַריאַט, און דאָס מיינט, אַז ער טאָר ניט אַוועקגיין צו ווייט פונעם דורכשניטלעכן פּראָלעטאַרישן טיפּ מענטש.

(ג) דער געוויינטלעכער דערציילער אָדער ראַמאַניסט איז ביז צו אַ געוויסן גראַד נייטראַל צו זיינע פּאַרשוינען, און אויב ער וויל זיך פּאַרגינען אַרויסווייזן אַ באַזונדערן אינטערעס, אַ באַזונדערע סימפּאַטיע צו דעם אָדער יענעם פון זיי, מעג ער אויסקלייבן, וועמען ער וויל — אַן אַרבעטער, אַ פּויער, אַן אינטעליגענט, אַפילו אַ „ליריקער“, אויב ער איז ניט קיין פּוסטע כלי. אַבער אַ פּראָלעטאַרישער שרייבער — ער איז אויך אין דעם פּרט געבונדן; ער קאָן זיך ניט פּאַרהאַלטן אַביעקטיוו צו די מענטשן, וועלכע ער פירט אַרויס פאַר אונדז, ער מוז איין סאָרט העלדן שטעלן העכער פון דעם אַנדערן. ער מוז שטעלן דעם פּראָלעטאַריער...

און אַזוי ווי ער וויל דאָך זיין אַ קינסטלער, — מיט פּראָלעטאַרישקייט אַליין קאָן ער זיך ניט באַנוגענען, — און זיין אַ קינסטלער מיינט, ווי געזאַגט, כאַטש ביז צו אַ געוויסן גראַד זיין אינדיווידועל און אומפּאַרטייאיש, שטייט אים פאַר די דאַפּלט-שווערע אויפגאַבע: א) צו פּאַראַייניקן קלאַסן-און פּאַרטיי-סימפּאַטיעס מיט קינסטלערישער אַביעקטיוויטעט און ב) צו פּאַרבינדן קאָלעקטיוויזם מיט אַן אייגנאַרטיקער פּערזענלעכקייט.

דאָס איז אַזאַ אויסערגעוויינטלעך-קאָמפּליצירטע אויפגאַבע, אַז ווען עס קומט צו איר, קאָן זיך אַפילו אַ מייסטער, ווי דוד ובערגעלסאָן, קיין עצה נישט געבן. אַפילו אַזאַ ווי ער איז אין געפאַר צו ווערן אָדער אויס קינסטלער, אָדער אויס פּראָלעטאַרישער קעמפּער. היינט וואָס איז שוין צו ריידן וועגן קלענערע אָדער גאָר קליינע טאַלאַנטן! זיי גליטשן זיך אַויס ביים ערשטן שריט, ס'רוב קאַפיטולירן זיי פאַר דער גרויסער פּראָבלעם, וועלכע שטייט פאַר זיי. זיי באַנוגענען זיך מיט קלאַסנקאַמף-פּראָפּאַגאַנדע און שטרעבן ניט אַפילו צו פּיינערער קינסטלערישקייט.

ב

אַבער מען מוז האַבן טאַלאַנט אויך צו פּראָפּאַגאַנדע. אויסגעטראַכטע מענטשן, קינסטלעך-געשאַפּענע סיטואַציעס ווירקן נישט. עס מוז זיין אין

די פאַרשוניצען אַ געוויסער גראַד לעבעדיקייט, אַפילו ווען מען ציט זיי פאַר אַ שנירל און מען לאָזט זיי ניט פריי זיך באַוועגענען. עס אַמז זיין אַ געוויסע נאַטירלעכקייט אין דער „צדקות“ פון דעם פּראָלעטאַריאַט און אין דער בורזשואַזער „רשעות“ — אַנדערש וועט עס נישט מאַכן קיין איינדרוק.

אין דעם ערשטן טייל פון נאָטע לוריעס ראָמאַן „דער סטעפּ רופט“ איז דאָ גענוג לעבן און נאַטירלעכקייט, אַז עס זאָל ווירקן און איבערצייגן ווי אַ בוך פון פּראָפּאָגאַנדע, אָבער עס פעלט אין די פאַרשוניצען און אין דעם שרייבער אַליין אינדיווידועלע אייגנאַרטיקייט. דערפאַר לאָזט עס נישט איבער קיין טיפע קינסטלערישע שפורן.

עס איז אַ בילד פון קלאַסנקאַמף — אין דאָרף, אַ בילד, ווי עס איז שוין אַן אַ שיעור מאַל געצייכנט געוואָרן אין דער פּראָלעטאַרישער ליטעראַטור. עס איז דאָס בילד: פון איין זייט, רייכע און מיטעלע פּויערים, בעלגופּס; פון דער אַנדערער זייט, פּויערים אַרעמע, פּראָלעטאַריזירטע. די לעצטע זיינען גרייט אַריינצוטראַטען אין אַ קאַלעקטיוו, די ערשטע סאַבאַטירן די קאַלעקטיוו־ווינאַציע, זוכן זי צו שעדיקן מיט אַלע, אַפילו די העסלעכסטע און ברוטאַלסטע מיטלען... אין מיטן, צווישן די פריינד און פּינד פונעם קאַלעקטיוו־זירונג־פלאַן, שטייען די קאָמוניסטישע פאַרטיי־פירערס. זייער אויפגאַבע איז — שטאַרקן די הענט, הייבן דעם מוט פון די פּראָלעטאַרישע פּויערים און, פאַר־קערט, אַפּשוואַכן די ווירקונג און, אויב נייטיק, פאַריאַגן פון דאָרף דעם בעל־גוף. זיי, די קאָמוניסטן, זיינען, אָבער, אויך ניט אַלע פון איין גוס: איין טייל איז באַמת אַריינגעטאַן מיט לייב און לעבן אין דער פאַרווירקלעכונג פונעם פּינפאַריקן פּלאַן, אַ צווייטער טייל געפינט זיך נאָך אונטער דער ווירקונג פון די פּויערשע פּרוואַט־אייגנטימער.

דאָס איז אַ געוויינטלעכע סכעמע און דאָס איז אויך די סכעמע פון נאָטע לוריעס בוך, אָבער ס'איז ביי אים ניט סתם אַזוי אַ סכעמע. זי איז פאַר־קערפערט געוואָרן אין אַ סעריע בילדער און געשטאַלטן.

די רעשטלעך פונעם רייכן פּויערים־קלאַס ווייזן זיך פאַר אונדז אין די געשטאַלטן פון יעקב אַקסמאַן, יודל פּיסקון, שמחה בערעזין און צום טייל שעפּטל קאַבילעץ. זיי ווילן זיך ניט שידן מיט זייער פּערזענלעכן פאַרמעגן... „דער ברייטער הויף (פון יעקב אַקסמאַן) איז, קענטיק, פון דאָס ניי געווען אַרומגעצאַמט מיט דינע רויטע ברעטער. פון פאַרנט פאַר דער אויסגעקאַלכ־טער כאַטע מיט די שטענדיק־פאַרהאַנגענע וויסע שוויבן האָט זיך שוין געהאַט אַנגעגאַסן אַ היפשער פּאָליסאַדניק מיט נידעריק פּונאַנדערגעוואַקסענע וויינשלב־ביימער“ (ז' 22). אַ חוץ דעם, האָט יעקב אַקסמאַן פיר פאַר פּערד, בהמות, תבואה און מזומן געלט. שרעקט ער זיך, מען זאָל ביי אים אין דאָרף

ניט איינפירן א קאלעקטיווע ווירטשאפט, ווי מען האט עס איינגעפירט שוין אין די שכנישע דערפער קאָואַלעווסק, נאַזאַרעוויטש. פון דער זעלביקער שרעק זיינען באַהערשט אויך בערעזין, פּיסקון און אַנדערע „קולאַקעס“. און זיי טוען כל דבר אסור, אַבי נאָר פטור צו ווערן פון די קאָמוניסטן און פון דעם טראַק-טאַר, וואָס יענע קלייבן זיך אַראָפּצוברענגען פאַרן יונגן קאלעקטיוו. זיי, אָט די שעדיקער, גנבענען תבואה פונעם קהלשן שפייכלער אין וואַרפן די שולד אויף כאַנצען, דעם פאַרזיצער פון אַרטיקן „קאָמענזאַם“. זיי מאַכן אַ שריפה אין דעם שכנישן קאלעקטיוו, כדי ודי טראַקטאָרס זאָלן פאַרברענט אָדער קאַליע ווערן. זיי פאַרשפּרייטן כלערליי רכילותן אויף די סאָוועטישע טוערס, באַזונדערס אויף עלקע רודנער, אַ מיידל, וועלכע איז ספּעציעל אַהער געשיקט געוואָרן פון דער פאַרטיי צו העלפן אויספירן די פלענער פון דער קאלעקטיוויזאַציע. עס דערגייט אַזוי ווייט, אַז זיי שיסן אין איר...

הכלל, זיי פירן זיך אויף ווי עכטע (נאָר באַהאַלטענע) קאָנטר-רעוואָלוציאַנערן, און מען קאָן זיין זיכער, אַז סוף כל סוף וועלן זיי כאַפּן אַ מיאוסן פּסק. שוין איצט ווערן זיי באַקעמפט פון דעם אַרעמען קלאַס פּויערים מיט די קאָמוניסטן בראַש.

צווישן די אַרעמעלייט זיינען תחילת אויך דאָ אַזוינע, וועלכע שרעקן זיך פאַר נייסן, אָבער זיי לאָזן זיך איבערריידן... אָט איז איינער פון די כאַ-ראַקטעריסטישע שמועסן, וועלכע זיי פירן:

„גיב, דוד-בער, אַ ציגאַר“ — האָט שיע קוקו זיך אַראָפּגעלאָזט אויף דער פּריזבע. „שוין דעם דריטן טאַג, ווי איך זוך אַ שניידמעסער און ניט צו קריגן, כאַטש גיי מיט דער קאַסע... כּלל, דאַכט זיך, גאַר אַוועק צו זיי...“ „וואָס לייגן מיר טאַקע צו?“ — האָט זיך טאַניע סלאַבאָדיאַן אַראָפּגעלאָזט לעבן אים.

„ע-ע... אייך מיר אַ קאלעקטיוו“, האָט קלמן זאָהאַט אָפּגעטריבן די פּליגן, „אַז זיי האָבן גאַרניט, און גיי גיב זיי אַוועק דיין האַרעוואַניע...“

דוד-בער האָט אַרויסגעשלעפט די מאַכאַרקע פון קעשענע: „נאַט, רייכערט... ס'אַראַ וואַסער“, האָט ער זיך געערגערט. „צייט כּ'גע-דענק בלייבט אונדזער פּראַצע אין דר'ערד. וואָס איז דאָ פאַראַן וואָס צו ריידן? — צי זי (עלקע רודנער) וויל אַזוי, צי זייער פאַרטיי, אַזוי איז דאָס. אָט אַזוי פאַרשטיי איך דאָס. וואָס, מע זעט ניט, אַז אין נאַזאַרעוויטש און אָט אין קאָואַלעווסק איז שוין גאַר אַנדערש? ס'איז פאַרט ניט געקאָפּאָיעט זיך מיט די הענט, ס'איז אַ מאַשין... נו, און צוזאַמען...“ (ז' 83).

די אַלע מענטשן האָבן אין זיך גענוג לעבעדיקייט אויף צו רעפרעזענטירן יעדערער זיין קלאַס, זיין גרופּע, אָבער קיינער פון זיי טיילט זיך ניט אויס

פון די אַרומיקע מיט זיין אייגענעם אינדיווידועלן כאַראַקטער. קיינער פון זיי לעבט ניט, אַזוי צו זאָגן, אויף זיין אייגענעם חשבון. אַפילו שפּטל קאַבילעץ, דער זעלבשטענדיקער יונגער פּויער, און עלקע רודנער, די קאַמוניסטישע פּאַרטיי־טוערין, — דאָס פּאַרל, וואָס שטעלט צו דאָס ביסל ליבע, אָן וועלכער אַ ראַמאַן, אַפילו אַ סאַוועטישער, קאָן זיך נישט באַגיין, — אַפילו זיי זיינען סאַציאַלע, ניט קיין אינדיווידועלע, טיפּן! ער איז אַ לעבעדיקער ביישפּיל פון זיין סביבה, זי — פון אירער, אָבער אַליין זיינען זיי גאַרנישט. און אַזוי איז דאָס גאַנצע בוך: ס'איז אַ בוך פון קאַלעקטיווער סביבה־שילדערונג.

איז עס גאַנץ אינטערעסאַנט: מיר דערוויסן זיך, ווי אַ סאַוועטישער דאָרף האָט אויסגעזען אין די יאָרן 1930-1931, ווען דאָס בוך איז געשריבן געוואָרן. מיר באַקענען זיך מיטן סאַציאַלן און עקאָנאָמישן קאַמף, וואָס איז דאָרט אין יענער צייט געפירט געוואָרן צווישן פּאַרשיידענע גרופּעס. מיר זעען איין (דעם שרייבער איז געלונגען עס אונדז צו ווייזן), אַז די רייכע פּויערים זיינען געווען אומגערעכט און די אַרעמע גערעכט. מיר ווערן פול מיט פּאַראַכטונג אָדער שנאה צום עגאָאיסטישן בעל־גופּישן קלאָס און סימפּאַטיזירן מיט די — נאָך ניט זיכערע, אָבער ערלעכע — קאַלעקטיוויסטישע שטרעבונגען פון די דאַרפישע אַרעמעלייט... מיר זיינען פּאַראַינטערעסירט אין דער געשיכטע, אָבער איר ווערט איז מער אַ געזעלשאַפטלעך־מאַראַלישער, ווי אַ פּסיכאָ־לאַגיש־קינסטלערישער. און דער געזעלשאַפטלעך־מאַראַלישער ווערט איז אויך ניט קיין גרויסער, קיין דויערנדיקער, ווייל קיין שום נייע זאַך איז דאָ נישט אויפגעדעקט געוואָרן אין קיין שום טיפּערע זאַך. אַלץ, וואָס דער שרייב־בער דערציילט, איז גענומען געוואָרן פון אויבן אויף, אַלץ איז פּלאַך, גרוי... אַזוי, אָדער בערך אַזוי, זעען אַלע קאַמוניסטן דאָס דאַרפישע לעבן; אַזוי זעט עס אויך נאָטע לוריע.

ג.

ער קאָן עס ניט זען אַנדערש — ער טאָר ניט: ער מוז אויסדריקן דעם פּראַלעטאַרישן קלאָסן־שטאַנדפּונקט; ער מוז אים אויסדריקן אַזוי, אַז עס זאָל שטימען מיט די לעצטע באַשלוסן פון דער פּאַרטיי. ער איז נישט ער אַליין, פונקט אַזוי ווי זיינע פּאַרשוינען זיינען ניט זיי אַליין. ער איז — די שטיים פון קאַלעקטיוו, פונקט ווי זיי זיינען עס... וואָלט ער געהאַט דעם טאלאַנט, די קינסטלערישע פּערזענלעכקייט פון אַ דוד בערגעלסאָן, וואָלט ער אונדז דאָך געגעבן עפעס מער, ווי אַ בילד פון

א באשטימטער סביבה אין א באשטימטן מאמענט. ער וואלט זיך אליין אונדז געלאזט זען איבער און דורך דער סביבה. ער וואלט זי גופא באליכטן אויף א נייעם שטייגער, פון א נייער זייט. ער וואלט אירע איינצלע פארשטייערס אינדיווידואליזירט, פארטיפט, בארייכערט. ער וואלט אונדז געגעבן א ווערק, וואל זאל לעבן לענגער, ווי דער מאמענט, וועלכער האט זיך אין אים אפגע-שפיגלט, א ווערק, וואס זאל זיין ברייטער און טיפער, ווי די ד' אמות, פון וועלכע עס איז אויסגעוואקסן. אבער, ווי עס ווייזט אויס, האט ער ניט אזא קינסטלערישן אימפעט, וואס זאל זיך ארויסשפארן פון דער „פראלע-טארישער“ ראם. זיין טאלאנט האט זיך לייכט אונטערגעגעבן, געלאזט זיך צאמען, צוימען.

ער איז געגאנגען אזוי שטיל, ער האט אזוי נישט טיף געגראבן, אז מען זעט אפילו ניט קיין סימן פון די נאציאנאלע ווארצלען, פון דער יידישער גזע פון די אלע פויערים, וואס ער שילדערט, זיי האבן יידישע נעמען, אבער — וואס איז א נאמען? ווען ניט עטלעכע צופעליקע באמערקונגען וואלט מען ניט געוואוסט אפילו, אז עס איז א יידישער ישוב.

וואלט נאטע לוריעס אויפגאבע געווען צו מאכן מוטנטשן, וואלט ער אונדז געוויזן, געמוזט ווייזן, אז דאס זיינען יידישע מענטשן, און ווען ער וואלט עס אונדז נישט געוויזן, וואלטן מיר עס אליין געזען; אן אל אין זאק קאן מען נישט באהאלטן... אבער די פראלעטארישע ליטעראטור, צו וועלכער ער איז געגאנגען אין חדר, האט אים געהייסן שילדערן קלאסן, ניט קיין אינדי-ווידועלע (און אוודאי ניט קיין נאציאנאלע) כאראקטערן, און פון קלאסן שטאנדפונקט איז „ניטא קיין העלענער און ניטא קיין ייד“...

נאטע לוריע האט געוואלט זיין א כהן פון דער פראלעטארישער ליטע-ראטור — און איז געווארן איר קרבן. ווען ניט זי, וואלט ער געוויס געווען אריגינעלער און טיפער. ער האט זיכער קינסטלערישע פעאיקייטן. ער ווייזט זיי ארויס, ווען ער גייט אויף א וויילע אוועק פון „קלאסן-קאמף“ צו דער נאטור, — ווען ער דערפילט זיך פריי פונעם קאנטראל. ער ווייזט זיי ארויס, ווען ער דערציילט אונדז, א שטייגער, ווי — „די (פארהונגערטע) שקאפע האט א ציטער געטאן מיט דער דארער פעל, אויפגעהויבן דעם קאפ און זיך אויסגעדרייט א ביסל אן א זייט צו יודלען. אירע גרויסע מוטנע אויגן זיינען געווארן פריילעכער און זיך ברייטער פונאנדערגעעפנט. זי האט פא-מעלעך צוגעהירזשעט, ווי זי וואלט זיך איצט שטארק דערפרייט מיט אים. מיט א ביסל אן אראפגעלאזטן קאפ האט די גניאדע צוגעהונקען צו יודלען, באשמעקט אים מיט די ציטערנדיקע הונגעריקע נאזלעכער ביי די פאלעס, ווי זי וואלט געזוכט א ביסל היי אדער האבער אדער אפשר גאר א ביסל

טרוקענעם בוריאָן. מיט דער ווייכער צונג האָט זי אים אַ לעק געטאָן די האַנט
און צוגעהירזשעט דורך די נאָזלעכער... (ז' 30).

נאָטע לוריע איז אַן קיין שום ספק אַ דיכטער, נאָר אַזוי ווי ער וויל
(אָדער מוז) זיין פּראָלעטאַריש, קאָן ער זיך נישט פריי באַוועגן, און אַזוי ווי
ער פּאַנגט ערשט אָן, האָט ער זיך נאָך נישט אויסגעלערנט, ניט געקאָנט זיך
אויסלערנען די קונסט פון „פּרייהייט“ אין „קנעכטשאַפט“, די שווערע קונסט
צו פּאַראַייניקן קאָלעקטיוויזם מיט אינדיווידועלער אייגנאַרטיקייט, קלאַסנ-
קאַמף מיט פּסיכאָלאָגישער פּאַרטיפּונג...

ער האָט זיך עס נאָך נישט אויסגעלערנט, ער איז נאָך יונג, אָבער אויב
ער וויל זיין קינסטלעריש, נישט נאָר פּראָלעטאַריש, וועט ער זיך עס מוזן
אויסלערנען.

(1933)

י. צינבערג — דער היסטאָריקער פֿון דער ליטעראַטור ביי יידן

א

דאָס מאַנומענטאַלסטע ווערק אויפן געביט פון דער יידישער ליטעראַטור־געשיכטע איז ד׳ר י. צינבערגס צענבענדיקע געשיכטע פֿון דער ליטעראַטור ביי יידן (פֿאַרלאַג „טאמאר“, ווילנע). ווי עס איז צו זען פֿון י. צינבערגס אַרײַנפיר צום ערשטן באַנד (1929), האָט די גאַנצע אַרבעט, ווי זי איז פֿאַרטראַכט געוואָרן כּתחילה, געדאַרפֿט באַשטיין נאָר פֿון אַכט בענד. די ערשטע פֿיר האָבן געזאָלט אַרומנעמען די צײַט פֿון דעם אָנהײב אַראַביש־שפּאַנישער תקופה ביז דער צווייטער העלפט־אַכצנטן יאָרהונדערט; די צווייטע פֿיר — די השכלה־עפֿאַכע און די נײַסטע צײַט. אָבער די אַרבעט איז זיך צעוואַקסן — די געשיכטע פֿון דער השכלה־ליטעראַטור הײבט זיך אָן ערשט אין זיבעטן, נײַט אין פֿינפטן, באַנד — און דאָס גאַנצע ווערק וועט ממילא באַשטיין נײַט פֿון אַכט, נאָר פֿון ווינ־ציקסטנס, צען בענד, אײַניקע פֿון זײ אין צוויי טײלן. וועט דאָס זײַן דאָס ערשטע — און דערווײל דאָס אײַנציקע — בוך אויף יידיש, וואָס וועט האָבן אַזאַ גרויסן פֿאַרנעם. צען דיקע בענד, אַרום פֿינף טויזנט דרוק־זײַטן. און דאָס איז אַלץ געשריבן פֿון אײַן מענטשן. נײַט אומזיסט האָט ער געאַרבעט אויפֿן ווערק אין משך פֿון מער ווי צוויי צענדליק יאָר (אַנגעהויבן אין 1915).

אַ בלוטיקער מבול האָט די ערד פֿאַרפֿלייצט, דער ערשטער וועלט־קריג — און י. צינבערג איז געזעסן און האָט געפֿאַרשט די געשיכטע פֿון דער ליטע־ראַטור. עס האָט אויסגעבראַכן די רעוואַלוציע אין רוסלאַנד, דער בירגער־

קריג האָט געפלאַקערט, עס איז איינגעשטעלט געוואָרן די דיקטאַטור פון לעניניזם, די דיקטאַטור פון טטאליניזם — און י. צינבערג האָט געזוכט און גענישטערט אין ביבליאָטעקן, געגריבלט זיך אין אַלטע מאַנוסקריפטן. עס האָט געפעלט דאָס נייטיקסטע, עס איז געווען הונגער, עס איז געווען שרעק, די לופט האָט געציטערט פון די געבורט־קרעכצן פון אַ נייער לעבנס־אַרדענונג — און ד״ר צינבערג איז נאָך אַלץ געזעסן על התורה ועל העבודה.

פון פעטערבורג איז געוואָרן פעטראַגראַד, פעטראַגראַד איז אין לענין־גראַד מגולגל געוואָרן — און י. צינבערג האָט געטאָן זיין פאַרשינגסאַרבעט. וועלטן זיינען בפועל־ממש הרוב געוואָרן, וועלטן זיינען געבויט געוואָרן — און י. צינבערג, וועלכער איז אַלע מאָל געווען אַ געזעלשאַפטלעכער טוער, אַ מענטש, וואָס האָט אַ שטאַרקן אינטערעס צו אַלץ, וואָס קומט פאַר אַרום, — האָט ניט אָפגעשטעלט זיין וויסנשאַפטלעכע טעטיקייט. וואָס איז די נפּקא מינה, ווי די שטאַט הייסט, פעטראַגראַד אָדער לענינגראַד; וואָס מאַכט עס אויס, ווער עס הערשט אין איר, דער צאַר, די רעוואָלוציאָנערע רעגירונג מיט קערענסקין בראש, אָדער גאַר די סאָוועטנמאַכט. — י. צינבערג פאַרלאָזט נישט זיין אַרבעטס־צימער אויף אוסאַטשאַוו פּערעאולאַק, סיידן נאָר אין די שטונדן, ווען ער איז טעטיק ווי אַן אינזשינער־כעמיקער אויף דעם באַרימטן „פּוטילאָוסקי זאַוואַד“.

ביי טאָג — פּראַקטישע וויסנשאַפט, ביי נאַכט — געשיכטע פון ליטע־ראַטור ביי יידן. ביי טאָג — אין דער כעמישער לאַבאָראַטאָריע, ביי נאַכט — אין דער לאַבאָראַטאָריע פון גייסט, צווישן ספרים און מאַנוסקריפטן... איז'ס ניט אַ קאַפיטל פון אַ פאַרצייטיקער כראַניק?

אין מיטן אויפגעברויזטן ים אַ וויספע פון שטילקייט. אין אַ וועלט, וואָס לעבט און שטורעמט מיטן מאַרגן, — אַ שטיל פאַרטיפן זיך אין דער פאַרגאַנגענהייט. נאַציאָנאַלע קולטור־געשיכטע אין אַן אַטמאָספּערע פון שטרענג־פּראַלעטאַרישן קלאַסנאַמף. איז דאָס גופא ניט אַ שטיק קולטור־געשיכטע? איז דאָס גופא ניט אַן עפּאָס פון גייסטיקן מסירת נפש?

ב

מיין ציל איז צו געבן אַ כאַראַקטעריסטיק ניט פון אַט (דעם וואונדערלעכן מענטשן, נאָר פון זיין וואונדערלעכער אַרבעט. זי וואָלט סיי־ווי פון אונדז באַוואונדערט געוואָרן — ווען אפילו זי זאל האָבן אויסגעפירט געוואָרן ביי נאָרמאַלע באַדינגונגען. איר עצם אויפגאַבע, איר פאַרמעסט אַליין אימפּאַ־נירט.

„שרייבן“, ליענען מיר אינעם פארווארט, א וויסנשאפטלעך זעלב-
 שטענדיק ווערק אויפן יסוד פון די ערשטע קוועלן און אייגענע אויספארשונג-
 גען, וואָס זאל אַרומנעמען דאָס גאַנצע ליטעראַרישע שאַפן פונעם יידישן
 פּאָלק אויפן גאַנצן רייזיקלאַנגן אַמשיך פון זיין קולטורעל-כאָואַוסטויניקן
 לעבן, — דאָס איז כמעט איבער די כוחות פון אַ יחיד, פון אַן איינציקן
 פּאַרשער“ (באַטד 1, ז' 8). האָט זיך י. צינבערג נישט פאַרמאַסטן אַזוי
 ברייט. „מיר האָבן... זיך געשטעלט“, זאָגט ער, „אַ מער באַגרענעצטע אויפ-
 גאַבע; באַקענען (די לעזער) בלוז מיט דער שפּעטערדיקער תקופה פון דער
 יידישער ליטעראַטור-געשיכטע, (מיט דער תקופה), וואָס נעמט, אגב, אַרום אַ
 בערך לאַנגע צייט פון איבער טויזנט יאָר, — די אַזוי גערופענע אייראָפּעאישע
 תקופה, וואָס הייבט זיך אָן פון דעם מאַמענט, ווען דאָס אייראָפּעאישע יידן-
 טוב, ד"ה די יידישע קיבוצים, וואָס האָבן זיך באַזעצט אין די אייראָפּעאישע
 לענדער, טרעטן אַרויס צום ערשטן מאַל ווי אַ זעלבשטענדיקער קולטורעלער
 פּאַקטאָר און הייבן אָן זיך באַטייליקן אין דעם בנין פון נאַציאָנאַלער ליטע-
 ראַטור“ (דאָרט). אָט די „מער באַגרענעצטע“ אויפגאַבע שטעלט זיך י.
 צינבערגס „געשיכטע פון דער ליטעראַטור ביי יידן“, אָבער זי איז נאָך אַלץ
 גראַנדיעז. עס רעדט זיך וועגן דעם ליטעראַרישן לעבן פון יידן אין משך פון
 מער ווי טויזנט יאָר. און מיר האָבן דאָ, איינגטלעך, צו טאָן מיט מער ווי
 ריין ליטעראַרישע ווערק. עס רעדט זיך וועגן דעם גאַנצן יידישן קולטור-
 לעבן, נישט וועגן ליטעראַטור אַליין: „מיר שטעלן פאַר זיך די אויפגאַבע
 צו געבן אַ מעגלעכסט פולשטענדיק בילד פונעם גאַנצן יידישן גייסיקן
 און קולטורעלן שאַפן פאַרן משך פון דער באַטרעפנדיקער תקופה. מיר וועלן
 דערפאַר זיך ניט באַנוגענען מיט דער געשיכטע פון בלוז דער אַזוי גערופענער
 שיינער ליטעראַטור אַליין. די אַנטוויקלונג פון די פּאַעטישע פאַרמען וועט
 דאָ אויסגעפאַרשט ווערן אויפן יסוד פון דער גאַנצער קולטורעלער יידישער
 כביבה מיט אירע גייסיקע און געזעלשאַפטלעכע שטרעמנגען, ענג פאַר-
 בונדן מיט דער אַלגעמיינ-אייראָפּעאישער קולטור פון יענער תקופה“ (דאָרט).
 איינגטלעך, קאָן ליטעראַטור-געשיכטע אַנדערש גאָר ניט באַשרייבן ווערן.
 ליטעראַטור-געשיכטע איז ניט ליטעראַטור. דער „פאַרמעלער מעטאָד“, מיט
 וועלכן מען קאָן „קאָרג וואָס אויפּטאָן“, ווי י. צינבערג שרייבט, „בנוגע צו
 דער ליטעראַטור פונעם יידישן פּאָלק“, איז בכלל נישט גענוג, ווען עס רעדט
 זיך וועגן דער עוואָלוציע פון אַ גאַנצער ליטעראַטור, ניט וועגן איינצלנע
 ווערק און איינצלנע שרייבער.
 אין אַן איינצלנעם ווערק, ווי אין אַן איינצלנעם שריפטשטעלער, איז
 וויכטיק דאָס נייע, דאָס אייגנאַרטיקע, דאָס, וואָס טיילט דאָס דאָזיקע ווערק

אָפּ פון אַנדערע ווערק, דאָס, וואָס מאַכט דעם געגעבענעם שרייבער אַנדערש פון אַלע איבעריקע שרייבערס. אין דער ליטעראַטור, אָבער, פון אַ גאַנצן דור, פון אַ גאַנצער עפּאָכע, איז וויכטיק ניט בלויז די אַנדערשקייט, נאָר אויך די ענלעכקייט, וואָס איז דאָ צווישן פאַרשיידענע שאַפונגען אַדער פאַרשיידענע שאַפערס, און אַז עס קומט צו ענלעכקייטן, שפילט שוין די סביבה, די שותפותע קולטור, דער אַלגעמיינער גייסט פון דער צייט זייער אַ גרויסע ראַלע. איז דעריבער נישט נייטיק גאָר צו מאַכן אַן אויסנאַם פאַר דער ליטעראַטור פון דעם יידישן פּאָלק, ווי דאָס טוט י. צינבערג. יעדע ליטעראַטור, ווען זי ווערט אויסגעפאַרשט היסטאָריש, קאָן אַנדערש ניט באַטראַכט ווערן סיידן נאָר „אויפן יסוד פון דער גאַנצער קולטורעלער סביבה מיט אירע גייטיקע און קולטורעלע שטרעמונגען“. די געשיכטע פון יעדער ליטעראַטור, ווי ווייט זי איז ניט קריטיק, נאָר טאַקע געשיכטע, מוז ווערן „די געשיכטע פון געזעל־שאַפטלעכע און גייטיקע באַוועגונגען“, מוז ווערן קולטור־געשיכטע — און זי הערט ניט אויף צו זיין צוליב דעם ליטעראַטור־געשיכטע.

עס איז אמת, אַז די געשיכטע פון ליטעראַטור, וואָס איז אַ געשיכטע, אין וועלכער אינדיווידואַליטעט און אַריגינאַליטעט שפילט אַן אויסערגע־וויינטלעכע ראַלע, קאָן ניט רעדוצירט ווערן צו קולטור־געשיכטע, וועלכע שטעלט מיט זיך פאַר די געשיכטע פון מאַסנלעבן און פון קאָלעקטיוון שאַפן. אָבער אויב געשיכטע פון ליטעראַטור איז ניט און דאַרף ניט זיין בלויז קולטור־געשיכטע, איז זי און מוז זיין אויך קולטור־געשיכטע. איז י. צינבערגס התבצלות נישט נייטיק געווען. אָבער דאָס מאַכט נאָך ברייטער און שווערער די אויפגאַבע, וועלכע ער האָט זיך געשטעלט. דאָס פירט דערצו, אַז ער זאָל נישט קאַנען און נישט וועלן זיך באַנוגענען מיט די ווערק, וועלכע האָבן אַ קינסטלערישע באַדייטונג. און ער באַנוגנט זיך נישט מיט זיי. ער אַנאַליזירט און באַשרייבט אַלע ליטעראַרישע דערשיינונגען, וועלכע האָבן געהאַט „אַ וועלכע ס'איז השפעה אויף דער אַנטוויקלונג פון יידישער קולטור און יידישן געדאַנק“ (דאַרט, ז' 10). אַזעלכע ווערק, ווי דער „ספר חסידים“ אַדער דער „שולחן ערוך“, זיינען אפשר ניט קיין ליטעראַרישע ווערק אינעם אייגנטלעכן זינען פונעם דאָזיקן וואָרט; די פילאָסאָפיע פון אַריסטאָטעלעס אַדער פון ברוך שפינאָזע געהערט זיכער נישט צו דער געשיכטע פון ליטעראַטור ביי יידן. אָבער אַזוי ווי זיי האָבן געהאַט אַ השפעה אויף דער אַנטוויקלונג פונעם יידישן געדאַנק, אַזוי ווי זיי געהערן צו דער קולטור־סביבה פון דער וואָרט־שאַפונג ביי יידן, ווערן זיי אין י. צינבערגס ווערק דערמאַנט, באַשריבן און דערקלערט.

אָבער נישט נאָר די דאָזיקע ברייטע, קולטור־היסטאָרישע, אינטערפּרע־

טאציע פון דער יידישער ליטערארישער אנטוויקלונג מאכט צינבערגס אויפֿ-
גאבע אויסערגעוויינטלעך ברייט און גרויס. ווען ער זאל דעם עלעמענט פון
קולטור־געשיכטע האָבן אָפילו אין גאַנצן אויסגעשלאָסן, וואָלט די שפע פון
זיין מאַטעריאַל נאָך אַלץ געווען אומגעזעהער גרויס. שרייבט ער דאָך ניט די
געשיכטע פון דער העברעאישער אָדער פון דער אַראַמעאישער אָדער פון דער
יידישער ליטעראַטור, נאָר די געשיכטע פון דער ליטעראַטור ביי יידן, און דאָס
איז אַ געשיכטע, וואָס באַנוגט זיך ניט מיט די ווערק, וואָס אונדזער פיל-
שפראַכיק פאַלק האָט געשאַפן אויף זיינע דריי נאַציאָנאַלע שפראַכן: העברע-
איש, אַראַמעאיש, יידיש. י. צינבערג שליסט איין אין זיין געשיכטע אויך
אַ טייל דערפון, וואָס יידישע דיכטער און דענקער האָבן, ווי יידישע דיכטער
און דענקער, געשאַפן אויף אַראַביש, שפעטער אויף דייטש און אויף אַנדערע
ניט־יידישע לשונות. י. צינבערגס אַמביציע איז צו געבן אונדז אַ פול בילד
פונעם גאַנצן פילשפראַכיקן יידישן שאַפן אין משך פון די לעצטע טויזנט
יאָר. ער איז, פאַרשטייט זיך, ניט אויסן „צו געבן אַ מין כליבו, אין וועלכן
עס זאל קיין שום יידישער מחבר ניט פעלן. אונדזער אויפגאַבע איז, — זאָגט
ער, — באַקענען דעם לעזער נאָר מיט די וויכטיקע און באַדייטנדיקע
דערשיינונגען אויפן געביט פון יידישן שאַפן“ (באַנד 1, ז' 10). אָבער אין
משך פון טויזנט יאָר זיינען אין די אַלע אייראָפּעאישע לענדער, וואו מיר
האָבן געבויט צענטערס פון קולטור, אַנגעזאַמלט געוואָרן גענוג „וויכטיקע
און באַדייטנדיקע דערשיינונגען אויפן געביט פון יידישן שאַפן“.

ג

ווי סיסטעמאַטיזירט י. צינבערג אָט די אַלע וויכטיקע און באַדייטנדיקע
ליטעראַטור־שאַפונגען? ערשטנס, לויט דעם כראָנאָלאָגישן סדר; צווייטנס,
לויט די געאָגראַפישע צענטערס, וואָס זיינען, איינער נאָך דעם אַנדערן, אויפֿ-
געקומען אין דער אייראָפּעאישער תקופה פון אונדזער געשיכטע; און דריטנס
— לויט די שפראַכן (העברעאיש־אַראַמעאיש און — יידיש). אָבער דאָס גופא,
וואָס ער מוז באַנוצן דריי אַזעלכע פאַרשיידענע סאָרטירונגס־פּרינציפן, פירט
דערצו, אַז ער זאל קיין איינעם פון זיי ניט קאָנען שטרענג אָפהיטן. ווי קאָן
ער טאַקע אין דער אמתן זיין אויסגעהאַלטן כראָנאָלאָגיש, אַז ווען, אַ שטייגער,
ער קומט אין באַנד 6 צו דער געשיכטע פון דער ליטעראַטור אויף יידיש,
מוז ער זיך אומקערן צוריק צום 13טן און 14טן יאָרהונדערט, בעת אין דעם
פריערדיקן באַנד, אין באַנד זיבן, איז ער, באַטראַכטנדיק די ערב־השכלה־
ליטעראַטור אויף העברעאיש, שוין דערגאַנגען ביז צום סוף 18טן יאָר־

הונדערט? ווי קאָן ער שטרענג דורכפירן דעם פרינציפ פון געאָגראַפישע צענטערס, אָז נאָך דעם, ווי ער רעדט אין צווייטן טייל וועגן דעם דייטש-פראַנצייזישן צענטער און אין דעם דריטן — וועגן דעם יידישן קיבוץ אין איטאַליע, מוז ער אין פערטן טייל זיך ווענדן ווידער צו שפּאַניע, וועגן וועלכער עס האָט זיך גערעדט שוין אינעם ערשטן טייל? דאָס אייגענע איז מיט דעם שפּראַכלעכן סאָרטירונגס-סימן. נישט נאָר איז אוממעגלעך צו באַהאַנדלען די ווערק, וואָס זיינען געשריבן אויף אַראַמעאיש, אַפּגעזונדערט פון די העברעאישע ספרים, נאָר אַפילו די יידישע און די העברעאישע שאַפונגען זיינען ביו דער סאַמע לעצטער צייט — יעדנפאַלס ביזן וועלט-קריג — געווען אַזוי געקניפט און געבונדן צווישן זיך, אַז נאָר קינסטלעך קאָן מען אַפטיילן די יידישע ליטעראַטור פון דער העברעאישער און באַטראַכטן יעדערע פון זיי באַזונדער. טרעפט טאַקע, אַז צינבערג טיילט זיי ניט פונאַנדער און באַטראַכט זיי אין איינעם, אַזוי ווי ער בינדט אַפט צונויף פאַרשיידענע געאָגראַפישע צענטערס. דער רעזולטאַט איז, אַז די דריי אַריענטירונגס-פּע-דעם, וועלכע איך האָב דערמאָנט, — די כראָנאָלאָגיע, די געאָגראַפיע און די שפּראַך — פלעכטן זיך אַפט צונויף איינער מיט דעם אַנדערן. און עס קאָן זיין, אַז עס וואָלט געווען בעסער פאַר דער קלאַרקייט און דער גאַנצקייט פונעם היסטאָרישן בילד, אַז מען זאָל זיך האַלטן נעענטער ניט צו ש. ו'וב-נאָוס נוסח פון צענטערס, נאָר צו דער כראָנאָלאָגישער איינטיילונג לויט תקופות, ווי עס איז ביי גרעצן און ביי אַנדערע יידישע היסטאָריקער. כ'מיין דערמיט צו זאָגן, אַז עס וואָלט אפשר געווען בעסער, ווען מען האַלט ביי אַ געוויסער היסטאָרישער תקופה, צו דערציילן וועגן אַלץ, וואָס איז אין משך פון דעם דאָזיקן צייט-אַפּשניט אויפגעטאָן געוואָרן פון יידן ליטעראַריש אין אַלע לענדער און אויף אַלע שפּראַכן. דאָס וואָלט געגעבן אונדז אַ פול בילד פון דער ליטעראַטור ביי יידן אין דער געגעבענער עפאַכע. אויפן דאָזיקן בילד וואָלט איין לאַנד — זאָגן מיר, שפּאַניע אַדער דייטשלאַנד אַדער פּוילן — געפונען זיך, בהסכּם מיט דובנאָוס קאַנצעפּציע, אין סאַמע צענטער, אַבער ס'וואָלט געווען אַ בילד נישט פון אַ לאַנד-ליטעראַטור, נאָר פון דער ליטע-ראַטור פונעם גאַנצן יידישן פּאָלק אין אַ באַשטימטער צייט.

אַט די גאַנצקייט איז זייער און זייער וויכטיק.

מעג דער אַדער יענער אַרטיקער יידישער קאַלעקטיוו האָבן ווי שטאַרק דאָמינירט אין אזא אַדער אַן אַנדער עפאַכע, איז ביי יידן דאָך שטענדיק געווען אַ געוויסע פאַרבינדונג צווישן פאַרשיידענע קיבוצים, עס האָט שטענ-דיק עקסיסטרירט אַ געוויסער סאָרט גייסטיקער און ממילא אויך ליטעראַרישער קיבוץ-גליות. די ליטעראַטור ביי יידן איז כמעט תמיד געווען ניט קיין לאַנד-

ליטעראטור, נאָר אַ וועלט-ליטעראַטור, אַ צוויי-אָדער פּיל-שפּראַכיקע וועלט-ליטעראַטור, אַזוי ווי דאָס ייִדישע פּאָלק איז שוין לאַנג געוואָרן אַ צוויי-אָדער פּיל-שפּראַכיק וועלט-פּאָלק. דער דאָזיקער עקסטעריטאַרעלער כאַראַקטער פון דער ליטעראַטור ביי יידן איז איר נאַציאָנאַלער גאַנצקייט וואָלט געווען בולטער, ווען דער הויפּט-פּרינציפּ ביים איינטיילן דעם מאַטעריאַל פון איר געשיכטע וואָלט געווען ניט דער אַרט-פּרינציפּ, נאָר דער פּרינציפּ פון צייט. אָבער דאָס וואָלט אויך געווען מסתמא שווער דורכצופירן אויף אַ קאָנ-סעקווענטן אופן, — און טאַקע צוליב דעם באַזונדערן קולטור-מצב און דער באַזונדערער ראַלע פון איינצלנע ייִדישע ישובים, קאָן מען, דעריבער, מוחל זיין דעם היסטאָריקער פון דער ליטעראַטור ביי יידן, פּאַר וואָס ער טיילט איין זיין מאַטעריאַל אַמאָל אויפן יסוד פון געאָגראַפּישע צענטערס, אַמאָל אויפן כראַנאָלאָגישן און אַמאָל נאָר אויפן שפּראַכלעכן יסוד.

ד

וויכטיקער ווי די איינטיילונג פונעם מאַטעריאַל איז — זיין אויסטייט-שונג. ווי טייטשט י. צינבערג אויס די געשיכטע פון דער ליטעראַטור ביי יידן? האָט ער אַ באַשטימטע פּילאָסאָפּיע פון געשיכטע — פון געשיכטע בכלל און פון ליטעראַטור-געשיכטע בפרט? זוכט ער אין וואַרטשאַפּונג די ווירקונג פון עקאָנאָמישע — אָדער די ווירקונג פון אידעאָלאָגישע פּאַקטאָרן? אינטערעסירט אים מער די ראַלע פון קאָלעקטיוו (קלאַס, פּאָלק) אָדער די ראַלע פון דער איינציקער שעפּערישער פּערזענלעכקייט?

אויף די דאָזיקע פּראַגעס איז ניט אַזוי לייכט צו ענטפּערן. פשוט דער-פאַר, ווייל י. צינבערג גיט זיך ווינציק-וואָס אָפּ מיט זיי. ער באַשעפּטיקט זיך מער מיט באַשרייבן די וויכטיקסטע ליטעראַרישע ווערק אין דער אָדער יענער עפּאָכע, ווי מיט דערקלערן די אורזאַכן, וועלכע האָבן געפירט צו זיי. די פּראַגע: „וואָס איז פּאַרגעקומען?“ אינטערעסירט אים מער, ווי די פּראַגע: „פאַר וואָס?“ ווען ער זאָל אַליין זיין אַ שאַפּער פון ליטעראַטור, וואָלט ער געווען מסתמא מער אַ שילדערער פון לעבנסשטייגער, ווי אַ פּסיכאָלאָג. איצט, אַז ער שרייבט די געשיכטע פון דער ליטעראַטור, איז ער אויך מער באַ-ריכט-אָפּגעבער, ווי פּילאָסאָף אָדער סאָציאָלאָג.

אַ היסטאָרישער באַריכט-אָפּגעבער איז ער אַן אויסגעצייכנטער. ער ווענדט זיך צום מקור, צום ערשטן קוואַל, און ער ווייסט וואָס צו נעמען, וואָס אָפּצוקלייבן. ער ווייסט ווי אָפּצוטיילן דעם עיקר פונעם טפּל. דאָס איז זיין גרעסטע מעלה. ער פירט אונדז צו צום ברונעם — צום טעקסט פון די אַלטע ספרים. פון פירושים מאַכט ער ניט קיין פירוש.

דאך גיט ער אונז פון צייט צו צייט אויך דערקלערונגען, מאַכט געוויסע קאָמענטאַרן. קאָנען מיר זיך דערוויסן פון זיי כאַטש עפעס, אויב ניט קיין סך, וועגן זיין פּילאָסאָפּיע פון ליטעראַטור-געשיכטע בכלל און פון דער גע-שיכטע פון ליטעראַטור ביי יידן בפרט.

און מיר דערוויסן זיך, אַז פון דער היסטאָריש-מאַטעריאַליסטישער אָדער מאַרקסיסטישער אויפפאַסונג פון ליטעראַטור איז ער זייער ווייט. אין דעם פּרט איז ער אַ פּענאַמען — דער איינציקער יידישער שרייבער אין ראַטנפאַרבאַנד, וועלכער האָט אַנערקענט די דיקטאַטור פון פּראָלעטאַריאַט, ניט פון דער פּראָלעטאַרישער ליטעראַטור. איר עצם טערמינאָלאָגיע איז אים געבליבן פרעמד. ניטאָ ביי אים קיין זכר פון איר. ער דערמאַנט אונז אין דעם פּרט אָן אַזעלכע ניט-מאַרקסיסטישע פאַרשטייערס פון דער רוסישער ליטעראַטור-פאַרשונג אין סאַוועט-רוסלאַנד, ווי, אַ שטייגער, קאַרנעי טשור-קאַווסקי.

ער באַשרייבט דאָ און דאָרט די עקאָנאָמישע אומשטענדן (זע, אַ שטייגער, באַנד 2, ז' 9). ער איז, אָבער, מער פאַראינטערעסירט אין ריין אידעאָלאָגישע קאָנצעפּציעס. ער שרייבט אין זיין אַריינפיר צום ערשטן באַנד: „דער... גרונד-מאַטיוון, דער לעבנסנערוו פון דער יידישער ליטעראַטור — דאָס איז די עקשנותדיקע פּראָגע וועגן דעם צוועק און תכלית פונעם לעבן. צו וואָס לעבט דער מענטש? אין וואָס באַשטייט דער ציל? מיט וואָס קאָנען באַרעכ-טיקט ווערן דעם מענטשנס גרויסער צער, די אומגענדלעכע לייזן פונעם „אויסדערוויילטן“ פּאָלק? ווי איז צו דערקלערן, ווי איז צו באַגרייפן די טראַגישע רעטעניש פון דער וועלט? — — — דער גרונד-מאַטיוו פון דעם טיפּסטן פּאַעטישן ווערק, וואָס די אַמאָליקע דורות האָבן אומדז איבערגעלאָזן בירושה, — דעם ספר „איוב“ מיט זיין גוואַלדיקער מרידה קעגן דעם אומ-גערעכטן סדר פון דער וועלט און מיט זיין דערשיטערנדיקן פּראָטעסט קעגן די אומשולדיקע מענטשלעכע לייזן און אומזיסט פאַרגאַסענע טרערן — דער (גרונדמאַטיוו) קלינגט און ציטערט אויך אין די פאַרמרה-שחורהטע בלעטער פון דער יידישער מיטלאַלטערלעכער ליטעראַטור. דעם דאָזיקן שמאַרציקן פּראָבלעם האָבן אָפּגעגעבן זייערע בעסטע כוחות די טיפּסטע דעג-קער און די באַדייטנדיקסטע פּערזענלעכקייטן פונעם יידישן מיטלאַלטער“ (ז' 7).

און נישט נאָר אַט די אַלגעמיינע פּראָבלעם פון דער יידישער ליטעראַטור איז פאַר אים אַ ריין אידעאָלאָגישער ענין, אַן ענין פון מאַראַל און לעבנס-פּילאָסאָפּיע. אויך אַנדערע, מער ספּעציפּישע, פּראָבלעמען ווערן באַטראַכט אינעם ליכט און אין דער פּערספּעקטיוו פון ריין גייסטיקע השפּעות.

א שטייגער, פון וואָנען האָט זיך גענומען „די גאָלדענע עפאָכע“ אין דער געשיכטע (און אין דער ליטעראַטור-געשיכטע) פון די שפּאַנישע יידן? וואָס זיינען די אורזאַכן, וועלכע האָבן גורם געווען דעם אויפבלי און — דער-נאָך — די ירידה פון דער אַראַביש-העברעאישער ליטעראַטור אין שפּאַניע? עס וואָלט מסתמא ניט שווער געווען צו געפינען אַ שייכות צווישן אַט דער גייסטיקער אויפלעבונג און דעם סאַציאַל-עקאָנאָמישן אויפשטייג פון די שפּאַנישע יידן. לויט ד״ר י. שיפער, פאַלט אויס די „גאָלדענע תקופה“ פון די שפּאַנישע יידן אין אַ צייט פון עקאָנאָמישן און פאַליטישן אויפבלי (זע זיין „ידישע געשיכטע“ (ווירטשאַפּטס-געשיכטע), ערשטער באַנד, פאַרלאַג „אחי-ספר“, וואַרשע), און ד״ר א. גינבורג אין זיין „ידישע דענקער און פּאָעטן אין מיטלאַלטער“ שרייבט טאַקע: „זינט דאָן (ד״ה זינט די מאַהאַמעדאַנער זיינען געקומען צו דער מאַכט) האָט זיך די לאַגע פון די יידן אין שפּאַניע אָנגעפאַנגען צו פאַרבעסערן. די קאַליפן האָבן זיך אַרויסגעוויזן בעסערע און טאַלעראַנטערע הערשער ווי זייערע קריסטלעכע פאַרגענער. די פאַר-בעסערונג פון דער פאַליטישער און עקאָנאָמישער לאַגע פון די יידן האָט אויך געבראַכט צו דער פאַרבעסערונג אין זייער קולטורעלן צושטאַנד; די יידן האָבן זיך אָנגעהויבן אָפּצוגעבן מיט וויסנשאַפּטן און פּאָעזיע“ (באַנד 1, ז' 47).

ד״ר א. גינבורג הייבט אָן פון דער פאַרבעסערונג פון דער אינעווייניקסטער לאַגע פון די יידן, — דערנאָך גייט ער איבער צו דעם דרויסנדיקן אינפלוס, דעם אינפלוס פון דער אַראַבישער קולטור. י. צינבערג הייבט גלייך אָן פון דער אַראַבישער השפּעה. די אינעווייניקסטע ווירקונגען, דעם אינפלוס פון דעם רייכער- און רואיקער-געוואָרענעם יידישן לעבן דערמאַנט ער ניט. ער שרייבט: „אונטער דער השפּעה פון דער רייכער און זיינער אַראַבישער שפּראַך האָט זיך ביי די שפּאַנישע יידן אַנטוויקלט אַן איידעלער און פיינער געשמאַק, און דער חוש צו שיינקייט האָט גורם געווען דערצו, וואָס זיי האָבן זיך באַזונדערס אָנגעהויבן צו אינטערעסירן מיט די ריין פּאָעטישע אוצרות פון דער ביבעל און איר שפּראַך. הויך און שייך האָט אין שפּאַניע אויפגעבליט די אַראַבישע פּאָעזיע, — האָבן זיך די יידן מתקנא געווען, און ס'איז ביי זיי בולד געוואָרן דער וואונטש צו פרואוון שאַפן אויך אויף דער שפּראַך פון תנ״ך ניט נאָר רעליגיעזע פּאָעזיע, נאָר אויך וועלטלעכע פּאָעטישע ווערק, און זיך טאַקע דערביי באַנוצן מיט אַראַבישע פּאַרמען און כללים פון מעטריק און צעזור“ (באַנד 1, ז' 30).

דאָס זעט אויס צו זיין אַ ביסל אַ צו איינזייטיקע דערקלערונג. אַזאַ אויפשטייג אין דעם גייסטיקן לעבן פון אַ פּאָלק, ווי דער, וואָס איז אויסגעדריקט געוואָרן אין דעם לעבן און שאַפן פון אַ ר' שלמה בן גבירול, פון אַ ר' יהודה הלוי, פון אַ רמב״ם, האָט נישט געקאָנט קומען נאָר

פון דרויסנדיקע השפעות און אַוודאי נישט פון בלוזי „מתקנא זיין זיך“ אין די אַראַבער. נייע קוואַלן האָבן זיך געמוזט עפענען אינעווייניק אינעם יידישן פּאָלק גופא. לויט י. צינבערג, איז דער עיקר געווען דער איינפלוס פון די אַראַבער. דאָס איז דער עיקר ביי אים, ווען ער רעדט וועגן דער פּאַזעזיע; דאָס איז ביי אים די הויפטזאַך אויך דאָן, ווען ער באַהאַנדלט די אויפלאַעבונג אויפן געביט פון דער יידישער פּילאָסאָפּיע (1, ז' 154). און אַז עס קומט צו „די ערשטע סימנים פון גייסטיקער ירידה“, וועלכע האָבן זיך אָנגעהויבן ווייזן באַלד נאָך דעם רמב"ם און יהודה אלהריזי, זיינען זיי ביי אים אויך פאַרבונדן, „ענג פאַרבונדן מיט דעם אַלגעמיינעם קריזיס, וועלכן ס'האַט דעמאָלט איבערגעלעבט די אַראַבישע קולטור“ (דאָרט, ז' 295). אַזאַ פאַרבונדונג איז זיכער געווען, און י. צינבערג אילוסטרירט זי אויף זייער אַ קלאַרן אויפן; מען פילט זיך דאָך נישט באַפּרידיקט, ווען אַזאַ קענער פון דער ליטעראַטור ביי יידן, ווי י. צינבערג, באַנוגנט זיך מיט אָנווייזן נאָר די דרויסנדיקע סיבות פון דער גייסטיקער אויפלאַעבונג און דער גייסטיקער ירידה.

די נישט־באַפּרידיקטקייט ווערט גרעסער נאָך, ווען מיט דעם זעלביקן דערקלערונגס־מעטאָד טרעפט מען זיך אויך אין צווייטן באַנד, וואו עס רעדט זיך שוין נישט וועגן דעם שפּאַנישן, נאָר דעם דייטש־פּראַנצייזישן קיבוץ. דער דאָזיקער קיבוץ האָט זיך אין מיטלאַלטער ניט אויסגעצייכנט אויפן געביט פון וועלטלעכער קולטור, און דאָס איז, לויט י. צינבערג, גע־קומען נאָר דערפון, וואָס די דייטש־פּראַנצייזישע יידן האָבן געלעבט אין „אַ פאַרגרעבטער און אומקולטורעלער (ניט־יידישער) סביבה“ (באַנד 2, ז' 10; זע אויך באַנד 6, ז' 19). עס באַקומט זיך דער איינדרוק, אַז נישט בלוזי אונדזער עקאָנאָמישן און רעכטלעכן גורל האָבן באַשטימט אַנדערע, נישט מיר אַליין, נאָר אַז אויך די געשיכטע פון אונדזער גייסטיקן לעבן, די גע־שיכטע פון אונדזער ליטעראַטור האָבן געמאַכט אַנדערע, נישט מיר אַליין. איז געווען ביי אונדז אַן אויפבלי־פּעריאָד, האָט ער זיך גענומען פון ווער אַרומיקער קולטור; איז אָנגעשטאַנען אַ ירידה, איז זי געווען — ווידער אַ מאל — אַ פּראָדוקט פון דער פּרעמדער סביבה... איז עס טאַקע אַזוי געווען? זיינען אין אונדזער גייסטיקן לעבן נישט פאַרגעקומען קיין פּראָצעסן, וועלכע האָבן זיך אַנטוויקלט לויט זייערע אייגענע אינעווייניקסטע געזעצן, בהסכּם מיט זייערע אייגענע, פון דורות געירשנטע, טענדענצן? זיינען טאַקע גערעכט געווען יאָסט און אַנדערע יידישע היסטאָריקער פון זיין דור?

אין דער אמתן באַטראַכט נישט ד"ר צינבערג די ליטעראַטור פון דעם יידישן פּאָלק ווי עפעס אַזוינס, וואָס מיר האָבן איבערגענומען ביי אַנדערע

פעלקער. פארקערט, ער האלט, אז די יידישע ליטעראטור, אין גאנצן גענומען, איז ניט ענלעך צו די ליטעראטורן פון אנדערע פעלקער. ער שעצט זייער הויך די אייגנארטיקייט פון דעם יידיש-ליטערארישן שאַפן, און נישט אים האָט מען געדאַרפט דערציילן, אָו אונדזער גייסטיק לעבן איז נישט אַלע מאָל געגאַנגען מיטן שטראָם פונעם אַרומיקן קולטור-לעבן. ער אַליין זאָגט עס אונדז אין זיין אַריינפיר צום ערשטן באַנד: „דאָס קולטורעלע לעבן, די מלוכה פון געדאַנק — דאָס איז געווען“, שרייבט ער, „דער איינציקער געביט, אויף וועלכן דאָס יידישע פאָלק איז נאָך אין שטאַנד געווען צו אַנטפּלעקן זיינע זעלבשטענדיקע כוחות. די אייגנארטן פון זיין נשמה, דאָס איז געווען דער איינציקער געביט, וואָס איז נאָך פאַרבליבן פאַרן אייביקן גע-וונדיק, וועלכער האָט אין משך פון לאַנגע דורות נישט געפירט קיין אייגן פּאָליטיש לעבן, נאָר אַפּעריכט גלות, געוואַנדערט פון לאַנד צו לאַנד“ (באַנד 1, ז' 5). און ווייטער זאָגט ער טאַקע אַליין, אָו „מהאי טעמא זיינען אין דער יידישער לי-טעראטור-געשיכטע די תקופות פון וואַקסן און פאַלן, פון שיינעם אויפבליען און טרויעריקן אַפּלעבן און פאַרוועלקן פאַרגעקומען אין אַ גאַנץ אנדערן סדר, ווי ביי די אנדערע אייראָפּעאישע פעלקער. די יידישע קולטור-געשיכטע האָט זיך איר אייגענעם נוסח, האָט זיך אַנטוויקלט אויף איר באַזונדערן שטיי-גער, האָט דורכגעמאַכט גאַנץ אנדערע עטאַפּן“ (דאָרט). בעת, אַ שטייגער, אין דער געשיכטע פון דעם אַלגעמיין-אייראָפּעאישן געדאַנק איז דער פּופּצנ-טער יאָרהונדערט (לויט דער טראַדיציאָנעלער היסטאָריאָגראַפיע, וויל איך צוגעבן) אַ גרענעץ, וואָס טיילט אַפּ דעם פינצטערן מיטלאַלטער פון דער נייער צייט“, איז עס אין דער יידישער געשיכטע און אויך אין דער געשיכטע פון דער ליטעראטור ביי יידן „נישט קיין אַנזאָג פון אַ נייער וועלט... נישט קיין נייע גייסטיקע כוחות ווערן דעמאָלט געשאַפּן און געזאַמלט, — עס איז אַ פינצטערע תקופה אַזוי“ (דאָרט, ז' 6). און פאַרקערט, „אין דער שטאַק-פינצטערער תקופה פונעם טיפּן מיטלאַלטער, אינעם משך פון דעם 10טן ביז דעם 13טן יאָרהונדערט, בעת גאַנץ אייראָפּע איז נאָך געווען פאַרשטאַרט אין גייסטיקן דרימל, זיינען די שפּאַנישע יידן געווען, צוזאַמען מיט די אַראַבער, די איינציקע טרעגער פון קולטור און בילדונג, פון קונסט און וויסנשאַפּט“ (ז' 7). עס איז, אַלזאָ, קלאַר, אָו אין דער יידישער געשיכטע גופא, נישט נאָר אין דער געשיכטע פון אונדזערע שכנים, דאָרף מען זוכן אַ דערקלערונג פאַר דעם באַרג-אַרויף אַדער באַרג-אַראָפּ פון אונדזער ליטע-ראַרישן לעבן. י. צינבערג אַליין ווענדט זיך צו די אינעווייניקסטע קוואַלן פון דעם יידישן לעבן, ווען ער באַטראַכט די אַלגעמיינע אייגנארטיקייט פון דער ליטעראטור ביי יידן. ער רעדט וועגן דעם, וואָס ביי אונדז האָט די ליטע-

ראטור פארנומען גאר אן אנדער ארט און געשפילט גאר אן אנדער ראָלע, ווי ביי אנדערע איראָפּעאישע פעלקער. „ביי אנדערע פעלקער, וואָס פירן אַ זעלבשטענדיק לעבן, פאַרקערפערן זיך דער געשמאַק, דאָס באַוואוסטזיין, די אידעאָלן און די גאַנצע אַרגאַניש וואַקסנדיקע אייגנאַרטיקייט פונעם פּאָלק — אין ווי פאַרשיידנסטע פּאַרמען. ניט בלויז אין ליטעראַטור און קונסט, נאָר אויך אין פּאָליטישע און סאָציאַלע אינסטיטוציעס, אין געזעלשאַפטלעכע אַנ-שטאַלטן, אין דער אַרכיטעקטאַניק, אין סטיל פון מלוכות און שטעט, גאַסן און הייזער... אָבער ביים יידישן פּאָלק, דעם היימלאָזן נע-ונדניק, האָט דאָס אַלץ זיך געקאַנט אַמבולסטן אַפּשפּיגלען נאָר אין זיין ליטעראַרישן שאַפּן“ (דאָרט, ז' 9). נון, ניט אַלע וועלן אָננעמען די דאָזיקע פונאַנדערטיילונג אָן קיין שום רעזערוואַציעס. עס וועלן זיך געפינען אַזעלכע, וואָס וועלן זאָגן, אַז אויך ביי יידן האָט די נאַציאָנאַלע אייגנאַרטיקייט אויסגעדריקט זיך, אויב ניט „אינעם סטיל פון מלוכות און שטעט“, איז אינעם סטיל פונעם אינעוויי-ניקסטן לעבנסשטייגער, און אויב ניט אין פּאָליטישע אינסטיטוציעס, איז אין געזעלשאַפטלעכע אַנשטאַלטן. ווי יידישע געשיכטע ווערט שוין איצט פון אַלעמען באַטראַכט, ווי די געשיכטע פון אַ פּילזיטיקן פּאָלקסלעכן, נישט בלויז ווי אַ מעשה מיט ספרים (און אַ מעשה פול מיט צרות). אָבער אויב עס איז אַ שטיק גוזמא צו זאָגן, ווי עס זאָגט י. צינבערג, אַז „דאָס גאַנצע קול-טורעלע און געזעלשאַפטלעכע לעבן ביי די יידן אין מיטלאַלטער האָט זיך געקאַנט אַנטוויקלען אויסשליסלעך אין וואַרט“, איז דאָך קיין ספק ניטאָ, אַז דאָס וואַרט, דער ספר האָט געשפּילט גאר אַ באַזונדער ראָלע אינעם יידישן לעבן. און דאָס איז זיכער איינער פון די וויכטיקסטע כאַראַקטער-שטריכן פון דער יידישער ליטעראַטור.

איר צווייטער אַריגינעלער כאַראַקטער-שטריך איז, וואָס אין איר איז שפּעטער, ווי אין אנדערע ליטעראַטורן, פאַרגעקומען די אויסטיילונג פון דעם יחיד און זיין שאַפּן. אין איר איז דער יחיד געווען די גאַנצע צייט אונטער-געוואָרפן דעם כלל, אויפגעלייזט אינעם כלל. „אַלע גייסטיקע אוצרות, וואָס ווערן געשאַפן און געזאַמלט אין פּאָלק, געהערן דעם גאַנצן קיבוץ, זיי טראָגן נאָר זיין נאָמען, זיי ווייסן בלויז נאָר פון איין באַשעפּער — דאָס איז דאָס גאַנצע פּאָלק, — די כנסת ישראל“ (דאָרט, ז' 18). שפּעטער ענדערט זיך די לאַגע, אָבער שפורן פון דער כלל-טראַדיציע זיינען ביז איצט נאָך געבליבן אין דער יידישער ליטעראַטור. און י. צינבערג ווייזט טאַקע אָן אויף אַט דער טענדענץ, ווי אויף איינער פון די וויכטיקסטע אייגנאַרטיקייטן פון דעם ליטעראַרישן שאַפּן ביי יידן.

י. צינבערג ווייס און ווייזט, אַז אונדזער ליטעראַטור איז אַנדערשדיק,

ער פאָרגעסט ניט, אַז עס איז דאָ אַ גרויסע און אַ טיפע שייכות צווישן איר און אונדזער גאַנצן אינעווייניקסטן לעבן. דערפאַר איז טאַקע גאָר באַזונדערס ניט־פאַרשטענדלעך, וואָס ער איז זיך סומך כמעט אין גאַנצן נאָר אויף דער דרויסנדיקער — קולטורעלער אָדער אומקולטורעלער — סביבה, ווען ער רעדט וועגן דעם אַלגעמיינעם כאַראַקטער פון דער יידישער ליטעראַטור אין שפּאַניע און אין דעם דייטשיש־פּראַנצייווישן יידישן צענטער.

ניט גאָר קלאַר און איבערצייגנדיק איז אויך די דערקלערונג, פאַר וואָס די אַראַבישע שפּראַך, אויף וועלכער יידן האָבן געשאַפן אַזעלכע גרויסע ווערק, האָט נישט פאַרנומען דעם בכבודן פּלאַץ אין דער נאַציאָנאַל־יידישער קולטור, ווי בשעתו דער אַראַמישער דיאַלעקט. ניט די צוילינג־שוועסטער פון דער ביל־שפּראַך איז זי געוואָרן (ווי אַראַמיש — ש.נ.), נאָר איר שטאַלצע קעגנערין“ (ז"ז 24, 161). פאַר וואָס איז עס אַזוי געווען? ענטפּערט י. צינבערג: „די אַראַבישע שפּראַך איז געוואָרן אויף לאַנגע דורות פאַרן חשובסטן טייל פונעם יידישן פּאָלק דער וויכטיקסטער פּאַקטאָר פון אַלמענטשלעכער קולטור, אָבער ניט פון נאַציאָנאַלן שאַפן“ (דאָרט). איז עס טאַקע אַזוי געווען? האָט ר' סעדיה גאון ניט איבערגעזעצט אויף אַראַביש תנ"ך און משנה? האָט ר' חנוך בן משה ניט געמאַכט קיין אַראַבישן פירוש אויפן תלמוד און תנ"ך? איז עס ניט דער וויכטיקסטער טייל פון אונדזער נאַציאָנאַלן שאַפן? וועט מען זאָגן, אַז דאָס זיינען געווען דאָך בלויז אַראַבישע איבערזעצונגען, אַראַבישע קאַמענטאַרן, ניט קיין אַריגינעלע שאַפונג. נו, און שלמה בן גבירולס „מקור חיים“? און רבנו בחיים „חובות הלבבות“? און דעם רמב"מ „מורה נבוכים“ און „פירוש המשניות“? און ר' יהודה הלויס „ספר הכוזרי“? דאָס זיינען אויך איבערזעצונגען, אָבער — ניט פון העברעאיש, נאָר אויף העברע־איש זיינען זיי איבערגעזעצט געוואָרן. געשריבן געוואָרן זיינען זיי אויף אַראַביש, און עס קאָן דאָך נישט זיין קיין ספק, אַז זיי געהערן צו אונדזער נאַציאָנאַלן שאַפן און אַז זיי האָבן אויף אונדזער נאַציאָנאַלן שאַפן און נאָציאָנאַלן לעבן געהאַט אַ קאַלאַסאַלע ווירקונג. היינט פאַר וואָס האָט אַראַביש, די שפּראַך פון אַזעלכע גרויסע יידיש־נאַציאָנאַלע שאַפונגען, ניט פאַרנומען „דעם בכבודן פּלאַץ אין דער נאַציאָנאַל־יידישער קולטור, ווי בשעתו דער אַראַמישער דיאַלעקט“? קיין קלאַרן און איבערצייגנדיקן ענטפּער אויף דער פּראַגע געפינען מיר נישט ביי צינבערג. ער ווייזט אָן אויף דעם פּאַקט, וואָס אַנגעהויבן פון דער אַראַבישער תקופה הערט די יידישע ליטעראַטור אויף „צו טראָגן דעם אויסשליסלעכן שטעמפל פונעם כלל“, די נאַציאָנאַלע ליטעראַטור ווערט אַ ליטעראַטור פון שעפּערישע יחידים, ווערט אַפּגעזונדערט פונעם פּאָלקס־שאַפן. ממילא ווערט אין דער נאַציאָנאַלער קולטור שוין מער

ניט אריינגענומען דאָס, וואָס דאָס פּאַלק שאַפט אויף זיין אומגאַנגס־שפּראַך, אויף אַראַביש. אָבער נישט נאָר דאָס פּאַלק האָט געשאַפן אויף אַראַביש. אַראַביש איז געווען אויך די שפּראַך פון שעפּערישע יחידימ, ד שפּראַך פון די ר' סעדיהס, פון די רמב"מס, פון די יהודה הלויס; אַראַביש איז געווען זייער לשון, אַזוי ווי אַראַמיש איז אַמאַל געווען דער לשון פון די תנאים און אמוראים. היינט פאַר וואָס פאַרט איז אַראַביש נישט געוואָרן אַזאַ צווילינגס־שוועסטער מיט העברעאיש, ווי עס איז געוואָרן אַמאַל תרגום־לשון און שפּע־טער עברי־טייטש? י. צינבערגס דערקלערונג איז ניט גענוג איבערצייגנדיק. אָבער — דער ווערט פון י. צינבערגס „געשיכטע פון דער ליטעראַטור ביי יידן“ ליגט, ווי געזאַגט, נישט אין זיין דערקלערן די היסטאָרישע פּאַקטן, נאָר אין זיין באַשרייבן זיי. ער גיט אונדז פּאַקטן און דאָטעס וועגן דעם לעבן פון די דיכטער און די פּילאָסאָפּן — און ער גיט אונדז זיי לויט די ערשטע קוואַלן; ער לאָזט אונדז אַריינקוקן אין די אַלטע ספרים, — ער ציטירט פון זיי גאַנצע פרקים, גאַנצע ווערק, מיר פאַרגעסן, ווען מיר לייענען איינצלנע קאָפיטלעך, אַז מיר האָבן צו טאָן מיט געשיכטע, מיט אַ פּראָצעס פון עוואָלוציע; מיר טוען זיך אַריין אין איינצלנע, פּאַעטישע, פּילאָסאָפּישע אָדער טעאָלאָגישע, שאַפּונגען — און מיר שטודירן די ליטעראַטור גופא. י. צינבערג גיט אונדז (אין איינעם מיט דער געשיכטע) — אַן אַנטאָלאָגיע פון דער ליטעראַטור ביי יידן, אַן אַנטאָלאָגיע מיט אַלע נייטיקע דערקלערונגען און קאָמענטאַרן.

איז עס אַ ווערק פאַר אַלעמען: אי פאַר די, וואָס פאַרשן די ליטעראַטור, אי פאַר דעם ברייטערן אינטעליגענטן עולם, וועלכער וויל זיך, פריער ווי אַלץ, באַקענען מיט איר. די פאַרשער, די פּאַבלייט, וועלן דאָ און דאָרט אפשר האָבן וואָס צו־צוגעבן, וואָס צו קאַרעגירן, וואָס אַפּצופּרעגן. אָבער דער גע־ווינטלעכער לעזער — אים אינטערעסירט ניט אַזוי שטאַרק די פּולקייט און די אַבסאָלוטע פינקטלעכקייט פון די אַלע פּרטים. ער וויל האָבן אַן אַלגע־מיינעם איבערבליק. ער וויל וויסן, וואָס פאַר אַן אינהאַלט און וואָס פאַר אַ פאַרם די ליטעראַטור ביי די איראָפּעאישע יידן האָט געהאַט אין פאַרשידענע צייטן, אין דעם אָדער אין יענעם צענטער, אויף אַזאַ אָדער אויף אַן אַנדער שפּראַך. ער וויל זיך באַקענען מיט די וויכטיקסטע ווערק און מיט די וועלכע האָבן זיי געשאַפן. ער וויל וויסן די שייכות, וואָס איז געווען צווישן זיי, די מהלוקתן, וואָס זיינען צווישן זיי און זייערע תלמידים אַפט געפירט געוואָרן, די שפּורן, וועלכע זיינען פון דעם אָדער יענעם צד געבליבן אינעם יידישן לעבן, אין דער יידישער קולטור, די ירושה, וועלכע זיי האָבן אונדז איבערגעלאָזן. אויף די אַלע פּראָגעס וועט ער ביי י. צינבערגן געפינען אַן

ענטפער, אן ענטפער, וואָס איז געשריבן גלאַט, קלאָר און אויספירלעך, אָן ענטפער, וואָס איז געבויט אויף אַן אויסערגעוויינטלעך פלייסיקן און פיל-זייטיקן שטודיום.

ה

איינצלנע ספרים, וואָס זיינען געשריבן אויף אַלט-יידיש, און איינצלנע פאַרשטייערס פון דער אַלט-יידישער ליטעראַטור דערמאָנט י. צינבערג אין זיין פילבענדיקער „געשיכטע פון דער ליטעראַטור ביי יידן“ יעדעס מאָל, ווען ער האָט דערצו אַ געלעגנהייט. אָבער דאָס זיינען בלויז צופעליקע דער-מאַנונגען פון באַזונדערע ווערק און באַזונדערע פאַרפאַסערס. אין זעקסטן באַנד דערציילט ער אונדז כסדר די גאַנצע געשיכטע פון דער אַלט-יידישער ליטעראַטור. דער דאָזיקער באַנד איז אין גאַנצן פאַרנומען מיט דער ליטע-ראַטור אויף יידיש — פון די עלטסטע צייטן ביז דער השכלה-תקופה.

נון, וועגן דער דאָזיקער עלטערער עפאָכע אין דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור האָבן שוין געשריבן אויף יידיש אַנדערע אויך, — און טאַקע גאַנצע ביכער. ד״ר מאַקס וויינרייך האָט אין 1928 פאַרעפנטלעכט „בילדער פון דער יידישער ליטעראַטור-געשיכטע, און די אָנהייבן ביז מענ-דעלע מוכר ספרים“ (פאַרלאַג „טאמאר“, ווילנע). אין דעם זעליקן יאָר האָט מאַקס עריק אָפגעדרוקט זיין בוך: „די געשיכטע פון דער יידישער ליטע-ראַטור — פון די עלטסטע צייטן ביז דער השכלה-תקופה“ (פאַרלאַג „קולטור ליגע“, וואַרשע). י. צינבערג האָט זיין ליטעראַטור-היסטאָרישע פאַרשונגס-אַרבעט אָנגעהויבן פריער פאַר וויינרייך און עריק; אָבער ער האָט תחילה געהאַט פאַרעפנטלעכט נאָר פראַגמענטן אָדער בלויז אַן אַלגעמיינעם איבער-בליק (אין דער רוסיש-יידישער ענציקלאָפּעדיע). איצט האָבן מיר זיין גאַנצע אַרבעט וועגן דער געשיכטע פון דער אַלט-יידישער ליטעראַטור.

און די ערשטע פראַגע, וואָס אונדז אינטערעסירט, איז: מיט וואָס איז צינבערגס געשיכטע פון דער אַלט-יידישער ליטעראַטור אַנדערש פון מאַקס וויינרייכס „בילדער פון דער יידישער ליטעראַטור-געשיכטע“ און עריקס „געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור“?

י. צינבערגס אַרבעט איז, אָן קיין שום ספק, פולשטענדיקער ווי וויינ-רייכס און ווי עריקס אפילו אינעם פרט פון מאַטעריאַל.

ד״ר וויינרייך האָט געגעבן נאָר אַ סעריע מער אָדער ווייניקער פאַר-בונדענע „בילדער“. ער האָט נישט פרעטענדירט אויף אַן אויסשעפנדיקער און סיסטעמאַטישער באַשרייבונג פון דער גאַנצער יידיש-ליטעראַרישער פאַר-גאַנגענהייט. „די צייט פון סינטעטישע, כוללדיקע ווערק“, האָט ער געשריבן

אין זיין פֿאַררעדע, „איז, לויט מיין געפיל און פֿאַרשטאַנד, נאָך ניט גע-
קומען. — — לויט מיין אָפּשאַץ, זיינען מאָנאָגראַפֿישע אַרבעטן ביי היינ-
טיקן טאַג דער פֿאַסיקסטער וועג“. און ער האָט טאַקע מער גאַרנישט ניט
געגעבן, ווי מאָנאָגראַפֿישע אַרבעטן.

מאַקס עריקס פֿאַרמעסט איז געווען אַ ברייטערער. „אונדזער איצטיק
בוך“, האָט ער געשריבן אין זיין הקדמה, „איז דער ערשטער פֿראוואו פון
אַ סינטעטישן גאַנג דורכן גאַנצן שטח פון דער עלטערער יידישער ליטע-
ראַטור“. אָבער אויך ער איז דעם „גאַנצן שטח“ נישט דורכגעגאַנגען. אַזוי,
אַ שטייגער, זיינען „די פֿורים-שפּילן און אַנדערע פֿרימיטיווע סענישע ווערק
אין דעם בוך“, ווי ער אַליין גיט-צו, „נישט באַהאַנדלט געוואָרן“. עס איז
אויך נישטאַ אין זיין „געשיכטע“ קיין קאַפיטל וועגן דער אַריגינעלער יידי-
שער תּפּילות-ליטעראַטור. די תּחינות ווערן גאַר אין גאַנצן נישט דערמאַנט.
עס זיינען דורכגעלאָזן היפשע עטלעכע מוסר-ספרים, אויך אַנדערע ספרים.
י. צינבערג האָט אויך נישט אַלץ דערמאַנט, ער האָט אויך דורכגעלאָזן
דעם אַדער יענעם ספר, דעם אַדער יענעם פֿאַרפֿאַסער (ער האָט, אגב, דער-
קלערט אין דעם אַריינפיר צום ערשטן באַנד, „אַז — מיר האָבן בכלל ניט
בדעה צו געבן אַ מין כּל-בו, אין וועלכן עס זאָל קיין שום יידישער מחבר
ניט פעלן“). אָבער ער איז זיכער געענטער, ווי זיינע יינגערע קאַלעגן עריק
און וויינרייך, צום אידעאַל פון פּולשטענדיקייט (אויב עס איז דאָ אַזאַ אידעאַל).
זיין בקיאות און זיין אַלגעמיינע באַהאַונטקייט אין אַלץ, וואָס איז שייך צו
דער אַלט-יידישער ליטעראַטור, איז פשוט צו באַוואונדערן. האָט ער טאַקע —
לויט דער צאָל ספרים און מחברים, וואָס ער באַטראַכט, — געגעבן אונדז
די פּולסטע ביבליאָגראַפֿיש-היסטאָרישע אויספֿאַרשונג, וואָס מיר האָבן.
אמת, די אַדער יענע איינצלנע וואַרט-שאַפּונג ווערט ביי וויינרייכן און
ביי עריקן אויספירלעכער און גרינדלעכער באַהאַנדלט, ווי ביי צינבערגן.
אַזוי, אַ שטייגער, ווערט ביי וויינרייכן מער געזאַגט וועגן „שמואל-בוך“,
וועגן דער „בבא-מעשה“; עריק האָט אונדז מער וואָס צו דערציילן וועגן דער
שפּילמאַן-דיכטונג אַדער דעם אַלגעמיינעם כאַראַקטער פון די מוסר-ספרים.
ווען עס קומט, אָבער, צום אַלגעמיינעם סכּום ליטעראַטור-היסטאָרישע ידיעות,
זיינען זיי ביי קיינעם ניט אַזוי פּול און אַזוי רייך, ווי ביי י. צינבערגן.
דאָס איז איין גרויסער אויפטו זיינער. און עס איז דאָ נאָך אַן אויפטו,
אפּשר נאָך אַ וויכטיקערער. דאָס איז — י. צינבערגס באַהאַנדלען די עלטערע
ליטעראַטור אויף יידיש ניט אַפּגעזונדערט, נאָר ווי אַ קאַפיטל אין דער גאַנצער
געשיכטע פון דער פּילשפּראַכיקער ליטעראַטור ביי יידן. דאָס איז זייער
וויכטיק, און אַט פֿאַר וואָס.

אין די לעצטע פופציק יאר האָט די יידיש־ליטעראַטור אָנגעהויבן אַרויס־צואווייזן אַ שטרעבונג צו ווערן די וויכטיקסטע און שיר ניט די איינציקע ליטעראַטור פון די יידישע פּאָלקסמאַסן: האָט זי געקראָגן אַ נייגונג צו מאַכן פאַר זיך שבת, ניט צו זיצן מער אין שכנות ביי דער העברעאיש־אַראַמעאיש־שער ליטעראַטור, שוין נישט גערעדט וועגן זיצן ביי איר אויף קעסט. די נייע יידישע ליטעראַטור האָט אָנגעהויבן צו פירן איר אייגענע באַלעבאַטיש־קייט: האָבן אויך, די היסטאָריקער, וועלכע זיינען אין איר סביבה אויפגע־צויגן געוואָרן, געקראָגן די געוויינהייט צו שרייבן איר געשיכטע אַזוי, ווי ווען דאָס זאָל זיין באמת די געשיכטע פֿון אַ דורכאויס אַדער כמעט זעלב־שטענדיקן ליטעראַרישן לעבן. מען האָט שיר ניט פאַרגעסן, אַז די עבריי־טייטש ספרים און אַפילו די „וועלט־ביכער“, די מעשיות, זיינען סוף כל סוף געווען אַ צוגאַב צו דער „אַנגענומענער“ ליטעראַטור, דער ליטעראַטור אויף לשון קודש. מען האָט שיר ניט פאַרגעסן, אַז די אַלט־יידישע ליטעראַטור איז אין דעם אַלטן בית־המדרש געווען נישט מער, ווי פון איין זייט, אַ מין עזרת נשים, אַ ווייבערשע שול, און, פון דער אַנדערער זייט, עפעס אַ מין אונטער־אויבן פאַר „געמיינע לייט“. מען האָט כמעט אין גאַנצן איינגאַריט דעם פּאַקט, וואָס ביידע גרופעס, פאַר וועלכע די יידישע ליטעראַטור איז תחילת באַשאַפן געוואָרן, די פרויען און די פּראָסטע מענטשן, האָבן געקוקט אויף איר, ווי אויף אַ מין „פירזאָגערין“, און אַז אַזוי האָבן זי מייסטנס באַטראַכט אויך די, וועלכע האָבן זי געשאַפן. פון צייט צו צייט האָב זיך אייניקע פון זיי, אמת, פאַרגונען צו זאָגן אַ שטאַכווערטל די מיוחסים, די לומדים, אויפ־וואַרפן זיי זייער גאוה, אָבער דאָס האָט די לאַגע נישט געענדערט. די אַלטע יידישע ליטעראַטור האָט, אַזוי ווי אירע לעזער און אירע פאַרפאַסער, אַרויפ־געקוקט צו דער ליטעראַטור אויף העברעאיש־אַראַמעאיש און געהאַט זי שטאַרק אין זינען. אַלט־יידיש האָט ניט אַלץ, אמת, גענומען ביי אירע על־טערע שוועסטער, העברעאיש און אַראַמעאיש, יידיש האָט געהאַט זיינע אייגענע קוואַלן, דאָס זיינען פּאָלקס־קוואַלן, אָבער ווי ווייט מעגלעך האָט די יידישע ליטעראַטור זיך געהאַלטן נאָענט צו די לשון־קודשדיקע ספרים, געטוילעט זיך צו זיי. און אַט דאָס האָט מען געהאַט אָנגעהויבן צו פאַרגעסן. צוליב באַוואוסטיניקע אַדער אומבאַוואוסטיניקע יידישיסטישע טענדענצן האָט מען עס געזוכט צו פאַרטונקלען. ממילא האָט מען געפאַרשט מער די דרויסנדיקע, גערמאַניש־ראַמאַנישע, ווי די אינעווייניקסטע, העברעאיש־אַראַמעאישע, מקורות פון דעם יידישן וואַרט־שאַפן. גראַד האָבן די דרויסניקע ווירקונגען געהאַט אַ מער וועלטלעכן כאַראַקטער: האָט דאָס נאָך מער גע־ווירקט, אַז די יונגע היסטאָריקער, וועלכע געפינען זיך אַליין אין דעם לאַגער

פון די, וועלכע קעמפן פאַר דער פאַרוועלטלעכונג פון דער יידישער קל-טור, — זאָלן זיך אינטערעסירן מער מיט די ריין־סעקולערע שאַפונגען, כאַטש זיי זיינען געקומען ס'רוב פון דער פרעמד, ווי מיט דער רעליגיעזער און האַלברעליגיעזער יידישער ליטעראַטור, וועלכע איז אויסגעוואקסן אויפן היימישן באַדן און וועלכע האָט טיפערע וואַרצלען... עס האָט זיך שיר ניט באַקומען דער איינדרוק, אַז וואָס ווינציקער אַ ווערק אויף יידיש איז איינגע־וואַרצלט אין דעם יידישן לעבנסשטייגער, אין דער יידישער קולטור־ירושא, וואָס ווינציקער אַריגינעל עס איז, אַלץ אַ גרעסערע באַדייטונג האָט עס. י. צינבערג האָט אַפגעשאַפט די מעגלעכקייט פון אַזאַ איינדרוק, ביי צינבערגן איז די יידישע ליטעראַטור צונויפגעגאַסן מיט דעם גאַנצן יידישן קולטור־לעבן פון פאַרצייטן, ממילא איז זי אויך געקניפט און געבונדן מיט דער אַמאָליקער העברעאיש־אַראַמעאישער ליטעראַטור.

י. צינבערג פאַרלייקנט ניט און פאַרקוקט ניט דעם איינפלוס פון אַנדערע ליטעראַטורן, אָבער די נאַענטסטע שכנות פון יידיש זיינען ביי אים דאָך העברעאיש און אַראַמעאיש. זייער ווירקונג אויף מאַמע־לשון און זייער אַלע־מענס בשותפותדיקע קולטור־סביבה פאַרנעמט ביי אים אַן אַרט אויבן־אָן. און ווען מיר לייענען זיין בוך, פילן מיר די גאַנצע צייט, אַז מיר האָבן געהאַט ניט צוויי גאַר באַזונדערע ליטעראַטורן, איינע אויף העברעאיש־אַראַמעאיש און די צווייטע אויף עברייטיש, נאָר — איין ליטעראַטור אויף צוויי שפראַכן. מיר פילן, אַז ס'איז, אַ שטייגער, ניט קיין צופאַל, נאָר אַזוי ווי עפעס אַ מין סימבאָל, וואָס דער ערשטער געדרוקטער ספר אויף יידיש — דער ספר של ר' אַנשיל אַדער „מרכבת המשנה“ (קראַקע, 1534) — איז אַ העברעאיש־יידישע קאַנקאַרדאַנציע, אַ בוך, וואָס איז, ווי עס שטייט אויפן שער־בלאַט, „מורכב משתי לשונות, לשון הקודש ולשון אשכנזי שהוא הלשון המורגל בינינו אשכנזים“. מיר פילן, אַז ס'איז ניט קיין צופאַל, וואָס אַ סך עלטערע ספרים זיינען לכתחילה געשריבן (אַדער איבערגעזעצט געוואָרן) אויף ביידע שפראַכן; ביי אונדז זיינען, לויט בעל־מחשבותעס אויסדרוק, געווען צוויי שפראַכן — איין ליטעראַטור.

מיר דערוויסן זיך פון צינבערגן, אַז אַפילו אַזאַ אַריגינעלע שאַפונג אויף עברייטיש, ווי די תחינות, וועלכע זיינען באַשטימט געווען ספעציעל פאַר פרויען, וועלכע קענען ניט קיין לשון קודש, האָט אירע וואַרצלען אין אַ העברעאישער זאַמלונג פון תפילות מיטן נאָמען „שערי ציון“. אין „שערי ציון“, פאַרפאַסט פון נתן־נטע האַנאווער, „געפינען זיך אַ סך תפילות, וועלכע האָבן בלי ספק געהאַט אַ געוויסע השפעה אויף דער תחינה־ליטעראַטור“ (ז' 243).

געווען אַ נאַענטקייט צווישן די מקובלים און דער אַלט-יידישער ליטעראַטור, דערהויפּט דער תּחינות-ליטעראַטור. די מקובלים, װאָס ביי זיי איז די תּפילה געווען די טיפּסטע מיסטעריע, האָבן זיך ניט געקאַנט באַנוגענען מיטן קאַנאַניזירטן סידור. זיי האָבן אַליין פּאַטעטישע הימנען און האַרציקע תּפילות פאַרפּאַסט, אין װעלכע זיי האָבן אויסגעגאַסן זייער פּאַטאָס, זייער הייסע ליבע צו גאָט. פיל פון די דאָזיקע תּפילות צייכענען זיך אויס מיט זייער פּשוטן פּאַלקסטימלעכן נוסח. זיי זיינען ניט נאָר טיילווייז איבערגעזעצט געוואָרן אויף יידיש, ניערט האָבן אויך געדינט אַלס מוסטער און פּאַרבילד פאַר דער תּחינה-ליטעראַטור מיט איר אייגנאַרטיקן מאַניר און סטיל* (דאָרט*.) אַן איבעריקער באַווייז, ווי נאַענט עס זיינען געווען צווישן זיך אונדזערע ביידע ליטעראַטורן.

די דאָזיקע נאַענטקייט ווערט אין צינבערגס ווערק היפשע עטלעכע מאָל אילוסטרירט. מען פילט זי נישט נאָר, ווען מען לייענט, וואָס י. צינבערג שרייבט וועגן די רעליגיעזע ספרים אויף יידיש. דאָס איז זעלבסטפאַרשטענד-לעך. אַפילו מאַקס עריק האָט צוגעגעבן, אַז צווישן דער יידישער און דער העברעאישער מוסר-ליטעראַטור איז דאָ אַ נאַענטע קרובהשאַפט. אָבער אויך דאָן, ווען מען באַקענט זיך מיט י. צינבערגס באַשרייבונג פון דער וועלט-לעכער יידיש-דיכטונג, אַ שטייגער, פון דער שפּילמאַן-דיכטונג, זעט מען אײן, אַז די יידישע ליטעראַטור האָט געצויגן יניקה פון קוואַלן, וואָס האָבן זיך געפונען אינעווייניק אין דעם ליטעראַרישן שאַפן פונעם יידישן פּאַלק, נישט נאָר פון גערמאַנישע און ענגלעכע, דרויסנדיקע, קוואַלן.

לויט מאַקס עריקן האָט די שפּילמאַן-ליטעראַטור „זיך ביי אונדז אַנטוויקלט דערהויפּט אונטער דער השפּעה פון די דייטשישע וואַנדערנדיקע פּאַלקס-זינגער אין די לעצטע יאָרהונדערטער פון דעם מיטלאַטער“ (זע זײן „גע-שיכטע“, ז' 75). עריק הערט ניט אויף צו דערמאַנען „די גוואַלדיקע אַפּ-הענגיקייט פון דער יידישער מיטלאַטערלעכער ליטעראַטור פון דעם דעמאָלט-דיקן דייטשישן ליטעראַרישן לעבן“ (דאָרט, ז' 8). אויך צינבערג ווייס פון דער דאָזיקער אַפהענגיקייט. ער ווייס, אָבער, פון אַ צווייטער אַפהענגיקייט אויך. ער ווייזט אַן אויף דער נאַענטקייט פון דער יידישער ליטעראַטור צו דער העברעאישער אַפילו אין דעם פרט פון „די העלדישע עפּאָסן און לידער, אין װעלכע יידישע שפּילמאַנס האָבן באַארבעט יידישע און אויך פרעמדע שטאַפּן“. דער ערשטער מוסטער פון די יידישע וואַנדערנדיקע זינגער איז,

* צו דעם זעלביקן אויספיר איז, אגב, געקומען אויך שלמה פריהאף אין אַן ענגלישער שטודיע וועגן די תּחינות (זע: ד"ר י. שאַצקי אין אַמעריקאַנער פּנקט, 1928, ז' 171).

לויט י. צינבערג, געווען ניט די דייטשישע שפילמאן־דיכטונג, נאָר דער העברעאישער „ספר הישר“ (אויף יידיש: „תם וישר“), דאָס איז אַ מין יידישער „גיבורים־עפאָט“, וואָס נעמט־אָרום די עלטסטע תקופה פֿון בריאת העולם ביז יציאת מצרים“ (צינבערג, באַנד 1, ז' 266). עס איז „לייכט צו באַמערקן (אין דעם דאָזיקן העברעאישן העלדן־עפאָט) די השפעה פֿון די אַלטע ראַמאַנישע באַלאַדעס און לידער וועגן די גלענצנדיקע גבורות פֿון די באַרימטע ריטער“ (דאָרט, ז' 268); דער מיטלאַטערליכער אייראָפּעאישער עפאָס האָט געווירקט אויך אויף דער העברעאישער ליטעראַטור. און דורך העברעאיש, ניט דווקא דורך גערמאַנישע אָדער ראַמאַנישע קאַנאַלן, איז אַט דער עפאָס אַריין צום ערשטן מאָל אין יידיש: „לויט דעם מוסטער פֿונעם „ספר הישר“ זיינען אויך אויף דער אומגאַנגס־שפראַך“, שרייבט צינבערג, „געשאַפֿן געוואָרן כל־ערליי העלדישע עפאָסן“ אַאָווו.

דערמיט דערקלערט זיך, וואָס בעת מאַקס עריק האַלט פֿאַר נייטיק צו דערציילן אונדז אַן אַ שיעור פרטים וועגן דייטשישע „פֿאַרנדיקע לייט“, אידער ער גייט איבער צו דעם געהעריקן קאַפיטל אין דער יידישער ליטעראַטור, פירט אונדז צינבערג אַריין אין דעם זעלביקן קאַפיטל מיט אַ דערקלערונג, „אַז אַפילו אין דער העברעאישער ליטעראַטור האָבן געדיכטעט ניט בלויז די פֿאַטעטיש־ערנסטע שלמה גבירול און יהודה הלוי, נאָר אויך אַזוינע לעבנסלוסטיקע טרובאַדורן און וואַנדער־דיכטער, ווי יהודה אַלחריזי, וועלכער האָט געלעבט פֿון דעם, וואָס ער פלעגט רעציטירן זיינע לוסטיקע עפיגראַמען און וויציקע מאַקאַמען“ (ז' 37).

ריידנדיק וועגן דער העברעאיש־יידישער לידער־זאַמלונג פֿון מנחם אַלדענדאָרף, ווייזט צינבערג ווידער אַן אויף דעם פֿאַקט, וואָס ניט נאָר די יידישע, אויך העברעאישע דיכטער „פלעגן גאַנץ אַפט שאַפֿן זייערע לידער (אַפילו מיט רעליגיעזן אינהאַלט) לויט דער מעטריק און מעלאָדיע פֿון פּרעמדע פֿאַלקס־לידער“ (דאָרט, ז' 48).

אַזוי אַז אויך אין דעם פֿרט איז דאָ אַ נאָענטקייט צווישן דער ליטע־ראַטור אויף דער פֿאַלקס־שפראַך און דער העברעאישער ליטעראַטור. אָבער נישט נאָר אין דעם ענין פֿון מעטריק און מעלאָדיע, אויך בנוגע צו די סוזשעטן און די מאַטיוון האָט די העברעאישע ליטעראַטור, פֿונקט אַזוי ווי די יידישע, נישט מורא געהאַט פֿאַר פּרעמדע ווירקונגען. „מיר ווייסן... אויס דער העברע־אישער ליטעראַטור, ווי פֿאַפּולער עס זיינען געווען ביי יידן פּרעמדע ליטעראַ־רישע מאַטיוון, ווי באַליבט עס זיינען געווען ביי יידישע ליינער די איבערזע־צונגען פֿון אַזוינע — אויס דעם ווייטן מורח אימפּאַרטירטע — ווערק, ווי „כלילה ודמנה“, „משלי סנדבר“, „בן המלך והנזיר“ וכדומה“ (דאָרט, ז' 64). און

ווייטער: „אָבער ניט בלויז מזרח־מאַטיוון האָבן זיך איינגעבירגערט אין דער העברעאישער ליטעראַטור, נאָר אויך מערב־אײראָפּעאישע. מיר האָבן שוין גע־זען, ווי דער בעל „ספר הישר“ האָט אויסגענוצט פיל אגדות און לעגענדעס פון די אײראָפּעאישע פעלקער. בערך אויס יענער צײַט (פון 1297) איז אויסגע־היט געוואָרן אַ העברעאישע איבערזעצונג פון דעם אַרטור־ראַמאַן „לאַנסעלאַט דעל לאַק“. עס דאַרף אונדז דערפאַר“, זאָגט זײַר צײַנבערג, „כלל ניט חידושן, וואָס אויך אין ייִדיש־דייטש זײַנען באַאַרבעט געוואָרן פיל ווערק פון דער דײַטשישער שפּילמאַן־דיכטונג“ (דאַרט, ז' 65).

פונקט אַזוי האָט די פאַרשפּרייטקײט פון די אַלט־ייִדישע פאַבעלן אָדער משלים אַ שײכות צו דער פּאָפּולאַריטעט פון דער העברעאישער פאַבעל (6, ז' 295), כאָטש עס זײַנען דאָ אויך אַריגינעל אין ייִדיש געשריבענע משלים. עס ווערט אויך אָנגעוויזן אויף דער שײכות, וואָס איז דאָ צווישן אייניקע ייִדישע קלאַגלידער און די סליחות און קינות אויף לשון־קודש, און אַזוי כּסדר.

ייִדיש־דייטש ווערט אינעם גאַנצן בוך באַטראַכט ווי אַ לײבלעכע שוועס־טער פון העברעאיש — און נישט נאָר אויפן רעליגיעזן געביט — אויך דאַרט, וואו עס רעדט זיך וועגן רײן־וועלטלעכע שאַפּונגען. די ייִדיש־דייטשישע ליטע־ראַטור ווערט ניט אָפּגעריסן פון דער העברעאיש־אַראַמעאישער, נאָר, פאַר־קערט, זי ווערט איינגעפאַסט אין דער אַלגעמײנער ראַם פון דער סביבה, אין וועלכער זײ זײַנען בײַדע געוואקסן.

דאָס איז, לויט מיין מײַנונג, אַ ריכטיקער וועג, און י. צײַנבערג גײט אויף אים מיט זיכערע טריט. פון איין זײַט, דערמאַנט ער די ווירקונג, וואָס די מינדלעכע שאַפּונג פון די מגידים און די פּירזאָגערס, די שאַפּונג אויף דער פּאַלקס־שפּראַך, האָט געהאַט אויף דער אַנטוויקלונג פון דער שפּעטערדיקער העברעאיש־מדרש־ און מוסר־ליטעראַטור (6, ז' 198, 199). פון דער אַנ־דערער זײַט, זוכט ער און געפֿינט אירע שפּורן אין דער ליטעראַטור אויף עבר־טײַטש.

און אַט דאָס אַנטוויזן אויף דער נאָענטקײט, וואָס איז געווען אַמאָל צווישן אונדזערע בײַדע ליטעראַטורן, איז פּונקט אַזוי וויכטיק אין פּונקט אַזוי גײטיק, ווי אויסצוגעפֿינען די אונטערשיידן, וואָס זײַנען דאָ צווישן זײ. און אין י. צײַנבערגס געשיכטע פון דער אַלט־ייִדישער ליטעראַטור איז דאָ גענוג מאַטעריאַל אויף צו כאַראַקטעריזירן די אונטערשיידן, וואָס זײַנען דאָ צווישן איר און דער העברעאיש־אַראַמעאישער ליטעראַטור. עס זײַנען, אַ שטײַגער, דאָ אַ סך פּאַקטן וועגן דער באַזונדערער ראַלע, וואָס די פּרוי האָט געשפּילט אין דעם אויפקום און אין דער אַנטוויקלונג פון דער ייִדיש־ליטעראַטור, —

די פרוי, ווי א לעזערין און ווי א „פאטראָנעסע“; עס זיינען דאָ אויך מיט-טיילונגען וועגן דער ווירקונג פון די „געמיינע לייט“, די עס-הארצים, די פאָלקסמענטשן, וואָס פאַר זיי, ווי פאַר די פרויען, מער ווי פאַר אַלע אַנדערע, איז די ליטעראַטור אויף עברי־טייטש באַשטימט געווען. פּונקט אַזוי וואָלט מען מיט דעם מאַטעריאַל, וואָס י. צינבערג האָט אויפגעזאַמלט, געקאָנט זייער לייכט אילוסטרירן די באַזונדערס גרויסע ראַלע, וואָס אין דער פּאָלקס-ליטעראַטור אויף יידיש האָט געשפּילט, וו גוסטאַו קאַרפעלעס האָט שוין אָנגעוויזן אַמאָל, אגדה (להיפוך צו הלכה), וואָס באַהערשט די העברעאיש-אַראַמעאישע ליטעראַטור), פאַרשטייענדיק אונטער אגדה אַלץ, וואָס איז מעשהדיק, משלדיק, בילדלעך, — קורץ, קינסטלעריש... נאָך אייניקע אַנדערע גענעראַליזאַציעס וואָלט מען געקאָנט מאַכן וועגן דער אייגנאַרטיקייט פון דער עברי־טייטש-ליטעראַטור, ווען... י. צינבערג וואָלט זיך שטאַרק אינטער-רעסירט מיט אַלגעמיינע אויספירונגען, מיט סך־הכלען. אָבער ער גיט זיך ווינציק אָפּ מיט זיי. ווי ווייט מעגלעך, מיידט ער אויס ברייטע קאַראַקטעריס-טיקעס. בלויז אין דעם אַריינפיר־קאַפיטל צום זעקסטן באַנד, אַזוי ווי אין דעם אַריינפיר צום גאַנצן בוך, זאָגט ער עפעס וועגן דעם אַלגעמיינעם כאַראַקטער פון אונזער ליטעראַטור. אין קאַפיטל עלף פון באַנד זעקס רעדט ער ברייט אַרום דעם ענין דראַמע און טעאַטער ביי יידן, מאַכנדיק געוויסע פאַראַלגעמיינערונגען. בכלל, אָבער, איז ער פאַרטאָן אין פרטים — אין איבערגעבן דעם אינהאַלט פון אַזאַ אָדער אַן אַנדער ספר, אין אָנווייזן אויף דעם מקור פון דער אָדער יענער ליטעראַרישער שאַפונג, אין ברענגען דאַטעס וועגן דעם לעבן פון אַזאַ אָדער אַן אַנדער מחבר. ער איז אַזוי אַריינגעטאָן אין די אַלע איינצלהייטן, אַז ער האָט אַזוי ווי קיין צייט ניט, און אויך נישט קיין חשק, אָפּצושטעלן זיך און געבן אַ פאַראייניקטן איבערבליק איבער דעם אָדער יענעם צייט־אַפּשניט, שוין ניט גערעדט וועגן באַטראַכטן דעם גאַנצן אַנטוויקלונגס־וועג פון דער אַלט־יידישער ליטעראַטור.

אין דער „געשיכטע פון דער ליטעראַטור ביי יידן“ בכלל, און אויך אין דעם ספּעציעלן באַנד, וואָס איז פאַרנומען מיט דער געשיכטע פון דער אַלט־יידישער ליטעראַטור, איז דער עיקר דער פּאַקטישער מאַטעריאַל, זיין רייכ־קייט, זיין אויטענטישקייט, ניט די אַלגעמיינע ליטעראַטור־היסטאָרישע באַ-לייכטונג.

אַפילו די פּראַגע פון איינטיילן די געשיכטע פון דער אַלט־יידישער ליטעראַטור אין פאַרשיידענע פּעריאָדן, די פּראַגע פון אויפבליי־צייטן און צייטן פון ירידה אָדער דער ענין פון פאַרשיידענע געאָגראַפישע צענטערס — ציט ניט צו צו זיך אונדזער היסטאָריקעס אויפּמערקזאַמקייט. דער פאַרשטאַרבענער

ב. באַראַכאָו, ד"ר י. שיפער, מאַקס וויינרייך, מאַקס עריק און אַנדערע האָבן יע געזוכט אַן ענטפער אויף די דאָזיקע פּראַגעס. פאַר י. צינבערגן עקסיסטירן זיי ניט. ניט צוליב זיי האָט ער זיך גענומען פאַר דער אַרבעט. ער האָט אַנגעזאַמלט אַן אַ שיעור קאַנקרעטע ידיעות וועגן אַן אַ שיעור אַלט־יידישע ספרים און מחברים, — און אַט די פאַקטן און דאַטעס גיט ער אונדז איבער. ער גיט זיי אונדז איבער אין אַ מער אַדער ווינציקער אויסגעהאַלטענעם כראָנאָלאָגישן סדר. ער גרופירט זיי, ווי ווייט מעגלעך, אין באַזונדערע קאַפיטלען. גרופירט זיי אַפט (ניט אַלע מאָל) לויט דעם אינהאַלט פון די ספרים (מוסר־ספרים, מעשיות־ליטעראַטור, היסטאָרישע ווערק, מעמואַרן, משלים, פורים־שפילן אד"גל). אָבער צו שטרענג און צו קלאַר איז ער ניט ביים סאָרטירן דעם רייכן מאַטעריאַל. פאַרלירט דער לעזער אַפט דעם אַריענטירונגס־פאַדעם אינעם לאַבירינט פון די אומענדלעכע פרטים. מען ווערט צעמישט. מען וואַלט וועלן, אַז דער חשובער פאַרפאַסער זאָל האָבן געהאַט אַ קלאַר־אַנגעצייכנטן פלאַן ביים פונאַנדערטיילן און סיסטעמאַטיזירן דעם מאַטעריאַל. מען זאָל צוליב די ביימער נישט פאַרזען דעם וואַלד — דאָס אַלגעמיינע בילד פון דעם יידישן ליטעראַרישן לעבן אין דער געגענט בענער עפאַכע. דאָס דאָזיקע אַלגעמיינע בילד קאָן זיך דער לעזער שאַפן נאָר ווען ער איז וויליק און פעאיק אַליין צו מאַכן אַן איבערבליק אַדער אַ סך־הכל. ערשט דאָן דערוועט ער פאַר זיך די גאַנצע אַלט־יידישע ליטעראַטור, וואָס איז רייך אי אין רעליגיעזע, אי אין וועלטלעכע עלעמענטן, אַ ליטעראַטור, וואָס פאַרמאַגט אי דידאַקטיק, אי בעלעטריסטיק, אי פּראָזע, אי פּאָעזיע, — אַ ליטעראַטור, וואָס וועגן אירע וויכטיקערע טוער און וויכטיקערע אויפ־טואונגען האָט י. צינבערג מיט גרויס התמדה, קענטשאַפט און איבערגעגעבן־קייט אויפגעזאַמלט אַ וועלט מיט ידיעות.

(1937)

מ. כאשטשעוואצקי — קריגס-לידער*

א

דאָס סאָוועטיש-יידישע קריגס-ליד איז אַנדערש פון דעם גרעסטן טייל פערזן, וואָס אַמעריקאַנער יידישע פּאָעטן שרייבן, ווען זיי רירן אָן געשעענישן פון דער איצטיקער בלוטיקער צייט. אין סאָוועטן-לאַנד איז די יידישע קריגס-ליטעראַטור, אַזוי ווי די גאַנצע יידישע ליטעראַטור, פריער ווי אַלץ סאָוועטיש; ממילא זיינען אויך די ביקסן און קאַנאַנען, פון וועלכע אירע לירישע פאַרשטייערס שיסן אינעם שונא, רויט-אַרמייאיש געווער, ד"ה, אַזאַ, וואָס זיין ציל איז צו פאַרניכטן דעם אַנטי-סאָוועטישן (און אַנטיסעמיטישן) פּאשיזם. דאָס יידישע קריגס-ליד אין אַמעריקע איז אויך, פאַרשטייט זיך, געווענדט קעגן די נאַציס, די פאַשיסטן, אָבער אינספּירירט ווערט עס, צום גרעסטן טייל, מער פון „אהבת מרדכי" ווי פון „שנאת המן". איז עס ליד פון צער, בעת דאָס יידישע מלחמה-ליד אין ראַטנפּאַרבאַט איז אַן אויסגוס פון צאַרן. מיר דאָ קאַנען ניט קומען צו זיך פון דעם גרויסן אומגליק, וואָס אונדז איז געשען; זיי דאָרט שטיקן אין זיך דעם טרויער און אַטאַקירן דעם שונא. בעת מיר זיצן שבעה און זאָגן איכה, מאַרשירן זיי מיט זעלבנערישע מאַרשן אין מויל.

זייער האַפּערדיקייט, זייער מוטיקע מיליטאַנטישקייט איז פּונקט אַזוי פאַרשטענדלעך און אומפאַרמיידלעך ווי אונדזער טיפּע עלעגישקייט. זיי לעבן אין אַ לאַנד, וואו מען טוט מער, ווי מען טראַכט, אין אַ לאַנד,

* מ. כאשטשעוואצקי: „פון אַמאַל און היינט", לידער און באַלאַדעס וועגן מלחמה מלוכה-פאַרלאַג „דער עמעס", מאַסקווע, 1943; „פאַלקסלידער פון דער פאַטערלענדישער מלחמה", געזאַמלט פון ש. קופּערשמיד, מלוכה-פאַרלאַג „דער עמעס", מאַסקווע, 1943.

וואו אַלץ, אויך דאָס שרײַבגעצײג, איז קריגס־געווער; זײער פּאָעזיע איז, אַזוי צו זאָגן, אַ מאַכיליזירטע אַפילו אין פּרידנס־צײט, בעת אונדזערע איז נאָך אַלץ ציוויל.

דער סאַוועטיש־ידישער פּאָעט איז סאַוועטיש אויך אין זײן יידיש־זײן, ער אידענטיפיצירט זיך אין גאַנצן מיטן סאַוועטנלאַנד, — און דאָס איז אַ לאַנד, וואָס קעמפט, אַ לאַנד, וואָס זיגט. איז קײן חידוש ניט, וואָס דאָס סאָװיעטיש־ידישע ליד איז איצט פול מיטן גײסט פון קאַמף און זיג. דער יידישער שרײַבער אין אַמעריקע איז יידיש אויך ווי אַן אַמעריקאַנער, און פּילנדיק זיך אײנס מיטן יידישן פּאָלק אין דער גאַנצער וועלט, פּילט ער זיך ווי אַ קרבן, ווייל ער איז אַ קרבן אַפילו דאָן, ווען ער איז אַ קעמפּער. איז זײן ליד בהורה אַ קידוש־השם־ליד, ד״ה, אין תּוך גענומען, אַ קלאַג און ניט קײן קאַמף־ליד. אויב עס האָט — און עס האָט געוויס — אַ שײכות צו די שלאַכטפּעלדער, איז עס די שײכות פון דער באַרעמהאַרציקער שוועס־טער, וואָס פאַרבינדט און בינדט אָפּ די וואונדן פון די פאַרוואונדעטע, די שײכות פון יענע, וואָס עוסקן זיך מיט די דערשאַסענע און די דערהרגעטע, בעת דער סאַוועטיש־ידישער קריגס־פּאָעט איז (מיט זײן פען) אַ סאָלדאַט, אַ פּאַרטיזאַן.

וואָס איז בעסער פונעם מלחמה־שטאַנדפונקט? און צי איז פון אַט דעם שטאַנדפונקט בכלל דאָ אַן אונטערשייד צווישן אײן סאָרט און אַן אַנדער סאָרט מלחמה־פּאָעזיע, — די פּראַגע איז ניט קײן ליטעראַרישע, און ס׳איז ניט דאָ דער אָרט זי אַנצורירן.

פון ליטעראַריש־קײנסטלערישן שטאַנדפונקט שטייט די יידישע צײט־פּאָעזיע, וואָס ווערט איצט געשאַפן אין אַמעריקע, אויף אַ סך אַ העכערער מדרגה, ווי דאָס אַקטועלע סאַוועטיש־ידישע ליד, שוין דערפאַר אַליין, וואָס די קוואַלן פון אומענדלעכע לײדן און טרויער און ליבשאַפט, — די קוואַלן, פון וועלכע עס שעפט דער אַמעריקאַנער יידישער דיכטער, זײנען ניט אין ערך טיפּער און לויטערער ווי דער מקור פון שלאַג־ליד און נקמה־געשרײ. אָבער ניט נאָר דאָס אַליין. עס איז דאָ נאָך אַ זאָך, וואָס גיט צו דער אַמע־ריקאַנער יידישער פּאָעזיע פון די מלחמה־יאָרן אַ ברייטערן פאַרנעם און אַ העכערן זינען, ווי דער, וואָס עס האָט דער יידישער קריגס־געזאַנג אין ראַטנ־פאַרבאַנד. אין דער אַמעריקאַנער יידישער קריגס־פּאָעזיע שרײט און וויינט, וואַקלענדיק זיך צווישן האַפּענונג און שרעק, די נשמה פון אַ פּאָלק, און זי שפּילט ווי אַן אַרקעסטער, זי שפּילט אויף אַלע כּלים, בעת די סאַוועטיש־יידישע מלחמה־לידער זײנען לידער פון אַ מאַרשרינדיקער אַרמײ, און זײ

האַבן אַלע אייז טאָן, איין מאַטיוו, זיי זיינען אַלע, אין תּוך גענומען, איין ליד און האָבן איין רעפרעין: אַן אויג פאַר אַן אויג, אַ צאָן פאַר אַ צאָן.

אַזוי, דוכט זיך מיר, איז עס, און אויב עמעצער וועט זאָגן, אַז דער דאָזיקער איינדרוק מיינער קומט פון אַ פאַראורטייל צו סאַוועט־רוסלאַנד אָדער צו דער סאַוועטיש־יידישער ליטעראַטור, — זאָל ער זאָגן...

פול מיט פאַרבאָרגענעם אומצוטרוי צום ראַטנפאַרבאַנד זיינען אין דער אמתן יענע, וואָס האָבן נאָך אַלץ מורא, אַז ער קאָן ניט פאַרטראָגן דעם אמת און אַז ווי אַ פרוי, וואָס איז ניט זיכער מיט איר שיינקייט, קאָן ער זיך ניט באַגיין אָן כסדרדיקע שבהים און קאַמפּלימענטן. מיר, אָבער, דוכט, אַז עס איז שוין לאַנג צייט צו ריידן און צו שרייבן וועגן סאַוועטישע שריי־בערס, אַזוי ווי מען רעדט און מען שרייבט וועגן אַלע אַנדערע שרייבערס. איך האַלט, אַז מ'האַט שוין לאַנג געמעגט אויפהערן צו דערציילן זייערע גרויסע חכמות און אַרומצוטראָגן זיך מיט זיי ווי מיט וואונדערקלינדער. אַפילו די קלענערע סאַוועטישע שרייבערס זיינען אַרויס פון זייערע וויקעלעך, און די, וואָס האָבן אַן ערנסטע באַציאונג צום סאַוועטישן שאַפּן, דאַרפן זיך אויפ־הערן צו ניאַנטשען מיט זיי. זאָלן עס טאָן די, וואָס האָבן זיך איינגערעדט, אַז די רויע אַרמיי, אָדער די רויט־אַרמייאישע פּאַעזיע, נייטיקט זיך אין זייער שוין, אָדער יענע, וואָס זיינען סתם אַזוי הוראַ־שרייערס. דער, וואָס וויל ניט גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַריין שרייען הוראַ און אויסדריקן זיינע אַל־אונטערטעניקסטע געפילן צו יעדן, וואָס איז אַ תקיף; דער, וואָס וויל איינפאַך אַפּשאַצן אָדער כאַראַקטעריזירן סאַוועטיש־יידישע שרייבערס, — קריגט זיך ניט מיט זיי, פונקט אַזוי ווי ער בעט זיך מיט זיי ניט איבער, ער פּראַוועט ניט קיין אַנטי־סאַוועטישע, פונקט אַזוי ווי ער פּראַוועט ניט קיין פּראַס־סאַווע־טישע פּאָליטיק; ער זאָגט זייער פשוט, וואָס ער טראַכט, מער גאַרניט.

ווען איך לייען אַמעריקאַנער און סאַוועטישע יידישע לידער און האָב דערביי אין זיינען דעם כלל, נישט דעם יוצא מן הכלל, טראַכט איך:

אַ סך פון די פּאַעטישע שאַפונגען, אין וועלכע אַמעריקאַנער יידישע פּאַעטן רופן זיך אָפּ אויף די געשעענישן פון אונדזערע טרויעריקע און בילטערע טעג, וועלן בלייבן אין דעם אוצר פון אונדזער ליטעראַטור, בלייבן ווי עפעס, וואָס איז טיף מענטשלעך, עכט יידיש און הויך־פּאַעטיש, אָבער די אַלע קללות, די אַלע אויסגוסן פון האַס, די אַלע רופן צו נקמה וועלן אין אַ וועלט, וואָס וועט קומען צו זיך, ניט האָבן מער דעם זיינען און די ווירקונג, וואָס זיי האָבן איצט.

איצט קאָנען אַזוינע פּערזן, ווי אַט די, האָבן אַ געוויסן זיינען:

א געפיל — האב איך אין הארץ געטויט,
און קיין שום טרוים איך האב ניט מער פון היינט.
איין צאָרן־רוף מיך אומעטום באַגלייט :
— אַ טויט צו דעם פיינד ! אַ טויט, אַ טויט דעם פיינד !

דער מערדער גייט, זיין וויסטע מאַכט ער פאַרשפרייט,
ער שענדט און ברענט, ער לעשט די פרייע שיין.
כל־זמן ער לעבט, כל־זמן ער גייט און שטייט,
קאָן דאָך קיין רו, קאָן דאָך קיין טרייסט ניט זיין.

אין שלאַכט אַרויס ! אַרויס די שווערד פון שיד !
אויף טויט און לעבן גייט דער קריג דאָ היינט.
איז ניט געזאַמט, פאַרויס, געוואַנטערהייט —
אַ טויט צו דעם פיינד ! אַ טויט, אַ טויט דעם פיינד !

איצט קריגט אַט דער איינפאַכער און אויפריכטיקער רוף גאַר אַ באַ־
זונדערן זינען, ווען מען דערמאַנט זיך, אַז דער פּאַעט מ. כאַשטשעוואַצקי, וואָס
האַט עס געשריבן, האָט געקעמפט מיטן פיינד אויפן פּראַנט און איז געווען
אַ קרבן און אַ העלד פונעם קאַמף (ער איז דערהרגעט געוואָרן, אויב איך
האַב נישט קיין טעות, אין אַקטאָבער, 1943). און עס איז נישט געווען
סתם אַזוי גערעדט, ווען ער האָט (אין אַן אַנדער קריגס־ליד) געזאָגט :

דער פיינד האָט דאָס לעבן פאַרסמט,
מיר קאַנען נישט לעבן באַנאַנד ! —
ס'איז ענג פאַר אונדז צווייען די ערד,
ס'איז אומקומען איינעם באַשערט !

און כדי דער שונא, וואָס ברענט און שענדט, זאָל אַפּגעמעקט ווערן
פונעם פנים פון דער ערד, האָט דער פּאַעט זיך אַליין פאַר אַ קרבן געבראַכט.
און ער האָט געוויס געהאַט רעכט (און אַ מוז) אויסצושריייען :

איז וויל איך, אַז זיין זאָל מיין ליד,
ווי פולווער און דינאַמיט,
אַזוי ווי אַ קויל יעדער אות,
און יעטוידער וואָרט — ווי אַ שאַס.

ווייל אַנדערש האָט גאַרניט קיין ווערט
מיין לעבן, מיין זיין אויף דער ערד.

און מיר זיינען אַלע גרייט צו ענטפערן אמן אויף דער תפילה פון אַט־
דעם פּאַעט, גיבור און קדוש ; אויף דער תפילה :

כיגלייב : מירן באַזיגן די פינצטערע מאַכט
און קומען מיין זון וועט אַ העלד פון דער שלאַכט.

מיר זאגן „אמן“ — און שטעלן זיך פאר די גליקלעכע צייט, ווען זיין זון (און מיין זון, און אייער זון) וועט קומען צוריק פונעם פראגט, קומען א העלד, א זיגער. מיר וואלטן, אבער, ניט וועלן, אז אויך דאן זאל ער אינספירירט און באגייסטערט ווערן פון אזעלכע פערזן, ווי, א שטייגער: „איך לעב נאר, איך אטעם דערמיט, וואס האט צו דעם פיינד אין מיר בליט“. קיינער פון אונדז וואלט זיך ניט געשעצט גליקלעך, ווען זיין זון זאל אויך שפעטער, אין די פרידלעכע און די רואיקע צייטן, הערן אדער אליין זינגען אזא ליד, ווי, צום ביישפיל: „א, האט, דו הייליקער! כ'בין איבער זאט, פול מיט דיין גיפט, ווי א סאמום מיט היץ. איך וויל היינט זיין א קויל פון א הארמאט אויף קעפ פון פיינד צו פאלן, ווי א בליץ“. מיר, אלע, פארקערט, ווארטן און קאנען זיך ניט דערווארטן אויף די טעג, ווען האט וועט ניט זיין מער הייליק, ווען אין דער וועלט וועט ניט זיין מער אזא לאנד אדער א פאלק, וואס מיר זאלן וועלן פאלן אויף זיין קאפ, ווי א קויל פון א הארמאט. מיר אלע גארן, אז אונדזערע זין און טעכטער זאלן ניט דארפן און ניט קאנען מער זאגן, ווי דער פריצייטיק אומגעקומענער פאעט האט געזאגט: „איך שטעל זיך דאס ניט פאר — און גאר! דארט שיינט ניט אויף די זון קאיאר, דארט גרינט קיין בוים, דארט רוישט קיין פעלד, דארט איז א שווארצע, וויסטע וועלט“ אאז״ו, אאז״ו. מיר ווילן, אז אונדזערע זין און טעכטער זאלן בעסער זינגען אזא ליד, ווי דעם זעלבליקן כאשטשעוואצקיס „אונט“:

אין דער געדיכטעניש פון ביימער
האט זיך א פלאם געזונדן רויט.
ס'האט נאכן ארבעטסטאג א שונה
גענומען גרייטן אונטברויט.

פארן א צויבער אזא זיסער,
פארן א וואונדערלעכע פראכט
אין פלאם, וואס ציטערט אין דער פינצטער,
אין העלן שייטער ביי דער נאכט.

דאס פייער ברענט אין רוים אין שווארצן,
ווי גאלד עס פלאקערט און עס קוועלט,
און ס'חלומט זיך געהיים דעם הארצן,
אז פרידן הערשט אויף גאר דער וועלט.

עטלעכע אויסדרוקן אינעם ליד זיינען אנגעווייעט פון לערמאנטאווס „מאליטווא“ (די תפילה), דאך איז עס א שאפונג, וואס האט אין זיך מער כוח איבערצולעבן דעם מאמענט, פון וועלכן עס איז ארויסגערופן געווארן.

ווי יענע צייטלידער, וואָס זיינען לידער ניט פון חלומען און גלויבן און ליבן, נאָר פון האַסן און שילטן. יענער סאָרט קריגס-לידער פון מ. כאַשטשעוואַצקי און פון אַנדערע וועט נאָכן קריג פאַרגעסן ווערן. געדענקען וועט מען די קריגס-פּאַעזיע, אין וועלכער עס איז דאָ פּאַעזיע, ניט נאָר קריג.

אין מ. כאַשטשעוואַצקיס קליינער לידער-זאַמלונג „פון אַמאַל און היינט“ זיינען דאָ קריגס-לידער פון ביידע מינים: אַזוינע, וואו דער טראַפּ שטייט אויפן וואָרט קריג, און אויך אַזוינע, וואו דער עיקר איז דאָס, וואָס זיי זיינען לידער — שטורעמס און שטילקייט-געשרייען פון היינטיקן טאָג. דאָס זיינען געזאַנגען, וואָס אַדער זיי האָבן צום איצטיקן קריג כמעט גאָר קיין שייכות ניט, אַדער — נאָר אַן אומדירעקטע שייכות.

כמעט גאָר קיין שייכות ניט צו דער מלחמה האָט, אַ שטייגער, אַזאַ מין ליד, ווי „אַן אוזבעקישע פרוי“:

זי גייט פאַרביי, זע, ס'אַראַ שטאַלט!
דער שטאַלצער קאַפּ איז הויך געהויבן,
און אויפן קאַפּ אַ קויש זי האַלט,
אַ פולער קויש מיט רייפּע טרויבן.

און ביי איר שויס זי טראַגט אַ קינד,
דער שוואַרצער קאַפּ איז אַ געקרויזטער,
און ס'זויגט דאָס קינד אין גאַנג, אויף בלינד,
פון ברוסט, פון פולער און אַנטבלויזטער.

זי גייט פאַרביי, אַ, ס'אַראַ גאַנג!
ווי קיין שום לאַסט וואַלט נישט באַשווערן.
און כ'קוק איר נאָך, איך קוק נאָך לאַנג,
און קוקנדיק איך נעם באַקלערן:

אַ וואָסער קינסטלער האָט געשאַפן
דעם דענקמאַל, אַט דעם וואונדער-שיינעם,
פון פרוכטבאַרקייט, פון מוטערשאַפט,
פון הויכן שטאַלץ און קראַפט אין איינעם!

אויך אין דעם ליד, ווי אינעם פריער-ציטירטן „אַונט“, איז ניטאָ קיין באַזונדערע אייגנאַרטיקייט ניט אין דעם, וואָס עס ווערט געזאָגט, ניט אין דעם אויפן, ווי דאָס ווערט געזאָגט. ס'איז אַ ליד אינעם געוויינטלעכן גוסט פון דער רוסישער קלאַסיק, אַבער ס'איז אַ ליד.

דאָס אייגענע קאַן מען זאָגן וועגן כאַשטשעוואַצקיס ביבלישע אַדער נאָך-

ביבלישע באלאָדעס («שמשון און דלילה», «יעל און סיסרה», אַדער «חנה מיט די זיבן זין»). דאָס זיינען שאַפונגען, וואָס האָבן יאָ אַ שייכות צום מאַמענט און דערהויפּט צו דער פּראָפּאָגאַנדע פון זעלבסטשוץ און ווידערשטאַנד. — אַבער גאָר אַן אומדירעקטע שייכות. שוין דאָס גופּא, וואָס זיי טראָגן אונדז אַריבער אין אַן אַנדער צייט און אַן אַנדער אַרט, מאַכט, אַז זיי זאָלן ניט זיין אַזוי באַגרענעצט, אַזוי קורץ־אַטעמדיק און ענג־אַרטיק, ווי פּערזן, וואָס זיינען איינפאַכע צייט־ און אַרט־פּערזן.

ווען מיר לייענען דאָס באַמט דראַמאַטישע ליד «שמשון און דלילה» און קומען צום סומירנדיקן און ענערגישן שלום:

עס האָט די געביידע געקראַכט מיט אַ מאַל,
און אין שוידער־געהיל אין צעמישטן
געגעבן אַ קלונג האָט אויף דורות דער קול:
— זאָל שטאַרבן מיין זעל מיט די פלישתים!

דערפילן מיר, אַז כאַטש דאָס איז אַן אַנצוהערעניש אויף איצט און דאָ, איז עס אַ קול, וואָס קלינגט ניט אויף אַ וויל, נאָר — אויף דורות. נאָך קלערער איז אַט דאָס געפיל ביי אונדז, ווען מיר דערלייענען ביזן כּוּף «חנה מיט די זיבן זין» (און דער סוף איז דאָ נאָך מער קאַנדענסירט און קרעפטיק ווי אין «שמשון און דלילה»):

דער פיינד האָט געשפּירט אין איר אַנבליק זיין פּסק,
אַט קומט אַן געשווינד און אַנטשיידן:
אַ פאַר מיט דער האַנט — און די בלוטיקע האַק
האַט חנהן באַפּרייט פון די לידן.

עס יאָגן זיך דורות, עס בייט זיך דער ריין,
נאָר ס'פלייצט אַלץ און פלייצט אין די ימען
דאָס בלוט פון די זיבן מאַרטירער, די זין,
באַנאַנד מיטן בלוט פון דער מאַמען.

דאָס בלוט פון די זיבן זין מאַרטירער, וואָס פאַרפלייצט אַלץ און פלייצט אין די ימען באַנאַנד מיטן בלוט פון דער מאַמען, וואַקסט אויס אין אַן אייביקן סימבאָל פון טרייקייט, גבורה און קדושה. דאָס איז שוין איינפאַך אַ יידישע, ניט דווקא אַ סאָוועטיש־יידישע, שאַפונג, און מען זעט אין איר מער ווי אין אַנדערע לידער, אַז אין מ. כאַשטשעוואַצקיין איז — איידער ער איז געוואָרן איינער פון אונדזערע גיבורים און קדושים. — וואָך, כאַטש שטום, געווען דער ייד און רייף — דער דראַמאַטישער דיכטער.

ב

די „פאלקס לידער פון דער פאטערלענדישער מלחמה“, געזאמלט פון ש. קופערשמיד, א סאָוועטיש-יידישן פאלקלאָריסט, וואָלט מען געדאַרפט גענוי אויספאַרשן און שטרענג אַנאַליזירן כדי אויסצוגעפינען, וואָס אין זיי איז באמת פאלקס־נוסח און פאלקס־שאַפונג און וואָס איז אַנגעווייט פון דער קריגס־פראָפאַגאַנדע, וועלכע פילט איצט אָן די לופט פון יעדן קריגס־פירנ־דיקן לאַנד. אָבער אויך אָן אַן אַנאַליטיש־פאלקלאָריסטישער אויספאַרשונג זעט מען, אַז אַ גרויסער טייל פון די צוואַנציק אויפגעזאַמלטע פאלקס־לידער און דער גרעסטער טייל פון יעדן ליד באַזונדער איז אַ פראָדוקט, און זייער אַ שיינער פראָדוקט, פון דעם סאָוועטיש-יידישן פאלקס־מענטשנס שעפּעריש־קייט. אייניקע לידער מאַכן דעם איינדרוק, אַז אַן אמתער פּאָעט האָט זיי געשריבן — אינעם פאלקס־גוסט. אַזא ליד, אַ שטייגער, ווי :

— איי, איר ווינטן־ווינטעלעך,
פון וואָנען האָט עס אייך פאַרווייט,
און וואָס ברומט איר שטילערהייט ?

ענטפערן די ווינטעלעך,
מאָכן זיי אַזוי :
וואוי־וואוי־וואוי, וואוי וואוי וואוי,
ס'האַט פאַרווייט אונדז פון גאַר ווייט,
אַזש פון דער מלחמה־ווייט.

— איי, איר ווינטן־ווינטעלעך,
וואָס האָט אייך אַהער באַשערט,
און וואָס האָט איר געזען, געהערט ?

ענטפערן די ווינטעלעך —

אַזױ, אַזױ.

כמעט אין אַלע צוואַנציק לידער פילט זיך די דור־דורותדיקע טראַדיציע פון יידיש און דעם יידישן פאלקס־ליד : אַ סימן, אַז די „אַסימילאַציע“ אָדער די רוסיפיקאַציע פון די סאָוועטיש יידישע מאַסן איז גיט אַזו געפערלעך, ווי מען וויל אונדז איינריידן. די סאָוועטיש-יידישע מאַמע דערציילט טאַקע איר קינד, בעת זי וויגט עס, אַז : „פון דער וואָנט אין ברייטן קרעמל קוקט אַ מענטש אַראָפּ — סטאַלין אינעם רויטן קרעמל היט דיין לעבן“, אָבער „היטלער דער פאַשיסט“ איז ביי איר „דער המן“. און ווען אַן אַנדער פאלקס־מענטש שילט

היטלערן, שרייט ער אַרויס „אַ קללה פון דער תוכחה“; אַ דריטער, וואָס איז טריי דעם גייסט פון אונדזערע כראַניקעס, זינגט:

וואָס־זשע האָט איר, רוצחים,
צו אונדזער נשמה?
גאַטעניו, וואָס שוויגסטו
און נעמסט נישט קיין נקמה?

בכלל איז דער אַגאַנימער זינגער פון פּאַלק מער יידיש ווי די סאַוועטיש־יידישע פּאַעטן, וואָס מיר קענען זיי מיט די נעמען. ער רעדט אַפטער, ווי זיי, וועגן רייך־יידישע מלחמה־איבערלעבונגען.

איין זאך, אַבער, זעט אין די פּאַלקס־לידער אויס צו זיין מער רוסיש ווי יידיש: דאָס זיינען די נאַטור־בילדער. ניט איין ליד הייבט זיך אָן מיט אַ נאַטור־באַשרייבונג:

אוי, דאָס איז כמורנע היינט אין וואַלד ?

אַדער :

אַ שטורעמוינט, אַ שטורעמוינט
מיט דונערן און בליצן.

אויסגעלאָשן אַלע שטערן,
סיגייט אַ שטורעם אויפן ים.

אַרום דעם שטעטל הויך צעוואַקסן
האָט זיך שוין דער צאַרן.

אַבער כאַטש אין אַט די לידער פילט זיך אַזוי ווי עפעס אַ רוסישער טאַן, ליענען זיך אַנדערע ווי עכטע יידישע פּאַלקס־לידער, אַ שטייגער :

אוי, פינף אַ זייגער פּאַרטאַג
האָט אויסגעבראַכן דער צאַרן.

אַדער :

הערט מיך, ליבע מענטשן, אויס.

— — — — —
— — — — —

עס האָט געלעבט אַ פּראַסטער ייד
ביי אונדז אויף דער אוקראַינע
מיט זיינע פינף קינדערלעך
און מיט זיין ווייבל בריינע.

אָזוי ווי כמעט אַלע סאָוועטיש־יידישע פּאָעטן, זיינען אויך די שאַפּערס פון די סאָוועטיש־יידישע פּאָלקס־לידער פול מיט קעמפּערישער אַגרעסיווי־טעט, האַפּערדיקייט און גלויבן. אין איינעם פון זיי געפּינען מיר אַזאַ ווערסיע וועגן דער צייט, ווען „די מלחמה וועט זיך קאָנטשען“ און „יעדערער וועט קומען אויף זיין אַרט“:

די הוילע שטיינער וועלן מיר אַ קוש טאָן
און אַנטראָגן די ציגל און די ליים ;
אויף צעפּוקעניש דעם בייזן שונא
וועלן מיר אויפּבויען אַ היים.

— — — — —
ס'וועלן קומען נאָך די גוטע צייטן,
און נאָך אַ מאָל וועט אויפּשיינען די וועלט;
שיין און גוט וועט ווידער זיין דאָס לעבן
פאַר יעדערן, אָזוי ווי אים געפּעלט.

אוי, ווי דערלעבט מען זיך אַ יענעם טאָג שוין
און ווי דערוואָרט מען זיך שוין די מינוט,
אַ ס'זאל היטלער די מפּלה קריגן —
מיר זאָלן זיך שוין קילן אונדזער בלוט.

וועגן דעם זאַמלבוך „היימלאַנד“

1. וואָס דערציילן אונדז היינט

סאַוועטיש-יידישע שרייבערס? *

לעצטנס, אין צייט פון קריג, זיינען דערגאַנגען

צו אונדז עטלעכע קליינע זאַמלונגען פון לידער און דערציילונגען, וואָס זיינען אַרויס אין מאַסקווע, אינעם מלוכה-פאַרלאַג „עמעס“. אויך דאָ, אין ניו-יאָרק, האָט דער „איִקוֹף“-פאַרלאַג איבערגעדרוקט ווערק פון סאַוועטיש-יידישע שרייבער. דאָס איז מסתמא ניט אַליין, וואָס זיי האָבן אין די לעצטע עטלעכע יאָר געשריבן. דאָס איז, אָבער, גענוג, גלייב איך, צו שאַפן זיך אַ בילד פון די ענדערונגען, וואָס זיינען פאַרגעקומען און קומען פאַר אין דער יידישער ליטעראַטור פון סאַוועטנלאַנד.

אין וואָס באַשטייען אָט די ענדערונגען? און וואָס פאַר אַ ווערדע האָבן זיי?

א

ס'איז ניט דאָס ערשטע מאָל, אַז די סאַוועטיש-יידישע ליטעראַטור בייט, אויב ניט איר געזיכט, איז איר מינע. זי האָט דאָס געטאָן אויך פריער. אין דעם אַלגעמיינעם גאַנג פון איר היסטאָרישער אַנטווקלונג איז זי באַוועגט לעכער, דינאַמישער, ווי יעדערער פון אירע פאַרשטייערס באַזונדער. זיי קאָנען זיך טאַקע ניט אויסקלייבן יעדערער זיין אייגענעם וועג, אָבער זי, אין גאַנצן גענומען, האָט ניט איין מאָל שוין געביטן איר אידעאָלאָגישע ריכטונג.

*) 1. דער נסתר: „קרבנות“. 2. דוד בערגעלסאָן: „געווען איז נאכט און געוואָרן טאָג“. 3. „היימלאַנד“, ליטעראַרישער זאַמלבוך, מלוכה-פאַרלאַג „דער עמעס“, מאַסקווע, 1943.

און דאָס איה, פאַרשטייט זיך, ניט געווען קיין צופאַל. אויך איצט רעדט זיך
 ניט וועגן צופעליקע ענדערונגען, נאָר וועגן אַ שטילער איבערקערעניש
 אָדער אַ פּראָצעס פון אַנטוויקלונג, וואָס איז פאַרגעקומען און קומט פאַר
 אין דער סאָועטישער פּאָליטיק, אין דער סאָועטישער טאַקטיק און ממילא
 אויך אין אַלע אַנדערע ספּערעס, איינגעשלאָסן די ליטעראַרישע ספּערע, פון
 דער פּילגעשטאַלטיקער סאָועטישער אַקטיוויטעט. זייער פּיל זאָכן זיינען
 איצט אינעם לעבן — דערהויפּט אין אידעאָלאָגישן לעבן — פון ראַטנפאַרבאַנד
 ניט אַזוי, ווי זיי זיינען געווען. ספּעציעל איז די סאָועטישע פּובליציסטיק,
 אָדער, פּינקטלעכער, די סאָועטישע פּראָפּאָגאַנדע, ניט צו דערקענען. זי
 רעדט אויף אַ שפּראַך, וואָס דאָ ניט לאַנג נאָך איז זי איר אין גאַנצן געווען
 פרעמד.

צי מיינט עס, אַז סאָועטנלאַנד שטעלט זיך טאַקע באַמט נייע ענד-צילן
 אָדער זיינע נייע מעטאָדן פון געזעלשאַפטלעכער דערציאונג און איבערדער-
 ציאונג ווערן באַשטימט בלויז פון זיינע נאָענטסטע, זייער האַרבע, אויפגאַבעס,
 די אויפגאַבעס פון קריג און זיג? ניט דאָ איז דער אַרט עס צו באַטראַכטן.
 פאַר אונדז דאָ איז גענוג צו געדענקען דעם עצם פאַקט, וואָס סיי די סאָועטישע
 געזעלשאַפט אין גאַנצן, סיי יעדער מיטגליד באַזונדער, קליין און גרויס, ווערן
 אין די לעצטע עטלעכע יאָר דערצויגן און פּראָפּאָגאַנדירט אינעם גייסט ניט
 פון פּראָלעטאַריש-רעוואָלוציאָנערן קלאַסנקאַמף, ווי אַמאָל, נאָר פון סאָוע-
 טישן פּאַטריאַטיזם און נאַציאָנאַלער קולטור-טראַדיציע. דאָס איז גענוג צו
 דערקלערן, פאַר וואָס אויך די שיינע סאָועטישע ליטעראַטור האָט לאַנג
 אויפגעהערט צו ריידן אויף דעם דיאַלעקט פון דער סאַציאַלער רעוואָלוציע,
 אויף אַט דעם צייט- און אַרט-דיאַלעקט, און אָנגעהויבן זיך צוריק צוגע-
 וויינען צו דעם מער פּילזייטיקן און מער דויערהאַפטיקן לשון פון נאַציאָנאַלער
 קולטור און קולטור-ירושא. די סאָועטישע ליטעראַטור איז מער ווי יעטווי-
 דער אַנדער ליטעראַטור אַן אויסדרוק און אַן אינסטרומענט פון דער שטרענג
 אַרגאַניזירטער און פונקט אַזוי שטרענג קאָנטראַלירטער געזעלשאַפטלעכקייט,
 און ווי באַלד אַז איר מער איינפאַכע און מער דירעקטע אָגענטור, די פּראָ-
 פּאָגאַנדע, האָט אָנגענומען אַ נייע ריכטונג, האָט ממילא אויך איר אומדירעקט
 טער און מער קאַמפּליצירטער אַרגאַן, די ליטעראַטור, געמוזט אָנהייבן גיין
 אויף נייע וועגן.

און אויף אַט די זעלביקע נייע וועגן האָט אויף איר אייגענעם שטייגער גע-
 מוזט זיך לאָזן גיין אויך די סאָועטיש-יידישע ליטעראַטור.
 איר עובדה איז פון אָנהייב אַן געווען איבערצוזעצן, איבערצוהורן אָדער
 איבערצוקייען אויף יידיש דאָס אַלגעמיין-סאָועטישע וואָרט; דאָס איז

אויך איצט איר עובדה. אין דעם פרט איז זי אַ האָר ניט אַנדערש, ווי זי איז געווען. זי איז ניט זעלבשטענדיקער ווי פריער. אָבער טאַקע דערפאַר נעמט זי, מער אָדער ווינציקער אויטאָמאַטיש, איבער די אַלע נייסן פון דער אַלגעמיינער סאָוועטישער ליטעראַטור. זייענדיק איר טרייער עכאָ, לאָזט זי אונדז הערן אויף יידיש, אויב ניט אַלע, איז אַ היפשן טייל פון די נייע שטימען און נייע טענער, וואָס פילן אָן די רוסיש-סאָוועטישע, אוקראַיניש-סאָוועטישע און אַנדערע נאַציאָנאַל-סאָוועטישע ליטעראַטורן.

די רעזולטאַטן זיינען די זעלביקע, וואָס דאַרטן. עס ווענדט זיך, פון וואַנען עס קומען די נייע שטימען, וואָס הילכן אָפּ אין דעם יידיש-סאָוועטישן וואָרט. קומען זיי פון די נייע איינוויטיקייטן, פון די נייע באַגרענעצטקייטן, וואָס די גרויסע געפאַרן פון דער מלחמה, איר מעכטיק-קאַנצענטרירטער ווילן און איר אומגלייבלעכער העראַאיזם האָבן אַריינגעבראַכט אין דער ליטעראַטור, אַזוי ווי אינעם לעבן, פון גאַנץ ראַטן-פאַרבאַנד, — ווערט אויך די יידיש-סאָוועטישע ליטעראַטור, וואָס רופט זיך אָפּ אויף יענע נייע שטימען באַגרענעצטער און אינוויטיקער. זיינען, פאַר-קערט, די נייסן אין דעם אַלגעמיינ-סאָוועטישן ליטעראַרישן שאַפן פאַרבונדן מיט זיין פרייערן קוק אויפן גאַנג פון לעבן און דערהויפּט אויף דער פאַר-גאַנגענהייט, מיט זיין ברייטערער היסטאָרישער פערספעקטיוו און זיינע בריי-טערע, מער נאַציאָנאַלע, ווי אויך מער קאָנסטרוקטיווע, דערציאונגס-אויפ-גאַבעס. — פירט עס דערצו, אַז אויך דאָס יידיש-סאָוועטישע וואָרט זאל זיך בויען אויף ברייטערע, מער נאַציאָנאַלע און מער קאָנסטרוקטיווע, קולטור-יסודות און האָבן מער פרייע לופט.

אַז דאָס איז אַזוי, זעט מען, ווען מען לייענט די נייע סאָוועטיש-יידישע דערציילונגען, און טאַקע פון זיי וועלן מיר אָנהייבן. וואָס זיינען זייערע טעמעס? וואָס זיינען די געזעלשאַפטלעך-דערצייערישע אויפגאַבעס, וואָס זיי שטעלן זיך? (אין דער סאָוועטישער און אויך אין דער סאָוועטיש-יידישער ליטעראַטור דערציילט מען ניט קיין מעשיות פון מעשיות וועגן; מען דערציילט זיי, כדי צו פאַרשטאַרקן אין זיי די אַדער יענע געפילן. כדי צו אַרגאַניזירן, ווי מען זאָגט, צוליב געוויסע צילן זייער ווילן.) זינט עס האָט זיך אָנגעהויבן די היטלעך-אינוואַזיע, האָט די סאָוועטיש-יידישע, אַזוי ווי די גאַנצע סאָוועטישע, בעלעטריסטיק נאָר איין טעמע: מלחמה, און זי שטעלט זיך נאָר איין אויפגאַבע: מאַראַליש און בכלל פּסיכיש צו באַוואַפענען די סאָוועטישע מענטשן פאַר דער באַפרייאונג פונעם סאָווע-טישן פאַטערלאַנד.

אויך אין אַמעריקע ווערן געשריבן דערציילונגען אויף אַט דער טעמע

און צוליב מער אדער ווינציקער ענלעכע צילן. עס ווערן, אבער, געשריבן אַנדערע זאכן אויך. אזוי ווי דאָס לעבן איז ביי אונדז ניט אין גאַנצן פאַר- שלונגען געוואָרן פון די קריגס-אויפגאַבעס, איז אויך די ליטעראַטור דאָ ניט געוואָרן קיין הונדערט-פּראָצענטיקע קריגס-ליטעראַטור. דאָרט איז די לאַגע אַנדערש. דאָרט איז מען אין גאַנצן אַריינגעטאָן געוואָרן, און מען האָט געמוזט אַריינגעטאָן ווערן אין גאַנצן, נאָר אין איין זאַך — פּטור ווערן פון געפערלעכן און מערדערישן שונא. האָבן דאָרט אויך די שרייבער דעריבער זיך געמוזט קאָנצענטרירן נאָר אויף איין פונקט — דעם פונקט פון אַקטיוון און מיליטאַנטישן אַנטי-פאַשיזם. וואו זיי זאָלן זיך נישט געפינען, אויפן שלאַכטפעלד אַדער אויפן ליטעראַרישן פּראָנט, — אומעטום און אַלע מאָל שטייט פאַר זיי דער טויט-פּיינד; אומעטום מוזן זיי זוכן אים צו פאַרניכטן, — אויב ניט פיזיש, איז מאַראַליש. דאָס טוען כמעט אַלע ליטעראַטן אין סאָ- וועטן-רוסלאַנד, דאָס טוען — אפשר נאָך מיט מער אימפעט — די יידישע שרייבערס.

פאַר מיר ליגט אַ קליין זאַמלביכל, וואָס איז אַרויס אין מאַסקווע נאָך אין 1941, גלייך נאָכן אויסבראָך פונעם דייטש-רוסישן קריג, הייסט עס פאַרן היימלאַנד, אין שלאַכט!

דאָס איז, ווי מיר זעען שוין פונעם נאָמען אַליין, געווען אַ דירעקטער רוף צו געמען זיך פאַרן געווער, און מיט אַט דעם רוף האָבן זיך געווענדט צו יידן אַלע, וואָס האַלטן אַ יידישע פען אין האַנט, אַלץ איינס, אין וואָס פאַר אַ פאַרם זיי שרייבן, אין אַ פּובליציסטישער, אַ בעלעטריסטישער אַדער אַ פּאָעטישער. אַלע אַנטיילנעמער פונעם קליינעם זאַמלביכל (16 אין צאָל) האָבן גענוצט זייער וואָפּן — דאָס וואָרט — נאָר פאַר איין זאַך: פאַרן פּאָטער-לאַנד — אין שלאַכט! אַלע האָבן, אין איינעם מיט פּרץ מאַרקישן, אָפּגעגעבן „די שבועה פון דער שווערד“. יעדערער האָט מיט די אַדער אַנדערע ווערטער נביאות געזאָגט, אַז „יעדער טאַנק וועט אַ קבר זיי ווערן!“ יעדערער האָט, אין איינעם מיט עזרא פינינבערגן, געשוואָרן „דעם פינד צו צעשמעטערן!“ און אין איינעם מיט ל. קוויטקאָן געשריען: „פּייער אויף די שונאים, פּייער!“

עס איז דאָן געווען נאָר דער ווילן צו נצחון, בלויז דער דאַרשט נאָך נקמה. שפּעטער איז דער ווילן פאַרווירקלעכט געוואָרן, עס זיינען געקומען נצחונות און עס זיינען געווען שוין אויך געלעגנהייטן זיך נוקם צו זיין אין דעם פאַרהאַסטן שונא. איז די ליטעראַטור פון קריג געוואָרן אויך אַ ליטע-ראַטור פון זיג, אַ ליטעראַטור, וואָס באַשרייבט העלדנאַטן, באַזינגט העראַ-אישע דערגרייכונגען, שטעלט אַרויס מוסטערן פון גבורה.

מיט אַזעלכע באַשרייבונגען, מיט אַזעלכע הימנען לכבוד די העלדן אויפן קריגס־פּראָגנאָן און אויפן היימפּראָגנאָן, מיט אַזעלכע שילדערונגען פון פּאַרטי־זאַנישע אויפּטאָוונגען, מיט אַזעלכע סצענעס פון גבורה און בילדער פון קידוש השם, מיט אַזוינע אַקטן פון נקמה אָן די נאַציס און אַקטן פון פּריינד־שאַפט און ברודערשאַפט צווישן סאָוועטישע מענטשן פון פּאַרשיידענע פעל־קער איז פול דאָס זאַמלבוך „היימלאַנד“, וואָס איז אַרויס אין 1943.

אַבער אפּשר, האָב איך זיך אַליין געפּרעגט, איז עס געווען אַ פּענציעלע זאַמלונג פון פּראָגנאָר־פּאַרטאַזשן און מלחמה־דערציילונגען? האָב איך איבער־געלייענט דעם נסתרס „קרבנות“, אַ זאַמלונג פון דריי קורצע דערציילונגען (מאָסקווע, 1943, 69 ז׳), דוד בערגעלסאַנס דערציילונג „געווען איז נאַכט, געוואָרן איז טאַג“ (דאָרט, 1943, 32 ז׳), י. דאַברושינס „הייסע הערצער“ (דאָרט, 1943, 29 ז׳), ה. פּאַליאַנקערס „נקמה“ (דאָרט, 1943, 47 ז׳), רבקה רובינס „יידישע פּרויען“ (דאָרט, 1943, 64 ז׳) — ערשט דאָס זיינען אויך קריגס־דערציילונגען, פּראָגנאָר־פּאַרטיי־גענוגען. קיין אַנדערע זאַכן זיינען נישטאַ.

ליגט טאַקע דעם סאָוועטיש־יידישן שרייבער און דעם סאָוועטיש־יידישן לעזער איצט קיין שום אַנדער זאַך ניט אין זינען אַ חוץ די בלוטיקע צוזאַ־מענשטייסן, זייערע העלדן און זייערע קרבנות? קריכט אים טאַקע קיין שום אַנדער זאַך ניט אין קאַפּ? איז טאַקע זיין גאַנצע וואָר רעדוואַרט געוואָרן צו דער טראַגישער קריגס־וואָר? חלומט ער טאַקע ניט קיין שום אַנדערע חלומות אַ חוץ דעם חלום פון נצחון איבער היטלערן? כּווייס ניט.. כּווייס, אָבער, אַז די סאָוועטישע פּירערשאַפט, דערהויפּט די יידישע, טראַכט (און וויל, אַז אַנדערע זאָלן טראַכטן) נאָר וועגן איין זאַך: וועגן דעם היימלאַנד, נאָר וועגן איין אויפגאַבע — זיין באַפּרייאַונג.

איז עס גוט פאַר דעם היימלאַנד, פאַר דעם באַפּרייאַונגס־קריג? מסתּמא. איז עס גוט פאַר דער ליטעראַטור? קאָן זי אַנטפּלעקן אירע אַלע כּוחות, רעאַליזירן אַלע אירע מעגלעכקייטן, ווען זי האָט נאָר איין טעמע, איין ציל, איין שליחות? —

אַבער ווער טראַכט, ווער קאָן טראַכטן וועגן סתּם אַזוי וואָרט־שאַפּונג? וועמען קאָן ליגן אין קאַפּ שטילע „מוזעס“, ווען עס דונערן אַזוי שוידערלעך די קאַנאַנען?

די פּראַגע שטעלט זיך שטומערהייט די סאָוועטישע ליטעראַטור בכלל און די יידיש־סאָוועטישע בפרט — און אין איינעם מיט אַלע אַנדערע באַ־שרענקונגען און זעלבסט־באַשרענקונגען נעמט זי אויף זיך אויך די באַגרע־

געצונג און די באוואוסטזיניקע איינזייטיקייט פון אַ שלאכטמאַן־ליטעראַטור, וואָס ניט וואָרט איז איר געווער, נאָר געווער — איר וואָרט.

ב

דאָס איז דער קרבן, דער צייטווייליקער קרבן, וואָס די יידיש־סאָוועטישע ליטעראַטור ברענגט אין איינעם מיט דעם אַלגעמיין־סאָוועטישן וואָרטשאַפּן, — דער קרבן פון מוזן זיין אַריינגעטאָן נאָר אין איין פּראָבלעם, אין איין אויפ־גאַבע, אין דער פּראָבלעם און אין דער אויפגאַבע פון מיליטערישן און מאַראַלישן נצחון איבערן אַרצ'שונא.

אַבער אין איינעם מיט דער נייער באַגרענעצונג אַדער זעלבסטבאַגרענע־צונג פון דער סאָוועטישער און דער סאָוועטיש־יידישער דערציילונג האָט די מלחמה מיט זיך געבראַכט אויך אַ געוויסע אויסשפּרייטונג פון די גרענעצן. דער סאָוועטיש־יידישער דערציילער איז איצט שוין מער ניט מחויב אויסצו־לאַכן רעליגיעזע פרומקייט בכלל און פרומע יידן בפרט. עס פּאָדערט זיך שוין מער נישט פון אים אַנטקעגנצושטלן דער נאַציאָנאַלער קולטור־טראַדיציע די טראַדיציע פון רעוואָלוציאָנערן קלאַסן־קאַמף. פּאַרקערט, עס רעכנט זיך איצט שוין פאַר אַ סאָוועטישער מצווה ניט אויפצורייצן קיין רעליגיעז־גלייביקע מענטשן און ניט צו זוכן זיי צו פאַרמיאָסן אין די אויגן פון יונגן דור. נאָך מער ווי די רעליגיעזע ירושה מעג און מוז איצט נאַציאָנאַלע ירושה זיין חשוב און אַנגעזען ביי יעדן פון די סאָוועטישע פעלקער, — שיר ניט אַזוי אַנגעזען און אַזוי חשוב, כאַטש ניט אַזוי הייליק, ווי צוגעבונדנקייט צום סאָוועטישן פּאָטערלאַנד. עס זעט אַפילו אויס, אַז עס גילט מער נישט די פּריערדיקע סטאַלינשע פּאַרמולע: „סאַציאַליסטישער אינהאַלט און נאַ־ציאָנאַלע פּאַרם“. עס מעג שוין זיין — און עס דאַרף אפשר גאָר זיין — אויך נאַציאָנאַלער אינהאַלט. עס האַלט שוין אַזוי ווייט, אַז מען מעג לויבן און רימען אַפילו די יידישע־כסטע באַלעבאַטישע יידן. עס מאַכט ניט אויס, וואָס זיי זיינען ניט קיין קאַמוניסטן, וואָס זיי זיינען אַפילו ניט קיין פּראַ־לעטאַריער; עס איז גענוג, וואָס זיי זיינען באַקעמפּער אַדער אַפילו בלויז קרבנות פון פּאַשיזם. אַזוי אַז ליטעראַרישע העלדן ווערן שוין מער ניט איינגעטיילט אין סאָוועטישע צדיקים און ניט קיין סאָוועטישע רשעים. אויב עס מוזן דווקא זיין צוויי סאַרטן העלדן אין אַ דערציילונג, — „זייערע“ און „אונדזערע“, מיאוסע נפשות און שיינע מענטשן, — זיינען זיי עס איצט, פון איין זייט, די פּאַשיסטן און, פון דער אַנדערער זייט, די, וואָס העלפן אונדז פירן קעגן זיי מלחמה. יעדער איינער, וואָס געפינט זיך אויף דער זייט פּראָגאַט,

איז אן אונדזעריקער, און אויב מען נעמט אים אריין אין א דערציילונג, געהערט ער שוין ניט מער צו די רשעים, נאָר צו די צדיקים.

אזוי אַז, אַ שטייגער, אין דעם נסתרס „קרבתות“ זיינען צווישן די פיר ליכטיקע און שיר ניט הייליקע געשטאַלטן פון היטלער-קרבתות נאָר איינער, ר' אהרן מאַנעסעס אייניקל, אַ לינקער; די איבעריקע דריי, העשל אַנשעלעס, דער רב ר' אהרן מאַנעסעס און דער סוחר מאיר לאַנדשאַפּט, אַ בן-טובים און אַ פרומער ייד, אַ משכיל, — געהערן צום באַלעבאַטישן קלאַס. צווישן יידן פון אַט דעם קלאַס, וואָס ביז דאָ ניט לאַנג נאָך וואָלטן אין אַ כשרער, סאָוועטישער יידישער דערציילונג אַפילו זייערע נעמען גישט געטאַרט דערמאַנט ווערן צום גוטן, האָבן זיך אַפּגעוועכט איצט שיינע און אַפילו שטאַרקע מענטשן, אמתע העלדן. העשל אַנשעלעס לאָזט זיך בשום אופן גישט דערנידעריקן פון היטלערס סאַדיסטן, מער נאָך — ער איז זיך נוקם אָן זיי. דער אַלטיטש-קער רב, ר' אהרן מאַנעסעס, איז, אין איינעם מיט זיין אייניקל, דעם אַקטיוון קעמפּער, זיך מוסר נפש פאַר זיין מענטשלעכן און יידישן כבוד. גיט ווינ-ציקער שטאַלץ און עקשנות ווייזט אַרויס דער סוחר מאיר לאַנדשאַפּט. און אַפילו איידער זיי טוען עס, זיינען זיי ביי דעם נסתר זייער פיינע און העכסט סימפּאַטישע מענטשן. זייער פרומקייט אָדער באַלעבאַטישקייט איז ניט קיין חסרון. פאַראַן מאַמענטן אין דער דערציילונג, ווען זיין יידישעך-פרום זעט גאָר אויס צו זיין אַ מעלה, אַ יחוס. „ווען ער איז פריי פון לערנען און פאַר-קלערט, ר' אהרן, האָט ער אַלע מאָל פאַר די אויגן בילדער פון רבנים פון פאַרשיידענע אַלטע, פאַרגאַנגענע צייטן. רבנים מיט גרויס תורה, מיט שטעל, מיט אַנזען און מיט אַ פעסטער האַנט אויף אַנפירן מיט גרויסע קהילות און גאַנצע לענדער; רבנים, וואָס לפני מלכים יתיצבו... רבנים, וואָס זיי גייען בראש פון דער עדה בעת אַ גירוש, טראַגנדיק אַ ספר-תורה אויף די הענט און טוליענדיק זי, ווי מען טוליעט אַ קראַנק קינד פאַר קעלט, ווי דער אַברבנאל, למשל, בעת גירוש שפּאַניע“, אַאָז״וו, אַאָז״וו (ז' 21). דער סאָווע-טישער דערציילער לאָזט דעם רב האָבן פאַר די אויגן ליכטיקע בילדער פון רבנים — און ער מישט זיך ניט אַריין, ער שטערט אים ניט. מען מעג שוין, הייסט עס, לאָזן יידישע רעליגיעזע פירערס זיין, וואָס זיי זיינען, אויך אין דער ליטעראַטור, גישט נאָר אין געזעלשאַפטלעך-פּאַליטישן לעבן.

אַבער דער נסתר — וועט מען זאָגן — האָט עס פריער אויך געטאָן (זע זיין משפּחה משביר). ער איז געווען אַן אויסנאַם. נון, וועל איך ענטפּערן, — דאָט ער ביז דאָ ניט לאַנג טאַקע זייער זעלטן געדרוקט זיך און, אַ חוץ דעם, האָט אַפילו ער געמוזט צאָלן אַ היפש ביסל ציגן פאַר זיין מאַלן פאַרציטיקע יידן אין ליכטיקע פאַרבן (זע דעם אַריינפיר צו „משפּחה משביר“). אויב

איצט דארף ער מער נישט קיין תירוצים, אויב ער איז איצט פריי צו לאזן אראפקאפען פון זיין סאָוועטישן רעאליזם טראָפּנס יידישע ראַמאַנטיק, קומט עס אָן קיין שום ספק פון די נייע ווינטלעך, וואָס בלאַזן אין דער סאָוועטיש-יידישער ליטעראַטור.

דער אַטעם פון די דאָזיקע נייע, וואַרעמע ווינטלעך פילט זיך אַפילו אין דוד בערגעלסאַנס דערציילונגען. מיר אַלע געדענקען נאָך, וואָס און ווי ער האָט געשריבן וועגן יום-כיפור און וועגן יידישע רעליגיע בכלל אין „פענעק“. איצט לאַזט ער אַ יונגן קאָוקאַזער באַרג-יידן, אַ העלד פון דער רויטער אַרמיי, דערמאַנען מיט סימפּאַטיע, אויב ניט מיט בענקשאַפט, זיין פאַטערס תעניתים, וואָס „טראָגן איבער ווייט אין יידישן אוראַלט“ (ז' 27). ער פאַר-גינט זיך אַנדערע, גאַנץ יידישלעכע זאַכן. אָבער צו בערגעלסאַנס, אַזוי ווי צו דעם נסתרים און אַנדערע סאָוועטיש-יידישע דערציילונגען, וועל איך זיך נאָך אומקערן. כּווייל זיך אַפּשטעלן אויף זייער ריין ליטעראַרישן ווערט. דאָ האָב איך זיי דערמאַנט נאָר כדי צו אילוסטרירן דעם פאַקט, אַז די זעל-ביקע מלחמה, וועלכע האָט אַזוי שטאַרק באַגרענעצט די טעמאַטיק און דעם שטאַף פון דער סאָוועטיש-יידישער בעלעטריסטיק, האָט איר, פון דער אַנ-דערער זייט, געשענקט אַ ביסל מער פרייהייט בנוגע צו דער באַלייכטונג און דער אויסטייטשונג פון דעם לעבנס-שטאַף.

דאָס איז אַן ענדערונג, וואָס ווען מיר מערקן זי אינעם ליטעראַרישן שאַפּן, מאַכט זי אויף אונדז אַ פעסטערן און אַ טיפּערן איינדרוק, ווי ווען מיר שטויסן זיך אָן אַן איר אין דער פּאָליטיק.

(1944)

2: סאָוועטיש-ייִדישע דערציילונגען*

די עטלעכע צענדליק דערציילונגען און „פאַר-צייכענונגען“, וואָס דער מאַסקווער מלוכה-פאַרלאַג „דער עמעס“ האָט אַרויסגעגעבן אין 1943, זיינען אַלע כמעט, לויט זייער טעמאַטיק, פּראָנט-דערציילונגען, קריגס-פאַרציכענונגען. זיי אילוסטרירן פון ס'ניי די אַלטע מייסטערשאַפט פון סאָוועטנלאַנד צו באַשרענקען זיך אַליין, זיין בריהשאַפט אויף צו זיין אין דעם אַדער יענעם מאַמענט אַריינגעטאַן נאָר אין איין זאַך. איצט איז מלחמה — זיינען די ליטעראַרישע, ווי אַלע אַנדערע, כוחות קאָנצענטרירט אויפן ווילן צו נצחון, מאַבי-ליזירט פאַרן קריגס-פּראָנט. דער איצטיקער שונא איז דער נאַציסטישער פּאַשיזם — האָבן די דערציילערס, די פאַרציכענערס, אַזוי ווי אַלע אַנדערע שרייבערס, נאָר איין אויפגאַבע: מאַלן, פון איין זייט, די רשעות און די העסלעכקייט פון די נאַציס און, פון דער אַנדערער זייט, די גבורות פון דער רויטער אַרמיי און פון דער גאַנצער סאָוועטישער באַפעלקערונג. ווי ווערט דאָס געטאַן? —

ניט אַזוי האַמעטנע-אַגיטאַטאָריש, ווי ענלעכע זאָכן פלעגן געטאַן ווערן אַמאָל (און אַפילו נאָך אין אָנהייב פונעם איצטיקן קריג), נאָר אויף אַ פיינערן און — אַן אַנדערש מאַל — אַפילו אויף אַ קינסטלערישן אופן. דירעקטע פּראָפּאָגאַנדע ווערט (אין דער פּראָזע), ווי ווייט מעגלעך, אויס-געמיטן. בלויז אין געציילטע פון די צענדליקער קורצע דערציילונגען און

1. „היימלאַנד“, ליטעראַרישער זאַמלבוך. 2. דער נסתר: „קרבנות“. 3. דוד בערגלעסאָן: „געווען איז נאַכט און געוואָרן איז טאָג“. 4. ד. רובין: „ייִדישע פּרויען“; 5. י. דאָברושין: „הייסע הערצער“. 6. „ה. פּאַלאַנקער: „גקמה“. מלוכה-פאַרלאַג „דער עמעס“, מאַסקווע, 1943.

סקיצן האָב איך זיך אָנגעשטויסן אויף אַזאַ מין ווענדן זיך גלייך צו די געפילן פון די לייענערס, ווי, צום ביישפּיל, אין מ. גאַלדשטיינס „דער מאַמעס וואָרט“ (זאַמלבוך „היימלאַנד) אַדער אין ש. גאַרדאַנס „דעם מלאך המותס יורשים“ (דאָרט).

די מאַמע אין גאַלדשטיינס דערציילונג איז אַ קרבן פון די נאַציס. זיי האָבן דערמאָרדעט איר אַלטן, קראַנקן מאַן, פאַרברענט איר עלטערע טאָכטער, פאַרגוואַלדיקט די יינגערע אַזוי. ווענדט זי זיך צו די רויטאַרמייערס, צווישן וועלכע עס געפינט זיך איר אינציקער זון, וואָס זי איז געקומען זען, מיט אַזוינע ווערטער, ווי: „...איך באַשווער אייך... אינעם נאַמען פונעם פאַרגאַסענעם בלוט... נעמט נקמה אָן די מערדערישע דייטשן“ אַזוי, אַזוי (ז' 123).

ש. גאַרדאַנס סקיצע, וואו אַן אַלטער פרומער ייד, וועלכער ווערט, אגב, געשילדערט מיט טיפער סימפּאַטיע, בענטשט די העלדנטאַטן פון זיין זון, דעם פאַרטיזאַן, — לאָזט זיך אויס מיט די שורות: „יעדער פאַרבלעבענער זאָגט אין פעלד, יעדער צווייג אויף די ניט דערברענטע ביימער, יעדעס פאַרהילט גרעזל אויף דער פאַרפייניקטער ערד האָט אָנגעפילט דעם באַגינען מיט דעם רוף: פאַרניכט, ברען, הרגע, דערשטיק די צוויי־פּיסיקע חיות פונעם פאַרשאַלטענעם היטלערישן שבט!“ (ז' 136).

בכלל פאַרלאָזן זיך די דערציילערס און די פאַרצייכענערס אויף די פאַקטן, אַז זיי וועלן ריידן פאַר זיך אַליין, — און זיי, די שרייבערס, באַנוגן גענען זיך מיט ריין־פאַקטישע באַשרייבונגען, מיט העכסט זאַכלעכע שילדע־רונגען פון די מעשים תעוועים, וואָס די דייטשן טוען אָפּ, און פון די העראַאישע, אָפט מסירת־נפשדיקע, אַרויסטרעטונגען פון רויטאַרמייערס, פאַר־טיזאַנען און סתם מענטשן. דערביי ווייזט זיך אַרויס, אַז סאָוועטישע בירגער, יידן און ניט קיין יידן, אַלט און יונג, מענער און פרויען, — אַלץ איינס, צי זיי זיינען פרום אַדער ניט פרום, צי זיי זיינען קאַמוניסטן אַדער ניט קיין קאַמוניסטן, — האָבן (מיט זייער קליינע אויסנאַמען) מיטלייד איינע מיט די אַנדערע, העלפן איינע די אַנדערע און זיינען אַלע פאַראייניקט אין איין געפיל — דעם געפיל פון אומענדלעכער טריישאַפט צום סאָוועטישן היימלאַנד און אומבאַגרענעצטער שנאה צום היטלעריסטישן שונא.

מיר זיינען, אמת, באַקאַנט ווערק פון דער רוסישער סאָוועטישער קריגס־ליטעראַטור, וואו געגאַטווע — און שטאַרק געגאַטווע — זאָכן פון דער סאָוועטישער באַפעלקערונג, דערהויפּט אין די געגנטן, וואו די דייטשן האָבן באַלעבאַטעוועט, — זיינען יע דערציילט געוואָרן. אָבער אין די יידישע דערציילונגען רעדט זיך דערהויפּט וועגן יידן, און עס איז צו גלייבן, אַז די

סאָוועטישע יידן אין פּוילן — זיינען טאַקע אַלע אַזוי סאָוועטיש־פּאַטריאַטיש, אַזוי צוגעבונדן צו זייער היימלאַנד און אַזוי פּול מיט האַס צו די פאַרפּלוצטע פּייניקערס, די נאַצישע חיות־רעות, ווי דאָס ווערט געמאָלן און פאַרצייכנט אין די אַלע סקיצן און בילדלעך.

עס לייגט זיך אויפן שכל, אַז מיר האָבן אין די אַלע דערציילונגען און פאַרצייכענונגען טאַקע עפעס אַ מין קאַלעקטיוון יון מצולה, אַ כראַניק פּונעם יידיש־סאָוועטיש־הייטלעריסטישן פּראָנט.

דער ווערט פון דעם גרעסטן טייל זאָכן לייגט טאַקע מער אין זייער כראַניקאַלישקייט, ווי אין דער קונסט פון די, וואָס האָבן זיי דערציילט אַדער פאַרצייכנט.

צום גרעסטן טייל זיינען עס צייט־דאַקומענטן, דאַקומענטן פון שוין דערלעכע און העראַאישע יאָרן, — פּונקען פון אַ שריפה, וואָס, פון איין זייט, האָט זי צערייצט די היח אין דעם מענטשן און, פון דער אַנדערער זייט, — אויפגעוועקט און דערצויגן דעם מענטשן אין דער חיה.

די איינציקע עטלעכע זאָכן, וואָס זיינען מער ווי כראַניק און קריגס־רעפּאָרטאַזש, זיינען דעם נסתרס „קרבות“, דריי פּאַלן אין איצטיקן אַקופּירטן פּוילן, און דוד בערגעלסאָנס דערציילונג „געווען איז נאַכט און געוואָרן איז טאָג“.

דער נסתר איז אַ לאַנגע צייט געווען אַ נסתר אין דער סאָוועטיש־יידישער ליטעראַטור, מען האָט כמעט ניט געהערט פון אים; אָבער אַז ער איז מיט אַ פּאַר יאָר צוריק נתגלה געוואָרן, האָט ער אונדז געבראַכט אַ מתנה „די משפּחה משביר“, אַ ווערק, וואָס וועט בלייבן אין דער יידישער ליטעראַטור. נאָך דעם אַריינפיר־קאַפיטל, וואו דער נסתר האָט אָפּגעזאָגט די עטלעכע פּסוקים, וואָס יעדער פּראַלעטאַרישער אַדער „סאָציאַליסטישער רעאַליסט“ האָט געדאַרפט אָפּזאָגן, — איז ער געוואָרן צוריק דער נסתר, אַ שרייבער, וואָס זעט דאָס ליכט, ניט בלויז די שאַטנס, פּונעם פאַרצייטיקן יידישן לעבן. און איצט דאַרף ער שוין מער נישט קיין „פּראַלעטאַרישע“ פּסוקים און אָפּ־שפּרעכענישן... דער אַלטער רב, ר' אהרן מאַנעס, און איציקל, זיין אייניקל, דער קאַמוניסטישער פּאַרטיזאַן, זיינען גלייכע יחסנים. זיי קומען ביידע אום על קידוש השם. דער זידע שרייט אויס „שמע ישראל“, איידער די נאַציס פאַרציען די שטריק אויף זיין האַלדז, דאָס אייניקל — „לעבן זאָל די וועלט־אויסלייזונג“. ביידע זיינען קדושים און גיבורים. איציקל האָט ניט געפּאַלט די תּלנים, וועלכע האָבן אים געהייסן שפּייען אויף דער ספּר־תּורה, וואָס זיין זידע, דער רב, האָט אין די הענט געהאַלטן, און ער, דער אַלטער רב, האָט זיך אָפּגעזאָגט צו שפּייען אויף לענינס בילד, וואָס די נאַציס

האָבן איציקן אויפן האַלדז אויפגעהאַנגען. „ער איז ניט פון די, — האָט דער אַלטער רב זיי געגעבן צו פילן, — וואָס שפּיען אויף מענטשן בכלל און בפרט אויף אַט דעם אומבאַקאַנטן מיטן אָפּן-קלוגן פנים, מיטן פשוטן אַנצוג און אַ ביסל צעקניטשטן היטל, — ניין, ער טוט דאָס ניט, ר' אהרן“ (ז' 45). דער נסתר האָט אים אַזוי אויסגעמאַלן, אַז מיר נעמען עס ניט אָן פאַר אַן אויסדרוק פון דער נייער טענדענץ, דער „איניקייטס“-טענדענץ, מיר גלייבן, מיר זעען באַשיינפערלעך, אַז „ניין, ער טוט דאָס ניט, ר' אהרן“. ער איז אַ שיינער מענטש, ניט נאָר אַ שיינער ייד, אַט דער אַלטער רב.

שיינע מענטשן זיינען אויך העשל אַנשעלעס, דער ערשטער פון די דריי קרבנות, וואָס דער נסתר באַשרייבט אין זיין דערציילונג, און מאיר לאַנד-שאַפט, דער לעצטער. ביידע געהערן זיי צום קלאַס באַלעבאַטישע יידן, זיי זיינען ווייט ניט קיין קעמפערס, קיין באַלשעוויקעס אוודאי ניט, אָבער זיי זיינען שטאַלצע מענטשן, מוטיקע יידן, און זיי לאָזן זיך ניט דערנידערליקן פון די נאַציס. זיי שטעלן זיך אַנטקעגן דער רשעות — יעדערער אויף זיין שטייגער, כפי זיינע כוחות, ווי, ביי וואָס פאַר אַן אומשטענדן זיי טוען עס, איז שווער איבערצוגעבן אין קורצן. דערהויפּט איז שווער אויסצודריקן דעם תמצית פונעם ערשטן פאַל, אינעם איצטיקן אַקופירטן פּוילן — דעם פאַל העשל אַנשעלעס, דאָס איז זייער אַ קאַמפּליצירטער פּסיכאָלאָגישער, ריכטיקער; פּסיכיאַטרישער עפיזאָד, און מען דאַרף לייענען די אַלע פרטים פון דעם נסתרס דערציילונג, כדי צו קאַנען אַפּשאַצן זיין קינסטלערישן טאַקט. מעגן דאָ און דאָרט זיין שורות, וואו מען זעט דעם דערציילערס בולטע כאַוועטישע סימפּאַטיע, זיין סאַציאַלע טענדענץ, אין גאַנצן גענומען, זיינען עס אַביעקטיוו-דערציילטע, פּסיכאָלאָגיש-מאַטיווירטע, עכט-קינסטלערישע און דערצו נאָך טיף-יידישע עפיזאָדן.

מיט אַזוינע דערציילונגען, ווי דעם נסתרס „קרבנות“, אַזוי ווי מיט זיין ראַמאַן „די משפּחה משביר“, ווישט אַפּ די סאָוועטיש-יידישע ליטעראַטור די גרענעצן פון איר אינעווייניקסטער איזאָלירטקייט און פאַרנעמט אַן אַרט ביים משפּחה-טיש פונעם אַלגעמיינ-יידישן וואַרט-שאַפּן.

דאָס אייגענע קאָן מען זאָגן וועגן בערגעלסאַנס דערציילונג „געווען איז נאַכט און געוואָרן טאָג“, כאַטש זי האָט נאָך בולטערע סאָוועטישע כוונות, ווי דעם נסתרס „קרבנות“.

בערגעלסאַן האָט זיך אין זיין קליינער דערציילונג געשטעלט אַ גרויסע אויפגאַבע, און ס'איז צו באַוואַנדערן די מייסטערשאַפט פון אַט דעם מועט המחזיק את המרובה.

ס'איז אַ פּראַוו — און אַ געלונגענער פּראַוו — צו געבן אונדז אין

איין — בערך קורצן — עפיזאָד אַ מיניאַטור פון דער וועלט-דראַמע, וואָס שפּילט זיך איצט אָפּ פאַר אונדז.

דער עפיזאָד, וואָס בערגעלסאַן פאַרמעסט זיך אַנצולאָדן אים מיט דעם גאַנצן אינעווייניקסטן זינען פון דער נאַצישער פּסיכאָלאָגיע, פון איין זייט, און דער אַנטינאַציש-סאָוועטישער, — פון דער אַנדערער זייט, איז בקיצור אַזאָ: דריי נאַציס זיינען אָפּגעשטאַנען פון זייער דיוויזיע, וואָס האָט געהאַלטן אין אָפּטרעטן פון די קאָוקאַזער בערג, און זיי האָבן נישט געקאָנט געפינען דעם וועג צו זייערע אָפּטיילונגען. גאַדאַשווילי, אַ באַרג-ייִד, האָט זיך אָפּ-געזאַגט זיי אַרויסצופירן פון די בערג, האָבן זיי אים דערשאַסן און גענומען „שלאָגן און פּאָדערן דאָס זעלבע פון זיין ווייב“. נאָך אַ ביסל וואַלטן זיי זי אויך דערהרגעט. האָט זיך פּלוצלינג באַוויון אַ יונג בחורל — און גע-נומען זיך כלומרשט ווייון זיי דעם ריכטיקן וועג פון די בערג. דאָס יונגע בחורל, אַ סטודענט, אַ פּאַרטיזאַן, איז געווען דעם דערשאַסענעם באַרג-ייִדנס אַ זון. פּירט ער די דריי דייטשן, פּירט זיי און פּירט, — ביז זיי קומען אַלע פיר צוריק צו דעם זעלביקן באַרג-שפּאַלט, וואָס נעכטן. די נאַציס פאַרשטייען, אַז זייער פּירער פאַרפּירט זיי. זיי קלייבן זיך אָנהייבן אים צו פּייניקן נישט בלויז, ווי ביז איצט, מיט הונגער און דאָרשט, נאָר אויך מיט אַנדערע, מער „סובטילע“ און מער ווירקנדיקע אופנים, זיי האָפּן נאָך אַליק, אַז זיי וועלן אים אַזוי אויסמאַטערן, אַז ער וועט נישט האָבן מער קיין כוח צו זיין אַזוי איינגעשפּאַרט, ווי ער איז, — און וועט זיי ענדלעך, אַרויספירן אויפן ריכטיקן וועג. אָבער ער איז איינער און זיי זיינען דריי, דאָס איז געווען זיין גליק און זייער אומגליק. ער האָט געהאַט אַ פעסטן און איינהייטלעכן באַשלוס — נוקם זיין זיך אַן די שונאים פון זיין היימלאַנד, צוגרייטן אַ מפּלה פאַר זיין פּאַטערס מערדערס. זיי האָבן זיך נישט געקאָנט אויפריידן צווישן זיך. עס איז ניט געווען קיין חברשאַפט און קיין קעגנזייטיקער צוטרוי צווישן זיי. יעדערער האָט געטראַכט נאָר וועגן זיך אַליין. יעדערער האָט געהאַפט צו ראַטעווען זיך אויפן חשבון פון די איבעריקע צוויי. דאָס זיינען ניט געווען די פּריערדיקע שטרענג-דיסציפּלינירטע און „גלייכגעשאַלטעטע“ נאַציס. זיי האָבן נישט געהאַט מער קיין האַר איבער זיך, — און „ווי נאָר פון זיי איז אַראָפּ דער יאָך פון אונטערגעוואָרפן זיין אַ וועלכן ניט איז עלטסטן, אַזוי באַלד האָט יעדערער פון זיי אָנגעהויבן אַרויסצובאַווייזן זיינע באַזונדערע רגילותן און די באַזונדערע פּאַסטעמעקס פונעם שיכט, צו וועלכן ער האָט אין דער היים געהערט“ (ז' 7). און בערגעלסאַן גיט אַ קורצע, אַ קאַנדענסירטע און דערפאַר זייער אַ קלאַרע און אַ שאַרפע כאַראַקטעריסטיק פון יעדערער פון די דריי באַזונדערע געזעלשאַפטלעכע שיכטן, פון וועלכע זיי זיינען געקומען דינען

דעם פֿירער און שווערן טרייהייט דער סוואַסטיקאַ... „און דאָ“ — טראַכט האַנס מעסער, וואָס איז געקומען צום נאַציזם פון דער האַלבֿ־קינסטלערישער לומפֿן־באַהעמע און וואָס צו אים האָט זיך אומגעקערט די פעאיקייט צו האָבן אַן אייגענעם געדאַנק, — „דאָ, אין שמאַלן געשלאַסענעם באַרג־שפּאַלט, איז איבערגעחורט געוואָרן אַלץ, וואָס אויף דער ברייטער וועלט קומט איצט פֿאַר אין זייער אַ גרויסן מאַסשטאַב“ (ז' 9). די דריי דייטשן האָבן, אין פּלוג, אַלע נאָר אין ציל: אַרויפצווינגען אויף דעם שוואַכן און אומבאַהאַלפענעם בחורל זייער ווילן, אַז ער זאָל זיי ווייזן דעם וועג און אַרויספירן פון די בערג, אָבער יעדערער פון די דריי האָט אין דער אמתן נאָר זיך אַליין אין זינען. אַזוי, צום ביישפּיל, האַפט אין דער שטיל האַנס מעסער, אַז ווען אים זאָל געלינגען צו בלייבן אַליין מיט דעם פֿאַרעקשנטן בחורל, וואָלט ער זיך מיט אים אויפגערעדט אויפן וואונק און אפשר וואָלט ער גאָר גענאָסן פון יענע „פֿאַרטראַכטע פייערלעך“, פון יענער פעאיקייט מיטצופילן מיט דעם אַנדערן, וואָס ער האָט געזען אין דעם יונגן יידנס אויגן. ברייטשייד און לימקע, די איבעריקע צוויי דייטשן, היטן איינער פון דעם אַנדערן דאָס ביסל עסנ־וואַרג און טראַכטן ווי איבערצוכיטרעווען איינער דעם אַנדערן, ווי איינער פון דעם אַנדערן פטור צו ווערן. און טאַקע אַ דאַנק דעם געלינגט דעם סטודענט גאַדאָשווילין פון זיי פטור צו ווערן... „וואָס שטאַרקער עס איז געוואָרן די קריגעריי צווישן די דייטשן, אַלץ רואיקער האָט גענומען אַטעמען דער סטודענט“ (ז' 26). איצט, ווען די קריגעריי צווישן די דייטשן האָט זיך צעפלאַקערט אויפן באַדן פון דייטשלאַנד גופא, און ניט בלויז דער לעבן־געבליבענער ייד, דער אייביקער סטודענט, — די גאַנצע וועלט האָט רואי־קער גענומען אַטעמען, — איצט לייענען מיר עס ווי אַ שטיק סימבאָליק, שיר ניט ווי עפעס אַ מיין נביאות־זאַגן. ווען בערגעלסאָן האָט עס געשריבן, איז ער, פֿאַרשטייט זיך, אויסן געווען די פֿאַקטישע סיטואַציע, וואָס איז באַשאַפן געוואָרן אינעם באַרג־שפּאַלט. אַ סיטואַציע, וואָס האָט געפירט דערצו, אַז דער דייטש ברייטשייד זאָל דערשיסן דעם דייטש לימקע, אַז די איבערגעבליבענע צוויי נאַציס זאָלן זיך ניט אויפהערן רייסן צווישן זיך, אַז זייער קריגעריי זאָל צום סטודענט דערגיין „ווי עפעס אַ מיין אַפּגרעפּצן פון אַלע זייערע השגות און טועכצן דאָ אין לאַנד“ (ז' 27), אַז פון די צוויי היטלעריסטן זאָל בלייבן נאָר איינער (דער אַנדערער, ברייטשייד, איז אַליין אַוועק זוכן אַ וועג פֿאַר זיך, איבערלאַזנדיק זיין בלוט־גענאָסע, האַנס מעסער, אַ פֿאַרהונגערטן, אַליין מיט דעם שטומען בחורל) און אַז מיט דעם איינעם זאָל דער יונגער פֿאַרטיזאָן זיך שוין קאַנען אַן עצה געבן.

אויב נישט געקוקט אויף דער אַלעגאָרישקייט, איז עס דאָך אַ לעבעדיקע,

אַן איבערצייגנדיקע און (מיט דעם אויסנאָם פֿון אַ צו פֿיל אויסגעטייטשטן אָדער אַ צו אַקצענטירטן שטריך דאָ און דאָרט) אַ שאַרף פּסיכאָלאָגישע דער-צײלונג, — איז עס, פאַרשטייט זיך, אַ דאַנק בערגעלסאַנס אויסערגעוויינט-לעכער מיסטערשאַפט.

זי פֿילט זיך אין פרטים נאָך מער ווי אין דער גאַנצקייט פֿונעם ווערק. אַט זײנען אַ פֿאַר בערגעלטאַנישע נאַטור־באַשרײבונגען: „... פֿון הויך, פֿון העכער און פֿון נאָך העכער זײנען אומעטום אַראָפּגערובען הונדערטער און טויזנטער ריטשקעס און ריטשקעלעך, און וואַסערן האָבן, לײטערנדיק זיך, גערוישט, גערעדט און געשריגן. און שרײענדיק האָבן זײ זיך געלײטערט, ווי צו אַ גרויסן יום־טובּ. און שטאַרקער, און לײטערער איז אַלץ געוואָרן זײער פֿרײלעכער געשרײ, און געדאַכט האָט זיך: דאָס לאַכן די בערג“ (ז' 3). „די לבנה האָט אַלץ באַלויכטן דעם באַרג־שפּאַלט אַזוי, ווי ביז היינט וואַלט קיין וועלט ניט געווען און קיין לבנה וואַלט נאָך קיין מאָל ניט געלויכטן“ (ז' 18).

און אַט זײנען אַ פֿאַר דעסקריפּטיוו־פּסיכאָלאָגישע בערגעלטאַניזמען: „געדאַכט האָט זיך, אַז אַ שמײכל האָט געטאַן ניט זײן פֿנים, נאָר בלויז דער גרײנער אָפּגלאַנץ אויף זײנע מאַט־טונקעלע באַקן“ (ז' 5). „זײ האָבן אים דערהרגעט, נאָר אויף די קני האָבן זײ אים פֿאַר זיך נישט געשטעלט“ (ז' 15). וועגן דעם לײטעראַטור־פּאַליטיקער אין דעם קינסטלער בערגעלסאַן וואַלט מען געקאַנט פּאַראַפּראַזירן דעם נאָר וואָס ציטירטן זאָץ און זאַגן:

— זײ האָבן אים פֿאַר זיך געשטעלט אויף די קני, אָבער זײ האָבן אים ניט דערהרגעט. ער לעבט, דער קינסטלער בערגעלסאַן. לעבן זאָל ער!

(1944)

3. נייע סאָוועטיש-יידישע לידער*)

אין פריערדיקע צוויי אַרטיקלען האָבן מיר זיך באַקענט מיט אַ טייל פון דער סאָוועטיש-יידישער פּראָזע-דיכטונג אין די איצטיקע קריגס-יאָרן. מיר האָבן געזען, אַז אין אייניקע פרטים איז זי, ווי געווען, און אַז אין אַנדערע האָט זי זיך שטאַרק געענדערט. ווי פריער (און נאָך מער ווי פריער) איז זי באַגרענעצט אין טעמאַטיק: העלדנטאַטן און העלדן פון קריג קעגן היטלערן, פון איין זייט, און פון דער אַנדערער זייט — זיינע הייליקע (דערהויפט יידישע) קרבנות — דאָס איז דער שטאַף, דער רויט-אַדער טויט-שטאַף, וואָס פילט-אָן סיי די „פאַרציי-כענונגען“, די רעפּאַרטאַזשן, די פּראַגמענטן פון די כּראַניקעס, וואָס פאַר-נעמען דעם גרעסטן אַרט אין דער יידיש-סאָוועטישער קריגס-בעלעטריסטיק, סיי די דערציילונגען, וואָס טרעפּן זיך אין איר זעלטענער.

טאַטאַלער קריג, וועלט-טראַגעדיע, אין וועלכער קיין לאַנד שפּילט ניט אַזאַ מסירת-נפשדיקע ראַלע ווי סאָוועטן-לאַנד, האָט איינגעשלונגען זיינע אַלע כוחות, געשמידט און צוגעשמידט צו זיך זיין ווילן: איז, ממילא, אויך די פולע ענערגיע פון זיין שאַפּן, אויך פון זיין וואַרט-שאַפּן און אויך פון זיין יידישן וואַרט-שאַפּן, מאַביליזירט געוואָרן ביזן לעצטן טראַפּן פאַרן קריגס-פּראַנט; די יידישע סאָוועטישע ליטעראַטור האָט גענומען אויף זיך אַט די נייע מוראדיקע זעלבסטבאַשרענקונג, דעם גרויסן נדר צו זיין אַריינגעטאַן נאָר אין אַט דער איין זאַך — אין דעם בלוטיקסטן, מעלאַדראַמאַטישסטן ספּעקטאַקל, צו קוקן נאָר אין איין זייט, אין דער זייט פון אַט די צדיקים

* וועגן דער פּאָעזיע פון ליטעראַרישן זאַמלבוך „היימלאַנד“, מאַסקווע, פאַרלאַג „עמעס“, 1943.

און רשעים, הייליקע העלדן און טמאדיקע טייוואלים, וואָס זיינען אירע אַקטיווע אָדער פּאַסיווע אַנטיילנעמערס.

אַט די זעלבסט-באַגרענעצונג און זעלבסט-דיסציפלינירונג ביז צו מאַ-נאַמאַניע איז קיין ניס פאַר דער סאָוועטיש-ליטעראַרישער וועלט. אַ ניס איז איר ברייטער היסטאָרישער האַריוואַנט. אַ ניס איז איר זען די גרויסע געשעענישן אינעם ליכט פון נאַצאָנאַלער קולטור-טראַדיציע און נאַציאָנאַלער צוקונפט, ניט ווי פריער אינעם ליכט פון סאַציאַלער רעוואָלוציע; אַ ניס איז די גרעסערע מאַס פרייהייט, וואָס זי פאַרגינט זיך בנוגע צו דער פיל-געשטאַלטיקייט פון דעם פּאַלקס (און צום טייל אויך פון יחידס) פילן און טראַכטן.

אַזוי איז עס אין דער דעסקריפּטיווער און דערציילערישער סאָוועטיש-יידישער פּראָזע; אין דער פּאַעזיע איז עס אויך אַזוי, אָבער — ניט אין גאַנצן אַזוי.

פּאַעזיע האָבן מער גענאַסן פון דער גרעסערער מאַס פרייהייט; זיי האָבן ווינציקער געליטן פון דעם זיין אַריינגעטאַן אין די אַלץ-באַהערשנדיקע קריגס-אַפּעראַציעס.

דער ליריקער זוכט אַן אויסדרוק פאַר זיינע אינעווייניקסטע רעאַקציעס — און זיי זיינען ניט אַזוי מאַנאַטאַן, אויך זיינען זיי ניט אַזוי גלייך ביי אַלעמען, ווי די דרויסנדיקע אַקציעס פון קריג, וואָס זיי זיינען דער אויסגאַנגס-פּונקט פונעם פּראָזע-שרייבער, דערהויפּט דעם דעסקריפּטיוון.

אַ ליד איז — ווי מען זינגט עס. איז כאַטש אַלע סאָוועטישע יידישע דיכטער זינגען אין פּלוג נאָר איין ליד, דאָס ליד פון שלאַכטמאַן, דאָס ליד, וואָס וועקט און שמעקט מיט בלוט, דאָס ליד „פון סאַמע פייער“ (עזרא פינינג-בערג); דאָס ליד, וואו „העלדישקייט מיט העלדישקייט רופן זיך איבער“ (א. קושניראָו); דאָס ליד, וואָס איז „ווי פּולווער און ווי דינאַמיט — אַזוי ווי אַ קויל יעדער אות און יעטוידער וואָרט אַ שאַס“ (מ. כאַטשעוואַצקי) — זאָגט עס דאָך יעדער סאָוועטיש-יידישער פּאַעט אין זיין אייגענעם טאָן, מיט זיין אייגענער שטים און — עס טרעפט שוין אַפילו דאָס אויך — לויט זיין אייגענער שטימונג.

יע, עס האָבן זיך באַוויזן שטימונגען, פּערזענלעכע און נאַציאָנאַלע שטי-מונגען, אין דער יידישער ליריק פון סאָוועטן-לאַנד. דאָס איז אפשר דער גרעסטער חידוש, דער גרעסטער — און דער שענסטער, וואָרעם ווי קאָן אינטים ציטערן דעם דיכטערס שטים אַן שטימונג? ווי קאָן ער פירן זיין שטילן שמועס מיט זיך אַליין, זיין געשפרעך מיט אונדז, מיט דער וועלט, אויב עס זאָל ניט זיין קיין ער, נאָר זיי, אויב עס זאָל ניט זיין גאָר קיין צוויי-

געשפרעד, נאר אימעצנס א מאַנאלאָג, אן אינגעזחורטער, אן איבערגעזחורטער מאַנאלאָג, אָדער בלוז אַ כאַרגעזאַנג?

ווי קאָן געמאַלט זיין לירישע פּאָעזיע, איך-פּאָעזיע אָן אַיך?
אָבער גראַד אין דער איצטיקער צייט, דער קאַלעקטיוויסטישסטער פּון אַלע צייטן, רייסן זיך אַרויס פּערזענלעכע טענער, אינטימע קרעכצן און זיפצן פּון דעם סאָוועטיש-יידישן געזאַנג, כאַטש ער איז מער ווי אַלע מאַל כאַרגעזאַנג. דאַכט זיך, מען דאַוונט בציבור, אַ חזן שטייט ביים ימים-נוראימדיקן עמוד: ונתנה תוקף קדושת היום... אָבער דאָ און דאָרט, אויבן-אָן און הינטער דער בימה, אין פּאָליש, שרייט אַ נשמה אַרויס איר אייגענעם געשריי, שרייט אין דער קהלשער תפילה אַריין איר באַזונדערע טענה צו גאָט, איר אייגענעם טיף-באַהאַלטענעם צער, איר אייגענעם ווייטיקדיק-פּאַרשטיקטן צאָרן.

אָפּילו אָן איציק פּעפּער קאָן שוין איצט, אַמאַל אין מיטן אַ שטיק רוים-אַרמייאיש, ווערן אויף אַ רגע איציק פּעפּער, אַ יחיד, אויפהערן מאַרשרין, זינגענדיק אַ מאַרש, און פּרוואָוון שטעלן אַ שטילערן טראַט, פּרוואָוון געמען אָן אינטימערן טאָן.

אָפּילו פּרץ מאַרקיש, וואָס שפּילט אויף אַלע כלים, אַ חוץ די ניט שרייענדיקע, — אָן אַרקעסטער אין איין פּערזאָן, — אָפּילו ער קאָן נאָך אַמאַל, אין מיטן דער הילכיקסטער און פייערלעכסטער אַראַטאַריע («פּאַר פּאַלק און היימלאַנד»), זיך אַפּשטעלן און — הויך אויפן קול — זיך צוהערן אַ וויילע צו... זיך אַליין.

אָבער וועגן פּרץ מאַרקישעס, ווי אויך וועגן איציק פּעפּערס נייע הימנען, אָדעס, שבועות און לידער איז כדאי צו שרייבן באַזונדער, דערווייל וויל אַיך זיך אַפּשטעלן אויף די פּערזן פּונעם ליטעראַרישן זאַמלבוך «היימלאַנד».

פּערזן פּון צווייערליי פּאַעטן געפינען זיך דאָרט: (א) פּון פּאַעטן, וואָס זיינען אויסגעוואַקסן און דערצויגן געוואָרן אין סאָוועט-רוסלאַנד (פּרץ מאַרקיש, דער רעדאַקטאָר פּון דעם זאַמלבוך; עזראַ פינינבערג, ל. קוויטקאָ, ש. האַלקין, איציק פּעפּער, יצחק יאַנאַסאָוויטש — אַ נייער נאַמען, — ד. האַפּ-שטיין, מ. טאַלאַלאַיעווסקי, מ. גאַלדשטיין, א. גאַנטאַר, רחל בוימוואַל) און (ב) פּון פּאַעטן, וואָס זיינען אַנטלאַפּן אַהין פּון פּוילן (חיים גראַדע, משה בראַדערזאָן, בונים העלער, ל. אַליצקי), די לעצטע זיינען מער פּאַרטאָן אין טרויערן אויף די קרבנות פּון פּאַשיוס און היטלעריים.

די לענגסטע און «העראַאישסטע» קריגס-פּאַעמעס אין זאַמלבוך שטאַמען, פּאַרשטייט זיך, פּון פּרץ מאַרקישן און איציק פּעפּערן. זיי שטייען אין זייערע לידער, ווי אַלע מאַל, באַוואַפנטע, דערהויפּט שטייט אין פּולער, שווערער און

רוישיקער באַוואַפֿענונג, הויך־סאַלוטירנדיק, פּרץ מאַרקיש און ווי האָט געזאָגט דער פּאַרשטאַרבֿענער מ. כאַטשעוואַצקי (?) — „אַזוי ווי אַ קויל יעדער אות און יעדער וואָרט ווי אַ שאַס“.

ביי פּרץ מאַרקישן, דעם גענעראַל פֿון אַסאַנאַנסן, דעם מאַרשאַל (ניט מאַרשאַלעק!) פֿון גראַם, גראַמט זיך ניט בלויז „אות“ מיט „שאַס“, אָדער „געדאַנק“ מיט „טאַנק“, נאָר אויך „דורך ווייען“ — „רויט־אַרמיער“, „קאַן מען“ — „נקמה“, „בלייען“ — „פּייער“ אַאַזױו.

דער לייכטערער, מער לירישער און מער פּאַלקסטימלעכער, איציק פעפּער איז פּאַרנומען, ניט ווי מאַרקיש, מיט שילדערן און מילדערן, נאָר מיט דערציילן אַ מעשה, אַ באַלאַדע, אָבער אויך ער דערציילט דער עיקר וועגן אַפּרעכענען זיך מיטן שוואַ:

שאַסן און געשרייען, ס'פּלאַמען ביימער־רייען.
ס'פּאַלן יידן, דייטשן, שאַסן און געשרייען.

אָבער ניט בלויט פעפּער און מאַרקיש, אויך אַנדערע, שטילערע, סאַווע־טישע דיכטער קאַנען זיך ניט באַגיין אָן כלי־זיין, אָן קריגס־דופּן און קריגס־געשרייען.

אַ שטייגער — עזראַ פינינבערג, „פֿון סאַמע פּייער“, ווי זיינע לידער הייסן, מאַטערט ער זיך אַ שמייכל צו טאָן צו אונדז; ער פּאַרגינט זיך צו כאַפּן אַ שמועס מיט זיין „איינציקער“ — איינער. אָבער אַפּילו ער ענדיקט זיין טראַגיש־אידילישן געשפּרעך מיט איר, ווי עס פּאַסט פּאַר איינעם, וואָס איז נאָר וואָס געקומען — געקומען, אמת, אַ פּאַרוואַונדערטער — פֿון דעם שלאַכטפּעלד :

נאָך אַלץ ניט דערשלאָגן, נאָך אַלץ ניט צעבראַכן,
מיר וועלן אַדורכגיין מיט שווערסטע פֿון יאַכן,
מיר דאַרפֿן דערלעבן צום גרעסטן נצחון,
מיין טייערע, איינציקע — מיינע.

אַפּילו ל. קוויטקאַ, וואָס שרייבט פּאַר קינדער וועגן אַ קינדער־גאַרטן, ענדיקט זיין ליד מיט דעם רוף :

אוי, רויטאַרמיער,
און דו פּאַרטיזאַן!
ביי וועמען נאָר האַרץ
און אַ האַנט איז פּאַראַן, —

איז הרגעט די מערדער,
און טוט זיי פאַרזאָגן!
אַניט, העלן זיי אונדז
די קינדער דערשלאָגן!

הרגעט די מערדער! דאָס איז דער געשריי, דער נאַטירלעכער אויסגעשריי
פון יעדן סאָוועטיש־יידישן דיכטער.

אַפילו ש. האַלקין און דוד האַפּשטיין, וואָס זייערע ריטמען אין „היימ־
לאַנד“ זיינען אַזוי עלעגיש און וואָס זייערע רייד זיינען אַזוי ניט האַפּערדיק,
אַזוי ניט „רויטאַרמייאַיש“, גיכער, פאַרקערט: אומעטיק, פאַרטרויערט, —
אַפילו זיי קאָנען זיך ניט פאַרגינען ניט אַ פּאָך צו טאָן מיטן שווערד. אין אַ
לופט, וואָס ברענט ווי פייער, קאָן קיינער ניט זיין שטיל און קיל, זאָגט ש.
האַלקין, כאַטש ער רעדט צו אַן אַלטן, „וואָס איז זייער אַלט, קוים זיך אויף
די פיס ער האַלט“ — זאָגט ער פונדעסטוועגן צו אים, און ער מיינט, וואָס
ער זאָגט:

זאָל אויפזינדן דאָס בלוט אין דיר
און אויסברעכן אַ פייער זאָל
אויף אַנצינדן דעם מוט אין דיר,
די קראַפט די אומגעזייערע,
וואָס נעמט איין שטעט און געגנטן,
און פעסטונגען פאַרטייליקט זי —

אַז'וו, אַז'וו.

דוד האַפּשטיין ווענדט זיך צו זיינע „שוואַכע הענט“ און זאָגט:

מיינע שוואַכע הענט,
טוט איצט, וואָס איר קענט.

זיי קענען זיכער ווינציק; זיי קענען נאָר „פלעכטן אַ בעץ“. גלייבט ער,
אַבער, אַז —

אַט די נעץ איז ווייס,
ס'איז אַ שירעם פאַר זיי
דאָרט אין פעלד, אין שניי,
דאָרט אין שניי, אין אייז...

ער אַליין איז דאָך ניט דאָרט, פאַרענטפערט ער זיך (אין אַ צווייט ליד):

דערפאַר מיינ זון דאָרט קעמפט.

— און —

איך טראָג מיין ליד און פֿיין,
מיט האַפענונג אין בליק
אויף נייעם, פֿרייען זיין,
אויף פֿולשטענדיקן זיג.

„פֿולשטענדיקער זיג“ און אומברחמנותדיקער קריג — איז די טעמע,
דער מאַטיוו, וואָס לאָזט דעם סאָוועטישן דיכטער נישט אָפּ אויף קיין איין רגע.
אַנדערש איז דער פּאָעט דער פּליכטלינג. אים איז אין בלוט אַריין דער
יידישער עלנט, דער יידישער פֿיין, דער יידישער אומקום. אַלץ, וואָס ער האָט
געזען פֿאַר זיך אין די לעצטע פּאַר יאָר, איז געווען חורבן, טויט, קידוש
השם. איז ביי חיים גראַדען, כאַטש ער שרייבט אַ ליד „וועגן יינגל, דער טויב
און דער רויטער אַרמיי“, דער עיקר דאָך ניט די רויטע אַרמיי און איר
נצחון, נאָר דאָס יינגל, וואָס שיקט איר אַ גערוס מיט זיין טויב — און קומט
אום. ס'איז אין פּלוג אַ מונטער ליד, אַ העראַאיש ליד, דאָך שוועבט עפעס
אַ טרויער איבער דער מונטערקייט — דעם מוטיקן יינגלס טויט.

אין די לידער פֿון די סאָוועטיש-יידישע דיכטער כאַפֿן זיך אויך אַריין
אַמאָל טרויעריקע טענער, און וואָס פּאַר אַ טרויעריקע! ביי איינעם פֿון זיי
איז פּאַראַן אַפּילו אַ גאַנץ ליד, וואָס הייסט: „אוי, דו טרויער!“ — אַ ליד,
וואָס וואָלט ניט געקאָנט אַמאָל געמאַלט זיין אין דער סאָוועטישער פּאָעזיע.
וואָס איז געשען? אַלץ אַרום אין דאָרף איז פּאַרברענט געוואָרן, נאָר די שטאַל
אין גאַנץ געבליבן, די שטאַל און אַ קעלבעלע, די בהמה, איר מוטער איז
דערשאָסן געוואָרן, און

שטייט אַ קעלבעלע ביים טויער,
קוקט אין פעלד אַריין אין גרינעם —
אין די אויגן — שרעק און טרויער.

שטייט עס איינזאַם ווי געפענטעט
ביי דעם אויפגעפּראַלטן טויער,
לעם אַ סלופּ אַן אַפּגעברענטן,
לעם אַ הויפּן קוילן גרויע...
אוי, דו טרויער, גרויער טרויער.

צווישן די לידער פֿון סאָוועטישע דיכטער איז דאָס ליד — אַט דאָס
ליד פֿון טרויער — אַן אויסנאַם. ביי די פּאָעטן, וואָס זיינען קיין רוסלאַנד
געקומען פֿון פּוילן, איז כמעט יעדעס ליד — אַ ליד פֿון טרויער, אַ ליד פֿון
טויט און טרויער.

ביי משה בראָדערזאָנען הייסט עס: „אוי, מאַמע!“ (מאַמע, ליכטיקע, פאַר-
פינצטערט האָט מען איצט דיין לעבן...“). ביי בונים העלערן הייבט זיך עס
אַן מיט דער סטראָפּע:

מערער מעש דערלאַנג, אַרקעסטער!
ערגעץ גוואַלדיקט מען מיין שוועסטער,
ערגעץ בראַזגען איצטער שויבן,
ערגעץ גייען רויבער רויבן.

אַ צווייט מאָל איז עס ביי דעם זעלביקן בונים העלער אַ חלום וועגן
געסט:

און וועמען דערוואַרט איצט מיין חלום,
און ווער וועט דאָרט קומען צורגאַסט?
מיין מאַמע — פון הונגער געשוואַלן,
די ברידער — מיט קאַטאַרגעלאַסט.

ל. אַליצקי זינגט „די (דאָס) ליד פונעם דאָנאַר“. אַליין איז ער ניט קיין
העלד, אָבער ער טרייסט זיך דערמיט, וואָס זיין בלוט וועט אַריין אינעם
העלדס בלוט און —

איך קען ניט דיר, דו קענסט ניט מיר,
דאָך זיינען מיר אויף זיכער ברידער;
אין יעדן העלד דערזען כיועל זיך:
עס שפּילט מיין בלוט אין זיינע גלידער.

זיין בלוט שפּילט אינעם קעמפּערס גלידער; אַליין איז ער אַ שוואַכער
קעמפּער.

דאָס איז דער איינדרוק, וואָס מיר האָבן פון דעם גרעסטן טייל פּערזן,
וואָס זיינען געשריבן ניט פון די סאָוועטיש-יידישע דיכטער, נאָר פון די
דיכטער, וואָס האָבן זיך געראַטעוועט פון די נאַציס אין סאָוועט־רוסלאַנד.
זיי זיינען ניט אַזוי האַפּערדיק, ווי יענע. און וויכטיק איז, וואָס זיי טוען
זיך ניט אָן קיין כוח צו זיין האַפּערדיק. זיי פּילן זיך ניט געצוואונגען
דערצו. זיי פאַרגינען זיך צו זיין, וואָס און ווי זיי זיינען. זיי קענען זיך עס
שוין פאַרגינען.

אַט דאָס איז די גרויסע און פּיל צוואַגנדיקע ענדערונג, וואָס איז פאַר-
געקומען אין דער יידישער פּאָעזיע פון סאָוועטן־לאַנד. זי איז מער שוין ניט
אַזוי באַגרענעצט און מאַנאָטאָן אין איר באַלייכטן אירע טעמעס און מאַטיוון,
כאָטש זיי אַליין זיינען אין דער איצטיקער קריגסצייט אפשר נאָך מער באַ-
שרענקט און מער איינגעצאָמט ווי אַמאָל.
סיי די סאָוועטיש-יידישע, סיי די פּויליש-יידישע דיכטער, וואָס לעבן

איצט אין סאָוועטן־רוסלאַנד, קומען אַרויס אָפֿן מיט זייערע איבערלעבונגען, אָפֿילו מיט זייערע פֿערזענלעכע שטימונגען פֿון טיפֿן טרויער.

בעת די דערציילונגען און די „פֿאַרצייכענונגען“ פֿונעם זאַמלבוך „היימ־לאַנד“ זיינען אַלע כּמעט העראַאיש, לאַזן זיך הערן אין די לידער — און אָפֿילו אין די לידער פֿון פֿאַעטן ניט קיין פֿליכטלינגע — טענער פֿון שטי־לערע, כאַטש אפשר טיפֿערע, איבערלעבונגען, טענער וויכערע, מער אינטי־מוע, יחידישע.

און אָפֿט זיינען עס אויך די מער פֿאַעטישע טענער. שטאַרקער איז געוויס פֿרץ מאַרקיש; די שטאַרקייט פֿון זיין אויסדרוק באַשטייט דאָך אין דעם, וואָס ער זוכט דעם אויסדרוק פֿונעם שטאַרקייט. ער זאָגט, — ניין, ער זאָגט ניט, ער זינגט ניט, ער דונערט און בליצט, ער לייגט איין וועלטן :

פֿון ניט פֿאַרוועלקנדיקן אוראַלט איך פֿאַרנעם,
ווי אַ צוואַה, דעם גערויש פֿון שלאַכטן, איך פֿאַרגעס ניט,
ווי שמעון און ווי לוי האָבן אויסגעקוילעט שכם
פֿאַר לעסטערן, פֿאַר שענדן זייער שוועסטער.

גי, רויטאַרמיער יידישער, גקמה נעם,
זאָל זיך ניט אויסשעפֿן פֿון האַרץ דיינעם דער צאָרן,
ביז ס׳וועט בערלין ניט זיין צעבראַקט ווי שכם,
ביז ס׳וועט דאָס בלוט ניט זיין באַצאַלט פֿון דיינע קברים !

מיט מאַרקישעס ווערטער־מאַכט, מיט זיין שפֿראַכלעכער מייסטערשאַפֿט, מיט דעם טעמבר און טעמפֿעראַמענט פֿון זיין העלדן־שטיים, מיט זיין פֿאַטאַס, מיט זיין העראַאישער זשעסטיקולאַציע, מיט דעם פֿייער און פֿייערווערק פֿון זיין שטענדיקער פֿייערלעכקייט קען קיינער ניט קאָנקורירן, — אויך ניט איציק פעפֿער, וועלכער איז צו נאָענט צום פֿאַלקס־ליד און וועלכער האָט אין זיך באַהאַלטן אָפֿילו עפעס פֿונעם פֿאַלקס־הומאַר. נאָר פֿרץ מאַרקיש (אין זיינע „סטאַלינגראַד־קאַפיטלעך“ : „קײן טראַט צוריק!“) קען הויך און מעכטיק און הילכיק אַזוי דונערן :

און פֿייער טראַגט זיך ווי אַ געבאַט זיך איבער ווייטן,
און ווי אַ גרויזאַמער באַפֿעל גיט יעדער קויל אַ פֿאַל :
— אַ פעסטונג זיין זאָל יעטוידע געבידע !
— אַ שלאַכטפֿעלד זיין זאָל יעטוידער קוואַרטאַל !
עס רופֿט מיט פֿאַרשטאַט איבער זיך אַ פֿאַרשטאַט,
און שטיינער רייסן זיך פֿון אונטער טיל און תל :
— אַ פעסטונג זיין זאָל יעדער בראַכשטיק !
און יעדער שטיין זאָל זיין אַ ציטאַדעל

אין דעם שפעדיקן שפע פון זיין אומאויסשעפעלעכן שפראכן-קוואל, אין זיין מעכטיקן מבולן און מאדימען מיט ווערטער, גיט ער אַ גלאַנצנדיקן שפּריץ מיט עכטער פּאַעטישקייט; ער גיט זיך, אַ שטייגער, אַ זאַג:

אין אָנגעגליטער רו פון שעפּער ביים געבוי
האַט ער קיין מידקייט ניט געלאָזט דעם מוח זיינעם פּילן,
וּ ס'פּילט קיין מידקייט ניט אין וואַקס דער בוים,
ווען בריוונדיק אין אים די זאַפּטן זיך צעשפּילן.

פּרץ מאַרקישעס פּאַעמעס „דעם יידישן שלאַכטמאַן“ און „קיין טראַט צוריק“ זיינען זיכער די שטאַרקסטע און די שפּעדיקסטע, כאַטש ניט די געלייטערטסטע פּאַעטישע אויסדרוקן אין „היימלאַנד“, אָבער איציק פּעפּערס מיט פּאַלקלאַר און פּאַלקס-הומאַר אָנגעלאַדענע „באַלאַדע וועגן דעם בעל-עגלה זכריה און זיין פּערד“ האַט איר אייגענע — און דווקא געלייטערטע — שיינקייט. און גאַר אַן אַנדער מין פּאַעזיע פון שטילן, טיף באַהאַלטענעם, צער איז דאָ אין ש. האַלקינס ליד דער „גוטער ווינט“, אין דעם ליד, וואָס הייבט זיך אָן מיט די פּערזן:

איר מיינט, אַז שטיינער ווייסן ניט?
איר מיינט, אַז ברעגן הערן ניט?
כ׳האַב אויך אַזוי געמיינט.
כ׳האַב געזען אַ שטיין אין וואַסער,
ניט פון וואַסערן אַ נאַסער, —
ס׳האַט דער שטיין געוויינט.

מחמת דוחק אין אַרט מוזן מיר זיך באַנוגענען מיט אַט די פאַר מוסטערן, אָבער זיי זיינען, דאַכט זיך מיר, גענוג צו ווייזן, ווי פאַרשיידנאַרטיק עס הייבן אָן צו ווערן די טענער פון דער — אַלץ נאָך איין-טעמעדיקער — יידישער ליריק אין ראַטנפאַרבאַנד.

(1944)

_____ זיינען געווען צווישן זיי אנוסים?

א

מיט קרוב צו דריטהאלבן יאָר צוריק האָבן פון סאַוועט־רוסלאַנד אָנגעהויבן צו קומען ידיעות, וואָס אָפילו פאַר די, וועלכע האָבן געהאַלטן, אַז דאָרט איז אַלץ מעגלעך, זיינען אַט די נייע שלעכטע בשורות געווען אומגלייבלעך. דאָס זיינען געווען די פינצטערע און ביטערע שטיקלעך ניס וועגן דער ליקווידירונג פון די לעצטע שפורן פון יידיש־סאַוועטישן קולטור־לעבן. דער אַנטי־פאַשיס־טישער קאַמיטעט, די לעצטע יידישע אָרגאַניזאַציע, — געשלאָסן און זיינע פירערס אַרעסטירט, פאַרלאַג „עמעס“ און די איינציקע יידישע צייטונג, וואָס איז נאָך געבליבן, דאָס וואַכנבלאַט „אייניקייט“, — צוגעמאַכט. די קאַריפיען פון דער סאַוועטיש־יידישער ליטעראַטור — דוד בערגעלסאָן, פּרץ מאַרקיש, נסתר און אַנדערע — פאַרשיקט אָדער אפּשר נאָך ערגער... אַ צייטער איז דורכגעלאָפן דורך דער גאַנצער יידישער וועלט. דער צער פון הערן אַ לעבעדיקן וועזנס לעצטן זיפּין.

ווי פּרעמד, ווי פיינדלעך אָפילו אונדז איז געווען די סאַוועטיש־יידישע ליטעראַטור, — כל זמן זי האָט געלעבט, געאַטעמט, האָט נאָך ערגעץ־וואו געטליעט אַ האַפענונג, אַז פריער אָדער שפעטער וועט איר אַטעם ווערן פרייער, איר לעבן פּרוכטבאַרער און ווירדיקער. אַז עס זאָל קומען מיט אַ מאָל אַ סוף, — „דער מורין, הייסט עס, האָט זיין אַרבעט אָפּגעטאַן, מער „דאַרף מען אים נישט האָבן“ — אויף דעם האָט מען זיך נישט געריכט — און חדשים־לאַנג האָט מען נישט אויפּגעהערט צו פּרעגן: „איז אמת? איז אַ מעגלעך?“

די קאמוניסטן האבן ציניש געשוויגן, — און שוויגן נאך אלץ. זיי האבן נישט געפונען פאר נייטיק אפילו אויסצוטראכטן עפעס א תירוץ. זיי האבן אונדז אפילו נישט אויסגעזאגט, אין וואס פאר א זינד און א פארברעכן די יידישע שרייבערס „האבן זיך מודה געווען“... אזוי ווי דאס שטום-מאכן א פאלקס-קולטור — א גייסטיקער גענאסיד — זאל זיין עפעס א קלייניקייט, וואס עס לוינט זיך נישט אפילו צו ריידן וועגן דעם.

די היגע קאלאניע פון דער סאָוועטישער אימפעריע איז נישט אזוי פארהארטעוועט, דערצו האָט זי אין דער לופט פון פרייהייט נאך אפשר אויפגעהיט אין זיך עפעס א פונק פון שעמעוודיקייט. — האָט זי א לענגערע צייט געפרואווט זיך שיצן מאַראַליש — און געלייגט שטיין און בייך. אָבער אויך איר פרעסע איז ענדלעך אַנטשוויגן געוואָרן. אזוי ווי עס וואַלט קיין מאַל גאַרנישט נישט געשען... בערגעלסאַנס און מאַרקישעס חברים זיינען „איבער-געגאַנגען צו דער טאַג-אַרדענונג“.

אָבער די ניט-חברים, — זיי קאָנען דאָס נאָך אלץ ניט אַראַפּשלינגען, און מיר ווערן נישט מיד צו פרעגן: פאַר וואָס קומט עס זיי? מיר ווילן באַטש וויסן אויף ריכטיק: מיט וואָס האָט זיך די יידישע שפּראַך און ליטע-ראַטור אין סאָוועטנלאַנד אזוי פאַרזינדיקט? מיר ווייסן, אַז פאַרשטייער פון אַנדערע שפּראַכן און קולטורן זיינען אויך נישט איין מאַל אַכזריותדיק באַ-שטראַפט געוואָרן. אָבער זייער אַרט האָבן פאַרנומען אַנדערע. יידן און יידיש האָט מען אויפגעהאַנגען אַ שלאַס אויפן מויל — און פאַרפאַלן. אַפילו באַ-זינגען דעם גרויסן פירער און דאַנקען אים פאַר די אַלע חסדים — קאָנען זיי נישט מער אויף זייער אייגענער שפּראַך. מיינט עס — ווידער אַ מאַל — „קראַמע יעווריעוועו“? ניט די טעאָריע, ניט די פּראַקטיק פון סאָוועט-רוס-לאַנד האָט אונדז צוגעגרייט צו אַזאַ מין דערקלערונג. אמת טאַקע, מיר ווייסן זייער גוט, ווי „דיאַלעקטיש“, ווי „בייגעוודיק“ און ווי אומפאַרשעמט סתירות-דיק עס איז סיי די טעאָריע, סיי די פּראַקטיק פון יעדן מין טאַטאַליטאַריזם, אָבער מיר ווילן פשוט נישט שלום מאַכן מיטן טרויעריקן געדאַנק, אַז אויך די, וואָס אויף זייער צונג איז נישט ראַסיוז און נאַציאָנאַליזם, נאָר דער היפּוך דערפון, — אַז אַפילו זיי זאלן זיין גרייט צו מאַכן אונדז יידן פאַרן שעיר לעזאזל.

דאָס איז געווען איינע פון די אורזאַכן, פאַר וואָס מיר האָבן די גאַנצע צייט געווענדט זיך מיט אונדזערע חקירות און דרישות צו די באַלשעוויקעס און ניט צו זייערע קרבנות, זייערע נעכטיקע טרייע אונטערטאַנען, די סאָ-וועטיש-יידישע שרייבערס. אונדז האָט נישט געלאָזט רוען — און עס לאָזט אונדז נאָך אלץ נישט רוען — דער נייער פאַרברעכן, וואָס די סאָוועטישע

מאכט איז באגאנגען, — און אונדז איז נישט געלעגן אין קאפ זיך אריינצו-
לאזן אין חקירות וועגן די, וואָס זיינען דער אַביעקט פון אַט דער שוידער-
לעכער גוואַלדטאַט. אַ צווייטע אורזאַך איז, — וואָס די קרבנות זיינען דאָך
קרבנות, — און ווער האָט עס האַרץ צו שיטן זיי זאַלץ אויף די וואונדן ?
כל זמן זיי האָבן אין גאַנצן געהערט צום לאַגער, וואָס האַלט אונדז אין
איינ אַטאַקירן, זיינען זיי געווען אונדזערע שונאים. ווי נאָר די טיראַניע,
וואָס לויפערט אויף אונדז אַלעמען, האָט זיי אַליין געפירט צו דער עקדה, —
איז יעדערער פון זיי געוואָרן אונדזער אַח לצרה. אַ גערודפטר, בפרט נאָך
אַז ער ווערט געיאָגט און געפלאָגט ווי אַ ייד, — איז מאַנשי שלומנו. האָט
מען פאַרגעסן אָן די אַלע גערעכטע טענות, וואָס מען האָט נעכטן געהאַט
צו די בערגעלסאַנס, די מאַרקישעס אַדער די איציק פעפערס. די גאַנצע
ביטערקייט האָט מען אויסגעגאַסן אויף זייערע נעכטיקע אפוטרופסים און
היינטיקע הענקערס.

ב

לעצטנס האָט מען אין דער יידישער און דער העברעאישער פרעסע
אַנגעהויבן צו ריידן אויך וועגן די קרבנות פון סאַוועטישן דעספאָטיזם, די
ליקווידירטע יידישע שרייבערס. מען הייבט זיך אָן דערמאַנען אין די יאָרן,
ווען זיי זיינען געווען נאָך שרייפלעך אין דער סאַוועטישער הערשאַפֿט־מאַשין.
אויפן סמך פון פערזענלעכע זכרונות און אַנדערע דאָקומענטן זוכט מען צו
דערגיין: וואָס האָבן אַט די מענטשלעכע שרייפלעך געטאַן און ווי האָבן
זיי רעאַגירט אויף דעם ענגען אַרט, אין וועלכן מען האָט זיי אַריינגעשרויפט,
איידער מען האָט זיי צוריק, ווי שטיקלעך פאַרזשאַווערטן מעטאַל, אַרויסגע-
שרויפט און אַרויסגעוואָרפן ? זיינען זיי באמת טאַקע געווען ניט מער ווי
מעכאַניזירטע וועזנס ? זיינען זיי באמת טאַקע געווען נישט מער ווי ראַבאַטס ?
דאָס איז אַ פראַגע, אויף וועלכער עס איז נייטיק צו געפינען אַן ענטפער.
און אַט פאַר וואָס.

אין איינעם מיט דעם יידישן וואָרט, וואָס איז אַזוי ברוטאַל אויסגעלאַשן
געוואָרן אין ראַטן־פאַרבאַנד, זיינען אויך די, וואָס האָבן עס געשאַפן, —
דערנידעריקטע און דערשלאַגענע, — אַראָפּ פון דער סצענע. ניטאַ מער קיין
סאַוועטיש־יידישע ליטעראַטור, — פאַרשטומט געוואָרן איז דער סאַוועטיש־
יידישער שרייבער. ביידע זיינען זיי געוואָרן — געשיכטע, און מיט דער פאַר-
גאַנגענהייט קריגט מען זיך ניט, מען שטודירט זי, מען וויל זי קענען.
ווילן מיר איצט אויספאַרשן די סאַוועטיש־יידישע ליטעראַטור, מיר ווילן
וויסן, צי איז עפעס פון איר געבליבן.

זי איז, אמת טאקע, געשטארבן אן ווידוי — ווי האָט זי דען געקאָנט ווידוי זאָגן, אַז זי איז, אַן אומבאַוואָפנטע, אַ שוואַלעזע, דערמאַרדעט געוואָרן אין מיטן העלן טאָג? — זי האָט אונדז נישט איבערגעלאָזן קיין צוואה, אָבער עפעס אַ שטיקל ירושה האָט געמוזט פון איר בלייבן, און אויב מיר ווילן עס נישט לאָזן זיך וואַלגערן, מוזן מיר קענען די, וואָס האָבן עס אויפגע-זאַמלט. הינטער ליטעראַרישע ווערק, אָדער טיילן פון ווערק, וואָס זיינען ווערט אויפגעהיט צו ווערן, שטייען די, וואָס האָבן זיי געשאַפן, אַפילו ווען זייערע הענט זיינען געווען געבונדן און זייערע הערצער — פאַרקוועטשט.

איז איצט שוין אפשר טאקע געקומען די צייט, אַז מיר זאָלן וויסן, ווינציקסטנס, וועלן וויסן, ווער און וואָס עס זיינען געווען די מענטשן, וואָס האָבן געשריבן דאָס אַלץ, וואָס האָט אַ ווערט אין דער סאָוועטיש-יידישער ליטעראַטור. האָבן זיי געטראָגן קייטן נאָר אויף זייערע הענט? אָדער זיינען אויך די הערצער און די נשמות זייערע געווען אומפריי און אומעכט? האָבן זיי נאָר זייערע פאַרשקלאַפערס גענאָרט אָדער — אויך זיך אַליין? אין ביידע פאַלן זיינען זיי געווען אומגליקלעך און האָבן ניט געקאָנט אַנטפלעקן זייערע אַלע שעפּערישע מעגלעכקייטן. אין ערשטן פאַל זיינען זיי געשטערט געוואָרן פון דרויסן, אין צווייטן — פון אינעווייניק... וואָס איז פאַר אַ שרייבער ערגער — צו זיין צוויי-פּנימדיק אָדער צו האָבן איין פנים, נאָר מיט קורצזיכטיקע אויגן?

אויף דער פּראַגע איז דאָ נישט דער אַרט צו ענטפערן. עס איז, אָבער, קלאָר, אַז אויב מיר ווילן אויספאַרשן און באַנעמען דעם אָדער יענעם סאָ-וועטיש-יידישן שריפטשטעלער — אויספאַרשן און באַנעמען אי זיין ליטע-ראַרישן טאַלאַנט, אי זיין פּערזענלעכן כאַראַקטער, מוזן מיר די ערשטע זאך שטעלן זיך די פּראַגע: צי איז געווען אין אים עפעס, וואָס דערמאָנט אַן די פאַרצייטיקע אנוסים? צי איז, מיט אַנדערע ווערטער, פאַראַן עפעס אַן ענלעכקייט צווישן אים און זיינע עלטער-זיידעס אין די צייטן פון רעליגיעזע אינקוויזיציעס? יענע האָבן אַרויסגעגעבן פון זיך אַן אַ שיעור מאַרטירערס, מענטשן, וואָס לפנים זיינען זיי געווען פרומע קריסטן, אָבער שטילערהייט זיינען זיי מסירת-נפשדיק טריי געבליבן דעם גאָט פון זייערע עלטערן. זיינען געווען אַזעלכע צווישן די סאָוועטיש-יידישע שרייבערס?

וועגן אייניקע פון זיי מעג מען שוין שטעלן די פּראַגע, נישט מורא-האַבנדיק, אַז מען שטעלט זיי דערמיט אין געפאַר.

וועגן צוויי פון זיי האָט מען, אין יעדן פאַל, שוין עפנטלעך געשטעלט די פּראַגע, אַפּדרוקנדיק בריוו און זכרונות, וואָס זיינען שייך צו אַט דעם ענין, די דאָזיקע צוויי זיינען: א. קושניראָוו, דער פּאָעט, וואָס איז מיט

אנדערטהאלבן אָדער צוויי יאָר צוריק געשטאַרבן אין מאַסקווע, און דוד בערגעלסאָן, וואָס לויט די לעצטע ידיעות זאָל ער שוין אויך ניט זיין מער צווישן די לעבעדיקע. וועגן א. קושניראָוון האָט אַ סך זייער ווערטפולע איינצלעהיטן פאַרעפנטלעכט א. אייזען, וואָס האָט זיך באַפריינדעט מיט אים אין ווילנע באַלד נאָכן קריג ("די צוקונפט", פעב. 1951). וועגן דוד בערגעל-סאָנען האָבן מיר אַ בריוו, געשריבן צו א. סוצקעווער, וואָס האָט אים פאַרעפנטלעכט אין "די גאַלדענע קייט", נומער 7, 1951, און אַן אַרטיקל פון בן ציון כץ "דוד בערגעלסאָנס טראַגעדיע" ("הדואר", נומער 29, 1951). אויפן סמך פון די דאָזיקע מאַטעריאַלן וועלן מיר פראוויזן ענטפערן אויף דער פראַגע, צי עס זיינען צווישן די סאָוועטיש-יידישע שרייבערס געווען אנוסים.

ג

איז געווען עפעס אַן ענלעכקייט צווישן די סאָוועטיש-יידישע שרייבערס, איידער מען האָט זיי אין גאַנצן שטום געמאַכט, און די פאַרצייטיקע אנוסים ? דער ענטפער אויף דער פראַגע ווענדט זיך אַן דעם, וואָס מיר פאַר-שטייען אונטער דעם וואָרט אנוסים אָדער מאראנען... צווישן די, וואָס מען האָט זיי אין צייטן פון אינקוויזיציע געטריבן צום שמד, זיינען געווען מענטשן פון פאַרשיידענע מינים, פון פאַרשיידענע מדרגות.

(א) אַזוינע, וואָס אין דער שטיל האָבן זיי, ווי פריער, געהיט יידיש-קייט — און נאָך מיט מער ברען, ווייל מיט מער איינשטעלעניש, מיט מער מסירת נפש, ווי פריער, און (ב) אַזעלכע, וואָס זיינען געוויינט זיך צו צופאַסן צו אַרומיקע אומשטענדן און צו דער הערשנדיקער מאַכט — צו צו-פאַסן זיך איבערלעך, ניט נאָר אויסערלעך; דער סאָרט מאראנען האָט פון זיך אַרויסגעגעבן ניט איין מומר להכעיס, ניט איין משומד, וואָס האָט די פרום-קאָטוילישע רשעים געהאַלפן רודפן זיינע אייגענע ברידער.

זיינען צווישן די סאָוועטיש-יידישע שרייבערס געווען מענטשן פונעם ערשטן טיפ, — מענטשן, וואָס לפנים זיינען זיי געווען טריי דער פאַרטיי-ליניע און האָבן פאַרשוויגן אָדער פאַרקריפלט אין זייערע ווערק און אין זייערע עפנטלעכע אַרויסטרעטונגען דאָס אַלץ, וואָס זיי האָבן געטראַכט און געפילט ווי יידן און ווי פרייע מענטשן, בעת ערגעץ וואו אין דער שטיל האָבן זיי געפרוואווט זייער ערלעכע און אויפריכטיקע עבודה פון וואָרט. ריזיקירנדיק דערביי מיטן לעבן, — האָבן זיך געפונען אַזעלכע אומגליקלעכע צדיקים אין די שפּאַניעס און פאַרטוגאַלס פון אונדזער צייט? דאָס איז אונדז ניט באַקאַנט. אפשר זיינען געווען און אפשר זיינען נאָך איצט אויך פאַראַן

אזוינע הייליקע און הונדערט־פראצענטיקע מאראנען אין סאָוועטן־רוסלאַנד. ווער ווייס? אַ סך קאָנקרעטע איינצלעהייטן פון דער דאָרטיקער ווירקלעכקייט זיינען פון אונדז פאַרהוילן. עד היום וויסן מיר ניט, ביי וואָס פאַר אַן אומ־שטענדן מען האָט געמאַכט אַ סוף צום לעבן און צום שאַפן פון איזי כאַריק, פון מאַקס עריק, פון משה קולבאַק, פון אַנדערע. אפשר האָט מען זיי טאַקע געכאַפט ביי „עבירות“, וואָס זיינען ענלעך צו די „פאַרברעכנס“ פון יענע פרומע יידן, וואָס ניט געקוקט אויף דעם, וואָס זיי האָבן שוין געגאַלטן פאַר קריסטן, האָבן זיי באַהאַלטענערהייט געהייט שבת אַדער געפראַוועט פסח דעם סדר? אפשר האָבן זיי זיך טאַקע דערלויבט צו שרייבן דאָס, וואָס מען האָט „ניט געטאַרט“? דאָס איז אונדז, צום באַדויערן, נישט באַקאַנט.

מער באַקאַנט זיינען אונדז פאַלן פונעם צווייטן עקסטערעם — און דאָס איז נאָך מער צום באַדויערן, — פאַלן, ווען שרייבער־אנוסים אַדער האַלבע אנוסים זיינען צוגעשטאַנען צו דער מחנה אינקוויזיטאָרס און זיינען אַליין געוואָרן חטאים־זוכערס.

אַבער דאָס זיינען עקסטערעמען.

דער גרעסטער טייל פון די אַמאָליקע אנוסים האָט ניט געהערט ניט צו דעם הייפל הייליקע און ניט צום עקסטערעם פון טומאה. ביי דער מערהייט איז דער געראַנגל צווישן זייער אַלטער יידישקייט און זייער נייער קריסט־לעכקייט געווען אַן אינעווייניקסטער, אַ פאַרשטיקטער. אַ סך פון זיי האָבן געוויס זיך אַרומגעטראָגן מיט אַ דראַמע אין האַרצן, נאָר דאָס איז געווען אַ שטומע דראַמע — און אַן דרויסנדיקער אַקציע.

אַנוסים פון אַט דעם מין, אַנוסים, וואָס צוויי נשמות האָבן געלעבט אין זייער ברוסט, צוויי נשמות מיט אַ באַהאַלטענעם ויתרונצו, — זיינען זיכער געווען אויך צווישן די סאָוועטיש־יידישע שרייבערס, און ווען דער אַדער יענער פון זיי איז פאַרבייגעגאַנגען אַ שול, האָט יעקב זיך געריסן אַרויסצוגיין אויף דער ליכטיקער שיין, פאַרבייגייענדיק אַ קלויסטער — האָט דאָס אייגענע געפראַווט טאָן עשו.

צו אַט דעם מין אנוסים אַדער האַלבע אנוסים האָט זיכער געהערט דער פּאַעט אהרן קושניראָוו, וואָס איז מיט אַ פאַר יאָר צוריק, אַכט און פופציק יאָר אַלט, געשטאַרבן אין מאַסקווע. זיין סאָוועטישע ליריק האָט מיט קליינע אויסנאַמען, געמאַכט דעם איינדרוק פון טיפער אויפריכטיקייט. ער האָט אַ פנים געגלייבט באמת אין — „אונדזער גרויס באַלשעוויסטיש וואָרט“. אַבער... אַז ער האָט אין אויגוסט, 1944, זיך געטראָפן מיט יידישע שרייבערס אין ווילנע, האָט ער, ווי א. איזען דערציילט אין „צוקונפט“ (פעברואַר, 1951), געלייענט פאַר זיי זיין אַלט ליד „יזכור“ (אין זיין לידער־זאַמלונג

„ברויז“ הייסט עס „הזכרה“. דאס ליד האָט ער געשריבן אין 1921, נאָך די פּאָגראַמען אין אוקראַינע. ער האָט דאָן זיך נאָך געקענט פאַרגינען צו שרייבן :

איך ווייס, קיין וואָרט און קיין נאָמען
וועל איך מער שוין ניט הערן אַצינדער...
אַ קול נאָר הערט זיך אין רמה :
רחל וויינט אויף אירע קינדער.

ער האָט דאָך ניט געקאָנט אויסזאָגן דעם סוד, אַז „אין נשמה אַ מיזעלע שקראַבעט — צו טאַטנס, צו זיידנס אַ ניגון“. שפעטער איז דעם טאַטנס און דעם זיידנס ניגון פאַרהילכט געוואָרן פון אַנדערע, הילכיקערע טענער, אָבער דאָס אימאַזשיניסטיש-יידישע „מיזעלע“ האָט אין זיין צעלעכערטער נשמה ניט אויפגעהערט צו „שקראַבען“, — און ווען ער האָט ביים שלום פון צווייטן וועלט-קריג, אין 1944, באַגעגנט יידישע פּאָעטן אין דער חרובער ווילנע, האָט ער זיי אָפּ געזאָגט, אַז, ווי אים דוכט, וועט פון זיין גאַנצער ביזיאַטיקער פּאָעזיע אין דער יידישער דיכטונג לעבן בלויז דאָס ליד, ז״ה בלויז „די הזכרה“ נאָך די קרבנות פון די פּאָגראַמען...

אַזוי ווי אַ פאַרציטיקער מאַראַן, וואָס האָט זיך פּלוצלינג באַגעגנט מיט זיינע אַמאַליקע גלויבנס-ברידער, — האָט קושניראָוו ניט אויפגעהערט צו ריידן וועגן „דעם גרויסן צער, וואָס אין זיין (אַמאַליקן) יזכור-ליד צוליב דער אייביקער יידישער טראַגעדיע“. ער האָט זיך איצט ווידער פאַרבענקט נאָכן תנ״ך, אַזוי ווי מיט אַ פּערטל יאַרהונדערט צוריק, ווען ער האָט אין זיין יזכור-ליד אַריינגעשטעלט דעם פּסוק: קול ברמה נשמע — רחל מבכה על בניה... און ווען ער האָט זיך צוגעקוקט צו די געראַטעוועטע ספרים און דאָקומענטן פון דער ייוואַ-ביבליאָטעק, וואָס זיינע קאַלעגן האָבן אַרויסגע-גראָבן פון די ווילנער מאַלינעס, האָט אהרן קושניראָוו, אַ קאַפיטאַן פון דער סאָוועטישער אַרמיי, אַ זאָג געטאָן :

— אויב איר וועט דאָ געפינען פאַר מיר אַ תנ״כל, וואָלט איך איך זייער דאַנקען, גוט וואָלט געווען מיט אַ יידישער איבערזעצונג...

עס איז קלאָר, אַז עס האָט זיך צעברענט אין אים דער אַלטער ויתרוצו, — און אַזוי ווי דער סאָוועטישער אַנוס איז איצט פאַרבייגעגאַנגען ניט קיין קלויסטער, נאָר אַ שול, האָט זיך געריסן פון אים דער לאַנג-פאַרשטיקטער קול יעקב...

ער האָט גאָר אין גאַנצן פאַרגעסן אויף אַ ווילע, אַז „אין מאַסקווע איז פאַראַן אַ מענטש“ (דער נאָמען פון זיינס אַ ליד פון 1937), — און ווער איז

יענער מענטש, וואָס אונדז אַלע, אונדז אַלע מיט אַ גליקלעכן לעבן, מיט פרייד ער באַשיינט? דאָס איז סטאַלין!" — ער האָט דאָס אַליין אויף אַ וויילע פאַרגעסן, און „בסוד סודות" איבערגעגעבן, ווי א. א. אייזען דערציילט, וועגן אַן אינטימען חיבור. ער אַרבעט איבער אים, האָט ער געזאָגט, שוין לאַנג אין יעדער פרייער מינוט פון זיין אַרמעאישער דינסט: דאָס איז אַן אַרבעט איבער דער שבת־צבי־תקופה... „דורכאויס אַ היסטאָריש־נאַציאָנאַלע טעמע"...

„אַבער בלויז פאַר זיך אַליין", האָט דער סאָוועטישער מאַראַן דערקלערט, און אַז א. א. אייזען האָט אַ פאַרוואַנדערטער געפרעגט: „וואָס הייסט, פאַר זיך אַליין?" איז דער מאַראַן געוואָרן אין גאַנצן אַפּנהאַרציק און האָט אויסגע־זאָגט פון חדר, אַז „די אינעווייניקסטע בענקשאַפט נאָך דעם פרייען שאַפּן איז ביי אַ סך יידיש־סאָוועטישע שרייבערס אַזוי גרויס, אַז זי זוכט זיך אַן אַפּגאַנג אין די טונקליקייטן פון דעם שרייבערישן חדר־חדרים"...

אויב דאָס איז ריכטיק, איז עס דאָך טאַקע געווען עפעס אַ מין היינט־צייטיק שבת־היטן און סדר־פּראָווען אין די טונקליקייטן פון קעלערן, פון קאַטאַקאַמבעס. אויב דאָס איז ריכטיק, זיינען דאָך צווישן די היינטיקע אַנט־רעליגיעזע, אַזוי ווי צווישן די אַמאַליקע רעליגיעזע, אַנסים געווען ניט בלויז אַזוינע, וואָס זיינען אַפּן איבערגעגאַנגען צום שוואַ, נאָר אויך אַזוינע, וואָס האָבן זיך שטילערהייט אים אַנטקעגנגעשטעלט, — אויב ניט פיזיש, איז גייסטיק. אויב דאָס זאָל זיין ריכטיק, וואָלט עס דאָך געמיינט, אַז דווקא צווישן די קושניראַווס, ד"ה צווישן די, וואָס האָבן אויפריכטיק געגלייבט אין די אידעאָלן פון קאָמוניזם, האָבן זיך געפונען אַזוינע, וואָס — ווינציקסטנס באַהאַלטענערהייט — האָבן זיי געזוכט גובר צו זיין זיינע אינקוויזיטאָריש־טאַטאַליטאַרע מעטאָדן.

א. קושניראַו אין, לויט א. א. אייזענס דערציילונג, געווען אין מאַסקווע אַן אַנדערער, אַ מער איינגעהאַלטענער ווי אין ווילנע. אַבער אויך דאָרט האָט ער זיך דערלויבט אַזוינע זאַכן, צוליב וועלכע ער איז, סוף כל סוף, געוואָרן אויס רעדאַקטאָר פון „אייניקייט"...

האַבן אויך אַנדערע זיך דערלויבט „אַזוינע" און ענלעכע זאַכן? לויט בן ציון כ"צס בריוו אין „הדואר" (כ"ו אייר, תשי"א) זאָל דוד בערגעלסאָן האָבן געהערט צו דער קאַטעגאָריע. ער האָט זיך פאַרגונען אַרייַן־צוקוקן אין „עין יעקב", און לויט דער מיינונג פון דעם פרומען פּוילישן יידן, וואָס האָט עס כ"צן דערציילט, זאָל דאָס זיין אַ ראיה, אַז בערגעלסאָן איז פאַרכאַפט געוואָרן פון רעליגיעזע געפילן. נון, דאָס איז אַ קנאַפּער באַווייז, — און די, וואָס קענען גוט בערגעלסאָנען, טראַכטן, אַז זיין „פרום־ווערן" האָט פּונקט אַזוי ווינציק ממשות, ווי זיין פריערדיקע אַנט־רעליגיאָ־

זיטעט. אבער אין זיין בריוו פון מאַסקווע צו אברהם סוצקעווערן קיין ווילנע, דאָטירט דעם 4טן סעפט., 1949, און פאַרעפנטלעכט אין „די גאַלדענע קייט“, נומער 7, תל-אביב, 1951, ז' 223. — אין זיין בריוו איז באמת פאַראַן עפעס, וואָס זאָגט, אַז אויך בערגעלסאַן דאַרף צוגערעכנט ווערן צו די נעאַ-מאַראַ-נען, כאָטש ער איז זיכער ניט געווען פון דעם ריינעם און נאַאיוון טיפּ אנוסים, צו וועלכן א. קושניראָוו האָט געהערט. בערגעלסאַנס בריוו איז פול מיט אַפענעם צער און באַהאַלטענעם צאַרן. ער לויבט אין זיין בריוו סוצקעווערן און זיינע ווילנער חברים פאַר דער אַרבעט צו ראַטעווען און אויפצוהיטן, וואָס מען קאָן. „איך ווייס ניט“, שרייבט ער, „צי „עמעצער אין דער-אַ צייט טוט פאַר אונדזער קולטור עפעס וויכטיקערס, ווי איר טוט. דאָ אין אונדזער לעבן איז דערווייל קיין באַזונדערע ניס גיטאַ. מיר וואָרטן אַלץ אויף גוטס (קורסיוו פון מיר. — ש.ג.), ס'איז שווערלעך. נעמט צונויף, טייערער, אַלץ, וואָס איז מעגלעך, אונדזערע מענטשן — אויך. מיר זיינען אַזוי אַרעם גע-וואָרן אין אַלץ, אין אַלץ...“

בערגעלסאַן האָט טיפּ אין האַרצן געוואוסט, אַז „מיר“ זיינען אַזוי אַרעם געוואָרן, „אַרעם געוואָרן אין אַלץ, אין אַלץ“, — „אַרעם געוואָרן גייסטיק, ניט נאָר קערפערלעך. ער האָט אויך געוואוסט, אַז „מיר“, ד"ה מיר, וואָס זיצן אין מאַסקווע, וואָרטן אַלע אויף גוטס. דערוואָרט אויף גוטס האָט מען זיך נאָך אַלץ ניט. אַבער מען וואָרט נאָך אַלץ. אַט-די צוויידייטיקייט האָט זיך געפילט אין דוד בערגעלסאַנס סאַוועטישן שאַפּן. — דערהויפּט פאַר און נאָך דער צווייטער וועלט-מלחמה, ווען עס האָט זיך געדוכט, אַז מען האָט אין סאַוועט-רוסלאַנד אַ ביסל אַפּגעלאָזן די לייצעס. בערגעלסאַן איז נאָך אַלץ געגאַנגען אין שפּאַן — אַ ברירה האָט ער געהאַט? אַבער זיינע טריט זיינען געווען שוין פאַמעלעכדיקע, מידע. און ווען איבער אים זאָל ניט האָבן געהאַנגען די בייטש, גרייט אַראַפּצולאָזן זיך, וואָלט ער אפשר — ווער ווייס? — אַרויס פון די האַלאַבליעס און — זיך אויסגעשפּאַנט... אַ שוואַכערער באַלשעוויק, ווי אהרן קושניראָוו, איז ער געווען; ניט בלויז אַ גרעסערער טאַלאַנט — אויך אַ גרעסערער און מער אומגליקלעכער אנוס...
 נון, אנוסים צו אנוסים זיינען ניט גלייך. אַבער עס איז, אַ פנים, אמת, אַז דער סאַציאַלער, אַזוי ווי אַמאָל דער רעליגיעזער, טאַטאַליטאַריזם גייט איבער די גופים — און די נשמות — פון מאַראַנען.

(1951)

ביא-ביבליאגראַפישע נאָטיצן

ביא-ביבליאָגראַפישע נאָטיצן*

שטיינמאַן, ביינוש (1897 — 31 אויג., 1919)

געב. אין קרעסלאַווקע, לאַטגאַליע, ביי אַן אַרעמען בעקער. צו 13 יאָר אַנגעהויבן שרייבן שירים. 1914 געענדיקט „די העכערע אָנפאַנג-שול“. אַוועק צו אַ ברודער אין ווילנע, וואו געאַרבעט אין אַן אַפטייק ביז 1916. 1917 מאַביליזירט געוואָרן און געדינט 8 חדשים אין מיליטער. נאָכן צוריקקומען אַהיים געגרינדעט אַ דראַמאַטישן קרייז. אַ חוץ לידער, האָט ער אַנגעשריבן אין יענער צייט פיר דראַמעס: משיח בן-יוסף, ביים טויער, דאָס רויטע קינד, אין הויף (דער מאַנוסקריפט פון דער לעצטער דראַמע איז פאַרלוירן געגאַנגען), אין וועלכע ער האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר איינעם פון די אַריגינעלסטע יידישע דראַמאַטורגן. ער האָט דערנאָך געלערנט אין כאַר-קאַווער לערער-סעמינאַר. סוף אויגוסט, 1919, איז ער געקומען אין קיעוו אַריינצוטרעטן אין דאַרטיקן לערער-סעמינאַר, אָבער איין טאָג שפּעטער איז ער מאַביליזירט געוואָרן אויף שוין-אַרבעט און איז אין עטלעכע טעג אַרום דערהרגעט געוואָרן אין דער פאַרשטאַט סלאַבאָדקע, וואו ער איז אויך געקומען צו קבורה. ערשט נאָך זיין טויט האָט מען אָפּגעדרוקט זיינע דראַמאַטישע שאַפונגען. ער האָט אויך איבערגעזעצט אַסקאַר ווילדס שולמיוו (קאַווע, 1924). (משיח בן יוסף איז אין 1926 אויפגעפירט געוואָרן אין נ"י מיט מוזיק פון יעקב שייפער און מיטוירקונג פון נ"י סימפאָנישן אַרקעסטער.

* די נאָטיצן קומען דאָ אַריין לויט דעם סדר, ווי די שרייבער ווערן באַהאַנדלט אין בוך (גורשטיין און נוסניאָוו — אין דעם אַרטיקל פון מאַקס עריק). עס פעלן נאָר נאָטיצן וועגן ישראל וואַקסער, ווייל, לידער, האָט מען ניט געקאַנט אויסגעפינען קיין גענויע פרטים פון זיין ביאָגראַפיע. די נאָטיצן זיינען צונויפגעשטעלט פון אלעקסאַנדער פאַמעראַן.

ביים טויער איז אויפגעפירט געוואָרן פון „אַרטעף“, רעזשיסירט פון יעקב מעסטעל).

שוואַרצמאַן, אשר (18 אָקט., 1889, — אויג., 1919)

געב. אין דאָרף ווילניאַ, לעבן קאָראָסטישעו. ביי אַן אָנגעשטעלטן אין אַ וואָלד. צו 15 יאָר האָט ער פּולקאַם באַהערשט די העברעאישע שפּראַך, זיך באַפּריינדעט מיט ה. נ. ביאַליקן, געפּרואוּט שרייבן לידער אויף העברעאיש, רוסיש, אוקראַאיניש. אין יענער צייט האָט ער אין קיעוו און אין בער-דיטשעו זיך מפרנס געווען פון לערנען מיט קינדער העברעאיש. פון 1909 אָנגעהויבן שרייבן נאָר יידישע לידער, טיילווייז אונטערן איינפלוס פון זיין שוועסטערקינד, דוד האַפּשטיין. 1911 — 1913 געדינט אין דער רוסישער אַרמיי. 1913 האָט א. שוואַרצמאַן אָפּגעדרוקט זיין ערשט ליד אין ווילנער יידישע וועלט. שפעטער געדרוקט אין קיעוו זיינע לידער אין פּאָלקס-צייטונג, נייע צייט, אייגנס א"א. מאַביליזירט געוואָרן אין דער ערשטער וועלט-מלחמה, זיך לאַנג געפונען אויף די פּאָדערשטע פּאָזיציעס, פּאַרוואונדעט געוואָרן אין אַ פּוס, באַשאַנקען געוואָרן פאַר העלדישקייט מיט 2 געאַרגאַרייזן און ראַנג פון אונטעראַפּיצער. סוף 1917 דעמאָביליזירט געוואָרן און פאַרבליבן אין קיעוו. אין 1919 אָנגעשריבן זיין באַרימט ליד „דער שונא ביי די טויערן“, אַוועק פּריזוויליק אין דער רויטער אַרמיי אין אַ קורצער צייט אַרום איז ער געפּאַלן אין אַ צוזאַמענשטויס מיט אַ פּוילישן מיליטער-טייל לעבן סאַרנע. די ערשטע זאַמלונג פון זיינע לידער, פון גאַלדענע ווייטן, איז דערשינען אין 1921 אין קיעוו. דערנאָך זיינען אָפּגעדרוקט געוואָרן אַ סך אויפלאַגעס דער-פון, דאָס לעצטע מאָל אין 1944 אין מאַסקווע. אין 1935 האָט דער קיעווער אינסטיטוט פאַר יידישער קולטור אַרויסגעגעבן אַן אַקאַדעמישע אויסגאַבע פון אַשר שוואַרצמאַן, לידער און בריוו, מיט דער אַקטיווער מיטהילף פון דוד האַפּשטיין.

קוויטקאָ, לייב (31 דעצ., 1893, — 12 אויג., 1952)

געב. אין האַלאַסקאָוו, פּאָדאָליע. די עלטערן זיינען פרי געשטאַרבן. אין עלטער פון 10 יאָר געמוזט אָנהייבן אַרבעטן ביי פאַרשיידענע מלאכות, וואַנדערנדיק פון שטאָט צו שטאָט. 1918 זיינען דערשינען זיינע ערשטע לידער אין קיעווער זמ"ב אייגנס. אָנהייב צוואַנציקער יאָרן האָט ער פאַרלאָזן סאָוועט-רוסלאַנד און זיך באַזעצט אין בערלין. 1925 זיך אומגעקערט קיין כאַרקאָוו.

געדרוקט און איבערגעזעצט ביכער פאַר קינדער, בפרט פון אוקראַינישן פּאָלקלאָר. געווען מיטרעדאָקטאָר פון ביכער, אַנטאַלאָגיעס און זשורנאַלן. זיינע ווערק האָט מען אַרויסגעגעבן אויף 34 שפּראַכן אין העכער אַכט מיליאָן עקזעמפּלאַרן. 1939 איז ער באַערט געוואָרן מיטן אַרדען „רויטע אַרבעט־פּאַן“. סוף 1948 איז ער אַרעסטירט געוואָרן צוזאַמען מיט אַ סך אַנדערע ייִדישע שרייבער אין דעם זעלבן טאָג. אויך זיין פּרוי איז אַ לאַנגע צייט געזעסן אין תּפּיסה.

זיינע ווערק: טריט (1920); גרין גראַז (1922); 1919 (1923); דער שטענטער נאָמען (1928); ריאַ-גראַנדער פעל (1928); געראַנגל (1929); רינג אין רינג (1929); אין טראַקטער־צען (1931); יונגע בויערס (1932); ליאַם און פעטריק (1932); אַלע ווערק פון ל. קוויטקאָ (1933); רייזעט און פּאַעמעס (1934); אַ פּריילעך יאָר (1934); פּאַר די קינדערס וועגן (1935); צען מעשיות (1937); לידער וועגן דער רייטער אַרמיי (1938); דער מאַלצייט (1940); זומער (1941); פּייער אויף די שונאים (1941); דאָס בלוט רופּט צו נקמה (אין איינעם מיט י. נוסיןאָו און י. קאַצענעלסאָן, 1941); קינדער־הערצער (1943); אַלף־בית (1945); געזאַנג פון מייַן געמיט (1947). נאָך אַ גרויסע פּאַעמע, יידן אין אַקטאַבער, אַ בוך פון 12 טויזנט שורות. איז שוין געווען אַפּגעדרוקט ערב דער מלחמה. נאָר אַלע ביכער זיינען פּאַרברענט געוואָרן אין קאַוונע בעת די ערשטע נאַצי־באַמבאַרדירונגען. נאָר עטלעכע עקזעמפּלאַרן האָבן זיך איינגעהיט. מיט אַ יאָר צוריק זיינען דערשינען אויף רוסיש צוויי ביכער מיט זיינע שאַפּונגען.

האַפּשטיין, דוד (24 יוני, 1889, —)

געב. אין קאַראַסטישעווי, ניט ווייט פון קיעוו, ביי אַ פּאַטער אָן ערד־אַרבעטער, דערנאָך זיך דערצויגן ביי אַ זיידן, אַ סטאַליער. געלערנט אין חדר, אויך העברעאיש און רוסיש. צו 17 יאָר געוואָרן אַ לערער אין אַ נאַענטן דאָרף. 1907 געקומען אין קיעוו, דורכגעמאַכט דעם קורס פון 6 קלאַסן גימנאַזיע. אין גיכן אַוועק דיגען אין מיליטער. שפּעטער זיך געלערנט אין פּט"ב פּסיכאָנעוואַלאָגישן אינסטיטוט, אין קיעווער קאַמערץ־אינסטיטוט און אויפן פּילאָלאָגישן פּאַקולטעט פון דאָרטיקן אוניווערסיטעט. 1917 אַנגעהויבן דרוקן ייִדישע לידער. 1919 דערשינען זיין ערשט בוך — ביי וועגן. 1923 פּאַרלאָוט אויף עטלעכע יאָר סאָוועט־רוסלאַנד און אין איינעם מיט מאַרקיש, קוויטקאָ, בערגעלסאָן אַ"א געלעבט אין בערלין, דערנאָך אין ארץ־ישׂראל, וואו געדרוקט העברעאישע לידער. 1926 זיך אומגעקערט. 1927

געווען אַן אַספּיראַנט אין דער אוקראַאינישער וויסנשאַפֿט־אַקאַדעמיע. זינט זיין אומקער האָט ער אָנגעשריבן און אָפּגעדרוקט אין סאַוועט־רוסלאַנד אַ פּאַר צענדליק ביכער. האָט אויך איבערגעזעצט אַ סך ביכער פון אוקראַ־איניש, רוסיש, דייטש. געווען מיט־רעדאַקטאָר פון דער ליט־סעקציע פון דער „קולטור־ליגע“. שפעטער פון אַנדערע צייטשריפטן, אַריינגערעכנט אַנטאָלאָגיע פון דער ייִדישער ליטעראַטור (אין אוקראַאיניש). 1939 באַלוינט געוואָרן מיטן אָרדען „ערן־צייכן“. דעם זעלביקן יאָר איז געפיערט געוואָרן זיין 50־יאָריקער געבורטסטאָג. אין מלחמה־צייט געווען אַ מיטגליד פון אַנטי־פּאַשיסטישן קאָמיטעט. 1946 באַערט געוואָרן מיטן מעדאַל „פאַר העלדנמוט“ אין דער צייט פון דעם קריג. סוף 1948, נאָך דער ליקווידאַציע פון דער ייִדישער קולטור, האָט מען אים אַרעסטירט. איז שפעטער, אין תּפּיסה, אַרונ־טער פון זינען. דאָס האָט לויטן סאַוועטישן „געזעץ“ געמאַכט אוממעגלעך דורכצופירן זיין הינריכטונג.

זיינע ווערק: ביי וועגן (1919); וואָלגער־שטיינער (1922); ליריק (1923); ביי וועגן (ווילנע, 1924, 178 ז׳); אויף ליכטיקע רואינען (1927); ליטעראַטור־קענטעניש (אין איינעם מיט פ. שאַמעס, 1927); פון אַלע מיינע וועלטן (1929); געזאַמלטע ווערק (1930); געקליבענע לידער (1931); פרייד פון נייעם זיין, אַרקעסטראַ (1933); לידער (1935); איד גלויב (נ״י, 1945); מוטער, דראַמע (1947), לויט אַ מעלדונג אין מאַקסווער איינקייט), אַ חוץ קלענערע ביכלעך און נאָך 2 שפּילן; אַ מעשה מיט אַ חלום (1920), טפּאַרטאַק (1929).

קושנירָאָוו, אהרן (1891 — סעפט., 1949)

געב. אין באַיערקע (שלוים־עליכמס „בויבעריק“), לעבן קיעוו. געדינט אין דער צאַרישער אַרמיי, דורכגעמאַכט די ערשטע וועלט־מלחמה, 1920 אַוועק אין דער רויטער אַרמיי. אין דעם זעלבן יאָר זיך אָנגעהויבן דרוקן. 1921 איז דערשינען זיין ערשט בוך לידער. נאָכן נאַצישן אָנפאַל אויף סאַוועט־רוסלאַנד האָט ער זיך אָנגעשלאָסן פּרייוויליק אין דער רוסישער אַרמיי, זיך באַטייליקט אין שלאַכטן, אַריינגעפאַלן אין געפאַנגענשאַפֿט, נאָר אַנטלאָפּן צוריק צו די סאַוועטישע פּאַזיציעס. געהאַט דעם ראַנג פון קאַפיטאַן. באַערט געוואָרן מיט די מעדאַלן „שלאַכט־פּאַרדינסטן“, „פאַר באַשיצן מאַס־קווע“ א״א. געווען הויפּט־רעדאַקטאָר פון די 6 אַלמאַנאַכן היימלאַנד (1947 — 1948) און מיט־רעדאַקטאָר פון אַ ריי אַנדערע צייטשריפטן. אויך אַ סך איבער־געזעצט. געווען פון די געציילטע אויסנאַמען צווישן די שרייבער, וואָס זיינען

ניט אַרעסטירט געוואָרן סוף 1948. קורץ נאָך דעם איז ער קראַנק געוואָרן און, נאָכן אָפּליגן אַ צייט אין אַ שפיטאַל, געשטאַרבן. זיין פּרוי איז, אָבער, יא אַרעסטירט געוואָרן שוין נאָך זיין טויט, זי איז לעצטנס באַפֿרייט געוואָרן, כאַטש ניט רעהאַביליטירט, ווי ס'איז דער פּאַל מיט אַ טייל באַפֿרייטע יידישע שרייבער.

קושניראָווס ווערק: ווענט (1921); קינדער פון איין פּאַלק (דערציי-לונגען); בריוֹ (1928); הירש לעקערט, דראַמע (1929); אַ געוויינלעכער מענטש, דראַמע (1940); פּאַלק, דראַמע לויט לאַפעז דע וועגאַס, „שעפּסן-קוואַל“; די עסטרייכישע נאַכט, דראַמאַטישע פּאַעמע; מלחמה (1946); געקליר-בענע לידער (1947). אין 1956 איז אויך דערשינען אין מאַסקווע אין באַנד פון זיינע לידער אויף רוסיש מיט אַן אַרדינפֿיר פון דיכטער אַ. ווערגעליס.

כאַטשעוואַצקי, משה (30 יאָנ., 1897, — 17 דעצ., 1943)

געב. אין בוקי, לעבן אומאַן, ביי אַ פּאַטער אַ לערער אין אַ תּלמוד-תּורה. געלערנט אין חדר, תּ"ת און אין 1916 געענדיק די קאַמערץ-שול אין אומאַן. שפעטער געלערנט אין הויכשולן אין פעטראָגראַד און יעקאַטערינבורג. זיין ערשט ליד אָפּגעדרוקט אין קיעווער נייע צייט אין 1918, אָבער ערנסט זיך אָנגעהויבן דרוקן ערשט אין 1921, ווען ער האָט זיך באַזעצט אין קיעוו. דאָרטן האָט ער מיטגעאַרבעט אין דער צייטונג קאַמוניסטישע פּאַן. פון 1923 אָן האָט ער געאַרבעט דריי יאָר אין מאַסקווער עמעס. נאָכן אויסברוך פון דער מלחמה מיט די נאַציס אַוועק פּרייוויליק אין דער רויטער אַרמיי, האָט זיך באַטייליקט אין אַ סך שלאַכטן און איז אומגעקומען פון אַ נאַצישער קויל. זיינע געדרוקטע ביכער: דאָרשט (1922); האַרטע וואָר (1924); אין שווערן גאַנג (1929); ראַפּאָרטן (1931); לעצטע שלאַכט (1932); טראַגט פון טויזנטער (1932); טייגע, דראַמאַטישע סצענעס (1936). ער האָט געשריבן אַ סך לידער פאַר קינדער, האָט אויך איבערגעזעצט לערמאַנטאָווס אַ באַנד ליריק.

אַבטשוק, אברהם (— 1897)

געב. אין לוצק, וואַלין. 1919 געענדיקט אַ מיטלשול אין לוצק. 1921 אַוועק קיין קיעוו, געווען לערער פון יידישער שפּראַך און ליטעראַטור אין אַ יידישער אַרבעטשול, אַספּיראַנט ביי דער יידישער קאַטעדרע פון דער אוקראַ-

אינישער וויסנשאַפֿט־אַקאַדעמיע, שפּעטער — וויסנשאַפֿטלעכער מיטאַרבעטער פון דער סעקציע פֿאַר ליטעראַטור און קריטיק פון דעם קיעווער אינסטיטוט פֿאַר יידישער קולטור, געטאָן פעדאַגאָגישע אַרבעט, געשריבן ליטעראַטור־קריטישע אַרטיקלען. 1926 אָנגעהויבן דרוקן אין די רויטע וועלט דערציי־לונגען זועגן דעם בירגער־קריג און פון דעם יידישן לעבן אין פּוילן נאָך דער מלחמה. געווען מיט־עדאַקטאָר פון פּראָליט, זשורנאַל פון פּראָלעטאַרישע שרייבערס אין אוקראַינע. 1936 איז ער באַשולדיקט געוואָרן אין „טראַצ־קיסטישע“ טענדענצן, וואָס ער זאָל האָבן אַרויסגעוויזן אין הערשל שאַמיר. זינט דעמאָלט איז זיין גורל אומבאַקאַנט. ס׳איז נאָר זיכער, אַז ער איז נישט צווישן די, וואָס זיינען געבליבן לעבן.

זיינע געדרוקטע ביכער: מענדעלע מוכר ספרים, זיין לעבן און זיינע ווערק (1927); הערשל שאַמיר און אַנדערע דערציילונגען (1929); זיך איינ־געטלאַטן (1930); הערשל שאַמיר (1931); קחבאָס (1932); אין קאַמף קעגן שונאים (1932); דערציילונגען (1933); הערשל שאַמיר, צווייטער טייל (1934); עטיודן און מאַטעריאַלן צו דער געשיכטע פון דער ייִד. ליט. באַוועגונג אין פּסט־ (1934); אין דער באַרגיקער שאַריע (1934); באַרישעווס בריגאַדע (1934); וועגן אונזער פּראָזע (1934). אויך אַ ריי לערנביכער פֿאַר ליטעראַטור־ און געזעלשאַפֿט־קענטעניש און איבערזעצונגען פון רוסיש און אַנדערע שפּראַכן.

קולבאַק משה (5 אַפּריל, 1896 — 1952)

געב. אין סמאַרגאָן, לעבן ווילנע. געלערנט אין חדר און אין די ישיבות פון וואַלאַזשין און סווענציאָן ביזן ערשטן וועלט־קריג. אין קאָוונע געווען דערנאָך באַשעפֿטיקט ווי אַ לערער פון העברעאיש. נאָך דער מלחמה גע־וואוינט אַ שטיקל צייט אין מינסק מיט זיין משפּחה. 1916 אָפּגעדרוקט זיין ערשט ליד אין די ליטעראַרישע מאָנאַטהעפטן אין ווילנע, וואו זיך באַזעצט אין 1919. 1920 געקומען קיין בערלין. 1923 איז ער צוריקגעפּאָרן קיין ווילנע, וואו ער איז געווען אַ לערער אין דער יידישער גימנאַזיע און אין יידישן לערער־סעמינאַר. געשריבן לידער, פּראָזע, ווי אויך טעאַטער־שפּילן פֿאַר דער יוגנט, וואָס ער האָט אויך אויפגעפירט. 1928 איז ער אַריבערגעקומען אין דער סאָוועטישער מינסק, וואו ער האָט פּאַרעפּנטלעכט אַ ריי וויכטיקע ביכער לידער און פּראָזע, אַריינגערעכנט די זעלמענאַנער. 1937 האָט מען אין מינסקער שטערן אָפּגעדרוקט זיין דראַמע בויטרע, וואָס איז אויפגעפירט געוואָרן אַ לאַנגע צייט אין מאַסקווער יידישן מלוכה־טעאַטער (אויך פון

„אַרטעף“ אין נײַ). סוף יאָר האָט מען אָפּגעשטעלט די פּאַרשטעלונגען צוליב זיין אַרעסט. ער איז פּאַרשיקט געוואָרן אויף לאַנגע יאָרן אין סיביריער לאַגערן. לויט פּאַרלאָזלעכע באַריכטן, האָט ער נאָך געלעבט אָנהייב 1952, איז, אָבער, דערשאָסן געוואָרן אין דעם זעלבן יאָר, מעגלעך — דעם 12טן אויגוסט, אין דעם זעלבן טאָג, ווען עס זיינען דערשאָסן געוואָרן אַנדערע אָנגעזעצטע יידישע שרייבער.

זיינע ווערק: שירים (1920, ווילנע); לידער (1922, וואַרשע); משיח בן אפרים, ראָמאַן (1924, בערלין); מאָנטאַג, ראָמאַן (1926, וואַרשע); פּאַעמען און לידער (1929, ווילנע); יעקב פּראָנק, דראַמע (1929, ווילנע, צום ערשטן מאל געווען געדרוקט אין דער נײַ צוקונפט אין 1923); לידער און פּאַעמען 1917-1928 (מינסק); זעלמעניאַנער, ערשטער באַנד (1931, דאָרט); דיסענד טשיילד האַראָלד (1933, דאָרט); געקליבענע לידער (1934, דאָרט); זעלמעניאַנער, צווייטער באַנד (1935); זלמנאים (העברעאיש, תּל־אביב). האָט אויך רעדאַקטירט רעוואָלוציאַנערע נאָוועלן (1931) און געווען רעד. און מיט־רעדאַקטאָר פון אַ סך אַנדערע ביכער און צייטשריפטן.

קיפּנים, איציק (— 1896)

געב. אין סלאָוועשע, וואַלין, אין אַן אַרבעטער־משפּחה. באַקומען אַ טראַדיציאָנעלע דערציאונג. אין עלטער פון 13 יאָר אַליין אָנגעהויבן אַרבעטן. יונג אָנגעהויבן שרייבן אויף העברעאיש, רוסיש, יידיש. אָנהייב צוואַנציקער יאָרן זיך באַזעצט אין קיעוו, וואו אָנגעהויבן דרוקן זיינע ערשטע דערציילונגען. האָט געמאַכט אַ רושם מיט זיין ערשט אָפּגעדרוקט בוך חֲדָשִׁים און טעג אין 1926. האָט אויך אַ סך געשריבן און איבערגעזעצט מעשה־לעך פאַר קינדער. אין 1947 האָט ער דערקלערט אין איינער פון זיינע מלחמה־דערציילונגען: „ס'וואַלט געווען גוט צו זען, אַז אַלע יידן, וואָס גייען איצט אַרום מיט אַ פעסטן זיגערשין טראַט איבער בערלינער גאַסן, זאָלן טראַגן אויף דער ברוסט באַנאַנד מיט די אַרדענס און מעדאַלן אויך אַ קליין, שיין מגן־דודל“. דערפאַר און פאַר ענלעכע חטאים האָט מען אים אויסגעשלאָסן פון דעם שרייבער־פאַרבאַנד. די „מעשה־קיפּנים“ איז געווען כּראַנאַלאָגיש (און סימבאָליש) דער אָנהייב פונעם סוף פון דער סאָוועטיש־יידישער ליטעראַטור. סוף 1948 איז ער אַרעסטירט געוואָרן צוזאַמען מיט אַ סך אַנדערע שרייבער, געווען פאַר־שיקט אין אַ לאַגער. ער איז, צום גליק, געבליבן לעבן און וואוינט איצט אין אַ פאַרשטאַט פון קיעוו.

זיינע געדרוקטע ווערק: חדשים און טעג (1926); מעשיות און דער-
 ציילונגען (1929); דערציילונגען (1930); זעליק דער ראדיסט, 12 דערצי-
 לונגען (1922-1932), חרובע נעסטן (אלע — 1933); א קיילענדיק יאר
 (1938); די שטוב, פון די יונגע יאָרן, חנה-רווע גייט אַ טענצל (דראַמע)
 (אלע — 1939); צום נייעם לעבן, די צייט גייט (ביידע — 1940).

גאָדינער, שמואל (1892 — 1942)

געב. אין טעלעכאָן, מינסקער געגנט. ביז 14 יאָר געלערנט אין חדר,
 ביי גמרא-מלמדים און פריוואַטע לערערס. דערנאָך, 8 חדשים, אין אַ פּראָ-
 פעסיאָנעלער שול. צו 15 יאָר אַריבערגעפאַרן מיט די עלטערן קיין וואַרשע,
 וואו אָנגעקומען אין אַ שלאַסער-וואַרשטאָט. צו 17 יאָר אָנגעהויבן אַרבעטן
 אין אַ גרויסער שלאַסער-פאַבריק. סוף 1912 רעקרוטירט געוואָרן אין דער
 צאַרישער אַרמיי, אין 1914 געשיקט געוואָרן אויפן פּראָנט, פאַרוואַנדעט
 געוואָרן. אין 1918 געפאַנגען געוואָרן פון די עסטרייכער, אַנטלאָפן און צוריק-
 געקומען קיין רוסלאַנד. 1921-1923 געלערנט אין מאַסקווער ליטעראַטור-
 אינסטיטוט א״נ פון וו. בריוואָוו. צו ערשט געשריבן לידער, כאַטש זיי ניט
 געדרוקט. פון 1921 געשריבן נאָר פּראָזע, דעביוטירט אין עמעס מיט אַ
 דערציילונג. זיך געדרוקט אין מינסקער שטערן, שטראַס א״א. געוואָרן איינער
 פון די פּונדאַמענט-לייגערס פון דער סאָוועטישער פּראָזע, אויך געדרוקט
 דראַמאַטורגישע ווערק, אַ סך ביכער איבערגעזעצט פון רוסיש, צונויפגע-
 שטעלט אַ ליטעראַרישע אַנטאָלאָגיע. ער איז אויך געווען 2 מאל אין ביראָ-
 בידזשאַן, וואו געהאַלפן גרינדן יידישע קינדער-שולן. קורץ נאָכן נאַצישן
 אַנפאַל אויף סאָוועט-רוסלאַנד איז ער פּריזוויליק אַוועק אין דער רויטער
 אַרמיי און איז אומגעקומען הינטער די פּראָנט-ליניעס ביים פאַרטיידיקן
 מאַסקווע.

זיינע אייגענע ווערק: טאַג אַנטקעגן (1924); דער מענטש מיט דער
 ביקס (1928, 2 טער באַנד: 1933). פיגורן אויפן ראַנד (1929); דזשיט
 קופּערקאַפּ, דראַמאַטישער פּאַמפלעט (1930), אויפגעפירט געוואָרן פון ״אַרטעף״
 אין נ״י; אַנדערע מענטשן (1940); זאָוועלער טראַקט (1950), נ״י, דערשינען
 צו ערשט אין מאַסקווע אין 1938). זיין לעצטע דערציילונג, איינער אַליין אין
 פעלד, איז געווען געדרוקט אין מאַסקווער היימלאַנד, נומ׳ 5, 1948.

עריקה, מאַקס, פ"נ פון זלמן מערקין (17 נאָוו., 1898, — 17 אָקט., 1937)

געב. אין סאַסנאָווע, זאַגלעמביע. זיין פאָטער איז געווען אַ פאַרמעגלעכער תבואה-סוחר און אַ משכיל, וואָס האָט געשטאַמט פון שקלאָוו. זיין מוטער, אַ שוועסטער פון יצחק פסחאָן, איינעם פון די גרינדערס פון „בונד“, אַ קדוש, וואָס איז אומגעקומען בימי היטלער. מ. ע. האָט ביז 12 יאָר געלערנט אין חדר און ביי פּריוואַטע לערערס, אַריינגערעכנט חיים-נחמן ביאליק. דערנאָך — אין אַ רוסישער רעאַל-שול. אין 1918 געענדיקט אַ פּוילישע גימנאַזיע. אין דעם זעלבן יאָר געדרוקט זיין ערשטן ליטעראַטור-קריטישן אַרטיקל אין י. מ. וויסענבערגס יידישע זאַמלביכער. געשריבן ליטעראַרישע עסייען און רעצענזיעס אין די אַרגאַנען פון די לינקע פּועז, וואו געווען טעטיק נאָר ווי אַ שרייבער און לעקטאָר, ווי אויך אין די רינגע, ביכער-וועלט, ליטעראַרישע בלעטער, ווילנער טאַג, א"א. 1919-1921 געדינט אין פּוילישן מיליטער. געענדיקט די אַפּיצערן-שול. 1921, 1924 שטודירט יוריס-פרודענץ אין קראַקעווער אוניווערסיטעט. 1922, 1923, 1925, 1926 (און 1928) געווען לערער פון יידישער ליטעראַטור און פּאַלאַניסטיק אין די ווילנער יידישע מיטלשול, סעקרעטאַר פון יידישן פּען-קלוב און אַקטיווער טוער אין אַנדערע קולטור-אינסטיטוציעס. צונויפגעשטעלט צוזאַמען מיט זלמן רייזען אַ כרעסטאָמאַטיע פון דער אַלטער יידישער ליטעראַטור, אַ סך געאַרבעט איבער אַלטיידישע טעקסטן אין דאַנציקער שטאַט-ביבליאָטעק. 1926 באַזוכט, צוליב פאַרשונג-צוועקן אין דער אַלטיידישער ליטעראַטור, ענגלאַנד און פראַנקרייך, גענומען אַ נאָענטן אנטויל אין דער אַרבעט פון ייוואַ אין ווילנע. סעפטעמבער, 1929, אַווקגעפאַרן קיין סאַוועט-רוסלאַנד, ביז 1932 געוואוינט אין מינסק, שפּעטער, ביז זיין אַרעסט, אין קיעוו. אַנגעשריבן אַ סך וויכטיקע ווערק, גלייכצייטיק געמאַן פּעדאַגאָגישע אַרבעט, ווי אַ לערער פון יידישער, העברעאישער און מערב-איראָפּעאישער ליטעראַטור אין יידישן סעקטאָר פון דער וויסרוסישער וויסנשאַפּט-אַקאַדעמיע און אין אַנדערע הויכשולן אין מינסק. געווען דער לייטער פון דער סעקציע פאַר ליטעראַטור און קריטיק פון דעם קיעווער וויסנשאַפּטלעך-פאַרשערנישן אינסטיטוט פאַר יידישער קולטור ביי דער אוקראַינישער וויסנשאַפּט-אַקאַדעמיע מיטן טיטול פראַפּעסאָר. האָט געפלאַנעוועט אַנצושרייבן אַ פולע געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור, וואָס ער האָט נאָר טיילווייז רעאַליזירט. אין יוני, 1936, איז ער אין קיעוו אַרעסטירט געוואָרן (אַ מסירה), איז שפּעטער פאַרשיקט געוואָרן אינעם לאַגער וויעטלאַסיאַן, וואו ער איז געשטאַרבן נאָך אַ לענגערער מאַגן-קראַנקייט.

זיינע ווערק: קאנסטרוקציע־שטודיען (1924); וועגן אַלט־יידישן ראָמאַן און נאָוועלע (1926); די געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור (ביז דער השכלה, 1928); אַנטירעליגיעזער ליטעראַרישער זאַמלבוך (צוזאַמען מיט ק. בעזנאַסיק, ר. רובין, 1930); שלום אַש (1931); קאַמעדיעס פון דער בערלינער השכלה (1933); עטיודן צו דער געשיכטע פון השכלה (1934); קעגן אַנטי־מאַרקסיסטישע טעאָריעס אין דער ליטעראַטור־פּאַרשונג (1932); פּאַרן לענין־נישן עמאַפּ אין דער ליטעראַטור־קריטיק (1934); די יידישע ליטעראַטור אין 1919 י"ה (מיט א. ראָזענצווייג, 1935); עטינגערס געקליבענע ווערק (1936); ביכער וועגן די יידישע קלאַסיקער און סאָוועטישע שרייבער, רע־דאַקטירט די אַקאַדעמישע אויסגאַבעס פון עדעלשטאַט, ווינטשעווסקי א"א, ווי אויך ראָזענצווייגס ביכער און פון אַנדערע מחברים.

גורשטיין, אהרן (נאָו., 1895, — יולי, 1941)

געב. אין קראָלעוועק, טשערניגאָווער גוב. פּאַטער, שעפּטל, געווען אַן אַנגעשטעלטער אין אַ טראַנספּאָרט־געזעלשאַפּט. געלערנט אין חדר און אין פּריוואַטע וועלטלעכע שולעס. 1913 געענדיקט דעם קורס פון קאַהאַנס יידישער גימנאַזיע אין ווילנע. 1916 געלערנט אינעם אַפּטייל פון העברעאישער ליטע־ראַטור אויפן פּאַקולטעט פאַר אַריענטאַלישע שפּראַכן ביים פעטראַגראַדער אוניווערסיטעט. נאָך דער אַקטאַבער־רעוואָלוציע מיטגעאַרבעט אין דער פּרעסע. 1920 אַוועק ווי אַ פּריוויליקער אין דער רויטער אַרמיי. נאָך דער דעמאָביליזאַציע געאַרבעט אינעם פּאַלקס־קאַמיסאַריאַט פאַר יידישע ענינים. 1923 אַפּגעדרוקט אין עמעס ערשטן ליטעראַטור־קריטישן אַרטיקל. 1926 געוואָרן אַן אַספּיראַנט אינעם אינסטיטוט פאַר שפּראַך און ליטעראַטור, שפּע־טער — אַ וויסנשאַפּטלעכער טוער אין דער ליטעראַטור־סעקציע פון קיעווער אינסטיטוט, דערנאָך דאַצענט פון צווייטן מאַסקווער אוניווערסיטעט און זינט 1931 — פּראָפּעסאָר פון ליטעראַטור־געשיכטע און טעאָריע אין די פּעדאַגאָגישע אינסטיטוטן פון קיעו און אַדעס. געווען רעדאַקטאָר פון דער מעדעלע־אויסגאַבע פון פ"ג עמעס, פון אַ ריי וויסנשאַפּטלעכע זמ"ב פון די יידישן אַפּטיילן פון די אַקאַדעמיעס אין קיעו און מינסק. געווען גלייכצייטיק אַ ליטעראַרישער מיטאַרבעטער פון דער פּראָוודאַ און געלייענט לעקציעס אינעם גאַרקי־אינסטיטוט פון דער אַלפאַרבאַנדישער וויסנשאַפּט־אַקאַדעמיע. געדרוקט אַ סך אַרבעטן וועגן די יידישע קלאַסיקער, וועגן גאַליפּאָדען און די יידישע סאָוועטישע שרייבער ניט נאָר אין יידישע, נאָר אויך אין רוסישע צייטונגען און זשורנאַלן. נאָכן נאַצישן אַנפּאַל איז ער פּריוויליק אַוועק אויפן פּראַנט און איז געפּאַלן אויפן שלאַכטפּעלד סוף 1941.

צווישן די וויכטיקסטע פון זיינע העכער 150 ביבליאָגראַפישע היסטאָ-
ריאָגראַפישע און מעטאָדאָלאָגישע אַרבעטן זיינען: „דער איצטיקער צושטאַנד
פון פרצעס ביאָגראַפיע“, צייטשריפט, מינסק, 1926; „סך-הכלען פון דער
מענדעלע-פאַרשונג“, צייטשריפט, 2-3, 1928; „דער יונגער מענדעלע אין
קאָנטעקסט פון די 60ער יאָרן“, שריפטן, קיעוו, 1928; „א נייע ווענדונג
אין דער מענדעלע-פאַרשונג“, וויסנשאַפֿטלעכע יאָרביכער, מאַסקווע, 1, 1929;
„פּלעכאַנאָוס אַנשוואַונגען וועגן ליטעראַטור“, וויסנשאַפֿט און רעוואָלוציע,
3-4, קיעוו, 1935; „מענדעלעס בריוו“, זמ”ב מענדעלע און זיין צייט, מאַסקווע,
1940; „דער יידישער טעאָטער אין די 60ער יאָרן פונעם 19טן י”ה“, אינעם
זעלבן זמ”ב; „עטיודן וועגן גאַלדפאַדענען“, צו דער סצענישער געשיכטע
וועגן דער כישופמאַכעריין“ א. אַנד.

אין בוכפאַרם: פראַגן פון מאַרקסיסטישער ליטעראַטור-קענטעניש (1931);
פראַבלעמען פון קריטיק, אין אינעם מיט ש. ווינער (1933); שלום עליכם,
זיין לעבן און שאַפן (1946); קריטיש-ביבליאָגראַפישע פאַרצייכענונגען וועגן
שלום עליכם — דערשינען אין 20 טויזנט עקזעמפלאַרן — (1947).

נוסינאָוו, יצחק (14 יולי, 1889, — 1951)

געב. אין טשערניכאָוו, וואַלין. זיין פאָטער, מרדכי, געשטאַמט פון
רבנים, אָבער אַליין אַ משכיל. געהאַלטן אין אַרענדע אַ גלאָזפאַבריק. פון
4 יאָר האָט נ' געלערנט ביי פּריוואַטע לערערס, שפּעטער זיך פאַרנומען מיט
זעלבסטבילדונג. זינט 1906 געווען טעטיק אין „בונד“, אַרגאַניזירט אומ-
לעגאַלע יידישע אַוונט-שולן און ביבליאָטעקן. 1910 געענדיקט ווי אַן עקסטערן
אַ גימנאַזיע אין וואַרשע. 1912 אַרגאַניזירט אין קאַראַסטען אַ יידישע שול —
די אינציקע אין וואַלין און אינע פון די 2-3 שולן אין אוקראַינע. אָנהייב 1914
געפאַרן קיין איטאַליע, דערנאָך אין דער שווייץ, וואו שטודירט ליטעראַטור,
פּילאָסאָפיע און קונסט. נאָך דער רעוואָלוציע זיך אומגעקערט קיין רוסלאַנד,
געווען פאַריצער פון גובערניאַלן קאַמיטעט פון „בונד“ אין טשערניגאָוו,
וויצע-פאַריצער פון דער קהילה. סוף 1919 אַריין אין דער קאַמ. פּאַרטיי.
אַ צייט אָנגעפירט מיט דער יידעקציע אין קיעוו. פון סוף 1920 געווען
פאַריצער פון דער „קולטור-ליגע“, מיטרעדאַקטאָר פון איר פאַרלאַג. זינט
האַרבסט 1922 אין מאַסקווע. 1925 פאַרטידיקט אַ דיסערטאַציע „וויקטאָר
הוגאָ און אַנאַטאָל פּראַנס“ און באַקומען דאַצענטור אין ערשטן מאַסקווער
אוניווערסיטעט. געלייענט אויף דעם יידישן סעקטאָר פון „מירעווקע“ (אוני-

ווערטיטעט פאַר מערב־פעלקער) די געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור און פון דער מערבדיקער, אויף דעם יידישן לינגוויסטישן פאַקולטעט פון צווייטן אוניווערסיטעט — די געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור אין 19טן יר"ה. געווען אויך פאַרבונדן מיט דער קיעווער קאַטעדרע פאַר יידישער קולטור ביי דער אַלאַוקראַאינישער וויסנשאַפֿט־אַקאַדעמיע. ליטעראַרישע טעטיקייט אויף יידיש אָנגעהויבן אין דער קיעווער פּאַלקסצייטונג, שפּעטער קאַמוניסטישע פּאַן, מאַסקווער עמעס, כאַרקאָווער שטערן, די רויטע וועלט א"א. געגרינדעט און רעדאַקטירט די סעריע ליריק (10 ביכלעך, קיעוו, 1921) אין איינעם מיט נ. אויסלענדער און ד. האַפּשטיין. געשריבן אַ סך אין רוסישע אויסגאַבעס וועגן יידישער ליטעראַטור, אַריינגערעכנט אַ סך אַרטיקלען וועגן יידישע שרייבער אין דער גרויסער סאַוועטישער ענציקלאָפּעדיע, אין דער ליטעראַטור־ענציקלאָפּעדיע. געווען איינער פון די הויפּט־רעדאַקטאָרן פון אַלע ליטעראַטור־ענציקלאָפּעדיעס און אַנדערע ענציקלאָפּעדישע אויס־גאַבעס. אַרויסגעגעבן אַ ריי וויכטיקע ביכער אין רוסיש וועגן דער רוסישער און פראַנצויזישער ליטעראַטור, אַריינגערעכנט די פראַבלעם פון היסטאָרישן ראַמאַן (1927). רעדאַקטירט אויסגאַבעס פון רוסישע קלאַסיקער, צווישן זיי פון טאַלסטאָי. געווען פונקט אַזוי שטאַרק באַשעפטיקט מיט פּעדאַגאָגישער אַרבעט ווי אַ פראַפּעסאָר אין דעם גאַרקי־אינסטיטוט פאַר שפראַך און ליטעראַטור פון דער אַלפאַרבאַנדישער אַקאַדעמיע, און אין אַנדערע הויכשולן. האָט געדרוקט הונדערטער פאַרש־אַרבעטן אין אַלע וויכטיקע זשורנאַלן און וויסנשאַפֿטלעכע אויסגאַבעס, יידישע און רוסישע. אַ סך פון זיי זיינען ניט דערשינען אין בוכפאַרם. פון גרויס באַדייט זיינען זיינע אַרבעטן וועגן יידישע קלאַסיקער, וועגן אַשן, בערגעלסאָן, נסתר, קיפּניס, א"א. וועגן היסטאָרישן ראַמאַן און מעטאָדאָלאָגישע פראַגעס. צו אַ סך ווערק האָט ער געשריבן הקדמות. ער האָט אויך רעדאַקטירט די סאַוועטישע פּרין־אויסגאַבע (1926), מענדעלעס געזאַמלטע ווערק (1935), די רוסישע איבערזעצונג פון אַפּאַטאַשוס פּוילישע וועלדער; מיט־רעדאַקטירט סאַוועטיש און אַנדערע זשורנאַלן. ער איז אַרעסטירט געוואָרן אין דעצעמבער 1948, מיט אַלע אַנדערע סאַוועטישע יידישע שרייבער, און איז (לויט שיינע־מרים בראַדערזאָן) געשטאַרבן אין טורמע אין 1951.

זיינע געדרוקטע ביכער אויף יידיש שליסן איין: ל. טאַלסטאָי, מ. גאַרקי, א. טשעכאָו (1930, 208 ז'); ; מאַקסיס גאַרקי (1932, 247 ז'); ; פראַבלעמען פון דער פראַלעמטאָרישער ליטעראַטור (1932, 206 ז'); ; דאָס בלוט רופט צו נקמה (1941, 115 ז').

אַלבערטאָן, מאיר (1900 — 20 נאָוו., 1957)

געב. אין בערשאַד, פּאָדאָליער געגנט. געטאָן אַלערליי מלאכות אין אָדעס. נאָך דער רעוואָלוציע געווען אַ דערציער אין פאַרשיידענע אַנשטאַלטן. שפּעטער — אַן אַרבעטער אין דניעפּראָפּעטראָאָוסק. אין די מיטעלע צוואַנציקער יאָרן האָט ער אויסגעשטודירט פאַר אַן אינזשענער פון כעמיע. 1926 אָנגעהויבן פאַרעפנטלעכן דערציילונגען, אַריינגעבראַכט אין דער סאַוועטישער ליטעראַטור דעם יידישן אַרבעטער פון די גרונט-אינדוסטריעס. 1928 אַוועק קיין ביראַ-בידזשאַן און שפּעטער געדרוקט זיינע איינדרוקן פון דאָרטן. ער איז געשטאַרבן פונקט איין יאָר פאַר דער ליקוידאַציע פון דער יידישער ליטעראַטור און אירע שעפּער. זיינע ווערק: ביראַ-בידזשאַן (1929); די קאַמונע; אין סופּערנעס צען; פּיאָדאַר זובקאָוו (1930); שאַכטעס (1931); שאַכטע ביס (1932); ניט אויסגעטראַכט (1947).

גאַלדשטיין, משה'ז. (1900 — 11 אויג., 1943)

געב. אין לאַשיץ, לעבן שעדלעץ, ביי אַ פּאָטער אַ שטריקער. שפּעטער זיך אַריבערגעקליבן קיין וואַרשע. 1923 געקומען אין אַרגענטינע. געאַרבעט ביי שטריקעריי. געדרוקט דערציילונגען פון אַרגענטינער לעבן. 1932 אויס-געוואַנדערט מיט זיין פּרוי קיין סאַוועט-רוסלאַנד, זיך באַזעצט אין ביראַ-בידזשאַן. אין עטלעכע יאָר אַרום געשיקט געוואָרן קיין מאַסקווע, וואו ער האָט פאַרענדיקט דעם ליטעראַטור-פּאַקולטעט פונעם מאַסקווער פּעדאַגאָגישן אינסטיטוט און געזאַלט זיך אומקערן קיין ב"ב. נאָכן קריג-אויסברוך אַוועק אין דער רויטער אַרמיי, געהאַט דעם ראַנג פון אַן אַפיצער. געדרוקט אין אַייניקייט מלחמה-דערציילונגען. געפּאָלן אויפן שלאַכטפּעלד לעבן טאַגאַנראַג. זיינע ביכער: בירעבידזשאַנער אויפן אַמור (1934); בירעבידזשאַנער דער-ציילונגען (1937).

מאַרקיש, פּריץ (7 דעצ., 1895, — 12 אויג., 1952)

געב. אין פּאָלאַנע, וואַלין, אין אַ משפּחה פון בעל-מלאכהס. ביז 10 יאָר געלערנט אין חדר. 3 יאָר געווען אַ משורר אין בערדיטשעוו. צו 15 יאָר אָנגעהויבן שרייבן לידער אין רוסיש. עטלעכע יאָר געווען אַן עקסטערן אין אָדעס. 1916 האָט מען אים מאַביליזירט. געשיקט געוואָרן אויפן דייטשישן

פראַנט, וואו ער איז פאָרוואַנדעט געוואָרן. צום ערשטן מאל זיך געדרוקט אין 1917. אין דריי יאָר אַרום איז דערשינען זיין ערשט לידער-בוך. סוף 1921 אַוועק קיין פּוילן, געהאַלטן רעפּעראַטן, פאָרגעלייענט זיינע לידער. געווען דער פירער פון דער „כאַליאַסטערע“, איינער פון די גרינדער און רעדאַקטאָרן פון די ליטעראַרישע בלעטטער (1924-1925). אויך געדרוקט ליטעראַטור-קריטישע עסייען און פאַלעמישע אַרטיקלען. באַזוכט לאַנדאָן, בערלין, פאַריז, ארץ-ישׂראל. 1926 זיך אומגעקערט קיין סאַוועט-רוסלאַנד, וואו געוואָרן דער פראַדוקטיווסטער און איינער פון די וויכטיקסטע שעפּער פון דער יידישער פּאַעזיע און דראַמאַטורגיע. 1939 באַלוינט געוואָרן מיטן „לענין-אַרדען“. מ'האַט אים דעמאַלט אויך אַנגענומען פאַר אַ קאַנדידאַט-מיטגליד פון דער קאָמוניסטישער פאַרטיי. אַ סך געשריבן בשעת דער צווייטער וועלט-מלחמה. געווען אויך אַקטיוו אין דעם אַנטיפּאַשיסטישן קאַמיטעט. געווען רעדאַקטאָר פון די זמ"ב צום זיג, היימלאַנד א"א. סוף 1948 אַרעסטירט געוואָרן, אין תּפּיסה שטאַרק געפּייניקט געוואָרן. ער האָט (לויט שיינע-מרים בראַדערזאָן) אויפן אינסעצערטן משפּט געהאַלטן אַ ווירדיקע רעדע פון 55 מינוט, ביז ער האָט צוזאַמענגעבראַכן. ער איז דערנאָך דערשאָסן געוואָרן אין דעם זעלבן טאָג מיט אַנדערע אַנגעזעענע יידישע שרייבער און טוער פון אַנטיפּאַשיסטישן קאַמיטעט.

זיינע ווערק: שוועלן (1919); סתם (1920); פּוסט און פּאַס (1920); דור אויס, דור איין, ב. 1 (1929); פּאַרקלעפּטע ציפּערבלאַטן (1929); ברידער (1930); ניט געדייגט (1931); דור אויס, דור איין, ב. 2 (1931). וואַכנטעג (1931); פּיעטן (1933); געזאַמלטע ווערק (1933); דעם באַלעגופּט טויט — אַנשל זעליאַזניק (1933); איינס אויף איינס (1934); אויפגאַנג אויפן דניעפּער (1937); לידער וועגן שפּאַניע (1938); רויטאַרמייאישע באַלאַד-דעם (1940); אַ טויט די קאַניבאַלן (1941); פאַר פּאַלק און היימלאַנד (1943); מלחמה (1948); אַ סך קלענערע ביכער, ווי אין מיטן וועלט, פאַר-בייגייענדיק, וואַלין, אַוונט-שעהן, די קופּע, ראַדיאַ, האָג, אוריאל און שלמה-בער. דראַמעס: ערד, פינפטער האַריזאָנט, אויג פאַר אויג, בעלאַוועזשער וועלדער א"א. רעדאַקטירט די זמ"ב היימלאַנד, צום זיג א"א. נאָך פאַרבליבן ניט אָפּגעדרוקט: טראַט פּון דורות, ראַמאַן פון העכער 800 זייטן וועגן יידישן לעבן אין פּוילן אונטער די נאַציס; אַ פּאַעמע ירושה פון 3000 שורות; העכער הונדערט אַנדערע לידער. אין די לעצטע פאַר יאָר האָט מען אָפּגעדרוקט 2 ביכער אויף רוסיש מיט איבערזעצונגען פון זיינע ווערק, אַן שום דער-קלערונג וועגן זיין אומברענגונג.

בראָדערזאָן, משה (23 נאָוו., 1890, — 17 אויג., 1956)

געב. אין מאַסקווע, אין אַ סוחרישער פאַמיליע, וואָס האָט נאָכן „גירוש־מאַסקווע“ זיך באַזעצט אין לאַדזש. פינף יאָר האָט ער זיך דערצויגן ביי אַ זיידן אין נעסוויזש. זינט 1918 ביז דער צווייטער וועלט־מלחמה האָט ער אין לאַדזש געפירט אַן אינטענסיווע שעפּערישע טעטיקייט ווי אַ דיכטער, רעדאַקטאָר פון די זמ"ה יונג־יידיש, רעד. און מיטאַרבעטער פון פּאַלקסבלאַט, בויער פון ערשטן יידישן מאַריאַנעטן־טעאַטער „חד־גדיא“ (געשפּילט אויך אין וואַרשע און ווין) און פון קליינקונסט־טעאַטער „אַרט“. די צווייטע וועלט־מלחמה האָט אים ווידער פאַרטראָגן קיין רוסלאַנד. זיין פּיעסע ערב יום טוב איז אין 1947—1948 אויפגעפירט געוואָרן מיט גרויס דערפאַלג אין מאַסקווער מיכאַעלס־טעאַטער. אין 1949 איז ער אַרעסטירט און פאַרשיקט געוואָרן אויף צען יאָר אין אַ לאַגער, פון וואָנען ער איז נאָך פינף און אַ האַלב יאָר באַפרייט געוואָרן — אין סעפטעמבער, 1955. אין יולי 1956 איז ער געקומען קיין וואַרשע מיט זיין פרוי, דער באַוואוסטער שוישפּילערין שיינע־מרים. קורץ נאָך אַן אַפיציעלן קבלת־פנים־אַוונט האָט ער געקראָגן אַ האַרץ־שלאַג און איז געשטאַרבן. שיינע־מרים געפינט זיך איצט אין די פאַראייניקטע שטאַטן ביי זייער טאָכטער חנה בורשטיין.

זיינע הויפט־ווערק: שוואַרצע פּליטערלעך (1913); טוי (1921); פּערל אויפן ברוך (1920); שוואַרץ־שבת; איבערגאַנג (1921); באַגייסטערונג (1922); אַ גאַנצע רייע עקספּרעסיאָניסטישע „דראַמאַלעטן“, ווי: אַ חתונקע, שניי־טאַנץ, צונגענלונגען, די מלכה־שבא, תּחית המתים, דער רויטער רייטער, מאַנדראַגאַרו, יודעלע מסור; פאַרשטעלונגען, דראַמאַטישע פּאַעמעס (1936); קלענערע זאַמלונגען מעשהלעך פאַר קינדער, ווי: תּמרל, אַלדאַט־גוטס, לעבעדיק און פּריילעך, זאַלבאַדריט, חי — געלעבט, גאַטס ברואימלעך, האַפטשויק־טשאַק, צאַפּל־מענטעלעך א"א; דוד און בת־שבע, אַן אַפּערע־ליברעטאַ (1924) און אַן אַפּערע־ליברעטאַ מאַניש, באַזירט אויף פרצעס פּאַעמע. ער האָט אויך איבערגעזעצט אַ ריי אייראָפּעאישע אַפּערעטעס.

בערגעלסאָן, דוד (12 אויג., 1884, — 12 אויג., 1952)

(אַן אויספירלעכע ביאָגראַפיע פון דוד בערגעלסאָן געפינט זיך אויבן אין דער ערשטער אַרבעט פון ש. ניגער וועגן דעם שרייבער. דאָ ווערן נאָר צוגעגעבן די פּרטים וועגן דעם טראַגישן סוף פונעם שרייבער און אַ גענויע כראַנאָלאָגישע ליסטע פון אַלע זיינע ווערק אין בוכפאַרם).

סוף 1948 איז דוד בערגעלסאָן אַרעסטירט געוואָרן, אָפּגעשמאַכט פיר יאָר אין דער לוביאַנקע־תּפּיסה און נאָך אַ „מאַסקווער פּראָצעס“ איז ער דערשאָסן געוואָרן אין איין טאָג צוזאַמען מיט אַנדערע יידישע שרייבער — פּונקט אין זיין געבורטסטאָג, ווען ער איז אַלט געוואָרן 68 יאָר. זיין פּרוי, ציפּע, איז אויך געווען פּאַרשיקט און אין 1954 איז זי, לויט שיינע־מרים בראַדערזאָן, באַפּרייט געוואָרן.

בערגעלסאָנס ווערק אין בוכפּאַרם: אַרום וואַקזאַל (1909); נאָך אַלעמען (1913); דרויב (1919); מעשה־ביכל (1920); אָפּגאַנג (1920); געקליבענע ווערק, 4 בענד (1923); וועלט אויס, וועלט איין (1925); שטורעמטעג (1928); מידת הדין (1929); צוגווינטן (1930); ביים דניעפּער, ב. 1 (1932); בירג־בידזשאַנער דערציילונגען (1934); ביים דניעפּער, ב. 2 (1935); צווישן לעבעדיקע מענטשן (1936); טראַט נאָך טראַט (1938); דערציילונגען (1941); געווען איז נאָכט און געווען איז טאָג (1943); פּרינץ ראַובני, דראַמע (1946); מיר ווילן לעבן, דראַמע; נייע דערציילונגען (1947); אַלעקסאַנדער באַראַש (1947).

זיינע ביכער האָט מען אַ סך מאָל איבערגעדרוקט אין וואַרשע, ווילנע, סאַוועט־רוסלאַנד, בײַ. מען האָט זיי אויך איבערגעזעצט אויף העברעאיש, רוסיש, דייטש, אוקראַיניש א״א שפּראַכן.

פּעפּער, איציק (אויג., 1900 — 12 אויג., 1952)

געב. אין שפּאַלע, לעבן קיעוו, ביי אַ פּאַטער אַ יידישן לערער. צו 12 יאָר געוואָרן אַ דרוקער־אַרבעטער. 1919 אַריינגעטראָטן אין דער פּאַרטיי. בשעת דעם בירגער־קריג געקעמפּט אין דער רויטער אַרמיי. ווען דעניקין האָט פּאַרנומען קיעוו, איז ער דאָרטן פּאַרבליבן אויף אונטערערדישער אַרבעט. מ'האַט אים געכאַפּט און ער איז אָפּגעזעסן אַ היפשע צייט אין תּפּיסה. געלערנט אין סאַוועטישע הויכשולן. ער האָט אָנגעהויבן פּאַרעפּנטלעכן זיינע לידער אין 1920; פּאַרעפּנטלעכט אַ פּאַר צענדליק ביכער מיט לידער. געווען רעדאַקטאָר פּון אַ סך זאַמלביכער, פּון די זשורנאַלן פּראָליט, פּאַרמעסט, סאַוועטיש, סאַוועטישע ליטעראַטור א״א. האָט אויך געשריבן ליטעראַטור־קריטישע אַרטיקלען, געהאַלטן לעקציעס און רעדעס, געווען פּאַרויצער, סעק־רעטאָר, פּירער און אָנגעזעענער טוער פּון יידישע און אַלגעמיינ־סאַוועטישע שרייבער־אַרגאַניזאַציעס, מלוכה־קאָמיסיעס און שרייבער־צוזאַמענפּאַרן. 1939 איז ער באַערט געוואָרן מיטן אַרדען „ערן־צייכן“, נאָכן אויסברוך פּון דער

לעצטער מלחמה זיך פרייוויליק מאַביליזירט און אין דער רויטער אַרמיי באַקומען דעם ראַנג פון לייטענאַנט-פּאָלקאוויק. 1943-1944 איז ער, ווי דער סעקרעטאַר פון דעם יידישן אַנטיפּאַשיסטישן קאַמיטעט, געקומען, צוזאַמען מיט ש. מיכאַעלס, פּאַרזיצער פון קאַמיטעט, אויף אַ טור איבער די יידישע צענטערס פון די פּאַראַייניקטע שטאַטן (באַזוכט אויך אַנדערע לענדער) צו מאַביליזירן די שטיצע פאַר דער מלחמה קעגן היטלערן. אָבער סוף 1948, נאָכן כּרת-גור אויף דער יידישער ליטעראַטור און קולטור, איז ער געווען איינער פון די ערשטע — אויב ניט דער ערשטער — צו ווערן אַרעסטירט, געפייניקט געוואָרן 4 יאָר אין דער לוביאַנקער תּפּיסה און נאָך אַ כלומרשטן משפּט דערשאַסן געוואָרן, לויט געדרוקטע באַריכטן, אין דעם זעלבן טאָג אין איינעם מיט אַנדערע אָנגעזעענע יידישע שרייבער. (זיין פּרוי איז אויך פּאַרמשפּט געוואָרן אויף 15 יאָר טורמע אַדער קאַטאָרגע, זיין שוועסטער — אויף 10 יאָר. ביידע זיינען שפּעטער באַפּרייט געוואָרן).

זיינע ווערק: שפּענער (1922); וועגן זיך און אַזוינע ווי איך (1924); פּראַסטע טריט (1925); געזאַמלטע ווערק, ב. 1 (1925); אַ שטיין צו אַ שטיין (1925); בליענדע מיסטן (1928); געפונענע פּונקטן (1928); געוועטן (1930); פּלאַקאַטן אויף בראַנזע (1931); פּלאַסטן (1932); לידער און פּאַעמעס (1934); לעבן זאָל דאָס לעבן (1934); יאַטן (1934); פּיילן אויף מיילן (1935); קראַפט (1941); מלחמה-באַלאַדעס (1943); רויטאַרמייאיש (1943); היימלאַנד (1944), נ"י); אויפּסניי (1945); שאַטנע פון דער וואַרשעווער געטאָ (1945, נ"י); שייַן און אָפּשניין (1946); אַ סך ביכלעך פאַר קינדער, ווי אויך אַ ביכל די יידישע ליטעראַטור אין די קאָפיטאַליסטישע לענדער (1933); נאָך אַנדערע שאַפּונגען.

דער נסתר, פ"נ פון פנחס פיני כהנאוויטש (1 נאָוו., 1884, — 1951 אַדער 1952)

געב. אין בערדיטשעוו. באַקומען אַ טראַדיציאָנעלע דערציאונג. געגעבן לעקציעס אין העברעאיש. 1907 איז דערשינען זיין ערשט בוך — געדאַנקען און מאַטריאָן. געווען איינער פון דער קיעווער גרופּע שרייבער, וואָס האָט אַרויס-געגעבן די זמ"ב יידישער אַלמאַנאַך, אייגנס, אויפּגאַנג א"א. אַנהייב צוואַנציקער יאָרן פּאַרלאָזן סאָוועט-רוסלאַנד, געוואוינט אין בערלין, האַמבורג. 1928 זיך אומגעקערט און זינט דעמאָלט אָפּגעדרוקט וואַגיקע ווערק, אַריינגערעכנט די משפּחה מאַשבער. בשעת דעם צווייטן וועלט-קריג געווען אין טאַשקענט. נאָך דער מלחמה געמאַכט אַ רייזע קיין ביראַ-בידזשאַן, פון וואָנען ער האָט

פאַרעפנטלעכט רעפּאָרטאַזשן. ער האָט אויך אַ סך איבערגעזעצט. סוף 1948 איז ער אַרעסטירט געוואָרן אין איינעם מיט אַ גרויסער צאָל אַנדערע יידישע שרייבער. עס זיינען געווען געדרוקטע באַריכטן, אַז ער איז דערשאָסן גע-וואָרן, ווי ס'איז געווען דער גורל פון אַנדערע יידישע שרייבער. אָבער לויט שיינע-מרים בראַדערזאָן איז ער אין 1951 אָדער 1952 געשטאָרבן אין תּפּיסה נאָך אַ לענגערער קראַנקייט.

זיינע ווערק: העכער פון דער ערד (1910); געזאַנג און געבעט (1912); מעשההלעך אין פּערזן (1918); מאַטיוון (1921); הויפּטשטעט (1934); משפּחה מאַשבּער (באַנד 1, 1939); העטל אַנשעלעט (1943, נ"י); משפּחה מאַשבּער (באַנד 2, 1947); בית משבּר (1947, תּל-אביב). לויט באַריכטן האָט ער איבערגעלאָזט נישט קיין געדרוקטן המשך-באַנד פון משפּחה מאַשבּער. ס'איז, אגב, נישטאָ קיין שרייבער-קאָמיסיע אַרויסצוגעבן זיינע ווערק אויף רוסיש. ווי עס איז געטאָן געוואָרן וועגן די שאַפּונגען פון אַנדערע אומגעבראַכטע יידישע שרייבער.

לוריע, נאָמע (1906 —)

געב. אין כּוטאַר ראַסקאַשנע (ניי-זלאַטאַפּאָליער געגנט). בעתן בירגער-קריג איבערגעלעבט פּאַגראַמען. געטאָן אַלערליי מלאכות אין פּאַרשיידענע שטעט. 1929 געאַרבעט אין אַ לאַנדווירטשאַפּטלעכער קאָלאָניע, אַריינגעטראָטן אין קאָמיוג. 1924 געלערנט אין מינסקער פּעדאַגאָגישן טעכניקום, 1926 — אין יידישן סעקטאָר ביים צווייטן מאַסקווער מלוכה-אוניווערסיטעט. גלייכ-צייטיק געווען סעקרעטאַר פון די זשורנאַלן יונגוואָלד און פּיאָנער. זיך אָנגעוויבן דרוקן אין 1927. 1931 האָט ער זיך באַזעצט אין אַדעס. ער האָט דאַרטן אָנגעשריבן דעם ראַמאַן דער סטעפּ רופּט, וואָס שטעלט אים באַלד אַוועק אין די פּאָדערשטע רייען פון די פּראָזע-שרייבער. נאָכן נאַצי-אַנפּאַל אויף סאָוועט-רוסלאַנד איז ער מאַביליזירט געוואָרן אין דער רויטער אַרמיי און זיך געפונען די גאַנצע צייט פון דער מלחמה אויף די שלאַכטפּעלדער. לויט געדרוקטע באַריכטן איז ער אויך אַרעסטירט געוואָרן סוף 1948. געווען פּאַרשיקט, איז באַפרייט געוואָרן נאָך סטאַלינס טויט און געפינט זיך איצט ווידער אין אַדעס.

זיינע ווערק: דער לעצטער בער (1929); דער סטעפּ רופּט, ב. 1 (1932); ב. 2 (1935); אַ ליבע ביים ים (1938); דער לעצטער אינדיווידואַל, דער-ציילונגען (1939); און אַ פּיעסע — דעם קאָמאַנדירס פּרוי.

צינבערג, ישראל (1873 — 1938)

געב. אין אַ דאָרף לעבן לאַנאָוויץ, וואָלין. אויסגעשטודירט אין דייטש-לאַנד פאַר אַן אינוועניער פון כעמיע. זינט 1898 אָנגעפירט מיט דער כעמיע-שער לאַבאָראַטאָריע אין באַרימטן פעטערבורגער פּוטילאָווער זאָואַר. 1899 אָפּגעדרוקט זיין ערשט יידיש בוך וועגן פּאָפּולערער וויסנשאַפט. געשריבן וועגן כעמיע אין דייטשישע און רוסישע פּאָד-זשורנאַלן, שפּעטער אָפּגעגעבן זיין גאַנצע פּרייע צייט דער יידישער ליטעראַטור. אָנהייב 20-סטן י"ה געגרינדעט די נייע ביבליאָטעק, וואו געדרוקט ליטעראַטור-קריטיק און רע-צענזיעס. 1900 אָנגעהויבן דרוקן מאַנאָגראַפיעס וועגן וויכטיקע יידישע און העברעאישע שרייבער. רעדאַקטירט היסטאָרישן יאָרבּוך פּערזשענליכע (מיט גינזבורג); אָנגעפירט מיטן אָפּטייל פאַר דער יידישער און העברעאישער ליטעראַטור אין דער „יעוורעיסקאַיאַ ענציקלאָפּעדיאַ“; געווען רעדאַקציע-מיטגליד פון דובנאָוס „יעוורעיסקאַיאַ סטאַרינאַ“; אַן אַקטיווער מיטגליד פון פּט"ב יידישער היסטאָרישער און עטנאָגראַפישער געזעלשאַפט. 1915 אָפּגע-דרוקט אין דער רוסישער שפּראַך אַ געשיכטע פון דער יידישער פּרעסע. 1929 איז אַרויס פון דרוק דער ערשטער באַנד פון זיין מאַנומענטאַלן קרוינ-ווערק די געשיכטע פון דער ליטעראַטור ביי ייִדן. עס זיינען דערשינען די ערשטע אַכט בענד. די ערשטע העלפט פון גיינטן באַנד איז שוין געווען פאַרטיק אָנהייב 1937. עס האָט געזאַלט זיין נאָך אַ צענטער באַנד, וואָס וואָלט אַרומגענומען די יידישע ליטעראַטור אין די לעצטע יאָרן פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה. שקלאַרסקיס אַ נייע אויפלאַגע פון צינבערגס גרויס ווערק איז דערשינען אין ניו-יאָרק אין 1943. אין זעלבן פאַרלאַג איז אויך דערשינען צינבערגס קולטור-היסטאָרישע שטודיעס (1949). אין 1938 איז צינבערג אַרעסטירט געוואָרן און זינט דעמאָלט האָט מען פון אים מער ניט געהערט. לויט אַ באַריכט איז ער קורץ נאָך זיין אַרעסט געשטאַרבן.

א י נ ה א ל ט :

זייט

5	אריינפירן-וואָרט פון ה. לייזויק
9	ביינזש שטייגמאַן
15	א גיבור און א קדוש :
16	אשר שוואַרצמאַן
31	ישראל וואַקסער
41	לייב קוויטקאָ
49	דוד האַפּשטיין
56	א. קושניראָו און מ. כאַטשעוואַצקי
62	א. אַבטשוק — רעוואָלוציע און הומאַר
	משה קולבאַק :
69	א ניער אָנהייב
76	מ. קולבאַקס מאַדערנע פּאָעזיע
84	משה קולבאַקס „משיח בן אפרים“
90	לעגענדאַרישע ווירקלעכקייט
97	וועגן אַ ליריש-פּילאָסאָפּישן בוך פון משה קולבאַק
	יעקב פּראַנק — צוויי דראַמעס וועגן דעם פירער פון דער יידיש-קריסטלעכער
102	סעקטע פון פּראַנקיסטן
107	די זעלמעניאַנער
119	רעוואָלוציע און הומאַר
126	רעוואָלוציאָנערע פּאָעזיע
132	א. קיפּניס — „חדשים און טעג“
139	ש. גאַדינער

מאָקס עריק :

- 144 צו דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור אין 19טן יאָרהונדערט —
 172 פּראָלעטקולט און השכלה — — — — —
 183 אַלטע און נייע משכילים — — — — —
 189 מ. אַלבערטאָן — „איינדרוקן פון ביראַבידזשאַן“ — — — — —
 196 מ. גאַלדשטיין — „בירעבידזשאַנער אויפן אַמור“ — — — — —
 203 ו. פּאַלאַנסקי — „ליטעראַרישע שטרעמונגען אין ראַטן־רוסלאַנד פון 1917-1927“ —
 214 אַלמאַנאַך וואוספּפּ — — — — —

פּרץ מאַריקש :

- 229 אַלגעמיינע כאַראַקטעריסטיק — — — — —
 „דור אויס, דור איין“ (א) נייער ראַמאַן פונעם יידישן לעבן אין סאַוועט־
 235 רוסלאַנד) — — — — —
 241 פּרץ מאַריקישע „ברידער“ — — — — —
 254 „פאַר פּאַלק און היימלאַנד“ — — — — —
 262 משה בראַדערזאָן — — — — —

דוד בערגעלסאָן :

- 282 אַ ביאַגראַפישער אַריינפיר — — — — —
 295 די רעוואָלוציע אין מיניאַטור — — — — —
 301 אַ פּראָפּאָגאַנדיסט — אַ קינסטלער — — — — —
 307 ביראַבידזשאַנער — — — — —
 313 די צוויי בערגעלסאָנס — דער קינסטלער און דער פּאָליטיקער — — — — —
 327 „פּרינץ ראובני“ — — — — —
 334 דוד בערגעלסאָנס נייע דערציילונגען — — — — —

איציק פעפּער :

- 342 איציק פעפּער און י. פעפּער — — — — —
 357 איציק פעפּער — סאַוועטישער ליריקער — — — — —
 368 דער נסתר — — — — —
 381 גאַטע לוריע — — — — —
 388 י. צינבערג — דער היסטאָריקער פון דער ליטעראַטור ביי יידן — — — — —
 411 מ. כאַשטשעוואַצקי — קריגס־לידער — — — — —

זייט

וועגן דעם זאמלבוך „היימלאַנד“ :

- 421 — — — — — ? סאַוועטישידישע שרייבערס
- 429 — — — — — דערצייילונגען נייע סאַוועטישידישע
- 436 — — — — — לידער נייע סאַוועטישידישע
- 445 — — — — — זיינען געווען צווישן זיי אנוסים ?
- 455 — — — — — ביאָביבליאָגראַפישע נאַטיצן

